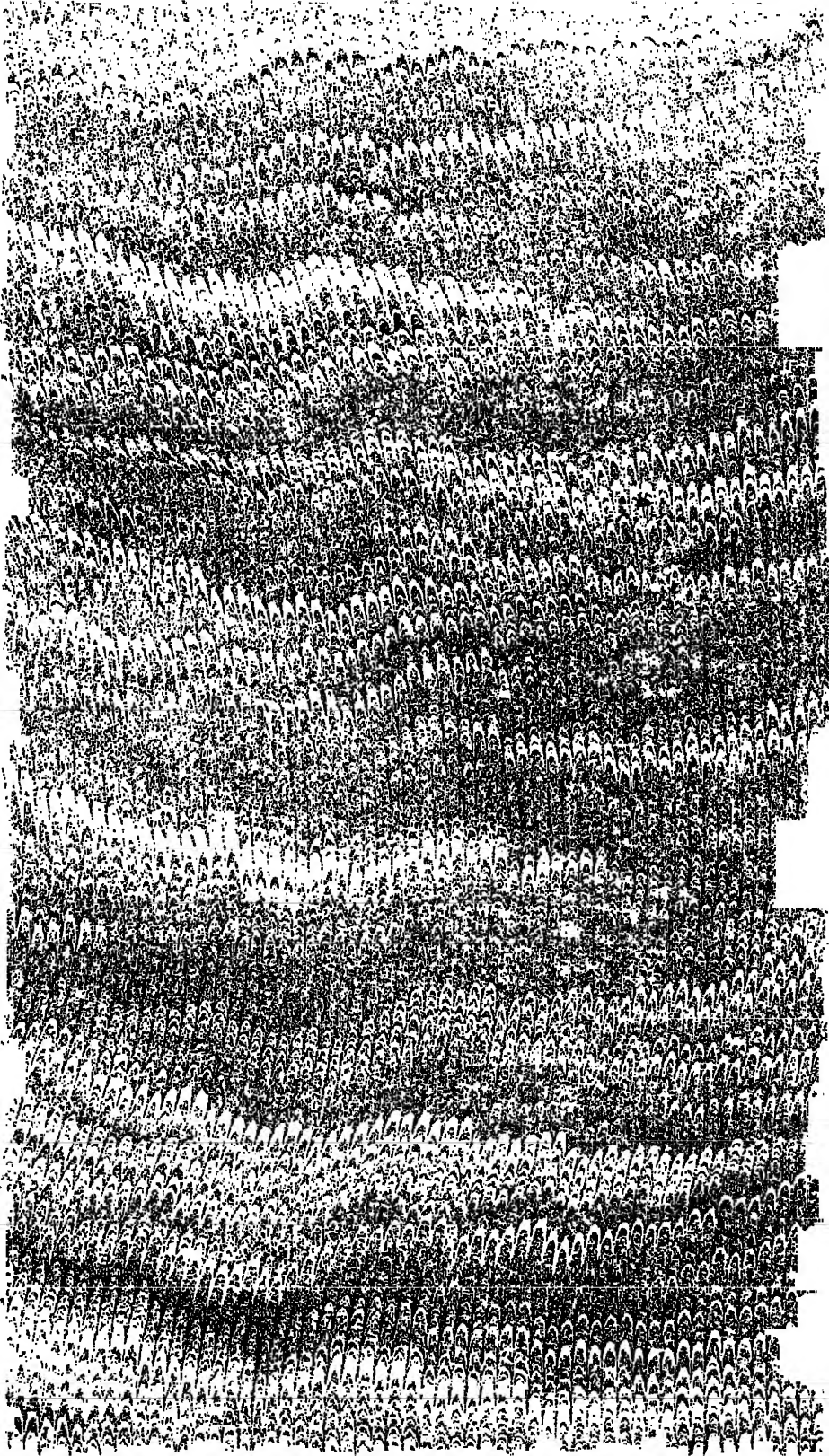


GOVERNMENT OF INDIA  
DEPARTMENT OF ARCHAEOLOGY  
CENTRAL ARCHAEOLOGICAL  
LIBRARY

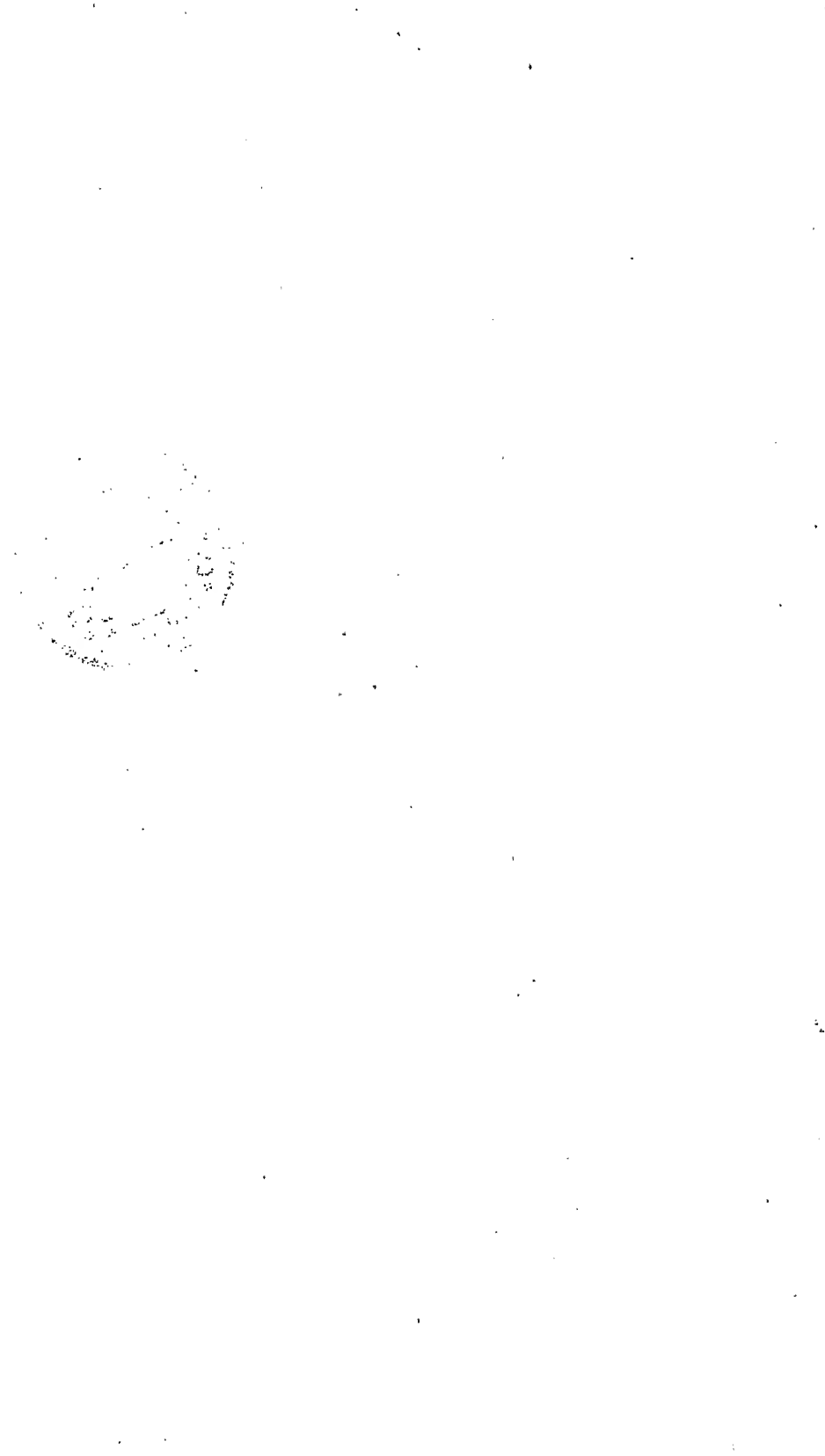
CAT. NO. **Bpa 4 / Dha / B. M.**  
ACC. NO. **9197**

D. G. 79.

G.P.S. S. D. G. A. C. N. D. 37. 2. 1951. 17. 1951.







• THE  
**ATTHASĀLINĪ**  
BUDDHAGHOSA'S COMMENTARY

ON THE,  
**DHAMMASAṄGAṆI.**



EDITED BY

**EDWARD MÜLLER, PH.D.**  
PROFESSOR IN THE UNIVERSITY OF BERN.

*BPalt*  
*Dha / B.M.*

LONDON

PUBLISHED FOR THE PALI TEXT SOCIETY BY HENRY FROWDE

OXFORD UNIVERSITY PRESS WAREHOUSE, AMEN CORNER E.C.

1897.

*DS803*

*92907*

*INDIA*

**CENTRAL ARCHAEOLOGICAL  
LIBRARY, NEW DELHI.**

Acc. No. .... 9197 ...

Date ..... 18.5.7 .....

Call No. .... BPa 4 .....

*Dha/B.M.*

This volume is printed at the expense of  
EDWARD T. STURDY.

## PREFACE.

---

In preparing the present edition of the *Atthasālinī* I have made use of the following manuscripts:

1. A Sinhalese manuscript bought by Professor Rhys Davids at Galle, Ceylon in 1887 = G.
2. Another Sinhalese manuscript bought by Professor Rhys Davids at Colombo in 1887 = C.
3. A Burmese Manuscript belonging to the Mandalay Collection in the India Office = M.
4. A transcript in Roman characters made by the late Mr. Trenckner from a Sinhalese manuscript belonging to the University Library at Copenhagen = T.

None of these manuscripts can be called very good. They all show occasional blunders and in a few cases I was obliged to adopt a foreign reading either from the *Dhammasaṅgani* itself, or from some other parallel text, sometimes also from the *Atthayojanā*, a secondary commentary to the *Atthasālinī*, printed in Sinhalese letters at Colombo A.B. 2433.

On the whole, however, the four manuscripts mentioned may be considered sufficient for establishing the text of the *Atthasālinī*. Whenever they do not all four agree, the rule is this, that G. and C. have one reading and M. and T. the other, which generally proves to be the better one.

The whole text of the *Atthasālinī* was copied from the manuscripts G. and C. by Mrs. Mabel Bode during the year 1894 and the beginning of 1895. In the summer of 1895 I compared the Ms. T. and the first half of Ms. M. and



the printing began in August of the same year. Unfortunately a fire broke out in Messrs. Unwin's printing office at Chilworth on Nov. 23, 1895 and destroyed the 5 sheets already printed and about 8 sheets of Mrs. Bode's manuscript (sheet 6—13). In consequence I had to copy this part again and the printing was taken up a second time at Mr. Drugulin's office at Leipzig in April 1896. As I was very busy at that time Mrs. Bode was kind enough to compare the second half of the Ms. M. for me, so that the printing might not be interrupted.

I thought it would be useful to put in the Table of Contents after each chapter the corresponding page of my edition of the Dhammasaṅgaṇi, but as the names of the chapters do not always agree exactly some explanations will be necessary:

Chapters 3 to 8 have got in the Atthasālinī the titles *Kāyakammadvāra-kathā*, *Vacikammadvāra-kathā*, *Akusala-kammāpathakathā*, *Dvāra-kathā*, *Dhammuddesavāra-kathā*, *Niddesavāra-kathā* respectively. These titles are wanting in the Dhammasaṅgaṇi, where all these chapters are taken together under the heading *Padabhājanīyaṃ* (p. 17).

Chapter 9 has the title: *Saṅgahavāro niṭṭhito. Koṭṭhā-savāro ti pi etassa nāmaṃ* (Atthas. p. 155). In the Dhammasaṅgaṇi it has only the second name (p. 25). With the article on *Suññatavāra* (No 10) the *Paṭhamacittam* is closed. Then follow the *Dutiyacittam* (11) and the *Tatiyacittam* (No 12) without any further subdivisions in both texts. The fourth, fifth, sixth, seventh and eighth cittas are divided in the Dhammasaṅgaṇi (p. 28, 29, 30) while the commentary treats them together (Atthas. p. 156—162). With the eighth citta the *Kāmāvacarakusalāniddesa* is finished.

Then follows the *paṭhamam jhānam* (Atthas. 162—168) which has no separate title in the Dhammasaṅgaṇi (p. 31).

From here the names correspond regularly down to chapter 33, which contains the *Dhammuddesavāra-kathā* of the *akusala dhammā* (corresponding to the *Dhammuddesavāra-kathā* of the *kusala dhammā* in Chapter 7). This

chapter has no special title in the *Dhammasaṅgaṇi*, nor have the following 10 chapters (34—43) on the twelve cittas (*Atthas.* p. 252—260), which are taken together as *dvādasā akusalacittāni* (p. 87).

The 53d chapter is called *Atthakathākandaṇḍavannanā* in the *Atthasālini* (p. 429), while the *Dhammasaṅgaṇi* has no special name for this chapter and simply concludes with the words: *Dhammasaṅgaṇippakaraṇī samattā*.

My best thanks are due to Mrs. Bode besides to Professor C. H. Tawney, Librarian of the India Office for the loan of the Mandalay Ms. and to the authorities of the Copenhagen University Library, especially Dr. Andersen, for the loan of Trenckner's transcript.

Berne, New Year 1898.

E. MÜLLER.

---

## CONTENTS.

---

1. Introduction . . . . .	I
✓ 2. Mātikāya anupabbavaṇṇanā . . . . .	2
Dhammasaṅgaṇi . . . . .	1
3. Kāyakammadvāarakathā . . . . .	54
Dhammasaṅgaṇi . . . . .	9
4. Vacikammadvāarakathā . . . . .	86
5. Akusalakammapathakathā . . . . .	87
6. Dvāarakathā . . . . .	102
7. Dhammuddesavāarakathā . . . . .	106
8. Niddesavāarakathā . . . . .	136
9. Saṅgahavāro . . . . .	152
Dhammasaṅgaṇi . . . . .	17
10. Suññatavāro . . . . .	155
Dhammasaṅgaṇi . . . . .	25
11. Dutiyacittam . . . . .	155
Dhammasaṅgaṇi . . . . .	26
12. Tatiyacittam . . . . .	156
Dhammasaṅgaṇi . . . . .	27
13. Kāmāvacarakusalaniddeso . . . . .	156
Dhammasaṅgaṇi . . . . .	28
14. Paṭhamam jhānam . . . . .	162
15. Catukkanayo . . . . .	168
Dhammasaṅgaṇi . . . . .	31
16. Pañcakanayo . . . . .	179
Dhammasaṅgaṇi . . . . .	33
17. Paṭipadā . . . . .	184
Dhammasaṅgaṇi . . . . .	36
18. Ārammaṇacatukkam . . . . .	184
Dhammasaṅgaṇi . . . . .	37

19. Paṭhavīkaṣiṇaṃ . . . . .	184
Dhammasaṅgaṇi . . . . .	38
20. Kaṣiṇakathā . . . . .	186
Dhammasaṅgaṇi . . . . .	42
21. Abhibhāyatanakathā . . . . .	187
Dhammasaṅgaṇi . . . . .	42
22. Vimokkhakathā . . . . .	190
Dhammasaṅgaṇi . . . . .	52
23. Brahmavihāarakathā . . . . .	192
Dhammasaṅgaṇi . . . . .	53
24. Asubhakathā . . . . .	197
Dhammasaṅgaṇi . . . . .	55
25. Rūpāvacarakusalakathā . . . . .	200
Dhammasaṅgaṇi . . . . .	55
26. Āruppakusalakathā . . . . .	200
Dhammasaṅgaṇi . . . . .	55
27. Tebhūmakakusalam . . . . .	211
Dhammasaṅgaṇi . . . . .	56
28. Pakiṇṇakakathā . . . . .	213
Dhammasaṅgaṇi . . . . .	60
29. Paṭhamamaggo . . . . .	237
Dhammasaṅgaṇi . . . . .	73
30. Dutiyamaggo . . . . .	238
Dhammasaṅgaṇi . . . . .	74
31. Tatiyamaggo . . . . .	239
Dhammasaṅgaṇi . . . . .	74
32. Catutthamaggo . . . . .	239
Dhammasaṅgaṇi . . . . .	75
33. Dhammuddesavāarakathā (akusalā dhammā) . . . . .	247
Dhammasaṅgaṇi . . . . .	75
34. Paṭhamacittam . . . . .	252
35. Dutiyacittam . . . . .	255
36. Tatiyacittam . . . . .	255
37. Catutthacittam . . . . .	256
38. Pañcamacittam . . . . .	256
39. Chaṭṭhasattamaṭṭhamāni cittāni . . . . .	256
40. Navamacittam . . . . .	256
41. Dasamacittam . . . . .	258



42. Ekādasamacittam . . . . .	259
43. Dvādasamacittam . . . . .	260
44. Manoviññāṇadhātudvayaṃ (avyākataṃ dhammā) . . . . .	261
Dhammasaṅgaṇi . . . . .	87
45. Pañcāniyāmakathā . . . . .	265
Dhammasaṅgaṇi . . . . .	96
46. Rūpārūpāvacaravipākakathā . . . . .	276
Dhammasaṅgaṇi . . . . .	97
47. Lokuttaravipākakathā . . . . .	289
Dhammasaṅgaṇi . . . . .	99
48. Akusalavipākakathā . . . . .	292
Dhammasaṅgaṇi . . . . .	117
49. Kiriyaṃanodhātucittam . . . . .	293
Dhammasaṅgaṇi . . . . .	120
50. Cittuppādakaṇḍavaṇṇanā . . . . .	294
Dhammasaṅgaṇi . . . . .	123
51. Rūpakaṇḍavaṇṇanā . . . . .	296
Dhammasaṅgaṇi . . . . .	124
52. Nikkhepakaṇḍavaṇṇanā . . . . .	343
Dhammasaṅgaṇi . . . . .	179
53. Atthakathākaṇḍavaṇṇanā . . . . .	409
Dhammasaṅgaṇi . . . . .	234

---

## INTRODUCTION.

NAMO TASSA BHAGAVATO ARAHATO SAMMĀSAMBUDDHASSA.

1. KARUNĀ viya sattesu paññā yassa mahesino  
ñeyyadhammesu sabbesu pavattittha yathārucci.
2. Dayāya tāya sattesu samussāhitamānaso  
pāṭiherāvasānamhi vasanto tīdasalāye
3. Pāricchattakamūlamhi Paṇḍukambalanāmake  
silāsane sannisinno ādicco va yugandhare
4. Cakkavālasahasseehi dasah'ūgama sabbaso  
sannisinnena devānaṃ gaṇeṇa parivārīto
5. Mātaraṃ pamukhaṃ katvā tassā paññāya tejasā  
Abhidhammakathāmaggaṃ devānaṃ sampavattayi.
6. Tassa pāde namassitvā sambuddhassa sirīmato  
saddhammaṃ c'assa pūjetvā katvā saṅghassa c'añjaliṃ
7. Nipaccakārass' etassa katassa ratanattaye  
ānubhāveṇa sosetvā antarāye asesato
8. Visuddhācārasīleṇa nipuṇā malabuddhinā  
bhikkhūnā Buddhaghosena sakkaccaṃ abhiyācīto.
9. Yaṃ devadevo devānaṃ desetvāna yato puna  
therassa Sāriputtassa samācikkhi vināyako
10. Anotattadahe katvā upatthānaṃ mahesino  
yaṃ ca sutvāna so thero āharitvā mahitalaṃ
11. Bhikkhūnaṃ pariyudāhāsi iti bhikkhūhi dhārīto  
saṅgītikāle saṅgīto Vedhamuninā puna.
12. Tassa gambhīraññeṇa ogālhassa abhinhaso  
nānāyavicittassa Abhidhammassa ādīto
13. Yā Mahākassapādīhi vasīh'atthakathā purā  
saṅgītā anusaṅgītā pacchā pi ca isihi yā
14. Ābhatā pana therena Mahindena tam uttamaṃ  
yā dīpaṃ dīpavāsīnaṃ bhāsāya abhisankhātā.

15. Apanetvā tato bhāsaṃ Tambapanninivāsinaṃ  
āropayitvā niddosaṃ bhāsaṃ tantinayānugam
16. Nikāyantaraladdhīhi asaṃmissaṃ anākulam  
Mahāvihāravāsinaṃ dīpayanto vinicchayaṃ
17. Atthaṃ pakāsayissāmi āgamaṭṭhakathāsu pi  
gahetabbaṃ gahetvāna tosayanto vicikkhaṇe.
18. Kammaṭṭhānāni sabbāni cariyābhiññā vipassanā  
Visuddhimagge paṇ' idam yasmā sabbam pakāsitam
19. Tasmā taṃ agahetvāna sakalāya pi tantiyā  
padānukkamato eva karissāma'tthavannaṇaṃ.
20. Iti me bhāsaṃānassa Abhidhammakathaṃ imaṃ  
avikkhittā nisāmetha dullabhā hi ayaṃ kathā ti.

1. Tattha Abhidhammo ti. Ken'aṭṭhena Abhidhammo? Dhammātirekadhammavisesaṭṭhena. Atirekavisesaṭṭhadi-pako hi ettha abhisaddo. Bāhā me āvuso dukkhā vedanā abhikkamanti no paṭikkamanti abhikkantavaṇṇā ti ādisu viya. Tasmā yathā samussitesu bahusu chattesu ceva dhajesu ca yaṃ atirekappamaṇaṃ visesavaṇṇasanthānaṃ ca chattaṃ taṃ aticchattaṃ ti vuccati. Yo atirekappamaṇo nānāviraḡavannaṃ visesasaṃpanno ca dhajo so atidhajo ti vuccati. Yathā ca ekato sannipatitesu bahusu rājakumāresu c'eva devesu ca yo jātibhogayasaissariyādisampattihi atirekataro c'eva visesavantataro ca rājakumāro so atirājakumāro<sup>1</sup> ti vuccati. Yo āyuvannaissaṃsariyayasa-sampattiādihi atirekataro c'eva visesavantataro ca devo atidevo<sup>2</sup> ti vuccati tathārūpo brahmā pi atibrahmā ti vuccati. Evam eva ayaṃ pi dhammo dhammātirekadhammavisesaṭṭhena abhidhammo ti vuccati. Suttantaṃ hi patvā pañca khandhā ekadesena'eva vibhattā na nippadesena. Abhidhammaṃ patvā pana suttantabhājanīyā abhidhammabhājanīyapañhāpucchakanayānaṃ vasena nippadesato vibhattā. Tathā dvādasāyatanāni aṭṭhārasa dhātuyo cattāri saccāni bāvisatindriyāni dvādasapadiko pacca-yākāro.

<sup>1</sup> abhirājakumāro, C. G. T.

<sup>2</sup> abhidevo, M.

Kevalaṃ hi indriyavibhaṅge suttantabhājanīyaṃ n'atthi paccayākāre ca pañhapucchakaṃ n'atthi.

2. Suttantaṃ ca patvā cattāro satipaṭṭhānā ekadesen' eva vibhattā na nippadesena. Abhidhammaṃ patvā pana tiṇṇaṃ pi nayānaṃ vasena nippadesato vibhattā. Tathā cattāri sammappadhānāni cattāro iddhipādā satta bojjhaṅgā aṭṭhaṅgiko maggo cattāri ñānāni catasso appamaññāyo pañca sikkhāpādāni catasso paṭisambhidā tiṇṇaṃ pi nayānaṃ vasena nippadesato va vibhattā. Kevalaṃ hi ettha sikkhāpadavibhaṅge suttantabhājanīyaṃ n'atthi. Suttantaṃ patvā ca ñānaṃ ekadesen' eva vibhattaṃ na nippadesena. Tathā kilesā.

3. Abhidhammaṃ patvā pana ekavidhena ñāṇavatthun ti ādinā nayena mātikaṃ ṭhapetvā nippadesato vibhattaṃ tathā ekato paṭṭhāya anekehi nayehi kilesā.

4. Suttantaṃ patvā ca bhummantaraparicchedo ekadeseneva vibhatto na nippadesena. Abhidhammaṃ patvā pana tiṇṇaṃ pi nayānaṃ vasena bhummantaraparicchedo nippadesato ca vibhatto. Evaṃ dhammātirekadhamma-visesatṭhena Abhidhammo veditabbo.

5. Pakaraṇaparicchedato pan' esa Dhammasaṅganivibhaṅgadhātukathāpuggalapaññattikathāvatthuyamakapaṭṭhānaṃ sattannaṃ pakaraṇānaṃ vasena ṭhito. Ayaṃ ettha ācariyaṇaṃ samānakathā.

6. Vīdaḍḍhavadī<sup>1</sup> panāha: Kathāvatthun kasmā gahitaṃ? nanu sammāsambuddhassa parinibbānato aṭṭhārasa vassādhikāni dve vassasatāni atikkamitvā Moggaliputtatissattheren' etaṃ ṭhapitaṃ? tasmā sāvakabhāsītattā chaḍḍetha nan ti.

7. Kim pana chappakaraṇāni Abhidhammo ti? Evaṃ na vadāmi ti. Atha kiṃ vadesi ti? Sattappakaraṇāni ti. Kataraṃ gahetvā satta karonti ti? Mahādhammaha-dayaṃ nāma atthi, eten' eva saha sattā ti. Mahādhammahadaye apubbaṃ n'atthi.

8. Katipayū va pañhavārā avasesū Kathāvatthunū va saddhiṃ sattā ti no Kathāvatthunū?

---

<sup>1</sup> Vīdaṇḍa°, M. T.; Vītaddha°, C. G.



Mahādhātukathā nām'atthi. Tāya saddhim sattā ti. Mahādhātukathāyaṃ apubbaṃ n'atthi appamattikā va tanti. Avasesā Kathāvatthunā saddhim sattā ti. Sammā-sambuddho hi sattappakaraṇāni desento Kathāvatthun paṭvā yā esā puggalaṇvāde tāva catūsu pañhesu dvinnam pañcakānaṃ vasena aṭṭhamukhā vādayutti<sup>1</sup> tam ādipa katvā sabbakathāmaggesu asampunṇabhāṇavāramattāya pāliya mātikaṃ ṭhapesi. Sā paṇ' esā<sup>2</sup>: puggalo upalabbhati saccikatṭhaparamatṭhenā ti? Āmantā. Yo saccikatṭho paramatṭho tato so puggalo upalabbhati saccikatṭhaparamatṭhenā ti. Na h'eva vattabbe ājānāhi niggahaṃ. Puggalo na upalabbhati saccikatṭhaparamatṭhenā ti? Āmantā. Yo saccikatṭho paramatṭho tato so puggalo nūpalabbhati saccikatṭhaparamatṭhenā ti. Na h'eva vattabbe ājānāhi niggahaṃ.

9. Sabbattha puggalo upalabbhati, sabbattha puggalo nūpalabbhati, sabbadā puggalo upalabbhati, sabbadā puggalo nūpalabbhati, sabbesu puggalo upalabbhati, sabbesu puggalo nūpalabbhati saccikatṭhaparamatṭhenā ti evaṃ paṭhamam vādam nissāya: paṭhamam niggahaṃ, dutiyam nissāya dutiyam . . . . . pe . . . . . aṭṭhamam nissāya aṭṭhamam niggahaṃ dassentena ṭhapitā. Iminā nayena sabbattha mātikāthapaṇam veditabbam.

10. Tam paṇ' etaṃ mātikaṃ ṭhapento idaṃ disvā ṭhapesi: mama parinibbānato aṭṭhārassa vassādhikānaṃ dvinnam vassasatānaṃ matthake Moggaliputtatissatthero nāma bhikkhu bhikkhusahassamajjhe nisimmo sakavāde pañca suttasatāni paravāde pañcā ti suttasahassaṃ samodhānetvā Dīghanikāyappamaṇaṃ Kathāvatthuppakaraṇaṃ bhajessati ti.

Moggaliputtatissatthero pi imaṃ pakaraṇaṃ desento na attano nāṇena desesi, satthārā pana dinnanayena ṭhapitamātikāya desesi. Iti satthārā dinnanayena ṭhapitamātikāya desitattā sakalam p'etaṃ pakaraṇaṃ Buddhābhāsitaṃ eva nāma jātaṃ. Yathā kiṃ? Yathā Madhu-

<sup>1</sup> Cf. Kathāvatthuppakaraṇa Aṭṭhakathā, ed. Minayeff, p. 15.

<sup>2</sup> Kathāvatthuppakaraṇa Aṭṭhakathā, p. 8.

piṇḍikasuttantādinī. Madhupiṇḍikasuttantasmiṃ hi bhagavā: Yatonidānaṃ<sup>1</sup> bhikkhu purisaṃ papañcasaṇṇū-saṅkhā samudācaranti ettha ce n'atthi abhinanditabbam abhivaditabbam ajjhositabbam es'ev' anto rāgānusayānan ti mātikaṃ t̐apetvā ut̐thāyāsana vihāraṃ pavisi. Dhamma-paṭiggāhaka bhikkhū Mahākaccānattheraṃ upasaṃkamitvā dasabalena t̐apitamātikāya atthaṃ pucchimsu. Thero pucchitamatten' eva akathetvā dasabalassa apacitidassan-atthaṃ: seyyathā pi āvuso puriso sārattthiko sārāgavesi tisāropamaṃ āharitvā sāraruḅkko viya bhagavā sākāpalā-sasadisā sāvakā.

So<sup>2</sup> h'āvuso bhagavā jānaṃ jānāti passam passati cakkhubhūto ānābhūto dhammabhūto brahmabhūto vattā pavattā atthassa ninnetā amatassa dātā dhammassāmi Tathāgato ti Satthāraṃ thometvā punappuna therehi yācito Satthārā t̐apitamātikāya atthaṃ vibhajitvā ākaṅkhamānā va pana tumhe āyasmanto bhagavantam yeva upasaṃkamitvā etam atthaṃ paṭipuccheyyātha: sa ce sabbaññutaññāpena saddhiṃ samsandiya-mānaṃ sameti gaṇheyyātha, no ce mā gaṇhathā ti iminā adhippāyena yathā no bhagavā vyākaro ti tathā naṃ dhāreyyāthā ti vatvā uyyojesi. Te Satthāraṃ upasaṃkamitvā pucchimsu. Satthā dukkathitaṃ Kaccānenā ti avatvā suvaṇṇaliṅgaṃ ussāpento viya gīvaṃ unnāmetvā supupphitasatapattasassirikaṃ mahāmukhaṃ pūrento brahmassaṃ nicchāretvā sādhu sādhu ti therassa sādhuḅkaraṃ datvā: Paṇḍito<sup>3</sup> bhikkhave Mahākaccāno, mahāpaṇṇō bhikkhave Mahākaccāno, mañ ce pi tumhe bhikkhave etam atthaṃ paṭipuccheyyātha aham pi tam evam eva vyākareyyam yathā taṃ Mahākaccānenā vyākatan ti āha. Evaṃ Satthārā anumoditakāla to paṭṭhāya pana sakalaṃ suttantaṃ Buddhabhāsitaṃ nāma jātam.

11. Ānandattherādīhi vitthāritasuttesu pi es'eva nayo. Evaṃ evaṃ sammāsambuddho satta pakaraṇāni desento Kathāvatthum patvā vuttanayena mātikaṃ t̐apesi.

<sup>1</sup> Majjh. I. 109.<sup>2</sup> Majjh. I. 111.<sup>3</sup> Majjh. I. 114.

Thapento ca pana idam addasa: mama parinibbānato aṭṭhārasa vassūdhikānaṃ dvinnāṃ vassasatānaṃ matthake Moggaliputtatissatthero nāma bhikkhu bhikkhusahassamajjhe nisinnō sakavāde pañca suttasatāni paravāde pañcā ti suttasahassam samodhānetvā Dighanikāyappamānaṃ Kathāvatthuppakaraṇaṃ bhājessati ti. Moggaliputtatissatthero pi imaṃ pakaraṇaṃ desento na attano nāpene desesi, satthārā pana dinnanayena ṭhapitamātikāya desesi. Iti satthārā dinnanayena ṭhapitamātikāya desitattā sakalaṃ p'etaṃ pakaraṇaṃ buddhabhāsitaṃ eva nāma jātaṃ. Evaṃ Kathāvatthunā va saddhiṃ sattappakaraṇāni Abhidhammo nāma.

12. Tattha Dhammasaṅgaṇippakaraṇe catasso vibhattiyo cittavibhatti rūpavibhatti nikkheparāsi atthuddhāro ti. Tattha kāmāvacarakusalato aṭṭha, akusalato dvādasa, kusalavipākato soḷasa, akusalavipākato satta, kiriyato ekādasa, rūpāvacarakusalato pañca, vipākato pañca, kiriyato pañca, arūpāvacarakusalato cattāri, vipākato cattāri, kiriyato cattāri, lokuttarakusalato cattāri, vipākato cattāri ti ekūnānavuṭi cittāni cittavibhatti nāma.

13. Cittuppādaḥkaṇḍaṇ ti pi etass'eva nāmaṃ. Taṃ vācānāmaggaṭo atirekachabhānavārā vitthāriyamānaṃ pana anantaṃ aparimānaṃ ca hoti tadanantaraṃ ekavidhena duvidhenā ti ādinā nayena mātikaṃ ṭhapetvā vitthārena vibhajitvā desitā rūpavibhatti nāma. Rūpaḥkaṇḍaṇ ti tass'eva nāmaṃ.

14. Taṃ vācānāmaggaṭo atirekadvibhānavāraṃ vitthāriyamānaṃ pana anantaṃ aparimānaṃ hoti. Tadanantaraṃ mūlato khandhato dvārato bhūmito atthato dhammato nāmato līngato ti evaṃ mūlādini nikkhipitvā desito nikkheparāsi nāma —pe— so mūlato khandhato cāpi ca dvārato cāpi bhūmito atthato dhammato cāpi nāmato cāpi līngato nikkhipitvā desitattā nikkhepo ti pavuccati ti.

Nikkhepaḥkaṇḍaṇ ti pi tass'eva nāmaṃ.

15. Taṃ vācānāmaggaṭo timattā bhānavārā vitthāriyamānaṃ pana anantaṃ aparimānaṃ hoti. Tadanantaraṃ pana tepitakassa buddhāvacanassa atthuddhārābhūtaṃ yāva saraṇadukānikkhattaṃ aṭṭhakathāḥkaṇḍaṇ nāma.

Yato mahāpakaraṇīyā bhikkhū mahāpakaraṇe gaṇanā-cāraṃ asallakkhentā gaṇanaṃ samānenti taṃ vācanā-maggato dvimattā bhāṇavārā vitthāriyamānaṃ pana anantam aparimāṇaṃ hoti.

16. Iti sakalam pi Dhammasaṅgaṇippakaraṇaṃ vācanā-maggato atirekaterasamattā bhāṇavārā vitthāriyamānaṃ pana anantam aparimāṇaṃ hoti. Evam etaṃ:

Cittavibhatti rūpaṃ ca nikkhepo atthajotaṇā  
gambhīraṃ nipuṇaṃ tñānaṃ tam pi buddhena desitaṃ.

17. Tadanantaram Vibhaṅgappakaraṇaṃ nāma. Taṃ khandhavibhaṅgo āyatanavibhaṅgo dhātuvibhaṅgo sacca-vibhaṅgo indriyavibhaṅgo paccayākāravibhaṅgo satipaṭṭhānavibhaṅgo sammappadhānavibhaṅgo iddhipādavibhaṅgo bojjhaṅgavibhaṅgo maggaṅgavibhaṅgo jhānavibhaṅgo appamaññāvibhaṅgo sikkhāpadavibhaṅgo paṭisambhidā-vibhaṅgo ũāṇavattuvibhaṅgo khuddakavattuvibhaṅgo dhammahadaya-vibhaṅgo ti aṭṭhārasavidhena vibhattaṃ. Tattha khandhavibhaṅgo suttantabhājanīya-abhidhamma-bhājanīyapañhapucchakānaṃ vasena tidhā vibhatto. Vācanā-maggato pañcamattā bhāṇavārā, vitthāriyamāno pana ananto aparimāṇo hoti.

18. Tato paraṃ āyatanavibhaṅgādayo pi eteh'eva tihi nayehi vibhattā. Tesu āyatanavibhaṅgo vācanā-maggato atirekabhāṇavāro.

19. Dhātuvibhaṅgo dvimattabhāṇavāro. Tathā sacca-vibhaṅgo.

Indriyavibhaṅge suttantabhājanīyaṃ natthi. Vācanā-maggato pañ'esa atirekabhāṇavāramatto.

Paccayākāravibhaṅgo chamattabhāṇavāro. Pañha-pucchakaṃ pañ'ettha n'atthi.

Satipaṭṭhānavibhaṅgo atirekabhāṇavāramatto.

Tathā sammappadhāna-iddhipāda-bojjhaṅgamaggaṅga-vibhaṅgā.

Jhānavibhaṅgo dvibhāṇavāramatto. Appamaññāvi-bhaṅgo atirekabhāṇavāramatto.

Sikkhāpadavibhaṅge pi suttantabhājanīyaṃ n'atthi. Vācanā-maggato pañ'esa atirekabhāṇavāramatto.



Tathā paṭisambhidāvibhaṅgo nānavatthuvibhaṅgo dasavidhena vibhatto. Vācanāmagгато timattabhānavāro.

Khuddakavatthuvibhaṅgo pi dasavidhena vibhatto. Vācanāmagгато timattabhānavāro.

Dhammahadaya-vibhaṅgo tividhena vibhatto. Vācanāmagгато paṇ'esa atirekad-vibhānavāramatto. Sabbe pi vitthāriyamāṇā anantā aparimāṇā honti. Evam etaṃ vibhaṅgappakaraṇaṃ nāma vācanāmagгато pañcatimsamattabhānavāraṃ vitthārato pana anantaṃ aparimāṇaṃ hoti.

20. Tadanantaraṃ Dhātukathāpakaraṇaṃ nāma. Taṃ saṅgaho asaṅgaho asaṅgahitena asaṅgahitaṃ asaṅgahitena saṅgahitaṃ saṅgahitena saṅgahitaṃ saṅgahitena asaṅgahitaṃ.

21. Sampayogo vippayogo sampayuttana vippayuttaṃ vippayuttana sampayuttaṃ sampayuttana sampayuttaṃ vippayuttana vippayuttaṃ saṅgahitena sampayuttaṃ vippayuttaṃ sampayuttana saṅgahitaṃ asaṅgahitaṃ asaṅgahitena sampayuttaṃ vippayuttaṃ vippayuttana saṅgahitaṃ asaṅgahitaṃ ti cuddasavidhena vibhattaṃ.

Taṃ vācanāmagгато atirekachabhānavārā.

Vitthāriyamāṇaṃ pana anantaṃ aparimāṇaṃ hoti.

22. Tadanantaraṃ Puggalapaññatti nāma. Sā khandha-  
paññatti āyatanapaññatti dhātupaññatti saccapaññatti  
indriyapaññatti puggalapaññatti ti chabbidhena vibhattā. Sā vācanāmagгато atirekapañcabhānavārā vitthāriyamāṇā pana anantāparimāṇā va hoti.

23. Tadanantaraṃ Kathāvatthupakaraṇaṃ nāma. Taṃ sakavāde pañcasuttasatāni paravāde pañcasatāni suttasahassaṃ samodhānetvā vibhattaṃ.

Taṃ vācanāmagгато idāni potthake likhitaṃ agahetvā saṅgīti-āropitanayena Dighanikāyappamaṇaṃ vitthāriyamāṇaṃ pana anantaṃ aparimāṇaṃ hoti.

24. Tadanantaraṃ Yamakaṃ nāma. Taṃ mūlayamakaṃ khandhayamakaṃ āyatanayamakaṃ dhātuyamakaṃ sac-cayamakaṃ saṅkhārayamakaṃ anusayayamakaṃ citta-yamakaṃ dhammayamakaṃ indriyayamakaṃ ti dasavidhena vibhattaṃ.

Taṃ vācanāmaggaṭo viṣaṃ bhāṇavārasataṃ vitthārato anantaṃ aparimāṇaṃ hoti.

25. Tadanantaraṃ Mahāpakaraṇaṃ nāma. Paṭṭhānaṃ ti pi tass' eva nāmaṃ.

Taṃ hetupaccayo ārammaṇapaccayo adhipatipaccayo anantarapaccayo samanantarapaccayo sahaajātapaccayo aññamaññapaccayo nissayapaccayo upanissayapaccayo purejātapaccayo pachhājātapaccayo āsevanapaccayo kammaṇapaccayo vipākaṇapaccayo indriyapaccayo Jhāṇapaccayo maggaṇapaccayo sampayuttapaccayo vippayuttapaccayo atthipaccayo n'atthipaccayo vigatapaccayo avigatapaccayo ti paccayavasena nāma catuvīsatividhena vibhattaṃ.

Imasmiṃ pana tḥāne na Paṭṭhānaṃ samānetabbaṃ.

26. Kusalattikādayo hi dvāvisati tikā.

Hetū dhammā na hetū dhammā. . . pe . . . saraṇā dhammā asaraṇā dhammā ime sataṃ dukā apare pi vijjābhāgino dhammā avijjābhāgino dhammā . . . pe . . . khaye ñāṇaṃ anuppadē ñāṇaṃ ti dvācattālisa suttantikaḍukā nāma.

Tesu dvāvisati tikā sataṃ dukā ti ayaṃ āhacca bhāsitaṃ jinavacanabhūtā sabbaññubuddhadesitā sattannaṃ pakaraṇānaṃ mātikā nāma.

27. Athāpare dvācattālisa dukā kuto pabbhavā kena tḥapitā kena desitā ti? Dhammasenāpati-Sāriputthaṭṭherappabbhavā. Tena tḥapitā tena desitā. Ime tḥapento pana tḥero sāmukkamsikena attano ñāṇena tḥapesi.

28. Ekuttariyaṃ pana ekanipātasāṅgītidasuttarasuttantehi samodhānetvā Abhidhammakattherāṇaṃ suttantaṃ patvā akilamanatthaṃ tḥapitā. Te paṇ'ete ekasmiṃ nikkhepakaṇḍe yeva matthakaṃ pāpetvā vibhattā sesatṭhānesu yāva saraṇā dukā Abhidhammo vibhattaṃ. Sammā-sambuddhena hi anulomapaṭṭhāne dvāvisati tike nissāya tikaṇapattḥānaṃ nāma niddiṭṭhaṃ, sataṃ duke nissāya dukapaṭṭhānaṃ nāma niddiṭṭhaṃ. Tato paraṃ dvāvisati tike gaḥetvā dukasate pakkhipitvā dukatikapaṭṭhānaṃ nāma dassitaṃ.

Tato dukasataṃ gaḥetvā dvāvisatiyā tikesu pakkhipitvā tikaḍukaṇapattḥānaṃ nāma dassitaṃ.

29. Tike pana tikesu yeva pakkhipitvā tikatikapaṭṭhānaṃ nāma dassitaṃ.

30. Duke ca dukesu yeva pakkhipitvā dukadukapaṭṭhānaṃ nāma dassitaṃ evaṃ. Tikaṃ ca paṭṭhānavaraṃ dukuttamaṃ dukaṃ tikaṃ c'eva tikaṃ dukaṃ ca tikaṃ tikaṃ c'eva dukaṃ dukaṃ ca cha anulomamhi nayā sugambhīrā. Paccanikapāṭṭhāne pi dvāvisati tike nissāya tikapaṭṭhānaṃ nāma.

31. Dukasataṃ nissāya dukapaṭṭhānaṃ nāma dvāvisati tike dukasate pakkhipitvā dukatikapaṭṭhānaṃ nāma.

Dukasataṃ dvāvisatiyā tikesu pakkhipitvā tikatika-paṭṭhānaṃ nāma. Dukesu pakkhipitvā dukadukapaṭṭhānaṃ nāma ti paccanike pi chahi nayehi paṭṭhānaṃ niddiṭṭhaṃ. Tena vuttaṃ: Tikaṃ ca paṭṭhānavaraṃ dukuttamaṃ dukaṃ tikaṃ c'eva tikaṃ dukaṃ ca tikaṃ tikaṃ c'eva dukaṃ dukaṃ ca cha paccanikamhi nayā sugambhīrā ti.

Tato paraṃ anulomapaccanike pi eten' eva upāyena cha nayā dassitā.

Ten'āha: Tikaṃ ca paṭṭhānavaraṃ dukuttamaṃ dukaṃ tikaṃ c'eva tikaṃ dukaṃ ca tikaṃ tikaṃ c'eva dukaṃ dukaṃ ca cha anulomapaccanikamhi nayā sugambhīrā ti.

32. Tadanantaraṃ paccanikānulomamhi eten' eva chahi nayehi niddiṭṭhaṃ.

Ten'āha: Tikaṃ ca paṭṭhānavaraṃ dukuttamaṃ dukaṃ tikaṃ c'eva tikaṃ dukaṃ ca tikaṃ tikaṃ c'eva dukaṃ dukaṃ ca cha paccanikānulomamhi nayā sugambhīrā ti.

Evaṃ anulome cha paṭṭhānāni paṭilomi cha anuloma-paccaniye cha paccaniyaanulome cha paṭṭhānāni ti idaṃ catuvisatisamantapaṭṭhānaṃ samodhānaṃ Mahāpakaraṇaṃ nāma.

33. Idāni imassa Abhidhammassa gambhīrabhāvavijāna-natthaṃ cattāro sāgarā veditabbā: Saṃsārasāgaro jalasāgaro nayasāgaro nāpasāgaro ti.

34. Tattha saṃsārasāgaro nāma:

Khandhānaṃ paṭipāti dhātūāyatanāni ca abbocchinnaṃ vattamānaṃ saṃsāro ti pavuccatī ti evaṃ vuttaṃ saṃsāravatṭaṃ. Svāyam yasmā imesaṃ sattānaṃ uppattiyā purimā koṭi na paññāyati ettakānaṃ hi vassasatānaṃ vā

vassasahassānaṃ vā vassasatasahassānaṃ vā kappasatānaṃ vā kappasahassānaṃ vā kappasatasahassānaṃ vā matthake sattā uppannā tato pubbe nāhesun ti vā asukassa nāma rañño kale uppannā asukassa buddhassa kale uppannā tato pubbe nāhesun ti vā ayaṃ paricchedo n'atthi. Purimā bhikkhave koṭi na paññāyati avijjāya ito pubbe avijjā nāhosi atha pacchā sambhavi ti iminā pana nayena ayaṃ samsārasāgaro anamataggo va.

35. Mahāsamuddo pana jalasāgaro nāmā ti veditabbo.

So caturāsītiyojanasahassāni gambhiro. Tattha udakassa āḷhakasatehi vā āḷhakasahasseehi vā āḷhakadasasahasseehi vā āḷhakasatasahasseehi vā pamānaṃ nāma natthi.

Atha kho asaṅkheyyo appameyyo mahāudakakkhandho tveva saṅkhyāṃ gacchati. Ayaṃ jalasāgaro nāma.

36. Katamo nayasāgaro? Tepitakaṃ buddhavacanam. Dve hi tantiyo paccavekkhantānaṃ saddhāsampannānaṃ pasādabahulānaṃ nāputtarānaṃ kulaputtānaṃ anantam pītisomanassaṃ uppajjati. Katarā dve? Vinayaṃ ca Abhidhammaṃ ca. Vinayadharabhikkhūnaṃ hi vinaya-tantiṃ paccavekkhantānaṃ dosānurūpaṃ sikkhāpada-paññāpanaṃ nāma imasmiṃ dose imasmiṃ vitikkame idaṃ nāma hoti ti paññāpanaṃ aññesaṃ avisayo buddhānaṃ eva visayo ti.

37. Uttarimanussadhammapeyyālaṃ paccavekkhantaṃ nāma nilapeyyālaṃ paccavekkhantānaṃ sañcarittapeyyālaṃ paccavekkhantānaṃ anantam pītisomanassaṃ uppajjati. Abhidhammikabhikkhūnaṃ pi khandhantaraṃ āyatanantaraṃ dhātvantaraṃ indriyantaraṃ balabojjhaṅgakamma-vipākantaraṃ rūpārūpaparicchedaṃ saṃhasukhumaṃ dhammaṃ gaganatale tārakarūpāni ganthanto viya rūpārūpadhamme pabbapabbaṃ koṭṭhāsakoṭṭhāsaṃ katvā vibhajento dassesi vata no satthā ti.

38. Abhidhammatanti-paccavekkhantānaṃ anantam pītisomanassaṃ uppajjati. Evaṃ uppattiyā paṇ'assa idaṃ vatthum pi veditabbaṃ. Mahāgatimbayatissadattatthero<sup>1</sup>

<sup>1</sup> Mahāgatiddhayat°, T; Mahāgatigamiyatissatthero, M.

kira nāma mahābodhim vandissāmi ti paratīraṃ gacchanto nāvāya upari tīre nisinno mahāsamuddaṃ olokesi. Ath' assa tasmim samaye n'evā paratīraṃ paññāyittha na orimatīraṃ, ūmippabhedasamuggatajalacunnaparikiṇṇo pana pasāritarajatapaṭṭasumanapupphasantharasadiso mahāsamuddo va paññāyittha. So ' kin nu kho mahāsamuddassa ūmivego balavā udāhu catuvisatibhede samantapaṭṭhāne nayamukhaṃ balavan ti ' cintesi. Ath' assa mahāsamuddassa paricchedo paññāyati. Ayam hi hetthā paṭhaviyā paricchinno upari ākāse na, ekato cakkavālapabbatena ekato velantena paricchinno. Samantapaṭṭhānassa pana paricchedo na paññāyati ti.

39. Saṃhasukhumam dhammam paccavekkhanta-sa balavappiti uppannā. So pītim vikkhambhetvā vipassanam vaddhetvā yathā nisinno va sabbe kilese khepetvā aggaphale arahatte paṭiṭṭhāya udānam udānesi:

Atthena gambhīragataṃ sudubbuddham

Sayaṃ abhiññāya sahetusambhavam

Yathānupubbaṃ nikhilena desitaṃ

Mahesinā rūpagataṃ va passati ti.

Amam nayasāgaro nāma.

40. Katamo ñānasāgaro? Sabbaññutañānam ñānasāgaro nāma. Ayam saṃsārasāgaro nāma. Ayam jalasāgaro nāma. Ayam nayasāgaro nāma ti hi aññena na sakkā jānitum. Sabbaññutañānen' eva sakkā jānitum ti sabbaññutañānam ñānasāgaro nāma. Imesu catūsu sāgareshu imasmim thāne nayasāgaro adhippeto. Imaṃ hi sabbaññubuddhā eva paṭivijjhanti. Ayam pi bhagavā bodhimūle nisino ' imaṃ paṭivijjhitaṃ imaṃ vata me dhammam esantassa gavesantassa kappasatasahassādhikāni cattāri asaṅkheyyāni vitivattāni, atha me imasmim pallaṅke nisinnena diyaḍḍham kilesasahassaṃ khepetvā ayam dhammo paṭividdho ti ' paṭividdhadhammaṃ paccavekkhanto sattāham ekapallaṅkena nisīdi. Tato tasmā pallaṅkā vuṭṭhāya ' imasmim vata me pallaṅke sabbaññutañānam paṭivid-dhan ti ' animisehi cakkhūhi sattāham pallaṅkaṃ olokento atthāsi. Tato devatānam ' ajjhā pi nūna Siddat-

thassa kattabbakiccam atthi, pallaṅkasmiṃ hi ālayaṃ na vijahatī ti ' parivitaṅko udapādi.<sup>1</sup>

Satthā devatānaṃ vitakkaṃ ūtvā tāsāṃ vitakkaṃ vūpa-samanatthāya vehāsaṃ abbhuggantvā yamaka-pāṭihāriyaṃ dassesi. Mahābodhipallaṅkasmiṃ hi katapāṭihāriyaṃ ca ūtīsamāgame katapāṭihāriyaṃ ca Pāṭikaputtasamāgame katapāṭihāriyaṃ ca sabbāṃ Gaṇḍambarukkhamaṇi yamaka-pāṭihāriyasadisāṃ eva ahosi. Evaṃ yamaka-pāṭihāriyaṃ katvā pallaṅkassa ca tītaṭṭhānassa ca antare ākāśato oruḥha sattāhaṃ caṅkamaṃ. Imesu ekavīsatiyā divasesu ekadivase pi satthu sarīrato rasmiyo na nikkhantā. Catutthe pana sattāhe pacchimuttarāya disāya ratanaghare nisīdi. Ratanagharaṃ nāma sattaratanaṃ yamā gehaṃ sattanaṃ pana pakaraṇānaṃ sammāsītṭhānaṃ ratana-gharaṇaṃ ti veditaṅkaṃ.<sup>2</sup> Tattha Dhammasaṅgaṇiṃ sammasantassā pi sarīrato rasmiyo na nikkhantā, Vibhaṅgapakaraṇaṃ Dhātukathaṃ Puggalapaṇṇattīṃ Kathāvatthu-pakaraṇaṃ Yamakappakaraṇaṃ sammasantassā pi sarīrato rasmiyo na nikkhantā.

Yadā pana Mahāpakaraṇaṃ oruḥha hetupaccayo āramaṇapaccayo . . . pe . . . avigatapaccayo ti sammasanaṃ ārabhi ath' assa catuvīsatisamantapāṭṭhānaṃ sammasantassa ekantato sabbāññutaññaṃ Mahāpakaraṇe yeva okāsaṃ labhi. Yathā hi timiratiṃgalaṃ mahāmaccho caturāsitiyojanasahassagambhīre mahāsamudde yeva okāsaṃ labhati evameva sabbāññutaññaṃ ekan-tato Mahāpakaraṇe yeva okāsaṃ labhi.

41. Satthu evaṃ laddhokāsaṃ sabbāññutaññaṃ yathā sukhaṃ saṃhasukhumadhammaṃ sammasantassa sarīrato nīlapīṭalohitodātamaññeṭṭhapabbhassaravaseṇa chabbāṇṇarasmiyo nikkhamiṃsu. Kesamassūhi c'eva akkhinaṃ ca nīlaṭṭhānehi nīlarasmiyo nikkhamiṃsu. Yāsaṃ vaseṇa gaganatalaṃ aṇḍjanacūṇṇasamokīṇaṃ viya ummāpupphanīluppaladalasañchannaṃ viya vīṭipātantaṃ maṇīṭalavantaṃ viya sampasāritamecakaṇṇaṃ viya ca ahosi. Chavito c'eva akkhinaṃ ca pīṭakaṭṭhānehi

<sup>1</sup> Jāt. I. 77.

<sup>2</sup> Jāt. I. 78.

pītakarasmiyo nikkhamiṃsu. Yāsaṃ vasena disābhāgā suvaṇṇarasānisīcamānā viya suvaṇṇapaṭapaṇivāritā viya kuṇṇumacunnakaṇikārapupphasampariṇṇā<sup>1</sup> viya ca virocimṃsu. Mamsalohite c'eva akkhinaṃ ca rattatṭhānehi lohitarasmiyo nikkhamiṃsu. Yāsaṃ vasena disābhāgā cīnapitṭhacunnarañjitā viya supakkalākhārasānisīcamānā viya rattakambalapariṇṇā viya jayasumaṇapālibhaddakabandhujīvakakusumasampariṇṇā viya ca virocimṃsu. Atṭhihi c'eva dantehi ca akkhinaṃ ca setatṭhānehi odātarasmiyo nikkhamiṃsu. Yāsaṃ vasena disābhāgā rajata-kūṭehi āsīcamānā khīradhārāsampariṇṇā viya pasārita-rajatapaṭavītānā viya vitipatantarajatatālavaṇṭā viya kundakumudasindhuvārasumaṇamallikādikusumasañchannā viya virocimṃsu. Mañjetṭhapabhassarā pana tamhā tamhā sarīrappadesā nikkhamiṃsu. Iti tā chabbapaṇarasmiyo nikkhamitvā ghaṇamahāpaṭhaviṃ gaṇhiṃsu. Catunahutādhikadviyojanasatasahassabahalā mahāpaṭhaviṃ niddhantasuvaṇṇapiṇḍi viya ahosi. Paṭhaviṃ bhinditvā heṭṭhā udakaṃ gaṇhiṃsu. Paṭhavīsanthārakaṃ aṭṭhanahutādhikacatuyojanasatasahassabahalā udakaṃ suvaṇṇakalasehi āsīcamānaṃ viya vilinasuvaṇṇaṃ viya ahosi.

42. Udakaṃ pi vinivijjhितvā vātaṃ aggahesun. Channahutādhikanavayojanasatasahassabahalā vāto samussitasuvaṇṇakkhandho viya ahosi. Vātaṃ vinivijjhितvā heṭṭhā ajaṭākāsaṃ pakkhandimṃsu. Uparibhāgena uggantvā pi cātummahārājike gaṇhiṃsu. Te vinivijjhितvā Tāvātimsē tato Yāme tato Tusite tato Nimmānaratī tato Paranimmitavasavattī tato nava Brahmaloṇe tato Vehapphale tato pañca suddhāvāse vinivijjhितvā cattāro āruppe gaṇhiṃsu. Cattāro ca āruppe vinivijjhितvā ajaṭākāsaṃ pakkhandimṃsu, tiriyabhāgehi anantalokadhātuyo pakkhandimṃsu. Ettakesu ṭhānesu candamhi candappabhā natthi, suriye suriyappabhā natthi, tārakarūpesu tārakarūpappabhā natthi, devatānaṃ uyyānavimāṇakapparuṇkhesu sarīresu ābharaṇesū ti sabbattha pabhā natthi ti sahaṣṣi mahāsahassī lokadhātuyo alokaṃ pharaṇasamattho Mahābrahmā pi

<sup>1</sup> Kukuṭṭhacunnaka°, T.; kuṇṇuṭṭhacunnakaṇikāra°, M.

suriyuggamane khajjopanako viya ahosi. Candasuriyatā-rakarūpadavatuyyānavimānakapparuḅbhānaṃ pariccheda-kamatthakam eva paññāyittha, ettakaṃ tñānaṃ buddha-rasmīhi yeva ajjhotthatam ahosi ayañ ca neva buddhānaṃ adhiṭṭhānaiddhi bhāvanāmayā iddhi. Saṃhasukkhama-dhammaṃ pana sammasato Lokanāthassa lohitaṃ paṣīdi, vatthurūpaṃ paṣīdi, chavivaṇṇo paṣīdi, cittasamuṭṭhānaṃ vaṇṇadhātu samantā asītihaṭṭhamatte padese niccalā atṭhāsi.

Iminā nīharena sattāhaṃ satta rattindivāni sammasita-dhammo kittako ahoṣi ti? Aparimāṇo ahosi. Ayaṃ tava manasā desanā nāma. Satthā pana evaṃ sattāhaṃ manasā cintitadhammaṃ vacibhedam katvā desento vassasatena pi vassasahassena pi matthakam pāpetvā desetum na sakkoti ti na vattabbaṃ. Aparabhāgasmiṃ hi Tathāgato Tāvatisabhavane pāricchattakamūle paṇḍukambalasilāyaṃ dasasahassacakkavāḷadevatānaṃ majjhe nisinno mātarāṃ kīyasakkhim katvā desento satabhāgeṇa sahasabhāgeṇa satasahassabhāgeṇa dhammantarāya saṃkamitvā saṃkamitvā desesi. Tayo māse nīrantarāṃ pavattā desanā vegena pavatta-ākāsa-Gaṅgā viya adhomukhaṃ tñapita-udakaghaṭā nikkhamantā udakadhārā viya ca hutvā anantā aparimāṇā ahosi. Buddhānaṃ hi sattānumodanakāle pi thokaṃ vaḍḍhetvā anumodantānaṃ desanā dīghamajjhimappamāṇā hoti. Pacchābhattaṃ pana sammattapari-sāya dhammaṃ desento desanā saṃyuttaekuttarikadve-mahānikāyappamāṇā va hoti. Kasmā? Buddhānaṃ hi bhavaṅgaparivāso lahuko, dantāvaraṇaṃ suphassitaṃ, mukhādhānaṃ siliṭṭhaṃ, jivhā mudukā, saro madhuro, vacanaṃ lahu parivattaṃ, tasmā taṃ muhuttaṃ desitadhammo pi ettako hoti temāsaṃ desitadhammo pana aparimāṇo yeva.

43. Ānandatthero hi bahussuto tipīṭakadharo pañca-dasa gāthasahassāni satṭhi padasahassāni latāpupphāni ākaḍḍhanto viya tñitapaden' eva tñatvā gaṇhāti vāceti deseti. Ettako therassa eko uddesamaggo nāma hoti. Therassa hi anupadaṃ uddesaṃ dadamāṇo añño dātum na sakkoti na sampāpuṇāti, Sammāsaṃbuddho va sampāpu-neyya. Evaṃ adhimattasatimā adhimattagatimā adhi-



mattadhitimā tathāvidhasāvako. Satthārā temāsam iminā nihārena desitadesanam vassasahassam uggaṇhanto pi matthakam pāpetum na sakkoti. Evaṃ temāsam niran-taram desentassa pana Tathāgatassa kabalīṅkārahāra-paṭibaddham upādinna-kasarīram katham yāpesi ti? Paṭi-jaggaṇen' eva.

44. Buddhānam hi so so kālo suvavatthito supericchino supaccakkho. Tasmā Bhagavā dhammam desento va ma-nussaloke kālam oloketi. So bhikkhācāravelaṃ sallak-khetvā nimmitabuddham māpetvā 'Imassa cīvaragahaṇaṃ pattagahaṇaṃ sarakutti ākappo ca evarūpo nāma hotu, ettakam nāma dhammam desetū ti' adhiṭṭhāya pattacīva-ram ādāya Anotattadaḥam gacchati. Devatā nāgalatādan-takaṭṭham denti. Tam khāditvā Anotattadahe sarīraṃ paṭijaggivā maṇosilātale tṭhito surattadupaṭṭaṃ nivāsetvā cīvaraṃ pūrupitvā catumahārājadattiyaṃ selamayapattam ādāya Uttarakurum gacchati. Tato piṇḍapātaṃ āharitvā Anotattadahatire nisinno paribhuñjitvā divāvihārāya can-danavanam gacchati. Dhammasenāpati-Sāriputtatthero pi tattha gantvā Sammāsambuddhassa vattam katvā eka-mantaṃ nisīdi. Ath' assa satthā nayaṃ deti. 'Sāriputta ettha ko dhammo desito ti' ācikkhati. Evaṃ Sammāsam-buddhena nayaṃ dente paṭisambhidāpattassa aggasāva-kassa velante tṭhitvā hattham pasāretvā dassitasamudda-sadisam nayadānam hoti. Therassa pi nayasatena naya-sahassena Bhagavatā desitadhammo upatṭhāti yeva. 'Satthā divāvihāram nisīditvā dhammam desetvā pattaci-varam ādāya kāya velāya gacchati ti?' Sāvattvivāsinaṃ sampattānaṃ kulaputtānaṃ dhammadesanavelā nāma atthi. Tāya velāya gacchati. Dhammam desetvā gac-chantaṃ vā āgacchantaṃ vā koci jānāti ti? Mahesak-khā devatā jānanti. Appesakkhā devatā na jānanti. Kasmā na jānanti ti? Sammāsambuddhassa vā nimmitabud-dhassa vā rasmiyādisu nānattābhāvā ubhinnaṃ pi tesam rasmiṣu vā saresu vā vacanesu vā nānattaṃ natthi. Sāri-puttatthero pi Satthārā desitaṃ dhammam āharitvā attano saddhivihārikānaṃ pañcannaṃ bhikkhusatānaṃ desesi. Tesam ayaṃ pubbayogo.

45. Te kira Kassapadasabalassa kāle Khuddakavagguliyoniyaṃ nibbattā pabbhāre olambantā dvinnam Ābhidhammikabhikkhūnaṃ Abhidhammaṃ sajjhāyantaṇaṃ sare nimittaṃ gaheṭvā kaṇhapakkhaṃ vā sukkapakkhaṃ vā ajānitvā pi sare nimittagāhamattaken' eva kālaṃ katvā devaloke nibbattiṃsu. Ekaṃ buddhantaṃ devaloke vasitvā tasmaṃ kāle manussaloke nibbattā yamakapāṭi-hāriye paṣīditvā therassa santike pabbajiṃsu. Thero Satthārā desitaṃ dhammaṃ āharitvā tesuṃ desesi. Sāmaṃsambuddhassa Abhidhammadesanā pariyosānaṃ ca tesuṃ bhikkhūnaṃ sattappakaraṇauggahanaṃ ca ekappahāren' eva ahosi. Abhidhammo vācaṇāmaggo nāma Sāriputtattherappabhavo Mahāpakaraṇagaṇanacāro pi theren' eva ṭhapito. Thero pi iminā nīhārena dhammantaraṃ amakkheṭvā va sukhaṃ gaheṭuṃ dhāretuṃ pariyāpunituṃ vācetuṃ ca hoti ti gaṇanacāraṃ ṭhapesi. Evaṃ sante thero va paṭhamataṃ Ābhidhammiko hoti ti? Na hoti. Sammaṃsambuddho va paṭhamataṃ Ābhidhammiko. So hi naṃ Mahābodhipallāṅke nisīditvā paṭivijjhi buddho hutvā ca pana sattāhaṃ ekapallāṅke nisinnā Udānam udānesi:

Yadā have pātubhavanti dhammā  
 ātāpino jhāyato brāhmaṇassa  
 Ath' assa kaṅkhā vapayanti sabbā  
 yato pajānāti sa hetudhammaṃ.  
 Yadā have pātubhavanti dhammā  
 ātāpino jhāyato brāhmaṇassa  
 ath' assa kaṅkhā vapayanti sabbā  
 yato khayāṃ paccayānaṃ avedi.  
 Yadā have pātubhavanti dhammā  
 ātāpino jhāyato brāhmaṇassa  
 vidhūpayāṃ tiṭṭhati Mārasenaṃ  
 suriyo va obhāsayāṃ antalikkhaṃ ti.<sup>1</sup>

Idaṃ paṭhamabuddhavacanāṃ nāma.

<sup>1</sup> Mahāvagga I. 1. 3.

## 46. Dhammapadabhāṇakā pana

Anekajāṭisamsāraṃ sandhāvissaṃ anibbisaṃ  
 gahakārakaṃ gavesanto. Dukkhaṃ jāti punappunaṃ.  
 Gahakāraka diṭṭho 'si puna gehaṃ na kāhasi,  
 Sabbā te phāsukā bhaggā gahakūṭaṃ visaṅkhitaṃ,  
 visaṅkhāragataṃ cittaṃ taṇhānaṃ khayam ajjhagā ti \*

Idaṃ pathamabuddhavacanāṃ nāma ti vadanti.

Yamakasālānaṃ antare nipannaṇa parinibbānasamaye:  
 Handa dāni bhikkhave āmantayāmi vo 'vayadhammā saṅ-  
 khārā, appamādena sampādetthā' ti vuttavacanāṃ pacchi-  
 mabuddhavacanāṃ nāma.<sup>2</sup>

Ubhiṇṇaṃ antare pañcaccattālisa vassāni pupphadāmaṃ  
 ganthentena viya kathito amatappakāsano saddhammo  
 majjhimbuddhavacanāṃ nāma. Taṃ sabbesaṃ pi saṅ-  
 gayhamānaṃ piṭakato tīni piṭakāni honti, nikāyato pañca  
 nikāyā, aṅgato nav'aṅgāni, dhammakkhandaṃ caturāsīti  
 dhammakkhandaṃ saṃhassāni. Kathaṃ? Sabbam pi h'etaṃ  
 piṭakato Vinayapiṭakaṃ Suttantapiṭakaṃ Abhidhamma-  
 piṭakaṃ ti tippabhedam eva hoti.

47. Tattha ubhayāni Pātimokkhāni dve Vibhaṅgāni  
 dvāvīsati Khandhakā soḷasa Parivārā ti idaṃ Vinayapiṭa-  
 kaṃ nāma.

Brahmajālādīcatuttimsasuttasaṅgaho Dīgha-nikāyo,  
 mūlapariyāyasuttādiyaḍḍhasatadvesuttasaṅgaho Majjhi-  
 ma-nikāyo, Oghatarāṇasuttādisattasuttasahassasattasata-  
 dvāsattṭhisuttasaṅgaho Samyutta-nikāyo, Cittapariyādāna-  
 suttādinavasuttasahassapañcasattasuttapaññāsasuttasaṅ-  
 gaho Aṅguttara-nikāyo, Khuddakapāṭha-Dhammapada-  
 Udāna-Itivuttaka-Sutta-nipāta-Vimānavatthu-Petavatthu-  
 Theratherīgāthā-Jātaka-Niddesa-Pāṭisambhidā-Apādāna-  
 Buddhavaṃsa-Cariyāpiṭakappabhedo Khuddaka-nikāyo  
 ti idaṃ Suttantapiṭakaṃ nāma.

Dhammasaṅganiyādāni satta pakaraṇāni Abhidhamma-  
 piṭakaṃ nāma.

\* Dh. vs. 153, 154.

<sup>2</sup> Mahāparinibbāna. VI. 10.

## 48. Tattha

Vividhavisesanayattā vinayanato c'eva kāyavācānaṃ  
vinayatthavidūhi ayaṃ vinayo Vinayo ti akkhāto.

Vividhā hi ettha pañcavidha-Pātimokkhuḍḍesa-Pārā-  
jikādi-satta-āpattikkhandha-mātikā vibhaṅgādippabheda-  
nāya visesabhūta va dāhikammasithilikaraṇappayojanā  
anuppaññāttinayā, kāyikavācasika - ajjhācāranisedhanato  
c'esa kāyaṃ vācāṃ ca vineti. Tasmā vividhanayattā  
visesanayattā kāyavācānaṃ ca vinayanato Vinayo ti  
akkhāto.

Ten' etam etassa vacanattakosallattham vuttam.

Vividhavisesanayattā vinayanato c'eva kāyavācānaṃ  
vinayatthavidūhi ayaṃ vinayo Vinayo ti akkhāto ti.

## 49. Itaram pana:

Atthānaṃ sūcanato suvuttato savanato 'tha sūdanato  
suttānāsuttasabhāgato ca suttam Suttan ti akkhātam.

Tam hi attatthaparattahādibhede atthe sūceti. Suvuttā  
c'ettha atthā veneyyajjhāsayanulomena vuttattā. 'Pa-  
savati c'etam atthe sassam iva phalaṃ pasavati ti' vuttam  
hoti. 'Sūdanti c'etam te dhenu viya khīraṃ paggharati ti'  
vuttam hoti. 'Suṭṭhu ca ne tāyati rakkhati ti' vuttam hoti.  
Suttasabhāgaṃ c'etam yathā hi tacchakānaṃ suttam pamā-  
naṃ hoti evaṃ etam pi viññūnaṃ, yathā ca suttena saṅga-  
hitāni pupphāni na vikiriyanti na viddhamsiyanti evam  
etena saṅgahitā atthā. Ten' etam etassa vacanattakosal-  
lattham vuttam.

Atthānaṃ sūcanato suvuttato savanato' tha sūdanato  
suttānāsuttasabhāgato ca suttam Suttan ti akkhātan ti.

50. Abidhammassa vacanatto vutto yeva aparo pana  
nayo.

Yaṃ ettha vuḍḍhimato salakkhaṇā pūjitā parichinnā  
vuttā adhikā ca dhammā Abhidhammo tena akkhāto.

Ayaṃ hi abhisaddo vuḍḍhisalakkhaṇapūjita-paricchinṇā-dhikesu dissati. Tathā h'esa 'bālā me āvuso dukkhā vedanā abhikkamantī' ti ādisu vuḍḍhiyaṃ āgato. 'Yā tā rattiyo abhiññatā abhilakkhitā' ti ādisu salakkhaṇo. 'Rājā-bhirajā manujindo' ti ādisu pūjite. 'Paṭibalo vinetum Abhidhamme Abhivinaye' ti ādisu paricchinne. 'Añña-maññasāṅkaravirahite dhamme ca vinaye cā ti' vuttaṃ hoti. 'Abhikkantena vaṇṇenā ti' ādisu adhike. Ettha ca 'rūpūpapattiyaṃ maggaṃ bhāveti, mettā-sahagatena cetasā ekaṃ disaṃ pharitvā viharatī ti' ādinā-nayenā vuḍḍhimanto pi dhammā vuttā. 'Rūpārammaṇaṃ vā saddārammaṇaṃ vā' ti ādinā-nayena ārammaṇādīhi lakkhaṇiyattā salakkhaṇā pi. 'Sekkā dhammā asekkā dhammā lokuttarā dhammā' ti ādinā-nayena pūjitā pi pūjārahā ti adhippāyo.

'Phasso hoti vedanā hoti ti' ādinā-nayena sabbhāvaparichinnattā parichinnā pi. 'Mahaggatā dhammā, appamāṇā dhammā, anuttarā dhammā' ti ādinā-nayena adhikā pi dhammā vuttā. Ten' etam etassa vacanassa kosallatthaṃ vuttaṃ:

Yaṃ ettha vuḍḍhimanto salakkhaṇā pūjitā parichinnā vuttādhikā ca dhammā Abhidhammo tena akkhato ti.

51. Yaṃ paṇ' ettha avasiṭṭhaṃ taṃ

Piṭakam piṭakatthavidū pariyattibhājanatthato āhu tena samodhānetvā tayo pi Vinayādayo ñeyyā.

Pariyatti pi hi 'mā piṭakasampadānenā' ti ādisu piṭakan ti vuccati.

Atha 'puriso āgaccheyya kuddālapīṭakam ādāyā ti' ādisu yaṃ kiñci bhājanam pi. Tasmā:

'Piṭakam piṭakatthavidū pariyattibhājanatthato āhu.' Idāni 'tena samodhānetvā tayo pi Vinayādayo ñeyyā' ti.

Tena evaṃ duvidhatthena piṭakasaddena saha samāsaṃ katvā Vinayo ca so piṭakaṃ ca pariyattibhāvato tassa atthassa bhājanato cā ti Vinayapiṭakam. Yathā vutten' eva nayena suttaṃ ca taṃ piṭakaṃ cā ti Suttapiṭakam. Abhi-

dhammo ca so piṭakaṇ cā ti Abhidhammapiṭakan ti. Evam ete tayo pi Vinayādayo ñeyyā.

Evam ñatvā ca pana pi tesu yeva piṭakesu nānappakāra-kosallattham.

Desanāsāsanakathābhedaṃ tesu yathārahaṃ  
sikkhāppahānagambhīrabhāvaṇ ca paridīpaye.  
Pariyattibhedaṃ sampattiṃ vipattiṃ cā ti yaṃ yaṃ  
pāpuṇāti yathā bhikkhu tam pi sabbaṃ vibhāvaye.

52. Tatthāyaṃ paridīpanā vibhāvanā ca. Etāni hi tīni piṭakādīni yathākkamaṃ āpāvohāraparamatthadesanā yathāparādhayathānulomayathādhammasāsanāni saṃvarāsaṃvaradiṭṭhivinivēṭhananāmarūpaparicchedakathā ti vuccanti. Ettha hi Vinayapiṭakaṃ āpāraheṇa Bhagavatā āpābāhullato desitattā āpādesanā, Suttantapiṭakaṃ vohā-rakusalena Bhagavatā vohārabāhullato desitattā vohāra-desanā, Abhidhammapiṭakaṃ paramatthakusalena Bhagavatā paramatthabāhullato desitattā paramatthadesanā ti vuccati.

Tathā paṭhamam pi ye te pacurāparādhā sattā te yathāpa-rādhaṃ ettha sāsītā ti yathāparādhāsāsanam, dutiyam anekajjhāsayaṇusayacaritādhimuttikā sattā yathānulomaṃ ettha sāsītā ti yathānulomasāsanam, tatiyaṃ dhamma-puñjamatte ahaṃ mamā ti saññino sattā yathādhammaṃ ettha sāsītā ti yathādhammasāsanam ti vuccati.

Tathā paṭhamam ajjhācārapaṭipakkhabhūto saṃvarāsaṃvaro ettha kathito ti saṃvarāsaṃvarakathā. Saṃva-rāsaṃvaro ti khuddako c'eva mahanto ca saṃvaro kammā-kammaṃ viya phalāphalaṃ viya ca.

Dutiyam dvāsatti-ditṭhi-paṭipakkhabhūta diṭṭhiviniveṭṭhanā ettha kathitā ti diṭṭhivinivēṭhanakathā.

Tatiyaṃ rāgādi-paṭipakkhabhūto nāmarūpaparicchedo ettha kathito ti nāmarūpaparicchedakathā ti vuccati.

53. Tīsu pi ca etesu tisso sikkhā tīni pahānāni catubbidho gambhīrabhāvo veditabbo. Tathā hi Vinayapiṭake vise-sena adhisīlasikkhā vuttā, Suttantapiṭake adhicittasikkhā, Abhidhammapiṭake adhipaññasikkhā. Vinayapiṭake ca

vītikkamappahānaṃ kilesānaṃ vītikkamapaṭipakkhattā silassa, Suttantaṭṭhake pariyuṭṭhānappahānaṃ pariyuṭṭhānapaṭipakkhattā samādhissa, Abhidhammaṭṭhake anusayappahānaṃ anusayapaṭipakkhattā paññāya.

Paṭhame ca tadanāgappahānaṃ kilesānaṃ itaresu vikkhambhanasamucchedappahānāni, paṭhame duccharitasāṅkilesassa pahānaṃ itaresu taṇhādīṭṭhisāṅkilesānaṃ. Ekamekasmim c'ettha catubbidho pi dhammatthadesanāpaṭivedhagambhīrabhāvo veditabbo.

Tattha dhammo ti tanti, attho ti tassā yev' attho, desanā ti tassā manasā vavatthāpitāya tantiyā desanā, paṭivedho ti tantiyā tantiatthassa ca yathābhūtavabodho. Tisu pi c'etesu piṭakesu ete dhammatthadesanā paṭivedhā yasmā sasādihi viya mahāsamuddo mandabuddhihi dukkhogālhā alabbhaneyyapaṭiṭṭhā ca tasmā gambhīrā. Evaṃ ekamekasmim ettha catubbidho pi gambhīrabhāvo veditabbo.

54. Aparo nayo. Dhammo ti hetu. Vuttaṃ h'etaṃ: hetumhi nāṇaṃ dhammapaṭisambhidā. Attho ti hetuphalaṃ. Vuttaṃ h'etaṃ: hetuphale nāṇaṃ atthapaṭisambhidā ti. Desanā ti paññatti. Yathādhammaṃ dhammābhilāpo ti adhippāyo, anulomapaṭilomasāṅkhepa-vitthārādivasena vā kathanāṃ.

Paṭivedho ti abhisamayo, so ca lokiya lokuttaro visayato ca asammohato ca atthānurūpaṃ dhammesu dhammānurūpaṃ atthesu paññatti yathānurūpaṃ paññattisu avabodho. Tesam tesam vā tattha tattha vuttadhammānaṃ paṭivijjhitabbo salakkhaṇasaṅkhāto aviparītasabhāvo. Idāni yasmā etesu piṭakesu yaṃ yaṃ dhammajātaṃ atthajātaṃ vā yo cāyaṃ yathā yathā nāpetabbo attho sotūnaṃ nāṇassa abhimukho hoti, tathā tathā tadatthajotikā desanā, yo c'ettha aviparītavabodhasaṅkhāto paṭivedho tesam tesam vā dhammānaṃ paṭivijjhitabbo salakkhaṇasaṅkhāto aviparītasabhāvo, sabbhaṃ c'etaṃ anupacitakusalasambhārehi duppaññehi sasādihi viya mahāsamuddo dukkhogālhaṃ alabbhaneyyapaṭiṭṭhaṃ ca, tasmā evaṃ pi ekamekasmim ettha catubbidho pi gambhīrabhāvo veditabbo. Ettāvata ca :

Desanāsāsanākathābhedan tesu yathārahaṃ  
sikkhāppahānagambhirabhāvañ ca paridīpaye.<sup>\*</sup>  
Iti ayaṃ gāthā vuttatthā hoti.

55. Pariyattibhedan sampattim vipattim cā pi yaṃ  
yahim  
pāpupāti yathā bhikkhu tam pi sabbam vibhāvaye ti.

Ettha pana tīsu piṭakesu tividho pariyattibhedo  
daṭṭhabbo. Tisso hi pariyattiyo alagaddūpamā nissara-  
natthā bhaṇḍāgarīkapariyatti ti. Tattha yā duggahitā upā-  
rambhādi hetu pariyāputā alagaddūpamā. Yaṃ sandhāya  
vuttam: Seyyathā pi nāma bhikkhave puriso alagaddat-  
thiko . . . pe . . . so passeyya mahantaṃ alagaddam.  
Tam enaṃ bhoge vā naṅguṭṭhe vā gaṇheyya. Tassa so  
alagaddo paṭiparivattitvā hatthe vā bāhāya vā aññata-  
rasmiṃ vā aṅgapaccānge ḍaseyya. So tattonidānaṃ mara-  
ṇam vā nigaccheyya maraṇamattaṃ vā dukkham. Tam  
kissa hetu? duggahitattā bhikkhave alagaddassa. Evam  
eva kho bhikkhave idh'ekacce moghapurisa dhammaṃ  
pariyāpupanti Suttaṃ . . . pe . . . Vedallaṃ. Te taṃ  
dhammaṃ pariyāpupitvā tesam dhammānaṃ paññāya  
atthaṃ na upaparikkhanti. Tesam te dhammā paññāya  
atthaṃ anupaparikkhantaṃ na nijjhānaṃ khamanti. Te  
upārambhānisamsā c'eva dhammaṃ pariyāpupanti itivā-  
dappamokkhanisamsā ca. Yassa c'atthāya dhammaṃ  
pariyāpupanti tañ c'assa atthaṃ nānubhonti, tesan te  
dhammā duggahitā digharattaṃ ahitāya dukkhāya sam-  
vattanti. Tam kissa hetu? Duggahitattā bhikkhave  
dhammānaṃ ti.

Yā pana sugahitā sīlakkhandhādipāripūriṃ yeva ākaṇ-  
khamānena pariyāputā na upārambhādi-hetu ayaṃ nis-  
saraṇatthā. Yaṃ sandhāya vuttam: Tesam te dhammā  
suggahitā digharattaṃ hitāya sukhāya samvattanti. Tam  
kissa hetu? Sugahitattā bhikkhave dhammānaṃ ti.

56. Yaṃ pana pariññātakandho pahīnakilesa bhāvitamaggo

<sup>\*</sup> Sumaṅgalavilāsini p. 20. seq.



patividdhākuppo sacchikatanirodho khīṇāsavo kevaḷaṃ paveṇipālanatthāya vamsānurakkhanatthāya pariyāpunaṭi, ayaṃ bhaṇḍāgūrikapariyatti ti. Vinaye pane suppaṭiṇṇaṃ bhikkhū sīlasampadaṃ nissāya tisso vijjā pāpunaṭi, tasmaṃ yeva ca tattha pabhedavacanato. Sutte suppaṭiṇṇaṃ samādhisampadaṃ nissāya cha abhiññā pāpunaṭi, tasmaṃ yeva ca tattha pabhedavacanato. Abhidhamme suppaṭiṇṇaṃ paññāsampadaṃ nissāya catasso paṭisambhidā pāpunaṭi, tasmaṃ yeva tattha pabhedavacanato.

Evam etesu suppaṭiṇṇaṃ yathākkamena imaṃ vijjātaya-cha-abhiññā-catupaṭisambhidūpabhedam sampattiṃ pāpunaṭi.

57. Vinaye pana duppaṭiṇṇaṃ ananūñātasukhasamphassa-attharaṇapāpuraṇādiphassasāmaññaṭo paṭikkhit-tesu upādinnakaphassādisu anavajjasāññi hoti. Vuttam pi h'etaṃ: tathāhaṃ Bhagavatā dhammaṃ desitaṃ ajānāmi yathā ye 'me antarāyikā dhammā vuttā Bhagavatā te paṭisevato nālaṃ antarāyāyā ti. Tato dussilābhāvaṃ pāpunaṭi.

Sutte duppaṭiṇṇaṃ cattāro 'me bhikkhave puggalā santo saṃvijjamānā lokasmiṃ ti ādisu adhippāyaṃ ajānanto duggahitaṃ gaṇhāti. Yaṃ sandhāya vuttam: 'attānā duggahitena amhe ceva abbhācikkhati attānaṃ ca khaṇati bahuṃ ca apuññaṃ pasavati ti.' Tato micchādītṭhitaṃ pāpunaṭi.

Abhidhamme duppaṭiṇṇaṃ dhammacittaṃ atidhāvanto acinteyyāni pi cinteti. Tato cittavikkhepaṃ pāpunaṭi. Vuttam h'etaṃ: 'Cattār' imāni bhikkhave acinteyyāni na cintetabbāni, yāni cintento ummādassa vighātassa bhāgi assū ti. Evam etesu duppaṭiṇṇaṃ yathākkamena imaṃ dussilābhāva-micchādītṭhita-cittakkhepabhedam vipattiṃ pāpunaṭi ti. Ettāvata

Pariyattibhedam sampattiṃ vipattiṃ cāpi yaṃ yaṃ pāpunaṭi yathā bhikkhu tam pi sabbaṃ vibhāvaye ti.

Ayaṃ pi gāthā vuttatthā hoti. Evam nānappakārato piṭakāni űatvā tesam vasena sabbam p'etaṃ saṅgayhamānaṃ tīṇi piṭakāni honti.

58. Kathaṃ nikāyato pañca nikāyā ti? Sabbam eva h'etaṃ Dīghanikāyo Majjhimanikāyo Saṃyuttanikāyo Aṅguttaranikāyo Khuddakanikāyo ti pañcappabhedam hoti.

Tattha katamo Dīghanikāyo? Tivaggasaṅgahāni Brahmajālādāni catuttimsa suttāni.

Catuttims'eva suttantā tivaggo yassa saṅgaho  
essa Dīghanikāyo ti paṭhamo anulomiko ti.

Kasmā paṇ' esa Dīghanikāyo ti vuccati? Dīghappamāṇaṃ suttānaṃ samūhato nivāsato ca, samūhanivāsā hi nikāyo ti vuccanti. 'Nāhaṃ bhikkhave aññaṃ ekanikāyaṃ pi samanupassāmi evamecittaṃ yathayidaṃ bhikkhave tiracchānagatapāṇāpōṇikanikāyo cikkhallikanikāyo ' ti evamādāni c'ettha sādhaṇāni sāsanaṃ lokato ca. Evaṃ sesānaṃ pi nikāyabhāve vacanatto veditabbo.

Katamo Majjhimanikāyo? Majjhimappamāṇāni pañcadasa vaggasaṅgahāni Mūlapariyāyasuttādāni diyaḍḍhasataṃ dve ca suttāni.

Diyaḍḍhasatasuttantā dve ca suttāni yattha so  
nikāyo majjhimo pañcadasavaggapariggaho ti.

Katamo Saṃyuttanikāyo? Devatāsaṃyuttādivasena kathitāni Oghatarāpasuttādāni satta suttasahassāni satta ca suttasatāni dvāsatthi ca suttāni.

Satta suttasahassāni satta suttasatāni ca  
dvāsatthi c'eva suttantā eso Saṃyuttasaṅgaho ti.

Katamo Aṅguttaranikāyo? Ekeka-aṅgātikavāsena kathitāni Cittapariyādānādāni nava suttasahassāni pañca suttasatāni sattapaññāsaṇi ca suttāni.

Navasuttasahassāni pañca suttasatāni ca  
Sattapaññāsa suttāni saṅkhyā Aṅguttare ayam.

Katamo Khuddakanikāyo? Sakalam Vinayapīṭakam Abhidhammapīṭakam Khuddakapāṭha-Dhammapadādayo ca pubbe dassita-cuddasappabhedā, ṭhapetvā cattāro nikāye avasesabuddhavacanan ti.

Ṭhapetvā caturo p'ete nikāye Dīgha-ādi-  
tadaññam buddhavacanam nikāyo Khuddako mato ti.  
Evam nikāyato pañca nikāyā honti.

59. Katham nava aṅgāni ti? Sabbam eva h'idaṃ Suttam Geyyam Veyyākaraṇam Gāthā Udānam Itivuttakam Jātakam Abbhutadhammam Vedallan ti navappabhedam hoti.

Tattha Ubhato - vibhaṅga - niddesakhandhakaparivārā Suttanipāte Maṅgalasutta-Ratanasutta-Nālakasutta-Tuva-ṭakasuttāni aññam pi ca suttanāmakaṃ Tathāgatavacanam Suttan ti veditabbaṃ. Sabbam pi sagāthakaṃ Suttam Geyyan ti veditabbaṃ. Visesena Samyuttake sakalo pi sagāthāvaggo. Sakalam pi Abhidhammapīṭakam niggāthakaṃ suttā ca yaṇi ca aññam pi atṭhahi aṅgehi asaṅgahītaṃ buddhavacanam taṃ Veyyākaraṇan ti veditabbaṃ.

Dhammapada - Theragāthā - Therīgāthā - Suttanipāte no suttanāmikā suddhikagāthā ca Gāthā ti veditabbā. Somanassañānamayika-gāthā-paṭisaṃyuttā dve asīti suttantaṃ Udānan ti veditabbaṃ.

'Vuttam h'etaṃ Bhagavatā' ti ādinayappavattā dasuttarasataṃ suttantaṃ Iti-vuttakan ti veditabbaṃ.

Apaṇṇaka-jātakādini paññāsādhikāni pañca jātakasatāni Jātakan ti veditabbaṃ.

'Cattāro ime bhikkhave acchariyā abbhutadhammā Ānande' ti ādinayappavattā sabbe pi acchariyabbhuta-dhammapaṭisaṃyuttā suttantaṃ Abbhutadhamman ti veditabbaṃ.

Cullavedalla - Mahāvedalla - Sammādiṭṭhi - Sakkapañha-Saṅkharabhājanīya-Mahāpunnamasuttādayo sabbe pi vedāni ca tuṭṭhiṇi ca laddhāladdhā pucchitasuttantaṃ Vedallan ti veditabbaṃ.

Evam etaṃ aṅgato nava aṅgāni.

60. Katham dhammakhandhato caturāsīti dhammakhandhasahassāni ti? Sabbam eva hi Buddhavacanam

Dvāsitiṃ buddhato gaṇhiṃ dve saḥassāni bhikkhuto caturāsiti saḥassāni ye 'me dhammā pavattino ti.

Evam paridīpitadhammakkhandhavasena caturāsiti-saḥassappabhedam hoti.

Tattha ekānusandhikam suttam eko dhammakkhandho. Yam anekānusandhikam tattha anusandhivasena dhammakkhandhagāṇā.

Gāthābandhesu pañhapucchanam eko dhammakkhandho, vissajjanam eko. Abhidhamme ekamekam tikadukabhājanam ekamekañ ca cittavārabhājanam eko dhammakkhandho.

Vinaye atthi vatthu, atthi mātikā, atthi padabhājanīyam, atthi āpatti, atthi anāpatti, atthi tikacchedo, tattha ekameko koṭṭhāso ekameko dhammakkhandho ti veditabbo.

Evam dhammakkhandhato caturāsiti dhammakkhandhasaḥassāni.

61. Evam etaṃ sabbam pi Buddhavacanam pañcasatikasaṅgītikāle saṅgāyantena Mahākassapapamukhena vasigāṇena 'idaṃ paṭhamabuddhavacanam, idaṃ majjhima-buddhavacanam, idaṃ pacchima-buddhavacanam, idaṃ Vinayapiṭakam, idaṃ Suttantapiṭakam, idaṃ Abhidhammapiṭakam, ayaṃ Dīghanikāyo . . . pe . . . ayaṃ Khuddakanikāyo, imāni suttādāni nav' aṅgāni, imāni caturāsiti dhammakkhandhasaḥassāni ti' imaṃ pabhedam vavatthapetvā va saṅgītaṃ. Na kevalaṃ ca imaṃ eva. Aññam pi uddānasaṅgaha-vaggasaṅgaha-peyyālasaṅgaha-ekani-pāta-ḍaṇipātādini-pātasāṅgahasanyuttasaṅgahapaññāsasaṅgaha-dim anekavidham tisu piṭakesu sandissamāṇasaṅgahappabhedam vavatthapetvā va sattahi māsehi saṅgītaṃ. Saṅgītipariyosāne c'assa: 'Idaṃ Mahākassapattherena Dasabalassa sāsanaṃ pañcavassasaḥassaparimāṇakālaṃ pavat-tanasamattham kataṃ' ti sañjātappamodā, sādhu-kāraṃ viya dadamānā, ayaṃ mahāpaṭhavī udakapariyantam katvā anekappakāraṃ saṅkampi sampakampi sampavedhi. Anekāni ca acchariyāni pāturahesuṃ.

62. Evam saṅgīte pan' ettha ayaṃ Abhidhammo piṭa-kato Abhidhammapiṭakam, nikāyato Khuddakanikāyo,

aṅgato Veyyākaraṇaṅgaṃ dhammakkhandhato katipayāni dhammakkhandhasahassāni hoti. Tam dhārayantesu bhikkhūsu pubbe eko bhikkhu sabbasāmayikaparisāya nisīditvā Abhidhammato suttam āharitvā dhammaṃ kathento 'rūpakkhandho avyākato cattāro khandhā siyā kusalā siyā akusalā siyā avyākataṃ dasāyatanaṃ avyākataṃ dve āyatanaṃ siyā kusalā siyā akusalā siyā avyākataṃ soḷasa dhātuyo avyākataṃ dve dhātuyo siyā kusalā siyā akusalā siyā avyākataṃ samudayasaccaṃ akusalaṃ maggasaccaṃ kusalaṃ nirodhasaccaṃ avyākataṃ dukkhasaccaṃ siyā kusalaṃ siyā akusalaṃ siyā avyākataṃ dasindriyā avyākataṃ domanassindriyaṃ akusalaṃ aññātapaññassūnitindriyaṃ kusalaṃ cattāri indriyāni siyā akusalā siyā avyākataṃ cha indriyāni siyā kusalā siyā akusalā siyā avyākataṃ ti' dhammakathaṃ katheti. Tasmiṃ thāne eko bhikkhu nisinno dhammakathikatvaṃ Sineruṃ parikkhipanto viya dīghasuttam āharāsi. Kiṃ suttam nān'etan ti āha? Abhidhammasuttam nāma āvuso ti. Abhidhammasuttam kasmā āharāsi? Kiṃ aññaṃ buddhabhāsitaṃ suttam āharitaṃ na vaṭṭati ti. Abhidhammo kena bhāsito ti? Na eso buddhabhāsito ti. Kiṃ pana te āvuso Vinayapiṭakaṃ uggahitaṃ ti. Na uggahitaṃ āvuso ti. Vinayadhāritāya maññe tvaṃ aṅganto evaṃ vadesi ti. Vinayamattaṃ eva āvuso uggahitaṃ ti. Tam pi te duggahitaṃ parisapariyante nisīditvā niddāyanteṇa uggahitaṃ bhavissati. Tumhādisse hi pabbājento vā upasampādentō vā sātisaṃro hoti. Kiṃkāraṇā? Vinayamattassa pi duggahitattā. Vuttaṃ l'etaṃ: Tattha anāpatti na vivarṇetukāmo iṅgha tāva Suttantaṃ vā gāthāyo vā Abhidhammaṃ vā pariyāpuṇassu pacchā pi Vinayaṃ pariyāpuṇissasi. Suttante okāsaṃ kāraṇetvā Abhidhammaṃ vā Vinayaṃ vā pucchati. Abhidhamme okāsaṃ kāraṇetvā Suttantaṃ vā Vinayaṃ vā pucchati. Vinaye okāsaṃ kāraṇetvā Suttantaṃ vā Abhidhammaṃ vā pucchati. Tvaṃ pana ettakam pi na jānāsi ti. Ettakenāpi paravādī niggaḥito hoti. Mahāgosiṅgasuttaṃ pana ito pi balavataraṃ. Tatra hi Dhammasenāpati Sāriputtatthero aññamaññaṃ pucchitaṃ pañhaṃ ca vissajjanaṃ ca āropetum Satthu santikaṃ gantvā Mahāmoggallānattherassa vissajjanaṃ ārocento:

idhāvuso Sāriputta dve bhikkhū Abhidhammakatham ka-  
thenti, te aññamaññaṃ pañhaṃ pucchanti, aññamaññassa  
pañhaṃ puṭṭhā vissajjenti no ca saṃsārenti dhammā ca  
tesaṃ kathā pavattanti hoti. Evarūpena kho āvuso Sāri-  
putta bhikkhunā Gosīṅgasālavanam sobheyyā ti āha.

63. Satthā abhidhammikā nāma mama sāsane paribāhi-  
rā ti avatvā suvaṇṇāliṅgasadisam gīvaṃ upāmetvā puṇṇa-  
candasassirikaṃ mukhaṃ pūretvā brahmaghosaṃ nicchā-  
rento 'sādhu sādhu Sāriputtā' ti Mahāmoggallānattherassa  
sādhukāraṃ datvā 'yathā taṃ Moggallāno ca sammāvyāka-  
ramāno vyākareyya, Moggallāno hi Sāriputtadhammakā-  
thiko' ti āha. Abhidhammikabhikkhū yeva kira dhamma-  
kathikā nāma, avasesā dhammaṃ kathentā pi na dhamma-  
kathikā. Kasmā? Te hi dhammaṃ kathentā kammantaraṃ  
vipākantaraṃ rūpārūpaparicchedaṃ dhammantaraṃ ālo-  
letvā kathenti. Abhidhammikā dhammantaraṃ na ālo-  
lenti,<sup>1</sup> tasmā abhidhammiko bhikkhu dhammaṃ kathetu  
vā no vā pucchitakāle pana pañhaṃ kathessatī ti.  
Ayaṃ eva kira ekantadhammakathiko nāmā ti. Idaṃ  
sandhāya Satthā sādhukāraṃ datvā 'sukathitaṃ Moggal-  
lānenā ti' āha. Abhidhammaṃ paṭibāhanto imasmiṃ  
jinacakke pahāraṃ deti, sabbaññūtaññaṃ paṭibāhati,  
Satthu vesārajjaññaṃ ativatteti,<sup>2</sup> sotukāmaṃ parisam  
visaṇvādeti, ariyamagge āvaraṇaṃ bandhati, aṭṭhārasasu  
bhedakaravatthūsu ekasmiṃ sandissati, ukkhepaniyakam-  
manissayakammatajjaniyakammāraho hoti, kammaṃ katvā  
uyyojetabbo vighāsādo hutvā jivissatī ti. Athā pi evaṃ  
vadeyya: sace Abhidhammo buddhabhāsito yathā anekesu  
suttasahassesu 'ekaṃ samayaṃ Bhagavā Rājagahe vihara-  
ti ti' ādinā nayena nidānaṃ sajjitaṃ evaṃ assāpi nidānaṃ  
sajjitaṃ bhaveyyā ti. So 'Jātaka Suttanipāta-Dhammapa-  
dādinam evarūpaṃ nidānaṃ n'atthi na ca tāni buddhabhā-  
sitāni ti' paṭikkhipitvā uttarim pi evaṃ vattabbo: Paṇḍita  
Abhidhammo nām 'esa buddhānaṃ yeva visayo na aññesaṃ  
visayo, buddhānaṃ okkanti pākāṭā, abhijāti pākāṭā, abhi-  
sambodhi' pākāṭā, dhammacakkappavattanaṃ pākāṭaṃ,

<sup>1</sup> na dhammantaraṃ ālo<sup>1</sup> M.

<sup>2</sup> paṇivatteti M.

yamakapaṭihīraṃ pākataṃ, vikkamo pākato, devaloke desitabhāvo pākato, devorohanam pākataṃ. Yathā nāma cakkavattirañño hatthiratanam vā assaratanam vā thenetvā yānake yojetvā vicaranam nāma atthānam akāraṇam, cakkaratanaṃ vā pana thenetvā palālasakāṭe olambetvā vicaranam nāma atthānam akāraṇam, yojanappamānam obhāsanasaṃmattham maṇiratanam vā pana kappāsapacchiyaṃ pakkhipitvā valaṇjanam nāma atthānam akāraṇam. Kasmā? Rājārahahaṇḍatāya. Evam evam Abhidhammo nāma aññesaṃ avisayo sabbaññubuddhānam yeva visayo. Tesam vasena desetabbā desanā buddhānam hi okkanti pākata . . . pe . . . devorohanam pākataṃ. Abhidhammassa nidānakiccaṃ nāma n'atthi paṇḍitā ti, na hi sakkā evam vutte paravādinā sahadhammikaṃ udāhāraṃ udāharitum.

64. Maṇḍalārāmaṃvāsī Tissabhūtiṭṭhero pana mahābodhi-nidāne 'esa Abhidhammo nāma ti dassetuṃ yena svāhaṃ bhikkhave vihārena paṭhamābhisambuddho viharāmi tassa padese na vihasin ti' imaṃ padesa vihārasuttantaṃ āharitvā kathesi. Dasavidho hi padeso nāma khandhapadeso āyatanapadeso dhātu-sacca-indriya-paccayākārasatipatthā-najjhānapadeso nāma padeso dhammapadeso ti. Tesu Satthā Mahābodhimande pañcakkhandhe nippadesato paṭi-vijjhi, imaṃ temāsaṃ vedanākkhandhavasena' eva vihāsi.

Dvādasāyatanāni atthārasa dhātuyo nippadesena paṭi-vijjhi, imaṃ temāsaṃ dhammāyatane vedanāvasena dhammadhātuyaṃ ca vedanāvasena' eva vihāsi.

Cattāri saccāni nippadesena paṭi-vijjhi, imaṃ temāsaṃ dukkhasaccavedanāvasena' eva vihāsi.

Bāvisatindriyāni nippadesena paṭi-vijjhi, imaṃ temāsaṃ vedanāpañcake indriyavasena vihāsi.

Dvādasapadikaṃ paccayākāravattaniṃ<sup>\*</sup> nippadesena paṭi-vijjhi, imaṃ temāsaṃ phassapaccayavedanāvasena' eva vihāsi.

Cattāro satipatthāne nippadesena paṭi-vijjhi, imaṃ temāsaṃ vedanāsati-patthānavasena' eva vihāsi.

<sup>\*</sup> paccayavaddham C.G. T.

Cattāri jhānāni nippadesena paṭivijjhi, imaṃ temāsam jhānaṅgesu vedanāvasen' eva vihāsi.

Nāmaṃ nippadesena paṭivijjhi, imaṃ temāsam tattha vedanāvasen' eva vihāsi.

Dhamme nippadesena paṭivijjhi, imaṃ temāsam vedanā-tikavasen' eva vihāsi.

65. Evaṃ thero padesa vihārasuttantavasena Abhidhammassa nidānaṃ kathesi: Gāma vāsi Sumanadevathero pana heṭṭhā lohapāsāde dhammaṃ pavattento 'ayaṃ paravādi bāhā paggayha araṇṇe kandanto viya asakkhikaṃ aṭṭhaṃ karonto viya ca Abhidhamme nidānassa atthi-bhāvaṃ pi na jānāti ti' vatvā nidānaṃ kathento evaṃ āha: Ekaṃ samayaṃ Bhagavā deveṣu viharati Tāvatiṃse paṛicchattakamūle paṇḍukambalasilāyaṃ. Tatra kho Bhagavā devānaṃ Tāvatiṃsānaṃ Abhidhammakathaṃ kathesi.

66. Kuṣaḷā dhammā akusaḷā dhammā avyākātā dhammā ti. Aññesu pana suttesu ekaṃ eva nidānaṃ, Abhidhamme dve nidānāni adhigama-nidānaṃ desanānidānaṃ ca. Tattha adhigamanidānaṃ Dīpaṅkaradasabalato paṭṭhāya yāva Mahābodhipallaṅkā veditabbaṃ, desanānidānaṃ yāva dhammacakkappavattanā. Evaṃ ubhayanidānasampannassa paṇ' assa Abhidhammassa nidānakosallatthaṃ idaṃ tāva pañhakammaṃ veditabbaṃ.

67. Ayaṃ Abhidhammo nāma kena pabhāvito, kattha paṛipācito, kattha adhigato, kena adhigato, kattha vicito, kadā vicito, kena vicito, kattha desito, kass' atthāya desito, kehi paṭiggahīto, ke sikkhanti, ke sikkhitasikkhā, ke dhārenti, kassa vacanaṃ, kenābhatan ti?

Tatr' idaṃ vissajjanaṃ:

Kena pabhāvito ti? Bodhiabhinīhārasaddhāya pabhā-vito.

Kattha paṛipācito ti? Addhacchatṭhesu Jātakasatesu.

Kattha adhigato ti? Bodhimūle.

Kadā adhigato ti? Visākhapupphamāsiyaṃ.

Kena adhigato ti? Sabbāññūbuddhena.

Kattha vicito ti? Bodhimande.



Kadā vīcīto ti? Ratanagharasattāhe.  
 Kena vīcīto ti? Sabbānūbuddhena.  
 Kattha desīto ti? Devesu Tāvatisesū.  
 Kass' atthāya desīto ti? Devatānaṃ.  
 Kim atthaṃ desīto ti? Caturōghanittharaṇatthaṃ.  
 Kēhi paṭigahīto ti? Devehī.  
 Ke sikkhantī ti? Sekhā ca puthujjanā kalyāṇakā ca.  
 Ke sikkhitasikkhā ti? Arahanto khīṇāsavā.  
 Ke dhārentī ti? Yesaṃ vattati te dhārentī.  
 Kassa vacanaṃ ti? Bhagavato vacanaṃ arahato  
 Sammāsambuddhassa.

Kenābhatan ti? Ācariyaparamparāya. Ayaṃ hi  
 Sāriputtatthero Bhaddajī Sobhito Piyaḷālī Piyaḷālo Piya-  
 dassī Kosiyaputto Siggavo Sandeho<sup>1</sup> Moggaliputto  
 Visudatto Dhammiyo Dāsako Sonako Revato ti evaṃ  
 ādīhi yāva saṅgītikālā ābhato, tato uddhaṃ tesāṃ yeva  
 sissānusisseyhī ti. Evaṃ tāva Jambudīpatale ācariya-  
 paramparāya ābhato imaṃ pana dīpaṃ.

Tato Mahindo Iddhiyo Uttiyo Bhaddanāmo ca Sambalo  
 ete nūgā mahāpaṇṇā Jambudīpā idhagatā ti.

Imēhi mahānāgehi ābhato tato uddhaṃ tesāṃ yeva  
 sissānusissasāṅkhātāya ācariyaparamparāya yāvajjakālā  
 ābhato. Evaṃ ābhatassa paṇ' assa yaṇ taṃ Dīpaṅkara-  
 dasabalato paṭṭhāya yāva mahābodhipallāṅkā adhigamaṇi-  
 dānaṃ.

68. Yāva Dhammacakkappavattanaṃ desanūnidānaṃ ca  
 vuttaṃ.

[Here the Dūrenidāna Chapter of the Jātaka Commentary  
 (Fausböll's Jātaka, I. pp. 2—47) follows.]

69. Tattha aññe deve dasahi ṭhānehi adhigaṇhitvā  
 yavatāyukaṃ dībbasampattim anubhavanto manussagaṇa-

<sup>1</sup> Sandevo C.

nāya<sup>1</sup> idāni sattahi divasehi āyukkhayaṃ pāpunissati<sup>2</sup> ti<sup>2</sup> vatvā nikilissanti, mālā milāyanti, kacchehi sedā muccanti, kāye vevaññiyaṃ okkamati,<sup>3</sup> devo devāsanena saṅṭhahati ti imesu pubbanimittesu uppannesu tāni disvā suññā vata no saggā bhavissanti ti saṃvegajātāhi devatāhi Mahāsattassa pūritapāramibhāvaṃ ñatvā imasmiṃ idāni aññaṃ devalokaṃ anupagantvā manussaloke uppajjitvā buddhabhāvaṃ patte puññāni katvā cutācutā manussā devalokaṃ paripūressanti ti cintetvā

Yato haṃ Tusite kāye Santusito nāṃ' ahaṃ tadā  
 dasasahassī saṃāgantvā yācanti pañjali mamaṃ,  
 Kālo te Mahāvīra! uppajja mātu kucchiyaṃ  
 sadevakan tārāyanto bujjhassu amatam padan ti.<sup>4</sup>

Evam Buddhabhāvatthāya āyācito kalam dīpaṃ desaṃ kulam janettiyā āyuparimāṇan ti imāni pañca mahāvilokanāni viloketvā katasanniṭṭhāno tato cuto Sakyarājakule paṭisandhiṃ gahetvā tattha mahāsampattiyaṃ parihariyamāno anukkamena bhadrāyobbanam anupāpuni.

70. Imasmiṃ antare sato sampajāno Ānandabodhisatto Tusitakāyā cavitvā mātu kucchiṃ okkamati ti ādinam suttapādānaṃ c'eva tesam Aṭṭhakathāya ca vasena vitthāro veditabbo.

So tiṇṇaṃ utūnaṃ anucchavikesu tisu pāsādesu deva-  
 kasiriṃ viya rajjasiriṃ anubhavamāno uyyānakilāya  
 gamanasamaye anukkamena jīṇṇavyādhimatasaṅkhyāte  
 tayo devadūte disvā sañjātasamvego nivattitvā catuttha-  
 vāre pabbajitaṃ disvā sādhu pabbajjā ti pabbajjāya ruciṃ  
 uppādetvā uyyānaṃ gantvā tattha divasaṃ khepetvā  
 Maṅgalapokkharāṇitīre nisinno kappakavesaṃ gahetvā  
 āgatenā Vissakammena devaputtena alaṃkatapaṭiyatto

<sup>1</sup> manussagaṇṇanāya saṭṭhivassasahassādhikāni satta-  
 paññāsa vassakoṭṭiyo idāni M.

<sup>2</sup> pāpunissasi M.

<sup>3</sup> kāye dubbannaṃ okkamati M.

<sup>4</sup> Dhṛ p. 117.

Rāhulabhaddassa jātasāsanam sutvā puttasinghassa  
balavabhāvaṃ ñatvā yāva idaṃ bandhanam na vaḍḍhati  
tāvad eva naṃ chindissāmi ti cintetvā sāyaṃ nagaraṃ  
pavisanto :

Nibbutā nūna sā mātā  
Nibbuto nūna so pitā  
Nibbutā nūna sā nārī  
Yassāyaṃ idiso pati ti.<sup>1</sup>

71. Kisāgotamiyā nāma pitucchādhitāya bhāsitaṃ imaṃ  
gātham sutvā ahaṃ imāya nibbutapadaṃ sāvito ti gīvato  
satasahassagghanaṃ muttāhāraṃ muñcitvā tassā pesetvā  
attano bhavanam pavisitvā sirisayane nisinno niddāvasena  
nātakānaṃ vippakāraṃ disvā nibbīṇahadayo Channaṃ  
utthāpetvā Kanthakaṃ āharāpetvā Kanthakaṃ āruya  
Channasahāyo dasasahassilokadhātudevatahi kataparivāro  
mahābhinikkhamaṇaṃ nikkhamitvā, ten' eva rattāvasesena  
tini mahārājāni atikkamma, Anomānaditire pabbajitvā,  
anukkamena Rājagahaṃ gantvā, tattha piṇḍāya caritvā  
Paṇḍavapabbatapabbhāre nisinno Magadharājena rajjena  
nimantiyamāno taṃ paṭikkhipitvā sabbaññūtaṃ patvā  
tassa vijitaṃ āgamanatthāya tena gahitapatiñño Ālāraṇ ca  
Kālāmaṃ Uddakaṇ ca upasaṅkamitvā tesam santike  
adhigatavisesena aparituttḥo chabbassāni mahāpadhānaṃ  
padahitvā Visākhāpuṇṇamadivase pāto va Senāninigame  
Sujātāya dinnapāyāsaṃ paribhuñjitvā Nerañjarāya nadiyā  
suvannaṃ patim pavāhetvā Nerañjarāya tīre Mahāvanasande  
nānāsamāpattihi divasabhāgam vitināmetvā sāyaṃha-  
samaye sotthiyena dinnam atthetiṇamuttḥim gahetvā  
Kālena nāgarājena abhitthutagaṇo bodhimandaṃ āruya  
tiṇāni santharitvā 'na tāv' imaṃ pallākaṃ bhindissāmi  
yāva me na anupādāya āsavehi cittaṃ vimuccissatī ti'  
patiññaṃ katvā pācīnadisābhimukho nisiditvā suriye  
anattāmaṃ yeva Mārābalaṃ vidhamitvā paṭhamayāme  
pubbenivāsāññaṃ, majjhimayāme cutūpapātāññaṃ patvā  
pacchimayāmāvasāne dasabalacatuvesārajjādisabbabud-

<sup>1</sup> Jāt. I., 60; Mahāvastu, II., 157.

dhagaṇapatimaṇḍitaṃ sabbaññūtaññaṃ paṭivijjhanto yeva imaṃ Abhidhammanayasamuddaṃ adhigañchi.

Evam assa adhigamanidānaṃ veditabbaṃ.

72. Evaṃ adhigatābhidhammo ekapallaṅkena nisinnasattāhaṃ animisasattāhaṃ caṅkamanasattāhaṃ ca atikamitvā catutthe sattāhe sayambhūñāṇādhigamena adhigataṃ Abhidhammaṃ vicinitvā aparāṇi pi Ajapāla-Mucalindarājāyatanesu tīni sattāhāni vitināmetvā aṭṭhame sattāhe Ajapālanigrodharukkhamūle nisinno dhammagambhīratāpaccavekkhaṇena appossukkataṃ āpajjamāno dasasahassīmahābrahmaparivārena Sahampatibrāhmaṇā āyācitadhammadesano buddhacakkhunā lokaṃ oloketvā brāhmaṇo ajjhesanaṃ ādāya ‘kassa nu kho ahaṃ paṭhamāṃ dhammaṃ deseyyan’ ti ‘olokento Ālār-Uddakānaṃ kālakatabhāvaṃ ñatvā pañcavaggiyānaṃ bhikkhūnaṃ bahupakārakataṃ anussaritvā utthāyāsanaṃ Kāśipuram gacchanto antarāmagge Upakena saddhim mantetvā Āsāhipuṇṇamadivase Isipatane migadāye pañcavaggiyānaṃ bhikkhūnaṃ vasaṇaṭṭhānaṃ patvā te ananucchavikena samudācārena saññāpetvā dhammacakkaṃ pavattento Aññākoṇḍaññatherapamukhā aṭṭhārasa brahmakotiyo amatapānaṃ pāyesi. Evaṃ yāva Dhammacakkappavattadesanānidānaṃ veditabbaṃ.

Ayaṃ ettha saṅkhepo, vitthāro pana sātṭhakathānaṃ ariyapariyesanapabbajjāsuttādīnaṃ vasena veditabbo.

73. Evaṃ adhigamanidānadesanānidānasampannassa pañ’assa Abhidhammassa aparāṇi pi Dūrenidānaṃ Avidūrenidānaṃ Santikenidānaṃ ti tīni nidānāni. Tattha Dīpaṅkarapādamūlato paṭṭhāya yāva Tusitapurā Dūrenidānaṃ veditabbaṃ.

Tusitapurato paṭṭhāya yāva Bodhimaṇḍā Avidūrenidānaṃ.

Ekam samayam Bhagavā devesu Tāvatisesū viharati paṛicchattakamūle Paṇḍukambalasilāyaṃ. Tatra Bhagavā devānaṃ Tāvatisūnaṃ Abhidhammakathaṃ kathesi ti idam assa Santikenidānaṃ.

Ayaṃ tāva Nidānakathā. Idāni:...

Iti me bhāsamānassa Abhidhammakathaṃ imaṃ,  
Avikkhittā nisāmetha, dullabhā hi ayaṃ kathā ti.

Evam patinñātāya Abhidhammakathāya kathanokāso  
samppatto.

74. Tatthāyasmā Abhidhammo nāma Dhammasaṅgaṇi-  
ādini sattappakaraṇāni.

Dhammasaṅgaṇi cittuppādakaṇḍādinaṃ vasena cattāri  
kaṇḍāni cittuppādakaṇḍam pi mātikāpadabhājanīyavasena  
duvidhaṃ, tattha mātikā ādi sā pi tikamātikā dukamātikā  
ti duvidhā.

Tattha tikamātikā ādi tikamātikāya pi kusalatti-  
kaṃ.

75. Kusalattike pi kusalā dhammā ti idaṃ padaṃ. Tas-  
mā :

Ito paṭṭhāya gambhīraṃ Abhidhammakathaṃ imaṃ  
vuccamānaṃ nisāmetha ekaggā sādhu sūdhavo ti.

Kusalā dhammā akusalā dhammā avyā-  
katā dhammā ti.<sup>1</sup>

Ayaṃ tāva ādipadena laddhanāmo kusalattiko nāma.

76. Sukkhāya vedanāya sampayuttā dham-  
mā, dukkhāya vedanāya sampayuttā dham-  
mā, a dukkham-asukkhāya vedanāya sam-  
payuttā dhammā ti ayaṃ sabbapadehi laddhanāmo  
vedanattiko nāma.

Evam ādipadavasena vā sabbapadavasena vā sabbesam  
pi tikadukānaṃ nāmaṃ veditabbaṃ.

Sabbe va c'ete pañcadasahi paricchedehi vavatthitā.  
Tikānaṃ hi eko paricchedo dukānaṃ catuddasa.

77. Hetū dhammā na hetū dhammā ti ādayo  
cha dukā. Ganthato ca atthato ca aññamaññasamban-  
dhena kaṇṇikā viya ghaṭṭā viya hutvā ṭhitattā hetugocchako  
ti vuccati.

Tato 'pare sappa ccayā dhammā appa ccayā  
dhammā ti ādayo satta dukā aññamaññe asambandhā

<sup>1</sup> Dhs. p. 1-8.

kevalam dukam sāmāññena uccinitvā gocchakantare tha-  
pitattā aññehi ca mahantaradukehi cullakattā cullantaradukā  
veditabbā.

78. Tato param āsavadukādīnam channaṃ dukānaṃ  
vasena āsava g o c c h a k o.

79. Sanyojanadukādīnam vasena saṃyojana g o c c h a k o.

80. Tathā gantha — ogha — yoga — nīvaranadukādīnam  
vasena gantha — ogha — yoga — nīvaraṇa g o c c h a k ā.

81. Parāmāsadukādīnam pañcannaṃ vasena parā m ā-  
sa g o c c a k o ti.

Sabbe pi satta gocchakā veditabbā.

82. Tato param:

Sāraṃmaṇā dhammā ti ādayo catuddasa m a h a n-  
ta r a d u k ā n ā m a.

83. Tato upādānadukādayo cha dukā upā d ā n a g o c c h a k o n ā m a.

84. Tato kilesadukādayo atṭha dukā k i l e s a d u k ā  
nāma.

85. Tato param dassanena pahūtabbadukādayo atṭha-  
rasa dukā Abhidhammamātikāya pariyosāne thaṇṇitattā  
piṭṭhi dukā nāma.

86. Vijjābhāgino dhammā avijjābhāgino dhammā ti  
ādayo pana dvācattālīsa dukā s u t t a n t i k a d u k ā  
nāma. Evaṃ sabbe p'ete pañcadasahi paricchedeḥi  
vavatthitā ti veditabbā.

Evaṃ vavatthitā paṇ'ete sappadesanippadesavasena dve  
ca koṭṭhāsā honti.

Etesu hi nava tikā ekasattati ca dukā sappadesānaṃ  
rūpārūpadhammānaṃ pariggahitattā sappadesā nāma.

87. Avasesā terasa tikā ekasattati ca dukā nippadesā  
nāma.

88. Tattha tikesu tāva vedanattiko vitakkattiko pītittiko  
uppannattiko atitattiko cattāro ārammaṇattikā ti ime nava  
tikā sappadesā nāma. Dukesu hetugocchakādīnaṃ upā-  
dānagocchakapariyosānānaṃ navannaṃ gocchakānaṃ pari-  
yosāne tayo tayo dukā.

89. Kilesagocchakapariyosāne cattāro dukā:

Cittasampayuttā dhammā,<sup>1</sup> cittavippayuttā dhammā, cittasamsaṭṭhā dhammā, cittavisamsaṭṭhā dhammā ti dve mahantaradukā.

90. Suttantikadukesu adhivacanadukam<sup>2</sup> paññattidukam niruttidukam nāmarūpadukan ti ime cattāro duke ṭha-petvā avasesā aṭṭhatimsa dukā cā ti ete sappadesā nāma vuttā. Avasesā tikadukā sabbe pi nippadesā ti veditabbā.

91. Idāni kusalā dhammā ti ādinam mātikāpadānam ayam anupubbavannaṇā. Kusalasaddo tāva ārogyānavajjacchekasukhavipākesu dissati. Ayam hi kacci nu bhoto kusalam kacci nu bhoto anāmayan ti ādisu ārogye dissati. Katamo pana bhante kāyasamācāro kusalo? Yo kho mahārāja kāyasamācāro anavajjo ti ca puna ca param bhante ekadānuttariyam yathā Bhagavā dhammam deseti. Kusalesu dhammesū ti ca evam ādisu anavajje.

Kusalo tvam rathassa aṅgapaccaṅgānam, kusalā nac-cagītassa sikkhitā caturitthiyo ti ādisu cheke.

Kusalānam bhikkhave dhammānam samādānahetu, kusalassa kammassa katattā upacitattā ti ādisu sukhavipāke. Svāyam idha ārogye pi anavajje pi sukhavipāke pi vattati ti.

92. Dhammasaddo panāyam pariyattihetugūṇanissattanijjivatādisu dissati. Ayam hi dhammam pariyāpunāti suttam geḍḍham ti ādisu pariyattiyam dissati.

Hetumhi nānam dhammapaṭisambhidā ti ādisu hetumhi.

Na hi dhammo adhammo ca ubho samavipākino

Adhammo nirayam neti, dhammo pāpeti suggaṭin ti

ādisu guṇe dissati.

93. Tasmiṃ kho pana samaye dhammā honti dhammesu dhammānupassī viharatī ti ādisu nissattanijjivatāyam. Svāyam idhāpi nissattanijjivatāyam eva vattati.

<sup>1</sup> Dhs. p. 5.

<sup>2</sup> Dhs. p. 7.

Vacanattho pan' ettha kucchite pāpadhamme salayanti calayanti kappenti viddhamsenti ti kusalā.

Kucchitena vā ākārena sayanti ti kusā. Te akusala-saṅkhāte kuse lunanti chindanti ti kusalā.

Kucchitānaṃ vā sūnato tanukaraṇato osānakaraṇato ṇāṇaṃ kuṣaṃ nāma. Tena kuṣena lātabbā ti kusalā gaheṭabbā pavattetabbā ti attho. Yathā vā kuṣā ubhaya-bhāgagataṃ haṭṭhappadesaṃ lunanti evaṃ ime ti pi uppannānuppannabhāvena ubhaya-bhāgagataṃ saṅkilesa-pakkaṃ lunanti tasmā kuṣā viya lunanti ti pi kusalā.

94. Attano pana sabhāvan dhārenti ti dhammā. Dhāriyanti vā paccayehi dhāriyanti vā yathā sabhāvato ti dhammā.

Na kusalā akusalā mittapaṭipakkaṃ amittā viya lobhādi-paṭipakkaṃ alobhādayo viya kuṣalapapaṭipakkaṃ ti attho.

95. Na vyākata ti avyākata. Kuṣalākuṣalabhāvena akathitā ti attho.

Tesu anavajjasukhavipākalakkaṇā kusalā, sāvajjadukkhavipākalakkaṇā akusalā, avipākalakkaṇā avyākata.

96. Kim pan' etāni kusalā ti vā dhammā ti vā ādīni ekatthāni udāhu nānatthāni ti? kim c'ettha yadi tāva ekatthāni kusalā dhammā ti idaṃ kuṣalākuṣalā ti vuttasa-disaṃ hoti? Atha nānatthāni. Tikadukānaṃ chakkacatukabhāvo āpajjati padānaṃ ca asambandho. Yathā hi 'kuṣalā rūpaṃ cakkhumā' ti vutte atthavasena aññamaññam anolokentānaṃ padānaṃ na koci sambandho, evaṃ idhāpi padānaṃ asambandho āpajjati.

Pubbāparasambandharahitāni ca padāni nippayojanāni nāma honti. Yā pi c'esā parato katame dhammā kuṣalā ti pucchā tāya pi saddhiṃ virodho āpajjati. Neva hi dhāmmā kuṣalā atha ca pan' idaṃ vuccati katame dhammā kuṣalā ti.

97. Aparo nayo: Yadi etāni ekatthāni tiṇṇaṃ dhammānaṃ ekattā kuṣalādīnaṃ pi ekattaṃ āpajjati. Kuṣalādīpaḍānaṃ hi tiṇṇaṃ dhammānaṃ dhammabhāvena ekattaṃ, tasmā dhammattayena saddhiṃ atthato ninnatattānaṃ kuṣalādīnaṃ pi ekattaṃ āpajjati. Yad eva kuṣalan taṃ akusalan taṃ avyākatan ti. Athā pi tiṇṇaṃ dhammānaṃ ekattaṃ na sampaṭicchatha 'añño kuṣalaparo dhammo



añño akusalaparo añño avyākataparo ' ti vadatha. Evaṃ sante dhammo nāma bhāvo bhāvato ca añño abhāvo ti kusalaparā bhāvasaṅkhātā dhammā, añño akusalaparo dhammo abhāvo siyā. Tathā avyākataparo. Tehi ca añño kusalaparo pi. Etam abhāvattaṃ āpannehi dhammeli na aññe kusalādayo pi abhāvā yeva siyū ti.

Sabbam etaṃ akāraṇaṃ kasmā yathānumati? Vohāra-viddhitō. Vohāro hi yathā yathā atthesu anumato sam-  
paṭicchito tathā tath' eva siddho na cāyaṃ kusalā dhammā ti ādisu kusalapubbo dhammābhilāpo dhamma-  
paro ca kusalābhilāpo yathā kusalākusalā ti evaṃ atthavi-  
sesabhāvena paṇḍitehi sampāṭicchito na ca kusalā rūpaṃ cak-  
khumā saddo viya aññamaññaṃ anolokitatthabhāvena. Ku-  
salaśaddo pan' ettha anavajjasukhavipākasaṅkhātassa at-  
thassa jotanaabhāvena sampāṭicchito akusalaśaddo sāvajja-  
dukkhavipākatthajotakattena, avyākataśaddo avipākattha-  
jotakattena, dhammaśaddo sabhāvadhāraṇādiatthajotakat-  
tena.

98. So etesaṃ aññatarānantare vuccamāno attano attha-  
sāmaññaṃ dīpeti, sabbe vā hi ete sabhāvadhāraṇādinaṃ  
lakkhaṇena dhammā kusalādisaddā cāpi dhammaśaddassa  
purato vuccamānā attano atthavisesaṃ tassa dīpenti.  
Dhammo hi kusalo vā hoti akusalo vā avyā-  
kato vā evaṃ etehi viṣuṃ viṣuṃ vuccamānā attano  
attano atthamattadīpakattena saha vuccamānā attano  
atthasāmaññaṃ atthavisesaṃ dīpakattena loke paṇḍitehi  
sampāṭicchitā. Tasmā yad evaṃ ettha ekatthānānattha-  
taṃ vikappetvā dosūropanakāraṇaṃ vuttaṃ sabbam etaṃ  
akāraṇaṃ.

Ayaṃ tāva kusalattikassa anupadavaṇṇanā, iminā vutta-  
nāyena sesatikadukānaṃ nayo pi veditaḥḥo, ito param  
pana viśesaṃ attam eva vakkhāma.

99. Sukhāya vedanāya sampayuttā ti ādisu sukhaśaddo  
tāva sukhavedanā sukhāmūlasukhārammaṇasukhahe-  
tusu kapaṇḍayattāhāna-avyāpajjhanibbānādisu dissati.

Ayaṃ hi sukhaśaddo ca pahānā ti ādisu sukhavedanāya  
dissati. Sukho buddhānaṃ uppādo, sukhā virāgatā loke ti  
ādisu sukhāmūle.

Yasmā ca kho Mahāli rūpaṃ sukhaṃ sukhānupatitaṃ sukhāvakkantaṃ ti ādisu sukhārammaṇe.

Sukhass' etaṃ bhikkhave adbhivacanaṃ yad idaṃ puññāni ti ādisu sukhahetumhi.

Yāvañ c'idaṃ bhikkhave na sukaraṃ akkhānena pāpuṇitum yāva sukhā saggā na te sukhaṃ pajānanti ye na passanti nandanaṃ ti ādisu sukhapaccayatthāne.

Diṭṭhadhammasukhavihārā ete dhammā ti ādisu avyāpajjhe.

Nibbānaṃ paramaṃ sukhaṃ ti ādisu nibbāne.

Idha panāyaṃ sukhavedanāyaṃ eva datṭhabbo.<sup>1</sup>

100. Vedanāsaddo veditā vedanā me uppajjanti ti ādisu vedayitasmim yeva vaṭṭati.

Dukkhāsaddo dukkhavedanādukkhavatthudukkhārammaṇadukkhapaccayatthānādisu dissati. Ayaṃ hi dukkhassa ca pahānā ti ādisu dukkhavedanāya dissati.

Jāti pi dukkhā ti ādisu dukkhavatthusmim. Yasmā ca kho Mahāli rūpaṃ dukkhaṃ dukkhānupatitaṃ dukkhāvakkantaṃ ti ādisu dukkhārammaṇe.

Dukkho pāpassa uccayo ti ādisu dukkhapaccaye.

Yāvañ c'idaṃ bhikkhave na sukaraṃ akkhānena pāpuṇitum yāva dukkhā nirayā ti ādisu dukkhapaccayatthāne.

Idha panāyaṃ dukkhavedanāyaṃ eva datṭhabbo.

Vacanaṭṭho pan'ettha sukhayati ti sukhā, dukkhayati ti dukkhā.

Na dukkhā na sukhā ti adukkhamasukhā. Makāro pada-sandhivasena vutto. Sabbā pi ārammaṇarasam vediyanti anubhavanti ti vedanā.

101. Tā su iṭṭhānubhavanalakkaṇā sukhā anīṭṭhānubhavanalakkaṇā dukkhā ubbayaviparītānubhavanalakkaṇā adukkhamasukhā.

Yo panāyaṃ tisu pi padesu sampayuttasaddo tass' attho. Samaṃ pakārehi yuttā ti sampayuttā.

Katarehi pakārehi ti? Ekuppādādihi.

<sup>1</sup> Dhs. p. 1, sukhāya vedanāya, etc.

N'atthi keci dhammā kehici dhammehi sampayuttā ti? Āmantā. Iti hi imassa pañhassa paṭikkhepena nu atthi keci dhammā kehici dhammehi sahaḡatā sahaḡatā saṃsaṭṭhā ekuppādā ekanirodhā ekavattukā ekārammaṇā ti.

Evam ekuppādādānaṃ vasena sampayogatto vutto.

Iti imehi ekuppādādāhi samam pakārehi yuttā ti sampayuttā.

102. Vipākattike aññamaññaṃ viṣiṭṭhānaṃ kusalākusalānaṃ pākā ti vipākā.

Vipakkabhāvaṃ āpannānaṃ arūpadhammānaṃ etaṃ adhivacanam.

Vipākadhammadhammā ti vipākasabhāvadhammā.

Yathā jātijarāsabhāvā jātijarāpakatikā sattā jātiddhammā ti jarāddhammā ti vuccanti, evaṃ vipākajanakattena vipākasabhāvā vipākapaakatikā dhammā ti attho.

Tatīyapaḡaṃ ubhayasabhāvapaṭikkhepavasena vuttaṃ.

103. Upāḡinnupāḡāniyattike ārammaṇakaraṇavasena taṇhādāhi upetena kammunā āciṇṇā phalabhāvena gaḡitā ti upāḡinnā.

Ārammaṇabhāvaṃ upagantvā upāḡānasambandhanena upāḡānaṃ hitā ti upāḡāniyā. Upāḡānassa ārammaṇapaccayabhūtānaṃ etaṃ adhivacanam.

Upāḡinnā ca te upāḡāniyā ca upāḡinnupāḡāniyā. Sāsava-kammaṇibbattānaṃ rūpārūpadhammānaṃ etaṃ adhivacanam.

Iminā nayena sesapadadvayaena paṭisedhasahito attho veditabbo.

104. Saṅkiliṭṭhasaṅkilesattike saṅkileseti ti saṅkilesa. Vibādhati upatāpeti cā ti attho.

Saṅkilesena samannāḡatā saṅkiliṭṭhā.

Attānaṃ ārammaṇaṃ katvā pavattanena saṅkilesaṃ arahanti saṅkilese vā niyuttā tassa ārammaṇabhāvaṃ anattikkamanato ti saṅkilesikā saṅkilesassa ārammaṇapaccayabhūtānaṃ etaṃ adhivacanam.

Saṅkiliṭṭhā ca te saṅkilesikā cā ti saṅkiliṭṭhasaṅkilesikā.

Sesapadadvayaṃ pi purimattike vuttanayen'eva veditabbaṃ.

105. Vitakkattike sampayogavasena vattamānena saha vitakkena savitakkā, saha vicārena savicārā.

Savitakkā ca te savicārā ti savitakkasavicārā, ubhayarahitā avitakkaavicārā. Vitakkavicāresu vicāro va mattā param pamānaṃ etesan ti vicāramattā. Vicārato uttarim vitakkena saddhiṃ sampayogaṃ na gacchanti ti attho. Avitakkā ca te vicāramattā cū ti avitakkavicāramattā.

106. Pitittike pītiyā saha ekuppādādibhāvaṃ gatā ti pītisahagatā pītisampayuttā ti attho.

Sesapadadvaye pi es'eva nayo.

107. Upekhā ti c'ettha adukkhamasukhā vedanā vuttā.

Sā hi sukhadukkhā kārapavattim upekkhati majjhattā-kārasaṇṭhitattā tenākārena ca pavattati ti upekhā.

Iti vedanāttikato padadvayaṃ eva gahetvā nippītikasukhassa sappītikasukhato visesadassanavasena ayan tiko vutto.

108. Dassanattike dassanenā ti sotāpattimaggena. So hi paṭhamāṃ nibbānaṃ dassanato dassanan ti vutto.

109. Gotrabhū pana kiṃ cāpi paṭhamataraṃ nibbānaṃ passati? Yathā pana rañño santikaṃ kenacid eva karaṇīyena āgato puriso dūrato va rathikāya carantaṃ hatthikkhandhagataṃ rājānaṃ disvā pi 'diṭṭho te rājā ti' puṭṭho disvā kattabbakiccassa akatattā 'na passāmi ti' āha, evameva nibbānaṃ disvā kattabbassa kiccassa kilesappahānassābhāvā na dassanan ti vuccati. Taṃ hi ānaṃ maggassa āvajjanaṭṭhāne tiṭṭhati.

110. Bhāvanāyā ti sesamaggattayena. Sesamaggattayaṃ hi paṭhamamaggena diṭṭhasmiṃ ñeva dhamme bhāvanāvasena uppajjati adhiṭṭhapubbaṃ kiñci na passati tasmā bhāvanā ti vuccati.

Tatīyapadaṃ ubhayapaṭikkhepavasena vuttaṃ.

Tadanantarattike dassanena pahātabbo hetu etesan ti dassanena pahātabbahetukā. Dutīyapade pi es'eva nayo.

111. Tatīyapade neva dassanena na bhāvanāya pahātabbo hetu etesan ti evaṃ atthaṃ agahetvā neva dassanena na bhāvanāya pahātabbo hetu etesaṃ atthi ti evaṃ attho

gahetabbo. Itarathā hi ahetukānaṃ agahaṇaṃ bhaveyya. Hetu yeva hi tesam natthi yo dassanabhāvanāhi pahātabbo siyā. Sahetukesu pi hetuvajjānaṃ gahaṇaṃ āpajjati na hetunaṃ. Hetu yeva hi etesaṃ neva dēssanena na bhāvanāya pahātabbo ti vutto. Na te dhammā ubhayam pi etaṃ anadhippetam, tasmā n'eva dassanena na bhāvanāya pahātabbo hetu etesaṃ atthi ti neva dassanena na bhāvanāya pahātabbahetukā ti ayam attho gahetabbo.

112. Ācayagāmittike<sup>1</sup> kammakilesehi āciyyatī ti ācayo. Paṭisandhicutigatipavattānaṃ etaṃ nāmaṃ.

Tassa kāraṇaṃ hutvā nipphādanabhāvena taṃ ācayaṃ gacchanti yassa vā pavattanti taṃ puggalaṃ yathāvuttam eva ācayaṃ gamenti ti pi ācayagāmino.

Sāsavakusalākusalānaṃ etaṃ adhivacanāṃ.

Tato eva ācayasakkhātā cayā apētattā nibbānaṃ apēta-cayā ti apacayo. Taṃ ārammaṇaṃ katvā pavattanato apacayaṃ gacchanti ti apacayagāmino. Ariyamaggānaṃ etaṃ adhivacanāṃ.

Api ca pākāraṃ iṭṭhakavaḍḍhaki viya pavattaṃ ācinantā gacchanti ti ācayagāmino. Tena citaṃ citaṃ viddhamsa-yamāno puriso viya tad eva pavattaṃ apacinantā gacchanti ti apacayagāmino.

Tatiyapadaṃ ubhayapaṭikkhepena vuttaṃ.

113. Sekhattike tisu sikkhāsu jātā ti pi sekhā. Sattanaṃ sekhānaṃ ete ti pi sekhā. Apariyositasikkhattā sayam eva sikkhanti ti pi sekhā. Uparisikkhitabbābhāvato na sekhā ti asekkhā. Vuḍḍhippattā vā sekkhā ti pi asekkhā. Arahattaphaladhammānaṃ etaṃ adhivacanāṃ. Tatiyapadaṃ ubhayapaṭikkhepena vuttaṃ.

114. Parittattike samantato khaṇḍitattā appamattakaṃ parittan ti vuccati parittaṃ gomayapiṇḍan ti ādisu viya. Ime pi appānubhāvatāya parittā viyā ti parittā kāmāvacara-dhammānaṃ etaṃ adhivacanāṃ. Kilesavikkhambhana-samatthātāya vipulaphalatāya dīghasantānatāya ca mahan-tabhāvaṃgatā mahantehi vā ulāracchandaviriyacittapañ-ñehi gatā paṭipannā ti pi mahaggaṭā.

<sup>1</sup> Dhs. p. 2.

Pamāṇakarā dhammarāgūdayo pamāṇaṃ nāma. Ārammaṇato vā sampayogato vā nattli etesaṃ pamāṇaṃ pamāṇassa ca paṭipakkhā ti appamāṇā.

Parittārammaṇattike parittam ārammaṇaṃ etesaṃ ti parittārammaṇā. Sesapadadvaye pi es'eva nayo.

115. Hīnattike hīnā ti lāmakā akusalā dhammā, hīna-paṇītānaṃ majjhe bhāvā ti majjhimā, avasesā tebhūmakā dhammā. Uttamatthēna anappakaṭṭhēna ca paṇitā lokut-tarā dhammā.

116. Micchattattike hitasukhāvahā me bhavissanti ti evaṃ āsimsitā pi tathā abhāvato asubhādisu yeva subhan ti ādi viparītapavattito<sup>1</sup> ca micchāsabhāvā ti micchattā, vipākādāne sati khandhabhedānantaram eva vipākādānato niyatā. Micchattā ca te niyatā cā ti micchattaniyatā vuttaviparītena atthēna sammāsabhāvā ti. Sammattā sampattā ca te niyatā ca anantaram eva phaladānenā ti sampattaniyatā. Ubhayato pi na niyatā ti aniyatā.

117. Maggārammaṇattike nibbānaṃ maggaṃti gavesati kilēse vā mārento gacchatī ti maggo. Maggo ārammaṇaṃ etesaṃ ti maggārammaṇā.

Atthaṅgiko pi maggo paccayaṭṭhēna etesaṃ hetū ti maggahetukā. Maggasampayuttā vā hetū ti maggahetu maggo vā hetū ti maggahetu. Te etesaṃ hetū ti magga-hetukā. Sammādiṭṭhi sayam maggo ceva hetu ca iti maggo hetu etesaṃ ti pi maggahetukā, adhibhavitvā pavattanaṭṭhēna maggo adhipati etesaṃ ti maggādhipatino.

118. Uppannattike uppādato paṭṭhāya yāva bhavaṅgū uddham paṇṇāgatā pavattā ti uppannā, na uppannā ti anuppannā. Pariniṭṭhitakāraṇekadesattā avassaṃ uppaj-jissanti ti uppādinō.

119. Atitattike attano sabhāvaṃ uppādādilakkhaṇaṃ vā patvā atikkantā ti atitā, tadubhayaṃ pi na āgatā ti anāgatā. Tam kāraṇaṃ paṭicca uppannā ti paccup-pannā.

120. Anantarattike atitaṃ ārammaṇaṃ etesaṃ ti atitā-rammaṇā. Sesapadadvaye pi es'eva nayo.

---

<sup>1</sup> subhādiviparīta° Atthayoḃ.

121. Ajjhattattike evaṃ pavattamānā 'mayam attā ti gahaṇaṃ gamissāmā ti' iminā viya adhippāyena attānaṃ adhikāraṃ katvā pavattā ti ajjhattā.

Ajjhattasaddo panāyaṃ gocarajjhatte niyakajjhatte ajjhatajjhatte visayajjhatte ti catūsu atthesu dissati.

Ten' Ānanda bhikkhunā tasmiṃ yeva purimasmiṃ samādhinimitte ajjhattam eva cittaṃ saṇṭhapetabbaṃ. Ajjhattarato samāhito ti ādisu hi ayaṃ gocarajjhatte dissati.

Ajjhattaṃ sampasādanaṃ ajjhattaṃ vā dhammesu dhammānupassī viharatī ti ādisu niyakajjhatte.

Cha ajjhattikāni āyatanāni ti ādisu ajjhatajjhatte.

Ayaṃ kho pan' Ānanda vihāro Tathāgatena abhisambuddho yad idaṃ sabbanimittānaṃ amanasikārā ajjhattaṃ suññataṃ upasampajja viharatī ti visayajjhatte issariyaṭṭhāne ti attho.

Phalasamāpattihi buddhānaṃ issariyaṭṭhānaṃ nāma.

Idha pana niyakajjhatte adhippeto tasmā attano santāne pavattā pāṭipuggalikā dhammā ajjhattā ti veditabbā.

122. Tato bahibhūtā pana indriyabaddhā vā anindriyabaddhā vā bahiddhā nāma.

Tatiyapadaṃ tadubhayavasena vuttaṃ.

123. Anantarattiko te yeva tippakāre pi dhamme āramaṇaṃ katvā pavattanavasena vutto.

124. Sanidassanattike daṭṭhabbabbhāvasaṅkhātena saha nidassanena ti sanidassanā, paṭihananaḥbhāvasaṅkhātena saha paṭighena ti sappatighā, sanidassanā ca te sappatighā cā ti sanidassanasappatighā, natthi etesaṃ daṭṭhabbabbhāvasaṅkhātaṃ nidassanaṃ ti anidassanā, anidassanā ca te vuttanayaṇeva sappatighā cā ti anidassanasappatighā.

Tatiyapadaṃ ubhayapaṭikkhepena vuttaṃ.

Ayaṃ tāva tikamātikāya anupubbavannaṇā.

125. Dukamātikāya pana tikesu anāgatapadavannaṇaṃ yeva karissāma.

Hetugocchake<sup>1</sup>. tāva hetudhammā ti mūlaṭṭhena hetusaṅkhātā dhammā. Hetu dhammā ti pi pāṭho.

---

<sup>1</sup> Dhs. p. 2., Hetū dhammā, etc.

Na hetū ti tesam yeva paṭikkhepavacanam sampayogato pavattena saha hetunā ti sahetukā.

Tath'eva pavatto natthi etesam hetū ti ahetukā.

Ekuppādādina<sup>1</sup> hetunā sampayuttā ti hetusampayuttā. Hetunā vippayuttā ti hetuvippayuttā imesañ ca dvinnam pi dukānam kiñcāpi atthato nānattam natthi desanāvilāsena pana tathā bujjhantānam vā puggalānam ajjhāsavāsena vuttā.

126. Tato param paṭhamadukam dutiyatatiyehi saddhiṃ yojetvā tesam hetunahetuādīnam padānam vasena yathā sambhavato apare pi tayo dukā vuttā, tattha yath'eva hetū c'eva dhammā sahetukā cā ti etam sambhavati tathā hetū c'eva dhammā ahetukā cā ti. Idam pi yathā sahetukā c'eva dhammā na ca hetū ti etam sambhavati tathā ahetukā c'eva dhammā na ca hetū ti. Idam pi hetusampayuttā dukena saddhiṃ yojanāya pi es'eva nayo.

Tatra yad etam na hetukā dhammā sahetukā pi ahetukā pi ti siddhe. Na hetu kho pana dhammā ti atirittam. Kho panā ti padam vuttam. Tassa vasena ayam atirekattho saṅgahito ti veditabbo.

Katham na kevalam na hetudhammā? Sahetu-ahetukā icc'eva. Atha kho aññe pi aññathā pi ti idam vuttam hoti. Yath'eva hi na hetudhammā sahetukā pi ahetukā pi evam hetudhammā sahetukā pi ahetukā pi. Evam na hetudhammā hetusampayuttā pi hetuvippayuttā pi ti.

127. Cullantaradukesu attano nipphādakena saha pac-cayenā ti sappaccayā, natthi etesam uppāde vā ṭhitiyam vā paccayo ti appaccayā.

Paccayehi samāgantvā katā ti saṅkhatā, na saṅkhatā ti asaṅkhatā.

Avinibbhogavasena rūpam etesam atthī ti rūpino, tathā-vidham natthi etesam rūpan ti arūpino.<sup>2</sup> Rūpalakkhaṇam vā rūpam tam etesam atthī ti rūpino, na rūpino arūpino.

Lokiyā dhammā ti loko vuccati lujjanapalujjanatṭhena vaṭṭam. Tasmim pariyūpannabhāvena .loke niyuttā ti lokiyā.

<sup>1</sup> Ekuppādāditāya T. M.

<sup>2</sup> Dhs. p. 3.



Tato uttinnā ti uttarā. Loke apariyāpannabhāvena lokato uttarā ti lokuttarā.

Kenaci viññeyyā ti cakkhuviññāpādisu kenaci etena cakkhuviññāpena vā sotaviññāpena vā vijānitabbā.

Kenaci na viññeyyā ti ten' eva cakkhuviññāpena vā sotaviññāpena vā vijānitabbā.

Evam sante dvinnam pi padānam atthanānattato duko hoti.

128. Āsavagocchake āsavantī ti āsavā. Cakkhuno pi ... pe ... manato pi sandanti pavattantī ti vuttaṃ hoti, dhammato yāva gotrabhū, okāsato yāva bhavaggaṃ savantī ti vā āsavā. Ete dhamme etaṃ ca okāsaṃ anto karitvā pavattantī ti attho. Anto karaṇattho hi ayaṃ ākāro. Cirapārivāsiyaṭṭhena madirādayo āsavā viyā ti pi āsavā. Lokasmiṃ hi cirapārivāsikā madirādayo āsavā ti vucanti.

Yadi ca cirapārivāsikaṭṭhena āsavā ete yeva bhavitum arahanti. Vuttaṃ h'etaṃ:

Purinā bhikkhave koṭi na paññāyati avijjāya ito pubbe avijjā nāhosī ti ādi.

Āyataṃ vā saṃsāradukkhāṃ savantī pasavantī ti āsavā tato aññe no āsavā nāma.

Attānaṃ ārammaṇaṃ katvā pavatteli saha āsavehi ti sāsavā evaṃ pavattamānā, natthi etesaṃ āsavā ti anāsavā.

Sesaṃ hetugocchake vuttanāyena'eva veditabbaṃ.

Ayaṃ pana viseso: yathā tattha na hetu kho pana dhammā sahetukā pi ahetukā pi ti ayaṃ osānaduko paṭhamadukassa dutiyapadaṃ ādimhi ṭhapetvā vutto. Evaṃ idha no āsavā kho pana dhammā sāsavā pi anāsavā pi ti na vuttā.

Kiñcāpi na vutto atha kho ayaṃ ca añño ca bhedo tattha vuttanāyena'eva veditabbo.

129. Saṃyojanagocchake yassa saṃvijjanti taṃ puggalaṃ vaṭṭasmiṃ saṃyojenti bandhanti ti saṃyojanā.

Tato aññe no saṃyojanā nāma.

Ārammaṇabhāvaṃ upagantvā saṃyojanasaṃvaddhanena saṃyojanānaṃ hitā ti saṃyojanāyā saṃyojanassa ārammaṇapaccayabhūtaṃ etaṃ adhivacanāṃ. Na

saṃyojanīyā asaṃyojanīyā. Sesam hetugocchake vuttanayen'eva veditabbam.

130. Ganthagocchake yassa saṃvijjanti tam cutipaṭi-sandhivasena vaṭṭasmiṃ ganthenti ghaṭenti ti ganthā. Tato aññe no ganthā ārammaṇakaraṇavasena ganthehi ganthitabbā ti ganthaniyā. Sesam hetugocchake vuttanayen'eva yojetabbam.

Yathā ca idha evaṃ ito paresu pi vuttāvasesaṃ tattha tattha vuttanayen'eva veditabbam.

131. Oghagocchake yassa saṃvijjanti tam vaṭṭasmiṃ ohananti osidāpentī ti oghā.

Ārammaṇam katvā atikkamanīyato oghehi atikkamitabbā ti oghaniyā oghānaṃ ārammaṇadhammā evaṃ veditabbā.

132. Yogagocchake yassa saṃvijjanti tam vaṭṭasmiṃ yojenti ti yogā. Yoganīyā oghaniyā viya veditabbā.

133. Nīvaraṇagocchake cittaṃ nīvaraṇaṃ ti pariyaṇandhanti ti nīvaraṇam. Nīvaraṇīyā saṃyojanīyā viya veditabbā.

134. Parāmāsagocchake dhammānaṃ yathābhūtaṃ anic-cādiakāraṃ atikkamitvā niccaṃ ti ādivasena pavattamānā parato āmasanti ti parāmāsā. Parāmāsehi ārammaṇakaraṇavasena parāmatṭhattā parāmatṭhā. Mahantaradukesu ārammaṇam agahetvā appavattito saha ārammaṇenā ti sārammaṇā, natthi etesaṃ ārammaṇaṃ ti anārammaṇā.

Cintanaṭṭhena cittaṃ vicittaṭṭhena vā cittaṃ.

Avippayogavasena cetasmīṃ niyuttā ti cetasikā.

Nirantarabhāvūpagamaṇatāya uppādato yāva bhaṅgā cittaṇa saṃsaṭṭhā ti cittaṇsaṃsaṭṭhā.

Ekato pavattamānā pi nirantarabhāvaṃ anupagamana-tāya cittaṇa viṇsaṃsaṭṭhā ti cittaṇviṇsaṃsaṭṭhā.

Samuṭṭhahanti etenā ti samuṭṭhānaṃ. Cittaṃ samuṭṭhānaṃ etesaṃ ti cittaṇsamuṭṭhānā.

Saha bhavanti ti sahaṇhuno.

Cittaṇa sahaṇhuno cittaṇsahaṇhuno.

Anuparivattanti ti anuparivattino. Kim anuparivattanti? Cittaṃ. Cittaṇsa anuparivattino cittaṇanuparivattino.

Cittaṇsaṃsaṭṭhā va te cittaṇsamuṭṭhānā yeva eā ti cittaṇsaṃsaṭṭhasamuṭṭhānā.

Cittasamsaṭṭhā ca te cittasamuṭṭhānā ca cittasahabhuno evaṃ cā ti cittasamsaṭṭhasamuṭṭhānasahabhuno.

Cittasamsaṭṭhā ca te cittasamuṭṭhānā ca cittānuparivattino eva cā ti cittasamsaṭṭhasamuṭṭhānānuparivattino. Sesāni sabbapadāni vuttapadānam paṭikkhepavasena veditabbāni.

Ajjhattajjhattam sandhāya ajjhattattike vuttavasena ajjhataṭṭa va ajjhattikā. Tato bahibhūtā ti bahirā.

Upādiyaṇṭeva bhūtāni na bhūtā viya. Upādiyaṇṭi ti upādānā, na upādiyaṇṭevā ti nūpādā.

135. Upādānagocchake bhusaṃ ādiyaṇṭi ti upādānā. Daḥagāhaṃ gaṇhanti ti attho. Tato aññe no upādānā.

136. Kilesagocchake saṅkiliṭṭhattike vuttanayaṇṭeva attho veditabbo.

137. Piṭṭhidukesu kāme avacaranti ti kāmāvacarā, rūpe avacaranti ti rūpāvacarā, arūpe avacaranti ti arūpāvacarā.

Ayaṃ ettha saṅkhepo, vitthāro pana parato āvibhavissati.

Tebhūmakavatte pariyaṇannaantogadhā ti pariyaṇannā, tasmim na pariyaṇannā ti apariyaṇannā.

Vaṭṭamūlaṃ chindantā nibbānaṃ ārammaṇaṃ katvā vaṭṭato niyyanti ti niyyānikā. Iminā lakkaṇena na niyyanti ti aniyānikā.

Cutiya vā attano vā pavattiyā anantaraṃ phaladāne niyatattā niyatā. Tathā aniyatattā aniyatā.

Aññe dhamme uttaranti pajahanti ti uttarā, attānaṃ uttaritum samatthehi saha uttarehi ti sauttarā, natthi etesaṃ uttarā ti anuttarā, raṇanti etehi ti raṇā. Yehi abhibhūtā sattā nānappakāreṇa kandanti paridevanti tesam rāgādānaṃ etaṃ adhivacanam. Sampayogavasena pahānekaṭṭhatāvasena ca saha raṇehi ti saraṇā. Tena kāraṇena natthi etesaṃ raṇā ti araṇā.

138. Suttantikadukesu sampayogavasena vijjaṃ bhajanti ti pi vijjābhāgino, vijjābhāge vijjakoṭṭhāse vattanti ti pi vijjābhāgino.

Tattha vipassanā ñānaṃ manomayiddhi cha abhiññā ti atṭha vijjā purimena atthena tāhi sampayuttā dhammā pi vijjābhāgino.

Pacchimena atthena tāsū yā kāci ekā vijjā vijjā, sesā vijjā-bhāgino ti. Evaṃ vijjā pi vijjāya sampayuttā dhammā pi vijjābhāgino tveva veditabbā.

Idha pana sampayuttā dhammā va adhippetā.

139. Sampayogavasen'eva avijjāṃ bhajanti ti pi avijjābhāgino, avijjābhāge avijjakotṭhāse vattanti ti pi avijjābhāgino. Tattha dukkhaṭṭhācchādaṃ tamosamudayāḍipacchādaṃ ti catasso avijjā.

Purimanayen'eva tā pi sampayuttadhammā pi avijjābhāgino. Pacchimena atthena tāsū yā kāci ekā avijjā avijjā, sesā avijjābhāgino ti.

Evaṃ avijjā pi avijjāsampayuttā dhammā pi avijjābhāgino tveva veditabbā.

Idha pana sampayuttā dhammā va adhippetā.

140. Puna anajjhottharaṇabhāvena kilesandhakāraṃ viddhaṃsetuṃ asamatthatāya vijju upamā etesan ti vijjūpamā, nissesaviddhaṃsanāsamatthatāya vajiraṃ upamā etesan ti vajirūpamā.

141. Bālesu tṭhitattā bālā, yattha tṭhitā tadupacāreṇa bālā, paṇḍitesu tṭhitattā paṇḍitā.

Bālakarattā vā bālā, paṇḍitakarattā vā paṇḍitā.

142. Kaṇhā ti kālakā cittassa apabhassarabhāvakaraṇā. Sukkā ti odātā tathā cittassa pabhassarabhāvakaraṇā.

Kaṇhābhijātihetuto vā kaṇhā. Sukkābhijātihetuto vā sukkā.

143. Idha c'eva samparāye va tapanti ti tapaniyā. Na tapaniyā atapaniyā.

144. Adhivacanādukādayo tayo atthato ninnakaraṇā. Vyāñjanam ev'ettha nānaṃ. Sirivaḍḍhako dhanavaḍḍhako ti ādayo hi vacanamattam eva adhikāraṃ katvā pavattā adhivacanā nāma.

Adhivacanānaṃ pathā adhivacanapathā.

145. Abhisāṅkharonti ti kho bhikkhave, tasmā saṅkhārā ti. Evaṃ nidhāretvā sahetukaṃ katvā vuccamānā abhilāpā. Niruttinaṃ pathā niruttipathā.

146. Takko vitakko saṅkappo ti evaṃ tena tena pakārena nāpanato paññatti nāma. Paññattinaṃ pathā paññatti-pathā.

Ettha ca ekaṃ dukkaṃ vatvā pi itare samvacane payo-  
janaṃ hetugocchake vuttanayen'eva veditabbaṃ.

147. Nāmarūpaduke nāmakaraṇaṭṭhena nāmaṭṭhena  
nāmanāṭṭhena ca nāmaṃ, ruppanaṭṭhena rūpaṃ.

Ayam ettha saṅkhepo, vitthāro pana nikkhepakaṇḍe  
āvibhavissati.

148. Avijjā ti dukkhādisu aññāṇaṃ. Bhavataṇhā ti  
bhavapatthanā.

149. Bhavadiṭṭhi ti bhāvo vuccati, sassatam sassata-  
vasena uppajjanadiṭṭhi. Vibhavadiṭṭhi ti vibhavo vuccati.

150. Uccheḍaṃ uccheḍavasena uppajjanadiṭṭhi, sassato  
attā ca loko cā ti pavattā diṭṭhi sassatadiṭṭhi.

Ucchiḍḍissati ti pavattā uccheḍadiṭṭhi.

151. Antavā ti pavattā diṭṭhi antavādiṭṭhi. Anantavā  
ti pavattā diṭṭhi anantavādiṭṭhi.

Pubbantam anugatā diṭṭhi pubbantānudiṭṭhi, aparantaṃ  
anugatā diṭṭhi aparantānudiṭṭhi.

152. Ahirikaṇ ti yaṃ na hiriyati hiriyitabbenā ti evaṃ  
vitthāritā nillajjātā. Anottappaṇ ti yaṃ na ottapati otta-  
pitabbenā ti evaṃ vitthārito abhāyanakaakāro.

153. Hiriyāṇā hiri, ottapaṇā ottappaṇa.

154. Dovacassatādisu dukkhaṃ vaco. Etasmiṃ vippaṭi-  
kulabhāgimhi<sup>1</sup> vipaccanikasāte anādare puggale ti dubbaco.

Tassa kammaṃ dovacassaṃ, tassa bhāvo dovacassatā.

Pāpā assaddhādayo puggalā. Etassa mitto ti pāpamitto,  
tassa bhāvo pāpamittatā.

155. Sovacassatā ca kalyāṇamittatā ca vuttapaṭipak-  
khanayena veditabbā.

156. Pañca pi āpattikkhandhā āpattiyo satta pi āpattik-  
khandhā āpattiyo ti. Evaṃ vuttāsu āpattisu kusalabhāvo  
āpattikusalatā. Tāhi āpattihi vuṭṭhāne kusalabhāvo āpatti-  
vuṭṭhānakusalatā.

157. Samāpattisu kusalabhāvo samāpattikusalatā.

Samāpattinaṃ appanā paricchedapaññāy'etam adhivac-  
anaṃ.

---

<sup>1</sup> vippaṭikulavāhimhi (?) M.

Samāpattihi vuṭṭhāne kusalabhāvo samāpattivuṭṭhāna-kusalatā.

158. Aṭṭhārasasu dhātūsu kusalabhāvo dhātukusalatā.

Tāsaṃ yeva dhātūnaṃ manasikāre kusalabhāvo manasi-kārakusalatā.

159. Cakkhāyatanādisu kusalabhāvo āyatanakusalatā.

Dvādasasāṅge paṭicca samuppāde kusalabhāvo paṭicca-samuppādakusalatā.

160. Tasmiṃ tasmiṃ ṭhāne kusalabhāvo ṭhānakusalatā. Ṭhānan ti kūraṇaṃ vuccati. Tasmiṃ hi tadāyattavuttitāya phalaṃ tiṭṭhati nāma, tasmā ṭhānan ti vuttaṃ. Aṭṭhāne kusalabhāvo aṭṭhānakusalatā.

161. Ujubhāvo ajjavo, mudubhāvo maddavo.

162. Adhivāsanaśāṅkhāto khamanabhāvo khanti. Surata-bhāvo soraccaṃ.

163. Sammodakamudubhāvasaṅkhāto sakhilabhāvo sā-khalyaṃ.

Yathā parehi saddhim attano chiddaṃ na hoti evaṃ dhammāmisēhi paṭisantharaṇaṃ paṭisanthāro.

164. Indriyaṣaṃvara-bhedasaṅkhāto manacchaṭṭhesu in-driyesu aguttadvāra-bhāvo indriyesu aguttadvāratā. Paṭig-gaṇaṇa-paribhogavasena bhojane mattaṃ ajānanabhāvo bhojane amattaññutā.

Anantaraduko vutta-paṭipakkhanayena veditabbo.

165. Sativippavāsaśāṅkhāto muṭṭhassatibhāvo muṭṭha-saccaṃ.

Asampajāññabhāvo<sup>1</sup> asampajāññaṃ.

166. Saratī ti sati, sampajāññatī ti sampajāññaṃ.

167. Appaṭisaṅkhāne akampanaṭṭhena paṭisaṅkhātaṃ balaṃ paṭisaṅkhānabalāṃ, viriyasīsenā satta bojjhaṅge bhāventassa uppannabalāṃ bhāvanābalāṃ.

168. Paccanīkadhamme sametī ti samatho, aniccādivasena vividhena ākāreṇa passatī ti vipassanāsamatho, taṃ ākāraṃ gahetvā puna pavattetabbassa samathassa nimittavasena samathanimittāṃ.

Paggahanimitte pi es' eva nayo.

---

<sup>1</sup> Asampajānanabhāvo M. C.G.

169. Sampayuttadhamme paggaṇhāti ti paggaḥo, na vikkhipati ti avikkhepo.

170. Silavināsakaasamvarasaṅkhātā silassa vipatti silavipatti. Sammāditthivinaśakamicchāditthisaṅkhātā ditthiyā vipatti ditthivipatti.

171. Soraccam eva silass' upasampādanato silaparipūraṇato silassa sampadā ti silasampadā.

Ditthipāripūribhūtaṃ nāṇaṃ ditthiyā sampadā ti ditthi-sampadā.

172. Visuddhabhāvaṃ pattā silasaṅkhātā silassa visuddhi silavisuddhi, nibbānasaṅkhātāṃ visuddhiṃ pāpetuṃ sammatthā dassanasaṅkhātā ditthiyā visuddhi ditthivisuddhi.

Ditthivisuddhi kho pana yathā ditthissa ca padhānaṃ ti kammassa kataññādisaṅkhātā ditthivisuddhi c'eva yathā ditthissa ca anurūpaditthissa kalyāṇaditthissa taṃ sampayuttam eva padhānaṃ.

173. Saṃvego ti jātīādini paṭicca samuppannabhaya-saṅkhātāṃ saṃvijjanaṃ.

Samvejaniyaṃ tñānaṃ ti saṃvejanakaṃ jātīādikāraṇaṃ saṃviggassa ca yoniso padhānaṃ ti evaṃ saṃvegajātassa upadhānapadhānaṃ.

174. Asantuṭṭhitā ca kusalesu dhammesū ti kusala-dhammapūraṇe asantuṭṭhibhāvo.

175. Appatīvānitā ca padhānasmin ti arahattaṃ appatvā padhānasmiṃ anivattanatā anosakkanatā vijānanaṃ vijjāvimuccanato vimutti.

176. Khaye nāṇaṃ ti kilesakkhayakare ariyamagge nāṇaṃ.

Anuppāde nāṇaṃ ti paṭisandhivasena anuppādaḥkūte taṃ taṃ maggavajjhakilesānaṃ anuppādapariyosāne uppanne ariyaphale nāṇaṃ.

Ayaṃ mātikāya anupubbavaṇṇanā.

177. Idāni yathā nikkhattāya mātikāya saṅgahite dhamme pabhedato dassetuṃ katame dhammā kusalā ti idaṃ padabhājanīyaṃ āradḍhaṃ. Tad etaṃ: 'Yasmiṃ samaye kāmāvacaraṃ kusalaṃ cittaṃ uppannaṃ hoti' ti paṭhamāṃ kāmāvacarakusalaṃ dassitaṃ, tassa tāva niddese dhamma-

vavatthānavāro saṅgahavāro suññatavāro ti tayo mahāvārā honti. Tesu dhammavavatthānavāro uddesa-niddesavasena dvidhā t̥hito.

Tesu uddesavārassa pucchā samayaniddeso dhammuddeso appanā ti cattāro paricchedā. Tesu katame dhammā kusalā ti ayaṃ pucchā nāma. Yasmiṃ samaye kāmāvacaram... pe... tasmiṃ samaye ti ayaṃ samaya-niddeso nāma.

178. Phasso hoti... pe... avikkhepo hoti ti ayaṃ dhammuddeso nāma.

Ye vā pana tasmiṃ samaye aññe pi atthi paṭicca-samuppannā arūpino dhammā ime dhammā kusalā ti ayaṃ appanā nāma.

179. Evaṃ catūhi paricchedehi t̥hitassa uddesavārassa yvāyam paṭhamo pucchāparicchedo tattha katame dhammā kusalā ti ayaṃ kathetukamyatā pucchā. Pañcavidhā hi pucchā: Adiṭṭhajotanā pucchā, diṭṭhasaṃsandanā pucchā, vimaticchedanā pucchā, anumatipucchā, kathetukamyatā pucchā ti.

Tāsaṃ idaṃ nānattaṃ: Katamā adiṭṭhajotanā pucchā? Pakatiyā lakkhaṇaṃ aññātaṃ hoti adiṭṭhaṃ atulitaṃ atiritaṃ avibhūtaṃ avibhāvitaṃ. Tassa nānāya dassanāya tulanāya tīraṇāya vibhūtatthāya vibhāvanatthāya pañhaṃ pucchati. Ayaṃ adiṭṭhajotanā pucchā.

Katamā diṭṭhasaṃsandanā pucchā? Pakatiyā lakkhaṇaṃ nātaṃ hoti diṭṭhaṃ tulitaṃ tīritaṃ vibhūtaṃ vibhāvitaṃ. So taṃ aññehi paṇḍitehi saddhiṃ saṃsandanatthāya pañhaṃ pucchati. Ayaṃ diṭṭhasaṃsandanā pucchā.

Katamā vimaticchedanā pucchā? Pakatiyā saṃsaya-pakkhanto hoti vimatipakkhanto dvelhakajāto. Evaṃ nu kho na nu kho kin nu kho kathan nu kho ti so vimaticchedanatthāya pañhaṃ pucchati. Ayaṃ vimaticchedanā pucchā.

Katamā anumatipucchā? Bhagavā bhikkhūnaṃ anumatipañhaṃ pucchati: Taṃ kim maññatha bhikkhave rūpaṃ niccaṃ vā aniccaṃ vā ti? Aniccaṃ bhante. Yaṃ paṇāniccaṃ dukkhaṃ vā taṃ sukhaṃ vā ti? Dukkhaṃ



bhante. Yaṃ paṇāniccaṃ dukkhaṃ vipariṇāmadhammaṃ kallaṃ nu taṃ samanupassitum? Etaṃ mama, eso'ham asmi, eso me attā ti? No h'etaṃ bhante. Ayaṃ anumati-pucchā.

Katamā kathetukamyatā pucchā? Bhagavā bhikkhūnaṃ kathetukamyatāpaṇiṃ pucchati: Cattāro ' me bhikkhave satipaṭṭhānā, katame cattāro? Ayaṃ kathetukamyatā pucchā ti.

180. Tattha Buddhānaṃ purimā tisso pucchā natthi. Kasmā? Buddhānaṃ hi tisu addhāsukīnci saṅkhatam addhāvimuttam vā asaṅkhatam adiṭṭham ajotitam atulitam atīritam avibhūtam avibhāvitam nāma natthi. Tena tesam adiṭṭhajotanā pucchā natthi. Yaṃ pana Bhagavatā attano ñāṇena paṭividdham tassa aññena samaṇena vā brāhmaṇena vā devena vā Mārena vā Brahmaṇā vā saddhim saṃsandanakiccaṃ natthi, ten' assa diṭṭhasaṃsandanā pucchā natthi. Yasmā paṇ' esa akathamkathā tinnavicikiccho sabbadhammesu vigatasamśayo ten' assa vimaticchedanā pucchā natthi.

Itarā pana dve pucchā Bhagavato atthi.

Tāsu ayaṃ kathetukamyatā pucchā ti veditabbā.

181. Tattha katame ti padena niddisitaṭṭhadhamme pucchati. Dhammā kusalā ti vacanamattena kiṃ katā kiṃ vā karonti ti na sakkā ñātum.

Katame ti vutte pana tesam puṭṭhabhāvo paññāyati. Tena vuttam katame ti padena niddisitaṭṭhadhamme pucchati ti. Dhammā kusalā ti padadvayena pucchāya puṭṭhadhamme dasseti, tesam attho heṭṭhā pakāsito eva.

182. Kasmā paṇ' ettha mātikāyaṃ viya kusalā dhammā ti avatvā dhammā kusalā ti padānukkamo kato ti? Pabhedato dhammānaṃ desanaṃ dīpetvā pabhedavantadassanattham. Imasmiṃ hi Abhidhamme dhammā va desetabbā te ca kusalādihi bhedehi anekappabhedā. Tasmā dhammā yeva idha desetabbā nāyaṃ vohāradesanā te ca anekappabhedato desetabbā na dhammamattato. Pabhedato hi desanā ghaṇavinibbhogapaṭisambhidāññāpavahā hoti ti.

Kusalā dhammā ti evaṃ pabhedato dhammānaṃ desanaṃ dīpetvā idāni ye tena pabhedena desetabbā dhammā

te dassetun̄ ayam̄ katame dhammā kusalā ti padānukkamo kato ti veditabbo.

Pabhedavantesu hi dassitesu pabhedo dassiyamāno yuj-jati suvīññeyyo ca hoti ti.

183. Idāni yasmiṃ samaye kāmāvacaraṃ kusalaṃ cittaṃ ti ettha samaye niddisi cittaṃ, cittena samayaṃ muni niyametvāna dipetun̄ dhamme tatthappabhedato. Yasmiṃ samaye kāmāvacarakusalaṃ cittaṃ ti hi niddisanto Bhagavā samaye cittaṃ niddisi. Kimkāraṇā? Tena samayanīyamitena cittena pariyosāne. Tasmiṃ samaye ti evaṃ samayaṃ niyametvāna atthaṃ vijjāmāne pi samayanānante yasmiṃ samaye cittaṃ hoti tasmiṃ yeva samaye phasso hoti vedanā hoti ti. Evaṃ tasmiṃ cittanīyamite samaye etesan̄ ti ti samūhakkiccārammaṇaḥaṇavasena duranubodhappabhede phassavedanādayo dhamme bodhetun̄ ti attho.

Idāni yasmiṃ samaye ti ādisu ayam anupubbavaṇṇanā. Yasmiṃ ti aniyamato bhūmaniddeso samayo ti aniyamena niddiṭṭhaparidīpanaṃ ettāvataṃ aniyamato samayo niddiṭṭho hoti.

Tattha samayasaddo:

Samavāye khāṇe kāle samūhe hetudiṭṭhisu  
paṭilābhe pahāne ca paṭivedhe ca dissati.

184. Tathā hi'ssa appeva nāma sve pi upasaṅkameyyāma kālāṃ ca samayaṃ ca upādāyā ti evamādisu samavāye attho.

Eko va kho bhikkhave khāṇo ca samayo ca brahmacariyavāsāyā ti ādisu khāṇe.

Uṇhasamayō parilāhasamayō ti ādisu kāle.

Mahāsamayo pavanasmin̄ ti ādisu samūhe.

Samayo pi kho te Bhaddāli appaṭividdho ahoṣi. Bhagavā pi kho Sāvatthiyaṃ viharati, Bhagavā pi maṃ jānissati Bhaddāli nāma bhikkhu Satthu sāsane sikkhāya aparipūrākārī ti. Ayam pi kho te Bhaddāli samayo appaṭividdho ahoṣi ti ādisu hetu.

Tena kho pana samayena uggaḥamāno paribbājako sa-

maṇa-Muṇḍikaputto samayappavāḍake tindukācīre ekasālake Mallikāya ārāme paṭivasatī ti ādisu diṭṭhi.

Diṭṭhe dhamme ca yo attho yo c'attho samparāyiko atthābhisamayā dhīro paṇḍito ti pavuccatī ti.

ādisu paṭilābho. Sammā mānābhisamayā antam akāsi dukkhassā ti ādisu pahānaṃ.

Dukkhassa piḷanaṭṭho saṅkhataṭṭho santāpaṭṭho viparīnāmaṭṭho abhisamayāṭṭho ti ādisu paṭivedho.

Evam anekesu samayesu

Samavāyo khaṇo kālo samūho hetu yeva ca ete pañca pi viññeyyā samayā idha viññunā.

185. Yasmiṃ samaye kāmāvacaraṃ kusalan ti imasmiṃ hi kusalādhikāre tesu navasu samayesu ete samavāyādayo pañca samayā paṇḍitena veditabbā.

Tesu paccayasāmaggī samavāyo khaṇo pana eko va navamo ñeyyo cakkāni caturo pi vā.

Yā hi esā sādharanaphalanipphāḍakattena saṅghitā pacayaṇaṃ sāmaggi sā idha samavāyo ti nātabbā.

Eko ca kho bhikkhave khaṇo ca samavāyo ca brahmācariyavāsāyā ti evaṃ vutto pana navamo ca eko khaṇo ti veditabbo.

186. Yāni vā paṇ'etāni cattār'imāni bhikkhave cakkāni yehi samannāgatānaṃ devamanussānaṃ catucakkaṃ vat-tatī ti ettha paṭirūpadesavāso sappurisūpassayo attasam-māpanidhi apubbe ca katapuññatā ti cattāri cakkāni vuttāni tāni vā ekajjhaṃ katvā okāsaṭṭhena khaṇo ti veditabbo ti.

Tāni ti kusaluppattiyā okāsaḥhūtāni. Evaṃ samavāyaṃ khaṇaṃ ca ñatvā itaresu taṃ taṃ upādāya paññatto kālo vohāramattako puñjo phassādidhammānaṃ samūho ti vibhāvito.

187. Cittakālo rūpakālo ti ādinā hi nayena dhammena vā atīto anāgato ti ādinā nayena dhammavuttiṃ vā bījako anikurakālo ti ādinā nayena dhammapaṭipāṭiṃ vā uppā-

dakālo jarākālo ti ādinā nayena dhammalakkhaṇaṃ vā vedīyanakālo sañjananakālo ti ādinā nayena dhammakiccam vā nahānakālo pānakālo ti ādinā nayena sattakiccam vā gamanakālo ṭhānakālo ti ādinā nayena iriyūpathaṃ vā pubbaṃphaṣāyaṇhadivāratti ti ādinā nayena candimasuriyā-diparivattanāṃ vā aḍḍhamāso māso ti ādinā nayena ahorrattādisaṅkhātāṃ kālasamayaṃ vā ti evaṃ taṃ taṃ upādaya paññatto kālo nāma. So paññesa sabhāvato avijjamañattā paññattimattako evā ti veditabbo.

188. Yo paññesa phassavedanādināṃ dhammānaṃ puñño so idha samūho ti vibhāvito. Evaṃ kālasamūhe pi ñatvā itaro pana. Hetū ti paccayo v'ettha tassa dvāravasena vā anekabhāvo viññeyyo paccayānaṃ vasena vā.

Ettha hi paccayo va hetu nāma tassa dvārānaṃ vā paccayānaṃ vā vasena anekabhāvo veditabbo.

189. Kathaṃ cakkhuvārādisu upajjamānaṃ cakkhuvīññānādināṃ cakkhurūpaññalokamanasikārādayo paccayā mahāpakaraṇe ca hetupaccayo āraṇṇaṇapaccayo ti ādinā nayena catuvīsati paccayā vuttā? Te ṭhapetvā vipāka-paccayaṃ ca pacchājātapaccayaṃ ca sesā kusala-dhammānaṃ paccayā honti yeva. Te sabbe pi idha hetū ti adhippetā. Evaṃ assa iminā dvāravasena vā paccayavasena vā anekabhāvo veditabbo.

Evaṃ ete samavāyādayo pañca atthā idha samayasaddena pariggahitā ti veditabbā.

190. Kasmā pana etesu pañcasu yaṃ kiñci ekaṃ apariggahetvā sabbesaṃ pariggaho kato ti?

Te tena tassa tassa atthavisesassa dipanato. Etesu hi samavāyasaṅkhāto samayo anekahetuto vuttimā dipeti tena ekakāraṇavādo paṭisedhito hoti. Samavāyo ca nāma sādharmaṇaphalanipphādane aññamaññāpekkho hoti. Tasmā eko kattā nāma natthi ti imaṃ pi atthaṃ dipeti.

Sabhāvena hi kārake asati kāraṇantārāpekkhā ayuttā ti. Evaṃ ekassa kassaci kārakassa abhāvādīpanena sayamkatamā sukhāṃ dukkhāṃ ti ādi paṭisedhitāṃ hoti.

Tattha siyā yaṃ vuttamā: anekahetuto vuttimā dipeti ti taṃ na yuttamā.

Kiṃkāraṇā? Asāmaggiyaṃ ahetūnaṃ sāmaggīyaṃ pi ahetubhāvāpattito. Na hi ekasmiṃ andhe dattḥuṃ asakkonte andhasataṃ passatī ti no na yuttam. Sādhāraṇaphalanipphādakattena hi tṭhitabhāvo sāmaggi na anekesaṃ samodhānamattam na ca andhānaṃ dassanaṃ nāma sādharmaṇaphalaṃ. Kasmā? Andhasate pi tassa abhāvato<sup>1</sup> cakkhādīnaṃ pana taṃ sādharmaṇaphalaṃ. Tesam bhāve bhāvato asāmaggiyaṃ ahetūnaṃ pi ca sāmaggīyaṃ hetubhāvo siddho svāyaṃ asāmaggiyaṃ phalābhāvena sāmaggīyaṃ c'assa bhāvena bhāvo veditabbo.

191. Cakkhādīnaṃ hi vekalle cakkhuviññāpādīnaṃ abhāvo avekalle ca bhāvo paccakkhasiddho lokassā ti, ayaṃ tāva samavāyasaṅkhātena samayena attho dīpito.

Yo paṇ'esa aṭṭhahi akkhaṇehi parivattito navamo khaṇo patirūpadesavāsādiko ca catucakkasaṅkhāto okāsatṭhena khaṇo vutto so manussattabuddhuppādasammāditṭhiādikaṃ khaṇasāmaggiṃ vinā natthi. Manussattādīnaṃ ca kāṇakacchopamādīhi dullabhabbhāvo iti khaṇassa dullabhataṃ suttḥutaraṃ khaṇayattaṃ lokuttaradhammanam upakārabhūtaṃ kusalaṃ dullabham eva. Evam etesu khaṇasaṅkhāto samayo kusaluppattiyā dullabhabbhavaṃ dīpeti.

Evam dīpentena vā'kena adhigatakhaṇānaṃ khaṇayattass'eva tassa kusalassa ananuttānena moghaṃ khaṇaṃ kurumānaṃ pamādavihāro paṭisedhito hoti. Ayaṃ khaṇasaṅkhātena samayena attho dīpito.

Yo paṇ'etassa kusalacittassa pavattikālo nāma so atiparitto sā c'assa atiparittatā. Yathā ca bhikkhave tassa purisassa javo yathā ca candimasuriyaṇaṃ javo yathā ca Yamadevatā candimasuriyaṇaṃ purato dhāvanti tāsaṃ devatānaṃ javo tato sīghataraṃ āyusaṅkhārā kḥiyanti ti imassa suttassa aṭṭhakathāvasena veditabbā.

192. Tatra hi rūpajivitindriyassa tāva parittako kālo vutto. Yāva paṇ'uppannaṃ rūpaṃ tiṭṭhati tāva soḷassa cittāni uppajjitvā bhijjanti. Iti tesam kālaparittatāya

<sup>1</sup> andhasate satam pi tassa dassanābhāvato M.

upamā pi natthi. Ten' evāha; yāvañ c'idaṃ bhikkhave upamā pi na sukarā tāva lahuparivattaṃ cittaṃ ti. Evaṃ etesu kālasaṅkhāto samayo kusala-cittappavattikāla-ssāti-parittataṃ dīpeti. Evaṃ dīpentena cānena atiparittakālatāya vijjuto-bhāsenā<sup>\*</sup> muttāvutānaṃ viya duppaṭivijjhaṃ idaṃ cittaṃ. Tasmā etassa paṭivedhe mahāussāho ca ādaro ca kattaḃbo ti ovādo dinno hoti. Ayaṃ kālasaṅkhātena samayena attho dīpito.

193. Samūhasaṅkhāto pana samayo anekesaṃ saḥupattim dīpeti. Phassādaṃ hi dhammānaṃ puñjo samūho ti vutto, tasmīñ ca uppajjamānaṃ cittaṃ saha telī dhammehi uppajjati ti anekesaṃ saḥuppatti dīpitā. Evaṃ dīpentena cānena ekass'eva dhammassa uppatti paṭisedhita hoti. Ayaṃ samūhasaṅkhātena samayena attho dīpito hoti.

Hetusaṅkhāto pana samayo parāyattavuttitaṃ dīpeti. Yasmiṃ samaye ti hi padasā yasmā yaṃhi hetumhi sati uppannaṃ hoti ti ayaṃ attho, tasmā hetumhi sati pavattito parāyattavuttitā dīpitā. Evaṃ dīpentena cānena dhammānaṃ savasavattitābhimāno paṭisedhito hoti, ayaṃ hetusaṅkhātena samayena attho dīpito hoti.

194. Tattha yasmiṃ samaye ti kālasaṅkhātassa samayassa vasena yasmiṃ kāle ti attho. Samūhasaṅkhātassa yasmiṃ samūhe ti. Khaṇasamavāyāhetu saṅkhātānaṃ yasmiṃ khaṇe sati yāya sāmaggīyā sati yaṃhi hetumhi sati kāmāvacaraṃ kusalaṃ cittaṃ uppannaṃ hoti tasmiṃ yeva sati phassādayo pi ayaṃ attho veditaḃbo. Adhikāraṇaṃ hi kālasaṅkhāto samūhasaṅkhāto samayo tattha vuttadhammānaṃ ti adhikaraṇavasen' ettha bhummaṃ.

Khaṇasamavāyāhetusaṅkhātassa ca samayassa bhāvena tesāṃ bhāvo lakkhiyati ti bhāvena bhāvalakkhaṇavasen' ettha bhummaṃ.

Kāmāvacaraṃ ti katame dhammā kāmāvacarā heṭṭhato Avicini-rayāṃ uparito parinimmitavasavattipariyantaṃ katvā ti ādinā nayena vuttesu kāmāvacara-dhammesu pariyāpannaṃ tatr'āyaṃ vacanaṃ attho.

---

<sup>\*</sup> vijjunobhāsenā C.G.; vijjulatobhāsenā M.

195. Uddānato dve kāmā vatthukāmo ca kilesakāmo ca. Tattha kilesakāmo atthato chandarāgo va, vatthukāmo tebhūmakavaṭṭaṃ, kilesakāmo c'ettha kāmēti ti kāmo, itaro kāmīyati ti kāmo. Yasmiṃ pana padese duvidho p'eso kāmo sampattapavattivasena<sup>1</sup> avacarati yo catunnaṃ apāyānaṃ manussānaṃ channañ ca devalokānaṃ vasena ekādasavidho padeso, kāmo ettha avacarati ti kāmāvacaro.

Sasatthāvacaro viya. Yathā hi yasmiṃ padese sasatthā purisā avacaranti so vijjāmānesu pi aññesu dipadacatup-padesu avacarantesu tesāṃ abhilakkhitattā sasatthāvacaro tveva vuccati, evaṃ vijjāmānesu pi aññesu rūpāvacarādīsu tattha avacarantesu tesāṃ abhilakkhitattā ayaṃ padeso kāmāvacaro tveva vuccati.

196. Svāyaṃ yathārūpaṃ bhavo rūpaṃ evaṃ uttara-padalopaṃ katvā kāmo tveva vuccati.

Evam idaṃ cittaṃ imasmiṃ ekādasapadesasāṅkhāte kāme avacarati ti kāmāvacaraṃ. Kiñcā pi hi etaṃ rūpaṃ rūpabhavesu pi avacarati yathā pana saṅgāme avacaranato saṅgāmāvacaro ti laddhanāmo nāgo nagare caranto pi saṅgāmāvacaro tveva vuccati.

197. Thalajalacarā ca pāṇino athale ajale thitā pi thalacarā jalacarā tveva vuccanti. Evam idaṃ aññattha avacarantaṃ pi kāmāvacaraṃ evā ti veditabbaṃ.

Ārammaṇakaraṇavasena vā ettha kāmo avacarati ti pi kāmāvacaraṃ, kāmaṃ c'esa rūpārūpāvacaresu pi avacarati. Yathā pana vadati ti<sup>2</sup> vaccho, mahiyaṃ seti ti mahiso ti vuttena. Yattakā vadanti<sup>3</sup> mahiyaṃ vā senti sabbesaṃ taṃ nāmaṃ hoti. Evamsampadam idaṃ veditabbaṃ.

Api ca kāmā bhavasāṅkhāte kāme patisandhiṃ avacāreti ti kāmāvacaraṃ.

198. Kusalan ti kucchitānaṃ salanādīhi atthehi kusalaṃ.

Api ca ārogyaṭṭhena anavajjaṭṭhena kosallasambhūtaṭṭhena ca kusalaṃ.

Yath' eva hi kacci nu bhoto kusalan ti rūpakāye anātura-tāya agelaññena nivyaḍhitāya ārogyaṭṭhena kusalaṃ vuttaṃ evaṃ arūpadhamme pi kilesāturatāya kilesagelaññassa

<sup>1</sup> Sampatta, om. M.    <sup>2</sup> ravati ti M.    <sup>3</sup> ravanti M.

kilesavyādhino abbhāvena ārogyatthēna kusalam ti veditabham.

Kilesavajjassa pana kilesadosassa kilesadarathassa ca abbhāvā anavajjatthēna kusalam.

199. Kosallam vuccati paññā kosallato sambhūtattā kosallasambhūtattthēna kusalam. Nāpasampayuttam tāva evam hotu nānavippayuttam. Kathan ti tam pi rūlhisaddena kusalam eva? Yathā hi tālapannehi akatvā kilāñjādīhi katam tam sarikkhattā rūlhisaddena tālavaṇṇan tveva vuccati. Evam nānavippayuttam pi kusalam tveva veditabbam.

Nippariyāyena pana nāpasampayuttam ārogyatthēna anavajjatthēna kosallasambhūtattthēnā ti tividhēnā pi kusalam ti nāmam labhati nānavippayuttam dutthēn'eva.

200. Iti yañ ca jātakapariyāyena yañ ca Bahitikasutta-pariyāyena yañ ca Abhidhammapariyāyena kusalam kathitam sayantam tihi pi atthehi inasmim citte labbhati ti.

Tad etaṃ lakkhaṇādivasena anavajjasukhavipālakkhaṇam akusālaviddhamsanarasam vodānapaccupatthānam yoniso manasikārapadatthānam sāvajjapatipakkhattā vā anavajjalakkhaṇam eva kusalam vodānabbhāvarasam iṭṭhavipākappaccupatthānam yathāvuttapadatthānam eva lakkhaṇādīsu hi.

Tesaṃ tesaṃ dhammānaṃ sabbhāvo vā sūmaññaṃ vā lakkhaṇam nāma.

201 Kiccaṃ vā sampatti vā raso nāma, upatthānakāro vā phalaṃ vā paccupatthānam nāma, āsannakāraṇaṃ padatthānam nāma. Iti yattha lakkhaṇādīni vakkhāma tattha tattha iminā va nayena tesaṃ nānattam veditabbam.

Cittan ti ārammaṇam. Cinteti ti cittam vijānāti ti attho. Yasmā vā cittan ti sabbacittasādhāraṇo esa saddo tasmā yad ettha lokiyakusālakusalamahākiriya-cittam tam javana-vīthivasena attano santānam cinoti ti cittam.

Vipākaṃ kammakilesehi cittan ti cittam.

Api ca sabbam pi yathānūrūpato cittatāya cittam citta-kāraṇatāya cittan ti evam p' ettha attho veditabbo.

202. Tattha yasmā aññad eva sarāgaṃ cittam aññaṃ



sadosaṃ aññaṃ samohaṃ aññaṃ kāmāvacaraṃ aññaṃ rūpāvacarādibhedam aññaṃ rūpārammaṇaṃ aññaṃ saddādiārammaṇaṃ rūpārammaṇesu pi aññaṃ nīlārammaṇaṃ<sup>1</sup> saddārammaṇādīsu es'eva nayo.

Sabbesu cā pi tesu aññaṃ hīnaṃ aññaṃ majjhimaṃ aññaṃ paṇitaṃ. Hīnādisu pi aññaṃ chandādhīpatheyyaṃ aññaṃ viriyacittavīmaṃsādhīpateyyaṃ. Tasmā 'ssa imesam payuttabhūmīārammaṇahīnamajjhimapāṇitādhīpatinaṃ vasena cittatā veditabbā.

203. Kāmaṃ c'ettha ekam evaṃ cittaṃ na hoti cittānam pana antogadhattā etesu yaṃ kiñci ekam pi cittatāya cittaṃ pi vattum vaṭṭati. Evaṃ tāva cittatāya cittaṃ. Kathaṃ? Cittakaraṇatāyā ti. Lokasmim hi cittakammato uttarim aññaṃ cittaṃ nāma natthi. Kasmim pi caraṇaṃ nāma cittaṃ aticittaṃ eva hoti? Taṃ karontānaṃ cittakāraṇaṃ evaṃvidhāni ettha rūpāni kātābbāni ti cittasaññā uppajjati. Cittāya saññāya lekhāya gahaṇarañjanauj-jotanaṇavattanādinipphādikā cittakiriyaṃ uppajjanti tato caraṇasankhāte citte aññataraṃ vicittarūpaṃ nippajjati tato imassa rūpassa upari idaṃ hotu heṭṭhā idaṃ hotu ubhayapasse idam ti cintetvā yathācintitena kamena sesa-cittarūpanipphādanam hoti. Evaṃ yaṃ kiñci loke vicittam sippajātam sabban tam citten' eva kayirati, evam imāya karaṇavicittatāya tassa tassa cittassa nipphādaṃ cittaṃ pi tath' eva cittaṃ hoti. Yathā cintitassa vā anavasesassa anippajjanato tato pi cittaṃ eva cittataraṃ.

204. Tenāha Bhagavā: diṭṭhaṃ vo bhikkhave caraṇaṃ nāma cittaṃ ti? Evaṃ bhante. Tam pi kho bhikkhave caraṇaṃ cittaṃ citten' eva cintitam. Tena pi kho bhikkhave caraṇena cittena cittaṃ yeva cittataran ti. Tathā yad etaṃ devamanussanirayatiracchānabhedāsu gatisu kammalingasaññāvohārādibhedam ajjhātikam cittaṃ tam pi cittakataṃ eva kāyakammādibhedam dānasīlahimsā-theyyādīnayappavattam<sup>2</sup> kusalākusalakammaṃ cittaṇipphāditam kammanānattam kammanānattena ca tāsu tāsu

<sup>1</sup> M. *inserts* aññaṃ pi ādirammaṇaṃ.

<sup>2</sup> himsāsādhēyyādīnaṃ naya° M.

gatisu hatthapādaudaragivūmukhādisaṇṭhānabbhinnaṃ liṅganānattaṃ liṅganānattato yathā gahitasanṭhānavasena ayam itthi ayam puriso ti uppajjamānāya saññāya saññānānattaṃ saññānānattato saññānurūpena itthi ti vā puriso ti vā ti voharantānaṃ vohāranānattaṃ. Vohāranānattavasena pana yasmā itthi bhavissāmi puriso bhavissāmi khattiyo bhavissāmi brāhmaṇo bhavissāmi ti evaṃ tassa tassa attabhāvassa janakaṃ kammaṃ kariyati, tasmā vohāranānattato ca pan' etaṃ kammanānattaṃ. Yathā patthitaṃ bhavaṃ nibbattentaṃ yasmā gativasena nibbatteti tasmā kammanānattato gatinānattaṃ kammanānatten' eva ca tesam tesam sattānaṃ tassā tassā gatiyā uccanicāditaṃ tasmim tasmim attabhāve suvaṇṇadubbhaṇṇāditaṃ lābhālābhāditaṃ ca paññāyati. Tasmā sabbam etaṃ devamanussanirayatiracchānabhedāsu gatisu duggatisu kammaliṅgasaññāvohārādibhedam ajjhattikaṃ cittaṃ tan ti veditabbaṃ.

Svāyam attho imassa saṅgittim anūrūhassa suttassa vasena veditabbo.

205. Vuttaṃ h' etaṃ: kammanānattaputhuttapabhedavavattānavasena liṅganānattaputhuttapabhedavavattānaṃ bhavati, liṅganānattaputhuttapabhedavavattānavasena saññānānattaputhuttapabhedavavattānaṃ bhavati, saññānānattaputhuttapabhedavavattānavasena vohāranānattaputhuttapabhedavavattānaṃ bhavati, vohāranānattaputhuttapabhedavavattānavasena kammanānattaputhuttapabhedavavattānaṃ bhavati.

Kammanānākaraṇaṃ paṭicca sattānaṃ gatiyā nānākaraṇaṃ paññāyati, apadā dipadā catuppadā bahuppadā rūpino arūpino saññino asaññino nevasaññīnasaññino kammanānākaraṇaṃ paṭicca sattānaṃ uppattiya nānākaraṇaṃ paññāyati, uccanicatā hīnapaṇitātā sugataduggatātā kammanānākaraṇaṃ paṭicca sattānaṃ attabhāve nānākaraṇaṃ paññāyati, suvaṇṇadubbhaṇṇatā sujātadujjātātā susaṇṭhitadussaṇṭhitātā kammanānākaraṇaṃ paṭicca sattānaṃ lokadhamme nānākaraṇaṃ paññāyati lābhālābhe yasāyase nindāpasamse sukhadukkhe ti.

206. Aparam pi vuttaṃ:

Kammato lūgato c'eva lūgasaññā pavattare  
saññāto bhedaṃ gacchanti itthūyaṃ puriso ti vā.

Kammanā vattatī loko kammanā vattatī pajā  
kammanibandhanā sattā rathassāṇīva yāyato.<sup>1</sup>

Kammena kittiṃ labhati pasamsaṃ  
kammena jāniṃ ca vadhaṃ ca bandhanaṃ  
kammassa nānūkaranaṃ veditvā  
tasmā vade natthi kamman ti loke.

Kammassakā<sup>2</sup> mānava sattā kammadāyādā kamma-  
yonī kammabandhū kammapaṭisaraṇā kammaṃ satte  
vibhajati yad imaṃ hinappanītāyā ti, evaṃ imāya kara-  
ṇacittatāya pi cittassa cittatā veditabbā. Sabbāni pi hi  
etāni vicittāni citten' eva katāni.

207. Aladdhokāsassa pana cittassa yaṃ vā pana avasesa-  
paccayavikalaṃ tassa ekaccaṃ cittaṃ karaṇabhāvato yad  
etaṃ cittaṃ kataṃ ajjhattikaṃ cittaṃ vuttaṃ tato pi  
cittam eva cittataraṃ. Tenāha Bhagavā: nāhaṃ bhikkhave  
aññaṃ ekanikāyaṃ pi samanupassāmi evaṃcittaṃ yatha-  
yidaṃ bhikkhave tiracchānagatā pāṇā, tehi pi kho bhikkhave  
tiracchānagatehi pāṇehi cittaṃ yeva cittataran ti.

208. Uppannaṃ hotī ti ettha vattamāṇaṃ bhūtāpaga-  
tokāsakatabhūmiladdhavasena uppannaṃ nāma anekappab-  
hedaṃ, tattha sabbam pi uppādajarābhaṅgasamaṅgisāṅk-  
hātaṃ vattamānuppannaṃ nāma.

Ārammaṇarasam anubhavitvā niruddhaṃ anubhūtāpaga-  
tasaṅkhātaṃ kusalākusalaṃ uppādādittayam anuppatvā  
niruddhaṃ bhutvāpagatasaṅkhātaṃ sesasaṅkhātaṃ ca  
bhūtāpagatuppannaṃ nāma. Yāni'ssa tāni pubbekatāni  
kammāni ti evaṃ ādinā nayena vuttaṃ kammaṃ atitam  
pi samānaṃ aññaṃ vipākaṃ paṭibāhitvā attano vipākass'  
okāsaṃ katvā tñhitattā tathā katokāsaṃ ca vipākaṃ anup-  
pannam pi samānaṃ evaṃ kate okāse ekantena uppajja-  
nato okāsatuppannaṃ nāma.

<sup>1</sup> Suttanipāta 654.

<sup>2</sup> Milindapañha p. 65.

Tāsu tāsu bhūmīsu asamūhatam akusalam bhūmiladdhuppannan nāma.

Ettha ca bhūmiyā bhūmiladdhassa ca nānattam vedittabham.

209. Bhūmī ti vipassanāya ārammaṇabhūtā tebhūmakā pañca khandhā, bhūmiladdhan nāma tesu khandhesu uppatti raḥam kilesajūtam, tena hi sā bhūmī laddhā nāma hoti, tasmā bhūmiladdhan ti vuccati. Evam etesu catusu uppannesu idha vattamānuppannam adhippetam.

Tatrāyam vacanatto pubbantato uddham uppādā ti abhimukham pannaṇ ti uppannam. Uppannasaddo pañesa atīte paṭiladdhasamuṭṭhite avikkhambhite asamucchinne khaṇattayagate ti anekesu atthesu dissati. Ayaṇ hi tena kho pana bhikkhave samayena Kakusandho Bhagavā aṛaḥam sammāsambuddho loka uppanno ti ettha atīte āgato.

Āyasmato Ānandassa atirekacivaram uppannam hoti ti ettha paṭiladdhe.

Seyyathā pi bhikkhave uppannam mahāmegham tamena mahāvāto antarā yeva antaradhāpeti ti ettha samuṭṭhite.

Uppannam gamiyacittam duppaṭivinodaniyaṇ uppannuppanne pāpake akusale dhamme ṭhānaso antaradhāpeti ti ettha avikkhambhite.

Ariyaṇ aṭṭhaṅgikaṇ maggaṇ bhāvento bahulīkaronto uppannuppanne pāpake akusale dhamme ṭhānaso antarā yeva antaradhāpeti ti ettha asamucchinne.

210. Uppajjamānaṇ uppannan ti? āmantā ti ettha khaṇattayagate. Svāyam idhā pi khaṇattayagate va daṭṭhabbo.

Kasmā uppannam hoti ti? ettha khaṇattayagataṇ hoti, vattamānaṇ hoti, paccuppannaṇ hoti ti ayaṇ saṅkhepattho. Cittam uppannam hoti ti c'etaṇ desanāsisaṇ eva na pana cittam ekakaṇ eva uppajjati. Tasmā yathā rājā āgato ti vutte na paṛisaṇ pahāya ekako va āgato rājā paṛisāya pana saddhiṇ yeva āgato ti paññāyati. Evam idam pi paṛo paññāsakusaladhammehi saddhiṇ yeva uppannan ti vedittabham. Pubbaṅgamatthena pana cittam uppannam hoti ti. Evam vuttaṇ lokiyaḍhammaṇ hi patvā cittam jeṭṭhakaṇ cittam dhuraṇ cittam pubbaṅgamaṇ hoti.

211. Lokuttaraṃ dhammaṃ patvā paññā jeṭṭhikā paññā dhurā paññā pubbaṅgamā. Ten' eva Bhagavā vinayapariyāyaṃ patvā pañhaṃ pucchanto kimphasso si kimvedano kimsañño kimcetano sī ti apucchitvā 'kimcitto tvaṃ bhikkhū ti' cittaṃ eva dhuraṃ katvā pucchati. 'Atheyya-citto ahaṃ Bhagavā ti' ca vutte 'anāpatti, bhikkhave, atheyyaphassassā ti' ādini avatvā 'anāpatti bhikkhu atheyyacittassā ti' vadati. Na kevalaṃ ca vinayapariyāyaṃ aññaṃ pi lokiyadesanaṃ desento cittaṃ eva dhuraṃ katvā deseti.

Yathāha: ye keci bhikkhave dhammā akusalā akusala-bhāgiyā akusalapakkhiyā sabbe te manopubbaṅgamā, mano tesam dhammānaṃ paṭhamam upajjati.

Manopubbaṅgamā dhammā manoseṭṭhā manomayā.  
 Manasā ce paduṭṭhena bhāsati vā karoti vā  
 Tato naṃ dukkhaṃ anveti cakkam va vahato padaṃ.  
 Manopubbaṅgamā dhammā manoseṭṭhā manomayā.  
 Manasā ce pasannena bhāsati vā karoti vā.  
 Tato naṃ sukhaṃ anveti chāyā va anapāyini.<sup>1</sup>  
 Cittena nīyati loko cittaena parikassati  
 Cittassa ekadhammassa sabbe'va ca samanvagū.

212. Cittasankilesā bhikkhave sattā saṅkilissanti, citta-vodānā visujjhanti, pabhassaram idam bhikkhave cittaṃ taṃ ca kho āgantukehi upakkilesehi upakkiliṭṭhaṃ.

Citte gahapati arakkhite kāyakammam pi arakkhitam hoti, vacīkammam pi arakkhitam hoti, manokammam pi arakkhitam hoti.

Citte gahapati rakkhite . . . pe . . . citte gahapati vyāpanne . . . pe . . . citte gahapati avyāpanne . . . pe . . . citte gahapati avassute . . . pe . . . citte gahapati anavassute kāyakammam pi anavassutaṃ hoti, vacīkam-mam pi anavassutaṃ hoti, manokammam pi anavassutaṃ hoti ti. Evaṃ lokiyadhammaṃ patvā cittaṃ jeṭṭhakaṃ hoti, cittaṃ dhuraṃ hoti, cittaṃ pubbaṅgamaṃ hoti ti veditabbam.

<sup>1</sup> Dhammapada, 1. 2.

213. Imesu pana suttesu ekaṃ vā dve vā agahetvā  
suttanurakkhanatthāya sabbāni pi gahitāni ti veditabbāni.

Lokuttaradhammaṃ pucchanto pana katarāṃ phassaṃ  
adhigato 'si katarāṃ vedanaṃ katarāṃ saññaṃ katarāṃ  
cetanāṃ katarāṃ cittaṃ ti apucchitvā katarāṃ paññaṃ  
tvāṃ bhikkhu adhigato si kiṃ paṭhamamaggapaññaṃ  
udāhu dutiyaṃ tatiyaṃ catutthaṃ maggapaññaṃ adhigato  
sī ti paññaṃ jeṭṭhakaṃ paññaṃ dhuraṃ katvā pucchati.

Paññuttarā sabbe kusalā dhammā na parihāyanti.

214. Paññā pana kimatthiyā? paññāvato bhikkhave ariya-  
sāvakassa tadanvayā saddhā saṅghāti, tadanvayaṃ viriyaṃ  
saṅghāti, tadanvayā sati saṅghāti, tadanvayo samādhi  
saṅghāti ti.

Evam ādini pan' ettha suttāni daṭṭhabbāni ti. Iti lokut-  
taradhammaṃ patvā paññā jeṭṭhikā hoti, paññā dhurā,  
paññā pubbaṅgamā ti veditabbā.

Ayaṃ pana lokiyadesanā.

Tasmā cittaṃ dhuraṃ katvā desento cittaṃ uppannaṃ  
hoti ti āha.

215. Somanassasahagataṃ ti sātamadhuravedayitasā-  
khātena somanassena saha ekuppādādibhāvaṅgataṃ. Ayaṃ  
pana sahaगतasaddo tabbhāve vokiṇṇe nissaye ārammaṇe  
saṃsaṭṭhe ti imesu atthesu dissati.

Tattha 'yāyaṃ taṇhā ponobhavikā nandirāgasahagatā'  
ti tabbhāve veditabbā nandirāgabhūtā ti attho.

'Yāyaṃ bhikkhave vimamsā kosajjasahagatā kosajja-  
sampayuttā' ti vokiṇṇe veditabbā. Antarantarā uppajja-  
mānena kosajjena vokiṇṇā ti ayaṃ ettha attho.

'Aṭṭhikasaññāsahagataṃ satisambojjhaṅgaṃ bhāveti' ti  
nissaye veditabbo. Aṭṭhikasaññaṃ nissīya aṭṭhikasaññaṃ  
bhāvetvā paṭiladdhaṃ ti attho.

'Lābhi hoti ti rūpasahagatānaṃ vā samāpattīnaṃ  
arūpasahagatānaṃ vā' ti ārammaṇe. Rūpārūparammaṇaṃ ti  
attho.

216. Idaṃ sukhaṃ imāya pītiyā sahaगतāṃ hoti saha-

jātaṃ sampayuttan ti. Samsaṭṭhe imasmim pi pade ayam eva attho adhippeto, somanassasamsaṭṭhaṃ hi idha somanassasahagatan ti vuttaṃ, samsaṭṭhasaddo c'esa sadise avassute cittasanthave sahaajātesu bahusu atthesu dissati.

Ayam hi 'kise thūle vivajjetvā samsaṭṭhā yojitā haya ti' ettha sadise āgato.

'Samsaṭṭhā ca ayye tumhe viharathā ti' avassute.

'Gihīhi samsaṭṭho viharatī ti' cittasanthave. Idaṃ sukhaṃ imāya pītiyā sahaḡataṃ hoti sahaajātaṃ samsaṭṭhasampayuttan ti sahaajāte idhā pi sahaajāte adhippeto.

Tattha sahaḡataṃ sahaajātaṃ asesa-asampayuttaṃ nāma natthi. Sahaajātaṃ pana samsaṭṭhasampayuttaṃ hoti pi na hoti pi, rūpārūpadhammesu hi ekato jātesu rūpaṃ arūpena sahaajātaṃ hoti na samsaṭṭhaṃ na sampayuttaṃ tathā arūpaṃ rūpena rūpaṃ ca rūpena arūpaṃ pana arūpena saddhiṃ niyamato sahaḡataṃ sahaajātaṃ samsaṭṭhaṃ sampayuttaṃ eva hoti ti taṃ sandhāya vuttaṃ somanassasahagatan ti.

Ñānasampayuttan ti ñāṇena sampayuttaṃ samaṃ ekuppādā dipakārehi vuttaṃ ti attho.

Yam pan' ettha vattabbaṃ siyā taṃ mātikāvaṇṇanāya vedanattike vuttanayam eva.

Tasmā ekuppādā ekanirodhā ekavatthukā ekārammaṇā ti iminā lakkaṇena taṃ sampayuttaṃ ti veditabbaṃ.

217. Ukkatṭhaniddeso c'esa āruppe pana vinā pi ekavatthukabhāvaṃ sampayogo labbhati. Ettāvata kim kathitaṃ? Kāmāvacarakusalesu somanassasahagatan tihetukaṃ ñānasampayuttaṃ asaṅkhārikasampayuttaṃ asaṅkhārikamahācittaṃ kathitaṃ. Katame dhammā kusalā ti hi aniyāmitapucchāya catubbhūmakam kusalam gahitaṃ kāmāvacaram kusalam cittaṃ uppannam hoti ti vacanena tebhūmakakusalam pariccattaṃ aṭṭhavidham kāmāvacarakusalam eva gahitaṃ. Somanassasahagatan ti vacanena tato catubbidham upekhasahagataṃ pariccajitvā catubbidham somanassasahagataṃ eva gahitaṃ, ñānasampayuttan ti vacanena tato duvidham ñāṇavippayuttaṃ

pariccajitvā dve ñāṇasampayuttān' eva gahitāni, asaṅkhārīyabhāvo pana pāliyaṃ anūbhātṭhatāya yeva na gahito, kiñcāpi na gahito parato pana sasaṅkhārenā ti vacanato idha asaṅkhārenā ti avutte pi asaṅkhārabhāvo veditabbo.

Sammāsambuddho hi ādito vā idaṃ mahācittaṃ bhāvetvā dassetuṃ niyametvā ca imaṃ desanaṃ ārabhī ti evaṃ ettha sannitṭhānaṃ katan ti veditabbaṃ.

218. Idāni tam eva cittaṃ ārammaṇato dassetuṃ rūpārammaṇaṃ vā ti ādim āha. Bhagavā hi arūpadhammaṃ dassento vatthunā vā dasseti ārammaṇena vā vatthārammaṇehi vā sarasabhāvena vā.

219. Cakkhusamphasso . . . pe . . . manosamphasso ca cakkhusamphassajā vedanā . . . pe . . . manosamphassajā vedanā cakkhuvīññāṇaṃ . . . pe . . . manovīññāṇaṃ ti ādisu hi vatthunā arūpadhammā dassitā. Rūpassaṇṇā . . . pe . . . dhammasaṇṇā rūpassaṇṇetanā . . . pe . . . dhammasaṇṇetanā ti ādisu ārammaṇena cakkhuṃ ca paṭicca rūpe ca uppajjāti cakkhuvīññāṇaṃ, tiṇṇaṃ saṅgati phasso . . . pe . . . manañ ca paṭicca dhamme ca uppajjāti manovīññāṇaṃ, tiṇṇaṃ saṅgati phasso ti ādisu vatthārammaṇehi avijjāpaccayā bhikkhave saṅkhārā saṅkhārapaccayā vīññāṇaṃ ti ādisu sarasabhāvena arūpadhammā dassitā. Imasmiṃ pana tṭhāne ārammaṇena dassento rūpārammaṇaṃ vā ti ādim āha.

220. Tattha catusamuṭṭhānaṃ atitānāgatapaccuppannaṃ rūpaṃ eva rūpārammaṇaṃ, dvisamuṭṭhāno atitānāgatapaccuppanno saddo va saddārammaṇaṃ, catusamuṭṭhāno atitānāgatapaccuppanno gandho va gandhārammaṇaṃ, catusamuṭṭhāno atitānāgatapaccuppanno raso va rasārammaṇaṃ, catusamuṭṭhānaṃ atitānāgatapaccuppannaṃ phoṭṭhabbaṃ eva phoṭṭhabbārammaṇaṃ.

Ekasamuṭṭhānā tisamuṭṭhānā catusamuṭṭhānā kutoci samuṭṭhitā atitānāgatapaccuppannā c'eva tathā na vattabbā ca vuttāvasesā cittaḡocarasaṅkhātā dhammā yeva dhammārammaṇaṃ.



Ye pana anāpāthagatā rūpādayo pi dhammārammaṇam icceva vadanti te iminā suttena paṭikkhipitabbā.

221. Vuttaṃ h'etaṃ: imesaṃ kho āvuso pañcannaṃ indriyānaṃ nānāvisayānaṃ nānāgocarānaṃ na aññamaññassa gocaravisayaṃ paccanubhontānaṃ manopāṭisaraṇaṃ mano ca tesāṃ gocaravisayaṃ paccanubhoti ti. Etesaṃ hi rūpārammaṇādīni gocaravisayo nāma tāni manena paccanubhaviyamānāni pi rūpārammaṇādīni yevā ti ayam attho siddho hoti. Dibbacakkhuñāpādīnaṃ ca rūpādiārammaṇattā pi ayam attho siddho yeva hoti.

222. Anāpāthagatān' eva hi rūpārammaṇādīni dibbacakkhuādīnaṃ ārammaṇāni na ca tāni dhammārammaṇāni bhavanti ti vuttanāyen' eva ārammaṇavavatthānaṃ vedittabbam.

Tattha ekekaṃ ārammaṇaṃ dvīsu dvīsu dvāresu āpāthaṃ āgacchati. Rūpārammaṇaṃ hi dibbacakkhuppasādaṃ ghaṭṭetvā taṃ khaṇaṃ yeva manodvāre āpāthaṃ āgacchati bhavaṅgacalanassa paccayo hoti ti attho.

Saddagandharasaphoṭṭhabbārammaṇesu pi es' eva nayo.

Yathā hi sakūṇo ākāseṇa āgantvā rukkhagge niliyamāno va rukkhasākhaṃ ghaṭṭeti chāyā c'assa paṭhaviyaṃ paṭihaññati sākkhaghaṭṭanaṃ cchāyāpharaṇāni apubbaṃ acarimaṃ ekakkhaṇe yeva bhavanti evaṃ paccuppannarūpādīhi cakkhupasādādighaṭṭanaṃ ca bhavaṅgacalanasamatthatāya manodvāre āpāthagamanaṃ ca apubbaṃ acarimaṃ ekakkhaṇe yeva hoti. Tato bhavaṅgaṃ vicchinditvā cakkhuvārādīsu uppannānaṃ āvajjanādīnaṃ voṭṭhapanapariyosānānaṃ anantarā tesāṃ ārammaṇānaṃ aññatarasmiṃ idaṃ mahācittaṃ uppajjati suddhamanodvāre pana pasāda-ghaṭṭanaṃ natthi.

Pakatiyā dīṭṭhasutaghāyitasāyitapuṭṭhavasen' eva etāni ārammaṇāni āpāthaṃ āgacchanti.

223. Kathaṃ idh'ekacco katasudhākammaṃ lūritālamānosilādivaṇṇavicittaṃ paggaḥitaṇānappakāraṃ dhajapaṭākaṃ mālādāmaṇinaddhaṃ dīpamālāparikkhittaṃ atimano-ramāya siriyā virocamaṇaṃ alaṃkatapaṭiyattaṃ mahācetiyaṃ padakkhiṇaṃ katvā solasasu pādapiṭhikāsu pañcapa-ṭiṭṭhitena vanditvā añjaliṃ paggayha olokento buddhāram-

maṇaṃ pītiṃ gaheṭvā tiṭṭhati? Tassa evaṃ cetiyaṃ passitvā<sup>\*</sup> buddhārammaṇaṃ pītiṃ nibbattetvā aparabhāge yaṭṭha kaṭṭhaci gatassa rattitiṭṭhānadivāṭṭhānesu nisinnassa āvajjamānassa alamkatapaṭiyattam mahācetiyaṃ cakkhuvāre āpāthaṃ āgatasadisam eva hoti, padakkhiṇaṃ katvā cetiyaṃ vandanakālo viya hoti. Evaṃ tāva diṭṭhavasena rūpārammaṇaṃ āpāthaṃ āgacchati, madhureṇa pana sareṇa dhammakathikassa vā dhammaṃ kathentassa sara-bhāṇakassa vā sareṇa bhaṇantassa saddaṃ sutvā aparabhāge yaṭṭha kaṭṭhaci nisiditvā āvajjamānassa dhammakathā vā sarabhaññaṃ vā sotadvāre āpāthaṃ āgataṃ viya hoti sādhu-kāraṃ datvā sumanakālo viya hoti, evaṃ sutavasena saddārammaṇaṃ āpāthaṃ āgacchati. Sugandhaṃ pana gandhaṃ vā mālaṃ vā labhitvā āsane vā cetiye vā gandhārammaṇena cittaṇa pūjaṃ katvā aparabhāge yaṭṭha kaṭṭhaci nisiditvā āvajjamānassa taṃ gandhārammaṇaṃ ghāṇadvāre āpāthagataṃ viya hoti pūjākaraṇakālo viya hoti, evaṃ ghāyitavasena gandhārammaṇaṃ āpāthaṃ āgacchati. Paṇitaṃ pana khādaniyaṃ bhojaniyaṃ vā sabrahmacārīhi saddhiṃ saṃvibhajitvā paribhuñjitvā aparabhāge yaṭṭha kaṭṭhaci kudrūsakādibhojanaṃ labhitvā asukakāle paṇita-bhojaniyaṃ sabrahmacārīhi saddhiṃ saṃvibhajitvā paribhuttaṃ ti āvajjamānassa taṃ rasārammaṇaṃ jivhādvāre āpāthagataṃ viya hoti, paribhuñjanakālo viya hoti. Evaṃ sāyitavasena rasārammaṇaṃ āpāthaṃ āgacchati, mudukaṃ pana sukhasamphassaṃ mañcapīṭhaṃ vā attharaṇapāpuraṇaṃ vā paribhuñjitvā aparabhāge yaṭṭha kaṭṭhaci dukkhasaṃvibhajitvā kappetvā ‘asukakāle me mudukaṃ mañcapīṭhaṃ paribhuttaṃ’ ti āvajjamānassa taṃ phoṭṭhabhārammaṇaṃ kāyadvāre āpāthagataṃ viya hoti, sukhasamphassaṃ vedīyanakālo viya hoti. Evaṃ puṭṭhavasena phoṭṭhabhārammaṇaṃ pāpuraṇaṃ āpāthaṃ āgacchati, evaṃ suddhamanodvāre pasādaghaṭṭanakkiccaṃ natthi.

Pakatiyā diṭṭhasutagbhāyitasāyitapuṭṭhavasena’eva etāni ārammaṇāni āpāthaṃ āgacchanti ti vedītabbāni.

224. Idāni pakatiyā diṭṭhādīnaṃ vasena āpāthagamane

<sup>\*</sup> passiditvā, M.

ayam aparo pi atthakathāvuttako nayo hoti. Diṭṭhaṃ sutam ubhayasambandhan ti ime tāva diṭṭhādayo veditabbā.

Tattha diṭṭhan nāma pañcadvāravasena gahitapubbam, sutan ti paccakkhato adisvā anussavavasena gahitā rūpādayo va tehi dvīhi pi sambandhanam ubhayasambandham nāma.

Iti imesam pi diṭṭhādīnam vasena etāni manodvāre āpātham āgacchanti ti veditabbāni. Tattha diṭṭhavasena tāva āgamanam heṭṭhā pañcāhi nayehi vuttam eva. Ekacco pana supāti Bhagavato puññātisayanibbattaṃ evarūpaṃ nāma rūpaṃ atimadhuro saddo kismiñci padese kesañci pupphānam atimanuñño gandho kesañci phalānam atimadhuro raso kesañci pāpuraṇādīnam atisukho samphasso ti tassa cakkhuppasādādighaṭṭanam vinā sutattā vā tāni rūpādīni manodvāre āpātham āgacchanti. Ath' assa tam cittaṃ tasmim rūpe vā sadde vā pasādavasena gandhādīsu ariyānam dātukāmatāvasena aññena dinnesu anumodanāvasena vā pavattati. Evaṃ sutavasena etāni manodvāre āpātham āgacchanti.

Aparena pana yathāvuttāni rūpādīni diṭṭhāni vā sutāni vā honti. Tassa idisaṃ rūpaṃ āyatim uppajjamānakabuddhassā pi bhavissati ti ādinā nayena cakkhuppasādādighaṭṭanam vinā diṭṭhasutasambandhen' eva tāni manodvāre āpātham āgacchanti. Ath' assa heṭṭhā vuttanayen' eva tesu aññatarārammaṇam idaṃ cittaṃ pavattati. Evaṃ ubhayasambandhavasena etāni manodvāre āpātham āgacchanti.

Idam pi ca mukhamattam eva.

225. Saddhāruciākārāparivitakkaditṭhinijjhānakhantiādīnam pana vasena vitthārato etesaṃ manodvāre āpāthagamanam veditabbam eva. Yasmā pan' eva āpātham āgacchantāni bhutāni pi honti abhūtāni pi, tasmā ayam nayo atthakathāya na gahito. Evaṃ ekekārammaṇam javanam dvīsu dvīsu dvāresu uppajjati ti veditabbam. Rūpārammaṇam hi javanam cakkhudvāre pi uppajjati manodvāre pi saddādiārammaṇesu pi es'eva nayo.

Tattha manodvāre uppajjamānam rūpārammaṇam javanam dānamayam sīlamayam bhāvanāmayam ti tividham

hoti. Tesu ekesaṃ kāyakammaṃ vacikammaṃ manokammaṃ ti tividham eva hoti. Saddagandharasaphoṭṭhabba-dhammārammaṇesu es'eva nayo.

Tattha rūpaṃ tāva ārammaṇaṃ katvā uppajjamānaṃ etaṃ mahākusalacittaṃ nilapitalohitaodātavanneṣu pupphavatthadhātusu aññatarassa subhanimittasaṅkhātāṃ iṭṭhaṃ kantaṃ manāpaṃ rajanīyaṃ vannaṃ ārammaṇaṃ katvā uppajjati. Na nu c'etaṃ iṭṭhārammaṇaṃ lobhassa vatthukataṃ etaṃ cittaṃ kusalaṃ nāma jātaṃ niyamitavasena parinatavasena<sup>1</sup> samudāvaṭavasena<sup>2</sup> ābhuñjitavasenā ti. Yassa hi kusalam eva mayā kattabban ti kusalakaraṇe cittaṃ niyamitaṃ hoti, akusalapavattito nivattetvā kusalakaraṇe yeva parinataṃ, abhiñhakarāṇe kusalasamudācāren'eva samudāvaṭaṃ.<sup>3</sup> Paṭirūpadesavāsasappurisupanis-sayasaddhammasavanapubbakatapuññatādīhi ca upanissaye hi yoniso ca ābhogo pavattati. Tassa iminā niyamitavasena parinatavasena samudāvaṭavasena ābhuñjitavasena ca kusalaṃ nāma hoti.

Ārammaṇavasena pañ'ettha somanassasahagatabhāvo veditabbo.

226. Iṭṭhārammaṇasmiṃ hi uppannattā etaṃ somanassasahagataṃ jātaṃ saddhābahulatādīni pañ'ettha kāraṇāni yeva. Asaddhādīnaṃ hi micchādīṭṭhinaṃ ca ekantaṃ iṭṭhārammaṇabhūtaṃ Tathāgatarūpaṃ hi disvā somanassaṃ na uppajjati ye ca kusalapavattiyaṃ ānisaṃsaṃ na passanti tesāṃ parehi ussāhitānaṃ kusalaṃ karontānaṃ pi somanassaṃ n'uppajjati. Tasmā saddhābahulatā visuddhadiṭṭhitā ānisaṃsadassāvitā ti. Evaṃ pañ'ettha somanassasahagatabhāvo veditabbo.

227. Api ca ekādasa dhammā pītisaṃbojjhaṅgassa uppādāya pavattanti buddhānussati dhammānussati saṅghānussati sīlacāgadevatānussati upamānussati lūkhapuggalaparivajjanatā siniddhapuggalasevanatā pasādaniyasuttanta-paccavekkhanatā tadadhimuttatā ti.

<sup>1</sup> parināmitavasena, M.    <sup>2</sup> samudācārapiṇṇavasena, M.

<sup>3</sup> samudācāraṃ, M.

Imehi pi kāraṇeh'ettha somanassasahagatabhāvo veditabbo.

Imesaṃ pana vitthāro bojjhaṅgavibhaṅge āvibhavissati.

228. Kammato uppattito indriyaparipākato kilesadūri-bhāvato ti imehi paṇ'ettha kāraṇehi nāṇasampayuttatā veditabbā.

Yo hi paresaṃ dhammaṃ deseti anavajjāni sippāyatana-kammāyatanaṇṇavijjāṭṭhānāni sikkhāpeti dhammakathikaṃ sakkāraṃ katvā dhammaṃ kathāpeti āyatitaṃ paññāva bhavissāmi ti patthanam ṭhapetvā nāṇappakāraṃ dānaṃ deti tassa evarūpaṃ kammaṃ upanissāya kusalaṃ uppajjamānaṃ nāṇasampayuttaṃ uppajjati.

229. Ayyāpajjhe loke uppannassa vā pi tassa tattha sukhino dhammapadā pilavanti dandho bhikkhave satup-pādo atha so satto khippam eva visesabhāgi hoti ti iminā nayena uppattitaṃ nissāya pi uppajjamānaṃ kusalaṃ nāṇasampayuttaṃ uppajjati.

Tathā indriyaparipākam upagatānaṃ paññādasakappat-tānaṃ indriyaparipākam nissāya pi kusalaṃ uppajjamānaṃ nāṇasampayuttaṃ uppajjati.

Yehi pana kilesā vikkhambhitā tesam kilesam dūribhāvaṃ nissāya pi kusalaṃ nāṇasampayuttaṃ uppajjati. Vuttam pi c'etaṃ:

Yogā ve jāyati bhūrī ayogā bhūrisaṅkhayo<sup>1</sup>

ti evaṃ kammato uppattito indriyaparipākato kilesadūri-bhāvato ti imehi kāraṇehi nāṇasampayuttatā veditabbā.

230. Api ca satta dhammā dhammavicayasambojjhaṅgassa uppādāya samvattanti paripucchakatā vatthuvisadakiriyaṃ indriyasamattapaṭipādanā duppaññapuggalapariva-janā paññāvantapuggalasevanā gambhīraññāpācariyapacca-vekkhaṇā tadadhimuttatā ti. Imehi pi kāraṇeh'ettha nāṇasampayuttatā veditabbā va.

Imesaṃ pana vitthāro bojjhaṅgavibhaṅge āvibhavissati.

Evaṃ nāṇasampayuttaṃ hutvā uppannaṃ c'etaṃ asaṅ-

<sup>1</sup> Dhammap. 282.

khārena appayogena anupādāya cintanāya uppannattā asaṅkhāraṃ nāma jātaṃ.

231. Tayidaṃrajanīyaṃ vaṇṇārammaṇaṃ hutvā uppajjamānaṃ eva tividhena niyamena uppajjati dānamayaṃ vā hoti silamayaṃ vā bhāvanāmayam vā.

Kathaṃ? Nīlapīṭalohitodātesu pupphavatthādisu aññataraṃ labhitvā vaṇṇavasena ābhuñjitvā vaṇṇadānaṃ mayhan ti Buddharatanādīni pūjeti tadā dānamayaṃ hoti. Tatth'idam vatthum: Bhaṇḍāgārika-Saṅghamitto kira ekaṃ suvaṇṇakhacitaṃ vatthaṃ labhitvā idam pi vatthaṃ suvaṇṇavaṇṇaṃ Sammāsambuddho pi suvaṇṇavaṇṇo suvaṇṇavaṇṇaṃ vatthaṃ suvaṇṇavaṇṇass'eva anucchavikaṃ amhākaṃ ca vaṇṇadānaṃ bhavissati ti mahācetiye āropesi. Evarūpe kāle dānamayaṃ hoti ti veditabbaṃ. Yadā pana tathārūpaṃ eva deyyadhammaṃ labhitvā mayhaṃ kulavaṃso kulatanti kulapaveṇi esā vattaṃ etan ti Buddharatanādīni pūjeti tadā silamayaṃ hoti. Yadā pana tādisena vatthunā ratanattayapūjaṃ katvā ayaṃ vaṇṇo khayam gacchissati vayaṃ gacchissati ti khayavayaṃ paṭṭhapi ti tadā bhāvanāmayam hoti.

Dānamayaṃ puna hutvā vattamānaṃ pi yadā tīni ratanāni sahatthena pūjentassa pavattati tadā kāyakammaṃ hoti, yadā tīni ratanāni pūjento puttadārādāsakammakara-porisādayo pi āṇāpetvā pūjāpeti tadā vacīkammaṃ hoti, yadā pana tad eva vuttappakāraṃ vijjamānakavatthum ārabha vaṇṇadānaṃ dassāmi ti cinteti tadā manokammaṃ hoti.

Vinayapariyāyaṃ patvā hi dassāmi karissāmi ti vācā bhinnā hoti ti iminā lakkhaṇena dānamayaṃ nāma hoti. Abhidhammapariyāyaṃ patvā pana vijjamānakavatthum ārabha dassāmi ti manasā cintitakālato paṭṭhāya kusalaṃ hoti aparabhāge kāyena vā vācāya vā kattabbaṃ karissati ti vuttaṃ.

Evam dānamayaṃ kāyavacīmanokammavasena tividham hoti.

232. Yadā pana taṃ vuttappakāraṃ vatthum labhitvā kulavaṃsādivasena sahatthā ratanattayaṃ pūjeti tadā silamayaṃ kāyakammaṃ. Yadā kulavaṃsādivasen'eva puttadārādāyo āṇāpetvā pūjāpeti tadā vacīkammaṃ hoti.

Yadā mayhaṃ kulavaṃso kulatanti kulappaveṇi vattam etan ti vijjamānakavatthūṃ vaṇṇadānaṃ dassāmi ti cinteti tadā manokammaṃ hoti. Evaṃ silamayāṃ kāyavacīmanokammavasena tividhaṃ hoti. Yadā pana taṃ vuttappakāraṃ vatthūṃ labhitvā tīpi ratanāni pūjetvā caṅkamanto khayavayaṃ paṭṭhapeti tadā bhāvanāmayāṃ kāyakammaṃ hoti.

Vācāya sammasanaṃ paṭṭhapentassa vacīkammaṃ hoti. Kāyaṅgavācaṅgāni acopetvā manasā va sammasanaṃ paṭṭhapentassa manokammaṃ hoti. Evaṃ bhāvanāmayāṃ kāyavacīmanokammavasena tividhaṃ hoti. Evaṃ ettha rūpārammaṇaṃ kusalaṃ tividhapuññakiriyavatthuvaseṇa navahi kammaadvārehi bhājetvā dassesi Dhammarājā.

Saddārammaṇādisu pi es'eva nayo.

233. Bherisaddādisu hi rajaniyasaddaṃ ārammaṇaṃ katvā heṭṭhā vuttanayen'eva tīhi niyameh' etaṃ kusalaṃ uppajjati. Tattha saddaṃ kandaṃulāṃ uppādetvā<sup>1</sup> niluppalahatthakaṃ viya ca hatthe ṭhapetvā dātum nāma na sakkā. Savatthukaṃ pana katvā dento saddadānaṃ deti nāma. Tasmā yadā saddadānaṃ dassāmi ti bherimuttiṅgādisu aññataraturiyena tiṇṇaṃ ratanānaṃ upahāraṃ karoti saddadānaṃ hoti. Bheriādini ṭhapāpeti dhammakatikabhikkhūnaṃ kaṭasaraḥbhesajjaṃ telaphāṇitādini deti, dhammasavanaṃ ghoṣeti, saraḥbhaññaṃ bhaṇati, dhammakathaṃ katheti, upanisinnakakathaṃ anumodanakathaṃ karoti tadā dānamayaṃ hoti. Yadā etad eva vidhānaṃ kulavaṃsādivaseṇa vattavasena karoti tadā silamayāṃ hoti. Yadā sabbam p'etaṃ katvā ayam ettako saddo brahmalokappamāṇo pi hutvā khayaṃ gamissati vayaṃ gamissati ti sammasanaṃ paṭṭhapeti tadā bhāvanāmayāṃ hoti. Tattha dānamayaṃ tadā bheriādini gahetvā sahatthā upahāraṃ karoti niccūpahāratthāya ṭhapento pi sahatthā ṭhapeti. Saddadānaṃ kho ti dhammasavanaṃ ghoṣetuṃ gacchati dhammakathaṃ saraḥbhaññaṃ kātum gacchati tadā kāyakammaṃ hoti.

Yadā 'gacchatha tātā ambakaṃ saddadānaṃ tiṇṇaṃ

<sup>1</sup> uppādetvā M.

ratanānaṃ upahāraṃ karoṭhā' ti ānāpeti 'saddadānaṃ me ti cetiyaṅgato imaṃ bheriṃ imaṃ mutiṅgaṃ ṭhapethā' ti ānāpeti sayam eva dhammasavanaṃ ghoṣeti dhammakathaṃ katheti sarabhaññaṃ bhaṇati tadā vacīkammaṃ hoti. Yadā kāyavācaṅgāni acopetvā saddadānaṃ dassāmi ti vijjamaṇakavatthūṃ manasā pariccajati tadā manokammaṃ hoti. Sīlamayaṃ pi saddadānaṃ nāma mayhaṃ kulavaṃso kulatanti kulappaveṇi ti. Bheriādini sahatthā cetiyaṅganādisu ṭhapentassa dhammakathikānaṃ sarabhesajjaṃ sahatthā dentassa vattasīsena dhammasavanaghosana-dhammakathakathanasarabhaññaṃ bhaṇanatthāya ca gacchantassa kāyakammaṃ hoti.

Saddadānaṃ nāma amhakaṃ kulavaṃso kulatanti kulappaveṇi. 'Gacchatha tāta buddharatanādīnaṃ upahāraṃ karoṭhā ti' acopentassa kulavaṃsavasen'eva attanā dhammakathaṃ vā sarabhaññaṃ vā karontassa vacīkammaṃ hoti. Saddadānaṃ nāma mayhaṃ kulavaṃso. 'Saddadānaṃ dassāmi ti' kāyavācaṅgāni acopetvā manasā va vijjamaṇakavatthūṃ pariccajantassa manokammaṃ hoti.

Bhāvanāmayam pi yadā caṅkamanto caṅkamanto sadde khayavayaṃ paṭṭhapeti tadā kāyakammaṃ hoti. Kāyaṅgaṃ pana acopetvā vācāya sammasantassa vacīkammaṃ hoti. Kāyavācaṅgaṃ acopetvā manasā ca saddāyatanāṃ sammasantassa manokammaṃ hoti. Evaṃ saddārammaṇaṃ pi kusalaṃ tividhapuññakiriyavatthuvaseṇa navahi kammaadvārehi bhājetvā dassesi Dhammarāja.

234. Mālagandhādisu pi rajāṇīyaṃ gandhaṃ ārammaṇaṃ katvā heṭṭhāvuttanayaṇ'eva tihi niyameh' etaṃ kusalaṃ uppajjati. Tattha yadā mālagandhādisu yaṃ kiñci gandhaṃ labhitvā gandhavasena ābhujitvā 'gandhadānaṃ mayhaṃ ti' buddharatanādīni pūjeti tadā dānamayaṃ hoti ti sabbaṃ vaṇṇadāne vuttanayaṇ'eva vitthārato veditabbaṃ.

Evaṃ gandhārammaṇaṃ pi kusalaṃ tividhapuññakiriyavatthuvaseṇa navahi kammaadvārehi bhājetvā dassesi Dhammarāja.

Mūlarasādisu pana rajāṇīyaṃ rasam ārammaṇaṃ katvā heṭṭhāvuttanayaṇ'eva tihi niyameh' etaṃ kusalaṃ uppajjati. Tattha yadā mūlarasādisu yaṃ kiñci rajāṇīyaṃ rasavatthūṃ



labhitvā rasavasena ābhujitvā 'rasadānaṃ mayhaṃ ti' deti pariccajati tadā dānamayaṃ hoti ti sabbam vaṇṇadāne vuttanayen'eva vitthārato veditabbam.

235. Sīlamaye paṇ'ettha saṅghassa adatvā paribhuñjanaṃ nāma amhākaṃ na āciṇṇaṃ ti dvādasannaṃ bhikkhusa-hassānaṃ dāpetvā sādurasam paribhuñjantassa Duṭṭha-Gāmaṇī-Abhayarañño vatthu ādi katvā Mahā-aṭṭhakathāyaṃ vatthūni āgatāni. Ayam eva viseso. Evaṃ rasā-rammaṇaṃ pi kusalaṃ tividhapuññakiriyavatthuvaseṇa navahi kammaadvārehi bhājetvā dassesi Dhammarājā.

236. Phoṭṭhabbārammaṇe paṭhavidhātu tejodhātu vāyodhātu tīni mahābhūtāni phoṭṭhabbārammaṇaṃ nāma. Imasmiṃ t̥hāne etesaṃ vaseṇa'yojanaṃ akatvā mañcapīṭhādivasena kātabbā. Yadā hi mañcapīṭhādisu yaṃ kiñci rajanīyaṃ phoṭṭhabbavattthup labhitvā phoṭṭhabbavaseṇa ābhujitvā 'phoṭṭhabbadānaṃ mayhaṃ ti' deti pariccajati tadā dānamayaṃ hoti ti sabbam vaṇṇadāne vuttanayen'eva vitthārato veditabbam. Evaṃ phoṭṭhabbārammaṇaṃ pi kusalaṃ tividhapuññakiriyavatthuvaseṇa navahi kammaadvārehi bhājetvā dassesi Dhammarājā.

237. Dhammārammaṇe cha ajjhattikāyatanāni tīni lakkaḥāṇāni tayo arūpino khandhā paṇṇarasa sukhumaṇipāni nibbānaṃ paññatti ti ime dhammāyatane pariyaṇṇā ca apariyaṇṇā ca dhammā dhammārammaṇaṃ nāma. Imasmiṃ t̥hāne etesaṃ vaseṇa'yojanaṃ akatvā ojaṇṇajivitapaṇṇavaseṇa kātabbā. Ojādisu hi rajanīyaṃ dhammārammaṇaṃ katvā hetṭhāvuttanayen'eva tīhi niyameh' etaṃ kusalaṃ uppajjati. Tattha yadā 'ojādānaṃ mayhaṃ ti' sappinavanitādini deti 'pānadānaṃ ti' aṭṭha pāṇāni deti 'jivitadānaṃ ti' salāka-bhattapakkiyabhattasaṅgabhattādini deti aphāsukabhikkhūnaṃ bhesajjaṃ deti vejjam paccupaṭṭhapieti jālaṃ phālāpeti kumaṇaṃ vidḍhamāpeti sakupaṇṇajaraṃ vidḍhamāpeti bandhanaṃ mokkhaṃ kureti māghātabheriṃ carāpeti aññāni pi jivitaparittānattham evarūpāni kammāni karoti tadā dānamayaṃ hoti. Yadā pana ojaḍānapānadānaḍajivitadānāni mayhaṃ kulavaṃso kulatanti kulappaveṇi ti vattasi-seṇa ojaḍānaḍini pavatteti tadā sīlamayaṃ hoti.

Yadā dhammārammaṇasmiṃ khayavayaṃ paṭṭhapieti

tadā bhāvanāmayam hoti. Dānamayam pana hutvā vattamānam pi yadā ojadānapānadānajivita-dānāni sahatthā deti tadā kāyakammaṃ hoti. Yadā puttadārādayo ānāpetvā dāpeti tadā vacīkammaṃ hoti, yadā kāyavācaṅgāni acopetvā ojadānapānadānajivita-dānavasena vijjamānakavatthu dassāmi ti manasā cinteti tadā manokammaṃ hoti.

238. Yadā pana vuttappakāraṃ vijjamānakavatthu kulavaṃsādivasena sahatthā deti tadā silamayam kāyakammaṃ hoti. Yadā kulavaṃsādivasen' eva puttadārādayo ānāpetvā dāpeti tadā vacīkammaṃ hoti. Yadā kulavaṃsādivasena vuttappakāraṃ vijjamānakavatthu dassāmi ti manasā cinteti tadā manokammaṃ hoti. Caṅkamitvā caṅkamitvā dhammārammaṇe khayavayaṃ paṭṭhapentassa pana bhāvanāmayam kāyakammaṃ hoti. Kāyaṅgam acopetvā vācāya khayavayaṃ paṭṭhapentassa vacīkammaṃ hoti. Kāyavācaṅgāni acopetvā manasā va dhammārammaṇe khayavayaṃ paṭṭhapentassa manokammaṃ hoti. Evam bhāvanāmayam kāyavācīmanokammavasena tividhaṃ hoti. Evam ettha dhammārammaṇaṃ kusalaṃ tividhapuñña-kiriya-vatthuvaseṇa navahi kammadvārehi bhājetvā dassesi Dhammarājā. Evam idaṃ cittaṃ nānāvatthusu nānārammaṇavasena dīpitaṃ. Idaṃ pana Kathāvatthusmim pi nānārammaṇavasena labbhati yeva.

Katham? catūsu hi paccayesu cīvare cha ārammaṇāni labbhanti. Navarattassa hi cīvarassa vaṇṇo manāpo hoti dassaniyo, idaṃ vaṇṇārammaṇaṃ. Paribhogakāle paṭa-paṭasaddaṃ karoti, idaṃ saddārammaṇaṃ. Yo tattha kālakacchakādīgandho, idaṃ gandhārammaṇaṃ. Rasārammaṇaṃ pana paribhogavasena kathitaṃ. Yā tattha sukhasamphassatā idaṃ phoṭṭabbārammaṇaṃ. Cīvaram paṭicca uppannā sukhā vedanā dhammārammaṇaṃ. Piṇḍapāte rasārammaṇaṃ nippariyāyen' eva labbhati. Evam catūsu paccayesu nānārammaṇavasena yojanaṃ katvā dānamayādibhedo veditabbo.

Imassa pana cittassa ārammaṇaṃ nibaddhaṃ. Vinā ārammaṇena anuppajjanato dvāram pana anibaddhaṃ. Kasmā? Kamassa anibaddhattā. Kamasmim hi anibaddhe dvāram anibaddham eva hoti. Imassa pan' atth-

assa pakāsanattham imasmiṃ thāne Mahā-aṭṭhakathāyaṃ dvārakathā kathitā ti.

239. Tattha tīṇi kammāni, tīṇi kammadvārāni, pañca viññāpāni, pañca viññānadvārāni, cha phassā, cha phassadvārāni, aṭṭha asaṃvarā, aṭṭha asaṃvaradvārāni, dasa akusalakammamāpathā, dasa kusalakammamāpathā ti.

Idaṃ ettakaṃ dvārakathāya mātikā-ṭhapanam nāma. Tattha kiñcāpi tīṇi kammāni paṭhamam vuttāni tāni pana ṭhapetvā ādito tāva tīṇi kammadvārāni bhājetvā dassitāni. Katamāni tīṇi? Kāyakammadvāraṃ vacīkammadvāraṃ manokammadvāraṃ ti. Tattha catubbidho kāyo: upādinnako, āhārasamuṭṭhāno, utusamuṭṭhāno, cittasamuṭṭhāno ti.

240. Tattha cakkhāyatanādīni jīvitindriya-pariyantāni aṭṭhakamma-samuṭṭhāna-rūpāni pi kamma-samuṭṭhānāṃ<sup>1</sup> eva. Catasso dhātuyo vā vaṇṇo gandho raso ojā ti aṭṭha-upādinnaka-kāyo nāma. Tān' eva aṭṭha āhārajāniāhārasamuṭṭhānika-kāyo nāma. Aṭṭha utujāni utu-samuṭṭhānika-kāyo nāma. Aṭṭha cittajāni citta-samuṭṭhānika-kāyo nāma. Tesu kāya-kammadvāraṃ ti n' eva upādinnaka-kāyassa nāmaṃ na itaresaṃ. Citta-samuṭṭhānesu pana aṭṭhasu rūpesu ekā viññatti atthi. Idaṃ kāya-kammadvāraṃ nāma yaṃ sandhāya vuttam: Katamaṃ taṃ rūpaṃ kāya-viññatti? Yā kusala-cittassa vā akusala-cittassa vā avyākata-cittassa vā abhikkamantassa vā paṭikkamantassa vā ālokentassa vā vilokentassa vā sammiñjentassa vā pasārentassa vā kāyassa thambhanā santhambhanā santhambhitattam viññatti viññāpanā viññāpitattam idaṃ taṃ rūpaṃ kāya-viññatti ti.<sup>2</sup> Abhikkamissāmi paṭikkamissāmi ti hi cittam uppajjamānaṃ rūpaṃ samuṭṭhāpeti.

241. Tattha yā paṭhavīdhātu āpodhātu tejodhātu vāyodhātu taṃ nissito vaṇṇo gandho raso ojā ti. Imesaṃ aṭṭhanam rūpanam abbhantare cittasamuṭṭhānā vāyodhātu, sā attanā sahaṭṭam rūpakāyaṃ santhambheti, sandhāreti, cāleti, abhikkamāpeti, paṭikkamāpeti. Tattha ekāvajjanavīthiyaṃ sattasu javanesu paṭhamacittasamuṭṭhitā

<sup>1</sup> Dhs. § 718.

vāyodhātu santhambhetum sandhāretum sakkoti, aparāpa-  
raṃ pana cāletum na sakkoti. Dutiyādisu pi es'eva nayo.

Sattamacittena pana samuṭṭhitā hetthā chahi cittehi sa-  
muṭṭhitā vāyodhātu upatthambha-paccayaṃ labhivā attanā  
sahajātaṃ rūpa-kāyaṃ santhambhetum sandhāretum cāle-  
tum abhikkamāpetum paṭikkamāpetum ālokāpetum vilokā-  
petum sammiñjāpetum pasārāpetum sakkoti. Tena gama-  
naṃ nāma jāyati, āgamaṇaṃ nāma jāyati, 'yojanaṃ gato,  
dasayojanaṃ gato ti' vattabbataṃ apajjāpeti. Yathā hi  
sattahi yugehi ākaḍḍhitabbe sakāṇe paṭhama-yuge yutta-  
goṇyugam tāva sandhāretum sakkonti, cakkamā pana na  
pavattenti: dutiyādisu pi es'eva nayo. Sattamayuge pana  
goṇe yojetvā, yadā cheko sārathi dhure nisīditvā yottāni  
ādāya sabbapurimato paṭṭhāya patodalatṭhiyā goṇe ākoṭeti,  
tadā sabbe'va ekabalaṃ hutvā dhuraṇ ca sandhārenti cak-  
kāni ca pavattenti, sakāṇaṃ gahetvā 'dasa-yojanaṃ vīsati-  
yojanaṃ gato ti' vattabbataṃ apādentī, evaṃsāmpadam  
idaṃ veditabbam.

242. Tattha yo citta-samuṭṭhānika-kāyo na sā viññatti,  
citta-samuṭṭhānāya pana vāyodhātuyā sahajātamrūpa-kā-  
yaṃ santhambhetum sandhāretum cāletum paccayobhāvi-  
tum samattho eko ākāra-vikāro atthi. Ayam viññatti nāma.

Sā attha rūpāni viya na citta-samuṭṭhānā. Yathā pana  
'aniccādi-bhedānaṃ dhammānaṃ jarā-maraṇattā jarā-ma-  
raṇaṃ, bhikkhave, aniccaṃ saṅkhataṃ ti' ādi vuttaṃ, evaṃ  
citta-samuṭṭhānānaṃ rūpānaṃ viññattitāya sā pi 'citta-  
samuṭṭhānā' nāma hoti ti. Viññāpanattā pan' esā viñ-  
ñatti ti vuccati. Kiṃ viññāpeti ti? Ekam kāyika-karaṇaṃ:  
cakkhupathasmiṃ hi ṭhito hattham vā pādam vā ukkhi-  
pati, sīsaṃ vā bhamukhaṃ vā cāleti. Ayam hatthādinaṃ  
ākāro cakkhu-viññeyyo hoti. Viññatti pana na cakkhu-  
viññeyyā, manoviññeyyā eva. Cakkhunā hi hatthākārādi-  
vasena vipphandamānaṃ vaṇṇārammaṇaṃ eva passati.  
Viññatti pana mano-dvārika-cittena cintetvā 'idaṃ c'idaṃ  
ca esa kāreti maññe' iti jānāti. Yathā hi araṇṇe nidāgha-  
samaye udakatṭhāne va 'manussā imāya saññāya idha  
udakassa atthibhāvaṃ jānissantī ti' rukkhagge tālapaṇṇā-  
dīni bandhāpenti surāpānadvāre dhajam ussāpenti uddham

vā pana rukkhāṃ vāto paharetvā cāleti, anto udake macche calante upari bubbulakāni utthahanti, mahoghassa gata-magga-pariyante tiṇapaṇṇakasaṭṭhaṃ ussāditāṃ hoti tattha tāla-paṇṇadhajāsākhācalanabubbulaka-tiṇa-paṇṇakasaṭṭhe disvā yathā cakkhumā aditṭhaṃ pi ettha vipphanda-mānaṃ vaṇṇārammaṇaṃ eva passati. Viññatti pana mano-dvārika-cittena cintetvā 'idaṃ c'idaṃ ca esa kāreti maññe' iti jānāti. Na kevalaṃ c'esā viññāpanato viññatti nāma. Viññeyyato pi pana viññatti yeva nāma. Ayaṃ hi paresaṃ antamaso tiracchānagatānaṃ pi pākāṭā hoti. Tattha tattha sannipatitā hi sonasiṅgāla-kāka-yonādayo daṇḍaṃ vā leḍḍuṃ vā gahetvā paharaṇākāre dassite 'ayaṃ no paharitukāmo ti' űatvā yena vā tena vā palāyanti, pākāra-kuddādi-antaritassa pana parassa apākāṭa-kālo pi atthi, kiñcāpi tasmim khāṇe apākāṭā sammukhībhūtānaṃ pana pākāṭattā viññatti yeva nāma hoti.

243. Citta-samuṭṭhānike pana kāye calante te samuṭṭhāniko calati na calatī ti so pi tatth' eva calati, taṃ-gatiko tad-anuvattako va hoti. Yathā hi udake gacchante udake patitāni sukkha-daṇḍaka-tiṇādīni pi udaka-gatikān' eva bhavanti, tasmim gacchante gacchanti, tiṭṭhante tiṭṭhanti, evaṃsampadam idaṃ veditabbāṃ. Evaṃ esā citta-samuṭṭhānesu rūpesu viññatti kāya-kamma-dvāraṃ nāma ti veditabbā.

Yā pana tasmim dvāre siddhā cetanā yāya paṇaṃ hanti adinṇaṃ ādiyati micchā carati paṇātipātādīhi viramati, idaṃ kāya-kammaṃ nāma.

Evaṃ paravādimhi sati kāyadvāraṃ, tamhi dvāre siddhā cetanā kāya-kammaṃ kusalaṃ vā akusalaṃ vā ti ṭhabetabbāṃ. Paravādimhi pana asati avyākataṃ cātitikam pūretvā va ṭhabetabbāṃ.

244. Tattha yathā nagara-dvārakataṭṭhāne yeva tiṭṭhati aṅgula-mattam pi aparāparaṃ na saṅkamati tena tena pana dvārena mahājano saṅcarati evaṃ eva dvāre dvāraṃ na carati, kammaṃ pana tasmim tasmim dvāre uppajjanato carati. Ten' āhu Porāṇā: —

Dvāre caranti kammāni na dvārādvāra-cārino

Tasmā dvārehi kammāni aññaṃ aññaṃ vavatthitā ti.

Tattha kammenū pi dvāraṃ nāmaṃ labhati dvārenā pi kammaṃ. Yathā hi viññāṇādīnam uppajjanatthānāni viññāpa-dvāraṃ phassa-dvāraṃ asaṃvara-dvāraṃ saṃvara-dvāraṃ ti nāmaṃ labhanti, evaṃ kāya-kammaṃ uppajjanatthānaṃ kāya-kamma-dvāraṃ ti nāmaṃ labhati. Vacīmano-kamma-dvāresu pi es'eva nayo.

Yathā pana tasmiṃ tasmiṃ rukkhe adhivatthā devatā simballi-devatā palāsa-devatā pucimanda-devatā phandana-devatā ti tena tena rukkhena nāmaṃ labhati evaṃ eva kāya-dvārena kataṃ kammaṃ kāya-kammaṃ ti dvārena nāmaṃ labhati. Vacīkamma-manokammesu pi es'eva nayo.

245. Tattha añño kāyo aññaṃ kammaṃ. Kāyena pana katattā taṃ kāyakammaṃ ti vuccati. Ten' āhu Atthakathācariyā: —

Sūciyā ce kataṃ kammaṃ sūcīkammaṃ ti vuccati

Sūci ca sūcīkammaṃ ca aññamaññaṃ vavatthitā.

Vāsiyā . . . pe . . . . .

Purisena ce kataṃ kammaṃ purisakammaṃ ti vuccati

Puriso ca purisakammaṃ ca aññamaññaṃ vavatthitā.

Evam eva

Kāyena ce kataṃ kammaṃ kāyakammaṃ ti vuccati

Kāyo ca kāyakammaṃ ca aññamaññaṃ vavatthitā ti.

Evaṃ sante n'eva dvāra-vavatthānaṃ yujjati na ca kamma-vavatthānaṃ. Kathaṃ? Kāya-viññattiyam hi 'dvāre caranti kammāni ti' vacanato vacīkammam pi pavattati, ten' assa kāyakammadvāraṃ ti vavatthānaṃ na yuttam, kāyakammaṃ ca vacī-viññattiyam pi pavattati, ten' assa kāyakammaṃ ti vavatthānaṃ yujjati ti no na yujjati.

Kasmā? Yebhuyya-vuttitāya c'eva tabbahula-vuttitāya ca. Kāyakammam eva hi yebhuyyena kāyaviññattiyam pavattati na itarāni ti tasmā kāyakammassa yebhuyyena pavattito assa kāyakamma-dvāra-bhāvo siddho.

Brāhmaṇagāma-ambavana-nāgavanādīnam<sup>1</sup> brāhmaṇagāma-bhāvo viyā ti dvāra-vavatthānaṃ yujjati. Kāyakammam pana kāya-dvāramhi yeva bahulam pavattati, appam vacī-dvāre. Tasmā kāyadvāre bahulam pavattito

<sup>1</sup> Mss. nānga-.

etassa kāyakamma-bhāvo siddho, vanacaraka-thullakumārīkādi-gocarānam vanacarakādi-bhāvo viyā ti, evaṃ kamma-vavatthānam pi yujjati.<sup>1</sup>

### Kāyakamma-dvāra-kathā niṭṭhitā.

246. Vacīkamma-dvāra-kathāyaṃ cetanā-virati-sadda-vasena tivadhā vācā nāma.

Tattha ‘catūhi, bhikkhave, aṅgehi samannāgatā vācā subhāsītā hoti na dubbhāsītā anavajjā ca ananuvajjā ca viññāna<sup>2</sup> ti’ ayaṃ cetanā-vācā nāma.

‘Yā catūhi vā vacī-duccaritehi ārati virati... pe... ayaṃ vuccati sammāvācā ti’ ayaṃ virati-vācā nāma.

Vācā girā vyappatho udīranam ghoso ghosakammaṃ vācā vacībhedo ti ayaṃ sadda-vācā nāma.

Tāsu vacīkamma-dvāraṃ ti neva cetanāya nāmaṃ na viratīyā, sahasaddā pana ekā viññatti atthi, idaṃ vacīkamma-dvāraṃ nāma. Yaṃ sandhāya vuttam: ‘Katamaṃ taṃ rūpaṃ vacī-viññatti? Yā kusala-cittassa vā... pe... avyakata-cittassa vā vācā girā vyappatho udīranam ghoso ghosakammaṃ vācā vacībhedo ayaṃ vuccati vācā. Yā tāya vācāya viññatti viññāpanā viññāpitattam idaṃ taṃ rūpaṃ vacī-viññatti ti’.<sup>3</sup> Idaṃ vakkhāmi etaṃ vakkhāmi ti hi vitakkayato vitakka-vipphāra-saddo nāma uppajjati. Ayaṃ na sota-viññeyyo ti Mahā-atṭhakathāyaṃ āgato. Āgamanatṭhakathāsu pana ‘vitakka-vipphāra-saddan ti vitakka-vipphāra-vasena uppannaṃ vippalapantānam suttappamattādinam saddaṃ sutvā ti taṃ sutvā vitakkayato tassa so saddo uppanno, tassa vasena evaṃ pi te mano ittham pi te mano ti ādiyati ti’ vatvā vatthūni pi kaṭṭhitāni.

247. Paṭṭhāne pi: ‘citta-samuṭṭhānaṃ saddāyatanam sotaviññānaṃ ārammaṇa-paccayena paccayo ti’ āgutam. Tasmā vinā viññattighaṭṭanāya uppajjamāno asota-viññeyyo vitakka-vipphāra-saddo nāma n’atthi. Idaṃ vakkhāmi, etaṃ vakkhāmi ti uppajjamānam pana cittaṃ paṭhavīdhātu

<sup>1</sup> Mss. yujjati.

<sup>2</sup> Suttanipāta p. 78, Saṃyutta Nikāya I, p. 188.

<sup>3</sup> Dhs. § 637, 720.

āpodhātu tejodhātu vāyodhātu vaṇṇo gandho raso oja ti attha rūpāni samuṭṭhāpeti. Tesam abbhantare citta-samuṭṭhānā paṭhavīdhātu upādinnakam saṅghaṭṭiyamānā va uppajjati. Tena dhātu-saṅghaṭṭanena saddo uppajjati. Ayam citta-samuṭṭhāna-saddo nāma.

Ayam na viññatti. Tassā pana citta-samuṭṭhānāya pathavi-dhātuyā upādinnaka-ghaṭṭhanassa paccaya-bhūto eko ākāravikāro atthi. Ayam vaci-viññatti nāma. Ito param sā attha rūpāni viya na citta-samuṭṭhānā ti ādi sabbam heṭṭhā vutta-nayen' eva veditabbam.

248. Idhā pi hi Tissadattamittā ti pakkosantassa saddam sutvā viññattim mano-dvārika-cittena cintetvā 'idaṇ c'idaṇ ca esa kāreti maññe' iti jānāti, kāya-viññatti viya ca ayam pi tiracchāna-gatānam pi pākataḥ hoti 'ehi yāhi ti' saddam sutvā tiracchāna-gatā pi idam nām' esa kāreti maññe ti natvā āgacchanti c'eva gacchanti ca. Te samuṭṭhānika-kāyam cāleti na cāleti ti ayam pana vūro idha na labbhati. Purima-citta-samuṭṭhānāya upatthambhanakiccānam pi n'atthi. Yā pana tasmiṃ vaci-dvāre siddhā cetanā yāya musā katheti, pesuññam katheti, pharusam katheti samphappalapati mūsā-vūdādīhi viramati idam vaci-kammaṃ nāma. Ito param sabbam kamma-vavatthānam dvāra-vavatthānaṇ ca heṭṭhā vuttanayen' eva veditabbān ti.

Vacikamma-dvāra-kathā niṭṭhitā.

249. Manokamma-dvāra-kathāyaṃ kāmāvacarādivasena catubbidho mano nāma.

Tattha kāmāvacaro catupannāsa-vidho hoti, rūpāvacaro paṇṇarasa-vidho, arūpāvacaro dvādasavidho, lokuttaro atthavidho, sabbo pi ekūna-navutivido hoti.

Tattha ayam nāma mano mano-dvāraṃ na hoti ti na vattabbo. Yathā hi ayam nāma cetanā kammaṃ na hoti ti na vattabbā. Antamaso pañca viññāna-sampayuttā pi hi cetanā Mahāpakaraṇe kammante va niddiṭṭhā, evaṃ eva ayam nāma mano mano-dvāraṃ na hoti ti na vattabbo. Etthāha: kammaṃ nām'etaṃ kiṃ karoti ti? Āyūhati abhisankharoti piṇḍam karoti ceteti kappeti pakappeti. Evaṃ sante pañca-viññāna-cetanā kiṃ āyūhati abhisankharoti



piṇḍaṃ karotī ti? Sahajāta-dhamme. Sā pi hi sahajāta-sampayattukhandhe āyūhati abhisankharoti piṇḍaṃ karoti ceteti kappeti pakappeti. Kim vā iminā vādena sabba-saṅgāhika-vasena h'etaṃ vuttaṃ? Idaṃ paṇ' ettha san-niṭṭhānaṃ tebhūmakakusalākusalāṃ ekūnatimsavidho mano mano-kamma-dvāraṃ nāma. Yā pana tasmaṃ mano-dvāre siddhā cetanā yāyaṃ abhiijhā-vyāpāda-micchā-dassanāni c'eva anabhiijhā-avyāpāda-sammā-dassanāni va gaṇhāti idaṃ mano-kammaṃ nāma. Ito paraṃ sabbaṃ-kamma-vavatthānaṃ dvāravavatthānaṃ ca heṭṭhā vutta-nayen' eva veditabbam ti. Manokamma-dvāra-kathā niṭṭhitā.

250. Imāni tīpi kamma-dvārāni nāma. Idāni yāni tīpi kammāni ṭhapetvā imāni kamma-dvārāni dassitāni tāni ādi katvā avasesassa dvāra-kathāya mātikāya ṭhapanassa vitthāra-kathā hoti. Tīpi hi kammāni: kāyakammaṃ vacī-kammaṃ manokammaṃ ti. Kim paṇ' etaṃ kammaṃ nāma? Cetanā c'eva ekacce va cetanā-sampayuttakā dhammā. Tattha cetanāya kammabhāve imāni suttāni: cetanā 'haṃ, bhikkhave, kammaṃ vadāmi cetayitvā kammaṃ karotī kāyena vācāya manasā. Kāye vā hi, Ānanda, sati kāyasañ-cetanā hetu uppajjati ajjhataṃ sukhadukkhaṃ, vācāya vā, Ānanda, sati vacīsañcetanā hetu uppajjati ajjhataṃ sukhadukkhaṃ, mane vā, Ānanda, sati mano-sañcetanā hetu uppajjati ajjhataṃ sukhadukkhaṃ. Tividhā, bhikkhave, kāya-sañcetanā akusalāṃ kāyakammaṃ dukkhindriyaṃ dukkha-vipākaṃ, catubbidhā, bhikkhave, vacī-sañcetanā . . pe . . . , tividhā, bhikkhave, mano-sañcetanā akusalāṃ manokammaṃ sukhindriyaṃ sukha-vipākaṃ. Sacāyaṃ, Ānanda, Samiddhi moghapuriso Pāṭaliputtassa paribbājakassa evaṃ puṭṭho evaṃ vyākareyya 'sañcetanīyaṃ, āvuso Pāṭali-putta, kammaṃ katvā kāyena vācāya manasā sukha-vedanīyaṃ sukhaṃ so vediyati . . pe . . . adukkhamasukhaṃ, vedanīyaṃ adukkhamasukhaṃ so vediyati'. Evaṃ vyākaramāno kho, Ānanda, Samiddhi moghapuriso Pāṭaliputtassa paribbājakassa sammā vyākaramāno vyākareyyā ti imāni tāva cetanāya kammabhāve suttāni.

251. Cetanā-sampayuttakadhammānaṃ pana kammabhāvo kammacatukkena dīpito. Vuttaṃ h'etaṃ: — 'Cattār'

imāni, bhikkhave, kammāni mayā sayam abhiññā sacchikatvā veditāni. Katamāni cattāri? Atthi, bhikkhave, kammaṃ kaṇhaṃ kaṇha-vipākaṃ, atthi, bhikkhave, kammaṃ sukkaṃ sukka-vipākaṃ, atthi, bhikkhave, kammaṃ kaṇha-sukkaṃ kaṇha-sukka-vipākaṃ, atthi, bhikkhave, kammaṃ akaṇhamasukkaṃ akaṇhāsukka-vipākaṃ kammaṃ kammakkhayāya saṃvattati.<sup>1</sup> Katamañ ca, bhikkhave, kammaṃ akaṇham asukkaṃ akaṇhāsukka-vipākaṃ kammaṃ kammakkhayāya saṃvattati? Yad idaṃ satta sambojjhaṅgā satisambojjhango ... pe ... upekkhāsambojjhango. Idaṃ vuccati, bhikkhave, kammaṃ akaṇhamasukkaṃ akaṇhāsukka-vipākaṃ [kammaṃ] kammakkhayāya saṃvattati.<sup>2</sup> Katamañ ca, bhikkhave, kammaṃ akaṇhamasukkaṃ akaṇhāsukka-vipākaṃ kammaṃ kammakkhayāya saṃvattati? Ayam eva ariyo atthangiko maggo seyyathidaṃ sammādiṭṭhi ... pe ... sammāsamādhi. Idaṃ vuccati, bhikkhave, kammaṃ akaṇhamasukkaṃ akaṇhāsukka-vipākaṃ kammaṃ kammakkhayāya saṃvattati ti. Evaṃ ime kho bojjhaṅga-maggaṅga-bhedato paṇṇarasa dhammā kamma-catukkena dīpitā.

252. Abhiññā vyāpādo micchādiṭṭhi anabhiññā avyāpādo sammādiṭṭhi ti imehi pana chahi saddhiṃ ekavīsati cetanā-sampayuttakā dhammā veditabbā.

Tattha lokuttaramaggo bhajāpiyamāno kāyakammādīni tīṇi kammāni bhuñjati. Yam hi kāyena dussīlyam ajjhācarati tamhā saṃvaro kāyiko veditabbo, yam vācāya dussīlyam ajjhācarati tamhā saṃvaro vācasiko veditabbo. Iti sammākammanto kāyakammaṃ, sammāvācā vacīkammaṃ. Etasmim dvaye gahite sammā-ājīvo tappakkhikkattā gahito va hoti. Yam pana manena dussīlyam ajjhācarati tamhā saṃvaro mānasiko ti veditabbo.

So diṭṭhi-saṅkappa-vāyāma-sati-samādhi-vasena pañca-vidho hoti. Ayam pañca-vidho pi manokammaṃ nāma. Evaṃ lokuttara-maggo bhajāpiyamāno tīṇi kammāni bhajati. Imasmim tṭhāne dvāra-saṃsandanaṃ nāma hoti. Kāyavacī-dvāresu hi copanaṃ patvā kammaṃpathaṃ appattaṃ pi atthi, mano-dvāre samudācāraṃ patvā kammaṃpathaṃ

<sup>1</sup> Aṅguttara vol. II, p. 230.

<sup>2</sup> ib. vol. II, p. 237.

appattam atthi. Tam gahetvā tam tam dvāra-pakkhikam eva akamsu. Tatrāyaṃ nayo.

253. Yo 'migavaṃ gamissāmi ti' dhanuṃ sajjeti, jiyam vaḍḍheti, sattim niseti, bhattaṃ bhuñjati, vatthaṃ paridahati ettāvata kāyadvāre copanaṃ pattam hoti. So araṇṇe divasaṃ caritvā antamaso sasa-bilāla-mattam pi na labhati. Idam akusala-kāya-kammaṃ hoti na hoti ti? Na hoti. Kasmā? Kamma-pathaṃ appattatāya. Kevalaṃ pana kāya-duccaritaṃ nāma hoti ti veditabbam. Macchagaphanādipayogesu pi es' eva nayo.

Vaci-dvāresu 'migavaṃ gamissāma, vegena dhanu-ādini sajjethā ti' anāpetvā purima-nayen' eva araṇṇe kiñci alabhaṇtassa kiñcāpi vaci-dvāre copanaṃ pattam, kamma-pathaṃ appattatāya pana vacīkammaṃ na hoti ti veditabbam.

254. Mano-dvāre pana vadhaka-cetanāya uppanna-mattāya eva kamma-pathabhedo hoti, so va kho vyāpāda-vasena na pāṇātipāta-vasena.

Akusalaṃ hi kāyakammaṃ kāya-vaci-dvāresu samuṭṭhāti no mano-dvāre. Tathā akusalaṃ vacīkammaṃ akusalaṃ manokammaṃ pana tisu pi dvāresu samuṭṭhāti. Tathā akusalaṇi kāya-vaci-manokammāni.

Kathaṃ? Sahatthā pi paṇaṃ hanantassa adinnaṃ adiyantassa micchā carantassa kammaṃ kāyakammaṃ eva hoti dvāram pi kāyadvāram eva. Evam tāva akusalaṃ kāyakammaṃ kāyadvāre samuṭṭhāti. Tehi pana cittehi saha-jātā abhijjhā-vyāpādamicchādiṭṭhiyo cetanā pakkhikā va bhavanti abbohārikā vā.

255. Gaccha itthaṃ nāma jivitā voropehi, itthaṃ nāma bhaṇḍam avaharā ti anāpentassa pana kammaṃ kāya-kammaṃ hoti dvāram vaci-dvāram.

Evam akusalaṃ kāyakammaṃ vaci-dvāre samuṭṭhāti. Tehi pana cittehi saha-jātā abhijjhāvyāpādamicchādiṭṭhiyo cetanā pakkhikā vā bhavanti abbohārikā vā. Ettikā ācariyaṇaṃ samānatthakathā nāma.

Vidaḍḍhavadī paṇāha: Akusalaṃ kāyakammaṃ mano-dvāre pi samuṭṭhāti ti. So 'tayo saṅgahe ārūhaṃ suttaṃ āharāhi ti' vutto idam Kuḷumbasuttaṃ nāma āhari. Puna ca

param bhikkhave idh' ekacco samaṇo vā brāhmaṇo vā iddhiṃ cetovasippatto aññissā vā kucchigataṃ gabbhaṃ pāpakena manasānupekkhako hoti: 'Aho vatāyaṃ kucchigato gabbho na sotthinā abhinikkhameyyā ti.' Evaṃ hikkhave Kuḷumbassa upaghāto hoti ti. Idam suttam āharitvā evaṃ cintitamatte yeva parassa kucchigato gabbho pheṇapiṇḍo viya vilīyati. Ettha kuto kāyaṅgacopanam vā vācāṅgacopanam vā? Manodvārasmiṃ yeva pana idam akusalam kāyakammam samuṭṭhāti ti, tam tava suttassa attham tulayissāmā ti vatvā evaṃ tulayimsu. Tvam iddhiyā parūpaghātam vadesi.

256. Iddhi nāma' esā adhiṭṭhānā iddhi, vikubbanā iddhi, manomayā iddhi, ānāvipphārā iddhi, ariyā iddhi, kamamavipākajā iddhi, puññavato iddhi, vijjāmayā iddhi, bhāvanāmayā iddhi, tattha tattha sammāpayogapaccayā ijjhanatthena iddhi ti dasavidhā<sup>1</sup>. Tattha kataram iddhiṃ vadesi it? Bhāvanāmayan ti. Kim pana bhāvanāmayāya iddhiyā parūpaghātakammam hoti ti? Āmā ti. Ekacce ācariyā 'ekavāram hoti ti' vadanti. Yathā hi param paharitukāmena udakaharite ghaṭe khitte ghaṭo pi bhijjati udakam pi nassati evaṃ eva bhāvanāmayāya iddhiyā ekavāram parūpaghātakammam hoti. Tato paṭṭhāya panassati ti. Atha naṃ bhāvanāmayāya iddhiyā neva ekavāram na dve vāre parūpaghātakammam hoti ti vatvā saññattim āgacchan tam puochimsu: 'Bhāvanāmayā iddhi kiṃ kusalā akusalā avyakatā sukhāya vedanāya sampayuttā dukkhāya vedanāya sampayuttā adukkhamasukhāya vedanāya sampayuttā savitakkasāvicārā avitakkasāvicāramattā avitakkāvicārā kāmāvacarā rūpāvacarā arūpāvacarā ti?' Imam pana pañham yo jānāti so evaṃ vakkhati: 'Bhāvanāmayā iddhi kusalā vā hoti avyakatā vā adukkhamasukhavedaniyā eva avitakkāvicārā eva rūpāvacarā evā ti' so vattabbo.

257. Pānātipātacetanākusalādisu kataram koṭṭhāsam bhajati ti jānanto vakkhati: pānātipātacetanā akusalā va dukkhavedaniyā va savitakka-sāvicārā va kāmāvacarā ti. Evaṃ sante tava pañho neva kusalattikena sameti na ve-

<sup>1</sup> Visuddhimagga J. P. T. S. p. 111 f.

danattikena na vitakkattikena na bhummantarenā ti. Kim pana evaṃ mahantaṃ suttaṃ niratthakan ti no niratthakam? Tvam pan' assa atthaṃ na jānāsi. Iddhimā cetovasippatto ti. Ettha hi na bhāvanāmayā iddhi adhippetā. Athabbaniddhi pana adhippetā. Sā hi ettha labbhamānā labbhati. Sā pana kāyavacīdvārāni muñcitvā kātum na sakkā ti.

Athabbaniddhikā hi sattāhaṃ alonakaṃ bhuñjitvā dabbhe attharivā paṭhaviyaṃ sayamānā tapaṃ caritvā sattame divase susānabhūmiṃ sajjetvā sattame pade thatvā hatthaṃ vaḍḍhetvā vaḍḍhetvā mukhena vijjaṃ pariṇipanti. Atha tesam kammaṃ samijjhati. Evaṃ ayam pi iddhi kāyavacīdvārāni muñcitvā kātum na sakkā ti na kāyakammaṃ manodvāre samuṭṭhāti ti niṭṭham ettha gantabbaṃ.

258. Hatthamuddāya pana musāvādādini kathentassa kammaṃ vacīkammadvāraṃ na kāyadvāraṃ hoti ti evam akusalaṃ vacīkammaṃ kāyadvāre samuṭṭhāti. Tehi pana cittehi sahaajātā abhiññāpādamicchādītṭhiyo cetanāpakkhikā vā bhavanti abboharikā vā. Vacībhedaṃ pana katvā musāvādādini kathentassa kammaṃ pi vacīkammaṃ dvāraṃ pi vacīdvāraṃ eva. Evaṃ akusalaṃ vacīkammaṃ vacīdvāre samuṭṭhāti. Tehi pana cittehi sahaajātā abhiññāpādamicchādītṭhiyo cetanāpakkhikā vā bhavanti abboharikā vā. Ettakā ācariyānaṃ samānatthakathā nāma.

Vidḍhavādī panāha: Akusalaṃ vacīkammaṃ manodvāre pi samuṭṭhāti ti. So tayo saṅgahe ārūḷhaṃ suttaṃ āharāhi ti vutto idaṃ uposathakkhandhato suttaṃ āhari. Yo pana bhikkhu yāvatatiyaṃ anusāviyamāne saramāno santim āpattim nāvīkareyya sampajānamusāvādassa hoti ti. Idaṃ suttaṃ āharitvā āha: Evaṃ āpattim anāvīkaronto tuṇhi bhūto va aññaṃ āpattim āpajjati. Ettha kuto kāyaṅga-copanaṃ vācaṅga-copanaṃ vā? Manodvārasmiṃ yeva pana idaṃ akusalaṃ vacīkammaṃ samuṭṭhāti ti so vattabbo. Kim pan' etaṃ suttaṃ neyyattham udāhu nītatthaṃ ti? Nītatthaṃ eva mayhaṃ suttaṃ ti. So 'mā evam avaca, tulayissāma' assa atthaṃ ti' vatvā idaṃ pucchitabbo. 'Sampajānamusāvāde kiṃ hoti ti' jānanto 'sampajānamusāvāde dukkaṭaṃ hoti ti' vakkhati. Tato vattabbo: vinayassa

dve mūlāni kāyo ca vācā ca. Sammāsambuddhena hi sabbāpattiyo imesu yeva dvisu dvāresu paññattā. Manodvāre āpattipaññāpanaṃ nāma natthi. Tvaṃ ativiya vinaye pakataññū yo satthārā apaññatte tḥāne apaññattam āpattim paññāpesi, sammāsambuddham abbhācikkhasi, jina-cakkam paharasī ti ādivacanehi niggaṇḥitvā uttarim pañham pucchitabbo.

‘Sampajānamusāvādo kiṃ kiriyaṭo samuṭṭhāti udāhu akiriyaṭo ti’ jānanto ‘kiriyaṭo ti’ vakkhati. Tato vattabbo: Anāvikaronto katarāṃ kiriyaṃ karoti ti? Addhā kiriyaṃ apassanto vighātam āpajjissati. Tato imassa suttassa atthena saññāpetabbo. Ayaṃ h’ettha attho. Yvāyaṃ sampajānamusāvādo hoti ti vutto so āpattito kiṃ hoti ti katarāpatti hoti ti attho. Dukkaṭāpatti hoti sā ca kho na musāvādalakkhaṇena. Bhagavato pana vacanena vacīdvāre akiriyaṣamuṭṭhānā āpatti hoti ti veditabbo.

259. Vuttam pi c’etaṃ: Anālapanto manujena kenaci vācā girāṃ ca pare bhaṇeyya āpajjeyya vācasikaṃ na kāyikaṃ pañham paññā me sū kusalehi cintitā ti. Evam akusalaṃ vacīkammaṃ na manodvāre samuṭṭhāti ti niṭṭham ettha gantabbam.

Yadā pana abhijjhāsaḥagatena cetasā kāyaṅgaṃ copento hatthagāhādāni karoti, vyāpādasahagatena daṇḍaparāmā-sādāni, micchādītṭhisahagatena khandhasivādayo setṭhā ti tesāṃ abhivādāna-añjalikammabhūtapitṭhikaparibhaṇḍādāni karoti tadā kammaṃ manokammaṃ hoti dvāraṃ pana kāyadvāraṃ. Evam akusalaṃ manokammaṃ kāyadvāre samuṭṭhāti, cetanā pan’ ettha abboḥārikā.

Yadā abhijjhāsaḥagatena cetasā vācaṅgaṃ copento ‘aho vatāyaṃ parassa tam mama assā’ ti paravittūpakaraṇaṃ abhijjhāyati, vyāpādasahagatena ‘ime sattā haññantu vā vajjantu vā upacchijjantu vā mā vā ahesuṃ’ ti vadati, micchādītṭhisahagatena ‘natthi dinnam natthi yitṭham’ ti ādāni vadati tadā kammaṃ manokammaṃ hoti dvāraṃ pana vacīdvāraṃ.

Evam akusalaṃ manokammaṃ vacīdvāre samuṭṭhāti cetanā pan’ ettha abboḥārikā. Yadā pana kāyaṅgavācaṅgāni acopetvā raho nisinno abhijjhāvvyāpādamicchādītṭhisaha-

gatāni cittāni uppādeti tadā kammaṃ manokammaṃ dvāraṃ pi manodvāraṃ eva. Evam akusalam manokammaṃ manodvāre samuṭṭhāti.

260. Imasmim pana thāne cetanā pi cetanāsampayuttakā dhammā pi manodvāre yeva samuṭṭhahanti. Evam akusalam manokammaṃ tīsu pi dvāresu samuṭṭhāti ti vedittabbam.

Yam pana vuttam: Tathā kusalāni kāyavacīmanokammāni ti tatrayaṃ nayo. Yadā hi kenaci kāraṇena na vattum asakkonto pāṇātipātā adinnādānā kāmesu micchācārā paṭiviramāmī ti imāni sikkhāpadāni hatthamuddāya gaṇhāti tadā kammaṃ kāyakammaṃ dvāraṃ pi kāyadvāraṃ eva. Evam kusalam kāyakammaṃ kāyadvāre samuṭṭhāti. Tehi cittehi sahaḡatā anabhijjhādayo cetanāpakkhikā vā honti abbohārikā vā.

Yadā pana tān' eva sikkhāpadāni vacībhedaṃ katvā gaṇhāti tadā kammaṃ kāyakammaṃ dvāraṃ pi vacīdvāraṃ hoti. Evam kusalam kāyakammaṃ vacīdvāre samuṭṭhāti. Tehi cittehi sahaḡatā anabhijjhādayo cetanāpakkhikā vā honti abbohārikā vā.

Yadā pana tesu sikkhāpadesu diyyamānesu kāyaṅgavācaṅgāni acopetvā manasā ca 'pāṇātipātā adinnādānā kāmesu micchācārā paṭiviramāmī ti' gaṇhāti tadā kammaṃ kāyakammaṃ dvāraṃ pi manodvāraṃ hoti. Evam kusalam kāyakammaṃ manodvāre samuṭṭhāti. Tehi cittehi sahaḡatā anabhijjhādayo cetanāpakkhikā vā honti abbohārikā vā.

261. Musāvādā veramaṇi-ādīni pana cattāri sikkhāpadāni vuttanayān' eva. Kāyādīhi gaṇhantassa kusalam vacīkammaṃ tīsu dvāresu samuṭṭhāti ti vedittabbam. Idhāpi anabhijjhādayo cetanāpakkhikā va honti abbohārikā va.

Anabhijjhādisahagātehi pana cittehi kāyaṅgaṃ copetvā cetiyaṅgana-samājjana-gandhamālāpūjana-cetiyaṃvandanādīni karontassa kammaṃ manokammaṃ hoti dvāraṃ pana kāyadvāraṃ. Evam kusalam manokammaṃ kāyadvāre samuṭṭhāti, cetanā pan' ettha abbohārikā.

Anabhijjhāsaḡatena cittena vācaṅgaṃ copetvā 'aho vatāyaṃ parassa paravittūpakaraṇaṃ, na taṃ maṃ' assā ti' anabhijjhāyato avyāpādasahagatena cittena 'sabbe

sattā averā avyāpajjā anīghā sukhi attānam pariharantū ti vadantassa sammādiṭṭhisahagatena atthi dinnan ti ādini udāharantassa kammam manokammam hoti dvāram pana vacīdvāram. Evaṃ kusalam manokammam vacīdvāre samuṭṭhāti cetanā pan' ettha abbohārikā.

262. Yadā kāyaṅgavācaṅgāni pana acopetvā raho nisinnassa manasā va anabhiṭṭhādisahagatāni cittāni uppādentassa kammam manokammam dvāram pi manodvāram eva evaṃ kusalam manokammam manodvāre samuṭṭhāti.

Imasmim pana ṭhāne cetanā pi cetanāsampayuttā dhammā pi manodvāren' eva samuṭṭhahanti. Tattha āpattisamuṭṭhitesu pāṇātipātādinnādānesu kammam pi kāyakammam dvāram pi kammavasena kāyadvāran ti vadanto kammam rakkhati dvāram bhindati nāma.

Hatthamuddāya samuṭṭhitesu musāvādādisu dvāram kāyadvāram kammam pi dvāravasena kāyakamman ti vadanto dvāram rakkhati kammam bhindati. Tasmā kammam rakkhāmī ti dvāram na bhinditabbam, dvāram rakkhāmī ti kammam na bhinditabbam. Yathāvutten' eva pana nayena kammaṃ ca dvāraṃ ca veditabbam. Evaṃ kathento hi neva kammam na dvāram bhindati ti kammakathā niṭṭhitā.

263. Idāni pañca viññāṇāni pañca viññāṇadvārāni ti ādisu cakkhuvīññāṇam sotaghāṇajivhākāyaviññāṇan ti imāni pañca viññāṇāni nāma. Cakkhuvīññāṇadvāram sotaghāṇajivhākāyaviññāṇadvāran ti imāni pañca viññāṇadvārāni nāma. Imesam pañcannam dvārānam vasena uppannā cetanā n'eva kāyakammam hoti na vacīkammam, manokammam hoti ti veditabbā.

264. Cakkhusamphasso sotaghāṇajivhākāyamanosamphasso ti ime pana cha phassā nāma.

Cakkhusamphassadvāram sotaghāṇajivhākāyamanosamphassadvāran ti imāni cha phassadvārāni nāma.

265. Cakkhu-asamvaro sotaghāṇajivhāpasādakāyacopana-kāya-asamvaro vācā-asamvaro mano-asamvaro ti ime attha asamvarā nāma.

Te atthato dussilyam muṭṭhasaccam aññāṇam akkhanti kosajjan ti ime pañca dhammā honti. Tesu ekadhammo pi



pañca dvāre voṭṭhapanapariyosānesu cittesu n'uppajjati, javanakkhaṇe yeva uppajjati. Javane uppanne pi pañca dvāre asaṃvaro vuccati. Cakkhuviññānasahajāto hi phasso nāma cetanā manokammaṃ nāma. Taṃ cittaṃ manokammadvāraṃ nāma. Ettha pañcavidho asaṃvaro natthi. Sampaticchanasahajāto phasso manosamphasso nāma cetanā ca manokammaṃ nāma. Taṃ cittaṃ manokammadvāraṃ nāma. Etthāpi pañcavidho asaṃvaro nām' atthi. Sāntīraṇavoṭṭhapanesu pi es' eva nayo.

Javanasahajāto pana phasso manosamphasso nāma, cetanā manokammaṃ nāma, taṃ cittaṃ manokammadvāraṃ nāma. Ettha asaṃvaro cakkhu-asaṃvaro nāma hoti. Sotaghānajivhāpasādakāya-dvāresu pi es' eva nayo.

Yadā pana rūpādisu aññatarārammaṇaṃ manodvārika-javanaṃ vinā vacīdvārena suddhaṃ kāyadvārasaṅkhātāṃ copanaṃ pāpayamānaṃ uppajjati tadā tena cittaena saha-jāto phasso manosamphasso nāma.

266. Cetanā kāyakammaṃ nāma. Tam pana cittaṃ abbohārikaṃ copanassa uppannattā manodvāraṃ ti saṅkhaṃ gacchati. Ettha asaṃvaro copanakāya-asaṃvaro nāma.

Yadā tādisaṃ yeva javanaṃ vinā kāyadvārena suddhaṃ vacīdvārasaṅkhātāṃ copanaṃ pāpayamānaṃ uppajjati tadā tena cittaena saha-jāto phasso manosamphasso nāma.

Cetanāvācikkammaṃ nāma. Tam pana cittaṃ abbohārikaṃ copanassa uppannattā manodvāraṃ ti saṅkhaṃ na gacchati. Ettha asaṃvaro vācā-asaṃvaro nāma.

Yadā pana javanacittaṃ vinā kāyavacīdvārehi suddhaṃ manodvāraṃ eva hutvā uppajjati tadā tena cittaena saha-jāto phasso manosamphasso nāma.

Cetanā manokammaṃ nāma, cittaṃ manokammadvāraṃ nāma. Ettha asaṃvaro mano-asaṃvaro nāma.

Imesaṃ aṭṭhannaṃ asaṃvarānaṃ vasena cakkhu-asaṃvaradvāraṃ sotaghānajivhāpasādakāya-copanakāya-vācā-mano-asaṃvaradvāraṃ ti imāni aṭṭha asaṃvaradvārāni vedītabbāni.

267. Cakkhusaṃvaro sotaghānajivhāpasādakāyacopanakāya-vācā-manosaṃvaro ti ime pana aṭṭha saṃvarā nāma. Te atthato sīlaṃ satīṃ ānāṃ khantiṃ viriyan ti ime

pañca dhammā honti. Tesu pi ekadhammo pi pañcadvāre votthapanapariyosānesu cittesu n'uppajjati, javanakkhaneva uppajjati, javane uppanno pi pañcadvāre samvaro ti vuccati. Tassa sabbassā pi cakkhuviññāpasahagato hi phasso cakkhusamphasso ti ādinā asamvare vutten'eva nayena uppatti veditabbā. Iti imesam atthannam samvarānam vasena cakkhusamvaradvāram — pe — manosamvaradvāran ti imāni attha samvaradvārāni veditabbāni.

268. Pāṇātipāto, adinnādānam, kāmesu micchācāro, musāvādo, piṣuṇā vācā, pharusā vācā, samphappalāpo, abhijjhāvyāpādo, micchādittthi ti ime pana dasa akusalakamma-pathā nāma.

Tattha<sup>1</sup> pāṇassa atipāto pāṇātipāto nāma. Pāṇavadhō pāṇaghāto ti vuttam hoti. Pāṇo ti c'ettha vohārato satto paramatthato jīvitindriyam. Tasmim pana pāṇe pāṇasaññino jīvitindriy - upacchedaka - upakkamasamutthāpikā kāyavacīdvārānam aññataradvārappavattā vadhakacetanā pāṇātipāto. So guṇaviralītesu tiracchānagatādisu pāṇesu khuddake pāṇe appasāvajjo mahante mahāsāvajjo. Kasmā? Payogamahantatāya payogasamatte pi vatthumahantatāya. Guṇavantesu manussādisu appagūṇe pāṇe appasāvajjo, mahāgūṇe mahāsāvajjo, saviraguṇānam pana samabhāve sati kilesānam upakkamānā ca mudutāya appasāvajjo, tibbatāya mahāsāvajjo ti veditabbo. Tassa pañca sambhārā honti: Pāṇo, pāṇasaññitā, vadhakacittam, upakkamo, tena maraṇan ti. Cha payogā: Sāhatthiko, ānattiko, nissaggiko, thāvaro, vijjāmayo, iddhiṃmayo ti. Imasmim pan'atthe vitthāriyamāṇe atipapañco hoti. Tasmā tam na vitthārayāma aññā ca evarūpaṃ. Atthikehi pana Samantapāsādikam Vinayatthakatham oloketvā gahetabbo.

269. Adinnassa<sup>2</sup> ādānam adinnādānam parassa haraṇam theyyam corikā ti vuttam hoti. Tattha adinnan ti parapariaggahitam. Yattha paro yathākāmakārī tam āpajjanto adaṇḍārāho anupavajjo ca hoti. Tasmim pana parapariaggahite

<sup>1</sup> Papañcasūdanī in Trenckner's transcript p. 235 ff. Sumaṅgalavil. p. 69. Hardy Manual of Buddhism p. 478.

<sup>2</sup> Sumaṅgalavil. p. 71.

saññino tadādāyaka-upakkamasamutthāpikā theyyacetanā adinnādānam, tam hīne parasantake appasāvajjam, paṇite mahāsāvajjam. Kasmā? Vatthupaṇitatāya. Vatthusamatte sati guṇādhikānam santake vatthusmim mahāsāvajjam, tam tam guṇādhikam upādāya tato tato hinaguṇassa santake vatthusmim appasāvajjam. Tassa pañca sambhārā honti: Parapariggahitaṃ parapariggahita-saññitā, theyyacittam, upakkamo, tena haranan ti<sup>1</sup>. Cha payogā sāhatthikādayo va. Te ca kho yathānurūpaṃ theyyāvahāro, pasayhāvahāro, paṭicchannāvahāro, parikappāvahāro, kusāvahāro ti. Imesam avahārānaṃ vasena pavattā ti ayam ettha saṅkhepo. Vitthāro pana Samantapāsādikāyaṃ.

270. Kāmesu micchācāro ti ettha pana kāmesū ti methunāsamācāresu micchācāro ekantanindito lāmakācāro. Lakhanato pana asaddhammādhippāyena kāyadvārapavattā agamanīyatthānavitikkamacetanā kāmesu micchācāro. Tattha agamanīyatthānaṃ nāma purisānaṃ tāva māturakkhitā, piturakkhitā, mātāpiturakkhitā, bhāturakkhitā, bhaginīrakkhitā, nātīrakkhitā, gottarakkhitā, dhammarakkhitā, sārakkhā, saparidaṇḍā ti māturakkhitādayo dasa, dhanakkītā, chandavāsini, bhagavāsini, paṭavāsini, odapattakini, ohatacumbaṭā, dāsī ca bhariyā, kammakārī ca bhariyā, dhajāhaṭṭā, muhuttikā ti etā dhanakkītādayo dasā ti vīsati itthiyo<sup>2</sup>.

Itthiṣu pana dvinnam sārakkhāsaparidaṇḍānaṃ dasannañ ca dhanakkītādīnaṃ ti dvādasannam itthīnaṃ aññesu purisā idam agamanīyatthānaṃ nāma. So paṇ'esa micchācāro sīlādiguṇarakkhite agamanīyatthāne appasāvajjo, sīlādiguṇasampanne mahāsāvajjo. Tassa cattāro sambhārā: Agamanīyaṃ vatthusmim sevanācittam, sevanāpayogo, maggena maggapaṭipatti, adhivāsanaṃ ti. Eko payogo sāhatthiko eva<sup>3</sup>.

271. Musā ti<sup>4</sup> viśamvādanapurekkhārassa atthabhañjanako vacippayogo kāyappayogo ca. Viśamvādanādhippāyena paṇ'assa paraviśamvādakā kāyavacippayogasamutthāpikā

<sup>1</sup> Hardy Manual of Buddhism p. 483. <sup>2</sup> Suttavibhaṅga I p. 139.

<sup>3</sup> Hardy Manual of Buddhism p. 484. <sup>4</sup> Sumaṅgalavil. p. 72.

cetanā musāvādo. Aparo nayo: Musā ti abhūtam ataccham vatthu. Vādo ti tassa bhūtato tacchato viññāpanam. Lakkhanato pana atatham vatthu tathato param viññāpetukāmassa tathā viññattisamuṭṭhāpikā cetanā musāvādo. So yam attham bhañjati tassa appatāya appasāvajjo, mahantatāya mahāsāvajjo. Api ca gahatṭhānam attano santakam adātukāmatāya 'natthi ti' ādinayappavatto appasāvajjo, sakkhinā hutvā atthabhañjanattham vutto mahāsāvajjo. Pabbajitānam appakam pi telam vā sappim vā labhivā hassādhippāyena 'ajja gāme telanadi maññe sandati ti' purāṇakathānayaena pavatto appasāvajjo. Adiṭṭham yeva pana diṭṭhan ti ādinā nayena vadantānam mahāsāvajjo. Tassa cattāro sambhārā honti: Atatham vatthu, visamvādanacittam, tajjo vāyāmo, parassa tadatthaviñjananam ti<sup>1</sup>. Eko payogo sāhatthiko va. So kāyena vā kāyapaṭibaddhena vā vācāya vā paravisamvādakakiriyāya karaṇe datṭhabbo.

Tāya ce kiriyāya paro tam attham jānāti, ayam kiriyāsamuṭṭhāpikā cetanā khaṇe yeva musāvādakammunā bajjhati<sup>2</sup>. Yasmā pana yathā kāyapaṭibaddha-vācāya param visamvādeti tathā 'imassa bhaññāhi ti' ānāpento pi paṇṇam likhitvā purato nissajanto pi 'ayam attho evam veditabbo' kuḍḍādisu likhitvā ṭhapento pi tasmā ettha ānattikā nissaggikā thāvarā pi payoga yujjanti. Atṭhakathāsu pana anāgatattā vimapsitvā gahetabbam.

272. Pisunā<sup>3</sup> vācā ti ādisu yāya vācāya yassa tam vācam bhāsati tassa hadaye attano piyabhāvaṃ parassa ca pesuññabhāvaṃ karoti sū pisunā vācā.

Yāya pana attānam pi param pi pharusam karoti, yā vācā sayam pi pharusā n'eva kaṇhasukhā na hadayasukhā vācā ayam pharusā vācā.

273. Yena sampham palapati niratthakam so samphappalāpo. Yā tesam mūlabhūtā cetanā pi pisunāvācādinānam eva labhati sū evaṇi ca idha adhippetā ti. Tattha saṅkiliṭṭhassa cittassa paresam vā bhedāya attapiyakamyatāya vā kāyavacīpayogasamuṭṭhāpikā cetanā pisunā vācā. Sū

<sup>1</sup> Hardy Manual p. 486. <sup>2</sup> not in Ps. <sup>3</sup> Sumaṅgalavil. p. 73.

yassa bhedaṃ karoti tassa appagunatāya appasāvajjā, mahāgunatāya mahāsāvajjā. Tassā cattāro sambhārā: Bhinditabbo paro, 'iti ime nānābhavissanti ti vinābhavissanti ti' bhedapurekkhārata ca, 'iti aham piyo bhavissāmi vissāsiko ti' piyakamyatā vā, tajjo vāyāmo, tassa tad atthaviññanan ti. Pare pana abhinne kammāpathābhedo natthi, bhinne eva hoti.

Parassa <sup>1</sup> mammacchedakakāyavacīpayogasamuttāpikā ekantapharusacetanā pharusavācā. Tassā āvibhāvattam idaṃ vatthu: Eko kira gāmadārako mātu vacanam anādiyitvā araṇṇaṃ gacchati. Tam mātā nivattetum asakkonti 'caṇḍā tam mahisī anubandhatū ti' akkosi. Ath'assa tath'eva araṇṇe mahisī utthāsi. Dārako 'yam mama mātā mukhena kathesi tam mā hotu, yam cittaena cintesi tam hotū ti saccakiriyaṃ akāsi. Mahisī tatth'eva maṇḍā <sup>2</sup> viya atthāsi. Evam mammacchedako pi payogo cittasaṃhatāya pharusavācā na hoti.

Mātāpitāro hi kadāci puttake evaṃ pi vadanti 'corā vo khaṇḍakhaṇḍikaṃ karontū ti' uppalapattam pi nesam upari patantaṃ na icchanti. Ācariyupajjhāyā ca kadāci nissitake evaṃ vadanti 'kim ime ahirikā anottāpino pi vadanti, niddhamatha ne ti', atha ca nesam āgamādhigamasampattim icchanti.

Yathā ca cittasaṃhatāya pharusavācā na hoti evaṃ vacanasāṃhatāya aphaṃrusavācā pi na hoti. Na hi mārūpetukāmassa 'imaṃ sukhaṃ sayāpethā ti' vacanam aphaṃrusavācā hoti, cittapharusatāya pana sā pharusā vācā vā. Sā yam sandhāya sandhāya pavattitā tassa appagunatāya appasāvajjā, mahāgunatāya mahāsāvajjā. Tassā tayo sambhārā: Akkositabbo paro, kupitacittam, akkosanan ti.

274. Anattaviññāpakakāyavacīpayogasamuttāpikā <sup>3</sup> akuṣalā cetanā samphappalāpo. So āsevanamandatāya appasāvajjo, āsevanamahantatāya mahāsāvajjo. Tassa dve sambhārā: Bhāratayuddha-Sītāharaṇādī-nirattakakathā-purekkhārata, tathā rūpī kathā kathanaṃ ca. Pare pana

<sup>1</sup> Sumaṅgalavil. p. 75.

<sup>2</sup> baddhā Ps. Sum.

<sup>3</sup> Sumaṅgalavil. p. 76.

taṃ katham aḡaṇhento kammaṇṇathabhedo natthi, pareṇa saṃphappalāpe gahite yeva hoti.

275. Abhiṇṇhāyati ti abhiṇṇhā. Parabhaṇḍābhimukhi hutvā ninnatāya pavattati ti attho. Sū ‘aho vata idam mam’assā ti’ evaṃ parabhaṇḍābhijhāyaṇalakkhaṇā adinnadāṇaṃ viya appasāvajjā mahāsāvajjā ca. Tassā dve saṃbhārā: Parabhaṇḍam attano pariṇāmanaṃ ca. Parabhaṇḍavattuke hi lobhe uppanne pi na tāva kammaṇṇathabhedo hoti yāva ‘aho vata idam mam’assā ti’ attano na pariṇāmeti.

Hitam sukham vyāpādayati ti vyāpādo. So paravināsāya manopadosalakkhaṇo pharusavācū viya appasāvajjo mahāsāvajjo ca. Tassa dve saṃbhārā: Parasatto ca tassa ca vināsacintā. Parasattavattuke hi kodhe uppanne pi na tāva kammaṇṇathabhedo hoti yāva ‘aho vatāyaṃ ucchijjeyya vinasseyyā ti’ vināsaṃ na cinteti.

Yathā bhuccagahaṇābhāvena micchā passati ti micchādiṭṭhi. Sū natthi dinnam ti ādinā nāyena viparītadassana-lakkhaṇā saṃphappalāpo viya appasāvajjā mahāsāvajjā ca. Api ca aniyatā appasāvajjā niyatā mahāsāvajjā. Tassā dve saṃbhārā: Vattuno ca gahitā kāraviparītata ca. Yathā taṃ gaṇhāti tathā bhāvena tassūpatṭhānaṃ ti. Tattha natthikāhetu-akiriyadiṭṭhihi eva kammaṇṇathabhedo hoti na aññadiṭṭhihi.

276. Iṇesaṃ paṇa dasannaṃ akusalakammaṇṇathāṇaṃ dhammato koṭṭhāsato ārammaṇato vedanāto mūlato ti pañcaḡākārehi vinicchayo veditabbo.

Tattha dhammato ti. Etesu hi paṭipāṭiyā satta cetanā dhammā va honti abhiṇṇhādayo, tayo cetanāsampayuttā.

Koṭṭhāsato ti paṭipāṭiyā satta micchādiṭṭhi cā ti ime atṭha kammaṇṇathā eva honti no mūlāni, abhiṇṇhāvyāpādo kammaṇṇathā c’eva mūlāni ca. Abhiṇṇhā hi mūlam patvā lobho akusalamūlaṃ hoti, vyāpādo doso akusalamūlaṃ.

Ārammaṇato ti paṇātipāto jīvitindriyārammaṇo saṅkhārārammaṇo hoti adinnādāṇaṃ sattārammaṇaṃ vā saṅkhārārammaṇaṃ vā. Micchācāro phoṭṭhabbavasena saṅkhārārammaṇo sattārammaṇo ti pi eko. Musāvādo sattārammaṇo vā saṅkhārārammaṇo vā. Tathā piṣuṇā vācā, pharusā

vācā sattārammaṇā va, samphappalāpo diṭṭhasutamuta-viññātavasena sattārammaṇo vā saṅkhārārammaṇo vā, tathā abhiijjhavyāpādo sattārammaṇo va, micchādiṭṭhi tebhūmakadhammavasena saṅkhārārammaṇā.

Vedanāto ti pāpātipāto dukkhavedano hoti kiṃ cāpi hi rājāno coraṃ disvā hasamānā pi ‘gacchatha naṃ ghātteta ti’ vadanti. Sannīttāpakacetanā pana tesam dukkhasam-payuttā va hoti. Adinnādānan tivedanaṃ: Tam hi parabhaṇḍaṃ disvā haṭṭhatuṭṭhassa gaṇhato sukhavedanaṃ hoti, bhitaḥhitassa gaṇhato dukkhavedanaṃ, tathā vipākanisandaphalāni paccavekkhantassa gahaṇakāle majjhataḥbhāve ṭhitassa pana gaṇhato adukkham asukhavedanaṃ hoti. Micchācāro sukhamaññhattavasena dvivedano, sannīttāpakacitte pana majjhattavedano na hoti. Musāvādo adinnādāne vuttanāyena’eva tivedano, tathā piṣuṇā vācā, pharusā vācā dukkhavedanā, samphappalāpo tivedano. Paresu hi sādhuakāraṃ dentesu celādini khipantesu haṭṭhatuṭṭhassa Sītaharaṇa-Bhāratayuddhādini kathanaḥkāle so sukhavedano hoti. Paṭhamam dinnavedanena ekena pacchā āgantvā ādito paṭṭhāya kathehi ti vutte ananusandhikam pakinnakakathaṃ kathessāmi nu kho ti domanassitassa kathanaḥkāle dukkhā vedanā hoti, majjhattassa kathayato adukkhamasukhavedanā hoti. Abhiijjhā sukhamaññhattavasena dvi-vedanā, tathā micchādiṭṭhi. Vyāpādo dukkhavedano.

Mūlato ti pāpātipāto dosamohavasena dvimūlako hoti, adinnādānaṃ dosamohavasena vā lobhamohavasena vā, micchācāro lobhamohavasena, musāvādo dosamohavasena vā lobhamohavasena vā, tathā piṣuṇā vācā samphappalāpo ca, pharusā vācā dosamohavasena, abhiijjhā mohavasena ekamūlā, tathā vyāpādo micchādiṭṭhi lobhamohavasena dvimūlā ti.

Akusalakammapaṭhakathā niṭṭhitā.

277. Pāpātipātādīhi pana viratiyo anabhiijjhā-avyāpāda-sammādiṭṭhiyo cā ti ime dasa kusalakammapaṭhā nāma.

Tattha pāpātipātādayo vuttā eva. Pāpātipātādīhi etāya viramanti ti viramaṇamattam eva vā etan ti virati pāpātipātā viramantassa. Yā tasmiṃ samaye pāpātipātā ārati virati ti evaṃ vuttā kusala-cittasampayuttā virati, sā bhe-

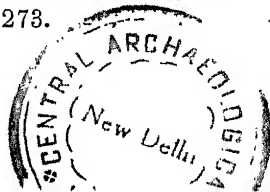
dato tividhā hoti: Sampattavirati samādānavirati samucchedavirati ti.

278. Tattha asamādinna-sikkhāpadānam attano jātivaya-bāhusaccādini paccavekkhitvā ayuttam. Amhākam eva-rūpaṃ kātun ti sampattavatthum avitikkamantānam uppajjamānā virati sampattā virati ti veditabbā Sīhaladīpe Cakkaṇa-upāsakassa viya. Tassa kira daharakāle yeva mātuyā rogo uppajji vejjena ca allasasamaṃsam laddhum vaṭṭati ti vuttam. Tato Cakkaṇassa bhātā 'gaccha-tāta, khettaṃ ahiṇḍā ti' Cakkaṇam pesesi. So tattha gato. Tasmiṃ ca samaye eko saso taruṇasassaṃ khāditum āgato hoti. So taṃ disvā vegena dhāvanto valliyaṃ baddho kiri kiri ti saddam akāsi. Cakkaṇo tena saddena gantvā taṃ gahetvā cintesi 'mātu bhesajjaṃ karomī ti'. Puna cintesi 'na me taṃ patirūpaṃ mātu jīvitakāraṇena paraṃ jīvitaṃ voropeyyaṃ ti'. Atha naṃ 'gaccha araṇṇe sasehi saddhiṃ tiṇodakam paribhuñjā ti' muñci bhātaraṃ ca 'kiṃ tāta saso laddho ti' pucchito taṃ pavattim ācikkhi. Tato naṃ bhātā paribhāsi. So mātuyā santikaṃ gantvā 'yato 'haṃ jāto nābhijānāmi saṇcicca paṇaṃ jīvitaṃ voropetā ti' saccam vatvā atṭhāsi. Tāvad ev'assa mātā arogā ahosi<sup>1</sup>.

279. Samādiṇṇā sikkhāpadānam pana sikkhāpadasa-mādāne tad uttariṃ ca attano jīvitam pi pariccajivā vatthum avitikkamantānam uppajjamānā virati samādānavirati ti veditabbā Uttaravaḍḍhamānavāsi-upāsakassa viya. So kira Ambariyavihāravāsi-Piṅgalabuddharakkhitattherassa santike sikkhāpadāni gahetvā khettaṃ kasati. Tassa goṇo naṭṭho. So taṃ gavesanto Uttaravaḍḍhamānapabbataṃ āruhi. Tattha naṃ mahāsappo aggahesi. So cintesi 'imāy' assa tikhiṇavāsiyā sīsaṃ chindāmī ti. Puna cintesi 'na me taṃ patirūpaṃ yvāhaṃ bhāvaniyassa garuno santike sikkhāpadāni gahetvā bhindeyyaṃ ti' evaṃ yāvattatīyaṃ cintetvā 'jīvitam pariccajāmi na sikkhāpadaṃ ti' aṃse ṭhapitaṃ tikhiṇaṃ daṇḍavāsimaṃ araṇṇe chaḍḍesi. Tāvad eva naṃ mahāvālo muñcivā agamāsi ti<sup>2</sup>.

<sup>1</sup> Hardy Manual of Buddhism p. 480.

<sup>2</sup> Hardy Eastern Monachism p. 273.





Ariyamaggasampayuttā pana viratī samucchedavirati ti veditabbā. Tassā uppattito pabhutī pāṇaṃ ghāteṣṣamā ti ariyapuggalānaṃ cittaṃ pi na uppajjati ti.

280. Idāni yathā akusalānaṃ evaṃ imesaṃ pi kusala-kammaṇṭhaṇaṃ dhammato koṭṭhāsato ārammaṇato veda-nāto mūlato ti pañcah'ākārehi vinicchayo veditabbo.

Dhammato ti: Etesu hi paṭipāṭiya satta cetanā pi vaṭṭanti viratiyo pi, ante tayo cetanāsampayuttā va.

Koṭṭhāsato ti: Paṭipāṭiyā satta kammaṇṭha yeva no mūlāni, ante tayo kammaṇṭha ceva mūlāni ca. Anabhijjhā-mūlaṃ patvā alobho kusalamūlaṃ hoti avyāpādo, adoso kusalamūlaṃ sammādiṭṭhi, amoho kusalamūlaṃ.

Ārammaṇato ti: Paṇātipātādīnaṃ ārammaṇān'eva etesaṃ ārammaṇāni. Vitikkamitabbato yeva hi veramaṇī nāma hoti. Yathā nibbānārammaṇe ariyamaggo kilese pajahati evaṃ jīvitindriyādi-ārammaṇā p'ete kammaṇṭhā paṇāti-pātādīni dussīlyāni pajahanti ti veditabbā.

Vedanāto ti sabbe sukhavedanā vā honti majjhatta-vedanā vā. Kusalaṃ patvā hi dukkhā vedanā nāma natthi.

Mūlato ti: Paṭipāṭiyā satta nāṇasampayuttacittena vira-mantassa alobha-adosa-amohavasena tinūlā honti, nāṇa-vippayuttacittena viramantassa dvimūlā, anabhijjhānāna-sampayuttacittena viramantassa dvimūlā hoti, nānavippayut-tacittena ekamūlā. Alobho pana attanā va attano mūlaṃ na hoti. Avyāpādo pi es'eva nayo. Sammādiṭṭhi alobhā-dosavasena dvimūlā ca hoti. Ime dasa kusalakammaṇṭhā nāma.

281. Idāni imasmiṃ tṭhāne kammaṇṭhasaṃsandanaṃ nāma veditabbaṃ. Pañca-phassadvāraṇasena hi uppanno asaṃvaro akusalamaṇo kammaṇṭha eva hoti manophassa-dvāraṇasena uppanno tīni pi kammaṇṭhāni hoti. So hi kāya-dvāre copanaṃ patto akusalaṃ kāyakammaṇṭha hoti, vaci-dvāre akusalaṃ vacikammaṇṭha. Ubhayattha copanaṃ appatto akusalaṃ manokammaṇṭha hoti.

— 282. Pañca-asāṃvaradvāraṇasena uppanno pi akusala-kāyakammaṇṭha eva hoti, vācā-asāṃvaradvāraṇasena uppanno akusalavacikammaṇṭha eva, maṇo-asāṃvaradvāraṇasena up-

panno akusalavacīkammam eva, mano-asamvaradvāravasena uppanno akusalamanokammam eva hoti.

Tividham kāyaduccaritam akusalakāyakammam eva hoti, catubbidham vacīduccaritam akusalavacīduccaritam. Kammam eva tividham manoduccaritam akusalamanokammam eva hoti.

Pañca-phassadvāravasena uppanno kusalamanokammam eva hoti, manophassadvāravasena uppanno nayam pi asamvarō viya tīni pi kammāni hoti, pañca-samvaradvāravasena uppanno pi kusalamanokammam eva hoti, copanakāyasamvaradvāravasena uppanno kusalakāyakammam eva hoti, vācāsamvaradvāravasena uppanno kusalavacīkammam eva manodvāravasena uppanno kusalamanokammam eva hoti.

Tividham kāyasucaritam kusalakammam eva hoti, catubbidham vacīsucaritam kusalam vacīkammam eva, tividham manosucaritam kusalamanokammam eva.

Akusalakāyakammam pañcaphassadvāravasena uppajjati. Manophassadvāravasena uppajjati tathā akusalavacīkammam. Akusalamanokammam pana cha-phassadvāravasena uppajjati. Tam kāyavacīdvāresu copanam pattam akusalam kāyakammavacīkammam hoti, copanam appattam akusalamanokammam eva. Yathā ca eva phassadvāravasena evam pañca-asamvaravasena pi akusalam kāyakammam n'uppajjati. Copanakāya-asamvaradvāravasena pana vācā asamvaradvāravasena'eva uppajjati, mano-asamvaradvāravasena n'uppajjati.

Akusalamanokammam attha asamvaradvāravasena pi uppajjati n'eva kusalakāyakammādisu pi es'eva nayo. Ayam pana viseso: Yathā akusalakāyavacīkammāni mano-asamvaradvāravasena n'uppajjanti na tathā etāni pana kāyaṅgavācāṅgam acopetvā sikkhāpadāni gaṇhantassa manasamvaradvāre pi uppajjanti eva.

283. Tattha kāmāvacarakusalacittam tividham kammadvāravasena uppajjati, pañca-viññāṇadvāravasena n'uppajjati. Yam p'idaṃ cakkkhusamphassapaccayā uppatti vedayitam sukham vā dukkham vā adukkham asukham vā ti iminā pana nayena cha-phassadvāravasena uppajjati, attha-asamvaradvāravasena n'uppajjati, attha-samvaradvārena n'uppajjati, dasa-

akusalakammāpathavasena n'uppajjati, dasa-kusalakammāpathavasena uppajjati. Tasmā idaṃ cittaṃ tivīdhakammādvāravasena vā uppannaṃ hotu cha-phassadvāravasena vā dasakusalakammāpathavasena vā kāmāvacaraṃ kusalaṃ cittaṃ uppannaṃ hoti — pe — dhammārammaṇaṃ vā ti vutte sabbāṃ vuttāṃ eva hoti ti.

Dvārakathā niṭṭhitā.

284. Yaṃ yaṃ vā paṇ'ārabbhā ti ettha ayaṃ yojanā heṭṭhā vuttesu rūpārammaṇādisu rūpārammaṇaṃ vā ārabbhā ārammaṇaṃ katvā ti attho.

Saddārammaṇaṃ vā dhammārammaṇaṃ vā ārabbhā uppannaṃ hoti. Ettāvatā ekassa cittaṃ etesu ārammaṇesu yaṃ kiñci ekam eva ārammaṇaṃ anuññātasadisam hoti, idaṃ ca ekasmiṃ samaye ekassa vā puggalassa rūpārammaṇaṃ ārabbhā uppannaṃ. Puna aññasmiṃ samaye aññassa vā puggalassa saddādisu pi aññātaram ārammaṇaṃ ārabbhā uppajjati.

Evam eva uppajjamānassa c'assa ekasmiṃ bhāve paṭhamāṃ rūpārammaṇaṃ ārabbhā pavatti hoti, pacchā saddārammaṇaṃ hoti, ayaṃ kamo natthi. Rūpādisu vā pi paṭhamāṃ nīlārammaṇaṃ pacchā pītārammaṇaṃ ti ayaṃ pi niyamo natthi. Iti imaṃ sabbārammaṇaṃ taṃ c'eva kamābhāvaṃ ca. Kamābhāve ca nīlapītādisu niyamābhāvaṃ dassetuṃ yaṃ yaṃ vā paṇārabbhā ti āha idaṃ vuttaṃ hoti. Imesu rūpādisu na yaṃ kiñci ekam eva atha kho yaṃ yaṃ vā paṇārabbhā uppannaṃ hoti evam uppajjamānaṃ pi paṭhamāṃ rūpārammaṇaṃ pacchā saddārammaṇaṃ ārabbhā ti evam anuppajjitvā yaṃ yaṃ vā paṇārabbhā uppannaṃ hoti. Paṭilomato vā anulomato vā ekantarika-dvantarikādinayena rūpārammaṇādisu yaṃ vā taṃ vā ārammaṇaṃ katvā uppannaṃ hoti ti attho.

Rūpārammaṇe pi ca paṭhamāṃ nīlārammaṇaṃ pacchā pītārammaṇaṃ ti iminā pi niyameṇa anuppajjitvā yaṃ yaṃ vā paṇārabbhā nīlapītādisu rūpārammaṇesu yaṃ vā taṃ vā rūpārammaṇaṃ ārabbhā uppannaṃ hoti ti attho. Saddārammaṇādisu pi es'eva nayo. Ayaṃ tāva ekā yojanā.

Ayaṃ pana aparā: Rūpaṃ ārammaṇaṃ etassā ti rūpārammaṇaṃ — pe —, dhammaṃ ārammaṇaṃ etassā ti

dhammārammaṇaṃ. Iti rūpārammaṇaṃ vā — pe — dhammārammaṇaṃ vā cittaṃ uppannaṃ hoti ti vatvā puna yaṃ yaṃ vā paṇārabbhā ti āha. Tass' attho: etesu rūpādisu heṭṭhā vuttanāyena'eva yaṃ vā paṇārabbha uppannaṃ hoti ti. Mahā-Aṭṭhakathāyaṃ ye vā pana ke abhinavaṃ natthi heṭṭhā gahitaṃ eva gahitaṃ ti vatvā rūpaṃ vā ārabbha — pe — dhammaṃ vā ārabbha idaṃ vā idaṃ vā ārabbhā ti kathetum idaṃ vuttaṃ ti, ettakam eva āgataṃ.

285. Tasmim samaye ti idaṃ aniyamanidditṭhassa samayassa niyamato paṭiniddesavacanāṃ. Tasmā yasmiṃ samaye kāmāvacaraṃ kusalaṃ cittaṃ uppannaṃ hoti tasmim yeva samaye phasso hoti — pe — avikkhepo hoti ti ayam attho veditabbo.

Tattha yath'eva cittaṃ evaṃ phassādisu pi phasso hoti. Kim hoti? Kāmāvacaro hoti, kusalo hoti, uppanno hoti, somanassasahagato hoti ti ādinā nayena labbhamānapadavasena yojanā kātabbū. Vedanāyaṃ hi somanassasahagatā ti paññindriye ca ñānasampayuttan ti na labbhati. Tasmā labbhamānapadavasenā ti vuttaṃ. Idaṃ Aṭṭhakathāvuttakam ācariyaṇaṃ mataṃ, na paṇ'etaṃ sārato daṭṭhabbaṃ.

286. Kasmā paṇ'ettha phasso ca paṭhamaṃ vutto ti? Cittassa paṭhamābhiniṇipātattā. Ārammaṇasmiṃ hi cittassa paṭhamābhiniṇipāto hutvā phasso ārammaṇaṃ plusamāno uppajjati, tasmā paṭhamaṃ vutto phasso na pana phusitvā vedanāya vediyati, saññāya sañjānāti, cetanāya ceteti. Tena vuttaṃ: Phutṭho bhikkhave vediyati, phutṭho sañjānāti, phutṭho ceteti ti. Api ca: Ayam phasso nāma yathā pāsādam patvā thambho nāma, sesadabbhasambhārānaṃ balavapaccayo tulāsaṃghātabhittipādaḷaḡopānasipakkha-pāsamukhavatṭṭhiyo thambhe baddhā thambhe patiṭṭhitā eva eva sahaḡatāsampayuttadhammānaṃ balavapaccayo hoti. Thambhasadisō hi esa, avasesā dabbhasambhārasadisā ti.

287. Kasmā pi paṭhamaṃ vutto idaṃ pana akāraṇaṃ? Ekacittasmiṃ hi uppannadhammā 'ayaṃ paṭhamam uppanno, ayam pacchā ti' idaṃ vuttaṃ na labbhā. Balavapaccaya-bhāve pi phassassa kāraṇaṃ na dissati, desanāvārena'eva

pana phasso paṭhamam vutto vedanā hoti phasso hoti, saññā hoti phasso hoti, cetanā hoti phasso hoti, cittaṃ hoti phasso hoti, vedanā hoti saññā hoti cetanā hoti vitakko hoti ti.

288. Āharitum pi vaṭṭeyya desanāvārena pana phasso va paṭhamam vutto ti veditabbo. Yathā c'ettha evaṃ sesadhammesu pi pubbāparakkamo nāma pariyesitabbo. Seyyath' idam phusati ti phasso, svāyam phusanalakkhaṇo, saṅghaṭṭanaraso, sannipātapaccupaṭṭhāno āpāthavisayapadaṭṭhāno. Ayaṃ hi arūpadhammo pi samāno ārammaṇesu phusanākāren' eva pavattati ti phusanalakkhaṇo.

Ekadesen'eva analliyamāno pi rūpaṃ viya cakkhum saddo viya sotam cittaṃ ārammaṇaṃ ca saṅghaṭṭeti ti saṅghaṭṭanaraso. So vatthārammaṇa-saṅghaṭṭanato vā uppannattā sampatti-atthena pi rasena saṅghaṭṭanaraso ti veditabbo.

Vuttam h'etam Atthakathāyaṃ: Catubbūmakaphasso no phusanalakkhaṇo nāma, natthi saṅghaṭṭanaraso, pana pañcadvāriko va hoti. Pañcadvārikassa hi phusanalakkhaṇo ti pi saṅghaṭṭanaraso ti pi nāmaṃ, manodvārikassa phusanalakkhaṇo na saṅghaṭṭanaraso ti. Idaṃ vatvā idaṃ suttam āhatam. Yathā, Mahārāja, dve meṇḍā yujjheyyuṃ, yathā eko meṇḍo evaṃ cakkhum daṭṭhabbam, yathā dutiyo meṇḍo evaṃ rūpaṃ daṭṭhabbam, yathā tesam sannipāto evaṃ phasso daṭṭhabbo.

Yathā ca Mahārāja dve sammā vajjeyuṃ dve pāṇi vajjeyyūṃ, yathā eko pāṇi evaṃ cakkhum daṭṭhabbam, yathā dutiyo pāṇi evaṃ rūpaṃ daṭṭhabbam, yathā tesam sannipāto evaṃ phasso daṭṭhabbo<sup>1</sup>. Evam phusanalakkhaṇo ca phasso saṅghaṭṭanaraso ca ti vitthāro.

289. Yathā vā cakkhunā rūpaṃ disvā ti ādisu cakkhuvinnānādini cakkhuādināmena vuttāni evaṃ idhāpi tāni cakkhuādināmen'eva vuttāni ti veditabbāni. Tasmā evaṃ cakkhum daṭṭhabbam ti ādisu evaṃ cakkhuvinnānaṃ daṭṭhabban ti iminā nayena attho veditabbo. Evam sante

<sup>1</sup> Milindapañha p. 60.

cittārammaṇa-saṅghaṭṭanato imasmim sutte kiccathen'eva rasena saṅghaṭṭanaraso ti siddho hoti.

Tikasannipātasankhātassa pana attano kāraṇassa vasena paveditattā sannipātapaccupaṭṭhāno. Ayam hi tattha tattha tiṇṇaṃ saṅgati phasso ti evaṃ kāraṇass'eva vasena pavedito ti imassa ca suttapadassa ca tiṇṇaṃ saṅgati phasso ti ayam attho. Na saṅgatimattam eva phasso ti evaṃ paveditattā pana ten' evākārena paccupaṭṭhāti ti sannipāta-paccupaṭṭhāno ti vutto. Phalaṭṭhena pana paccupaṭṭhānen'esa vedanāpaccupaṭṭhāno nāma hoti. Vedanaṃ h'esa paccupaṭṭhāpeti uppādeti ti attho. Uppādiyamāno ca yathā bahiddhā unhapaccayā hi lākhā saṅkhātadhātu nissitā usmā attano nissaye mudubhāvakārī hoti na attano paccayabhūte pi bahiddhā vitaccikaṅgārasaṅkhāte unhabhāve evaṃ vatthārammaṇasaṅkhāto. Aññappaccayo pi samāno cittanissitattā attano nissayabhūte citte eva esa vedanuppādako hoti na attano paccayabhūte pi vatthumhi ārammaṇo vā ti veditabbo. Tajjāsamannābhāreṇa pana indriyena cā ti parikkhite visaye anantarāyena uppajjanato esa āpāthāvisayapadaṭṭhāno ti vuccati.

290. VEDIYATI TI VEDANĀ. Sā vedayitalakkhaṇā anubhavanarasū iṭṭhākārasambhogarasā vā cetasika-assādapaccupaṭṭhānā passaddhipadaṭṭhānā.

Catubhūmakavedanā hi no vedayitalakkhaṇā nāma natthi, anubhavanarasatāpanasukhavedanāyam eva labbhati ti vatvā puna taṃ vādam paṭikkhipitvā sukhavedanā vā hotu dukkhavedanā vā adukkhamasukhavedanā vā sabbā anubhavanarasū ti vatvā ayam attho dīpito.

Ārammaṇarasānubhavanaṭṭhānam patvā sesasampayutta-dhammā ekadesamattakam eva anubhavanti. Phassassa hi phusanamattakam eva hoti, saññāya sañjānanamattakam eva, cetanāya cetanāmattakam eva, viññāṇassa vijānamattakam eva. Ekantato pana issaravatāya visavitāya sāmībhāvena vedanā va ārammaṇarasam anubhavati. Rājā viya hi vedanā, sūdo viya sesū dhammā.

Yathā sūdo nānārasam bhojanaṃ sampādetvā peḷaya pakkhipitvā lañchanam datvā rañño santike otāretva lañchanam bhinditvā peḷam vivaritvā sabbasūpavyañjanehi

aggaggam ādāya bhājane pakkipitvā sadosaniddosabhāvaṃ  
vīmaṃsanattham ajjhoharati, tato rañño nānaggarasa-  
bhojanam upaneti, rājā issaravatāya visavitāya sāmī hutvā  
icchiticchitam bhuñjati, tattha sūdassa bhattaṃ vīmaṃsa-  
namattam iva sesadhammānam ārammaṇarasassa ekadesā-  
nubhavanam. Yathā hi sūdo bhattekadesam eva vīmaṃ-  
sati evaṃ sesadhammā pi ārammaṇarasekadesam eva  
anubhavanti. Yathā pana rājā issaravatāya visavitāya  
sāmī hutvā yadicchakam bhuñjati evaṃ vedanā pi issara-  
vatāya visavitāya sāmibhāvena ārammaṇarasam anubha-  
vati, tasmā anubhavanarasū ti vuccati.

Dutiye atthavikappe ayam idha adhippetavedanā. Yathā  
tathā vā ārammaṇassa iṭṭhākāram eva sambhuñjati ti iṭṭhā-  
kārasambhogarasā ti vuttā.

Cetasikam assādato pan'esā attano sabhāven'eva upatṭhā-  
nam sandhāya cetasika-assādapaccupatṭhānā ti vuttā. Yasmā  
pana passaddhikāyo sukhaṃ vedeti tasmā passaddhipa-  
datṭhānā ti veditabbā.

291. Nilādibhedam ārammaṇam sañjānāti ti saññā.<sup>\*</sup>  
Sā sañjānanalakḥhaṇā paccabhiññāparasā. Catubhūmaka-  
saññā hi no sañjānanalakḥhaṇā nāma natthi. Sañjānana-  
lakḥhaṇā va yā pan' ettha abhiññāpena sañjānāti sā  
paccabhiññāparasā nāma hoti ti. Tasmā vaḍḍhakissa  
dārumhi abhiññānaṃ katvā puna tena abhiññāpena tam  
paccabhiññānakāle purisassa kālatilakādi - abhiññānaṃ  
sallakkhetvā puna tena abhiññāpena asuko nāma eso ti  
tassa paccabhiññānakāle rañño pilandhanagopālaka-bhaṇ-  
ḍāgārikassa tasmiṃ tasmiṃ pilandhane nāma paṇṇakam  
bandhitvā asukapilandhanaṃ nāma āharā ti vutte dīpam  
pajjāletvā ratanagabbham pavisitvā paṇṇaṃ vācetvā tassa  
tass'eva pilandhanassa āharānakāle ca pavatti veditabbā.

Aparo nayo: sabbasaṅgūhikavasena hi sañjānanalakḥhaṇā  
saññā puna sañjānananimittakāraṇarasā dāru-ādisu taccha-  
kādayo viya.

Yathā gahitanimittavasena abhinivesakaraṇapaccupat-  
ṭhānā hatthi - dassaka - andhāviya ārammaṇe anogāḷha-

vuttitāya aciraṭṭhānapaccupaṭṭhānā vā vijjū viya yathā upaṭṭhitavisayapadaṭṭhānā tina-purisakesu migapotakānam purisānam ti uppannasaññā viya yā pan' ettha ñāpasam-payuttā hoti sā ñāpam eva anuvattati.

Sasambhārapaṭṭhavi-ādisu sesadhammānam paṭṭhavi-ādinī viyā ti veditabbā.

292. Cetayati ti cetanā.<sup>\*</sup> Saddhiṃ attanā sampayutta-dhamme ārammane atisandahati ti attho. Sā cetayita-lakkhaṇā cetanā-bhāva-lakkhaṇā ti attho.

Āyūhana-rasā catu-bhūmaka-cetanā hi no cetayita-lakkhaṇā nāma n'atthi. Sabbā cetayita-lakkhaṇā va āyūhana-rasatā pana kusalākusalesu eva hoti, kusalākusala-kammāyūhanaṭṭhānam hi patvā sesa-sampayutta-dhammānam eka-desaka-mattakam eva kiccaṃ hoti. Cetanā pana atireka-vāyāmā ti diguṇa-ussāhādiguṇavāyāmā. Ten' āhu porāṇā vācariyā: 'Sabhāva-saṅghitā va pan' esā cetanā' ti vācariyo ti khetta-sāmi ti vuccati. Yathā khetta-sānipuriso pañcapaṇṇāsa balipurise gahetvā 'lāyissāmi ti' ekato khettaṃ otari tassa atireko ussāho atireko vāyāmo diguṇo ussāho diguṇo vāyāmo hoti 'tiraṃ gaṇhathā ti' ādini vadati simaṃ ācikkhati tesam surā-bhatta-gandha-mālādini jānāti maggaṃ samakam harati evaṃ-sampadam idaṃ veditabbam. Khetta-sāmi-puriso viya hi cetanā; pañcapaṇṇāsa balipurisā viya cittaṅga-vasena uppannā pañcapaṇṇāsa kusala-dhammā, khetta-sāmi-purisassa diguṇussāhādiguṇa-vāyāma-karaṇa-kālo viya kusalākusala-kammāyūhanaṭṭhānam patvā cetanāya diguṇussāho diguṇa-vāyāmo hoti. Evaṃ assa āyūhana-rasatā veditabbā. Sā pan' esā pi samvidahana-paccupaṭṭhānā. Samvidahamānā hi ayaṃ upaṭṭhāti sakicca-parakicca-sādhikā jeṭṭha-sissa-mahāvaddhaki-ādayo viya. Yathā hi jeṭṭha-sisso upajjhāyaṃ dūrato āgacchantam disvā sayam adhiyamāno itare pi dārake attano attano ajjhesane pavattayati, tasmiṃ hi adhiyitum āraddhe te pi adhiyanti tad-anuvattitāya. Yathā ca mahāvaddhaki sayam tacchanto itare pi tacchake attano

<sup>\*</sup> Dhs. § 5.    <sup>\*</sup> Spence Hardy Manual of Buddhism p. 420.



āttano tacchana-kamme pavattayati, tasmim hi tacchitum āradhe te pi tacchanti tad-anuvattitāya, yathā ca yodha-nāyako sayam yujjhamāno itare pi yodhe sampahāra-vuttiyā pavattayati, tasmim hi yujjhitum āradhe te pi anivattamānā yujjhanti tad-anuvattitāya, evam esā pi attano kiccena ārammaṇe vattamānā aññe pi sampayutta-dhamme attano attano kiriyāya pavatteti. Tassā hi attano kiccaṃ āradhāya sampayuttā pi ārabhanti. Tena vuttam: — Sakicca-parakicca-sādhikā jettha-sissa-mahāvaḍḍhaki-ādayo viyā ti. Accāyika-kammānussaraṇādisu ca pañāyam sampayuttadhammānaṃ ussāhana-bhāvena pavattamānā pakaṭṭhā hoti ti veditabbā ti.

293. Ārammaṇaṃ cinteti ti cittaṃ<sup>1</sup> ti cittassa vaca-nattho vutto eva. Lakkhaṇādito pana vijānana-lakkhaṇaṃ cittam pubbaṅgama-rasaṃ sandhāna-paccupaṭṭhānaṃ nāma-rūpa-padaṭṭhānaṃ. Catu-bhūmaka-cittam hi no vijānana-lakkhaṇaṃ nāma n'atthi sabbam vijānana-lakkhaṇam eva. Dvāraṃ pana patvā ārammaṇa-vibhāvanatṭhāne cittam pubbaṅgamaṃ purecārikaṃ hoti. Cakkhunā hi ditṭhaṃ rūpārammaṇaṃ citten' eva vijānāti . . . pe . . . manena dhammārammaṇaṃ citten' eva vijānāti.

Yathā hi nagara-guttiko nagara-majjhe siṅghātake nisīditvā 'ayaṃ nevāsiko ayaṃ āgantuko' ti āgatāgataṃ jaṇaṃ upadhāreti vavattṭhapeti, evaṃ-sampadam idaṃ veditabbam. Vuttam pi c'etaṃ therena: —

'Yathā, Mahārāja, nagaraguttiko nāma majjhe nagarassa siṅghātake nisinno puratthimato disato purisaṃ āgacchan-taṃ passeyya, pacchimato dakkhiṇato uttarato disato purisaṃ āgacchantam passeyya, evaṃ eva kho Mahārāja, yaṃ cakkhunā rūpaṃ passati taṃ viññāpēna vijānāti, yaṃ sotēna saddaṃ suṇāti, ghāṇēna gandhaṃ ghāyati, jivhāya rasaṃ sāyati, kāyēna phoṭṭhabbaṃ phusati, manasā dhammaṃ vijānāti, taṃ viññāpēna vijānāti ti.'<sup>2</sup>

294. Evaṃ dvāraṃ patvā ārammaṇa-vibhāvanatṭhāne cittam eva pubbaṅgamaṃ citta-purecārikaṃ hoti. Tasmā

<sup>1</sup> Dhs. § 6.

<sup>2</sup> Milindapañha p. 62.

pubbaṅgama-rasan ti vuccati. Tad etaṃ pacchimaṃ pacchimaṃ uppajjamānaṃ purimaṃ niraṇṭaraṃ katvā sandahamānaṃ eva upatthāti ti sandhāna - paccuppatthānaṃ, pañca-vokāra-bhave paṇassati yamato nāmarūpaṃ catu-vokāra-bhāve nāmaṃ eva padaṭṭhānaṃ. Tasmā nāma-rūpa-padaṭṭhānaṃ ti vuttaṃ. Kim paṇ' etaṃ cittaṃ purima-cittena saddhim ekam eva udāhu aññaṃ ti? Ekam eva. Atha kasmā purimaṃ niddiṭṭhaṃ puna-vuttan ti? Avicāritaṃ etaṃ Atthakathāyaṃ. Ayaṃ paṇ' ettha yutti. Yathā hi rūpādini upādāya paññattā suriyādayo na atthato rūpādīhi aññe honti ten' eva yasmiṃ samaye suriyo udeti tasmīṃ samaye tassa tejā-saṅkhātaṃ rūpaṃ pīti evaṃ vuccamāne pi na rūpādīhi añño suriyo nāma atthi. Tathā cittaṃ phassādayo dhamme upādāya paññāpiyati. Atthato paṇ' ettha tehi aññaṃ eva. Tena yasmiṃ samaye cittaṃ uppannaṃ hoti ekamsen' eva tasmīṃ samaye phassādīhi atthato aññad eva hoti ti. Imass' atthassa dīpanatthāya purimaṃ niddiṭṭhaṃ pi etaṃ puna-vuttan ti veditabbaṃ.

294. Yathā yasmiṃ<sup>1</sup> samaye rūpūpapattiyā maggaṃ bhāveti . . . pe . . . paṭhavi-kasinaṃ tasmīṃ samaye phasso hoti ti ādisu bhāventena vavatthāpīte samaye yo bhāveti na so atthato uppajjati nāma. Ten' eva tattha yathā phasso hoti vedanā hoti ti vuttaṃ. Evaṃ yo bhāveti, so hoti ti vuttaṃ. Yasmiṃ samaye kāmāvacaraṃ kusalaṃ cittaṃ uppannaṃ hoti ti ādisu pana cittaṃ vavatthāpīte samaye samaya-vavatthāpakam cittaṃ na tathā atthato n'uppajjati. Yath' eva pana tadā phasso hoti vedanā hoti, tathā cittaṃ pi hoti ti imassā pi atthassa dīpanattham idaṃ puna-vuttan ti veditabbaṃ.

Idaṃ paṇ' ettha sannitthānaṃ uddesa-vāre saṅgaṇhanattham<sup>2</sup> niddesa-vāre ca vibhajanattham. Purimena hi citta-saddena kevalaṃ samayo vavatthāpīto. Tasmīṃ pana cittaṃ vavatthāpīte samaye ye dhammā honti tesam tesam dassanattham phasso hoti ti ādi āraddham cittaṃ cāpi tasmīṃ samaye hoti ti yeva. Tasmā tassā pi saṅgaṇha-

<sup>1</sup> Dhs. § 160.

<sup>2</sup> sampiṇḍanattham M.

nattham etaṃ puna-vuttam. Imasmiṃ ca t̥hāne etasmiṃ avuccamāne katamam tasmim samaye cittan ti na sakkā bhaveyya niddesa-vāre vibhajitum. Evaṃ assa vibhajanam yeva parihāyetha. Tasmā niddesa-vāre vibhajanattham pi etaṃ vuttan ti veditabbam.

295. Yasmā vā uppannam hoti ti ettha cittam uppannan ti etaṃ desanā-sīsam eva na pana cittam ekakam eva uppajjati ti Atthakathāyaṃ vicāritam, tasmā uppannan ti ettha cittamattam eva agahetvā paro-pannāsakusala-dhammeḥi saddhim yeva cittam gahitam. Evaṃ tattha saṅkhepato sabbe pi citta-cetasika-dhamme gahetvā idha sarūpena pabhedato dassetuṃ phasso hoti ti ādi āradḍham. Iti phassādayo viya cittam pi vattabbam evā ti pi veditabbam.

296. Vitakketi ti vitakko.<sup>1</sup> Vitakkanam vā vitakko, ūhanan ti vuttam hoti. Svāyaṃ ārammaṇe cittassa abhiniropana-lakkhaṇo, so hi ārammaṇo cittam āropeti. Yathā hi koci rājā vallabham nātiṃ vā mittam vā nissāya rājageham ārohati evaṃ vitakkaṃ nissāya cittam ārammaṇam ārohati. Tasmā so ārammaṇe cittassa abhiniropana-lakkhaṇo ti vutto. Nāgasenatthero pan' āha 'ākoṭana-lakkhaṇo vitakko. Yathā Mahārāja bheri ākoṭitū atha pacchā anuravati anusaddāyati evaṃ eva kho Mahārāja yathā ākoṭanā vitakko daṭṭhabbo, yathā pacchā anuravanā anusaddāyanā evaṃ vicāro daṭṭhabbo.' ti<sup>2</sup> Svāyaṃ āhanana-pariyāhanana-raso<sup>3</sup>. Tathā hi tena yogāvacaro ārammaṇam vitakkāhatam vitakka-pariyāhatam karoti ti vuccati ārammaṇe cittassa ānayana-paccupaṭṭhāno.

297. Vicarati ti vicāro.<sup>4</sup> Vicaranam vā vicāro, anusañcaranān ti vuttam hoti. Svāyaṃ ārammaṇānumajjana-lakkhaṇo, tattha saḥajātānuyojana-raso cittassa anuppa-bandha-paccupaṭṭhāno. Sante pi ca etesaṃ katthaci aviyoḡe olārikatṭhena pubbaṅgamatṭhena ca ghaṇṭābhi-ghāto viya abhiniropanatṭhena cetaso paṭhamābhinipāto

<sup>1</sup> Dhs. § 7.

<sup>2</sup> Milinda 62, 63. slightly different.

<sup>3</sup> paṭihanana-raso M.

<sup>4</sup> Dhs. § 8.

vitakko, sukhumaṭṭhena anumajjana-sabhāvatṭhena ca ghaṇ-  
ṭānuravo viya anuppabandho vicāro.

Vipphāravā c'ettha vitakko paṭhamuppatti-kāle parip-  
phandanabhūto cittassa ākāse uppatitu-kāmassa pakkhino  
pakkha-vikkhepo viya padumābhimukha-pāto viya ca gan-  
dhānubandhana-cetaso bhamarassa. Santavutti-vicāro nāti-  
paripphandana-bhāvo cittassa ākāse uppatitassa pakkhino  
pakkha-pasāraṇaṃ viya paribbhaṇaṃ viya ca padumā-  
bhimukha-patitassa bhamarassa padumassa uparibhāge.  
Aṭṭhakathāyaṃ pana ākāse gacchato mahā-sakuṇassa  
ubhoḥi pakkhehi vātaṃ gahetvā pakkhe sannisīdāpetvā ga-  
maṇaṃ viya ārammaṇe cetaso abhiniropanabhāvena pavatto  
vitakko. So hi ekaggo hutvā appeti. Vāta-gaṇaṭṭhaṃ  
pakkhe phandāpayamāṇassa gamaṇaṃ viya anumajjana-  
bhāvena pavatto vicāro.<sup>1</sup> So hi ārammaṇaṃ anumajjati  
ti vuttaṃ. Taṃ anuppabandhana-pavattiyaṃ ativiya yujjati.  
So pana tesāṃ viseso paṭhama-dutiyayujjhānesu pākāto hoti.  
Api ca yathā malaggahitaṃ kamsa-bhājanam ekena hatthena  
daḷhaṃ gahetvā itarena hatthena cuṇṇaṃ vā telaṃ vā  
leḍḍūpakena<sup>2</sup> parimajjantassa daḷha-gaṇa-hattho viya  
vitakko, parimajjana-hattho viya vicāro. Tathā kumbha-  
kāraṇassa daṇḍappahārena cakkam bhamayitvā bhājanam  
karontassa uppāna-hattho viya vitakko, ito cīto ca saṇca-  
raṇa-hattho viya vicāro. Tathā maṇḍalaṃ karontassa  
majjhe sannirumbhitvā ṭhita-kaṇṭhako viya abhiniropano  
vitakko, bahi paribbhaṇa-kaṇṭhako viya anumajjano  
vicāro.

298. Piṇayati ti pīti.<sup>3</sup> Sā sampiyāyana-lakkhaṇā kāya-  
citta-piṇana-rasā pharaṇa-rasā vā odagya-paccupaṭṭhānā.  
Sā pan' esā khuddakā pīti, khaṇikā pīti, okkantikā pīti,  
pharaṇā pīti, ubbegā pīti ti pañca-vidhā hoti.<sup>4</sup> Tattha  
khuddakā pīti sarīre lomahaṃsa-mattam eva kātum sakkoti,  
khaṇikā pīti khaṇe khaṇe vijjuppāda-sadisā hoti, okkantikā

<sup>1</sup> Hardy Manual of Buddhism p. 424. <sup>2</sup> laddhūpa-  
kena T, leḍḍūpakena M, laṇḍupakena C. G. <sup>3</sup> Dhs. § 9.

<sup>4</sup> Visuddhimagga in Journal of the Pāli Text Society  
1891—93 p. 94.

pīti samudda-tīraṃ vīci viya kāyaṃ okkamitvā okkamitvā bhijjati, ubbega pīti balavatī hoti kāyaṃ uddhaggaṃ katvā ākāse laṅghāpanapamāṇaṃ pattā.

299. Tathā hi Puṇṇavallika-vāsi Mahātissatthero puṇṇa-divase sāyaṃ cetiyaṅgaṇaṃ gantvā candālokaṃ disvā mahācetiyaḥbhimukho hutvā 'imāya vata velūya catasso parisā mahā-cetiyaṃ vandanti ti' pakatiyā dīṭṭhārammaṇa-vasena buddhārammaṇaṃ ubbega-pītiṃ uppādetvā sudhātale pahatṭha-citta-bheṇḍuko viya ākāse uppatitvā mahā-cetiyaṅgaṇe yeva patitṭhāsi. Tathā Girikaṇḍaka-vihārassa upanissaye Vattakālaka-gāme ekā kuladhītā pi balava-buddhārammaṇāya ubbega-pītiyā ākāse laṅghesi. Tassā kira mātāpitāro sāyaṃ dhammasavaṇatthāya vihāraṃ gacchantā 'amma, tvaṃ garubhārā, akāle vicarituṃ na sakkosi, mayhaṃ tuyhaṃ pattim katvā dhammaṃ sossūmā ti agamaṃsu. Sā gantukāmā pi tesāṃ vacanaṃ paṭibāhituṃ asakkonti ghare ohīyitvā gharadvāre tṭhatvā candālokena Girikaṇḍake ākāse cetiyaṅgaṇaṃ olokeṇti cetiyassa dīpa-pūjaṃ addasa catasso ca parisā mālā-gandhālīhi cetiya-pūjaṃ katvā padakkhiṇaṃ karontiyo bhikkhusaṅghassa ca gaṇasajjhāya-saddaṃ assosi. Ath' assā 'dhāṇṇā vat' ime ye vihāraṃ gantvā evarūpe cetiyaṅgaṇe anusaṇcarituṃ evarūpaṃ ca madhura-dhamma-kathaṃ sotuṃ labhanti ti' muttārāsi-sadisāṃ cetiyaṃ passantiyā eva ubbega pīti udapādi. Sā ākāse laṅghayitvā mātāpitunnaṃ purimataraṃ yeva ākāse cetiyaṅgaṇe oruyha cetiyaṃ vanditvā dhammaṃ suṇamānā aṭṭhāsi. Atha nam mātāpitāro āgantvā 'amma, tvaṃ katamena maggena āgatā ti' pucchimsu. Sā ākāseṇa āgat'amhi na maggeṇā ti' vatvā, 'amma, ākāseṇa nāma khīṇāsavaṃ saṇcaranti, tvaṃ kathaṃ āgatā ti' puttā āha: 'mayhaṃ candālokena cetiyaṃ olokeṇtiyā tṭhitāya Buddhārammaṇāya balava-pīti uppajji, athāhaṃ neva attano tṭhita-bhāvaṃ na nisinna-bhāvaṃ aññāsi, gahita-nimitten' eva pana ākāsaṃ laṅghitvā cetiyaṅgaṇe patitṭhit' amhi ti.' Evaṃ ubbega-pīti ākāse laṅghāpanappamāṇā hoti.\*

\* Hardy l. l. p. 426. Eastern Monachism p. 272.

300. Pharana-pītiyā pana uppannāya sakalasarīram dhamitvā<sup>1</sup> pūrita-vatthi viya mahatā udakoghena pakkhantā pabbatakucchi viya ca anuparipphuṭaṃ hoti. Sā pañ'esā pañca-vidhā pīti gabbhaṃ gaṇhanti paripākāṃ gacchanti duvidhaṃ passaddhim paripūreti kāya-passaddhiṃ ca citta-passaddhiṃ ca, gabbhaṃ gaṇhanti paripākāṃ gacchanti duvidhaṃ pi sukhaṃ paripūreti kāyikaṃ cetasi-kaṃ ca sukhaṃ, gabbhaṃ gaṇhantaṃ paripākāṃ gacchantaṃ tividhaṃ samādhim paripūreti khaṇika-samādhim upacāra-samādhim appanā-samādhin ti. Tāsu tṭhapetvā appanā-samādhi-pūrikaṃ itarā dve pi idha yujjanti.

301. Sukhayati ti<sup>2</sup> sukhaṃ. Yass' uppajjati taṃ sukhitaṃ karoti ti attho. Suṭṭhu vā khādati khaṇati ca kāya-cittābādhān ti sukhaṃ. Somanassa-vedanāy' etan nāma. Tassā lakhaṇādīni vedanā-pade vutta-nāyen' eva veditabbāni.

Aparo nayo. Sāta-lakkhaṇaṃ sukhaṃ sampayuttānaṃ upabrūhaṇa-rasaṃ anuggaṇaṇapaccupaṭṭhānaṃ. Sati pi ca tesāṃ pīti-sukhānaṃ katthaci avippayoge itṭhārammaṇa-paṭilābha-tuṭṭhi pīti, paṭiladdha-rasānubhavaṇaṃ sukhaṃ. Yattha pīti tattha sukhaṃ, yattha sukhaṃ tattha niyamato pīti, saṅkharakkhandha-saṅgahitā pīti, vedanā-khandha-saṅgahitaṃ sukhaṃ. Kantāra-khiṇṇassa vanantodakanta-dassana-savanesu viya pīti, vanacchāyā-pavesu-udaka-paribhogesu viya sukhaṃ. Yathā hi puriso mahākantāra-maggaṃ paṭipanno ghammapareto tassito pipāsito paṭipathe purisaṃ disvā 'kattha pāṇiyaṃ atthi ti' puccheyya, so 'aṭaviṃ uttaritvā jātassara-vanasaṇḍo atthi, tattha gantvā labhissasī ti' vadeyya, so tassa kathaṃ sutvā va haṭṭha-pahaṭṭho bhaveyya, tato gacchanto bhūmiyaṃ patitāni uppala-pattādīni disvā suṭṭhutaraṃ haṭṭha-pahaṭṭho hutvā gacchanto allavatthe allakese purise passeyya vana-kukkuṭa-vana-morādīnaṃ saddaṃ suṇeyya jātassara-pariyante jātaṃ manijāla-sadisāṃ nilavaṇṇasaṇḍaṃ passeyya sare jātāni uppala-paduma-kumudādīni passeyya acchaṃ vippasannaṃ udakaṃ passeyya, so bhiyyo bhiyyo haṭṭha-pahaṭṭho hutvā

<sup>1</sup> pharitvā M.<sup>2</sup> Dhs. § 10.

jātassaraṃ otarivā yathā-ruciṃ nahātvā ca pivitvā ca passaddha-daratho bhisa-mulāla-pokkharādini khāditvā nīluppalādini pilandhitvā mandālaka-mūlāni khandhe khipitvā uttaritvā sāṭakam nivāsetvā udaka-sāṭakam ātape katvā sītaccchāyāya manda-mande vāte paharante nipanno 'aho sukham aho sukhan ti' vadeyya, evaṃ-sampadam idaṃ veditabbam. Tassa hi purisassa jātassara-vanasaṇḍa-vasanato paṭṭhāya yāva udaka-dassanā haṭṭha-pahaṭṭha-kālo viya pubbhāgārammaṇo haṭṭha-pahaṭṭhākāro pīti. Nahātvā ca pivitvā ca sītaccchāyāya manda-mande vāte paharante 'aho sukham aho sukhan ti' vadato nipanna-kālo viya balappattam' ārammaṇa-rasānubhāvanākārasaṇṭhitam sukham. 'Tasmiṃ tasmiṃ samaye pākāṭa-bhāvato c'etaṃ vuttan ti veditabbam. Yattha pana pīti sukham pi tattha atthi ti vuttam etaṃ.

302. Cittassa ekagga-bhāvo cित्तेकagga<sup>2</sup>, samādhiss' etaṃ nāma. Lakkhaṇādisu pan' assa Aṭṭhakathāyaṃ tāva vuttam: Pāmoḁkha-lakkhaṇo va samādhi avikkhepalakkhaṇo ca. Yathā hi kūṭāgāra-kaṇṇikā sesadabbasambhārānaṃ ābandhanato pamukhā hoti evaṃ eva sabba-kusala-dhammānaṃ samādhi citte ijjhanato sabbesam pi tesam dhammānaṃ samādhi pāmoḁkho hoti. Tena vuttam: — Seyyathā pi Mahārāja kūṭāgārassa yā kāci gopānasiyo sabbā tā kūṭaṅgamā honti kūṭa-ninnā kūṭasamosaraṇā, kūṭam tāsam aggam akkhāyati evaṃ eva kho Mahārāja ye keci kusalā dhammā sabbe te samādhi-ninnā honti samādhi-poṇā samādhi-pabbhārā, samādhi tesam aggam akkhāyati ti.<sup>3</sup>

Yathā ca senaṅgaṃ patvā rājā nāma yattha yattha senā osidati taṃ taṃ ṭhānaṃ gacchati tassa gata-gataṭṭhāne senā paripūrati parasenā bhijjitvā rājānaṃ eva anuvattati, evaṃ eva sahaajāta-dhammānaṃ vikkhipitum vippakiritum appadānato samādhi avikkhepa-lakkhaṇo nāma hoti ti.

303. Aparo pana nayo. Ayaṃ cittassa ekaggaṭā-saṅkhāto samādhi nāma avisāra-lakkhaṇo avikkhepa-lakkhaṇo vā, sahaajātānaṃ dhammānaṃ sampiṇḍana-raso nahāniya-cuṇṇānaṃ udakaṃ viya upasama-paccupaṭṭhāno nānapaccu-

<sup>1</sup> phalappattam M.<sup>2</sup> Dhs. § 11.<sup>3</sup> Mil. p. 38.

paṭṭhāno vā, samāhito yathā-bhūtaṃ pajānāti passatī ti hi vuttaṃ. Visesato sukha-padaṭṭhāno nivāte dīpaccinaṃ ṭhiti viya cetaso ṭhiti ti daṭṭhabbo.

304. Saddahanti etāya sayam vā saddahati saddahana-mattam eva vā esā ti saddhā. Sā assaddhiyassa abhi-bhavanato adhipatīyaṭṭhena indriyaṃ adhimokkha-lakkhaṇe vā indaṭṭhaṃ kāreti ti indriyaṃ. Saddhā va indriyaṃ saddhindriyaṃ.<sup>1</sup> Sā paṇ' esā sampasādana-lakkhaṇā va saddhā sampakkhandhana-lakkhaṇā ca. Yathā hi rañño cakkavattissa udakappasādako maṇi udaye pakkhitto paṇka-sevāla-paṇaka-kaddamaṃ sannisīdāpeti udakaṃ acchaṃ karoti vippasannaṃ anāvilam, evam eva saddhā up-pajjamānā nīvaraṇe vikkhambheti, kilese sannisīdāpeti, cittaṃ pasādeti anāvilam karoti, pasannena cittaṃ yogāvacaro kulaputto dānaṃ deti, sīlaṃ samādhīyati, uposatha-kammaṃ karoti, bhāvaṇaṃ ārabhati, evam tāva saddhā sampasādana-lakkhaṇā ti veditabbā. 'Ten' āha ayasmā Nāgaseno<sup>2</sup>: Yathā, Mahārāja, rājā cakkavattī caturaṅginīyā senāya parittaṃ udakaṃ tareyya, taṃ udakaṃ hatthihi ca assehi ca rathehi ca patthihi ca khubhitaṃ bhaveyya, āvilam, lūlitaṃ, kalalī-bhūtaṃ, uttiṇṇo rājā manusse āṇāpeyya: pāṇiyaṃ bhāṇe āharatha, pivissāmi ti, rañño ca udakappasādako maṇi bhaveyya evam devā ti kho te manussā rañño paṭisutvā taṃ udakappasādakaṃ maṇim udaye pakkippeyyum, saha udaye pakkhitta-matte paṇka-sevāla-paṇaka-kaddamo ca sannisīdeyya acchaṃ bhaveyya udakaṃ vippasannaṃ anāvilam, tato rañño pāṇiyaṃ upanāmeyyum 'pivatu devo pāṇiyaṃ ti,' yathā, Mahārāja, udakaṃ evam cittaṃ daṭṭhabbaṃ, yathā te manussā evam yojāvacaro daṭṭhabbo, yathā paṇka-sevāla-paṇaka-kaddamo evam kilesā daṭṭhabbā, yathā udakappasādako maṇi evam saddhā daṭṭhabbā, yathā udakappasādakamhi maṇimhi pakkhitta-matte paṇka-sevāla-paṇaka-kaddamo ca sannisīdati, acchaṃ bhavati udakaṃ vippasannaṃ anāvilam evam eva kho Mahārāja saddhā uppajjamānā nīvaraṇe vikkhambheti

<sup>1</sup> Dhs. § 12.

<sup>2</sup> Mil. p. 33.



vinīvaranaṃ cittaṃ hoti acchaṃ vipprasannaṃ anāvilan ti.<sup>1</sup>

Yathā ca pana kumbhīla-makaragāharakkhasādi-sankhin-  
naṃ pūraṃ mahānadim āgamma bhīruka-jāno ubhosu  
tīresu tiṭṭhati, saṅgāma-sūro pana mahāyodho āgantvā:  
'Kasmā tiṭṭhathā ti' pucchitvā, 'sappaṭi-bhaya-bhāvena  
otaritū na visahāmā ti' vutte, nisitam asim gahetvā  
'mama pacchato etha mā bhayitthā ti' vatvā, nadim  
otaritvā āgatāgate kumbhīlādayo paṭibāhitvā, orima-tīrato  
manussānaṃ sotthi-bhāvaṃ karonto pārima-tīraṃ neti,  
pārimatīrato pi sotthinā orima-tīraṃ āneti, evaṃ eva  
dānaṃ dadato silaṃ rakkhato uposatha-kammaṃ karoto  
bhāvaṃ ārabhato saddhā pubbaṅgamā purecārikā hoti.  
Tena vuttam: sampasādana-lakkhaṇā sampakkhandana-  
lakkhaṇā ca saddhā ti.<sup>2</sup>

Aparo nayo. Saddahana-lakkhaṇā saddhā okappana-  
lakkhaṇā vā, pasādana-rasā udakappasādanaka-maṇi viya,  
pakkhandana-rasā vā oghuttaraṇo viya, akālussiya-paccu-  
paṭṭhānā adhimutti-paccupaṭṭhānā vā saddheyyavatthu-  
padaṭṭhānā sotāpattiyaṅga-padaṭṭhānā vā hattha-cittabījāni  
viya daṭṭhabbā.

305. Vīra-bhāvo viriyaṃ. Vīraṇaṃ vā kammaṃ vidhinā  
vā nayena upāyena irayitabbaṃ pavattayitabbaṃ ti viriyaṃ.  
Tad eva kosajjassa abhibhavanato adhipatiyaṭṭhena indriyaṃ  
paggaha-lakkhaṇe vā indaṭṭhaṃ kareti ti indriyaṃ. Viriyaṃ  
eva indriyaṃ viriyindriyaṃ.<sup>3</sup> Taṃ pan' etaṃ upattham-  
bhana-lakkhaṇaṃ ca viriyaṃ, paggaha-lakkhaṇaṃ ca. Yathā  
hi jinna-gharakam āgantukena thūṇūpatthambhena tiṭṭhati  
evaṃ eva yogāvacaro viriyūpatthambhena upatthambhito  
hutvā sabba-kusala-dhammehi na hāyati na parihāyati,  
evaṃ tāv'assa upatthambhena-lakkhaṇatā veditabbā. Ten'  
āha therō Nāgaseno: — Yathā, Mahārāja, gehe patante  
aṇṇena dārunā upatthambheyya, upatthambhitam santaṃ  
evaṃ taṃ gehaṃ na pateyya, evaṃ eva kho, Mahārāja,

<sup>1</sup> Mil. p. 35. Hardy Manual of Buddhism p. 427.

<sup>2</sup> Hardy Manual p. 426 f. Milinda p. 36 somewhat different.

<sup>3</sup> Dhs. § 13.

upatthambhana-lakkhaṇaṃ viriyaṃ, viriyūpatthambhitā sabbe kusala-dhammā na parihāyanti ti.<sup>1</sup>

Yathā pana khuddikāya ca mahatikāya ca senāya saṅgāme pavatte khuddikā senā oliyeyya tato rañño āroceyyuṃ rājā balavāhanaṃ peseyya, tena paggaḥitā saka-senā parasenaṃ parājeyya, evaṃ eva viriyaṃ sahaajāta-sampayutta-dhammānaṃ oliyituṃ osakkituṃ na deti ukkhipati paggaṇhāti. Tena vuttaṃ: paggaḥa-lakkhaṇaṃ viriyaṃ ti.

Aparo nayo. Ussāhana-lakkhaṇaṃ viriyaṃ, sahaajātānaṃ upatthambhana-rasaṃ asaṃsīdana-bhāva-paccupaṭṭhānaṃ. Samviggo yoniso padahati ti vacanato samvega-padaṭṭhānaṃ viriyārambha-vatthupadaṭṭhānaṃ vā sammā āradḍhaṃ sabbāsaṃ sampattiṇaṃ mūlaṃ hoti ti veditabbam.

306. Saranti tāya sayam vā sarati, saraṇa-mattam eva vā esā ti sati. Sā muṭṭha-saccassa abhibhavanato adhipatīyaṭṭhena indriyaṃ upaṭṭhāna-lakkhaṇena vā indaṭṭhaṃ kareti ti indriyaṃ. Sati yeva indriyaṃ satindriyaṃ.<sup>2</sup> Sā pan' esā apilāpana-lakkhaṇā upaṇāhana-lakkhaṇā ca. Yathā hi rañño bhaṇḍāgūrika-dārako dasa-vidhaṃ ratanaṃ gopīyanto sāyapātaṃ rājānaṃ issariya-sampattiṃ sallakkhāpeti sāreti evaṃ eva sati kusalakammaṃ sallakkhāpeti sāreti. Ten' āha thero: — Yathā, Mahārāja, rañño bhaṇḍāgūriko rājānaṃ cakkavattiṃ sāyapātaṃ saṃsarāpeti 'ettakā deva hatthi, ettakā assā, ettakā rathā, ettakā patti, ettakaṃ hiraṇṇaṃ, ettakaṃ suvaṇṇaṃ, ettakaṃ sabbhaṃ sūpateyyaṃ, taṃ devo saratū ti' evaṃ eva kho Mahārāja sati kusale dhamme apilāpeti 'ime cattāro satipaṭṭhānā, ime cattāro sammappadhānā, ime cattāro iddhipādā, imāni pañca'indriyāni, imāni pañca balāni, ime satta bojjhaṅgā, ayaṃ ariyo aṭṭhaṅgiko maggo, ayaṃ samatho, ayaṃ vipassanā, ayaṃ vijjā, ayaṃ vimutti, ime lokuttara-dhammā ti' evaṃ kho Mahārāja apilāpana-lakkhaṇā sati ti.<sup>3</sup> Yathā pana rañño cakkavattissa pariṇāyaka-ratanaṃ ahite ca hite ca ñatvā ahite apayāpeti hite upayāpeti, evaṃ eva sati hitāhitānaṃ dhammānaṃ gatiyo samannesitvā 'ime kāya-duccaritādayo dhammā ahitā ti' ahite dhamme

<sup>1</sup> Mil. p. 36.<sup>2</sup> Dhs. § 14.<sup>3</sup> Mil. p. 37.

apanudati 'ime kāyasucaritādayo dhammā hitā ti' hite dhamme upagaṇhāti. Ten'āha therō: — Yathā, Mahārāja, rañño pariṇāyaka-ratanam rañño hitāhitam jānāti 'ime rañño hitā, ime ahitā, ime upakārā, ime anupakārā ti' tato ahite apanudati hite upagaṇhāti, evam eva kho, Mahārāja, sati uppajjamānā hitāhitānam dhammānam gatiyo samannesati 'ime dhammā hitā, ime dhammā ahitā, ime dhammā upakārā, ime dhammā anupakārā ti' tato ahite dhamme apanudati hite dhamme upagaṇhāti, evam kho Mahārāja upagaṇhana-lakkhaṇā sati ti.<sup>1</sup>

Aparo nayo. Apilāpana-lakkhaṇā sati asammosana-rasā ārakkha-paccupaṭṭhānā visayābhimukha-bhāva-paccupaṭṭhānā vā, thira-saṇṇā-padaṭṭhānā kāyādi-satipaṭṭhāna-padaṭṭhānā vā. Ārammaṇe dālha-patitattā pana esikā viya cakkhu-dvārādi-rakkhaṇato dovāriko viya ca daṭṭhabbo.

307. Ārammaṇe cittaṃ sammā adhiyati ṭhapeti ti samādhi. So vikkhepassa abhibhavanato adhipatīyaṭṭhena indriyaṃ, avikkhepa-lakkhaṇe vā indaṭṭham kāreti ti indriyaṃ. Samādhi yeva indriyaṃ samādhindriyaṃ.<sup>2</sup> Lakkhaṇādini pan' assa heṭṭhā vutta-nayen' eva vedittabāni.

Pajānāti ti paññā. Kim pajānāti? Idam dukkhaṃ ti ādinā nayena ariya-saccāni. Atthakathāyaṃ pana paññāpeti ti paññā ti vuttam. Kin ti paññāpeti ti? Aniccaṃ dukkhaṃ anattā ti paññāpeti. Sā va avijjāya abhibhavanato adhipatīyaṭṭhena indriyaṃ, dassana-lakkhaṇe vā indaṭṭham kāreti ti pi indriyaṃ. Paññā va indriyaṃ paññindriyaṃ.<sup>3</sup> Sā pan' esā obhāsana-lakkhaṇā ca paññā pajānana-lakkhaṇā ca. Yathā hi catubhittike gehe rattibhāge dīpe jalite andhakāraṃ nirujjhati āloko pātu bhavati evam eva obhāsana-lakkhaṇā paññā. Paññobhāsā-samo obhāso nāma n'atthi. Paññāvato hi eka-pallaṅkena nisinnassa dasa-sahassī loka-dhātu ekālokā hoti. Ten'āha therō: — Yathā, Mahārāja, puriso andhakāre gehe telappadīpaṃ paveseyya pavitṭho padīpo andhakāraṃ vidhameti, obhāsaṃ janeti,

<sup>1</sup> Mil. pp. 37, 38. Hardy l. l. p. 428.

<sup>2</sup> Dhs. § 15.

<sup>3</sup> Dhs. § 16.

ālokaṃ vidamseti, pākaṭāni rūpāni karoti, evaṃ eva kho Mahārāja paññā uppajjamānā avijjandhakāraṃ vidhameti, vijjobhāsaṃ janeti, ñāṇālokaṃ vidamseti, pākaṭāni ariya-saccāni karoti. Evaṃ kho Mahārāja, obhāsana-lakkhaṇā paññā ti.<sup>1</sup>

Yathā pana cheko bhisakko āturānaṃ sappāyāsappāyāni bhojanādīni jānāti, evaṃ paññā uppajjamānā kusalākusale sevitaḍḍhasevitābbe hīna-paṇīta-kaṇha-sukka-sappaṭibhāge dhamme pajānāti. Vuttam pi c'etaṃ Dhammasenāpatinā<sup>2</sup>: pajānāti pajānāti ti kho āvuso, sā tasmā paññā ti vuccati. Kiṃ ca pajānāti? Idaṃ dukkhaṃ ti pajānāti ti vitthāre-tabbam. Evaṃ assā pajānana-lakkhaṇā ti veditabbā.

Aparo nayo. Yathā sabhāva-paṭivedha-lakkhaṇā paññā, uppajjamānā akkhalita-paṭivedha-lakkhaṇā vā kusali-sāsa-khitta-usu-paṭivedho viya, visayobhāsana-rasā padīpo viya, asammoha-paccupaṭṭhānā araṇṇa-gata-sudesiko viya.

308. Manute iti mano, vijānāti ti attho. Atthakathā-cariyā paṇ' āhu: — Nāliya minamāno viya mahātulāya vā dhārayamāno viya ca ārammaṇaṃ jānāti ti mano. Tad eva minana-lakkhaṇe indaṭṭhaṃ kareti ti indriyaṃ. Mano eva indriyaṃ manindriyaṃ. Hetthā vutta-cittass' ev' etaṃ vevacanaṃ.

Pīti-sommanassa-sampayogato sobhanaṃ mano assā ti sumano. Sumanassa bhūvo somanassaṃ. Sāta-lakkhaṇe indaṭṭhaṃ kareti ti indriyaṃ. Somanassaṃ eva indriyaṃ somanassindriyaṃ.<sup>3</sup> Hetthā vutta-vedanāy' ev' etaṃ vevacanaṃ.

309. Jivanti tena taṃ-sampayuttakā dhammā ti jīvitam. Anupālana-lakkhaṇe indaṭṭhaṃ kareti ti indriyaṃ. Jīvitam eva indriyaṃ jīvitindriyaṃ.<sup>4</sup> Taṃ pavattasantaṭṭhi-pateyyam hoti. Lakkhaṇādīhi pana attanā avinibhuttānaṃ dhammānaṃ anupālana-lakkhaṇaṃ jīvitindriyaṃ, tesam pavattana-rasaṃ, tesam ṭhapanapaccupaṭṭhānaṃ, yāpayitabba-dhamma-padaṭṭhānaṃ.

Sante pi ca anupālana-lakkhaṇādīhi vidhāne atthik-

<sup>1</sup> Mil. 39. Hardy l. l. p. 430. <sup>2</sup> In the Mahāvedalla S. in Majjhima Nikāya I, 292. <sup>3</sup> Dhs. § 18. <sup>4</sup> Dhs. § 19.

khaṇe yev' etaṃ te dhamme anupāleti udakaṃ viya uppalādinī. Yathā-sakaṃ paccayuppanne pi ca dhamme pāleti dhātī viya kumāraṃ, sayāṃ pavattita-dhamma-sambandhen' eva pavattati niyyāmaṃ viya nāvaṃ nabhaṅgato uddham pavattayati attano ca pavattayitabbānañ ca abhāvā nabhaṅgakkhaṇe tṭhapēti sayāṃ bhijjamānattā khiyyamāno viya vaṭṭisineho padīpa-sikham pavattana-tṭhapanānubhāva-virahitaṃ. Yathā vuttakkhaṇena tassa tassa sādhanato ti daṭṭhabbam.<sup>1</sup>

310. Sammādiṭṭhiādisu dassanaṭṭhena sammādiṭṭhi, abhiniropanaṭṭhena sammāsaṃkappo, paggahanaṭṭhena sammāvāyāmo, upaṭṭhānaṭṭhena sammāsaṭi, avikkhepanaṭṭhena sammāsamādhi veditabbā. Vacanaṭṭhato pana sammāpassati sammā vā tāya passanti ti sammādiṭṭhi, sammāsaṃkappeti sammā vā tena saṃkappenti ti sammāsaṃkappo, sammā vāyamati sammā vā tena vāyamanti ti sammāvāyāmo, sammā sarati sammā vā tāya saranti ti sammāsaṭi, sammā samādhīyati sammā vā tena samādhīyanti ti sammāsamādhi. Api ca pasaṭṭhā suṇḍarā vā diṭṭhi sammādiṭṭhi ti iminā pi nayena tesu vacanaṭṭho veditabbo. Lakkhaṇādīni pana heṭṭhā vuttān' eva.

311. Saddhābalādisu saddhādīni vuttatthān' eva, akampiyaṭṭhena pana balaṃ veditabbam. Evam etesu assaddhiye na kampatī ti saddhābalaṃ,<sup>2</sup> kosajje na kampatī ti viriyabalaṃ, muṭṭhasacce na kampatī ti satibalaṃ, uddhacce na kampatī ti samādhibalaṃ, avijjāya na kampatī ti paññābalaṃ, ahiriyā na kampatī ti hiribalaṃ, anottappe na kampatī ti ottappabalaṃ ti ayam ubhaya-pada-vasena attha-vaṇṇanā hoti. Tattha purimāni pañca heṭṭhā lakkhaṇādīni pakāsitaṇ' eva pacchima-dvaye kāya-duccaritādīni.

312. Hiriyatī ti hiri,<sup>3</sup> lajjāy' etaṃ adhivacanam. Tehi eva ottappaṭi ti ottappam,<sup>4</sup> pāpato ubbegass' etaṃ adhivacanam. Tesam nānākaraṇam dīpanattham samuṭṭhānam adhipati lajjā-lakkhaṇen' evā ti imaṃ mātikaṃ tṭhapetvā

<sup>1</sup> Comp. Hardy Manual p. 417 No. 18.      <sup>2</sup> Dhs. § 25 ff.

<sup>3</sup> Dhs. § 30.

<sup>4</sup> Dhs. § 31.

ayam vitthāra-kathā vuttā. Ajjhatta-samuṭṭhānā hi hiri nāma, bahiddhā samuṭṭhānaṃ ottappam nāma, attādhipati hiri nāma, lokādhipati ottappam nāma, lajjā-sabhāva-saṅghitā hiri nāma, bhaya-sabhāva-saṅghitaṃ ottappam nāma, sappatissava-lakkhaṇā hiri nāma, vajja-bhīruka-bhaya-dassāvī-lakkhaṇam ottappam nāma. Tatth' ajjhatta-samuṭṭhānaṃ hirim catūhi kāraṇehi samuṭṭhāpeti jātim paccavekkhitvā vayaṃ paccavekkhitvā, sūrabhāvaṃ paccavekkhitvā, bāhusaccaṃ paccavekkhitvā. Kathaṃ?. Pāpa-karaṇattā etaṃ na jāti-sampannaṃ kammaṃ, hīna-jaccānaṃ kevaṭṭakādīnaṃ idaṃ kammaṃ, tādisassa jāti-sampannassa idaṃ kammaṃ kātum na yuttan ti. Evaṃ tāva jātim paccavekkhitvā paṇātipātādi-pāpaṃ akoronto hirim samuṭṭhāpeti. Tathā pāpa-karaṇaṃ nām' etaṃ daharehi kātābbaṃ kammaṃ, tādisassa jāti-sampannassa idaṃ kammaṃ kātun na yuttan ti. Evaṃ vayaṃ paccavekkhitvā paṇātipātādi-pāpaṃ akoronto hirim samuṭṭhāpeti. Tathā pāpa-kammaṃ nām' etaṃ dubbala-jātikānaṃ kammaṃ, tādisassa sūrabhāva-sampannassa idaṃ kammaṃ kātum na yuttan ti. Evaṃ sūrabhāvaṃ paccavekkhitvā paṇātipānādi-pāpaṃ akoronto hirim samuṭṭhāpeti. Tathā pāpa-kammaṃ nām' etaṃ andha-bālānaṃ kammaṃ na paṇḍitānaṃ, tādisassa paṇḍitassa bahussutassa idaṃ kammaṃ kātum na yuttan ti. Evaṃ bāhusaccaṃ paccavekkhitvā paṇātipātādi-pāpaṃ akoronto hirim samuṭṭhāpeti. Evaṃ ajjhatta-samuṭṭhānaṃ hirim catūhi kāraṇehi samuṭṭhāpeti. Samuṭṭhāpetvā ca pana attano hi citte hirim pavesetvā pāpaṃ kammaṃ na karoti. Evaṃ ajjhatta-samuṭṭhānā hiri nāma hoti.

313. Kathaṃ bahiddhā-samuṭṭhānaṃ ottappam nāma? Sace tvam pāpa-kammaṃ karissasi catūsu parisūsu gara-happatto bhavissasi.

Garahissanti taṃ viññū asuciṃ nāgariko yathā

Vajjito sīlavantehi kathaṃ, bhikkhu, karissasī ti paccavekkhanto hi bahiddhā-samuṭṭhānaṃ ottappena pāpa-kammaṃ na karoti. Evaṃ bahiddhā samuṭṭhānaṃ ottappam nāma hoti.

Kathaṃ attādhipati hiri nāma? Idh' ekacco kulaputto

attānaṃ adhipatijetṭhakaṃ katvā tādisassa saddhāpabbajitassa bahussutassa dhuta-vādassa 'na yuttaṃ pāpaṃ kammaṃ kātun ti' pāpaṃ na karoti. Evam attādhipati hiri nāma hoti. Ten' āha Bhagavā: — So attānaṃ yeva adhipatijetṭhakaṃ karitvā akusalaṃ pajahati, kusalaṃ bhāveti, sāvajjaṃ pajahati, anavajjaṃ bhāveti, suddham attānaṃ pariharati ti.

Kathaṃ lokādhipati ottappaṃ nāma? Idh' ekacco kula-putto lokaṃ adhipatijetṭhakaṃ katvā pāpakaṃ kammaṃ na karoti: — Yathāha: Mahā kho pana loka-sannivāso, mahantasmaṃ kho pana loka-sannivāse santi samaṇa-brāhmaṇā iddhimanto dibba-cakkhukā paracitta-viduno, te dūrato pi passantī āsannā pi na dissanti cetasā pi cittaṃ pajānanti, te pi maṃ evaṃ jānissanti: passatha bho imaṃ kula-puttaṃ, saddhāya agārasmā anagāriyaṃ pabbajito samāno vokiṃno viharati pāpakehi akusalehi dhammehi ti. Santi devatā iddhimantiyo dibbacakkhukā paracitta-vidūniyo, tā dūrato pi passantī āsannā pi na dissanti, cetasā pi cittaṃ pajānanti, tā pi maṃ jānissanti: passatha bho imaṃ kula-puttaṃ, saddhāya agārasmā anagāriyaṃ pabbajito samāno vokiṃno viharati pāpakehi akusalehi dhammehi ti. So lokaṃ yeva adhipatiṃ karitvā akusalaṃ pajahati, kusalaṃ bhāveti, sāvajjaṃ pajahati, anavajjaṃ bhāveti, suddham attānaṃ pariharati ti. Evam lokādhipati ottappaṃ nāma hoti.

314. Lajjā-sabhāva-saṅghitā hiri, bhaya-sabhāva-saṅghitaṃ ottappaṃ ti. Ettha pana lajjā ti lajjanākāro, tena sabhāvena saṅghitā hiri, bhayaṃ ti apāyabhayaṃ, tena sabhāvena saṅghitaṃ ottappaṃ. Tad ubhayaṃ pi pāpa-parivajjane pākaṭaṃ hoti. Ekacco hi yathā nāma eko kulaputto uccāra-passāvādmi karonto lajjitabbaka-yuttaṃ ekaṃ disvā lajjanākārappatto bhaveyya pīlito, evam eva ajjhattaṃ lajji-dhammaṃ okkamitvā pāpa-kammaṃ na karoti. Ekacco apāya-bhaya-bhīto hutvā pāpa-kammaṃ na karoti. Tatr' idaṃ opammaṃ: — Yathā dvīsu ayogulesu eko sitalo bhaveyya gūthamakkhito eko uṇho āditto, tattha paṇḍito sitalaṃ gūtha-makkhitattā jigucchanto na gaṇhāti, itaraṃ dāha-bhayena. Tattha sitalassa gūthā-makkhana-jigucchāyā agaṇhanaṃ viya ajjhattaṃ lajjitabbaṃ dhammaṃ okkam-

itvā vā pāpassa akaraṇaṃ, uphassa dāha-bhayena agaṇhanam viya apāya-bhayena pāpassa akaraṇaṃ veditabbam.

315. Sappaṭissava-lakkhaṇā hiri, vajja-bhīruka-bhaya-dassāvī-lakkhaṇaṃ ottappan ti: Idam api dvayaṃ pāpa-parivajjane eva pākaṭaṃ hoti. Ekacco hi jātimahatta-paccavekkhaṇā satthumahatta-paccavekkhaṇā dāyajja-mahatta-paccavekkhaṇā sabrahmacārī-mahatta-paccavekkhaṇā ti catūhi kāraṇehi sappaṭissavalakkhaṇaṃ hirim samuṭṭhāpetvā pāpaṃ na karoti. Ekacco attānuvāda-bhayaṃ parānuvāda-bhayaṃ daṇḍa-bhayaṃ duggati-bhayaṃ ti catūhi kāraṇehi vajja-bhīruka-bhaya-dassāvī-lakkhaṇaṃ ottappaṃ samuṭṭhāpetvā pāpaṃ na karoti. Tattha jāti-mahatta-paccavekkhaṇādīni c'eva attānuvāda-bhayaṇīni ca vitthāretvā kathetabbāni.

316. Na lubbhanti etena sayamaṃ vā na lubbhati alubbhanamattam eva vā tan ti alobho.\* Adosa-amohesu pi es' eva nayo.

Tesu alobho ārammaṇo cittassa agedhalakkhaṇo alagga-bhāvalakkhaṇo vā. Kamaladalabindu viya apariggaharaso muttabhikkhu viya anallīna-bhāvapaccupaṭṭhāno asucimhi patitapuriso viya.

Adoso<sup>2</sup> acandikkalakkhaṇo va avirodhalakkhaṇo va anukūlamitto viya, āghāta vinayanaraso pariāhavinayanaraso vā candanaṃ viya, samma-bhāvapaccupaṭṭhāno punṇacando viya. Amoho lakkhaṇādīhi heṭṭhā paññindriyapade vibhāvito.

Evam etesu puna tisu alobho maccheramalassa paṭipakkho, adoso dussilyamalassa, amoho kusalesu dhammesu abhāvanāya paṭipakkho, alobho c'ettha dānāhetu, adoso silāhetu, amoho bhāvanāhetu. Tesu alobhena anadhikaṃ gaṇhāti luddhassa adhikagahaṇato, adosena anūnaṃ duṭṭhassa ūnagahaṇato, amohena aviparītaṃ mūlhasa viparītāgahaṇato.

Alobhena c'ettha vijjamānadosaṃ dosato ca dhārento dose pavattati, luddho hi dosam paṭicchādeti. Adosena vijjamānaṃ guṇaṃ guṇato dhārento guṇe pavattati, duṭṭho hi

\* Dhs. § 32.

<sup>2</sup> Dhs. § 33.



guṇaṃ makkheti. Amohena yāthavaṃ yāthavato dhārento yathā sabhāve pavattati, mūlho hi taccham ataccham ca tacchati gaṇhāti.

Alobhena ca piyavippayogadukkhaṃ hoti luddhassa piya-sabhāvato piyavippayogasahanato ca. Adosena appiyasam-payogadukkhaṃ na hoti duṭṭhassa appiyasabhāvato appiya-sampayogasahanato ca. Amohena icchitalābhadukkhaṃ na hoti, amūlhassa taṃ kut' ettha labbhati evamādi pacca-vekkhaṇaṃ sambhavato.

Alobhena c'ettha jātīdukkhaṃ na hoti alobhassa taṇhā-paṭipakkhato taṇhāmūlakathā va jātīdukkhaṃ adosena jarādukkhaṃ na hoti ti tikkhadossassa khippaṃ jarāsam-bhavato. Amohanam maraṇadukkhaṃ na hoti. Samo-hamarapaṇaṃ hi dukkhaṃ na ca taṃ amūlhassa hoti.

Alobhena ca gahaṭṭhānaṃ, amohena pabbajitānaṃ, adosena pana sabbesaṃ sukhānaṃ saṃvāsataṃ hoti.

Visesato c'ettha alobhena pettivisaye uppatti na hoti. Yebhuyyena hi tassā taṇhāya pettivisayam uppajjati taṇhāya ca paṭipakkho alobho adosena niraye uppatti na hoti. Dosena hi caṇḍajātītāya dosasadisam nirayam uppajjati, dosassa ca paṭipakkho adoso, amohena tiracchāna-yoniyaṃ nibbatti na hoti. Mohena hi nīccasamūlhaṃ tiracchānayaṇiyaṃ uppajjati mohapaṭipakkho ca amoho. Etesu ca alobho rājaṅgavasena uggaṃanassa abhāvakaro, adoso dosavasena apagaṃanassa, amoho mohavasena majjha-ttabhāvassa.

Tihi pi c'etehi yathā paṭipāṭiyā nekkhammasaṇṇā avyā-pādasāṇṇā avihimsūsaṇṇā ti imā tisso saṇṇāyo honti, asu-bhasāṇṇā appaṃānasaṇṇā dhātusaṇṇā ti imā tisso saṇṇāyo honti. Alobhena kāmasukhallikānuyoga-antassa parivajjaṇaṃ hoti, adosena attakilāṃānuyoga-antassa parivajjaṇaṃ hoti, amohena majjhimāya paṭipāṭiyā paṭipajjaṇaṃ. Tathā alobhena abhijjhākāyaganthassa pabbhedanaṃ hoti, adosena vyāpādakāyaganthassa, amohena sesaganthadvayassa.

Purimāni ca dve satipaṭṭhānāni purimānaṃ dvinnam ānu-bhāvena, pacchimāni pacchimass' eva ānubhāvena ijjhanti.

Alobho c'ettha ārogyassa paccayo hoti, aluddho hi lobhaniyaṃ pi asappāyaṃ na sevati, tena arogo hoti.

Adoso yobbaññassa, aduṭṭho hi valipalitāvahena dosagginā aḍayhamāno digharattaṃ yuvā hoti. Amoho dighāyutāya, amūlho hi hitāhitam ñatvā ahitam parivajjanto hitaṃ ca paṭisevamāno dighāyuko hoti.

Alobho c'ettha bhogasampattiyā paccayo hoti cāgena bhogapaṭilābhā, adoso mittasampattiyā mettāya mittānam paṭilābhato c'eva apparihānato ca. Amoho attasampattiyā, amūlho hi attano hitam eva karonto attānam sampādeti.

Alobho ca dibbavihārassa paccayo hoti, adoso brahma-vihārassa, amoho ariyavihārassa.

Alobhena c'ettha sakapakkhesu sattasaṅkhāresu nibbuto hoti, tesam vināse abhisāṅghetukassa dukkhassa abhāvato, adosena parapakkhesu aduṭṭhassa verisu verisaññāya abhāvato, amohena udāsīnapakkhesu amūlhassa sabbābhisāṅgatāya abhāvato.

Alobhena ca aniccadassanaṃ hoti, luddho hi upabbhogā-sāya anicce pi saṅkhāre aniccato na passati. Adosena dukkhadassanaṃ, adosajjhāsayo hi pariccattam āghāta-vatthu pariggaho saṅkhāre yeva dukkhato passati. Amohena anattadassanaṃ, amūlho hi yathā gahanakusalo aparīṇāyakaṃ khandhapañcakam aparīṇāyakato bujjhati. Yathā ca etehi aniccadassādīni evam ete pi aniccadassanādihi honti. Aniccadassanena hi alobho hoti, dukkhadassanena adoso, anattadassanena amoho hoti. Ko hi nāma aniccam idaṃ ti sammā ñatvā tass' atthāya piham uppādeyya saṅkhāre vā dukkhā ti jānanto aparam pi accantatikkhinaṃ kodhadukkham uppādeyya attasuññataṃ ca bujjhitvā puna sammoham āpajjeyyā ti?

317. Nābhijjhāyatī ti anabhijjhā. Kāyikacetasikaṃ sukham idhalokaparalokahitaṃ guṇānubhāvapaṭiladdhaṃ kittisaddaṃ ca na vyūpādeti ti avyūpādo.

Sammā passati sobhaṇā vā diṭṭhī ti sammādiṭṭhī. Alobhādinam yeva tāni nāmāni. Heṭṭhā pan' ete dhammā mūlavasena gahitā idha kammāpathavasena ti veditabbā.

318. Hirottappaṇi hi heṭṭhā balavasena gahitāni, idha lokapūlavasena. Lokam hi ime dve dhammā pālayanti. Yathāha: Dve 'me bhikkhave sukkā dhammā lokam pālenti, katame dve? Hiri ca. ottappaṇ ca. Ime ce bhikkhave

dve sukkā dhammā lokam na pāleyyūṃ na yidam paññāyetha mātā ti vā mātucchā ti vā mātulāni ti vā ācariya-bhariyā ti vā garuṇaṃ dārā ti vā, jātisambhedaṃ loka agamissa yathā ajeḷakā kukkuṭasūkarasonasigālā. Yasmā kho bhikkhave ime dve sukkā dhammā lokam palenti tasmā paññāyati mātā ti vā mātucchā ti vā mātulāni ti vā ācariya-bhariyā ti vā garuṇaṃ dārā ti vā.

319. Kāyassa pāssambhanaṃ kāya-passaddhi,<sup>1</sup> cittassa-passambhanaṃ citta-passaddhi<sup>2</sup>. Kāyo ti c'ettha vedanādayo tayo khandhā ubho pi pan' etā ekato katvā kāya-citta-daratha-vūpasama-lakkhaṇā kāya-citta-passaddhiyo, kāya-citta-daratha-nimmaddana-rasā kāya-cittānaṃ aparipphanda-siti-bhāva-paccupaṭṭhānā kāya-citta-padaṭṭhānā kāya-cittānaṃ avūpasamakara-uddhaccādi-kilesa-paṭipakkha-bhūtā ti daṭṭhabbā.

320. Kāyassa lahubhāvo kāya-lahutā,<sup>3</sup> cittassa lahubhāvo citta-lahutā,<sup>4</sup> kāya-citta-garubhāva-vūpasama-lakkhaṇā, kāya-citta-garubhāva-nimmaddana-rasā, kāya-cittānaṃ adandhata-paccupaṭṭhānā, kāya-citta-padaṭṭhānā, kāya-cittānaṃ garutā thaddhabhāvakara-thīna-middhādi-kilesa-paṭipakkha-bhūtā ti daṭṭhabbā.

321. Kāyassa mudubhāvo kāya-mudutā,<sup>5</sup> cittassa mudubhāvo citta-mudutā,<sup>6</sup> kāya-citta-thaddhabhāva-vūpasama-lakkhaṇā, kāya-citta-thaddhabhāva-nimmaddana-rasā, appaṭighāta-paccupaṭṭhānā, kāya-citta-padaṭṭhānā, kāya-cittānaṃ thaddhabhāvakara-diṭṭhimānādi-kilesa-paṭipakkha-bhūtā ti daṭṭhabbā.

322. Kāyassa kammaññabhāvo kāya-kammaññatā,<sup>7</sup> cittassa kammaññabhāvo citta-kammaññatā,<sup>8</sup> kāya-cittānaṃ akammaññabhāva-vūpasama-lakkhaṇā, kāya-cittānaṃ akammaññabhāva-nimmaddana-rasā, kāya-cittānaṃ ārammaṇa-karaṇa-sampatti-paccupaṭṭhānā, kāya-citta-padaṭṭhānā, kāya-cittānaṃ akammaññabhāvakarāvasesa-nīvaraṇa-paṭipakkha-bhūtā ti daṭṭhabbā. Pasādaniya-vatthusu

<sup>1</sup> Dhs. § 40.<sup>2</sup> Dhs. § 41.<sup>3</sup> Dhs. § 42.<sup>4</sup> Dhs. § 43.<sup>5</sup> Dhs. § 44.<sup>6</sup> Dhs. § 45.<sup>7</sup> Dhs. § 46.<sup>8</sup> Dhs. § 47.

pasādāvayāhita - kiriyāsu viniyogakkhamabhavāvaha - suvaṇṇa-visuddhi viyā ti daṭṭhabbā.

323. Kāyassa pāguṇṇabhāvo kāya-pāguṇṇatā,<sup>1</sup> cittassa pāguṇṇabhāvo pi citta-pāguṇṇatā,<sup>2</sup> kāya-cittānaṃ age-laṇṇabhāva-lakkhaṇā, kāya-citta-gelaṇṇa-nimmaddana-rasā, nirādinava-paccupaṭṭhānā kāya-citta-padaṭṭhānā kāya-cittagelaṇṇakara-assaddhiyādi-paṭipakkha-bhūtā ti daṭṭhabbā.

324. Kāyassa ujubhāvo kāyujjukatā,<sup>3</sup> cittassa ujubhāvo cittujjukatā,<sup>4</sup> kāya-citta-ajjava-lakkhaṇā, kāya-citta-kuṭilabhāva-nimmaddana-rasā, ajimhatā-paccupaṭṭhānā kāya-citta-padaṭṭhānā kāya-cittānaṃ kuṭilabhāvakara-māyā sāṭheyyādi-paṭipakkha-bhūtā ti daṭṭhabbā.

325. Saratī ti sati.<sup>5</sup> Sampajānātī ti sampajāññam,<sup>6</sup> samantato pakārehi jānātī ti attho. Sātthaka-sampajāññam, sappāya-sampajāññam, gocara-sampajāññam, asam-moha-sampajāññan ti imesaṃ pan' assa vasena bhedo vedi-tabbo. Lakkhaṇādīni c'etesam satindriyapaññindriyesu vutta-nayen' eva veditabbāni. Iti heṭṭhā vuttānaṃ ev' etaṃ dhamma-dvayaṃ puna imasmiṃ thāne upakāra-vasena gahitaṃ.

326. Kāmacchandādayo paccanika-dhamme sametī ti samatho.<sup>7</sup> Aniccādi-vasena vividhehi ākārehi dhamme passatī ti vipassanā<sup>8</sup> paññā c'esā atthato. Imesaṃ pi dvinnam lakkhaṇādīni heṭṭhā vuttān' eva. Idha pana te yuganaddha-vasena gahitā.

327. Sahajāta-dhamme pagaṇhātī ti paggāho.<sup>9</sup> Uddhacca-saṅkhātassa vikkhepassa paṭipakkhabhāvato na vikkhepo ti avikkhepo.<sup>10</sup> Etesam pi lakkhaṇādīni heṭṭhā vuttān' eva. Idha pan' etaṃ dvayaṃ viriya-samādhi-yojanattāya gahitaṃ ti veditabbam.

328. Ye vā pana tasmim samaye aññe pi atthi paṭiccasamuppannā arūpino dhammā kusalā<sup>11</sup> ti phasso hoti avikkhepo hoti ti na kevalam padapaṭipāṭiyā uddiṭṭhā ime paropannāsa dhammā. Evam atha kho yas-

<sup>1</sup> Dhs. § 48.    <sup>2</sup> Dhs. § 49.    <sup>3</sup> Dhs. § 50.    <sup>4</sup> Dhs. § 51.

<sup>5</sup> Dhs. § 52.    <sup>6</sup> Dhs. § 53.    <sup>7</sup> Dhs. § 54.    <sup>8</sup> Dhs. § 55.

<sup>9</sup> Dhs. § 56.    <sup>10</sup> Dhs. § 57.    <sup>11</sup> Dhs. § 1.

miṃ samaye kāmāvacaram tihetukam somanassasahagatam paṭhamam asankhārikam mahācittam uppannam hoti tasmiṃ samaye ye vā pana aññe pi tehi yeva phassādihi sampayuttā hutvā pavattamānā atthi attano attano anurūpam paccayam paṭicca samuppannā rūpābhāvena arūpino sabhāvato upalabbhamānā dhammā sabbe pi ime dhammā kusalā. Ettāvata cittaṅgavasena pāli-ārūlhe paropapñāsa dhamme dīpetvā yevāpanakavasena apare pi nava dhamme Dhammarājā dīpeti.

Tesu tesu hi suttapadesu chando adhimokkho manasikāro tatramajjhataṭṭa karuṇā muditā kāyaduccaritavirati vacīduccaritavirati micchājivavirati ti ime nava dhammā paññāyanti. Imasmiṃ cāpi mahā-citte kattukamyatā kusalam dhammacchando atthi, cittaṅgavasena pana pāliṃ na ārūlho. So idha yevāpanakavasena gahito adhimokkho atthi, manasikāro atthi, tatramajjhataṭṭa atthi, mettāpubbābhāgo atthi. So adose gahite gahito eva hoti.

Karuṇāpubbābhāgo pana atthi, muditāpubbābhāgo atthi, upekkhāpubbābhāgo pi atthi. So pana tatramajjhataṭṭa gahitāya gahito va hoti.

Sammāvācā atthi, sammākamanto atthi, sammā-ājīvo atthi, cittaṅgavasena pana pāliṃ na ārūlho. So pi idha yevāpanakavasena gahito.

329. Imesu pana navasu chando adhimokkho manasikāro tatramajjhataṭṭa ti ime cattāro va ekakkhaṇe labbhanti, sesā nānākkhaṇe. Yadā hi iminā cittena micchāvācam pajahati, virativasena sammāvācam pūreti tadā chandādayo cattāro sammāvācā ti ime pañca ekakkhaṇe labbhanti. Yadā micchākamantam pajahati, virativasena sammākamantam pūreti, micchā-ājīvam pajahati, virativasena sammā-ājīvam pūreti, karuṇāya parikammaṃ karoti, muditāya parikammaṃ karoti tadā chandādayo cattāro sammāvācā ti ime pañca ekakkhaṇe labbhanti. Ito pana muñcitvā dānaṃ dentassa silam pūrentassa yoge kammaṃ karontassa cattāri apanṇakaṅgān' eva labbhanti. Evam etesu navasu yevāpanakadhammesu chando ti kattukamyatāy' etam adhivacanam. Tasmā so kattukamyatālakkhāṇe chando ārammaṇapariyesanaraso. Ārammaṇena atthi

kathāpaccupaṭṭhāno tad ev' assa padaṭṭhānam ārammaṇa-gaṇe cāyaṃ cetaso hatthapasāraṇaṃ viya daṭṭhabbo. Adhimuccanam adhimokkho. So sannitṭhānalakkhaṇo. Ayaṃ sappanaraso nicchayapaccupaṭṭhāno sannitṭhātabba-dhammapadaṭṭhāno ārammaṇe niccalabbhāvena indakhilo viya daṭṭhabbo.

330. Kiriyākāro manasmiṃ kāro manasikāro purimama-nato viya disaṃ manam karotī ti manasikāro. Svāyaṃ ārammaṇapaṭipādako vithipaṭipādako javanapaṭipādako ti tippakāro. Tattha ārammaṇapaṭipādako manasmiṃ kārētī ti manasikāro. So sāraṇalakkhaṇo sampayuttānam āramma-ṇasaṃyojanaraso ārammaṇābhimukhabbhāvapaccupaṭṭhāno saṅkhārakkhandhapariyāpanno ārammaṇapaṭipādakattena sampayuttānaṃ sūrathi viya daṭṭhabbo.

Vithipaṭipādako ti pana pañcadvārāvajjanass' etam adhi-vacanaṃ, javanapaṭipādako ti manodvārāvajjanassa. Na te idha adhippetā.

Tesu dhammesu majjhataṭṭa tatra majjhataṭṭa. Sā citta-cetasikānaṃ samavāhitalakkhaṇā ūnādhikaṇivaraṇarasā pakkhapātupacchedanarasā va majjhatabbhāvapaccupaṭṭhānā cittacetasikānaṃ ajjhupekkhaṇavasena sampavattā-nam ājāṇiyyānaṃ ajjhupekkhakasārathi viya daṭṭhabbā. Karuṇāmuditā - brahmavihāraniddese āvibhavissanti. Ke-valaṃ hi tā appanappattā rūpāvacarā, idha kāmāvacarā ti ayam eva viseso.

Kāyaduccaritato virati kāyaduccaritavirati. Sesapadad-vaye pi es' eva nayo. Lakkhaṇādito pan' etā tisso pi kāyaduccaritādivatthūnaṃ avitikkamalakkhaṇā amaddana-lakkhaṇā ti vuttaṃ hoti.

Kāyaduccaritādi-vatthuto saṅkocanarasā akiriya-paccu-paṭṭhānā saddhā hirottappam appicchatādi-guṇapadaṭṭhānā pāpakiriyato cittassa vimukhabbhāvabhūtā ti daṭṭhabbā.

331. Phassādīni chaṇṇāsa yevāpanaka-vuttāni navā ti sabbāni pi imasmiṃ dhammuddesavāre pañcasatṭhi dhammapadāni bhavanti. Tesu ekakkhaṇe kadāci eka-satṭhi bhavanti, kadāci samasatṭhi. Tāni hi sammāvacā-pū-raṇādivasena uppattiyam pañcasu ṭhānesu ekasatṭhi bha-vanti. Tehi mutte ekasmiṃ ṭhāne samasatṭhi bhavanti,

ṭhapeṭvā pana yevāpanake pāliyaṃ yathāvuttavasena gayhamānāni chapannaṣa va honti.

Agahitagahaṇena pan' ettha phassapañcakam vitakko vicāro pīti cittekaggatā pañca indriyāni hiribalam ottappabalam ti dve balāni, alobho adoso ti dve mūlāni, kāyappasaddhi cittappassaddhi ti ādayo dvādasa dhammā ti samattimsa dhammā honti.

Tesu samattimsa dhammesu aṭṭhārasa dhammā avibhattikā honti, dvādasa savibhattikā. Katame aṭṭhārasa? Phasso, paññā, cetanā, vicāro, pīti, jīvitindriyaṃ, kāyappasaddhi-ādayo dvādasā ti ime aṭṭhārasa avibhattikā. Vedanā, cittaṃ, vitakko, cittekaggatā, saddhindriyaṃ, viriyindriyaṃ, satindriyaṃ, paññindriyaṃ, hiribalam, alobho, adoso ti ime dvādasa savibhattikā. Sesā satta dhammā dvisu ṭhānesu vibhattā, eko tīsu, dve catūsu, eko chasu, eko sattasu ṭhānesu vibhatto. Kathaṃ? Cittaṃ, vitakko, saddhā, hiri, ottappam, alobho, adoso ti ime satta dvisu ṭhānesu vibhattā. Etesu hi cittaṃ tāva phassa-pañcakam patvā cittaṃ hoti ti vuttaṃ.

332. Indriyāni patvā manindriyaṃ ti. Vitakko jhānaṅgāni patvā vitakko hoti ti vutto. Maggaṅgāni patvā sammāsankappo ti. Saddhā-indriyāni patvā saddhindriyaṃ hoti ti vuttaṃ. Balāni patvā saddhābalan ti, hiribalam patvā hiribalam hoti ti vuttā. Lokapāladukam patvā hiri ti. Ottappe ti es' eva nayo.

Alobho mūlam pana patvā alobho hoti ti vutto. Kammapatham patvā anabhijjhā ti. Adoso mūlam patvā adoso hoti ti vutto. Kammapatham patvā avyāpādo ti. Ime satta dvisu ṭhānesu vibhattā.

Vedanā pana phassapañcakam patvā vedanā hoti ti vuttā. Jhānaṅgāni patvā sukhaṃ ti, indriyāni patvā somanassindriyaṃ ti. Evam eko dhammo tīsu ṭhānesu vibhatto.

Viriyam pana indriyāni patvā viriyindriyaṃ hoti ti vuttaṃ. Maggaṅgāni patvā sammāvāyāmo ti, balāni patvā viriyabalam ti, piṭṭhidukam patvā paggaḥho hoti ti.

Sati pi indriyāni patvā satindriyaṃ hoti ti vuttā. Maggaṅgāni patvā sammāsati ti, balāni patvā satibalam ti,

piṭṭhidukam patvā sati hoti ti. Evam ime dve dhammā catūsu ṭhānesu vibhattā.

Samādhi pana jhānaṅgāni patvā cittass' ekaggatā hoti ti vutto. Indriyāni patvā samādhindriyan ti. Maggaṅgāni patvā samādhindriyan ti. Balāni patvā samādhibalan ti, piṭṭhidukam patvā samatho avikkhepo ti. Evam ayam eko dhammo chasu ṭhānesu vibhatto.

Paññā pana indriyāni patvā paññindriyaṃ hoti ti vuttā. Maggaṅgāni patvā sammādiṭṭhī ti, balāni patvā paññā-balan ti, mūlāni patvā amoho ti, kammaṭṭham patvā sammādiṭṭhī ti, piṭṭhidukam patvā sampajaññaṃ vipassanā ti. Evam eva kho dhammo sattasu ṭhānesu vibhatto.

333. Sace pana koci vadeyya: 'Ettha anupubbam nāma natthi' heṭṭhā gahitakam eva gaṇhitvā tasmim tasmim ṭhāne padam pūritam ananusandhikā kathā uppaṭipāṭikā corehi ābhatabhaṇḍasadisā goyūthena gatamagge āluṭita-tiṇasadisā ajānitvā kathitā ti. So mā h'evan ti paṭisedhetvā vattabbo. Vuṭṭhānaṃ desanā ananusandhikā nāma natthi. Sā na sandhikā va hoti ajānitvā kathitā pi natthi, sabbā jānitvā kathitā va. Sammāsambuddho hi tesam tesam dhammānaṃ kiccaṃ jānāti, tam ātvā kiccavasena vibhattim āropento aṭṭhārassa dhammā ekekakiccā ti ātvā ekekasmim ṭhāne vibhattim āropesi, satta dhammā dve-dvekkicā ti ātvā dvīsu dvīsu ṭhānesu vibhattim āropesi.

Tatr' idam opammaṃ: Eko kira paṇḍito rājā rahogato cintesi: Imam rājakulasantakaṃ na yathā vā tathā vā khāditabbaṃ. Sippānucchavikaṃ vetanaṃ vaḍḍhessāmi ti so sabbe sippike sannipātāpetvā 'eekasippaṃ pajānanako pakkosathā ti' āha. Evam pakkosiyamānā aṭṭhārassa janā utṭhahimsu, tesam eekam paṭivimsaṃ dāpetvā visajjesi. 'Dve sippāni jānantā āgacchantū ti' vutte pana satta janā āgamimsu. Tesam dve dve paṭivimse dāpesi. 'Tini sippāni jānantā āgacchantū ti' vutte eko va āgacchi. Tassa tayo paṭivimse dāpesi. 'Cattāri sippāni jānantā āgacchantū ti' vutte dve janā āgamimsu. Tesam cattāri paṭivimse dāpesi. 'Pañca sippāni jānantā āgacchantū ti' vutte eko pi āgacchi. 'Cha sippāni jānantā āgacchantū ti' vutte eko va āgacchi. Tassa cha paṭivimse dāpesi. 'Satta sippāni



jānantā āgacchantū ti' vutte eko va āgacchi. Tassa satta pativimse dāpesi. Tattha paṇḍito rājā viya anuttaro dhammarājā, sippajānanakā viya cittacittaṅgavasena pannā dhammā, sippānucchavikavetanavaḍḍhanam viya kiccavasena tesam tesam dhammānam vibhattiāropanam sabbe pi pan' ete dhammā phassapañcakavasena jhānaṅgavasena indriyavasena maggaṅgavasena balavasena mūlavasena kamma-pathavasena lokapālavasena passaddhivasena lahutāvasena mudutāvasena kammaññatāvasena pāguññatāvasena ujjukatāvasena satisampajāññavasena samathavipassanāvasena paggāhavikkhepavasena sattarasa rāsiyo honti.

Dhammuddesavāra-kathā niṭṭhitā.

334. Idāni tān' eva dhammuddesavāre pālim ārūḥhāni chapannāsa padūni vibhajitvā dassetum katamo tasmim samaye phasso hoti<sup>1</sup> ti ādinā nayena niddesavāro āradhho.

Tattha pucchāya tāva ayam attho: Yasmim samaye kāmāvacarakusalam somanassasahagatam tihetukam asaṅkhārikamahācittam uppajjati tasmim samaye phasso hoti ti vutto. Katamo so phasso ti iminā nayena sabbapucchāsu attho veditabbo.

Yo tasmim samaye phasso ti tasmim samaye yo phusanakavasena uppanno phasso so phasso ti. Idam phassassa sabhāvadīpanato sabhāvapadam nāma. Phusanā ti phusanākāro. Samphusanā ti phusanakākāro va. Upasaggena padam vaḍḍhetvā vutto. Samphusitattam ti samphusitabhāvo. Ayam pan' ettha yojanā. Tasmim samaye phusanakavasena phasso. Yā tasmim samaye phusanā, yā tasmim samaye samphusanā, yaṃ tasmim samaye samphusitattam athavā yo tasmim phusanavasena phasso aññenā pi ca pariyāyena phusanā, samphusanā, samphusitattam ti vuccati. Ayam tasmim samaye phasso hoti ti vedanādinam pi niddesesu iminā vasena padayojanā veditabbā.

Yam pan' ettha sabbasādhāraṇo vibhattivinicchayo.

335. Yān' imāni bhagavatā paṭhamam kāmāvacaraku-

<sup>1</sup> Dhs. § 2.

salamahācittam bhājetvā dassentena atirekapaññāsa padāni mātikāvasena ṭhapetvā puna ekekaṃ padaṃ gahetvā vibhatti āropitā ti vibhattiṃ gacchantāni tīhi kāraṇehi vibhattiṃ gacchanti, nānābhontāni catūhi kāraṇehi nānābhavanti, aparadīpanā paṇ' ettha dve ṭhānāni gacchati. Kathaṃ? Etāni hi vyañjanavasena upasaggavasena atthavasenā ti imehi tīhi kāraṇehi vibhattiṃ gacchanti.

Tattha kodho kujjhanā kujjhitattam, doso dussanā dussitattam<sup>1</sup> ti evaṃ vyañjanavasena vibhattigamanam veditabbam. Ettha hi eko va kodho vyañjanavasena evaṃ vibhattiṃ gato.

Cāro vicāro anuvicāro<sup>2</sup> ti evaṃ pana upasaggavasena vibhattigamanam veditabbam.

Paṇḍiccam kosallam nepuññam vebhavyā cintā upaparikkhā<sup>3</sup> ti evaṃ atthavasena vibhattigamanam veditabbam.

Tesu phassapadaniddese tāva imā tisso pi vibhattiyo labbhanti. Phasso phusanā ti hi vyañjanavasena vibhattigamanam hoti, samphusanā upasaggavasena, samphusitattam ti atthavasena. Iminā nayena sabbapadaniddesesu vibhattigamanam veditabbam.

336. Nānābhontāni pi pana nāmanānattena lakkhaṇanānattena kiccanānattena paṭikkhepanānattena ti imehi catūhi kāraṇehi nānā honti. Tattha katamo tasmim samaye vyāpādo hoti? Yo tasmim samaye doso dussanā ti ettha vyāpādo ti vā doso ti vā dve pi ete kodho eva nāmena nānattam gatā ti. Evaṃ nāmanānatte nānattam veditabbam.

337. Rāsatṭhena pañca pi khandhā eko va khandho hoti. Ettha pana rūpaṃ ruppanalakkhaṇam, vedanā vedayitalakkhaṇā, saññā sañjānanalakkhaṇā, cetanā cetayitalakkhaṇā, viññāṇam vijānanalakkhaṇam ti iminā lakkhaṇanānattena pañca khandhā honti. Evaṃ lakkhaṇanānattena nānattam veditabbam.

338. Cattāro sammappadhānā: Idha bhikkhu anuppannānam pāpakānam akusalānam dhammānam anuppādāya

<sup>1</sup> Dhs. § 1060.

<sup>2</sup> Dhs. § 8.

<sup>3</sup> Dhs. § 16.

— pe — cittam paggaṇhāti padahatī ti ekam eva viriyaṃ kiccanānattena catusu ṭhānesu āgatam eva kiccanānattena nānattam veditabbam.

Cattāro asaddhammā kodhagarutā na saddhammā saddhammagarutā makkhagarutā na saddhammagarutā lābhagarutā na saddhammagarutā, sakkāragarutā ti evamādisu pana paṭikkhepanānattena nānattam veditabbam.

Imāni pana cattāri nānattāni na phasse yeva labbhanti sabbesu pi phassapañcakādisu labbhanti, phassassa hi phasso ti nāmam — pe — cittassa cittan ti. Phasso ca phusanalakkaṇaṃ, vedanā vedayitalakkaṇā, saññā sañjānanalakkaṇā, cetanā cetayitalakkaṇā, viññāpaṃ vijānanalakkaṇam. Tathā phasso phusanakicco, vedanā anubhavanakiccā, saññā sañjānanakiccā, cetanā cetanakiccā, viññāpaṃ vijānanakiccan ti evaṃ kiccanānattena nānattam veditabbam.

Paṭikkhepanānattam phassapañcamake natthi. Alobhādiniddese pana alobho, alubbhanā, alubhitattam ti ādinā nayena labbhatī ti evaṃ paṭikkhepanānattena nānattam veditabbam.

Evaṃ sabbapadaniddesesu labbhamānavasena catubbidham pi nānattam veditabbam.

339. Aparadīpanā pana padatthuti vā hoti dalhikamam vā ti evaṃ dve ṭhānāni gacchati. Yaṭṭhikoṭiyā uppilenta viya hi sakim eva phasso ti vutte etam padam phullitamaṇḍitavibhūsitam nāma na hoti.

Punappuna vyañjanavasena upasaggavasena atthavasena phasso phusanā samphusitattam ti vutte phullitamaṇḍitavibhūsitam nāma hotī ti. Yathā hi daharam kumāraṃ nhāpetvā manoramam vattham paridahāpetvā pupphāni pilandhāpetvā akkhīni añjetvā ath'assa nalūṭe ekam eva manosilābindum kareyyum tassa na ettāvata cittaṭilako nāma hoti, nānāvāṇṇehi pana parivāretvā bindusu katesu cittaṭilako nāma hoti, evamsampadam idaṃ veditabbam. Ayam padatthuti nāma.

Vyañjanavasena upasaggavasena atthavasena ca punappuna bhaṇanam eva dalhikamam nāma.

Yathā hi āvuso ti vā bhante ti vā yakkho ti vā sappo

ti vā vutte dalhikammaṃ nāma na hoti, āvuso āvuso bhante yakkho yakkho sappo sappo ti vutte pana dalhikammaṃ nāma hoti, evaṃ evaṃ sakid eva yatthikoṭiyā uppiḷentena viya phasso ti vuttapade dalhikammaṃ nāma hoti.

Punappuna vyañjanavasena upasaggavasena atthavasena ca punappuna phasso phusanā samphusanā samphusitattam ti vutte yeva dalhikammaṃ nāma hoti ti.

Evaṃ aparādīpanā dve thānāni gacchati, etassa pi vasena labbhamānakapadaniddesesu sabbattha attho veditabbo.

Ayaṃ tasmim samaye phasso hoti ti yasmim samaye paṭhamam kāmāvacaram mahākusalacittam uppajjati tasmim samaye ayaṃ phasso nāma hoti ti. Ayaṃ tāva phassapadaniddesassa vaṇṇanā. Ito paresu pana vedanā-dipadānam niddesesu visesamattam eva vaṇṇayissāma. Sesam idha vuttena nayan' eva veditabbam.

340. Yaṃ tasmim samaye<sup>1</sup> ti ettha kiñcā pi katamā tasmim samaye vedanā ti āradḍham sātapaḍavasena pana yaṃ ti vuttam.

Tajjā manoviññāṇadhātu samphassajan ti ettha tajjā vuccati tassa sātassa sukhassa anucchavikā sarūpā. Anucchavikattho pi hi ayaṃ tajjā-saddo hoti. Yathāha: Tajjam tassā sarūpaṃ katham manteti ti tehi rūpādīhi ārammaṇehi imassa ca sukhassa paccayehi jānāti ti tajjā.

Manoviññāṇam eva nissattaṭṭhena dhātū ti manoviññāṇadhātu. Samphassato jātam samphasso vā jātan ti samphassajam.

Cittanissitattā cetasikam, madhuraṭṭhena sātam idaṃ vuttam hoti.

Yaṃ tasmim samaye yathāvuttena atthena tajjāya manoviññāṇadhātuyā samphassajam cetasikam sātam ayaṃ tasmim samaye vedanā hoti ti evaṃ sabbapadehi saddhim yojanā veditabbā.

Idāni cetasikam sukhan ti ādisu cetasikam padena kāyikam sukham paṭikkhipati, sukhapadena cetasikam dukkham cetosamphassajan ti cīttasamphassajātam sātam sukham

vedayitaṃ ti sātāṃ vedayitaṃ na asātāṃ vedayitaṃ, sukhāṃ vedayitaṃ na dukkhāṃ vedayitaṃ parato tīni padāni itthi-  
lingavasena vuttāni sātā vedanānaṃ asātā sukhavedanā na  
dukkhā ti ayam eva paṇ' ettha attho.

341. Saññānidese<sup>1</sup> tajjā manoviññāṇadhātu sam-  
phassaajā ti tassā kusalasaññāya anucchavikamanoviññāṇa-  
dhātuyā samphassamhi jātā saññā ti sabhāvanāmaṃ,  
sañjānanā ti sañjānanākāro, sañjānitattaṃ ti sañjāni-  
tabhāvo.

342. Cetanānidese<sup>2</sup> pi iminā va nayena veditabbo.

343. Cittānidese<sup>3</sup> cittacittatāya cittaṃ ārammaṇaṃ  
minamānaṃ jānāti ti mano. Mānasas ti mano eva.  
Antalikkhacaro pāso yvāyaṃ carati mānaso ti. Ettha pana  
sampayuttakadhammo mānaso ti vutto.

Kathaṃ hi bhagavā tuyhaṃ sāvako sāsane rato |  
appattamānaso sekho kalam kayirā jane sutā ti ||<sup>4</sup>  
ettha arahattaṃ mānasas ti vuttaṃ. Idha pana mano va  
mānasas. Vyājanavasena h'etaṃ padaṃ vadhitam.

Hadayaṃ ti cittaṃ. 'Cittaṃ vā te khipissāmi hadayaṃ  
vā te phālessāmi ti' ettha uro hadayaṃ ti vuttaṃ. Hadayā  
hadayaṃ maññe aññāya gacchati ti ettha cittaṃ.

Vakkaṃ hadayaṃ ti ettha hadayaavatthu. Idha pana  
cittam eva abbhantarattāna hadayaṃ ti vuttaṃ.

Tam eva parisuddhatthēna paṇḍaraṃ. Bhavaṅgaṃ  
sandhāy' etaṃ vuttaṃ. Yathāha: Pabhassaram<sup>5</sup> idam  
bhikkhave cittaṃ tañ ca kho āgantukehi upakkilesehi  
upakkiliṭṭhaṃ ti. Tato nikkhantattā pana akusalam pi  
Gaṅgāya nikkhantā nadī Gaṅgā viya Godhāvarīto nikkhantā  
Godhāvarī viya ca paṇḍaraṃ tveva vuttaṃ.

Mano manāyatanaṃ ti idha pana manogahaṇaṃ  
manass' eva āyatanabhāvadīpanattham. Ten' etaṃ dīpeti.  
Na y'idam devāyatanaṃ viya manassa āyatanattā manāya-  
tanaṃ. Atha kho mano eva āyatanam manāyatanaṃ ti.  
Tattha nivāsaṭṭhānatthēna ākāraṭṭhēna samosaraṇaṭṭhā-

<sup>1</sup> Dhs. § 4.    <sup>2</sup> Dhs. § 5.    <sup>3</sup> Dhs. § 6.

<sup>4</sup> Dhp. 255, Samyutta I p. 121.    <sup>5</sup> Aṅguttara 7, 3.

natthena sañjātidesatthēna kāraṇatthēna ca āyatanam vedittabbam.

Tathā hi loke issarāyatanam vāsudevāyatanam ti ādisu nivāsattthānam āyatanam ti vuccati, suvaṇṇāyatanam ratanāyatanam ti ādisu ākāro. Sāsane pana ‘manorame āyatane sevanti nam vihaṅgamā ti’ ādisu samosaraṇatthānam dakkhiṇāpatho<sup>2</sup> guṇam āyatanan ti ādisu sañjātideso. Tatra tatr’ eva sakkehihabbatam pāpuṇāti sati sati āyatane ti ādisu kāraṇam.

Idha pana sañjātidesatthēna samosaraṇatthēna kāraṇatthēnā ti tividho pi vaṭṭati. Phassādayo hi dhammā ettha sañjāyanti ti sañjātidesatthēna pi etam āyatanam.

Bahiddhā rūpasaddagandharasaphoṭṭhabbārammaṇabhāve pan’ ettha osaranti ti samosaraṇatthānena pi āyatanam, phassādīnam pana sahañjātādipaccayaṭṭhena kāraṇattā kāraṇatthēna pi āyatanan ti vedittabbam.

Manindriyam vuttattham eva.

Vijānāti ti viññāṇam. Viññāṇam eva khandho viññāṇakkhandho. Tassa rāsiādivasena attho vedittabbo. ‘Mahāudakkhandho tveva saṅkham gacchati ti’ ettha rāsattthēna khandhajo vutto. Silakkhandho samādhikkhandho ti ādisu guṇatthēna. ‘Addasa kho bhagavā mahantaṃ dārukkhandham ti’ ettha paññattimattatthēna. Idha pana rūpito khandho vutto. Rāsattthēna hi viññāṇakkhandhassa ekadeso ekam viññāṇam. Tasmā yathā rukkhassa ekam desam chindanto ‘rukkham chindati ti’ vuccati evam eva viññāṇakkhandhassa ekadesabhūtam ekam pi viññāṇam rūpito viññāṇakkhandho ti vuttam.

Tajjā manoviññāṇadhātū ti tesam phassādīnam dhammānam anucchavikā manoviññāṇadhātu. Imasmiṃ hi pade ekam eva cittam minanaṭṭhena mano, vijānanaṭṭhena viññāṇam, sabhāvaṭṭhena nissattaṭṭhena vā dhātū ti tīhi nāmehi vuttam.

Iti imasmiṃ phassapaṇcake phasso nāma va. Yasmā phasso evam tajjā manoviññāṇadhātu samphassajā ti cittaṇ ca. Yasmā tajjā manoviññāṇadhātu evam tasmā imasmiṃ

<sup>2</sup> Majjhimanikāya p. 496.

padadvaye tajjā manoviññānadhātu samphassajā paññatti na āropitā.

Vitakkapadādisu pana labbhamānā pi dhammaparicchinattā na uddhaṭṭā imesaṃ ca phassapañcakānaṃ dhammānaṃ pāṭiekkam vinibbhogaṃ katvā paññattim uddharamānena bhagavatā dukkaraṃ kataṃ. Nānā-udakānaṃ hi nānatelānaṃ vā ekabhājane pakkipitvā divasanimmathitānaṃ vaṇṇagandharasānaṃ nānatāya disvā vā ghāyitvā sāyitvā vā nānakaraṇaṃ sakkā bhaveyya nātum. Evaṃ sante pi taṃ dukkaraṃ ti vuttam.

Sammāsambuddhena pana imesaṃ arūpiṇaṃ cittacetasi-kānaṃ dhammānaṃ ekārammaṇe vattamānānaṃ pāṭiekkam pāṭiekkam vinibbhogaṃ katvā paññattim uddharamānena atidukkaraṃ kataṃ.

Tenāhāyasmā Nāgasenatthero<sup>1</sup>: Dukkaraṃ mahārāja bhagavatā kataṃ ti. Kim bhante Nāgasena bhagavatā dukkaraṃ kataṃ ti? Dukkaraṃ mahārāja bhagavatā kataṃ yam imesaṃ arūpiṇaṃ cittacetasikānaṃ dhammānaṃ ekārammaṇe vattamānānaṃ vavatthānaṃ akkhātā: ayam phasso, ayam vedanā, ayam saññā, ayam cetanā idam cittaṃ ti.

Opammaṃ karohi ti: Yathā, Mahārāja, kocid eva puriso nāvāya samuddam ajjhogahetvā hatthapuṭena udakaṃ ga-hetvā jivhāya sāyitvā jāneyya nu kho, Mahārāja, so puriso: idam Gaṅgāya udakaṃ, idam Aciravatiyā udakaṃ, idam Sarabhuyā udakaṃ, idam Mahiyā udakaṃ ti? Dukkaraṃ bhante Nāgasena jānitum ti. Tato dukkarataraṃ kho Mahārāja bhagavatā kataṃ yam imesaṃ arūpiṇaṃ citta-cetasikānaṃ dhammānaṃ — pe — idam cittaṃ ti.

344. Vitakkaniddese<sup>2</sup> takkanavasena vitakko. Tassa kittakaṃ takkesi? Kumbhan takkesi, sakaṭaṇ takkesi, yojanaṇ takkesi, aḍḍhoyojanaṇ takkesi ti evaṃ takkanavasena pavatti veditabbā. Idam takkassa sabhāvapadaṃ. Vitakkanavasena vitakko, balavataratakkass' etaṃ nāmaṃ. Suṭṭhu kappanavasena saṅkappo. Ekaggaṃ cittaṃ ārammaṇe appenti ti appanā. Dutiyapadam upasaggavasena

<sup>1</sup> Mil. p. 87.

<sup>2</sup> Dhs. § 7.

vaḍḍhitam. Balavatarā vā appanā vyappanā. Ārammaṇe cittaṃ abhiniropeti paṭiṭṭhapeti ti cetaso abhiniropanā. Yāthāvatāya niyyānikatāya ca kusalābhāvapatto pasattho saṅkappo ti sammāsaṅkappo.

345. Vicāraniddese<sup>1</sup> ārammaṇe caraṇakavasena cāro. Idam assa sabhāvapadam. Vicāraṇakavasena vicāro. Anugantvā vicāraṇakavasena anuvicāro. Upagantvā vicāraṇakavasena upavicāro ti. Upasaggavasena padāni vaḍḍhitāni. Ārammaṇe cittaṃ saraṃ viya jiyāya anusandahitvā ṭhapanato cittassa anusandhanatā. Ārammaṇam anupekkhamāno viya tiṭṭhati ti anupekkhatā. Vicāraṇakavasena vā upekkhanatā ti anupekkhanatā.

346. Pītiniddese<sup>2</sup> pīti ti sabhāvapadam. Pamuditabhāvo pāmojjam. Āmodanākāro āmodanā, pamodanākāro pamodanā. Yathā vā bhesajjānam vā telānam vā uṇhodakasītodakānam vā ekato karaṇam modanā ti vuccati evam ayam pi dhammānam ekatokaraṇena modanā. Upasaggavasena pana vaḍḍhetvā āmodanā pamodanā ti vuttā.

Hāseti ti hāso. Pahāseti ti pahāso. Haṭṭhapahaṭṭhākāraṇam etam adhivacanam. Vitti ti vittaṃ, dhanass' etam nāmaṃ. Ayam pana somanassa-paccayattā vitti, sarikkhatāya vitti. Yathā hi dhanino odanam paṭicca somanassam uppajjati evam pītimato pītim paṭicca somanassam uppajjati, tasmā vitti ti vuttā. Tuṭṭhisabhāvasaṇṭhitāya pītiyā etam nāma. Pītimā pana puggalo kāyacittānam uggatattā abbhuggatattā udaggo ti vuccati. Udaggassa bhāvo odagyam. Attano manatā attamanatā. Abhiraddhassa hi mano dukkhapadaṭṭhānattā attano mano nāma hoti, abhiraddhassa sukkhapadaṭṭhānattā attano mano nāma hoti, iti attano manatā attamanatā, sakamanatā sakamanassa bhāvo ti attho. Sā pana yasmā na aññassa kassaci attano manatā, cittass' eva pan' eso bhāvo cetāsiko dhammo, tasmā attamanatā cittassā ti vuttā.

347. Ekaggaṭāniddese<sup>3</sup> acalabhāvena ārammaṇe tiṭṭhati ti ṭhiti. Parato padadvayam upasaggavasena vaḍḍhitam. Api ca sampayuttadhamme ārammaṇamhi sampiṇḍetvā

<sup>1</sup> Dhs. § 8.

<sup>2</sup> Dhs. § 9.

<sup>3</sup> Dhs. § 11.



tiṭṭhati ti saṇṭhiti. Ārammaṇaṃ ogāhitvā anupavisitvā tiṭṭhati ti avatṭhiti. Kusalapakkhasmiṃ hi cattāro dhammā ārammaṇaṃ ogāhanti: saddhā sati samādhi paññā, ten'eva saddhā okappaṇā ti vuttā. Sati apilāpanatā ti samādhi avatṭhiti ti, paññā pariyogāhanā ti. Akusalapakkhe pana tayo dhammā ārammaṇaṃ ogāhanti: taṇhā diṭṭhi avijjā ti, ten' ev' ete oghā ti vuttā. Cittekaggatā paṇ' atthe balavatī hoti. Yathā hi rajutṭhānatṭhāne udakena visiñcitvā sammatṭho thokam eva kālaṃ rajo sannisidati, sukkhante sukkhante puna pakatibhāven' eva vutṭhāti, evam eva akusalapakkhe cittekaggatā na balavatī hoti. Yathā pana tasmim ṭhāne ghaṭehi udakam āsiñcitvā kuddālen' eva khaṇitvā ūkoṭanamajjanaṃ ghaṭṭanāni katvā upalitte ādāse viya chāyā paññāyati vassasatā-tikkame pi taṃ muhuttakaṃ taṃ viya hoti evam eva kusalapakkhe cittekaggatā balavatī hoti. Uddhaccavickicchāvasena pavattassa visāharassa paṭipakkhato avisaḥaro.

Uddhaccavickicchāvasen' eva gacchantam cittam vikkhipati nāma. Ayam pana tathāvidho vikkhepo na hoti ti avikkhepo. Uddhaccavickicchāvasen' eva cittam visāhaṭam nāma hoti, ito c'ito ca harīyati, ayam pana evam avisāhaṭassa mānasassa bhāvo ti avisāhaṭamānasatā. Samatho ti tividho samatho: cittasamatho, adhikarāṇasamatho, sabbasaṃkhārasamatho ti. Tattha aṭṭhasu samāpattisu cittekaggatā cittasamatho nāma. Tam hi āgama cittacalanam cittavipphanditam sammati vūpasammati, tasmā so cittasamatho ti vuccati. Sammukhā vinayādisattavidho adhikarāṇasamatho nāma. Tam hi āgama tāni adhikarāṇāni sammanti vūpasammanti, tasmā so adhikarāṇasamatho ti vuccati.

Yasmā pana sabbe saṅkhārā nibbānam āgama sammanti vūpasammanti tasmā so sabbasaṅkhārasamatho ti vuccati.

Imasmim atthe cittasamatho ti vuccati. Adhippeto samādhilakkhaṇe indaṭṭhaṃ kāreti ti samādhindriyam. Uddhacce na kampatī ti samādhibalaṃ. Sammāsamādhī ti yathā samādhi kusalasamādhī.

348. Saddhindriyaniddese<sup>1</sup> buddhādiguṇena saddahana-vasena saddhābuddhādīni va ratanāni saddahati pattiyāyati ti saddhā. Saddahati ti saddahanā. Buddhādīnaṃ guṇe ogāhati bhinditvā viya anupavisati ti okappanā. Buddhādīnaṃ guṇesu etāya sattā ativiya pasīdanti sayam vā abhippasīdanti ti abhippasādo. Idāni yasmā saddhindriyādīnaṃ samāsapadānaṃ vasena aññasmim pariyāye āradhe ādipadam gahetvā va padabhājanam kariyati ayam abhidhamme dhammatā, tasmā puna saddhā ti vuttam.

Yathā vā itthiyā indriyam itthindriyam na tathā idha idam pana saddhā va indriyam saddhindriyam ti. Evam samānādhikarānabhāvaññāpanattham pi puna saddhā ti vuttam. Evam sabbapadaniddesesu ādipadassa puna vacane payojanam veditabbam. Adhimokkhalakkhaṇe indaṭṭham kureti ti indriyam, assaddhiye na kampati ti saddhābalaṃ.

349. Viriyindriyaniddese<sup>2</sup> cetasiko ti. Idam viriyassa niyamato cetasikabhāvadīpanattham vuttam. Idam hi viriyam yadi pi bhikkhave kāyikaṃ viriyam tad api viriya-sambojjhaṅgo, yadi pi cetasikaṃ viriyam tad api viriya-sambojjhaṅgo ti. Iti hi idam uddesaṃ gacchati. Evam ādi suttesu caṅkamādīni karontassa uppannatāya kāyikaṃ ti vuccamānam pi kāyaviññānaṃ viya kāyikaṃ nāma, natthi cetasikaṃ eva pan' etan ti dīpetum cetasiko ti vuttam.

Viriyārambho ti viriyasāṅkhāto ārambho. Iminā sesārambhe paṭikkhipati, ayam hi ārabha saddo kamme āpattiyaṃ kiriyāya viriye himsāya vikopane ti anekesu atthesu āgato.

Yam kiñci dukkham sambhoti sabbam ārambhapaccayā, ārambhānaṃ nirodhena natthi dukkhassa sambhavo ti. Ettha hi kammam ārambho ti āgataṃ. Ārambho hoti vippatīsārī ca hoti ti ettha āpatti.

Mahāyaññā mahārambhā na te honti mahapphalā ti ettha yūpussāpanādikiriya.<sup>3</sup>

<sup>1</sup> Dhs. § 12.    <sup>2</sup> Dhs. § 13.    <sup>3</sup> yaññussāpanādikiriyā M.

Ārabhatha, nikkhamatha, yuñjatha buddhasāsane ti ettha viriyam.

Samanam Gotamam uddissa pāpam ārabhanti ti ettha himsāyam.

Bijagāmahūtagāmasamūrambhā paṭivirato hoti<sup>1</sup> ti ettha chedanabhañjanādīnam vikopanam. Idha pana viriyam eva adhippetam. Tena hi viriyārambho ti viriyasāṅkhāto ārambho ti. Viriyam hi ārabhanakavasena ārambho ti vuccati, idam assa sabhāvapadam. Kosajjato nikkhamanavasena nikkamo, param param thānam akkamanavasena parakkamo, uggantvā yāpanavasena<sup>2</sup> uyyāmo, vyāyāmanavasena vāyāmo, ussāhanavasena ussāho, adhimattussāhanavasena ussolhi, thirabhāvatthena thāmo, cittacetasikānam dhāraṇavasena avicchedato vā pavattanavasena kusalusantānam dhārenti ti dhiti.

Aparo nayo: nikkamo c'eso kāmānam panudanāya, parakkamo c'eso bandhanacchedanāya, uyyāmo c'eso oghassa nittharanāya, vāyāmo c'eso pūraṅgamanatṭhena, ussāho c'eso pubbaṅgamanatṭhena, ussolhi c'esā adhimattatṭhena, thāmo c'eso palighugghāṇatāya, dhiti c'esā avatṭhitikāritāyā<sup>3</sup> ti.

Kāmaṃ taco nhārū ca aṭṭhi ca avasussatū ti evam pavattikālo asithilaparakkamanavasena asithilaparakkamatā thiraparakkamo dāḥiparakkamo ti attho. Yasmā pan' etam viriyam kusalakammakaraṇatṭhāne chandaṃ na nikkhipati, dhuraṃ na nikkhipati, na otāreti, na vissajjeti, anosakkhitamānasataṃ āvahati, tasmā anikkhittachandataṃ anikkhittadhuratā ti vuttam. Yathā pana najjādike udakasambhinnatṭhāne dhuravāhagaṇaṃ gaṇhathā ti vadanti so jannunā bhūmim uppīletvā pi dhuraṃ vahati bhūmiyam patitum na deti evam viriyam kusalakammakaraṇatṭhāne dhuraṃ ukkhipati paggaṇhāti, tasmā dhurasampaggāho ti vuttam.

Paggahalakkhaṇe indatṭham kāreti ti viriyindriyam,

<sup>1</sup> Brahmajāla I. 1. 10.

<sup>2</sup> yānavasena G. T.

<sup>3</sup> aṭṭhitikāriyāyā T. G.

kosajje na kampatī ti viriyabalam. Yathū va niyyānikakusalavāyāmo ti sammāvāyāmo.

350. Satindriyaniddese<sup>1</sup> saraṇakavasena sati. Idam satiṃ sabbhāvapadam. Punappuna saraṇato anussaraṇavasena anussati, abhimukhaṃ gantvā viya saraṇato paṭisaraṇavasena paṭissati, upasaggavasena vā padam vadḍhitamattam etaṃ saraṇakākāro saraṇatā.

Yasmā pana saraṇatā ti tinnaṃ saraṇam pi nāmaṃ, tasmā tam paṭisedhetum puna satigahaṇaṃ katam. Satisaṅkhātā saraṇatā ti ayam h'ettha attho.

Sutapariyattigahaṇadhāraṇabhāvato dhāraṇatā. Anupavisaṇasaṅkhātena ogāhaṇatṭhena apilāpaṇabhāvo apilāpanatā. Yathā hi lābukaṭāhādīni udake pilavanti na anupavisanti na tathā ārammaṇe sati. Ārammaṇaṃ hi eṣā anupavisati, tasmā apilāpanatā ti vuttā.

Cirakatacirasabhāsītānaṃ na pammussanabhāvato apammussanatā. Upatṭhānalakkhaṇe indatṭhaṃ kareti ti satindriyaṃ. Satisaṅkhātam indriyaṃ satindriyaṃ. Pamāde na kampatī ti satibalam. Yathā va sati niyyānikasati kusalā sati ti sammāsati.

351. Paññindriyaniddese<sup>2</sup> tassa tassa atthassa pākāṭakaraṇa-saṅkhātena paññāpanatṭhena paññātena tena vā aniccādinā pakārena dhamme jānāti ti paññā. Imassa sabbhāvapadam pajānākāro pajānanā. Aniccādinī vicināti ti vicayo. Pavicayo ti upasaggena padam vadḍhitam. Catusaccadhamme vicināti ti dhammavicayo. Aniccādinam sallakkhaṇavasena sallakkhaṇā yeva. Upasagganānattena upalakkhaṇā paccupalakkhaṇā ti vuttā.

Paṇḍitassa bhāvo paṇḍiccaṃ. Kusalassa bhāvo kosallam. Nipunassa bhāvo nepuññaṃ. Aniccādinam vibhāvanabhāvavasena vebhavyā. Aniccādinam cintanakavasena cintā. Yassa vā uppajjati tam aniccādilakkhaṇam. Cintāpeti ti cintā. Aniccādinī upaparikkhatī ti upaparikkhā. Bhūri ti paṭhaviyā nāmaṃ. Ayam pi saṃhacittatṭhena bhūri viyā ti bhūri, tena vuttam: bhūri vuccati

<sup>1</sup> Dhs. § 14.

<sup>2</sup> Dhs. § 16, Puggala Paññatti II, 18.

paṭhavī. Tāya paṭhavīsamāya vitthatāya vipulāya paññāya samannāgato ti bhūripaṇño ti.

Api ca paññāyam etaṃ adhivacanam. Bhūrī ti bhūte atthe ramatī ti bhūrī.

Asati viya siluccaye kilese medhati himsati ti medhā. Gahaṇadhāraṇatṭhena vā medhā yass' uppajjati ti taṃ sattam hitam paṭipattiyam sampayuttadhamme yathāvalakkhaṇapaṭivedho parineti ti parināyikā.

Aniccādivasena dhamme vipassati ti vipassanā. Sammāpakārehi aniccādinī jānāti ti sampajāññam. Uppatha-paṭipanne sindhave vithim āropanattham patodo viya. Uppathe dhāvanakūṭacittam vithim āropanattham vijjati ti patodo viya. Patodo dassanalakkhaṇe indatṭham kāreti ti indriyam. Paññāsaṅkhātam indriyam paññindriyam. Avijjāya na kampatī ti paññābalaṃ. Kilesacchedanatṭhena paññā va sattham paññāsattham. Accuggatatṭhena paññā va pāsādo paññāpāsādo. Ālokanatṭhena paññā va āloko paññā-āloko. Obhāsanatṭhena paññā va obhāso paññā-obhāso. Pajjotatṭhena paññā va pajjoto paññā-pajjoto. Paññāvato hi ekapallaṅkena nisinnassa dasasahassī lokadhātu ekālokā ekobhāsā ekapajjotā hoti.

Ten' etaṃ vuttam: Inesu pana tisu padesu ekapadena pi etasmim atthe siddhe yān' etāni cattāro me bhikkhave ālokā katame cattāro? Candāloko suriyāloko agyāloko paññāloko ime kho bhikkhave cattāro ālokā. Etadaggaṃ bhikkhave imesaṃ catunnam ālokānam yad idam paññā-āloko.

Tathā cattāro 'me bhikkhave obhāsā — cattāro 'me bhikkhave pajjotā ti sattānam ajjhāsayavasena suttāni desitāni. Tadanurūpen' eva idhā pi desanā katā. Attho hi anekehi ākārehi vibhajjamāno suvibhatto hoti. Aññathā ca añño bhuñjati añño tirati. Kārakatṭhena pana ratidāyakatṭhena ratijanakatṭhena cittikakatṭhena dullabhapaṭubhāvattṭhena atulatṭhena anomasattaparibhogattṭhena paññā va ratanam paññāratanam.

Na tena sattā muyhanti sayam vā ārammaṇe na muyhatī ti amoho. Dhammavicayapadaṃ vuttattham eva. Kasmā pan' etaṃ puna vuttan ti? Amohassa mohapaṭi-

pakkhabhāvadīpanattham. Ten' etaṃ dīpeti yvāyaṃ amoho. So na kevalam mohato añño dhammo, mohassa pana paṭipakkho dhammavicayasāṅkhāto amoho nāma idha adhippeto ti. Sammāditṭhi yathāvaniyyānikakusala-ditṭhi.

352. Jīvitindriyaniddese<sup>1</sup> yo tesam arūpīnaṃ dhammānam āyū ti tesam sampayuttakānam arūpadhammānaṃ yo āyāpanatṭhena āyu tasmiṃ hi sati arūpadhammā ayanti gacchanti pavattanti, tasmā āyū ti vuccati. Idam assa sabhāvapadam.

Yasmā pan' ete dhammā āyusmiṃ yeva sati tiṭṭhanti, ṭhapenti, yāpenti, iriyanti, vattanti, pāliyanti tasmā ṭhīti ti ādmi vuttāni. Vacanattho pan' ettha etāya tiṭṭhanti ti ṭhīti, yāpenti ti yāpanā. Tathā yapanā evam bujḥantānam pana vasena purimapade rassattaṃ kataṃ.

Etāya iriyanti ti iriyanā, vattanti ti vattanā, pārenti ti pālanā, jīvanti ti jivitaṃ, anupālanalakkhane indatṭham kāreti ti jīvitindriyaṃ.

353. Hiribalaniddese<sup>2</sup> yaṃ tasmiṃ samaye ti yena dhammena tasmiṃ samaye. Liṅgavipallāsaṃ vā katvā yo dhammo tasmiṃ samaye ti pi attho veditabbo. Hiriyitabbenā ti upayogatthe karaṇavacanam.

Hiriyitabbayuttakaṃ kāyaduccaritādiḍhammaṃ hiri-yati jigucchati ti attho. Pāpakānaṃ ti lāmakānam akusalānaṃ dhammānaṃ ti akosalyasambhūtānaṃ dhammānaṃ samāpattiyā ti idam pi upabhogatthe karaṇavacanam. Tesam dhammānaṃ samāpattim paṭilābhasamaṅgibhāvaṃ hiriyati jigucchati ti attho.

354. Ottappabalaniddese<sup>3</sup> hetatthe karaṇavacanam ottappitabbayuttakena ottappassa hetubhūtena kāyaduccaritādinaṃ vuttappakārāya ca samāpattiyā ottappassa hetubhūtāya ottappati bhāvayati ti attho.

355. Alobhaniddese<sup>4</sup> alubbhanakavasena alobho. Na lubbhati ti pi alobho. Idam assa sabhāvapadam. Alubbhanā ti alubbhanākāro lobhasamaṅgipuggalo lubbhito nāma. Na lubbhito alubbhito.

<sup>1</sup> Dhs. § 19.    <sup>2</sup> Dhs. § 30,    <sup>3</sup> Dhs. § 31.    <sup>4</sup> Dhs. § 32.

Alubbhitassa bhāvo alubbhitattam. Sārāgapatikkhepato na sārāgo ti asārāgo. Asārajjanā ti asārajjanākāro, asārajjitassa bhāvo asārajjitattam.

Na abhijjhāyatī ti anabhijjhā. Alobho kusalamūlam ti alobhasaṅkhātam kusalamūlam. Alobho hi kusalanam dhammanam mūlapaccayatthena pi kusalamūlam. Kusalaṅ ca tam mūlapaccayatthena mūlam vū ti kusalamūlam.

Adosaniddese adussanakavasena adoso. Na dussatī ti pi adoso. Idam assa sabhāvapadam. Adussanū ti adussanākāro. Adussitassa bhāvo adussitattam.

Vyāpādapatikkhepato na vyāpādo ti avyāpādo. Kodha-dukkhapatikkhepato na vyāpajjo ti avyāpajjo. Adosa-saṅkhātam kusalamūlam ti vuttattam eva.

356. Kāyapassaddhiniddesādisu<sup>1</sup> yasmā kāyo ti tayo khandhā adhippetā. Tasmā vedanākhandassā ti ādi vuttam.

Passambhanti etāya te dhammā, vigaṭṭadarathā bhavanti samassāsappattā ti passaddhi. Dutiyapadam upasaggavasena vaḍḍhitam. Passambhanā ti passambhanākāro. Dutiyapadam upasaggavasena vaḍḍhitam. Passaddhisamaṅgitā ti paṭippassambhitassa khandhattayassa bhāvo paṭippassambhitattam. Sabbapadehi pi tiṇṇam khandhānam kilesadarathapaṭippassaddhi eva kathitā. Dutīyanayena viññāṇakkhandhassa darathapaṭippassaddhi katā.

357. Lahupariṇāmatā<sup>2</sup> ti lahukākāro. Lahupariṇāmatā ti lahupariṇāmo etesaṃ dhammanan ti lahupariṇāmo. Tesam bhāvo lahupariṇāmatā. Sigham sīgham parivattanasamatthata ti vuttam hoti.

Adandhanatā ti garubhāvapaṭikkhepavacanam etam. Abhāriyatā ti attho.

Avitthananatā ti thīnamiddhādikilesabhārassa abhāvena atthaddhata.

Evam tiṇṇam khandhānam lahukākāro kathito.

358. Dutīyā yena viññāṇakkhandhassa<sup>3</sup> lahukākāro kathito.

<sup>1</sup> Dhs. § 40 ff.

<sup>2</sup> Dhs. § 42.

<sup>3</sup> Dhs. § 43.

359. Mudutā<sup>1</sup> ti mudubhāvo. Maddavatā ti maddavam vuccati. Siniddhamaddave mudu, tassa bhāvo maddavatā.

Akakkkhalatā ti akakkkhalabhāvo, akatthinatā ti akatthinabhāvo. Idhā pi purimanayena tīṇaṃ khandhānaṃ, pacchimanayena viññāṇakkhandhassa mudukākāro kathito.

360. Kammaññatā<sup>2</sup> ti kammasādutā. Kusalakiriyyāya viniyogakkhamatā ti attho. Sesapadadvayaṃ vyañjanavasena vaḍḍhitam. Padadvayenā pi hi purimanaye tīṇaṃ khandhānaṃ, pacchimanaye viññāṇakkhandhassa kammaniyākāro va kathito.

361. Paḡuññatā<sup>3</sup> ti paḡuṇabhāvo. Anāturatā niggilānatā ti attho. Sesadvayaṃ vyañjanavasena vaḍḍhitam.

Idhā pi purimanayena tīṇaṃ khandhānaṃ, pacchimanayena viññāṇakkhandhassa niggilānākāro va kathito.

362. Ujjukatā<sup>4</sup> ti ujukabhāvo. Ujuken' ākārena pavatatanatā ti attho. Ujukassa khandhattayassa viññāṇakkhandhassa bhāvo ujjukatā.

Ajimhatā ti gomuttavaṇkabhāvapaṭikkhepo. Avañkatā ti candalekhāvaṇkabhāvapaṭikkhepo. Akuṭilatā ti naṅgalakoṭivaṇkabhāvapaṭikkhepo. Yo hi pāpaṃ katvā va 'na karomī ti' bhāsati so gantvā paccosakkanatāya gomuttavaṇko nāma hoti, yo karonto va 'bhāyāṃ' aham pāpassā ti' bhāsati so yebhuyyena kuṭilatāya candalekhāvaṇko nāma hoti, yo karonto va kho 'pāpassa na bhāyeyyā ti' bhāsati senānikuṭilatāya naṅgalakoṭivaṇko nāma hoti. Yassa vā tīpi pi kammadvārāni asuddhāni so gomuttavaṇko nāma hoti, yassa yāni kānici dve so candalekhāvaṇko nāma, yassa yaṃ kiñci ekaṃ so naṅgalakoṭivaṇko nāma.

Dīghabhāṇakā panāhu: Ekacco hi bhikkhave paṭhamavaye ekavīsatiyā anesanāsu chasu ca agocaresu carati ayam gomuttavaṇko nāma.

363. Eko paṭhamavaye catupārisuddhisīlam pūreti, lajji kukkuccako sikkhākāmo hoti, majjhimavaye purimasadiso

<sup>1</sup> Dhs. § 44.

<sup>2</sup> Dhs. § 46 ff.

<sup>3</sup> Dhs. § 48 f.

<sup>4</sup> Dhs. § 50.



ayaṃ candakoṭivāṅko nāma. Eko paṭhamavaye pi majjhimavaye pi catupārisuddhisīlam pūreti lajjī kukkuccako sikkhākāmo hoti pacchimavaye purimasadisso ayaṃ naṅgalakoṭivāṅko nāma. Tassa kilesavasena eva vaṅkakassa puggalassa bhāvo jimhatā vaṅkatā kuṭilatā ti vuccati. Tāsam paṭikkhepavasena ajimhatādikā vuttā khandhā diṭṭhā nāma desanā katā. Khandhānaṃ hi etā ajimhatādikā no puggalassā ti evaṃ sabbe pi imehi padehi purimanaye tiṇṇaṃ khandhānaṃ, pacchimanaye viññānakkhandhassā ti arūpiṇaṃ dhammānaṃ nikkilesatāya ujjukākāro kathito ti vedītabbo.

Idāni yvāyaṃ yevāpanā ti appanāvāro vutto. Tena dhammuddesavāre dassitānaṃ yevāpanakānaṃ yeva saṅkhepato niddeso kato hoti ti.

Niddesavāra-kathā niṭṭhitā.

364. Etthāvataṃ pucchāsamayaniddeso dhammuddeso appanā ti uddesavāre catūhi paricchedehi, pucchāsamayāniddeso dhammaniddeso appanā ti niddesavāre catūhi paricchedehi ti atṭhapaṛicchedapaṭimaṇḍito dhammavavatthānavāro niṭṭhito hoti.

Idāni tasmim kho pana samaye cattāro khandhā honti ti saṅgahavāro āraḍḍho. So uddesa-niddesa-paṭi-niddesānaṃ vasena tividho hoti.

Tattha tasmim kho pana samaye cattāro khandhā<sup>1</sup> ti evamādiko uddeso. Katame tasmim samaye cattāro khandhā<sup>2</sup> ti ādiko niddeso.

Katamo tasmim samaye vedanākkhandho<sup>3</sup> ti ādiko paṭiniddeso ti vedītabbo.

Tattha uddesavāre cattāro khandhā ti ādayo tevīsati koṭṭhāsā honti. Tesam evaṃ attho vedītabbo.

365. Yasmim samaye kāmāvacaram paṭhamam mahākusala-cittam uppajjati, ye tasmim samaye cittaṅgavasena uppannā ṭhapetvā yevāpanake pālim ārūhā atirekapaṇṇāsā dhammā te sabbe saṅgayhamānā rāsattḥena cattāro khandhā

<sup>1</sup> Dhs. § 58.

<sup>2</sup> Dhs. § 59.

<sup>3</sup> Dhs. 60.

honti,<sup>1</sup> hetthāvuttena āyatanatthēna dve vā āyatanāni<sup>2</sup> honti, sabhāvattthēna suññatatthēna nissattattthēna dve va dhātuyo<sup>3</sup> honti, paccayasāṅkhātēna āharaṇattthēna tayo c'ettha dhammā āhārā<sup>4</sup> honti, avasesū no āhārā.

Kim pan' ete aññamaññassa vā tamsamutthānarūpassa vā paccayā honti ti no na honti? Ime pana tathā vā honti aññathā vā ti samāne paccaye atirekapaccayā honti, tasmā āhārā ti vuttā. Katham etesu hi phassūhāro yesaṃ dhammānam avasesā cittacetāsikā paccayā honti tesaṃ ca paccayo hoti ti sesā ca vedanā āharati.

Manosañcetanāhāro tesaṃ ca paccayo hoti tayo ca bhavē āharati, viññāṇāhāro tesaṃ ca paccayo hoti paṭisandhināmarūpaṃ ca āharati. Nanu ca so vipāko va, idam pana kusalaviññāṇaṃ ti.

Kim cāpi kusalaviññāṇaṃ? Taṃ sarikkhatāya pana viññāṇāhāro, tena vuttam: upatthambhakatthēna vā ime tayo āhārā ti vuttā. Ime hi sampayuttakadhammānaṃ kabalīkārāhāro viya rūpakāyassa upatthambhakaavasena paccayā honti. Ten' eva vuttam: Arūpino āhārā sampayuttakānaṃ dhammānaṃ tamsamutthānānaṃ ca rūpānaṃ āhārapaccayena paccayo ti.

Aparo nayo: Ajjhattikā santi ti yā visesapaccayatā kabalīkārāhāro ca ime ca tayo dhammā āhārā ti vuttā. Viseso paccayo hi kabalīkārāhārabhakkhānaṃ sattānaṃ rūpakāyassa kabalīkāro āhāro nāma kāye vedanāya phasso viññāṇassa ca no sañcetanā nāmarūpassa viññāṇaṃ. Yathāha: Seyyathā pi bhikkhave ayaṃ kūyo āhāratthitiko āhāraṃ paṭicca tiṭṭhati anāhāro no tiṭṭhati yathā phassa-paccayā vedanā vedanūpaccayā saṅkhārā saṅkhārapaccayā viññāṇaṃ viññāṇapaccayā nāmarūpaṃ ti.

366. Adhipatiyatthēna pana atth' eva dhammā indriyāni honti na avasesā, tena vuttam: atth' indriyāni honti ti.<sup>5</sup>

Upanijjhāyanaṭṭhēna pañc' eva dhammā jhānaṅgāni honti, tena vuttam: pañcaṅgikaṃ jhānaṃ hoti ti.<sup>6</sup>

<sup>1</sup> Dhs. § 59—63.<sup>2</sup> Dhs. § 64—66.<sup>3</sup> Dhs. § 67—69.<sup>4</sup> Dhs. § 70—73.<sup>5</sup> Dhs. § 74—82.<sup>6</sup> Dhs. § 83—88.

Niyyānaṭṭhena hettaṭṭhena ca pañca dhammā maggaṅgāni honti, tena vuttam: pañcaṅgiko maggo hoti ti.<sup>1</sup>

Kiñcā pi aṭṭhaṅgiko ayam maggo, lokiyacitte pana ekakkhaṇe tisso viratiyo na labbhanti. Tasmā pañcaṅgiko ti vutto.

Nanu ca: yathā gatamaggo ti kho bhikkhu ariyass' etam aṭṭhaṅgikass' etam aṭṭhaṅgikassa maggassa adhivacanan ti imasmim sutte yath' eva lokuttaramaggo aṭṭhaṅgiko pubbabhāgavipassanāmaggo pi tath' eva aṭṭhaṅgiko ti.

Yathāgatamaggavacananena imass' atthassa dīpitattā lokikamaggena pi aṭṭhaṅgikena bhavitabban ti? Na bhavitabban. Ayam hi suttantadesanā nāma pariyāyadesanā. Ten'evūha: Pubbe va kho pan' assa kāyakammaṃ vacikammaṃ ājivo suparisuddho hoti ti. Ayam pana nippariyāyadesanā. Lokiyacittasmim hi tisso viratiyo ekakkhaṇe labbhanti, tasmā pañcaṅgiko va vutto ti.

Akampiyaṭṭhena pana satt' eva dhammā balāni<sup>2</sup> honti, mūlaṭṭhena tayo dhammā hetū,<sup>3</sup> phusanakaṭṭhena eko va dhammo phasso,<sup>4</sup> vedayitaṭṭhena eko va dhammo cittaṃ,<sup>5</sup> rāsaṭṭhena dve va, vedayitaṭṭhena ca eko va vedanākkhandho, rāsaṭṭhena sañjānaṭṭhena eko va saññākkhandho,<sup>6</sup> rāsaṭṭhena abhisankaranaṭṭhena eko va saṅkhārakkhandho,<sup>7</sup> rāsaṭṭhena cittacittaṭṭhena eko va viññānakkhandho<sup>8</sup> vijānaṭṭhena ceva hetthā vuttam. Ayatanaṭṭhena ca ekam eva manāyatanaṃ,<sup>9</sup> vijānaṭṭhena adhipatiyaṭṭhena ekam eva manindriyaṃ,<sup>10</sup> vijānaṭṭhena sabhāvasuññatanissattaṭṭhena eko va dhammo manoviññānadhātu<sup>11</sup> nāma hoti, na avasesā tthapetvā pana cittaṃ.

Yathāvuttena atthena avasesā sabbe pi dhammā ekam dhammāyatanaṃ<sup>12</sup> eva ekā va dhammadhātu.<sup>13</sup> Ye vā pana tasmim samaye ti iminā pana appanāvārena idhā pi hetthā vuttā yevāpanakā saṅgahitā va yathā ca idha evaṃ

<sup>1</sup> Dhs. § 89—94.

<sup>2</sup> Dhs. § 95—102.

<sup>3</sup> Dhs. § 103—106.

<sup>4</sup> Dhs. § 107.

<sup>5</sup> Dhs. § 111.

<sup>6</sup> Dhs. § 112.

<sup>7</sup> Dhs. § 114.

<sup>8</sup> Dhs. § 115.

<sup>9</sup> Dhs. § 116.

<sup>10</sup> Dhs. § 117.

<sup>11</sup> Dhs. § 118.

<sup>12</sup> Dhs. § 119.

<sup>13</sup> Dhs. § 120.

sabbattha, ito param hi etthakam pi na vicārayissāma. Niddesapaṭiniddesavāresu heṭṭhāvuttanayen' eva attho veditabbo.

Saṅgahavāro niṭṭhito.

Koṭṭhāsavāro ti pi etass' eva nāmaṃ.

367. Idāni tasmim kho pana samaye dhammā hontī<sup>1</sup> ti suññatavāro āraddho. So uddesaniddesavasena dvidhā va ṭhito.

Tattha uddesavāre dhammā hontī ti iminā saddhim catuvisati koṭṭhāsā hontī, sabbakoṭṭhāsesu ca cattāro dve tayo ti gaṇaparicchedo na vutto. Kasmā? Saṅgahavāre paricchinnattā.

Tattha paricchinnā dhammā yeva hi idhā pi vuttā. Na h'ettha sassato bhāvo attā vā upalabbhati dhammā vā. Ete dhammamattā<sup>2</sup> asārā aparināyaka ti imissā suññatāya dīpanattham vuttā. Tasmā evam ettha attho veditabbo.

Yasmim samaye kāmāvacaram paṭhamam mahākusala-cittam uppajjati tasmim samaye cittaṅgavasena uppannā atirekapaññāsa dhammā sabhāvaṭṭhena dhammā eva hontī. Na añño koci satto vā bhāvo vā poso vā puggalo vā hotī ti. Tathā rāsatṭhena khandhā va hontī ti. Evam purīmanayen' eva sabbapadesu atthayojanā veditabbā.

Yasmā pana jhānato aññaṃ jhānaṅgaṃ maggato vā aññaṃ maggaṅgaṃ natthi tasmā idha jhānaṃ hoti, maggo hoti icceva vuttam.

Upānījhāyanatṭhena hi jhānam eva hetatṭhena maggo va hoti na añño koci satto vā bhāvo vā ti evam sabbapadesu atthayojanā kātabbā. Niddesavāro uttānattho yevā ti.

Suññatavāro niṭṭhito.

Niṭṭhita ca tihi mahāvārehi maṇḍetvā niddiṭṭhassa paṭhamacittassa atthavaṇṇanā.

368. Idāni dutiyacittādīni dassetuṃ katame dhammā<sup>3</sup> ti ādi āraddham. Tesu sabbesu pi paṭhamacitte vutta-

<sup>1</sup> Dhs. § 121.

<sup>2</sup> dhammamato G.

<sup>3</sup> Dhs. § 146.

nayen' eva tayo mahāvārā veditabbā. Na kevalam ca vārā eva paṭhamacitte vuttasadisānam sabbapadānam attho pi vuttanayen' eva veditabbo. Ito paramhi apubbapada-vaṇṇanam yeva karissāma.

Imasmim tava dutiyacittaniddese sasaṅkhārenā ti idam eva apubbam. Tass' attho saha saṅkhārenā ti sasaṅkhāro. Tena sasaṅkhārena saussāhena sappayogena sa-upāyena sa-paccayagahaṇenā ti attho.

Yena hi ārammaṇādīnam paccayagahaṇena paṭhamacittam uppajjati ten' eva sappayogena sa-upāyena idam uppajjati tass'eva uppatti veditabbā.

Idh' ekacco bhikkhu viharapaccante vasamāno cetiyaṅgaṇasammujjanavelāya vā therūpaṭṭhānavelāya vā pattāya dhammasavanadivase vā sampatte 'mayham gantvā paccāgacchato atidūram bhavissati, na gamissāmi ti' cintetvā puna cintesi 'bhikkhussa nāma cetiyaṅgaṇam vā therūpaṭṭhānam vā dhammasavanam vā āgantum asārūpam, gamissāmā ti' gacchati tass' eva attano va payogena parena vā vattādīnam akarāṇe ādīnavam karāṇe ca ānisaṃsam dassetvā ovadiyamānassa niggahavasen' eva vā 'ehi idam karohi ti' kāriyamānassa uppannam kusalacittam sasaṅkhārena paccayaggahaṇena uppannam nāma hoti ti.

Dutiyacittam niṭṭhitam.

369. Tatiye citte<sup>1</sup> nāṇena vippayuttan ti nānavippayuttam. Idam pi hi ārammaṇe haṭṭhapahaṭṭham hoti, paricchindanañānam pan' ettha na hoti, tasmā idam daharakumārakānam bhikkhum disvā ayam thero mayhan ti vandanakāle ten' eva nayena cetiyavandanadhammasavanakālādisu ca uppajjati ti veditabbam. Pāliyam pan' ettha sattasu thānesu paññā pariyāyati. Sesam pākaticam evā ti.

Tatiyam cittam.

370. Catutthacitte<sup>2</sup> pi es'eva nayo. Idam pana sasaṅkhārenā ti vacanato yadā mātāpitāro daharakumāre sise gahetvā cetiyādīni vandāpentī te ca anattikā samānā pi haṭṭhapahaṭṭhā vandanti evarūpe kāle labbhatī ti veditabbam.

371. Pañcame<sup>3</sup> upekkhāsahagatam ti upekkhāvedanāya

<sup>1</sup> Dhs. § 147.    <sup>2</sup> Dhs. § 148, 149.    <sup>3</sup> Dhs. § 150—155.

sampayuttam. Idam hi ārammaṇe majjhattam hoti paricchindanakam nānam p'ettha hoti yeva. Pāliyam pan' ettha jhānapañcake upekkhā hoti indriyatṭhake upekkhindriyam<sup>1</sup> hoti ti vatvā sabbesam pi vedanāpadānam niddese sātāsātasukhadukkhapaṭikkhepavasena desanam katvā adukkhamasukhā vedanā kathitā.

Tassā majjhattalakkhaṇe indatṭham kāraṇavasena upekkhindriyabhāvo veditabbo. Idam paṭipāṭiyā ca ekasmiṃ ṭhāne pīti parihīnā. Tasmā cittaṅgavasena pālim ārūḷhā pañcapaṇṇās' eva dhammā honti. Tesam vasena sabba-kotṭhāsesu sabbavāresu ca vinicchayo veditabbo. Chatṭhasattamatṭhamāni dutiyatatiyacatutthesu vuttanayena veditabbāni.

372. Kevalam hi imesu vedanāparivattanam eva pītiparihānā ca hoti. Sesam saddhim uppattinayena tādīsam eva. Karuṇāmoditāparikammakāle pi hi imesam uppatti Mahāatṭhakathāyam anuññātā. Eva imāni atṭha kāmāvacarakusalacittāni nāma. Tāni sabbāni pi dasahi puññakiriya-vatthūhi dīpetabbāni. Katham? Dānamayaṃ puññakiriya-vatthu sīlamayaṃ bhāvanāmayam apacitisahagataṃ veyyāvaccasahagataṃ pattānuppadānam abbhanumodanam desanāmayam savanamayaṃ diṭṭhijjukammaṃ puññakiriya-vatthū ti. Imāni hi dasa puññakiriya-vatthūni nāma.<sup>2</sup>

Tattha dānam eva dānamayaṃ puññakiriya ca. Sā tesam tesam ānisamsānam vatthu cā ti puññakiriya-vatthu. Sesesu pi es' eva nayo. Tattha cīvarādisu catusu paccayesu rūpādisu vā chasu ārammaṇesu annādisu vā dasasu dānavatthusu tan taṃ dentassa tesam uppādanato paṭṭhāya pubbabhāge pariccāgākāle pacchā somanassacittena anussaraṇakāle cā ti tīsu kālesu pavattā cetanā dānamayaṃ puññakiriya-vatthu nāma.

Pañcasīlam samādiyantassa pabbajjissāmi ti vihāram gacchantassa pabbajantassa manoratham matthakam pāpetvā pabbajito va tamhi sādhu suṭṭhū ti āvajjantassa pātimokkham samvarantassa cīvarādayo paccaye paccavekkhantassa āpāthagatesu rūpādisu cakkhudvārādīni sam-

<sup>1</sup> Dhs. § 194.

<sup>2</sup> Mahāvvyutpatti 93.

varantassa ājivam sodhentassa pavattā cetanā silamayam puññakiriyavatthu.

Paṭisambhidāya vuttena vipassanāmaggena cakkhum aniccato dukkhato anattato bhāventassa — pe — manam — pe — rūpe — pe — dhamme cakkhuvīññānam — pe — manovīññānam cakkhusamphassajam — pe — manosamphassajam vedanam rūpasāññam — pe — jarāmaranam aniccato dukkhato anattato bhāventassa pavattā cetanā atṭhātimsāya vā ārammaṇesu appanam appattā sabbā pi cetanā-bhāvanāmayam puññakiriyavatthu nāma.

Mahallakam pana disvā paccuggamanam pattacivara-pāṭiggahaṇam abhivācaggasampadānādivasena apacitisahagataṃ veditabbam.

Buddhatarānam vattapaṭivattakaraṇavasena gāmam piṇḍāya pavitṭham bhikkhum disvā pattam gahetvā gāme bhikkham samādapetvā upasaṃharaṇavasena ‘gaccha bhikkhu. tam pattam āharā ti’ sutvā vegena gantvā pattaharaṇādivasena ca kūyaveyyāvaṭṭikakāle veyyāvaccasahagataṃ veditabbam.

Dānam datvā gandhādīhi pūjam katvā asukassa nāma patti hotū ti vā sabbasattānam hotū ti vā pattim dadato pattānuppadānam veditabbam.

Kim pan’ evam pattim dadato puññakkhaya hoti ti? Na hoti. Yathā pana ekam padīpam jāletvā tato dīpasa-hassam jālentassa paṭhamadīpo khīṇo ti na vattabbo, purimālokena pana saddhim pacchimāloko ekato hutvā atimahā hoti, evam evam pattim dadato parihāni nāma n’atthi, vaḍḍhi yeva pana hoti ti veditabbā. Parehi din-nāya pattiyā vā aṇṇāya vā puññakiriyāya sādhu suṭṭhū ti anumodanavasena abbhānumodanam veditabbam.

Eko evam dhammakathiko ti maṃ jānissanti ti icchāya ṭhatvā lābhagaruko hutvā deseti tam na mahapphalam eko at-tano paṇaṇam dhammam apaccasimsamāno vimuttāyatanasī-sena paresam deseti idam desanāmayam puññakiriyavatthu.

Eko suṇanto iti maṃ sabbe jānissanti ti suṇāti tam na mahapphalam eko evam me mahapphalam bhavissati ti hitapharaṇena muducittena dhammam suṇāti idam savana-mayam puññakiriyavatthu nāma.

Diṭṭhim ujum karontassa diṭṭhi-ujjukammam puñña-kiriyavatthu nāma.

Dīghabhāṇakā panāhu: Diṭṭhujjukammam sabbesaṃ niya-manalakkhaṇam. Yaṃ kiñci puññaṃ karontassa hi diṭṭhiyā ujukabhāven' eva mahapphalaṃ hoti ti.

373. Etesu pana puñña-kiriyavatthusu dānamayaṃ nāma 'dānaṃ dassāmi ti' cintentassa uppajjati, dānaṃ dadato uppajjati, 'dinnam me ti' paccavekkhantassa uppajjati. Evam pubbacetanā muñcanacetanā ti tisso pi cetanā ekato katvā dānamayaṃ puñña-kiriyavatthu nāma hoti.

Sīlamayaṃ pi 'sīlam pūressāmi ti' cintentassa uppajjati ti, silapūraṇakāle uppajjati, 'pūritam me ti' paccavekkhantassa uppajjati ti tā sabbā pi ekato katvā sīlamayaṃ puñña-kiriyavatthu nāma hoti — pe —. Diṭṭhujjukammam pi 'diṭṭhim ujukaṃ karissāmi ti' cintentassa uppajjati, diṭṭhim ujum karontassa uppajjati, 'diṭṭhi me ujukā katā ti' paccavekkhantassa uppajjati. Tā sabbā pi ekato katvā diṭṭhujjukammapuñña-kiriyavatthu nāma hoti.

Sutte pana tīni yeva puñña-kiriyavatthūni āgatāni. Tesu itaresaṃ pi saṅgaho veditabbo. Apacitiveyyāvaccāni hi sīlamaye saṅgahaṃ gacchanti.

Pattānuppadāna-abbhanumodanāni dānamaye, desanā-savanadiṭṭhujjukammāni bhāvanāmaye, ye pana diṭṭhujjukammam bhāvanāmaye sabbesaṃ niyamanalakkhaṇam ti vadanti. Tesam taṃ tisu pi saṅgahaṃ gacchati evaṃ etāni saṅkhepato tīni hutvā vitthārato dasa honti. Tesu 'dānaṃ dassāmi ti' cinto aṭṭhannaṃ kāmāvacarakusala-cittānaṃ aṇṇataren' eva cinteti, dadamāno pi tesam yeva aṇṇatarena deti, 'dānaṃ me dinnam ti' paccavekkhanto pi tesam yeva aṇṇatarena paccavekkhati. 'Sīlam pūressāmi ti' cinto pi tesam yeva aṇṇatarena cinteti, sīlam pūrento pi tesam yeva aṇṇatarena pūreti, 'sīlam me pūritam ti' paccavekkhanto pi tesam yeva aṇṇatarena paccavekkhati.

'Bhāvanam bhāvēssāmi ti' cinto tesam yeva aṇṇatarena cinteti, bhāvento pi tesam yeva aṇṇatarena bhāveti, 'bhāvanā me bhavitā ti' paccavekkhanto pi tesam yeva aṇṇatarena paccavekkhati.



‘Jeṭṭhāpacitikammaṃ karissāmī ti’ cinto pi tesam yeva aññatarena cinteti, karonto pi tesam yeva aññatarena karoti, ‘katam me ti’ paccavekkhanto pi tesam yeva aññatarena paccavekkhati.

‘Kāyaveyyāvatīkammaṃ karissāmī ti’ cinto pi karonto pi, ‘katam me ti’ paccavekkhanto pi tesam yeva aññatarena paccavekkhati.

‘Pattim dassāmī ti’ cinto pi ‘dinnam me ti’ paccavekkhanto ‘pattim vā sesakusalam vā anumodissāmī ti’ cinto pi tasmim yeva aññatarena cinteti, anumodento pi tasmim yeva aññatarena anumodati ‘anumoditam me ti’ paccavekkhanto pi tesam yeva aññatarena paccavekkhati.

‘Dhammam desissāmī ti’ cinto tesam yeva aññatarena cinteti, desento tesam yeva aññatarena deseti, ‘desito me ti’ paccavekkhanto tesam yeva aññatarena paccavekkhati.

‘Dhammam sossāmī ti’ cinto pi tesam yeva aññatarena cinteti, suṇanto pi tesam yeva aññatarena suṇāti, ‘suto me ti’ paccavekkhanto tesam yeva aññatarena paccavekkhati.

‘Diṭṭhim ujum karissāmī ti’ cinto pi tesam yeva aññatarena cinteti, ujum karonto pana catuttham ñāṇam sampayuttānam aññatarena karoti, ‘diṭṭhi me ujukā katā ti’ paccavekkhanto aṭṭhannam aññatarena paccavekkhati.

374. Imasmim thāne cattāri anantāni nāma gahitāni. Cattāri hi anantāni: Ākaso ananto, cakkavālāni anantāni, sattakāyo ananto, buddhañāṇam anantaṃ. Ākāsassa hi puratthimadisāya vā pacchimuttaradakkhiṇāsu vā ettakāni vā yojanasatāni ettakāni vā yojanasahassāni ettakāni vā yojanasatasahassāni ti paricchedo natthi.

Sinerumattam pi ayokūṭam paṭhavī dvidhā katvā heṭṭhākhittam sassate va no patiṭṭham labhetha, evam ākāsam anantaṃ nāma. Cakkavālānam pi satehi vā sahassehi vā paricchedo natthi. Sace pi hi Akaniṭṭhabhavane nibbattā dalhadhammadhanuggahassa lahukena asanena tiriyaṃ tālacchāyaṃ atikkamanamattena kālena ca cakkavālasatasahassasamatikkamanasamatthena javena samannāgatā cattāro

mahābrahmāno cakkavālapariyantam passissāmi ti tena javena dhāveyyum, cakkavālapariyantam adisvā va parinibbāyeyyum evaṃ cakkavāḷāni anantāni nāma.

Ettakesu pana cakkavāḷesu udakaṭṭhakathalaṭṭhakasattānam pamāṇaṃ natthi, evaṃ sattakāyo ananto nāma. Tato pi buddhañāṇaṃ anantaṃ eva. Evaṃ aparimāṇesu chakkavāḷesu aparimāṇānaṃ sattānaṃ kāmāvacarasomanassasahagatañāṇasampayutta-asāṅkhārikakusalacittāni ekassa bahūni uppajjanti bahūnaṃ pi bahūni uppajjanti, tāni sabbāni pi kāmāvacaraṭṭhena somanassasahagataṭṭhena nāṇasampayuttaṭṭhena asāṅkhārikaṭṭhena ekattaṃ gacchathā ti ekavaso-manassasahagatan ti hetukasāṅkhārikamahācittaṃ hoti tathā sasāṅkhārikamahācittaṃ — pe — tathā upekkhāsahagatañāṇavippayutta-duhetukasasāṅkhārika-cittaṃ ti evaṃ sabbāni pi aparimāṇesu cakkavāḷesu aparimāṇānaṃ sattānaṃ uppajjamānāni kāmāvacarakusalacittāni sammāsambuddho mahatūlāya tulayamāno viya kumbhe pakklhipitvā minamāno viya sabbaññutañāṇena paricchinditvā aṭṭh' ev' etāni ti sarikkhatṭhena aṭṭh' eva koṭṭhāse katvā dassesi.

375. Puna imasmiṃ ṭhāne chabbidhena puññāyūhanaṃ nāma gahitaṃ. Puññaṃ hi atthi sayamkāraṃ, atthi paramkāraṃ, atthi sāhatthikaṃ, atthi āṇattikaṃ, atthi sampajānakataṃ, atthi asampajānakataṃ. Taṃ tattha attano dhammatāya kataṃ sayamkāraṃ nāma, paraṃ karontaṃ disvā kataṃ paramkāraṃ nāma.

Sahatthena kataṃ sāhatthikaṃ nāma. Āṇāpetvā kārītaṃ āṇattikaṃ nāma. Kammaṇ ca phalaṇ ca saddahitvā kataṃ sampajānakataṃ nāma, kammam pi phalam pi ajānitvā kataṃ asampajānaṃ kataṃ nāma.

Tesu sayamkāraṃ karonto pi sahatthena karonto pi āṇāpetvā karonto pi imesaṃ aṭṭhannaṃ kusala-cittānaṃ aññataren' eva karoti. Sampajānakaraṇaṃ pana catūhi nāṇasampayuttehi hoti, asampajānakaraṇaṃ catūhi nāṇavippayuttehi.

Aparā pi imasmiṃ ṭhāne catasso dakkhiṇāvisuddhiyo gahitā: Paccayānaṃ dhammikatā cetanāmahattaṃ vatthusampatti guṇātirekatā ti.

Tattha dhammena samena uppannā paccayā dhammikā nāma.

Saddahitvā okappetvā dadato pana cetanāmahattam nāma hoti. Khīṇāsavabhāvo vatthusampatti nāma, khīṇāsavass' eva nirodho vuṭṭhitabhāvo guṇātirekatā nāma. Imāni cattāri samodhānetvā dātum sakkontassa kāmāvacarakusalacittam imasmim yev' attabhāve vipākam deti Puṇṇakasetṭhi Kākavaliya - Sumanāmālākārādinaṃ viya.<sup>1</sup>

376. Saṅkhepato pana sabbam pi kāmāvacarakusalacittam cittan ti karitvā cittavicittatṭhena ekam eva hoti, vedanāvasena somanassasahagatam upekkhāsahagatam ti duvidham hoti, ñānavibhattidesanāvasena catubbidham hoti, somanassasahagatañānasampayuttam asaṅkhārikamahācittam upekkhāsahagatañānasampayuttam asaṅkhārikamahācittam. Candanasampayuttatṭhena asaṅkhārikatṭhena ca ekam eva hoti, tathā ñānasampayutta-sasaṅkhārikam ñānavippayutta-asaṅkhārikam ñānavippayutta-sasaṅkhārikam cā ti evam ñānavibhatti-desanāvasena. Catubbidhe pan' etasmim asaṅkhārasasaṅkhāravibhattito cattāri asaṅkhārikāni sasaṅkhārikāni ti aṭṭh' eva kusala-cittāni honti. Tāni yathāvato natvā bhagavā sabbaññū gaṇīvaro muni-seṭṭho ācikkhati deseti paññāpeti paṭṭhapeti vicarati vibhajati uttānikaroti ti.

Atthasāliniyā Dhammasaṅgahaṭṭhakathāya kāmāvacarakusalaniddeso samatto.

377. Idāni rūpāvacarakusalam dassetum katame dhammā kusalā ti<sup>2</sup> ādi āraddham. Tattha rūpūpapattiyā maggam bhāveti ti. Rūpam vuccati rūpabhavo. Upapatti ti nibbatti jāti sañjāti. Maggo ti upāyo. Vacanattho pan' ettha tam upapattim maggati gavesati janeti nipphādeti ti maggo.

Idam vuttam hoti: Yena maggena rūpabhavo upapatti hoti nibbatti jāti sañjāti tam maggam bhāveti ti. Kiṃ pan' etena niyamato rūpabhavo upapatti hoti? Na hoti. Samādhim bhikkhave bhāvētha, samāhito yathābhūtam jānāti passati ti. Evam vuttena hi nibbedhabhāgiyena rūpabhavā-tikkamo pi hoti. Rūpūpapattiyā pana ito añño maggo

<sup>1</sup> Dh. p. 230 f.    <sup>2</sup> Dh. § 160. Comp. Mahāvīyutp. 67.

nāma natthi. Tena vuttam: rūpūpapattiyaṃ maggam bhāveti ti.

Atthato cāyam maggo nāma cetanā pi hoti cetanāsampayuttadhammā pi tadubhayam pi nirayaṃ cāhaṃ, Sāriputta, jñānāni nirayagāmim ca maggan ti hi ettha cetanāmaggo nāma.

Saddhāhiriyaṃ kusalañ ca dānaṃ |  
dhammā ete sappurisānuyātā ||  
Etaṃ hi maggaṃ duvidhaṃ vadanti |  
etena hi gacchati devalokaṃ. ||

Ettha cetanāsampayuttadhammā maggo nāma. Ayam bhikkhave maggo, ayam paṭipadā ti saṅkhārūpapatti. Suttādisu cetanā pi cetanāsampayuttadhammā pi maggo nāma. Imasmim pana tḥāne jhānan ti vacanato cetanāsampayuttā adhippetā.

Yasmā pana jhānacetanā paṭisandhim ākaḍḍhati tasmā cetanā pi cetanāsampayuttadhammā pi vaḍḍhanti yeva.

378. Bhāveti ti janeti uppāleti vaḍḍheti. Ayam tāva idha bhāvanāya attho. Aññattha pana upasaggavasena sambhāvanā paribhāvanā vibhāvanā ti. Evam aññathā pi attho hoti.

Tattha idh' Udāyi mama sāvakā adhisīle sambhāventi. Sīlavā samano Gotamo paramena sīlakkhandhena samannāgato ti ayam sambhāvanā nāma okappanā ti attho.

Sīlaparibhāvito samādhimahapphalo hoti mahānisamsa, samādhiparibhāvitā paññā mahapphalā hoti mahānisamsā, paññāparibhāvitam cittaṃ sammā devo āsavehi vimuccatī ti ayam paribhāvanā nāma vāsanā ti attho.

Idha rūpaṃ vibhāvehi saññaṃ saṅkhāre viññāṇaṃ vibhāvehi ti ayam vibhāvanā nāma antaradhāpanā ti attho.

Puna ca param Udāyi akkhātā mayā sāvakānam paṭipadā yathā paṭipannā me sāvakā cattāro satipaṭṭhāne bhāventi ti ayam pana uppādanavaḍḍhanatṭhena bhāvanā nāma. Imasmim pi tḥāne ayam eva adhippetā. Tena vuttam: bhāveti ti janeti uppāleti vaḍḍheti ti. Kasmā pan' ettha yathā kāmāvacarakusalacittaniddese dhammapubbaṅgamā va desanā katā tathā akatvā puggalapubbaṅ-

gamā katā ti? Paṭipadāya sādhetabbato, idam hi catusu paṭipadāsu aññatarāya sādhetabbam.

Na kāmāvacaram viya vinā paṭipadāya uppajjati paṭipadā ca nām' esā paṭipannake sati hoti ti ekam attham dassetum puggalapubbaṅgamam desanam karonto rūpūpapattiyā maggam bhāveti ti āha.

379. Vivicc' eva kāmehi ti viviccitvā vinā hutvā apakkamitvā. Yo panāyam ettha evakāro so niyamatto ti veditabbo. Yasmā va niyamatto tasmā tasmim paṭhamam jhānam upasampajja viharapasamaye avijjānānam pi kāmānam tassa paṭhamassa jhānassa paṭipakkhabhāvam kāmāpariccāgen' eva c'assa adhigamam dīpeti. Katham? Vivicc' eva kāmehi. Evam hi niyame kayirāmaṇe idam paññāyati. Nūnam assa jhānassa kāmā paṭipakkhabhūtā yesu sati idam na pavattati andhakāre sati padīpobhāso viya tesam pariccāgen' eva c'assa adhigamo hoti orimatīrapariccāgena pārīmatīrass' eva tasmā niyamam karoti ti.

Tattha siyā: Kasmā pan' esa pubbapadesv eva vutto na uttarapade? Kim akusalehi dhammehi aviviccā pi jhānam upasampajja vihareyyā ti? Na kho pan' etam evam daṭṭhabbam, tam nissaraṇato hi pubbapade esa vutto. Kāmadhātusamatikkamanato hi kāmāragapaṭipakkhato ca idam jhānam kāmānam eva nissaraṇam.

Yathāha: 'Kāmānam etam nissaraṇam yad idam nekkhamman ti'. Uttarapade pi pana yathā idh'eva bhikkhave samaṇo idha dutiyo samaṇo ti ettha evakāro ānetvā vuccati evam vattabbo. Na hi sakkā ito aññehi pi nīvaraṇasaṅkhātehi akusalehi dhammehi avivicca jhānam upasampajja viharitum. Tasmā vivicc' eva kāmehi vivicca akusalehi dhammehi ti evam padadvaye pi esa daṭṭhabbo.

Padadvaye pi ca kiñcā pi viviccā ti iminā sādharānavacanena tadaṅgavivekādayo kāyavivekādayo ca sabbe pi vivekā saṅgaham gacchanti. Tathā pi kāyaviveko cittaviveko vikkhambhanaviveko ti idha daṭṭhabbā.

380. Kāmehi ti. Iminā pana padena ye ca niddese katame vatthukāmā manāpiyā rūpā ti ādinā nayena vatthukāmā vuttā. Ye ca tatth' eva Vibhaṅge chando kāmo

rāgo kāmo chandarāgo kāmo saṅkapparāgo kāmo ime vuccanti kāmā ti. Evaṃ kilesakāmā vuttā te sabbe pi saṅgahitā icc'eva daṭṭhabbā.

Evaṃ hi sati vivicc' eva kāmehi ti vatthukāmehi pi vivicc' evā ti attho yujjati. Tena kāyaviveko vutto hoti.

381. Vivicca akusalehi dhammehi ti kilesakāmehi sabbākusalehi vā viviccā ti attho yujjati. Tena cittaviveko vutto hoti.

Purimena c'ettha vatthukāmehi vivekavacananato eva kāmasukhapariggaho vibhāvito hoti. Evaṃ vatthukāmakilesakāma-vivekavacananato evaṇ ca etesam paṭhamena saṅkilesa-vatthuppahānaṃ, dutiyena saṅkilesappahānaṃ, paṭhamena lolabhāvassa hetupariccāgo, dutiyena bālabhāvassa paṭhamena ca payogasuddhi, dutiyena āsayaposanaṃ vibhāvitaṃ hoti ti pi nātappaṃ.

Esa tāva nayo kāmehi ti ettha vatthukāmesu vatthukāmapakkhe, kilesakāmapakkhe pana chando ti ca rāgo ti ca evamaḍihi anekabhedo kāmaccchando yeva kāmo ti adhippeto. Yo ca akusalapariyāpanno pi samāno tattha katamo kāmaccchando kāmo ti ādinā nayena Vibhaṅge jhānapaṭipakkhato viṣuṃ vutto kilesakāmattā vā purimapade vutto.

Akusalapariyāpannattā dutiyapade anekabhedato v'assa kāmato ti avatvā kāmehi vuttaṃ aṇṇesam pi ca dhammānaṃ akusalabhāve vijjamāne tattha katame akusalā dhammā kāmaccchando ti ādinā nayena Vibhaṅge upari jhānaṅgapaccanika-paṭipakkha-bhāvadassanato nīvaraṇān'eva vuttāni. Nīvaraṇāni hi jhānaṅgapaccanikāni, tesam jhānaṅgān eva paṭipakkhāni viddhamsanakāni vighātakāni ti vuttaṃ hoti.

Tathā hi samādhī kāmaccchandassa paṭipakkho, pīti vyāpādassa, vitakko thīnamiddhassa, sukham uddhaccakukuccassa, vicāro vicikicchāyā ti peṭake vuttaṃ.

382. Evaṃ ettha vivicc' eva kāmehi ti iminā kāmaccchandassa vikkhambhanāviveko vutto hoti, vivicca akusalehi dhammehi ti iminā pañcannam pi nīvaraṇānaṃ, agahitagahaṇena pana paṭhamena kāmaccchandassa, dutiyena sesanīvaraṇānaṃ. Tathā paṭhamena tīsu akusalamūlesu pañcakāmaguṇabhedavisayassa lobhassa, dutiyena āghāta-

vatthubhedādivisayānaṃ dosamohānaṃ oghādisu vā dhammesu, paṭhamena kāmena kāmoghakāmayogakāmāsavakā-mupadāna-abhiññhā-kāyaganthakāmarāgasāññojanānaṃ, dutiyena avasesa - oghayogāsava - upādānaganthasaññojanānaṃ, paṭhamena taṇhāya taṃsampayuttakānaṃ ca dutiyena avijjāya taṃsampayuttakānaṃ ca. Api ca paṭhamena lobhasampayutta - atṭha - cittuppādānaṃ, dutiyena sesānaṃ catunnaṃ akusala-cittuppādānaṃ vikkhambhanaviveko vutto hoti ti veditabbo.

Ayaṃ tāva vivicca' eva kāmehi vivicca akusalehi dhammehi ti ettha atthappakāsanā. Ettāvata ca paṭhamassa jhānassa pahānaṅgaṃ dassetvā idāni sampayogaṅgaṃ dassetuṃ savitakkaṃ savicāraṃ ti ādi vuttaṃ.

Tattha heṭṭhāvuttalakkaṇādivibhāgena appanāsampayogato rūpāvacarabhāvaṃ pattaṇa vitakkena c'eva vicārena ca saha vattati rukkho viya pupphena ca phalena cū ti idaṃ jhānaṃ savitakkaṃ savicāraṇa ti vuccati. Vibhaṅge pana iminā ca vitakkena iminā ca vicārena upeto hoti samupeto ti ādinā nayena puggalādhiṭṭhānā desanā katā. Attho pana tatrā pi evam eva daṭṭhabbo.

383. Vivekajan ti. Ettha vivitti viveko nīvaraṇavigamo ti attho. Vivitto ti vā viveko, nīvaraṇavivitto jhānasampayuttadhammārāsī ti attho. Tasmā vivekā tasmim vā viveke jātan ti vivekajaṃ.

384. Pītisukhaṇ ti. Ettha pītisukhā ti heṭṭhā pakāsitān' eva tesu vuttappakārūya pañcavidhāya pītiyā appanāsamādhissa mūlaṃ hutvā vadḍhamānā samādhisampayogaṃ gatā pharaṇapīti. Ayaṃ imasmim atthe adhippetā pīti iti. Ayañ ca pīti idaṃ ca sukhaṃ assa jhānassa asmim vā jhāne atthi ti idaṃ jhānaṃ pītisukhaṃ ti vuccati.

Athavā pīti ca sukhaṃ ca pītisukhaṃ. Dhammavinayādayo viya vivekajaṃ pītisukhaṃ assa jhānassa asmim vā jhāne atthi ti evam pi vivekajaṃ pītisukhaṃ yath'eva hi jhānaṃ evam pītisukhaṃ p'ettha vivekajaṃ eva hoti tañ c'assa atthi. Tasmā ekapaden' eva vivekajaṃ pītisukhaṃ ti vattum yujjati. Vibhaṅge pana idaṃ pana sukhaṃ imāya pītiyā saha gatan ti ādinā na vuttaṃ. Attho pana tatthā pi evam eva daṭṭhabbo.

385. Paṭhamam jhānam ti. Ettha gaṇanānupubbatā. Paṭhamam uppannan ti pi paṭhamam, paṭhamam sāmāpajjitabbam ti pi paṭhamam. Idam pana na ekantalakkhaṇam. Cinnavāsibhāvo hi atṭha samāpattilābhī ādito paṭṭhāya matthakam pāpento pi samāpajjitum sakkoti. Matthakato paṭṭhāya ādim pāpento pi samāpajjitum sakkoti, antaranāraṇā okkamanto pi sakkoti. Evam pubbupattiyatṭhena pana paṭhamam nāma hoti jhānam ti. Duvidham jhānam ārammaṇupanijjhānaṇ ca lakkhaṇupanijjhānaṇ ca.

Tattha atṭhasamāpatti-paṭhavīkaṣiṇādiārammaṇam upanijjhāyati ti ārammaṇupanijjhānam ti saṅkhaṅgatā vipassanā. Maggaphalāni pana lakkhaṇupanijjhānam nāma.

Tattha vipassanā aniccādilakkhaṇassa upanijjhāyanato lakkhaṇupanijjhānam vipassanāya katakiccassa magge ijjhānato maggo, lakkhaṇupanijjhānaphalam pana nirodhasaccam. Tattha lakkhaṇam upanijjhāyati ti lakkhaṇupanijjhānam.

Tesu imasmim atthe ārammaṇupanijjhānam adhippetam. Kasmā? Ārammaṇupanijjhānato paccanīkajjhāpanato vā jhānam ti veditabbam.

386. Upasampajjā ti upagantvā pāpunitvā ti vuttam hoti. Upasampādayitvā vā nipphādetvā ti vuttam hoti. Vibhaṅge pana upasampajjā ti paṭhamassa jhānassa lābho paṭilābho patti sampatti phassanā sacchikiriyā upasampadā ti vuttam. Tassā pi evam attho daṭṭhabbo.

387. Viharati ti tadanurūpena iriyāpathavihārena itivuttappakārajhānasamaṅgī hutvā attabhāvassa iriyānam vuttim pālanam yāpanam cāram viharānam abhinippādeti. Vuttam h'etam Vibhaṅge: Viharati ti iriyati vattati pāleti yapeti yūpeti carati viharati, tena vuccati viharati ti.

388. Paṭhavīkaṣiṇam ti. Ettha paṭhavīmaṇḍalam pi sakalaṭṭhena paṭhavīkaṣiṇam ti vuccati. Tam nissāya paṭiladdhanimittam pi paṭhavīkaṣiṇam nimitte paṭiladdhajhānam pi. Tattha imasmim atthe paṭhavīkaṣiṇam ti veditabbam.

Paṭhavīkaṣiṇam ti saṅkhātam jhānam upasampajja viharati ti ayam h'ettha saṅkhepattho. Imasmim



pana paṭhavīkaṣiṇe parikkammaṃ katvā catukkapañcakajjhānāni nibbattetvā jhānapadaṭṭhānaṃ vipassanaṃ vaḍḍhetvā arahattaṃ pattukāmena kulaputtēna kiṃ kattabban ti? Ādito tāva pāṭimokkhasaṃvara-indriyasaṃvara-ājīva-pārisuddhi-paccaya-sannissitasāṅkhātāni cattāri sīlāni visodhetvā supārisuddhasīle paṭiṭṭhitena yvassa āvāsādisu dasasu palibodhesu palibodho atthi tam upacchinditvā kammaṭṭhāna-dāyakaṃ kalyāṇamittaṃ upasaṅkamitvā pāli-āgatesu atṭhātimsāya kammaṭṭhānesu attano cariyānukulaṃ kammaṭṭhānaṃ upaparikkhantaṃ sac'assa idam paṭhavīkaṣiṇaṃ anukulaṃ hoti.

Idam eva kammaṭṭhānaṃ gahetvā na bhāvanāya anurūpaṃ vihāraṃ palāya anurūpe viharantaṃ khuddakapalibodhūpacchedaṃ katvā kaṣiṇaparikkammaṇimittānurakkhaṇa-satta-asappāya-parivajjasattasappāyasevana-dasavidha-appanākosallappabhedāṃ sabbāṃ bhāvanāvidhānaṃ aparihāpentaṃ jhānādhiḡamatthāya paṭipajjitabbaṃ. Ayam ettha saṅkhepo, vitthāro pana Visuddhimagge vuttanayena veditaḡbo.

Yathā c'ettha evaṃ ito paresu pi. Sabbakammaṭṭhānaṃ hi bhāvanāvidhānaṃ sabbāṃ atṭhakathānayaṇa gahetvā Visuddhimagge vitthāritaṃ. Kiṃ tena tattha tattha puna vuttenā ti? Na naṃ puna vitthārayāma, pāliyā pana heṭṭhā anāgataṃ atthaṃ aparihāpetvā niraṇṭaraṃ anupadavaṇṇaṃ eva karissāma.

389. Tasmim samaye ti tasmim paṭhamajjhānaṃ upasampajja viharaṇasamaye. Phasso hoti — pe — avikkhepo hoti ti ime kāmāvacara-paṭhamakusala-citte vuttapakārā va padapaṭipātiyā cha-paṇṇāsa dhammā honti. Kevalaṃ hi kāmāvacarā ime bhummantaravasena mahagatā rūpāvacarā ti ayam ettha viseso. Sesāṃ tādisaṃ eva. Yevāpanakā paṇ' ettha chandādayo cattāro va labhanti.

Koṭṭhāsavāra-suññatavūrā pakatikā evā ti.

Paṭhamāṃ.

390. Dutiyajjhānaṇiddese<sup>1</sup> vitakkavicārānaṃ vūpa-

<sup>1</sup> Dhs. § 161. Mahāvūyutp. 67. Visuddhimagga 95.

samā ti vitakkassa ca vicārassa cā ti imesaṃ dvinnam vūpasamā samatikkamā dutiyajjhānakkhane apātubhāvā ti vuttam hoti. Tattha kiñcā pi dutiyajjhāne sabbe pi paṭhamajjhānadhammā na santi, aññe yeva hi paṭhamajjhāne phassādayo aññe idha oḷārikassa aṅgassa samatikkamā paṭhamajjhānato paresaṃ dutiyajjhānādinam adhi-gamo hoti ti dīpanattham vitakkavicārānaṃ vūpasamā ti evaṃ vuttan ti veditabbam.

391. Ajjhattan ti idha niyakajjhattam adhippetam. Vibhaṅge pana ajjhattam paccattan ti ettakam eva vuttam. Yasmā niyakajjhattam adhippetam tasmā attano jātam attasantāne nibbattan ti ayam ettha attho.

392. Sampasādanan ti. Sampasādanam vuccati saddhā sampasādanayogato jhānam pi sampasādanam nīlavanayogato nīlam vattham viya. Yasmā vā taṃ jhānam sampasādanasamannāgatattā vitakkavicārakkhobhavūpasamanena ca ceto sampasādayati tasmā pi sampasādanan ti vuttam.

Imasmiñ ca atthavikappe sampasādanam cetaso ti evam padasambandho veditabbo.

393. Purimasmim pana atthavikappe cetaso ti etam ekodibhāvena saddhim yojetabbam. Tatrāyam atthayojanā: Eko udeti ti ekodi. Vitakkavicārehi anajjhārūhataṃ aggo seṭṭho hutvā udeti ti attho. Seṭṭho pi hi loke eko ti vuccati vitakkavicārarahito vā eko asahāyo hutvā iti pi vuccati.

Athavā sampayuttadhamme udayati ti utṭhabeti ti attho. Seṭṭhatṭhena eko ca so udiccā ti ekodi. Samādhiss' etam adhivacanam. Iti imam ekodim bhāveti vadḍhetī ti idam dutiyajjhānam ekodibhāvam. So panāyam ekodi yasmā cetaso na sattassa na jivassa tasmā etaṃ cetaso ekodibhāvam ti vuttam.

Nanu cāyam saddhā paṭhamajjhāne pi atthi ayam ca ekodināmako samādhi. Atha kasmā idam eva sampasādanam cetaso ekodibhāvam cā ti vuccate? Adum hi paṭhamajjhānam vitakkavicārakkhobhena vicitarāṅgasamākulam iva jalam na suppasannaṃ hoti.\* Tasmā satiyā pi saddhāya

\* Hardy Eastern Monachism p. 270.

sampasādanam ti na vuttam. Na suppasannattā yeva ettha samādhi pi na suṭṭhu pākaṭo, tasmā ekodibhāvan ti pi na vuttam.

Imasmim pana jhāne vitakkavicārāpalibodhābhāvena lad-dhokāsā balavatī saddhā balavasaddhāsahāyapaṭilābhen' eva samādhi pi pākaṭo, tasmā idam eva vuttan ti veditabbam.

Vibhaṅge pana sampasādanam ti yā saddhā saddahanā okappanā abhippasādo cetaso ekodibhāvan ti yā cittassa ṭhiti — pe — sammāsamādhī ti ettakam eva vuttam. Evaṃ vuttana pan' etena saddhim ayam atthavaṇṇanā yathā na virujjhati aññad atthu samsandati ceva sameti ca evaṃ veditabbā.

394. Avitakkam avicāram ti bhāvanāya pahīnattā. Etasmim etassa vā vitakko natthi ti avitakkam. Iminā ca nayena avicāram. Vibhaṅge pi vuttam: Iti ayañ ca vitakko ayañ ca vicāro santā honti samitā vūpasantā atthagatā abbhaththagatā appitā sositā visositā vyantīkatā, tena vuccati avitakkam avicāram ti.

Etthāha: Nanu ca 'vitakkavicārānam vūpasamā ti' iminā pi ayam attho siddho, atha kasmā puna vuttam avitakkam avicāram ti vuccate? Evaṃ etaṃ siddho vā 'yam attho, na pan'etaṃ tadatthadīpanakam. Nanu avocumha: oḷārikassa aṅgassa samatikkamā paṭhamajjhānato paresaṃ dutiya-jhānādīnam samādhigamo hoti ti dassanattam vitakka-vicārānam vūpasamā ti evaṃ vuttam.

Api ca vitakkavicārānam vūpasamā idam sampasādanam na kilesakālussiyyassa vitakkavicārānañ ca vūpasamā ekodibhāvam na upacārajjhānam iva nīvaraṇappahānā paṭhamajjhānam iva ca aṅgapātubhāvā ti evaṃ sampasādana-ekodibhāvanam hetuparidīpakam idam vacanam. Tathā vitakkavicārānam vūpasamā idam avitakkam avicāram tatiyacatutthajjhānāni viya cakkhuviññānādini viya ca abhāvā ti evaṃ avitakka-avicārābhāvassa hetuparidīpakañ ca na vitakkavicārābhāvamattaparidīpakam. Vitakka-vicārābhāvamattaparidīpakam eva pana avitakkam avicāran ti idam vacanam. Tasmā purimam vatvā pi vattabbam evā ti. Samādhijan ti paṭhamajjhānasamādhito sampayutta-samādhito vā jātan ti attho.

Natthi kiñ cā pi paṭhamam pi sampayuttasamadhito jūtam. Atha kho ayam eva samādhi samādhi ti vattabbatam arahati vitakkavicārakkhobhavirahena ati viya acalattā suppasannattā ca. Tasmā imassa vaṇṇabhāṇanattham idam eva samādhijan ti vuttam.

Pītisukham ti. Idam vuttanayam eva. Dutiyam ti gāṇanānupubbatāya dutiyam. Idam dutiyam samāpajjati ti dutiyam.

395. Tasmim samaye phasso hoti ti ādisu jhānapaṇcake vitakkavicārapadāni parihīnāni maggapaṇcake ca sammāsaṅkappapadam parihīnam. Tesam vasena savihāttikāvibhāttikapadānam vinicchayo veditabbo.<sup>1</sup>

Koṭṭhāsavāre pi tivaṅgikam jhānam hoti, caturaṅgiko maggo hoti ti āgatam. Sesam paṭhamajjhānasaḍḍham evā ti dutiyam.

396. Tatiyaniddese<sup>2</sup> pītiyā ca virāgā ti. Virāgo nāma vuttappakārāya pītiyā jigucchanaṃ vā samatikkamo vā, ubhinnaṃ pana antarā ca saddo sampiṇḍanattho. So vūpasamaṃ vā sampiṇḍeti vitakkavicāravūpasamaṃ vā.

Tattha yadā vūpasamaṃ eva sampiṇḍeti tadā pītiyā ca virāgā ca kiñci bhiyyo vūpasamā cā ti evaṃ yojanā veditabbā. Imissā ca yojanāya virāgo jigucchanaṃ hoti, tasmā pītiyā jigucchanaṃ ca vūpasamā cā ti ayam attho daṭṭhabbo.

Yadā pana vitakkavicāravūpasamaṃ sampiṇḍeti tadā pītiyā ca virāgā kiñci bhiyyo vitakkavicārānaṃ ca vūpasamā ti evaṃ yojanā veditabbā.

Imissā ca yojanāya virāgo samatikkamanattho hoti, tasmā pītiyā ca samatikkamā vitikkamā vitakkavicārānaṃ ca vūpasamā ti ayam attho daṭṭhabbo.

Kāmañ ca te vitakkavicārā dutiyajjhāne yeva vūpasantā. Imassa pana jhānassa maggaparidīpanattham vaṇṇabhāṇanattham c'etaṃ vuttam. Vitakkavicārānaṃ ca vūpasamā ti hi vutte idam paññāyati nūna vitakkavicāravūpasamo maggo imassa jhānassā ti. Yathā ca tatiye ariyamagge appahīnānam pi sakkāyaditṭhādīnaṃ pañcannaṃ orambhā-

<sup>1</sup> Visuddhimagga p. 95, 96.

<sup>2</sup> Dhs. § 163. Mahāvvyutp. l. 1.

giyānaṃ sampayojanānaṃ pahānā ti evaṃ pahānaṃ vuccamaṇaṃ vannaḃhaṇaṇaṃ hoti. Tenāyaṃ attho vutto pītiyā ca samatikkamā vitakkavicārānaṃ ca vūpasamā ti.

397. Upekkhako viharatī ti. Ettha upapattito ikkhati ti upekkhā. Samam passati apakkkhapatitā hutvā passati ti attho.

Tāya visadāya vipulāya thāmagatāya samannāgatattā tatiyajjhānasamaṅgī upekkhako ti vuccati.

Upekkhā pana dasavidhā hoti<sup>1</sup>: Chaḷaṅgupekkhā, brahmavihārupekkhā, bojjhaṅgupekkhā, viriyupekkhā, saṅkhārupekkhā, vedanupekkhā vipassanupekkhā tatramajjhattupekkhā jhānupekkhā parisuddhiupekkhā ti.

Tattha yo idha khīṇāsavo bhikkhu cakkhunā rūpaṃ divsū neva sumano hoti na dummano upekkhako viharatī sato sampajāno ti evaṃ āgatā khīṇāsavassa chasu dvāresu iṭṭhāniṭṭha-chaḷārammaṇapathe parisuddhapakatibhāvā vi-jahanākārabhūtūpekkhā ayaṃ chaḷaṅgupekkhā nāma.

Yā pana upekkhāsahagatena cetasā ekaṃ disaṃ pharitvā viharatī ti evaṃ āgatā sattesu majjhattākārabhūtā upekkhā ayaṃ brahmavihārupekkhā nāma.

Yā upekkhā sambojjhaṅgaṃ bhāveti ti vivekanissitaṃ ti evaṃ āgatā saha-jatadhammānaṃ majjhattākārabhūtā upekkhā ayaṃ bojjhaṅgupekkhā nāma.

Yā pana kālena kālaṃ upekkhānimittam<sup>1</sup> manasikaroti ti evaṃ āgatā anaccāraddhā nātisithilā viriyasaṅkhātā upekkhā ayaṃ viriyupekkhā nāma.

Yā 'kati saṅkhārupekkhā samādhivasena uppajjanti, kati saṅkhārupekkhā vipassanāvasena uppajjanti' atṭha saṅkhārupekkhā samādhivasena uppajjanti, dasa saṅkhārupekkhā vipassanāvasena uppajjanti' evaṃ āgatā nīvaraṇādipatisaṅkhāsanniṭṭhānāgahāṇe majjhattābhūtā upekkhā ayaṃ saṅkhārupekkhā nāma.

Yā pana tasmim<sup>1</sup> samaye kāmāvacarakusalaṃ cittaṃ uppannaṃ hoti upekkhāsahagataṃ ti evaṃ āgatā adukkham-asukhasaṇṇitā upekkhā ayaṃ vedanupekkhā nāma.

Yā yad atthi yaṃ bhūtaṃ pajahati upekkham paṭilabhati

<sup>1</sup> Hardy Manual of Buddhism p. 524. Visuddhimagga p. 96.

ti evam āgatā vicinane majjhatabbhūtā upekkhā ayam vipassanupekkhā nāma.

Yā pana chandādisu yevāpanakesu āgatā saha-jātānam samavāhitabhūtā upekkhā ayam tatramajjhattupekkhā nāma.

Yā 'upekkhako viharatī ti' evam āgatā accanta-agga-sukhe pi tasmim apakkhapātajanani upekkhā ayam jhānupekkhā nāma.

Yā pana upekkhā satipārisuddhi-catuttham jhānan ti evam āgatā sabbapaccanīkapisuddhā paccanīkavūpasamane pi avyāpārabhūtā upekkhā ayam pārisuddhi-upekkhā nāma.

Tatra chaḷaṅgupekkhā ca brahmavihārupekkhā ca bojhaṅgupekkhā ca tatramajjhattupekkhā ca jhānupekkhā ca pārisuddhi-upekkhā ca atthato ekā tatramajjhātupekkhā hoti. Tena tena avatthābhedenā pan' assā ayam bhedo ekassā pi sato sattassa kumārayuvattherasenāpatirājadivasena bhedo viya tasmā tāsū yattha chaḷaṅgupekkhā na tattha bojhaṅgupekkhādayo yattha vā pana bojhaṅgupekkhā na tattha chaḷaṅgupekkhādayo honti ti veditabbā.

Yathā ca tesam atthato ekībhāvo evam saṅkhārupekkhāvipassanupekkhānam pi paññā. Eva hi sā kiccavasena dvidhā bhinnā. Yathā hi purisassa sāyaṃ geham pavitṭham sappam ajapadadaṇḍam gahetvā pariyesanānassa tam thusakoṭṭhake nipannaṃ disvā 'sappo nu kho no ti' avalokentassa sovattikattayaṃ disvā nibbemātikassa 'sappo na sappo ti' vicinane majjhattatā hoti evamevaṃ yā āradhāvipassakassa vipassanāñāpēna lakkhaṇattaye diṭṭhe saṅkhārānaṃ aniccabhāvādivicinane majjhattatā uppajjati ayam vipassanupekkhā.

Yathā tath' assa purisassa ajapadena daṇḍena gālham sappam gahetvā 'kin n'āham imaṃ sappam aviheṭṭento attānaṃ ca iminā adasāpento muñceyyan ti' muñcanā-kāram eva pariyesato gahaṇe majjhattatā hoti evamevaṃ yā lakkhaṇattayassa diṭṭhattā āditte viya tayo bhave passato saṅkhāragahaṇe majjhattatā ayam saṅkhārupekkhā. Iti vipassanupekkhāya siddhāya saṅkhārupekkhā pi siddhā va hoti. Iminā pan' esā vicinanagahaṇesu majjhatta-saṅkhātena kiccena duvidhā bhinnā ti.

Viriyupekkhā pana vedanupekkhā ca aññamaññaṃ ca

avasesāhi ca atthato bhinnā evā ti. Iti imāsu upekkhāsu jhānupekkhā idha adhippetā. Sā majjhattalakkhaṇā anābhogarasā avyāpārapaccupatthānā pītivirāgapadatthānā ti. Etthāha: nanu cāyam atthato tatramajjhattupekkhā va hoti? Sā ca paṭhamadutiya-jhānesu pi atthi.

Tasmā tatrā pi upekkhako ca viharatī ti evam ayaṃ vattabbā siyā. Sā kasmā na vuttā ti? Aparivyattakiccato. Aparivyattam hitassā tatthakiccam vitakkādihi abhibhūtattā. Idha pañāyaṃ vitakkavicārapītihi anabhibhūtattā ukkhit-tasirā viya hutvā parivyattakiccā jātā tasmā vuttā ti.

Niṭṭhitā upekkhako ca viharatī ti etassa sabbaso atthavaṇṇanā.

398. Idāni sato ca sampajāno ti. Ettha saratī ti sato, sampajānūti ti sampajāno. Puggalena sati ca sampajāññā ca vuttam.

Tattha saraṇalakkhaṇā sati apannusanarasā ārakkha-paccupatthānā, asaṃmohalakkhaṇaṃ sampajāññam tīraṇa-rasam paricayapaccupatthānaṃ. Tatra kiñcā pi idam sati-sampajāññam purimajjhānesu pi atthi. Muṭṭhasatissa hi asaṃ-pajānassa upacāramattam pi na sampajjati pag eva appanā. Oḷārikattā pana tesam jhānānam bhūmiyaṃ viya purisassa cit-tassa gati sukhā hoti. Avyākatam tattha satisampajāñña-kiccam oḷārikaṅgappahānena<sup>1</sup> pana sukhumattā. Imassa jhānassa purisassa khuradhārāyaṃ gamanaṃ viya satisam-pajāññakiccapariggahitā evaṃ cittassa gati icchitabbā ti. Idh' eva vuttam: Kiñci bhiyyo yathā dhenupako vaccho dhenuto apanīto arakkhiyamāno punad eva dhenum upa-gacchati<sup>2</sup> evaṃ idam tatiya-jhānasukham pītito apanītam satisampajāññārakkhena arakkhiyamānaṃ punad eva pītim upagaccheyya pītisampayuttam eva siyā.

Sukhe cā pi sattā sārājanti idaṃ ca atimadhurasukhaṃ tato paraṃ sukhābhāvā. Satisampajāññānubhāvena paṇ' ettha sukhe asārājānā hoti no aññathā ti. Idam attha-visesaṃ dassetum idam idh' eva vuttaṃ ti veditabbaṃ.

399. Idāni sukhaṃ ca kāyena paṭisaṃvedeti ti.

<sup>1</sup> oḷārikaṃ paggahanena C. G.

<sup>2</sup> Hardy Eastern Monachism p. 270.

Ettha kiñcā pi tatiyajjhānasamaṅgino sukhapaṭisaṃvedanābhogo natthi. Evaṃ sante pi yasmā tassa nāmakāyena sampayuttam sukham yaṃ vā tam nāma kāyasampayuttam sukham tam samuṭṭhāne tassa yasmā atipanītena rūpena rūpakāyo phuṭṭho yassa phuṭṭhattā jhānā vuṭṭhito pi sukham paṭivedeyya tasmā etam attham dassento sukhañ ca kāyena paṭisaṃvedeti ti āha.

400. Idāni yan tam ariyā ācikkhanti ‘upekkhako satimā sukhavihārī’ ti. Ettha yaṃ jhānahetu yaṃ jhānakāraṇā tam tatiyajjhānasamaṅgi-puggalam buddhādayo ariyā ācikkhanti desenti paññāpenti paṭṭhapenti vivaranti vibhajanti uttānīkaronti pakāsentī pasamsanti ti adhippāyo.

Kin ti? Upekkhako satimā sukhavihārī ti tatiyajjhānam upasampajja viharatī ti evam atthayojanā veditabbā.

Kasmā pana tam te evam pasamsanti ti? Pasamsārahato. Ayam hi yasmā atimadhurasukhe sukhapāramīpatte pi tatiyajjhāne upekkhako na tattha sukhābhisaṅgena ākaḍḍhayati yathā ca pīti na uppajjati evam upaṭṭhitasatitāya satimā. Yasmā ca ariyajānasevitam eva ca asaṅkiliṭṭham sukham nāma kāyena paṭisaṃvedeti tasmā pasamsāraho iti. Pasamsārahato nam ariyā ‘te evam pasamsāhetubhūte guṇe pakāsentī upekkhako satimā sukhavihārī ti’ evam pasamsanti ti veditabbam.

Tatiyan ti gāṇanānupubbatāya tatiyam. Idam tatiyam samāpajjati ti tatiyam.

Tasmiṃ samaye phasso hotī ti ādisu jhānapaṇcake pītipadam pi paribhīnam<sup>1</sup> tassā pi vasena savibhattikāvibhattikapadavinicchayo veditabbo.

Koṭṭhāsavāre pi duvaṅgikajjhānam hotī ti āgatam. Sesaṃ duttiyajjhānasadisam evā ti tatiyam.

401. Catutthaniddese<sup>2</sup> sukhassa ca pahānā dukkhassa ca pahānā ti kāyikasukhassa kāyikadukkhassa ca pahānā. Pubb’ evā ti taṇ ca kho pubb’ eva, na catutthajjhānakkhaṇe. Somanassa dōmanassānam atthaṅgamā ti cetasikasukhassa cetasikadukkhassa cā ti

<sup>1</sup> Visuddhimagga p. 96. <sup>2</sup> Dhs. § 165. Mahāvuytup. l. l.



imesam pi dvinnam pubb' eva atthaṅgamā pahānā icc eva vuttam hoti.

Kadā pana nesam pahānam hoti? Catunnam jhānānam upacārakkhaṇe. Somanassam hi catutthajjhānassa upacārakkhaṇe yeva pahīyati, dukkhadomanassasukhāni paṭhamadutiyatatiyajjhānānam upacārakkhaṇesu. Evam eva tesam pahānānukkamena avuttānam, indriyavibhaṅge pana indriyānam uddesakkamen' eva idhā pi vuttānam sukha-dukkhadomanassānam pahānam veditabbam.

402. Yadi pan' eṭāni tassa tassa jhānassa upacārakkhaṇe yeva pahīyanti atha kasmā kattha uppannam dukkhindriyam aparisesam nirujjhati? Idha bhikkhave bhikkhu vivicc' eva kāmehi — pe — paṭhamam jhānam upasampajja viharati. Etth' uppannam dukkhindriyam aparisesam nirujjhati. Katham etth' uppannam domanassindriyam sukhindriyam somanassindriyam aparisesam nirujjhati? Idha bhikkhave bhikkhu sukhasa ca pahānā — pe — catuttham jhānam upasampajja viharati, etth' uppannam somanassindriyam aparisesam nirujjhati ti eva jhānesv eva nirodho vutto atisayanirodhattā. Atisayanirodho hi tesam paṭhamajjhānādisu na nirodho yeva pana upacārakkhaṇenātisayanirodho. Tathā hi nānāvajjane paṭhamajjhānūpacāre niruddhassā pi dukkhindriyassa ḍaṃsamasakādisamphassena vā visamāsanupatāpena vā siyā uppatti. Na tveva anto appanāyam upacāre vā ti niruddham p'etaṃ na suṭṭhu niruddham hoti. Paṭipakkhena aviha-tattā anto appanāyam pana pītipharāṇena sabbo kāyo sukhokkanto hoti. Sukhokkantakāyassa suṭṭhu niruddham hoti dukkhindriyam paṭipakkhena vihatattā nānāvajjane yeva dutiyajjhānūpacāre pahīnassa domanassindriyassa. Yasmā etaṃ vitakkavicārapaccaye pi kāyakilamathe cittupaghaṭe ca sati uppajjati vitakkavicārābhāve na uppajjati. Yattha uppajjati tattha vitakkavicārābhāve appahīnā dutiyajjhānūpacāre vitakkavicārā ti. Tatth'assa siyā uppatti na tv eva dutiyajjhānūpacāre pahīnapaccayattā. Tathā tatiyajjhānūpacāre pahīnassa pi sukhindriyassa pītisamuṭṭhānapanītarūpaphuṭakāyassa siyā uppatti na tveva, tatiyajjhāne sukhasa paccayabhūtā pīti sabbaso niruddhā ti.

403. Tattha catutthajjhānupacāre pahīnassā pi somanass-indriyassa āsannattā appanappattāya upekkhāya abbāvena sammā anatikkantattā siyā uppatti, na tveva catutthajjhāne, tasmā evam etth' uppannam dukkhindriyam aparisesam nirujjhati ti. Tattha tattha aparisesagahaṇam katan ti. Etthāha: Ath' evam tassa tassa jhānassa upacāre pahīnā pi etā vedanā idha kasmā samāhaṭā ti? Sukhagahaṇattham. Yā hi ayam adukkhamasukhan ti ettha adukkhamasukhavedanā vuttā, yā sukhumā dubbīññeyyā na sakkā sukhena gahetum. Tasmā yathā nāma duṭṭhassa yathā tathā vā upasāṅkamitvā gahetum asakkuṇeyyassa goṇassa gahaṇattham gopo ekasmiṃ vaje sabbā gāvo samāharati ath' ekekaṃ nīharanto paṭipāṭiyā āgatam ayam so 'gaṇhattha taṃ ti' gāhāpayati evam eva bhagavā sukhagahaṇattham sabbā etā samāharī ti evam hi samāhaṭā.<sup>1</sup> Etā dassetvā yaṃ neva sukham na dukkham na somanassam na domanassam ayam adukkhamasukhā vedanā ti sakkā hoti esā gāhayitum.

Api ca adukkhamasukhāya cetovimuttiyā paccayadassanattam cāpi etā vuttā ti veditabbā. Sukhadukkhaḥ paṇṇādayo hi tassā paccayā. Yathāha: Cattāro kho āvuso paccayā adukkhamasukhāya cetovimuttiyā samāpattiya. Idhāvuso bhikkhu sukhassa ca pahānā — pe — catuttham jhānam upasampajja viharati. Ime kho āvuso cattāro paccayā adukkhamasukhāya cetovimuttiyā samāpattiya ti.

Yathā vā aññattha pahīnā pi sakkāyaditṭhiādayo tatiya-maggassa vaṇṇabhaṇanattam tattha pahīnā ti vuttā.

Evam vaṇṇabhaṇanattam paṇ' assa jhānassa tā idha vuttā ti veditabbā. Paccayaghātena vā ettha rāgadosānam atidūrabbhavam dassetum vuttā ti veditabbā.

Etāsu hi sukham somanassassa paccayo, somanassam rāgassa, dukkham domanassassa sukhādhigātena ca sappaccayā rāgadosā hata ti atidūre honti ti. Adukkhamasukhan ti dukkhābhāvena adukkham sukhābhāvena asukham. Eten' ettha dukkhasukhapatiṭipakkhabhūtam tatiyavedanam dipeti na dukkhamasukhābhāvamattam. Tatiyavedanā nāma adukkhasukhā upekkhā ti pi vuccati.

<sup>1</sup> Hardy Eastern Monachism p. 270.

Sā itthānīttāviparītānubhavanalakḥaṇamajjhattarasū avibhūtapaccupaṭṭhānā sukhanirodhapadaṭṭhānā ti vedītabbā.

404. Upekkhāsati pārisuddhiṃ ti upekkhāya janitasati pārisuddhiṃ. Imasmiṃ jhāne supārisuddhā sati yā ca tassā satiyā pārisuddhiyā upekkhāya katā na aññena. Tasmā etaṃ upekkhāsati pārisuddhiṃ ti vuccati.

Vibhaṅge pi vuttam: Ayam sati imāya upekkhāya vivaṭṭa hoti parisuddhā pariyodātā, tena vuccati upekkhāsati pārisuddhiṃ ti. Yāya ca upekkhāya ettha satipārisuddhiṃ ti hoti sā atthato tatramajjhattatā veditabbā. Na kevalaṃ c'ettha tāya sati yeva parisuddhā. Api ca kho sabbe pi sampayuttadhammā ti satisisena pana desanā vuttā.

Tattha kiṃ cū pi ayam upekkhā hetthā pi tisu jhānesu vijjati. Yathā pana divā suriyapabbābhībhavā somma-bhāvena ca attano upakāra-kattena vā sabhāgāya rattiyā alābhā divā vijjamaṇā pi candalekhā aparisuddhā hoti aparīyodātā evaṃ ayam pi tatramajjhattupekkhā candalekhā viya takkavita-kkā-dīpaccanīka-dhammatejābhībhavā sabhāgāya ca upekkhāvedanārattiyā apaṭilābhā vijjamaṇā pi paṭhamādi-jhāna-bhede aparisuddhā hoti.<sup>2</sup> Tassā ca aparīyodātāya divā aparīyodācandalekhāya pabbā viya saha-jātā pi satīādayo aparīyodātā va honti, tasmā tesu ekam pi upekkhāsati pārisuddhiṃ ti na vuttam. Idha pana vitak-kā-dīpaccanīka-tejābhībhavā bhāvāsabhāgāya ca upekkhā-vedanārattiyā paṭilābhā tatramajjhattupekkhā candalekhā atīviya parisuddhā. Tassā parisuddhattā parisuddhacanda-lekhāya pabbā viya saha-jātā pi satīādayo parisuddhā honti parīyodātā. Tasmā idam eva upekkhāsati pārisuddhiṃ ti vuttan ti veditabbam.

Catutthān ti gāṇanānupubbatā. Idam catuttham sa-māpajjati ti catuttham.

Phasso hoti ti ādisu phassapañcaken' eva. Vedanā ti upekkhāvedanā ti veditabbā.

Jhānapañcake indriyaṭṭhakesu pana upekkhā hoti,

<sup>2</sup> Hardy Eastern Monachism p. 271.

upekkhindriyaṃ hotī ti vuttaṃ eva. Sesāni tatiye parihinapadāni idhāpi parihinān' eva.

Koṭṭhāsavāre pi dvaṅgikaṃ jhānaṃ ti upekkhā-cittekaggatāvāsen' eva vedittabbaṃ. Sesam tatiyasadisam evā ti.<sup>1</sup>  
Catukkanayo niṭṭhito.

405. Idāni katame dhammā kusalā<sup>2</sup> ti pañcakanayo āraddho.

Kasmā iti ce puggalajjhāsayaavasena ceva desanāvīlāsena ca sannisinnadevaparisaṃ kira ekaccānaṃ devānaṃ vitakko olārikato utthāsi? Vicārapītisukhacittekaggatāsantato. Tesam sappāyavasena satthā caturāṅgikaṃ avitakkam vicāramattam dutiyaṃ jhānaṃ nāma bhājesi, ekaccānaṃ vicāro olārikato upatthāsi. Upekkhāpītisukhacittekaggatāsantato tesam sappāyavasena tivaṅgikaṃ tatiyaṃ jhānaṃ nāma bhājesi, ekaccānaṃ pīti olārikato utthāsi.

Sukhacittekaggatāsantato tesam sappāyavasena duvaṅgikaṃ catuttham jhānaṃ nāma bhājesi, ekaccānaṃ sukham olārikato utthāsi. Upekkhācittekaggatā santato tesam sappāyavasena duvaṅgikaṃ pañcamam jhānaṃ nāma bhājesi, ayaṃ tava puggalajjhāsaya.

Yassā pana dhammadhātuyā suppaṭividdhattā desanā vilāsappattā nāma hoti sā tathāgatassa suṭṭhu paṭividdhā. Tasmā nānamahattatāya desanāvidhānesu kusalo desanāvilāsappatto satthā yaṃ yaṃ aṅgaṃ labbhati tassa tassa vasena yathā icchatī tathā tathā desanaṃ niyāmeti. So idha pañcaṅgikaṃ paṭhamam jhānaṃ bhājesi, caturāṅgikaṃ avitakkam vicāramattam dutiyaṃ jhānaṃ bhājesi tivaṅgikaṃ tatiyaṃ jhānaṃ pañcaṅgikaṃ catuttham jhānaṃ duvaṅgikaṃ eva pañcamam jhānaṃ bhājesi. Ayaṃ desanāvilāso nāma.

Api ca yeva bhagavatā 'tayo' me bhikkhave samādhi savitakkasavicāro samādhi, avitakko vicāramatto samādhi, avitakka-avicāro samādhi ti' suttante tayo samādhi desitā.<sup>3</sup> Tesu hetthā savitakkasavicāro samādhi avitakka-

<sup>1</sup> Visuddhimagga p. 97.    <sup>2</sup> Dhs. § 167.    <sup>3</sup> Milindapañha p. 337.

avicāro samādhi ca bhājetvā dassito, avitakko vicāramatto na dassito, dassetum Pañcakanayo āraddho ti veditabbo.

406. Tattha dutiyajjhānaniddese phassādisu vitakkamattam parihāyati, koṭṭhāsavāre caturāṅgikaṃ jhānaṃ hoti, caturāṅgiko maggo hoti, ayam eva viseso. Sesaṃ sabbam paṭhamajjhānasadisam eva. Yāni Catukkanaye dutiyatatiyacatutthāni tāni idha tatiyacatutthapañcākāni, tesam adhigamapaṭipāṭidīpanattham ayaṃ nayo veditabbo.

Eko kira amaccaputto rājānam upatthātum janapadato nagaram āgato. So ekadivasam eva rājānaṃ disvā pānavyasanena sabbam vibhavajātaṃ nāsesi. Taṃ ekadivasam surāmadamattaṃ niccolaṃ<sup>1</sup> katvā jinnakaṭasāramattena paṭicchādetvā pānāgārato niharimsu. Tam enaṃ saṅkārarakūṭe nipajjitvā niddāyantam eko aṅgavijjāpāṭhako disvā ‘ayam puriso mahājanassa avassayo bhavissati, paṭijaggitabbo eso ti’ niṭṭhānaṃ katvā mattikāya nahāpetvā thūlasāṭakayugaṃ nivāsūpetvā gandhodakena nahāpetvā sukhumena dukūlayugaleṇa acchādetvā pāsādam āropetvā subhojanam bhojetvā ‘evaṃ taṃ paricāreyyāthā ti’ paricārake paṭipādetvā pakkāmi. Atha naṃ te sayanam āropesum pānāgāragamanapaṭibāhanattham. Taṃ cattāro tāva janā catusu hatthapādesu uppīletvā atthamsu, eko pāde parimajji, eko tālavaṇṇaṃ gaḥetvā vīji, eko vīṇaṃ vādayamāno gāyanto nisīdi. So sayanūpagamanena vigatakilamatho thokaṃ niddāyitvā vuṭṭhito hatthapādanippīlanam asahamāno ‘ko me hatthapāde uppīleti, apagacchathā ti’ tajjesi. Te ekavacanen’ eva apagacchimsu. Tato puna thokaṃ niddāyitvā vuṭṭhito pādaparimajjanam asahamāno ‘ko me pāde parimajjati, apagacchathā ti’ āha. So pi ekavacanen’ eva apagacchi. Puna pi thokaṃ niddāyitvā vuṭṭhito tālavaṇṇavātāṃ asahanto ‘ko esa, apagacchatū ti’ āha. So pi ekavacanen’ eva apagacchi. Puna thokaṃ niddāyitvā vuṭṭhito kaṇṇasūlaṃ viya gītavāditasaddam asahamāno vīṇāvādakaṃ tajjesi. So pi ekavacanen’ eva apagacchi.

<sup>1</sup> nicolaṃ M. nicculam G. niccelam T.

Ath' evam anukkamena pahinakilamathuppiḷanapari-majjanavātappahāragitavāditasaddūpaddavo sukhaṃ sayitvā vuṭṭhāya rañño santikam agamāsi. Rājā pi'ssa mahantam issariyam adāsi. So mahājanassa avassayo jāto. Tattha pānavyasanena pūrijuṇṇappatto so amaccaputto viya anekavyasanapūrijuṇṇappatto gharāvāsagato kulaputto datṭhabbo. Aṅgavijjāpāṭhako puriso viya Tathāgato, tassa purisassa 'ayam mahājanassa avassayo bhavissati, patijagganam arahati ti' sannitṭhānam viya Tathāgatassa, 'ayam mahājanassa avassayo bhavissati ti pabbajjam arahati kulaputto ti' sannitṭhānakaranam. Ath' assa amaccaputtassa mattikāmattena nahāpanam viya kulaputtassā pi pabbajjāpaṭilābho. Ath' assa thūlasātakanivāsanam viya imassā pi dasasikkhāpadasānikhātasīlavatthanivāsanam. Puna tassa gandhodakanahāpanam viya imassā pi paṭimokkhasamvarādisīlagandhodakanahāpanam. Puna tassa sukhumadukūlayugacchādanam viya imassā pi yathāvuttasīlavissuddhasampadāsānikhātam dukūlacchādanam. Dukūlacchādītassa pan' assa pasūdārohanam viya imassā pi sīlavissuddhidukūlacchādītassa samādhibhāvanāpāsādārohanam. Tato tassa subhojanādmi bhuñjanam viya imassā pi samādhi-upakārakasatisampajānādidhammāmataparibhūñjanam. Bhuttabhojanassa tassa paricārakehi sayanāropanam viya imassā pi vitakkādīhi upacārajjhānāropanam. Puna tassa pānāgārāgamanapaṭibāhanattham vā hatthapāduppiḷanakapurisacatukkam viya imassā pi kāmasaññābhimukhagamanapaṭibāhanattham.

Ārammaṇe cittuppiḷako nekkhammavitakko tassa pādaparimajjakapuriso viya imassā pi ārammaṇe cittānumajjako vicāro. Tassa tālavaṇṭavātadāyako viya imassā pi cetaso sītalabbhāvādāyikā pīti, tassa sotānuggahakaro gandhabhapuriso viya imassā pi cittānuggāhakam somanassam, tassa sayanūpagamanena vigatakilamathassa thokam niddūpagamanam viya imassā pi upacārajjhānasānisseyena vigatanīvaranakilamathassa paṭhamajjhānūpagamanam. Ath' assa niddāyitvā vuṭṭhitassa hatthapāduppiḷanāsahanena hatthapāduppiḷakānam santajjanam tesā ca apagamanena puna thokam niddūpagamanam viya imassā pi paṭhamajjhānato

vuṭṭhitassa cittuppiḷakavitakkāsahanena vitakkadosadassanam vitakkappahānā ca puna avitakkāvicāramattajjhānūpagamanam. Tato tassa puna puna niddāyitvā vuṭṭhitassa yathāvuttena kamena pādaparimajjanādinam asahanam asahanena ca paṭipāṭiyā pādaparimajjakādinam santajjanam tesam tesaṃ ca apagamanena punappuna thokaṃ niddūpagamanam viya imassā pi puna dutiyādihi jhānehi vuṭṭhitassa yathāvuttadosānam vicārādinam asahanena paṭipāṭiyā vicārādidosadassanam tesam tesaṃ ca pahānā punappuna avitakkāvicāranippitikapahinasomanassajjhānūpagamanam. Tassa pana sayanā vuṭṭhāya rañño santikaṃ gatassa issariyappatti viya imassā pi pañcamajjhānato vuṭṭhitassa vipassanāmaggaṃ upagatassa arahattappatti. Tassa patissariyassa bahūnam janānam avassayabhāvo viya imassā pi arahattappattassa bahūnam avassayabhāvo veditabbo. Ettāvata hi esa anuttaram puññakkhettaṃ nāma hoti.

Pañcakanayo niṭṭhito.

407. Ettāvata Catukkapañcakanayadvayabhedo suddhikanavako nāma pakāsito hoti. Atthato pan' esa pañcakanaye catukkanayassa paṭiṭṭhattā jhānapañcako evā ti veditabbo.

Idāni yasmā etaṃ jhānam nāma paṭipadūkamena sijjhati tasmā 'ssa paṭipadābhedaṃ dassetuṃ puna katame dhammā kusalā<sup>1</sup> ti ādi āraddham.

Tattha dukkhā paṭipadā assā ti dukkhāpaṭipadam, dandhā abhiññā assā ti dandhābhiññam. Iti dukkhāpaṭipadam ti vā dandhābhiññam ti vā paṭhavīkasinam ti vā tīni pi jhānass' eva nāmāni.

Dukkhāpaṭipadam khippābhiññan<sup>2</sup> ti ādisu pi es'eva nayo.

Tattha paṭhamasamannāhārato paṭṭhāya yāva tassa jhānassa upacāram uppajjati tāva pavattā jhānabhāvanā paṭipadā ti vuccati, upacārato pana paṭṭhāya yāva appanā tāva pavattā paññā abhiññā ti vuccati. Sā pan' esā paṭipadā ekaccassa dukkhā hoti ti nīvaranāpaccanīka-

<sup>1</sup> Dhs. § 176. Mahāvīyutpatti 58.

<sup>2</sup> Dhs. § 177.

dhammasamudācāragahanāya kicchā asukhasevanā ti attho, ekaccassa tadabhāvena sukhā.

Abhiññā pi ekaccassa dandhā hoti, mandā, asīghappavattinī, ekaccassa khippā, amandā, sīghappavattinī. Tasmā yo ādito kilese vikkhambhento dukkhena sasaṅkhārena sappayogena kilamanto vikkhambheti tassa dukkhā paṭipadā hoti. Yo pana vikkhambhitakilesa appanāparivāsaṃ vasanto cirena aṅgapātubhāvaṃ pāpuṇāti tassa dandhābhiññā nāma hoti. Yo khippam aṅgapātubhāvaṃ pāpuṇāti tassa khippābhiññā nāma hoti. Yo kilese vikkhambhento sukhena akilamanto vikkhambheti tassa sukhā paṭipadā nāma hoti.

Tattha yāni sappāyāsappāyāni ca palibodhupacchedā dipubbakiccāni ca appanākosallāni ca Visuddhimagge citta-bhāvanāniddese niddiṭṭhāni. Tesu yo asappāyasevī hoti tassa dukkhā paṭipadā dandhā ca abhiññā hoti, sappāyasevino sukhā paṭipadā khippā ca abhiññā. Yo pana pubbabhāge asappāyaṃ sevitvā aparabhāge sappāyasevī hoti pubbabhāge vā sappāyaṃ sevitvā aparabhāge asappāyasevī hoti tassa vomissakā veditabbā.

Tathā palibodhupacchedādikaṃ pubbakiccaṃ asampādetvā bhāvaṇaṃ anuyuttassa dukkhā paṭipadā hoti, vipariyāyena sukhā. Appanākosallāni pana asampādentassa dandhā abhiññā hoti, sampādentassa khippā.

Api ca taṇhā avijjāvasena samathavipassanādhikāra-vasenā cā pi etāsaṃ pabhedo veditabbo. Taṇhābhibhūtassa hi dukkhā paṭipadā hoti, anabhibhūtassa sukhā, avijjābhibhūtassa dandhā abhiññā hoti, anabhibhūtassa khippā. Yo ca samathe akatādhikāro tassa dukkhā paṭipadā hoti, katādhikārassa sukhā. Yo pana vipassanāya akatādhikāro hoti tassa dandhā abhiññā, katādhikārassa khippā.

Kilesindriyavasena cā pi etāsaṃ ca bhedo veditabbo: Tibbakilesassa hi mudindriyassa dukkhā paṭipadā hoti dandhā ca abhiññā, tikkhindriyassa pana khippā abhiññā. Mandakilesassa ca mudindriyassa sukhā paṭipadā hoti dandhā ca abhiññā, tikkhindriyassa pana khippā abhiññā ti. Iti imāsu paṭipadā-abhiññāsu yo puggalo dukkhāya



paṭipadāya dandhāya abhiññāya jhānam pāpunāti tassa taṃ jhānam dukkhapaṭipadam dandhābhiññam ti vuccatī. Sessesu pi es'eva nayo.

Tattha tadanudhammatāya sati santitṭha tiṭṭhati bhāgini paññā evaṃ vuttasatiyā vā taṃ taṃ jhānanikantiyā vā vikkhambhane paṭipadā taṃ taṃ jhūnūpacāraṃ pattassa appanāparivāse abhiññā ca veditabbā.

Āgamanavasena ca paṭipadābhiññāyo honti yeva, dukkhapaṭipadam dandhābhiññā paṭhaman jhānam patvā pantam dutiyam pi tādisam eva hoti. Tatiyacatutthesu pi es'eva nayo.

Yathā ca catukkanaye evaṃ pañcakanaye pi paṭipadāvasena catudhā bhedo veditabbo. Iti paṭipadāvasena pi cattāro navakā vuttā honti. Tesu pāṭhato chattiṃsa citāni, atthato pana pañcakanaye catukkanayassa pavitṭhattā vīsati eva bhavanti ti.

Paṭipadā niṭṭhitā.

408. Idāni yasmā etaṃ jhānam nāma yathāpaṭipadābhedenā evaṃ ārammaṇabhedenā pi catubbidham hoti, tasmā 'ssa tam bhedaṃ dassetuṃ pana katame dhammā kusalā<sup>1</sup> ti ādi āradḍham.

Tattha parittam parittārammaṇan ti ādisu yam appaguṇam hoti upari jhānassa paccayo bhavituṃ na sakkoti idam parittam nāma. Yam pana avadḍhite supparamatte vā sarāvamatte vā ārammaṇe pavattaṃ tam parittam ārammaṇam assā ti parittārammaṇam.

Yam paguṇam subhāvitam upari jhānassa paccayo bhavituṃ sakkoti idam appamāṇam<sup>2</sup> nāma. Yam vipule ārammaṇe pavattaṃ vuḍḍhapamāṇattā appamāṇam ārammaṇam assā ti appamāṇārammaṇam. Vuttalakkaṇatāya vomissatāya pana vomissakanayo veditabbo.

Iti ārammaṇavasena pi cattāro navakā vuttā honti, citagaṇanā p' ettha purimasadisā evā ti.

Ārammaṇacatukkaṃ niṭṭhitam.

409. Idāni ārammaṇapaṭipadāmissakaṃ soḷasakkhattuka-

<sup>1</sup> Dhs. § 181.

<sup>2</sup> Dhs. § 182.

nayaṃ dassetum puna katame dhammā kusalā<sup>\*</sup> ti ādi āradhham.

Tattha paṭhamanaye vuttajjhānaṃ dukkhāpaṭipadatthā dandhābhīṇṇattā parittattā parittārammaṇattā ti catūhi kāraṇehi hīnaṃ, soḷasamanaye vuttajjhānaṃ sukhāpaṭipadattā khippābhīṇṇattā appamāṇattā appamāṇārammaṇattā ti catūhi kāraṇehi paṇītaṃ, sesesu cuddasasu ekena dvīhi tīhi catūhi kāraṇehi hīnapanītattā veditabbū.

410. Kasmā paṇāyaṃ nayo desito ti? Jhānuppattikāraṇattā. Sammāsaṃbuddhena hi paṭhavīkaṣiṇe suddhikajjhānaṃ catukkanayaavasena pañcakanayaavasena dassitaṃ. Tathā suddhikapaṭipadā, tathā suddhikārammaṇaṃ. Tattha yā devatā paṭhavīkaṣiṇe suddhikajjhānaṃ catukkanayaavasena desiyamānaṃ bujjhituṃ sakkonti tasmaṃ sappāyavasena suddhikajjhāne catukkanayo desito. Yā pañcakanayaavasena desiyamānaṃ bujjhituṃ sakkonti tasmaṃ sappāyavasena pañcakanayo. Yā suddhikapaṭipadāya — pe — suddhikārammaṇe catukkanayaavasena ca desiyamānaṃ bujjhituṃ sakkonti tasmaṃ sappāyavasena suddhikārammaṇe catukkanayo desito. Yā pañcakanayaavasena desiyamānaṃ bujjhituṃ sakkonti tasmaṃ sappāyavasena pañcakanayo. Iti leṭṭhā puggalajjhāsayavasena desanā katā.

411. Desanāvilāsappatto c'esa pabhinnaṇaṭṭisaṃbhido Dasabalacatuvesārajjādivisadaññāṇo saddhammānaṃ yāthāvasarasalakkhaṇassa suppaṭividdhattā dhammapaññattikusalatāya yo yo nayo labbhati tassa tassa vasena desanaṃ niyāmetuṃ sakkoti, tasmā imāya desanāvilāsappattiyaṃ pi. Ten' eva esā paṭhavīkaṣiṇe suddhikacatukkanayādivasena desanā katā. Yasmā pana ye keci jhānaṃ uppādentī nāma na te ārammaṇapaṭipadāhi vinā uppādetuṃ sakkonti, tasmā niyamato jhānuppattikāraṇattā ayaṃ soḷasakkhattukanayo kathito. Ettāvataṃ suddhikanavakā cattāro paṭipadānavakā cattāro ārammaṇanavakā ime soḷasa navakā ti pañcaviṣati navakā kathitā honti.

Tattha ekekasmīṃ navake catukkapañcakavasena dve dve nayū ti paññāsa nayā. Tattha pañcaviṣatiyā catuk-

kanayesu satam, pañcakanayesu pañcaviśasatan ti pāṭhato pañcaviśādhikāni dve jhānacittasatāni honti. Pañcakanaye pana catukkanayassa pavittṭhattā attano pañcaviśam eva cittasatam hoti. Yāni c'etāni pāṭhe pañcaviśādhikāni dve cittasatāni tesu ekekassa niddese dhammavavaṭṭhānādayo tayo tayo mahāvārā honti, te pana tattha niyamattam eva dassetvā saṅkhittā ti.

Paṭhavīkaṣiṇam niṭṭhitam.

412. Idāni yasmā āpokasiṇādisu pi etāni jhānāni uppajjanti tasmā tesam dassanattṭham puna katame dhammā kusalā<sup>1</sup> ti ādi āraddham. Tesu sabbo pālinayo ca atthavibhāvattā ca cittaḡaṇaṇā ca vārasaṅkhepo ca paṭhavīkaṣiṇe vuttanayen' eva veditabbo. Bhāvanānayo pana kaṣiṇaparikkammam ādiṃ katvā sabbo Visuddhimagge pakāśito yeva.

Mahāsakuludāyisutte pana dasa kaṣiṇāni vuttāni. Tesu viññāṇakaṣiṇam ākāse pavattitamahaggaṭaviññāṇam pi tattha parikkammam katvā nibbattā viññāṇaṇcāyatana-samāpatti pi hoti ti sabbappakārena āruppadesanam eva bhajati, tasmā imasmiṃ ṭhāne na kathitam. Ākāśakaṣiṇam ti pana kaṣiṇugghāṭimākāsam pītam ārammaṇam katvā pavattakkhandhā pi bhitticchiddādisu aññatarasmiṃ gaheṭṭabbanimitte paricchedākāsam pi tam ārammaṇam katvā uppannam catukkapañcakaṇḍjhānam pi vuccati.

413. Tattha purimanayo āruppadesanam bhajati, pacchi-manayo rūpāvacaradesanam, iti missakattā imaṃ rūpāvacaradesanam ārūḷham. Paricchedākāse nibbattajjhānam pana rūpupapattiyā maggo hoti, tasmā tam gaheṭṭabham. Tasmīṃ pana catukkapañcakaṇḍjhānaṃ ceva uppajjati, āruppajjhānam n'uppajjati. Kasmā? Kaṣiṇugghāṭanaṃ alābhato.<sup>2</sup> Tam hi punappuna ugghāṭiyamānam pi ākāsam eva hoti ti. Tattha kaṣiṇugghāṭanam labbhati, tasmā tatth' uppannam jhānam diṭṭhadhammasukhavihārāya samvattati, abhiññāpāḍakam hoti, vipassanāpāḍakam hoti, nirodhapāḍakam na hoti. Anupubbanirodho pan' ettha

<sup>1</sup> Dhs. § 203. Mahāvyutp. 72.

<sup>2</sup> āloko G.

yāva pañcamajjhānā labbhati, vaḍḍhapāḍakam hoti yeva. Yathā c'etaṃ evaṃ purimakasīnesu uppannajjhānāni pi. Nirodhapāḍakabhāvo paṇ'etha viseso. Sesam ettha ākāsa-kasīne yaṃ vattabbaṃ siyā sabbaṃ Visuddhimagge vuttam eva.

414. Eko pi hutvā bahudhā hoti ti ādinayam pana vikubbanam icchantena purimesu aṭṭhasu kasīnesu aṭṭha samāpattiyo nibbattetvā kasīṇānulomato kasīṇapaṭilomato kasīṇānulomapaṭilomato jhānānulomato jhānapaṭilomato jhānukkantito kasīṇukkantito jhānakasīṇukkantito aṅgasāṇikantito aṅgārammaṇasaṅkantito, aṅgavavatthūnato ārammaṇavavatthānato ti imehi cuddasahi ākārehi cittaṃ paridameṭṭhaṃ. Tesāṃ vitthārakathā Visuddhimagge vuttā.<sup>1</sup>

Evam pana cuddasahi ākārehi cittaṃ paridameṭṭvā pubbe abhāvitabhāvano ādikkamiko yogāvacaro iddhivikubbanam sampādessati ti n'etaṃ tṭhānaṃ vijjati. Ādikammikassa hi kasīṇaparikkammaṃ pi bhāro, satesu sahasseṣu eko va sakkoti. Katakasīṇaparikkammassa nimittuppadanaṃ bhāro, satesu sahasseṣu eko va sakkoti. Uppanne pi nimitte vaḍḍhetvā appanādhigamo bhāro, satesu sahasseṣu vā eko va sakkoti. Adhigatappannassa cuddasah' ākārehi cittaṃ paridamanam<sup>2</sup> bhāro, satesu sahasseṣu eko va sakkoti. Cuddasah' ākārehi paridamitacittassā pi iddhivikubbanam nāma bhāro, satesu sahasseṣu eko va sakkoti. Vikubbanappattassā pi khippanisanti nāma bhāro, satesu sahasseṣu vā eko khippanisanti hoti.

Therambatthalene Mahārohanaguttattherassa gilānupaṭṭhānaṃ āgatesu tiṃsamattesu iddhimantasahasseṣu upasampadāya aṭṭhavassiko Saṅgharakkhitatthero viya. Vatthuṃ Visuddhimagge vitthāritam evā ti.

Kasīnakathā niṭṭhitā.

415. Evam aṭṭhasu kasīnesu rūpāvacarakusalaṃ nisīditvā idāni yasmā samāne pi ārammaṇe bhāvanāya asaṃānattāya imesu aṭṭhasu kasīnesu aññaṃ pi abhibhāyatanaṃ saṅkhatāṃ

<sup>1</sup> Visuddhimagga p. 110.

<sup>2</sup> cittaparimaddanaṃ G.

rūpāvacarakusalaṃ pavattati, tasmā taṃ dassetum puna katame dhammā kusalā<sup>1</sup> ti ādi āradḍham.

Tattha ajjhattam arūpasaññī ti alābhitāya vā anatthikatā vā ajjhattarūpe parikammasaññāvirahito. Bahiddhā rūpāni passatī ti bahiddhā aṭṭhasu kaṣiṇesu kataparikammatāya parikammavasena ceva appanāvasena ca tāni bahiddhā aṭṭha kaṣiṇarūpāni passati. Parittāni ti<sup>2</sup> avaḍḍhitāni.

Tāni abhibhuyyā ti. Yathā nāma sampannagahaṇiko katacchumattam bhattaṃ labhivā kim ettha bhuñjitabbam atthi ti saṅkaḍḍhitvā ekakabalaṃ eva karoti evamevaṃ ānuttariko puggalo visadañño kim ettha parittake ārammaṇe samāpajjitabbam atthi nāyaṃ mama bhāro ti atthi tāni rūpāni abhibhavitvā samāpajjati saha nimituppāden' ev' ettha appanaṃ nibbatteti ti attho.

Jānāmi passāmi ti iminā paṇ' assa pubbabhogo kathito. Āgamatṭhakathāsu pana vuttaṃ: Iminā paṇ' assa ābhogo kathito so ca kho samāpattito vuṭṭhitassa na anto samāpattiyaṃ ti.

416. Appamāṇāni<sup>3</sup> ti vaḍḍhitapamāṇāni. Abhibhuyyā ti. Ettha pana yathā mahagghaso puriso ekam bhattavaḍḍhinikaṃ labhivā 'aṇṇa pi hotu aṇṇa pi hotu kim esā mayhaṃ karissati' taṃ na mahantato passati evaṃ evaṃ ānuttaro puggalo visadañño kim ettha samāpajjitabbam na idam appamāṇaṃ ti mayhaṃ cittekaggakaraṇe bhāro atthi ti tāni abhibhavitvā samāpajjati saha nimituppāden' ev' ettha appanaṃ nibbattati<sup>4</sup> ti attho.

Parittam parittārammaṇaṃ appamāṇaṃ parit-tārammaṇaṃ ti. Idha parittāni ti āgatattā appamāṇa-rammaṇatā na gahitā. Parato appamāṇāni ti āgatattā parittārammaṇatā. Aṭṭhakathāya pana vuttaṃ: Imasmiṃ tṭhāne cattāri cattāri ārammaṇāni agahetvā dve dve yeva gahi-

<sup>1</sup> Dhs. § 204, Comp. Aṅguttara I. 20. 47 seq. Mahāv-yutpatti 68, 70. Mahāparinibb. III. 32, Saddhamapuy-ḍarika transl. by Kern p. 31.

<sup>2</sup> Papañcasūdanī in Trenckner's transcript No. 77 p. 18.

<sup>3</sup> Dhs. § 225.

<sup>4</sup> pāpeti Papañc.

tāni. Kiṃ kāranā? Catusu hi gaḥitesu desanā soḷasakkhat-tukā hoti.

Satthārū va heṭṭhā soḷasakkhattukadesanā kilañjamhi tilam pattharantena viya vitthārato kathitā. Tassa imas-miṃ ṭhāne aṭṭhakkhattukam desanam kātum ajjhāsayo. Tasmā dve dve yeva gahitāni ti veditabbāni.

417. Suvannaḍḍubbaṇṇāni<sup>1</sup> ti parisuddhāparisuddha-vaṇṇāni. Parisuddhāni hi nīlādini suvaṇṇāni aparisuddhāni ca dubbāṇāni ti idha adhippetāni. Āgamaṭṭhakathāsu pana suvaṇṇāni vā hontu dubbāṇāni vā, paritta-appamā-ṇavasena'eva imāni abhibhāyatānāni desitāni ti vuttam. Imesu<sup>2</sup> ca pana catusu parittam vitakkacaritavasena āga-tam, appamāṇam mohacaritavasena, suvaṇṇam dosacarita-vasena, dubbāṇam rāgacaritavasena. Etesam hi etāni sappāyāni sā ca tesam sappāyatā vitthārato Visuddhimagge Cariyāniddese vuttā.

418. Kasmā pana yathā Suttante ajjhattam rūpa-saññi eko bahiddhā rūpāni passati parittāni ti ādi vuttam evam avatvā idha catusu pi abhibhāyatanesu ajjhattam arūpasaññitā vuttā ti? Ajjhattarūpānam anabhi-bhavanīyato. Tattha hi idha vā bahiddhā rūpān' eva abhi-bhavitabbāni tasmā tāni niyamato vattabbāni ti tatra pi idha pi vuttāni. Ajjhattarūpasaññi arūpasaññi ti idam pana satthu desanāvilāsamattam eva ayaṃ tāva catusu abhibhāyatanesu apubbapadavaṇṇanā. Suddhikanāyapaṭi-paḍātibhedo pan' ettha paṭhavīkasiṇe vuttanāyena' eva eke-kasmim abhibhāyatane veditabbo.

Kevalam hi ettha ārammaṇacatukkam ārammaṇadukam hoti soḷasakkhatukam ca aṭṭhakkhatukam ca. Sesam tādi-sam eva.

Evam ettha ekekasmim abhibhāyatane eko suddhikana-vaḷo, cattāro paṭipadā navakā, dve ārammaṇā navakā. Ārammaṇapaṭipadāmiṣṣake aṭṭha navakā ti paṇṇarasa na-vakā ti catusu pi samasaṭṭhi navakā veditabbā.

<sup>1</sup> Dhs. § 244. Mahāvīyutp. 71.

<sup>2</sup> Papañcasūdanī in Trenckner's transcript 77, 19.

419. Pañcamābhibhāyatanādisu<sup>1</sup> nilānī ti sabbasaṅgāhikavasena vuttam. Nilavaṇṇānī ti vaṇṇavasena. Nilaniddasanānī ti nidassanavasena. Apaṇṇāyamānavivarāṇi asambhinnavaṇṇānī ekanilān' eva hutvā dissanti ti vuttam hoti. Nilanibhāsānī ti. Etena tesam suvisuddhatam dasseti. Suvisuddhavaṇṇavasena hi imāni cattāri abhibhāyatanāni vuttāni.

420. Pitānī<sup>2</sup> ti ādisu pi. Iminā va nayena attho veditabbo. Nilakasipam uggaṇhanto nilasmiṃ nimittam gaṇhāti pupphasmiṃ vā vatthasmiṃ vā vaṇṇadhātuyā vā ti ādikam pan' ettha kasipakaraṇam ca parikammaṃ ca appanāvidhānañ<sup>3</sup> ca sabbam Visuddhimagge vitthārato vuttam eva.

Yathā ca paṭhavikasine evam idha ekekasmiṃ abhibhāyatane pañcavīsati navakā veditabbā ti.

Abhibhāyatanakathā niṭṭhitā.

421. Idāni yasmā idam rūpāvacarakusalam nāma na kevalam ārammaṇasaṅkhātānam āyatanānam abhibhavanato abhibhāyatanavasen' eva uppajjati atha kho vimokkhavasena pi uppajjati, tasmā tam pi nayam dassetum puna katame dhammā kusalā<sup>4</sup> ti ādi araddham.

Kena pan' atṭhena vimokkho veditabbo ti?<sup>5</sup> Adhiuccanattṭhena. Ko ayam adhimuccanattṭho nāma? Paccanīka-dhammehi suṭṭhu vimuccanattṭho ārammaṇe ca abhirativasena suṭṭhu adhimuccanattṭho pitu aṅke vissatṭhaṅgapaccaṅgassa dāra-kassa sayanam viya aniggahitabhāvena nirāsaṅkatāya ārammaṇe pavatti ti vuttam hoti. Evam-lakkhaṇam hi vimokkhabhāvappattam rūpāvacarakusalam dassetum ayam nayo āraddho.

Tattha rūpī ti. Ajjhattam kesādisu uppāditam rūpajjhānam rūpam tad assa atthi ti rūpī. Ajjhattambi nila-parikammaṃ karonto kese vā pitte vā akkhitārakāya vā karoti. Pitakaparikammaṃ karonto mede vā chaviyā vā

<sup>1</sup> Dhs. § 246. Papañcas. in Trenckner's transcript 77, 20. Mahāvvyutp. l. l. <sup>2</sup> Dhs. § 247. <sup>3</sup> appamāṇavidh° T.

<sup>4</sup> Dhs. § 248. Mahāvvyutp. 70. <sup>5</sup> Papañcasūdanī 77 p. 17.

akkhinam pitakatthāne vā karoti. Lohitaparikkammaṃ karonto mamse vā lohite vā jivhāya vā hatthatalapādatalesu vā akkhinam rattatthāne vā karoti. Odātaparikkammaṃ karonto atthimhi vā dante vā nakhe vā akkhinam setakatthāne vā karoti.<sup>1</sup>

Evam parikkammaṃ katvā uppannajjhānasamaṅginam sandhāy' etaṃ vuttam: rūpāni passatī ti. Bahiddhā pi nilakasiṇādi-rūpāni jhānacakkhunā passati, iminā ajjhata-bahiddhā-vatthukesu kaṣiṇesu jhānapaṭilābho dassito.

Ajjhattam arūpasaññī ti ajjhattam na 'rūpasaññī. Attano kesādisu anuppāditārūpāvacarajjhāno ti attho. Iminā bahiddhā parikkammaṃ katvā bahiddhā va paṭiladdhajjhānatā dassitā.

422. Subhan<sup>2</sup> ti. Iminā suvisuddhesu nilādisu vaṇṇa-kaṣiṇesu jhānāni dassitāni. Tattha kiñcā pi anto appanāya subhan ti ābhogo natthi. Yo pana suvisuddham subhakaṣiṇam ārammaṇaṃ katvā viharati so yasmā subhan ti — pe — paṭhamam jhānam upasampajja viharati tathā dutiyādinī. Tasmā evaṃ desanā katā.

Paṭisambhidāmagge pana kathaṃ subhan t'eva adhimutto hoti vimokkho? Idha bhikkhu mettāsahagatena cetasā ekaṃ disaṃ — pe — viharati,<sup>3</sup> mettāya bhāvitattā sattā appaṭikūlā honti, karuṇā-muditā-upekkhāsahagatena cetasā ekaṃ disaṃ — pe — viharati, upekkhāya bhāvitattā sattā appaṭikūlā honti. Evam subhan t'eva adhimutto hoti ti vimokkho ti vuttam.

Idha pana upari pāliyaṃ yeva brahmavihārānam āgata-tattā taṃ nayam paṭikkhipitvā sunilaka-supītaka-sulohitaka-suodātaparisuddha-nīlakaparisuddha-pītakaparisuddha-lohitakaparisuddha-odātakavasena subhāvīmokkho anuññāto. Iti kaṣiṇaṃ ti vā abhibhāyatanam ti vā vimokkho ti vā rūpāvacarajjhānam eva.

Taṃ hi ārammaṇassa sakalatthena kaṣiṇaṃ nāma ārammaṇaṃ abhibhavanatthena abhibhāyatanam nāma āraṇmaṇe adhimuccanatthena paccanīkadhammehi vimuccana-

<sup>1</sup> Papañcasūdanī 77 p. 18.

<sup>2</sup> Dhs. § 250. Mahā-

vyutp. l. 1.

<sup>3</sup> Visuddhimagga p. 106, Majjhima I, 38.



thena vimokkho ti vuttam. Tattha kasinadesanā Abhi-dhammavasena, itarā pana Suttantadesanāvasena vuttan ti veditabbā. Ayam ettha apubbapadavaṇṇanā. Ekekasmim pana vimokkhe paṭhavikasine viya pañcaviṣati pañcaviṣati katvā pañca sattati navakā veditabbā ti.

Vimokkhakathā niṭṭhitā.

423. Idāni mettādibrahmavihāravasena pavattamānaṃ rūpāvacarakusalaṃ dassetup puna katame dhammā kusalā<sup>1</sup> ti ādi āradham.

Tattha mettāsahagataṃ ti mettāsamannāgataṃ. Parato karuṇāsahagatādisu pi es'eva nayo. Yena pan' esa vidhānena paṭipanno mettādisahagatāni jhānāni upasampajja viharati taṃ mettādīnam bhāvanāvīdhānaṃ sabbaṃ Visuddhimagge vitthāritam eva. Avasesāya pāliyā attho paṭhavikasipavuttanayena veditabbo. Kevalaṃ hi paṭhavikasine pañcaviṣati navakā, idha purimāsu tisu tikacatukajjhānikavasena pañcaviṣati sattakā.

Upekkhāya catutthajjhānavasena pañcaviṣati ekakā karuṇāmuditāsu chandādihi catūhi saddhim karuṇāmuditā ti ime<sup>2</sup> pi yevāpanakā labbhanti. Dukkhāpaṭipadādibhāvo c'ettha mettāya tāva vyāpādavikkhambhanavasena, karuṇāya vihesāvikkhambhanavasena, muditāya arativikkhambhanavasena, upekkhāya rāgapāṭighavikkhambhanavasena veditabbo.

Parittārammaṇatā pana na bahusattārammaṇavasena, appamāṇārammaṇatā bahusattārammaṇavasena hoti ti ayam viseso. Sesam tādīsam eva. Evaṃ tāva pāṭivasen' eva. Brahmuttamena kathite brahmavihāre ime iti viditvā bhiyyo etesu ayam pakinnakakathā pi viññeyyā.

424. Etāsu hi mettā-karuṇā-muditā-upekkhāsu atthato tāva mejjatī<sup>3</sup> ti mettā. Siniyhatī ti attho. Mitte vā bhavā mittassa vā esā pavattatī ti pi mettā.

Paradukkhe sati sādhuṇaṃ hadayakampanaṃ karotī ti karuṇā. Kiṇāti vā parassa dukkhaṃ himsati vināsetī ti

<sup>1</sup> Dhs. § 251. Comp. Mahāvīyutp. 82. Visuddhimagga l. 1.

<sup>2</sup> imam G.

<sup>3</sup> mijjatī M.

karuṇā. Kiriyati vā dukkhitesu, pharaṇavasena pasāriyati ti karuṇā.

Modanti tāya taṃ samaṅgino sayam vā modati modana-mattam eva vā taṃ ti muditā.

Averā hontū ti ādi vyāpādappahānena majjhattabhāvū-pagamanena ca upekkhatī ti upekkhā.

Lakkhaṇādito paṇ' ettha hitākārappavattilakkhaṇā mettā hitūpasamhārarasā, āghātavinayapaccupaṭṭhānā, sattānam manāpabhāvadassanapadaṭṭhānā. Vyāpādupasamo etissā sampatti sinehasambhavo vipatti. Dukkhaṇayanānākārappa-vattilakkhaṇā karuṇā paradukkhāsahanarasā, avihimsā-paccupaṭṭhānā, dukkhābhibhūtānam anāthabhāvadassana-padaṭṭhānā. Vihimsūpasamo tassā sampatti, sokasambhavo vipatti. Pamodalakkhaṇā muditā anissāyanarasā, arativighātapaccupaṭṭhānā, sattānam sampattidassanapadaṭṭhānā. Arativūpasamo tassā sampatti, pahāsasambhavo vipatti.

Sattesu majjhattākārappavattilakkhaṇā upekkhā, sattesu sambhavadassanarasā paṭighānūnaya-vūpasamapaccupaṭṭhānā. Kammassakā sattā te kammassa ruciya sukhitā vā bhavissanti dukkhato vā muccissanti pattasampattito vā pana parihāyissanti ti evam pavattakammassakatā dassanapadaṭṭhānā. Paṭighānūnaya-vūpasamo tassā sampatti, gehasitāya aññānupekkhāya sambhavo vipatti.

425. Catunnaṃ paṇ' etesaṃ brahmavihārānaṃ vipassanāsukham eva bhavasampatti ca sādharānaṃ payojanaṃ vyāpādādipaṭighāto. Āvenikaṃ vyāpādapaṭighātappayojanaṃ h'ettha mettāvihimsā, aratirāgapaṭighātappayojanā itarā. Vuttam pi c'etaṃ: nissaraṇaṃ h'etaṃ āvuso vyāpādassa yad idam mettā cetovimutti, nissaraṇaṃ h'etaṃ āvuso vihesāya yad idam karuṇā cetovimutti, nissaraṇaṃ h'etaṃ āvuso aratiyā yad idam muditā cetovimutti, nissaraṇaṃ h'etaṃ āvuso rāgassa yad idam upekkhā cetovimutti ti.

Ekamekassa c'ettha āsannadūravasena dve dve paccatthikā. Mettābrahmavihārassa hi samīpacāro viya purisassa sapatto gunadassanasabhāgatāya rāgo āsannapaccatthiko, so lalum otāraṃ labhati, tato sutthu mettā rakkhitaṃ, pabbatādigahanaṇissito viya purisassa sapatto sabhāgavi-sabhāgatāya vyāpādo dūrapaccatthiko.

Tato nibbhayena mettāyitabbam. Mettāyissati ti ca nāma kopāṇ ca karissati ti atthānam etaṃ. Karuṇābrahmavihārassa cakkhuvīññeyyānaṃ rūpānaṃ itthānaṃ kantānaṃ manāpānaṃ manoramānaṃ lokāmisapaṭisaṃyuttānaṃ appaṭilābhānaṃ vā appaṭilābhato samanupassato pubbe vā paṭiladdhapubbam atītaṃ niruddhaṃ viparinataṃ na samanussarato uppajjati domanassam. Yam evarūpaṃ domanassam idaṃ vuccati gehasitadomanassan<sup>1</sup> ti ādinā nāyena āgataṃ gehasitadomanassam vipattidassanaṃ sabhāgatāya āsanna-paccatthikaṃ. Sabhāgavisabhāgatāya vihesū dūrapaccatthikā, tasmā tato nibbhayena karuṇāyitabbam. Karuṇaṃ ca nāma karissati pāṇiādīhi ca vihesessati ti atthānam etaṃ.

Muditābrahmavihārassa cakkhuvīññeyyānaṃ rūpānaṃ itthānaṃ kantānaṃ manāpānaṃ manoramānaṃ lokāmisapaṭisaṃyuttānaṃ paṭilābhānaṃ vā paṭilābhato samanupassato pubbe vā paṭiladdhapubbam atītaṃ niruddhaṃ viparinataṃ na samanussarato uppajjati somanassam. Yam evarūpaṃ somanassam idaṃ vuccati gehasitasomanassan ti ādinā nāyena āgataṃ. Gehasitasomanassam sampattidassanasabhāgatāya āsannapaccatthikaṃ. Sabhāgavisabhāgatāya arati dūrapaccatthikā, tasmā tato nibbhayena muditā bhāvetabbā. Mudito va nāma bhavissati paccantasenaśanesu vā ukkaṇṭhissati ti atthānam etaṃ.

426. Upekkhābrahmavihārassa pana cakkhunā rūpaṃ disvā uppajjati uppekkhābālāssa mūlhassa puthujjanassa anodhijīnassa avipākajīnassa anādinavadassāvīno assutavato puthujjanassa. Yā evarūpā upekkhā<sup>2</sup> rūpaṃ sā nātivatṭati, tasmā sā upekkhā gehasitā ti vuccatī ti. Ādinā nāyena-gatā gehasitā aññānupekkhā dosagūṇānaṃ avicāraṇavasena sabhāgattā āsannapaccatthikā sabhāgavisabhāgatāya rūga-paṭighā dūrapaccatthikā. Tasmā tato nibbhayena upekkhitabbam. Upekkhissati ca nāma rajjissati ca paṭihaññissati cā ti atthānam etaṃ.

Sabbesam pi ca etesaṃ kattukāmatā chando-ādi-nivaraṇādi-vikkhambhanā majjham. Appahīnapariyosānaṃ

<sup>1</sup> Milindapañha p. 45.

<sup>2</sup> Yathā evarūpaṃ upekkhā-rūpaṃ sātā G.

paññattidhammavasena eko vā satto aneke vā sattā ārammaṇam upacāre vā appanāya vā pattāya ārammaṇavaḍḍhaṇam tatthāyaṃ vaḍḍhanakkamo.

Yathā hi kusalo kassako kasitabbatṭhānam paricchinditvā kasati evaṃ paṭhamam ev'ekam āvāsam paricchinditvā tattha sattesu imasmim āvāse sattā averā hontū ti ādinā nayena mettā bhāvetabbā. Tatha cittaṃ muduṃ kammaṇiyam katvā dve āvāsā paricchinditabbā.

427. Tato anukkamena tayo cattāro pañca cha satta attha nava dasa ekāraccā upaḍḍhagāmo gāmo janapado rajjam ekā disā ti evaṃ yāva ekam cakkavālam vā tato vā pana bhiyyo tattha tattha sattesu mettā bhāvetabbā tathā karuṇādayo ti ayam ettha ārammaṇavaḍḍhanakkamo.

Yathā pana kasiṇānaṃ nissando āruppasamādhī āruppasamādhinissando nevasaññānāsaññāyatanam vipassanānissando phalasamāpatti samathavipassanānissando nirodhasamāpatti eva purimabrahmavihārattāya nissando ettha upekkhābrahmavihāro.

Yathā hi thambhe anussāpetvā tulāsaṅghāṭam anāropetvā na sakkā ākāse kūṭagopānasiyo tṭhapetum evaṃ purimesu tatiyājjhānaṃ vinā na sakkā catuttham bhāvetum.

Kasiṇesu pana uppannatatiyājjhānassa p'esā n'uppajjati visabhāgārammaṇattā ti ettha siyā.

428. Kasmā paṇ'etā mettākaruṇāmuditāupekkhā brahmavihārā ti vuccanti? Kasmā catasso ca ko ca etāsaṃ kamo Vibhaṅge ca kasmā appamaññā ti vuttā ti vuccate?

Seṭṭhatṭhena tāva niddosabhāvena c'ettha brahmavihārāta veditabbā. Sattesu sammāpaṭipattibhāvena hi seṭṭhā ete viharā. Yathā ca brahmāno niddosacittā viharanti evaṃ etehi sampayuttā yogino brahmasamā va hutvā viharanti ti seṭṭhatṭhena niddosabhāvena ca brahmavihārā ti vuccanti.

'Kasmā catasso ti' ādi pañhassa pana idaṃ vissajjanam. Visuddhimaggādivasā catasso, hitādi-ākāravasā paṇāyam kamo, pavattanti ca appamāṇe tā gocare yena tad appamaññā.

Etāsu hi yasmā mettāvyāpādabahulassa karuṇāvihesābahulassa muditā-aratibahulassa upekkhāragabahulassa Visuddhimaggo. Yasmā ca hitūpasamhara-ahitāpanayana-

sampattimodana-anābhogavasena catubbidho yeva sattesu manasikāro yasmā ca yathā mātā daharagilānayobbanapattasakiccappasutesu catūsu puttesu daharassa abhivuddhikāmā hoti, gilānassa gelaññāpanayanakāmā, yobbanappattassa yobbanasampattiyā ciratṭhitikāmā, sakiccapasutassa kismimci pi pariyāye avyāvaṭā hoti tathā appamaññā vi-hārikenā pi sabbasattesu mettādivasena bhavitabbam<sup>\*</sup> tasmā ito Visuddhimaggādivasā catasso va appamaññā.

429. Yasmā pana catasso p'etā bhāvetukāmena paṭhamam hitākārappavattivasena sattesu paṭipajjitabbam hitākārappavattilakkhaṇā ca mettā tato evam patthitahitānam sat-tānam dukkhābhibhavam disvā vā sutvā vā sambhāvetvā dukkhāpanayanākārappavattivasena dukkhāpanayanakārappavattilakkhaṇā ca karuṇā. Ath'evam patthitahitānam patthitadukkhāpagamānam paṇ'esaṃ sampattiṃ disvā sampattimodanavasena pamodanalakkhaṇā ca muditā. Tato param pana kātabbābhāvatō ajjhūpekkhākatasāṅkhātēna majjhattākārena paṭipajjitabbam majjhattākārappavattilakkhaṇā ca upekkhā. Tasmā ito hitādi-ākāravasā paṇāyam paṭhamam mettā vuttā. Atha karuṇā muditā upekkhā ti ayaṃ kamo veditabbo.

Yasmā pana sabbā p'etā appamāṇe gocare pavattanti tasmā appamaññā ti vuccanti. Appamāṇā hi sattā etāsaṃ gocarabhūtā ekasattassā pi ca ettake padese mettādayo bhāvetabbā ti. Evam pamāṇam agahetvā sakalapharaṇavasena eva pavattā ti tena vuttam.

Visuddhimaggādivasā catasso, hitādiākāravasā paṇāyam kamo, pavattanti ca appamāṇe tā gocare yena tad appamaññā ti.

Evam appamāṇagocaratāya ettha lakkhaṇāsu cāpi etāsu purimā tisso tikacatukkajjhānikā va honti. Kasmā? So-manassāvippayogato. Kasmā paṇāyam somanassena avip-payogo ti? Domanassasamutṭhitānam vyāpādādinam nissaraṇatū pacchimā pana avasesekajjhānikā va. Kasmā? Upekkhāmettāsampayogato. Na hi sattesu majjhattākā-

\* Hardy, Eastern Monachism 249.

rappavattā brahmavihārupekkhā upekkhāvedanam vinā vattati ti.

Brahmavihāarakathā niṭṭhitā.

430. Idāni rāgacaritasattānam ekantaṃ hitaṃ nānārammaṇesu ekekaññhānavasena pavattamānaṃ rūpāvacarakusalā<sup>1</sup> ti ādi āradham.

Tattha uddhumātakasaññāsahagatan ti ādisu bhastā viya vāyunā uddham jīvitapavīyādānā yathānukkamaṃ samuggatena sunabhāvena uddhumātattā uddhumātaṃ. Uddhumātaṃ eva uddhumātakam paṭikkūlattā vā kucchitaṃ uddhumātaṃ ti uddhumātakam. Tathārūpassa chavasārīrass' etam adhivacanam.

Vinīlam<sup>2</sup> vuccati viparibhinnavannaṃ. Vinīlam eva vinīlakam paṭikkūlattā vā kucchitaṃ vinīlam ti vinīlakam. Mamsussadatṭhānesu rattavaṇṇassa, pubbasannicayaṭṭhānesu setavaṇṇassa, yebhuyyena nīlavaṇṇassa nīlaṭṭhāne nīlasātakapārutass' eva chavasārīrass' etam adhivacanam.

Paribhinnaṭṭhānesu vissandamānaṃ pubbaṃ vipubbaṃ. Vipubbaṃ eva vipubbakam paṭikkūlattā vā kucchitaṃ vipubban ti vipubbakam. Chavasārīrass' etam adhivacanam.

Vicchiddam vuccati dvidhā chindanena apavāritam. Vicchiddam eva vicchiddakam paṭikkūlattā vā kucchitaṃ vicchiddan ti vicchiddakam. Vemajjhe chinnassa chavasārīrass' etam adhivacanam.

Ito etto ca vividhākārena soṇasigālādīhi khāyitaṃ vikkhāyitaṃ. Vikkhāyitaṃ eva vikkhāyitakam paṭikkūlattā vā kucchitaṃ vikkhāyitaṃ ti vikkhāyitakam. Tathārūpassa chavasārīrass' etam adhivacanam.

Vividhā khittaṃ vikkhittaṃ. Vikkhittaṃ eva vikkhittakam paṭikkūlattā vā kucchitaṃ. Vikkhittan ti vikkhittakam aññena hattham aññena pādam aññena sisan ti evaṃ tato tato khittassa chavasārīrassa adhivacanam.

Hataṃ ca purimanayen' eva vikkhittakam cā ti hata-vikkhittakam. Kākapadākārena aṅgapaccāṅgesu satthena

<sup>1</sup> Dhs. § 263.

<sup>2</sup> Dhs. § 264.

hanitvā vuttanayena vikkhittakassa chavasariṇassa etam adhivacanam.

Lohitam kirati vikkhipati ito c' ito ca paggharati ti lohitakam. Paggharitalohitamakkhitassa chavasariṇass' etam adhivacanam.

Pulavā vuccanti kimayo. Pulave kirati ti pulavakam. Kimiparipunnassa chavasariṇass' etam adhivacanam.

Aṭṭhi yeva aṭṭhikam paṭikkulattā vā kucchitam. Aṭṭhi ti aṭṭhikam aṭṭhikasāṅkhalikāya pi ekatṭhikassa pi etam adhivacanam.

Imāni ca pana uddhumātakādīni nissūya uppannamimit-tānam pi nimittesu paṭiladdhajjhānānam pi etān' eva nā-māni. Tattha uddhumātakanimittē appanāvasena uppannā saññā uddhumātakasaññā. Tāya uddhumātakasaññāya sampayogaṭṭhena saḥagatam uddhumātakasaññāsahagatam. Vinīlakasaññāsahagatādisu pi es' eva nayo.

Yam pan' ettha bhāvanāvidhānam vattabbam bhaveyya tam sabbākārena Visuddhimagge<sup>\*</sup> vuttam eva. Avasesā pāliyaṇṇā heṭṭhā vuttanayen' eva veditabbā. Kevalam hi idha catutthajjhānavasena upekkhābrahmavihāre viya paṭhamajjhānavasena ekekaṃ pañcavisati ekakā honti asubhārammaṇassa ca avaḍḍhaniyyattā paritte uddhumākaṭṭhāne uppannamittārammaṇam parittārammaṇam, mahante appamāṇārammaṇam veditabbam. Sesesu pi es'eva nayo.

Iti asubhāni subhaguṇo dasasatalocanena thutakitti yāni avoca dasabalo ekekajjhānahetūni.

431. Evaṃ pālinayen 'eva tāva sabbāni tāni jānitvā teseva ayam bhiyyo pakinnakakathā pi viññeyyā. Etesu hi yattha katthaci adhigatajjhāno suvikkhambhitarāgattā vitarāgo viya nilloluppacāro hoti evaṃ sante pi yvāyam asubhappabhedo vutto so sarirasabhāvappattivasena ca rūgacaritabhedavasena cā ti veditabbo.

Chavasariṇam hi paṭikkūlabhāvam āpajjamānam uddhumātakasabhāvappattam vā siyā vinīlakādīnam vā aññatara-sabhāvappattam iti yādisam yādisam sakkā hoti laddhum

<sup>\*</sup> Visuddh. p. 98.

tādise tādise uddhumātakapaṭikkūlaṃ vinīlakapaṭikkūlaṃ ti  
evaṃ nimittaṃ gaṇhitabbam evā ti sarīrasabhāvappattiva-  
sena dasadhā asubhappabhedo vutto ti veditabbo.

432. Visesato c'ettha uddhumātakam sarīrasaṇṭhāna-  
vipattippakāsanato sarīrasaṇṭhānarāgino sappāyam.

Vinīlakam chavirāgavipattippakāsanato<sup>1</sup> sarīravanna-  
rāgino<sup>2</sup> sappāyam.

Vipubbakam kāyavaṇṇapaṭibaddhassa duggandhabhā-  
vassa pakāsanato mālāgandhādivasena samuṭṭhāpitasarīra-  
gandharāgino sappāyam.

Vicchiddakam antosusirabhāvappakāsanato sarīre  
ghanabhāvarāgino sappāyam.

Vikkhāyitakam maṃsūpacayasampattivināsappakāsa-  
nato thanādisu sarīrappadesesu maṃsūpacayarāgino sap-  
pāyam.

Vikkhittakam āṅgapaccaṅgānaṃ vikkhepappakāsanato  
āṅgapaccaṅgalīārāgino sappāyam.

Hatavikkhittakam sarīrasaṅghāṭabhedavikārappakā-  
sanato sarīrasaṅghāṭasampattirāgino sappāyam.

Lohitakam lohitaṃmakkhitaṃpaṭikkūlabhāvappakāsanato  
alaṃkārajanitasobhārāgino sappāyam.

Puḷavakam kāyassa anekakimikulasādhāraṇabhāvappa-  
kāsanato kāye mamattarāgino sappāyam.

Aṭṭhikam sarīraṭṭhīnaṃ paṭikkūlabhāvappakāsanato  
dantasampattirāgino sappāyan ti.

Evaṃ rūgacaritavasenā pi dasadhā asubhappabhedo  
vutto ti veditabbo.

433. Yasmā pana dasavidhe pi etasmiṃ asubhe seyyathā  
pi nāma aparisaṇṭhitajalāya sīghasotāya nadiyā aritta-  
balen 'eva nāvā tiṭṭhati, vinā arittena na sakkā ṭhapetuṃ  
evaṃ evaṃ dubbalattā ārammaṇassa vitakkabalen 'eva  
cittam ekaggaṃ hutvā tiṭṭhati, vinā vitakkena na sakkā  
ṭhapetuṃ tasmā paṭhamajjhānam ev 'ettha hoti na dutiyā-  
dīni. Paṭikkūle pi c'etasmiṃ ārammaṇe 'addhā imāya  
paṭipadāya jāramaraṇamhā paṭimuccissāmī ti' evaṃ āni-  
samsadassāvitāya ceva nīvaraṇasantāpappahānena ca pīti-

<sup>1</sup> chavivaṇṇavipphatto M.

<sup>2</sup> chavivaṇṇarāgino M.



somanassam uppajjati. 'Bahum dāni vetanam labhissāmi ti' ānisaṃsadassāvino pupphachaddakassa gūtharāsimhi viya upasantavyādhidukkhassa rogino vamanavirecanappavattiyam viya ca dasavidham pi c'etaṃ asubham lakkhaṇato ekam eva hoti. Dasavidhassā pi etassa asuciduggandha-jegucchapattikkūlabhāvo eva lakkhaṇam. Tad ev 'etaṃ iminā lakkhaṇena na kevaṃ. Matasarire ye va dantaṭṭhikadassāvino pana Cetiyapabbatavāsi-Mahā-Tissattherassa viya hatthikkhandhagataṃ rājānaṃ ullokentassa Saṃgharakkhitattherupaṭṭhākasāmaṇerassa viya ca jīvamānakasarire pi upaṭṭhāti. Yath' eva hi matasariraṃ evaṃ jīvamānakam pi asubham eva. Asubhalakkhaṇam paṇ'ettha āgantukena alamkārena paṭicchannattā na paññāyati ti.

Asubhakathā niṭṭhitā.

434. Kim pana paṭhavīkasiṇam ādiṃ katvā aṭṭhikasāññāpariyosānā c'esā rūpāvacaraṇṇā udāhu aññā pi atthi ti? Atthi. Ānāpānājjhānaṃ hi kāyagatā sati bhāvanā ca idha na kathitā. Kiñcā pi na kathitā? Vāyokasiṇe pana gahite ānāpānājjhānaṃ gahitam eva vaṇṇakasīsesu ca gahitesu kesādisu catukkapañcakajjhānavasena uppannā kāyagatā sati dasasu asubhesu gahitesu dvattimsākāre paṭikkūlamānasikārajjhānavasena c'eva navasīvathikāvaṇṇājjhānavasena ca pavattā kāyagatā sati gahitā vā ti sabbā pi rūpāvacaraṇṇā idha kathitā hoti ti.

Rūpāvacarakusalakathā niṭṭhitā.

435. Idāni arūpāvacarakusalam dassetum puna katame dhammā kusalā<sup>1</sup> ti ādi āradḍham. Tattha arūpūpapattiyā ti arūpabhāvo ti arūpo. Arūpe upapatti arūpūpapatti, tassā arūpūpapattiyā maggaṃ bhāveti ti upāyaṃ hetum kāraṇam uppādeti vaddheti. Sabbaso ti sabbākārena sabbasam vā anavasesānan ti attho.

436. Rūpasāññānan<sup>2</sup> ti saññāsīsenā vuttarūpāvacara-

<sup>1</sup> Dhs. § 265 ff.      <sup>2</sup> Visuddhimagga J. P. T. S. 1891—3 p. 106, Grimblot Sept Suttas Pālis p. 262. Mahāvīyutpatti 60. Mahāparinibbānasutta III, 33.

rajjhānānaṃ eva tadārammaṇānaṃ ca. Rūpāvacarajjhānaṃ pi hi rūpaṃ ti vuccati. Rūpī rūpāni passati ti ādisu, tassa ārammaṇaṃ pi bahiddhā rūpāni passati suvaṇṇadubbaṇṇāni ti ādisu, tasmā idha rūpe saññā rūpasaññā ti evaṃ saññāsīsena rūpāvacarajjhānass 'etaṃ adhivacanaṃ. Rūpaṃ saññā assā ti rūpasaññaṃ, rūpaṃ assa nāmaṃ ti vuttaṃ hoti. Evaṃ paṭhavīkasiṇādibhedassa tadā ārammaṇass' etaṃ adhivacanaṃ ti veditabbaṃ.

437. Samatikkamā ti virāgā nirodhā ca kiṃ vuttaṃ hoti? Etāsaṃ kusala vipākakiriyāvasena pañcadasannaṃ jhānasankhātānaṃ rūpasaññānaṃ etesaṃ ca paṭhavīkasiṇādivasena aṭṭhannaṃ ārammaṇasankhātānaṃ rūpasaññānaṃ sabbākārena anavasesānaṃ vā virāgā ca nirodhā ca. Virāga hetuṃ eva nirodha hetuṃ ca ākāśānañcāyatanaṃ upasampajja viharati. Na hi sakkā sabbaso anatikkantarūpasaññānaṃ etaṃ upasampajja viharitum ti.

Tattha yasmā ārammaṇe avirattassa saññāsamatikkamo na hoti samatikkantāsu ca saññāsu ārammaṇasamatikkantaṃ eva hoti tasmā ārammaṇasamatikkamaṃ avatvā katamā rūpasaññā? Rūpāvacarasamāpattiṃ samāpannassa vā upa-pannassa vā diṭṭhadhammasukkhavihāriṣṣa vā saññā sañjānānaṃ sañjānitattaṃ imā vuccanti rūpasaññāyo. Imā rūpasaññāyo atikkanto hoti vitikkanto samatikkanto, tena vuccati sabbaso rūpasaññānaṃ samatikkamā ti. Evaṃ Vibhaṅge saññānaṃ yeva samatikkamo vutto. Yasmā pana ārammaṇasamatikkamena vattabbā etā samāpattiyo na ekasmiṃ yeva ārammaṇe paṭhamajjhānādini viya tasmā ayaṃ ārammaṇasamatikkamavaseṇā pi atthavaṇṇanā katā ti veditabbā.

438. Paṭighasaññānaṃ atthaṅgamā ti. Cakkhādīnaṃ vatthūnaṃ rūpādīnaṃ ārammaṇānaṃ ca paṭighā tena samuppannā saññā paṭighasaññā. Rūpasaññādīnaṃ etaṃ adhivacanaṃ. Yathāha tattha 'katamā paṭighasaññā?' 'Rūpasaññā saddasaññā gandhasaññā rasasaññā phoṭṭhabbasaññā imā vuccanti paṭighasaññāyo ti.'<sup>1</sup> Tāsaṃ kusala vipākānaṃ pañcannaṃ akusala vipākānaṃ pañcannaṃ ti

<sup>1</sup> Visuddhimagga in J. P. T. S. 1891—93. p. 106.

sabbaso dasannam pi paṭighasaññānam atthaṅgamā pahānā asamuppādā appavattim katvā ti vuttam hoti. Kāmañ c'etā paṭhamajjhānādini samāpannassā pi na santi, na hi tasmim samaye pañcadvāravasena cittaṃ pavattati. Evaṃ sante pi aññattha pahīnānam sukhadukkhānam catutthajjhāne viya sakkāyaditṭhādīnam tatiyamagge viya ca imasmim jhāne ussāhajananatthaṃ imassa jhānassa pasamsāvasena etāsaṃ ettha vacanaṃ veditabbam. Athavā kiñcā pi tā rūpāvacaraṃ samāpannassa na santi<sup>1</sup> atha kho na pahīnattā na santi. Na hi rūpavirāgāya rūpāvacarabhāvanā samvattati, rūpāyattā<sup>2</sup> va etāsaṃ pavatti. Ayaṃ pana bhāvanā rūpavirāgāya samvattati tasmā tā ettha pahīnā ti vuttuṃ vaṭṭati. Na kevalaṃ ca vuttuṃ ekamsen 'eva evaṃ dhāretum pi vaṭṭati. Tāsaṃ hi ito pubbe appahīnattā yeva paṭhamajjhānam samāpannassa saddo kaṇṭako ti vutto Bhagavatā. Idha ca pahīnattā yeva arūpasamāpattinaṃ ānañjātā santavimokkhatā ca vuttā.

Ālāro ca Kālāmo āruppaṃ samāpanno pañcamattāni sakaṭasatāni nissāya nissāya atikkamantāni neva addasa na pana saddaṃ assosi ti.

439. Nānattasaññānam amanasikārā ti nānatte vā gocare pavattānaṃ saññānaṃ nānattānaṃ vā saññānaṃ yasmā hi etā tattha katamā nānattasaññā? Asamāpannassa manodhātusamaṅgissa vā manovīññāpadhātusamaṅgissa vā saññā sañjānanā sañjānitattam imā vuccanti nānattasaññāyo ti. Evaṃ Vibhaṅge vibhajitvā vuttā idha adhippetā. Asamāpannassa manodhātumanovīññāpadhātusaṅgaḥitā saññā rūpasaddādibhedanānatte nānāsabhāvagocare pavattanti. Yasmā c'etā aṭṭha kāmāvacarakusalasaññā dvādasa akusalasaññā ekādasa kāmāvacarakusalavipākasaññā dve akusalavipākasaññā ekādasa kāmāvacarakiriya-saññā ti evaṃ cattālisaṃ pi saññānānattānānāsabhāvā aññamaññaṃ asadisā<sup>3</sup> tasmā nānattasaññā ti vuttā. Tāsaṃ sabbaso nānattasaññānam amanasikārā anāvajjanā asamanāhārā apaccavekkhaṇā.

Yasmā tā nāvajjati na manasikaroti na paccavekkhati

<sup>1</sup> nayanti T.

<sup>2</sup> rūpāyatana T.

<sup>3</sup> sadisā M.

tasmā ti vuttam hoti. Yasmā c'ettha purimā rūpasaññā paṭighasaññā ca iminā jhānena nibbatte bhava pi na vijjanti pag eva tasmim bhava imam jhānam upasampajja viharanākāle tasmā tāsam samatikkamā atthaṅgamā ti dvedhā pi abhāvo yeva vutto. Nānattasaññāsu pana yasmā aṭṭhakāmāvacarakusalasaññā navakiriyasaññā dasākusalasaññā ti imā sattavīsati saññā iminā jhānena nibbatte bhava vijjanti tasmā tāsam amanasikārā ti vuttan ti veditabbam. Atrā pi hi imam jhānam upasampajja viharanto tāsam amanasikārā yeva upasampajja viharati tā pana manasikaronto asamāpanno hoti ti.

Saṅkhepato c'ettha rūpasaññānam samatikkamā ti iminā sabbarūpāvacaradhammānam pahānam vuttam, paṭighasaññānam atthaṅgamā nānattasaññānam amanasikārā ti iminā sabbesam kāmāvacaracittacetasi-kānam ca pahānā amanasikāro ti ca vutto ti veditabbo.

440. Iti Bhagavā paṇṇarasannam rūpasaññānam samatikkamena dasannam paṭighasaññānam atthaṅgamena catu-cattālīsāya nānattasaññānam amanasikārenā ti tīhi padehi ākāśānācāyatanasamāpattiyā vaṇṇam kathesi. Kiṃ kāraṇā ti ce? Sotūnam ussāhajanattham c'eva palobhanattham ca.<sup>1</sup> Sace hi keci apaṇḍitā vadeyyum: satthā 'ākāsānācāyatanasamāpattim nibbattethā ti' vadeti. Ko nu kho etāya nibbattitāya attho ko ānisaṃso ti? Te evam vuttum mā labhantū ti imehi ākārehi samāpattiyā vaṇṇam kathesi. Tam hi tesam sutvā evam bhavissati, evam santā kira ayam samāpatti evam paṇītā, nibbattessāmi nan ti. Ath' assā nibbattanatthāya ussāham karissanti palobhanatthañ cā pi tesam etissū vaṇṇam kathesi visakaṇṭakavāṇijo viya. Visakaṇṭakavāṇijo nāma gulavāṇijo vuccati. So kira gulaphāṇitakhaṇḍasakkarādīni sakaṭenādāya paccantagāmaṃ gantvā 'visakaṇṭakam gaṇhatha, visakaṇṭakam gaṇhathā' ti ugghosesi. Tam sutvā gāmikā 'visam nāma kakkhaḷam, yo tam khādati so marati, kaṇṭako pi vijjhivā māreti ubho p'ete kakkhaḷā, ko ettha ānisaṃso ti' gehadvārāni thakesum, dārake ca palāpesum. Tam disvā vāṇijo 'avohārakusalā'<sup>2</sup>

<sup>1</sup> palobhanamattañ ca T.

<sup>2</sup> vohārak° M.

ime gāmikā, handa ne upāyena gaṇhāpemi<sup>1</sup> ti 'atimadhuraṃ gaṇhatha, atisādhuraṃ gaṇhatha, guḷaṃ phāṇitaṃ sakkaraṃ samagghaṃ labbhati, kūṭamāsakakūṭakahāpaṇādīhi pi labbhati ti' ugghosesi. Taṃ sutvā gāmikā haṭṭhapahaṭṭhā niggantvā bahum pi mūlaṃ datvā gaṇhimsu. Tattha vāṇijassa 'visakaṇṭakaṃ gaṇhathā ti' ugghosanaṃ viya Bhagavato 'ākāsānañcāyatanaśamāpattiṃ nibbattethā ti' vacanaṃ. 'Ubho p'ete kakkhaḷā, ko ettha ānisaṃso ti' gāmikānaṃ cintanaṃ<sup>2</sup> viya Bhagavā 'ākāsānañcāyatanaṃ nibbattethā ti' āha. 'Ko nu kho ettha ānisaṃso nā'ssa guṇaṃ jānāmi ti' sotūnaṃ cintanaṃ. Ath' assa vāṇijassa 'atimadhuraṃ gaṇhathā ti' ādi vacanaṃ viya Bhagavato rūpassaṇṇāsamatikkamanādikāṃ ānisaṃsappakāsaṃ. Idaṃ hi sutvā te bahum pi mūlaṃ datvā gāmikā viya guḷaṃ iminā ānisaṃsena palobhitacittā mahantaṃ pi ussāhaṃ katvā imaṃ samāpattiṃ nibbattessanti ti ussāhajanaṇatthaṃ palobhanatthaṃ ca kathesi.

441. Ākāsānañcāyatanaśaṇṇāsahagataṃ ti. Ettha nā'ssa anto ti anantaṃ. Ākāsaṃ anantaṃ ākāśanantaṃ. Ākāśanantaṃ eva ākāśānañcataṃ ākāśānañ ca adhiṭṭhānaṭṭhena āyatanaṃ assa sampayuttadhammassa jhānassa devānaṃ devāyatanaṃ ivā ti ākāśānañcāyatanaṃ. Kasiṇugghāṭimākāsas<sup>3</sup> etaṃ adhivacanaṃ. Tasmim ākāśānañcāyatane appanāppattāya saṇṇāya sahaḡataṃ ākāśānañcāyatanaśaṇṇāsahagataṃ. Yathā pana aṇṇattha ananto ākāso ti vuttaṃ evaṃ idha anantaṃ ti vā parittaṃ ti na gahitaṃ. Kasmā? Anante gahite parittaṃ na gayhati, paritte gahite anantaṃ na gayhati. Evaṃ sante ārammaṇacatukkaṃ na pūreti, desanā soḷasakkhattukā na hoti Sammasambuddhassa ca imasmim ṭhāne desanaṃ soḷasakkhattukaṃ kātuṃ ajjhāsayo. Tasmā anantaṃ ti vā parittaṃ ti vā avatvā ākāśānañcāyatanaśaṇṇāsahagataṃ ti āha. Evaṃ hi sati ubhayaṃ pi gahitaṃ eva hoti, ārammaṇacatukkaṃ pūreti, desanā soḷasakkhattukā sampajjati. Avaseso pālīattho heṭṭhā vuttanayen<sup>4</sup> eva veditabbo.

442. Rūpāvacaracattahajjhānanikanti pariyādānadukkha-

<sup>1</sup> cittanā G.

tāya c'etthā pi dukkhā paṭipadā pariyādiṇṇanikantikassa appanā parivāsadandhatāya dandhābhiññā hoti vipariyāyena sukhā paṭipadā ca khippābhiññā ca veditabbā. Parittakasiṇugghāṭimākāse pana pavattajjhānaṃ parittārammaṇaṃ, vipulakasiṇugghāṭimākāse pavattaṃ appamāṇārammaṇaṃ ti veditabbaṃ. Upekkhābrahmavihāre viya ca idhā pi catutthajjhānavasena pañcavīsati catukkā honti yathā c'ettha evaṃ ito paresu pi. Visesaṃ attamaṃ eva paṇ' etesu vaṇṇayissāma.

443. Ākāśānañcāyatanaṃ samatikkamā ti.<sup>1</sup> Ettha tāva pubbe vuttanāyena 'eva ākāśānañcaṃ āyatanaṃ assa adhiṭṭhānaṭṭhena ti jhānaṃ pi ākāśānañcāyatanaṃ. Vuttanāyena 'eva ārammaṇaṃ pi. Evaṃ etaṃ jhānañ ca ārammaṇaṃ cā ti ubhayam pi appavattikarāṇena ca amanasikarāṇena ca samatikkamitvā va yasmā idaṃ viññānañcāyatanaṃ upasampajja vihātabbaṃ tasmā ubhayam p' etaṃ ekajjhaṃ katvā ākāśānañcāyatanaṃ samatikkammā ti idaṃ vuttaṃ ti veditabbaṃ.

Viññānañcāyatanaśāññāsahagataṃ ti ettha pana anantaṃ ti. Manasikātabbavasena nā 'ssa anto ti anantaṃ. Anantaṃ eva ānañcaṃ, viññānaṃ ānañcaṃ viññānañcāyatanaṃ ti avatvā viññānañcaṃ ti vuttaṃ. Ayaṃ h'ettha rūḥhisaddo. Tad eva viññānañcaṃ adhiṭṭhānaṭṭhena imissā saññāya āyatanaṃ ti viññānañcāyatanaṃ. Tasmā viññānañcāyatane pavattāya saññāya sahagataṃ ti viññānañcāyatanaśāññāsahagataṃ. Ākāse pavattaviññānaṃ ārammaṇassa jhānaṃ 'etaṃ adhi-vacanaṃ. Idha ākāśānañcāyatanaśāññāsahagatā pariyādānadukkhātāya dukkhā paṭipadā pariyādiṇṇanikantikassa appanā parivāsadandhatāya dandhābhiññā, vipariyāyena sukhā paṭipadā khippābhiññā ca. Parittakasiṇugghāṭimākāsārammaṇaṃ samāpattiṃ ārabha pavattiyā parittārammaṇatā vipariyāyena appamāṇārammaṇatā veditabbā.

Sesaṃ purimasadisam eva.

444. Viññānañcāyatanaṃ samatikkamā ti.<sup>2</sup> Ettha pi pubbe vuttanāyena 'eva viññānañcāyatanaṃ assa adhiṭṭhānaṭṭhena ti jhānaṃ pi viññānañcāyatanaṃ. Vuttanāyena 'eva ca ārammaṇaṃ pi. Evaṃ etaṃ jhānañ ca ārammaṇaṃ

<sup>1</sup> Dhs. § 266.

<sup>2</sup> Dhs. § 267.

cā ti ubhayam appavattikaraṇena ca amanasikaraṇena ca samatikkamitvā va yasmā idaṃ ākiñcaññāyatanaṃ upasampajja vihātabbam tasmā ubhayam p'etaṃ ekajjhaṃ katvā viññāṇaṇcāyatanaṃ samatikkamā ti idaṃ vuttan ti veditabbam.

Ākiñcaññāyatanaśaṇṇāsahagatan ti. Ettha pana nā'ssa kiñcanan ti ākiñcanam. Antamaso bhaṅgamattam pi assa avasiṭṭhaṃ natthi ti vuttam hoti. Ākiñcanassa bhāvo ākiñcaññam. Ākāśāṇaṇcāyatanaṇiññāpāgamass' etaṃ adhivacanam.

Taṃ ākiñcaññam adhiṭṭhānaṭṭhena imissā saññāya āyatanaṃ ti ākiñcaññāyatanaṃ. Tasmim ākiñcaññāyatane pavattāya saññāya sahagatan ti ākiñcaññāyatanaśaṇṇāsahagataṃ. Ākāśe pavattitaviññāpāgamārammaṇassa jhānass' etaṃ adhivacanam.

Idha viññāṇaṇcāyatanaśamāpattiyaṃ nikanti pariyādāna-dukkhataya dukkhā paṭipadā pariyādiṇṇanikantikassa appanā parivāśadandhatāya dandhābhīññā, vipariyāyena sukhā paṭipadā khippābhīññā ca hoti. Parittakasiṇugghāṭimākāśe pavattitaviññāpāgamārammaṇatāya parittārammaṇatā, vipariyāyena appamāṇārammaṇatā veditabbā. Sesam purimasadisam eva.

445. Ākiñcaññāyatanaṃ samatikkamā<sup>1</sup> ti. Etthā pi pubbe vuttanayen 'eva ākiñcaññam āyatanaṃ assa adhiṭṭhānaṭṭhenā ti jhānam<sup>2</sup> pi ākiñcaññāyatanaṃ. Vuttanayen' eva ārammaṇam pi. Evaṃ etaṃ jhānaṃ ca ārammaṇam cā ti ubhayam appavattikaraṇena ca amanasikaraṇena ca samatikkamitvā va yasmā idaṃ neva saññānāśaṇṇāyatanaṃ upasampajja vihātabbam tasmā ubhayam p'etaṃ ekajjhaṃ katvā ākiñcaññāyatanaṃ samatikkamā ti idaṃ vuttan ti veditabbam.

Nevaśaṇṇāśaṇṇāyatanaśaṇṇāsahagatan ti. Ettha pana yāya saññāya sabhāvato taṃ neva saññānāśaṇṇāyatanaṃ ti vuccati. Yathā paṭipannassa sā saññā hoti tan tāva dassetuṃ Vibhaṅge neva saññānāśaṇṇi ti uddharitvā taṃ c'eva ākiñcaññāyatanaṃ santato manasi-

<sup>1</sup> Dhs. § 268.

<sup>2</sup> jhānam om. M.

karoti saṅkhārāvasesasamāpattiṃ bhāveti. Tena vuccati neva saññi nāsaññi ti vuttam. Tattha santato manasikaroti ti santā vatāyaṃ samāpatti. Yatra hi nāma natthi bhāvaṃ pi ārammaṇaṃ katvā ṭhassati ti evaṃ santārammaṇatāya na santā ti manasikaroti. Santato ce manasikaroti kathaṃ samatikkamo hoti ti? Anāpajjitukāmatāya so kiñcā pi taṃ santato manasikaroti atha khvāssa aham etaṃ āpajjissāmi adhiṭṭhahissāmi vuṭṭhahissāmi paccavekkhissāmi ti esa ābhogo samannāhāro manasikāro na hoti. Kasmā? Ākiñcaññāyatanato nevasaññānāsaññāyatanassa santatarapaṇītatatāya. Yathā hi rājā mahaccarājānubhāvena hatthikkhandhagato nagaravāṭhiyaṃ vicaranto dantakārādayo sippike ekaṃ vatthaṃ daḷhaṃ nivāsetvā ekena sisam veṭhetvā dantacuppnādihi samokinnagatte anekāni dantavikati-ādāni karonte disvā ‘aho vata re chekā ācariyā idisāni pi nāma sippāni karissanti ti’ evaṃ tesam chekatāya tussati na c’assa evaṃ hoti ‘aho vatāhaṃ rajjaṃ pahāya evarūpo sippiko bhaveyyan ti.’ ‘Taṃ kissa hetu? Rajjasiriyā mahānisamsatāya. So sippike samatikkamitvā va gacchati evaṃ eva sa kiñcā pi taṃ samāpattiṃ santato manasikaroti. Atha khvāssa ‘aham etaṃ samāpattiṃ āpajjissāmi adhiṭṭhahissāmi vuṭṭhahissāmi paccavekkhissāmi ti’ neva esa ābhogo samannāhāro manasikāro hoti. So taṃ santato manasikaronto pubbe vuttanayen’ eva taṃ paramasukhumam appanāpattaṃ saññaṃ pāpunāti yāya neva sññi nāsaññi nāma hoti. Saṅkhārāvasesasamāpattiṃ bhāveti ti vuccati. Saṅkhārāvasesasamāpattin ti accantasukhumabhāvappattasaṅkhārānaṃ catutthāruppasamāpattiṃ.

446. Idāni yaṃ taṃ evaṃ adhigatāya saññāya vasena nevasaññānāsaññāyatanan ti vuccati taṃ atthato dassetuṃ nevasaññānāsaññāyatanan ti. Nevasaññānāsaññāyatanam samāpannaṃ vā upapannaṃ vā diṭṭhadhammasukhavihārisa vā cittacetasikā dhammā ti vuttam. Tesu idha samāpannaṃ cittacetasikā dhammā adhippetā. Vacanatto pan’ ettha oḷārikāya saññāya abhāvato sukhumāya ca bhāvato nev’ assa sampayuttadhammassa jhānassa saññā nāsaññā ti nevasaññānāsaññā. Nevasaññānāsaññānaṃ ca taṃ manāyatanadhammāyatanapariyāpannattā āyatanañ



cā ti nevaṣaṇṇānāsaṇṇāyatanam. Atha vā yāyam ettha saṇṇā sā paṭusaṇṇākiccaṃ kātum asamatthatāya nevaṣaṇṇānāsaṇṇāsaṅkhārāvasesasukhumabhāvena vijjāmanattā nāsaṇṇā ti nevaṣaṇṇānāsaṇṇā. Nevaṣaṇṇānāsaṇṇā ca sā sesadhammānam adhiṭṭhānatṭhen'āyatanaṃ cā ti nevaṣaṇṇānāsaṇṇāyatanam. Na kevalaṃ c'ettha saṇṇā va edisī. Atha kho vedanā pi neva vedanā nāvedanā, cittaṃ pi neva cittaṃ nācittaṃ, phasso pi neva phasso nāphasso ti esa nayo. Sesasampayuttadhammesu saṇṇāsisena paṇ'āyaṃ desanā katā ti veditabbā.

447. Pattamakkhanatellappabhutibhi ca upamāhi esa  
attho vibhāvetabbo.<sup>1</sup> Sāmaṇero kira telena pattam mak-  
khetvā ṭhapesi. Taṃ yāgupānakāle thero ‘pattam āharā  
ti’ āha. So ‘patte telam atthi bhante ti’ āha. Tato ‘āhara  
sāmaṇera telanāḷim pūressāmā ti’ vutte ‘natthi bhante telan  
ti’ āha. Tattha yathā anto vuttattā yāguyā saddhim  
akappiyatṭhena telam atthi ti hoti nālipūraṇādīnaṃ vasena  
natthi ti hoti evaṃ sā pi saññā paṭusaññā kiccaṃ kātum  
asamatthatāya nevasaññāsankhārāvasesasukhumabhāvena  
vijjamānattā nāsaññā hoti. Kiṃ pan’ettha saññākiccaṃ  
ti? Ārammaṇasañjānaṇaṃ c’eva vipassanāya ca visesa-  
bhāvaṃ upagantvā nibbidājananaṃ. Dahanakiccaṃ iva hi  
sukhodake tejodhātusañjānanakiccaṃ c’esā paṭukātum na  
sakkoti. Sesasamāpattisu saññā viya vipassanāya visaya-  
bhāvaṃ upagantvā nibbidājananaṃ pi kātum na sakkoti.  
Aññesu hi khandhesu akatābhiniveso bhikkhu nevasaññā-  
nāsaññāyatanakkhandhe sammāsītva nibbidaṃ pattum sa-  
mattho nāma natthi. Api ca āyasmā Sāriputto pakativ-  
passako pana mahāpañño Sāriputtasadiso va sakkuneyya  
so pi. Evaṃ kira me dhammā ahutvā sambhonti, hutvā  
patisamenti ti evaṃ kalāpasammasanavasena’ eva no anupa-  
dadhammavipassanāvasena evaṃ sukhumattagatā esā sa-  
māpatti.

Yathā ca pattamakkhanatelūpamāya evaṃ maggūdakū-  
pamāya pi ayam attho vibhāvetabbo.<sup>2</sup>

<sup>1</sup> Hardy *Eastern Monachism* p. 264.

<sup>2</sup> Hardy Eastern

Maggapaṭipannassa kira therassa purato gacchanto sāmaṇero thokam udakam disvā 'udakam bhante, upāhanā omuñcathā ti' āha. Tato therena 'sace udakam atthi āhara nahānasāṭikam, nahāyissamā ti' vutte 'natthi bhante ti' āha. Tattha yathā upāhanatemanatṭhena 'udakam atthi ti' hoti nahānatṭhena 'udakam natthi ti' hoti evam pi sā paṭusaññā-kiccam kātum asamatthatāya neva saññāsaṅkhārāvasesa-sukhumabhāvena vijjamānattā nāsaññā hoti. Na kevalaṇca etāy'eva aññāhi pi anurūpāhi upamāhi esa attho vibhāvetabbo. Iti imāya nevasaññānāsaññāyatane pavattāya saññāya nevasaññānāsaññāyatanabhūtāya vā saññāya saha-gatan ti nevasaññānāsaññāyatanasaññāsaḥagatam. Ākiñcāññāyatanasamāpattiārammaṇassa jhānass'etaṃ adhiva-canam. Idha ākiñcāññāyatanasamāpattiyā nikantipariyā-dānadukkhataya dukkhā paṭipadā pariyādiṇṇanikantikassa appanāparivāsadandhatāya dandhābhiññā, vipariyāyena sukhā paṭipadā khippābhiññā ca hoti. Parittakasiṇugghā-ṭimākāse pavattitaviññānāpāgamārammaṇam samāpattim ārabha pavattitāya parittārammaṇatā, vipariyāyena ap-pamānārammaṇatā veditabbā. Sesam purimasadisam eva.

448. Asadisarūpo nātho āruppam yaṃ catubbidham  
āha taṃ iti nātvāna tasmim pakiṇṇakakathā  
pi viññeyyā. Arūpasamāpattiyo hi

Ārammaṇātikkamato catasso pi bhavant'imā |  
āṅgātikkamam etāsam na icchanti vibhāvino. ||

Etāsu hi rūpanimittātikkamato paṭhamā, ākāśātikkamato dutiyā, ākāse pavattitaviññānāpātikkamato tatiyā, ākāse pavattitaviññānassa apagamātikkamato catutthā ti sabbathārammaṇātikkamato catasso pi bhavant'imā arūpasamāpattiyo ti veditabbā. Āṅgātikkamam pana etāsu na icchanti paṇḍitā. Na hi rūpāvacarasamāpattisū viya etāsu āṅgātikkamo atthi. Sabbāsu pi hi etāsu upekkhācittakaggatā ti dve eva jhānaṅgāni honti. Evaṃ sante pi

Suppanītatārū honti pacchimā pacchimā idha |  
upamā tattha viññeyyā pāsādatalasāṭikā. ||

449. Yathā hi catubhūmakassa pāsādassa heṭṭhimatale dibbanaccagītavāditasurabligandhamālasādhurasapānabhajanasayanacchādanādivasena paṇītā pañca kāmagaṇapaccupaṭṭhitā assu, dutiye tato paṇītatarā, tatiye tato paṇītatarā, catutthe sabbapaṇītatamā kiñcū pi tāni tattha catṭāri pi pāsādatalān'eva natthi tesam pāsādatalabhāvena viseso, pañcakāmagaṇasamiddhivisesena pana heṭṭhimato uparimaṃ uparimaṃ paṇītatarāṃ hoti.

Yathā ca ekāya itthiyā kantita-thūla-saṇha-saṇhatarasāṇhatamasuttanaṃ catuphala-tiphala-dvipphala-ekaphalā sātṭikā assu āyāmena ca vitthārena ca samappamāṇā tattha kiñcū pi tā sātṭikā catasso pi āyāmato ca vitthārato ca samappamāṇā, natthi tāsam pamāṇato viseso. Sukhasamphassasukhumabhāvamahagghabhāvehi pana purimāya purimāya pacchimā pacchimā paṇītatarā honti evam evam kiñcū pi catūsu pi etāsu upekkhācittakaggatā ti etāni dve yeva aṅgāni honti. Atha kho bhāvanāvisesena tesam aṅgānaṃ paṇītapāṇītatarabhāvena suppaṇītatarā honti pacchimā pacchimā idhā ti veditabbā.

Evam anupubbena paṇītapāṇītā p'etā.

450. Asucimhi maṇḍape laggo eko tan nissito paro |  
ath' añño bhi anissāya tan taṃ nissāya vā paro ||  
Ṭhito catūhi etehi purisehi yathākkamaṃ |  
Samānatāya nātabbā catasso pi vibhāvinū. ||

Tatrāyaṃ atthayojanā: Asucimhi kira dese eko maṇḍapo. Ath'eko puriso āgantvā taṃ asucim jigucchamāno taṃ maṇḍapaṃ hatthehi ālambitvā tattha laggo laggito viya aṭṭhāsi. Athāparo āgantvā taṃ maṇḍapalaggaṃ purisaṃ nissito. Ath'añño āgantvā cintesi 'yo esa maṇḍapalaggo yo c'etaṃ nissito ubho p'ete duṭṭhitā dhuvo ca tesam maṇḍapapāte pāto ti. Handāhaṃ bhi yeva tiṭṭhāmīti. So taṃ nissitaṃ anissāya bhi yeva aṭṭhāsi. Athāparo āgantvā maṇḍapalaggassa taṃ nissitassa ca akhemabhāvaṃ cintetvā bhi ṭhitaṃ ca suṭṭhitaṃ mantvā taṃ nissāya aṭṭhāsi. Tattha asucimhi dese maṇḍapo viya kasinuggāṭimākaṃ daṭṭhabbam. Asucidigucchāya maṇḍapalaggo puriso viya rūpanimittadigucchāya ākāśarammaṇaṃ ākā-

sānañcāyatanam. Maṇḍapalaggam purisaṃ nissito viya ākāsārammaṇam ākāsānañcāyatanam ārabba pavattam viññāṇañcāyatanam. Tesam dvinnam pi akhemabhāvaṃ cintetvā anissāya taṃ maṇḍapalaggam bahi t̥hito viya ākāsānañcāyatanam ārammaṇam akatvā tadabhāvārammaṇam ākiñcaññāyatanam.

Maṇḍapalaggassa taṃ nissitassa ca akhemataṃ cintetvā bahi t̥hitaṃ ca ‘sut̥thito ti’ mantvā taṃ nissāya t̥hito viya viññāṇabhāvasaṅkhātam bahi padese t̥hitaṃ ākiñcaññāyatanam ārabba pavattam nevasaññānāsaññāyatanam daṭṭhabbam.

451. Evaṃ vattamānaṃ ca

Ārammaṇam karont’eva aññābhāvena taṃ idaṃ |  
diṭṭhadosam pi rājānaṃ vuttihetu yathā jano. ||

Idaṃ hi nevasaññānāsaññāyatanam āsannaviññāṇañcāyatanapaccatthikā ayaṃ samāpatti ti evaṃ diṭṭhadosam pi taṃ ākiñcaññāyatanam aññassa ārammaṇassa abhāvārammaṇam karont’eva. Yathā kiṃ? Diṭṭhadosam pi rājānaṃ vuttihetu yathā jano. Yathā hi asaṃyataṃ pharusakāya-vacīmanasamācāraṃ kiñci sabbadīpapatim rājānaṃ pharusasamācāro ayaṃ ti evaṃ diṭṭhadosam pi aññattha vuttim alabhamāno jano vuttihetu nissāya vattati evaṃ diṭṭhadosam pi taṃ ākiñcaññāyatanam aññam ārammaṇam alabhamānaṃ idaṃ nevasaññāyatanam ārammaṇam karont’eva. Evaṃ kurumānaṃ ca

Ārūlho dīghanissenim yathā nissenibāhukam |  
pabbataggaṃ ca ārūlho yathā pabbatamatthakam. ||  
Yathā vā girim ārūlho attano yeṇa jaṇṇukam  
olubbhati tath ’ev’etaṃ jhānaṃ olubba vattati ti.

Āruppakusalakathā niṭṭhitā.

452. Idāni yasmā sabbāni p’etāni tebhūmakakusalāni hīnādinaṃ pabhedena vattanti tasmā tesam taṃ pabhedam dassetum puna katame dhammā kusala<sup>1</sup> ti ādi āradḍham. Tattha hīnaṃ ti lāmakam āyūhanavasena veditabbam.

<sup>1</sup> Dhs. § 269—276.

Hinuttamānaṃ majjhe bhavaṃ majjhimam, padhāna-bhāvaṃ nitaṃ paṇītaṃ uttaman ti attho.\*

Tāni pi āyūhanavasena eva veditabbāni. Yassa hi āyūhanakkhaṇe chando vihiṇo hoti viriyam vā cittaṃ vā vimamsā vā taṃ hīnaṃ nāma, yassa ca te dhammā majjhimā paṇītā taṃ majjhimam c'eva paṇītaṃ ca, yaṃ pana katukāmatāsānikhātam chandaṃ dhuraṃ, chandaṃ jeṭṭhakaṃ, chandaṃ pubbaṅgamaṃ katvā āyūhitaṃ chandādhipatino āgatattā chandādhipateyyaṃ nāma. Viriyādhipateyyādisu pi es'eva nayo.

453. Imasmiṃ pana thāne thatvā nayā gaṇetabbā. Sabbapaṭhamam viharanto hi eko va nayo, hīnaṃ ti eko, majjhimam ti eko, paṇītaṃ ti eko, chandādhipateyyaṃ ti eko, ime tāva chandādhipateyyā pañca nayā, evaṃ viriyādhipateyyādisu pi ti cattāro pancakā vīsati honti. Purimo vā eko suddhikanayo, hīnaṃ ti ādayo tayo, chandādhipateyyaṃ ti ādayo cattāro, chandādhipateyyaṃ hīnaṃ ti ādayo dvādasā ti evaṃ pi vīsati nayā honti. Ime vīsati mahānaya kattha vibhattā ti? Mahāpakaraṇe hīnatti ke vibhattā, imasmiṃ pana thāne hīnattikato majjhimarāsiṃ gahe tvā hīnamajjhimapaṇītavasena tayo koṭṭhāsā kātabbā. Tato pi majjhimarāsiṃ thapetvā hīnapaṇīte gahe tvā nava nava koṭṭhāsā kātabbā. Hīnasmiṃ yeva hi hīnaṃ atthi, majjhimam atthi, paṇītam atthi. Paṇītasmiṃ pi hīnaṃ atthi, majjhimam atthi, paṇītam atthi. Tathā hīnahīnasmiṃ hīnaṃ, hīnahīnasmiṃ majjhimam, hīnahīnasmiṃ paṇītam, hīnamajjhimasmiṃ hīnaṃ, hīnamajjhimasmiṃ majjhimam, hīnamajjhimasmiṃ paṇītam, hīnapaṇītasmiṃ hīnaṃ, hīnapaṇītasmiṃ majjhimam, hīnapaṇītasmiṃ paṇītaṃ ti ayam eko navako.

454. Paṇītahīnasmiṃ pi hīnaṃ nāma atthi, paṇītahīnasmiṃ pi majjhimam, paṇītahīnasmiṃ paṇītam, tathā paṇītamajjhimasmiṃ hīnaṃ, paṇītamajjhimasmiṃ majjhimam, paṇītamajjhimasmiṃ paṇītam, paṇītapāṇītasmiṃ hīnaṃ, paṇītapāṇītasmiṃ majjhimam, paṇītapāṇītasmiṃ paṇītaṃ ti ayam dutiyo navako ti. Dve navakā atṭhārassa kam-

\* paṭṭhānabhāvanitaṃ paṇītam utt° M.

madvārāni nāma. Imehi pabbhāvitattā imesaṃ vasena aṭṭhārasa khattiyā aṭṭhārasa brāhmaṇā aṭṭhārasa vessā aṭṭhārasa suddhā aṭṭhacattālīsa gottacaraṇāni veditabbāni. Imesu pana te-bhūma-kesu kusalesu kāmāvacarakusalāṃ duhetukam pi tihetukam pi hoti, nāṇasampayuttavippayuttavasena rūpāvacarārūpāvacaraṃ pana tihetukam eva nāṇasampayuttam eva kāmāvacaraṃ c'ettha adhipatinā sahā pi uppajjati vinā pi rūpāvacarārūpāvacaraṃ adhipatisampannam<sup>1</sup> eva hoti. Kāmāvacarakusale c'ettha ārammaṇādhipati saha-jātādhipati ti dve pi adhipatayo labbhanti. Rūpāvacarārūpāvacaresu ārammaṇādhipati na labbhati saha-jātādhipati yeva labbhati. Tattha cittassa cittādhipateyyabhāvo sampayuttadhammānaṃ vasena vutto. Dvinaṃ pana cittānaṃ ekato abhāvena sampayuttacittassa cittādhipati nāma. Natthi tathā chandādīnaṃ chandādhipatiādayo.

455. Keci pana sace cittavato kusalaṃ hoti mayhaṃ bhavissati ti evaṃ yaṃ cittaṃ dhuraṃ katvā jeṭṭhakaṃ katvā aparaṃ kusalacittaṃ<sup>2</sup> āyūhitam tassa taṃ purimaṃ cittaṃ cittādhipati nāma hoti. Tato āgatattā idaṃ cittādhipateyyaṃ nāmā ti evaṃ āgamanavāsena pi adhipatin nāma icchanti. Ayaṃ pana nayo neva pāliyaṃ na aṭṭha-kathūyaṃ dissati, tasmā vuttanāyena 'eva adhipatibhāvo veditabbo. Imesu ca ekūnavīsatiyā mahānāyesu purime suddhikanāye vuttaparimāṇān'eva cittāni ca navakā ca pāṭhavārā ca hontī. Tasmā nāṇasampayuttesu vuttaparimāṇato vīsati-guṇo cittanavakavārābhedo veditabbo. Catūsu nāṇavippayuttesu soḷasaguṇo ti ayaṃ tebhūmakakusale pa-kiṇṇakakathā nāmā ti.

Tebhūmakakusalāṃ niṭṭhitam.

456. Evaṃ bhavattayasampattinibbattakusalāṃ dassetvā idāni sabbabhavasamatikkamatāya lokuttarakusalāṃ dassetuṃ puna katame dhammā kusalā<sup>3</sup> ti ādi āradḍham. Tattha lokuttaraṃ ti. Ken' aṭṭhena lokuttaram? Lo-

<sup>1</sup> adhipatisampayuttam T.      <sup>2</sup> kusalaṃ cittaṃ T.

<sup>3</sup> Dhs. § 277.

kaṃ taratī ti lokuttaraṃ, lokaṃ uttaratī ti lokuttaraṃ, lokaṃ samatikkamma abhībhūya tiṭṭhatī ti lokuttaraṃ. Jhānaṃ bhāvetī ti ekacittakkhaṇikaṃ appanājhānaṃ bhāvetī janeti vaḍḍheti. Lokato niyyatī vaṭṭato niyyatī ti niyyānikaṃ. Niyyatī vā etenā ti niyyānikaṃ. Taṃ samaṅgī puggalo dukkhaṃ parijānanto niyyatī, samudayaṃ pajahanto niyyatī, nirodhaṃ sacchikaronto niyyatī, maggaṃ bhāvento niyyatī. Yathā pana tebhūmakāṃ kusalāṃ vaṭṭasmiṃ cutipatisandhiyo ācinatī vaḍḍheti ti ācayagāmī nāma hoti. Na tathā idaṃ. Idaṃ pana yathā ekasmiṃ purise aṭṭhārasahatthaṃ pākāraṃ cinante aparo mahā-muggaraṃ gahetvā tena citacitaṭṭhānaṃ apacinanto vid-dhamṣento gaccheyya evaṃ evaṃ tebhūmakakusalena ācitā cutipatisandhiyo paccayavekallakaraṇena apacinantaṃ vid-dhamṣeṭuṃ gacchatī ti apacayagāmī diṭṭhigatānaṃ pahānāyā ti. Ettha diṭṭhiyo eva diṭṭhigatāni gūthagataṃ muttagataṃ ti ādīni viya dvāsaṭṭhiyā<sup>1</sup> vā diṭṭhinaṃ anto-gatattā diṭṭhisu gatāni ti pi diṭṭhigatāni diṭṭhiyā va gataṃ etesaṃ ti pi diṭṭhigatāni diṭṭhisadisagamanāni diṭṭhisadisapavattāni ti attho. Kāni pana tāni ti? Sampayuttāni sak-kāyadiṭṭhi-vicikicchāsīlabbataparāmāsa-apāyagamanīya-rā-gadosamohakusalāni. Tāni hi yāva paṭhamamaggabhāvanā tāva pavattisabbhāvato<sup>2</sup> diṭṭhisadisagamanāni ti vuccanti. Iti diṭṭhiyo va diṭṭhigatāni. Tesāṃ diṭṭhigatānaṃ pahā-nāyā ti samucchedavasena pajahanatthāya. Paṭhamāyā ti gaṇanavasena pi paṭhamuppattivasena pi paṭhamāya. Bhū-miyā ti. Antarahitāya bhūmiyā ti ādisu tāva ayaṃ mahā-paṭhavī bhūmī ti vuccati. Sukhabbhūmiyaṃ kāmāvacare ti ādisu cittuppādo. Idha pana sāmānūphalaṃ adhippetāṃ. Taṃ hi sampayuttānaṃ nissayabbhāvato te dhammā bha-vanti etthā ti bhūmī. Yasmā vā samāne pi lokuttarabhāve sayam<sup>3</sup> pi uppajjati na nibbānaṃ viya apātubhāvaṃ. Tasmā pi bhūmī ti vuccati.

Tassā paṭhamāya bhūmiyāpattiyā ti sotāpatti-phalasaṅ-

<sup>1</sup> Brahmajāla Sutta D. I. 2.  
pavattasabbhāvato M.

<sup>2</sup> sabbabhāvato T.

<sup>3</sup> M. inserts bhavati.

khātassa paṭhamassa sāmāññaphalassa pattatthāya paṭilābhathāyā ti evam ettha attho veditabbo.

457. Viviccā ti samucchavedavivekavasena viviccitvā vinā hutvā. Idāni kiñcā pi lokiyajjhānam pi na vinā paṭipadāya ijjhati. Evam sante pi idha suddhikanayaṃ pahāya lokuttarajjhānam paṭipadāya saddhiṃ yeva garuṃ katvā desetukāmatāya dukkhāpaṭipadam dandhābhiññān ti ādim āha.

Tattha yo ādito kilese vikkhambhento dukkhena sasaṅkhārena sappayogena kilamanto vikkhambheti tassa dukkhāpaṭipadā hoti. Yo pana vikkhambhitakilesa vipassanāparivāsaṃ vasanto cirena maggapātubhāvaṃ pāpunāti tassa dandhā abhiññā hoti. Iti yo koci vāro dukkhāpaṭipado dandhābhiñño nāma kato. Katamaṃ pana vāraṃ rocesun ti? Yattha sakiṃ vikkhambhitā kilesā samudācaritvā dutiyam pi vikkhambhitā puna samudācaranti tatiyaṃ vikkhambhite pana tathā vikkhambhite ca katvā maggena samugghātaṃ pāpeti imaṃ vāraṃ rocesuṃ.

Imassa vārassa dukkhāpaṭipadā dandhābhiññā ti nāmaṃ kataṃ. Ettakena pana na<sup>1</sup> pākataṃ hoti. Tasmā evam ettha ādito paṭṭhāya vibhāvanā veditabbā.

Yo hi cattāri mahābhūtāni pariggahetvā upādārūpaṃ parigaṇhāti, arūpaṃ parigaṇhāti, rūpārūpaṃ pana parigaṇhanto dukkhena kasirena kilamanto<sup>2</sup> vavatthāpeti vavatthāpite ca nāmarūpe vipassanāparivāsaṃ vasanto cirena maggaṃ uppādetuṃ sakkoti tassa pi dukkhāpaṭipadā dandhābhiññā nāma hoti.

Aparo nāmarūpaṃ pi vavatthāpetvā paccaye parigaṇhanto dukkhena kasirena kilamanto parigaṇhāti paccaye ca pariggahetvā vipassanāparivāsaṃ vasanto cirena mag-

<sup>1</sup> na om. T.

<sup>2</sup> M. *inserts*: pariggahetuṃ sakkoti tassa dukkhāpaṭipadā nāma hoti. Pariggahitarūpassa pana vipassanāparivāse maggapātubhāvadandhatāya dandhābhiññā nāma hoti. Yo pi rūpārūpaṃ pariggahetvā nāmarūpaṃ vavatthapento dukkhena kasirena kilamanto vavatthāpesi vavatthāpite ca etc.



gaṃ uppādeti. Evam pi dukkhā paṭipadā dandhābhiññā nāma hoti.

458. Aparo paccaye pi pariggahetvā lakkhaṇāni paṭivijjhanto dukkhena kasirena kilamanto paṭivijjhati. Paṭivijjhālakkhaṇo vipassanāparivāsam vasanto cirena maggaṃ uppādeti. Evam pi dukkhā paṭipadā dandhābhiññā nāma hoti ti. Aparo lakkhaṇāni pi paṭivijjhivā vipassanānāne tikkhe sūre pasanne vahante uppannaṃ vipassanānikantiṃ pariyādiyamāno dukkhena kasirena kilamanto pariyādiyati nikantiṃ ca pariyādiyivā vipassanāparivāsam vasanto cirena maggaṃ uppādeti. Evam pi dukkhā paṭipadā dandhābhiññā nāma hoti. Imaṃ vāraṃ rocesuṃ, imassa vārassa etaṃ nāmaṃ kataṃ.

Iminā ca upāyena parato tisso paṭipadā veditabbā.

459. Phasso hoti ti ādisu anaññātaññassāmīti<sup>1</sup>ndriyaṃ<sup>2</sup> ti sammāvācā sammākammanto sammā-ājīvo ti cattāri padāni adhikāni. Niddesavāre ca vitakkādiniddesesu maggaṅgaṃ<sup>3</sup> ti ādini padāni adhikāni. Sesam sabbam heṭṭhāvuttasadisam eva.

Bhummantaravasena pana lokuttaratā va idha viseso. Tattha anaññātaññassāmīti<sup>1</sup>ndriyaṃ ti anamatagge saṃsā-ravaṭṭe anaññātaṃ amatapadaṃ catusaccadhammam eva jānissāmī ti paṭipannassa iminā pubbābhogena uppannaṃ indriyaṃ. Lakkhaṇādini pañ'assa heṭṭhā paññindriye vuttanāyena 'eva veditabbāni.

460. Sundarā pasatthā vā vācā sammāvācā. Vacīduccaritasamugghātikāya<sup>3</sup> micchāvācāviratiyā etaṃ adhivacanam. Sā pariggahalakkhaṇaviramanarasā micchāvācapahānapaccupaṭṭhānā.

461. Sundaro pasattho vā kammanto sammākammanto. Micchākammantasamucchedikāya pañātipātādiviratiyā etaṃ nāmaṃ. So samuṭṭhānalakkhaṇaviramana-raso micchākammantappahānapaccupaṭṭhāno.

462. Sundaro pasattho vā ājīvo sammā-ājīvo. Micchā-jivaviratiyā etaṃ adhivacanam. So vodānalakkhaṇaṇāyā-

<sup>1</sup> Dhs. § 277.

<sup>2</sup> Dhs. § 283.

<sup>3</sup> vacīduccaritassa sam° M. vācīd° T.

jīvappavattiraso micchājīvappahānapaccupatthāno. Api ca hetthā viratittaye vuttavasena p'ettha lakkhaṇādini veditabbāni.

463. Iti imesaṃ tiṇṇaṃ dhammānaṃ vasena hetthā vuttaṃ maggapaṇcakaṃ idha maggaṭṭhakaṃ veditabbam yevāpanakesu ca imesaṃ abhāvo tathā karuṇāmuditānaṃ. Ime hi tayo dhammā pāliyaṃ āgatattā yevāpanakesu na gahitā, karuṇāmuditā pana sattārammaṇā, ime dhammā nibbānārammaṇā ti tā p'ettha na gahitā. Ayaṃ tava uddesavāre visesattho. Niddesavāre pana maggaṅgaṃ maggapariyāpannaṃ ti. Ettha tava maggassa aṅgaṃ ti maggaṅgaṃ maggakoṭṭhāso ti attho.

Yathā pana araṇṇe pariyāpannaṃ araṇṇāpariyāpannaṃ nāma hoti evaṃ magge pariyāpannaṃ ti maggapariyāpannaṃ maggasaṇṇissitaṃ ti attho.

464. Pītisaṃbojjhaṅgo<sup>1</sup> ti ettha pīti yeva saṃbojjhaṅgo pītisaṃbojjhaṅgo. Tattha bodhiyā bodhissa vā aṅgo ti bojjhaṅgo idaṃ vuttaṃ hoti. Yā ayaṃ dhammasāmaggiyāyā lokuttaradhammakkhāṇe uppajjamaṇāya lnuddhaccapatitthānāyūhanakāmasukhattakilamathānuyogaucchedasasatābhinivesādināṃ anekesaṃ upaddavānaṃ paṭipakkhabhūtāyā satidhammavicayaviriyapaṭipassaddhisamādhī<sup>2</sup> - upekkhāsāṅkhātāyā dhammasāmaggiyā ariyasāvako bujjhatī ti katvā bodhī ti vuccati. Bujjhatī ti kilesasantānaniddāya utthahati cattāri vā ariyasaccāni paṭivijjhatī<sup>3</sup> nibbānaṃ eva vā sacchikaroti. Tassa dhammasāmaggisāṅkhātāyā bodhiyā aṅgo ti pi bojjhaṅgo jhānaṅgamaggaṅgādini<sup>4</sup> viya. Yo p'esa yathāvuttappakārāya etāya dhammasāmaggiyā bujjhatī ti katvā ariyasāvako<sup>5</sup> bodhī ti vuccati. Tassa bodhissa aṅgo ti pi bojjhaṅgo senaṅgarathaṅgādayo viya. Ten 'āhu aṭṭhakathācariyā: Bujjhanakassa puggalassa aṅgā ti bojjhaṅgā<sup>6</sup> ti. Api ca bojjhaṅgā ti<sup>7</sup> kenatthena bojjhaṅgā? Bodhāya saṃvattanti ti bojjhaṅgā, bujjhanti ti bojjhaṅgā, anubuj-

<sup>1</sup> Dhs. § 285, Papañcasūdanī (Trenckner's transcript.) p. 97.

<sup>2</sup> passaddha° M.      <sup>3</sup> paṭivicaṇṇati Pap.      <sup>4</sup> jhānaṅga-maggaṅgādayo Pap.      <sup>5</sup> ariyasāvako dhīti T.

<sup>6</sup> aṅgāni bojjhaṅgāni T.

<sup>7</sup> bojjhaṅgāni T.

jhanti ti bojjaṅgā, paṭibujjanti ti bojjaṅgā, sambujjanti ti bojjaṅgā ti.

Iminā paṭisambhidānayaṇā pi bojjaṅgattḥo veditabbo.

Pasatḥo sundaro ca bojjaṅgo sambojjaṅgo. Evaṃ pīti eva sambojjaṅgo pītisambojjaṅgo ti. Cित्तेकaggatānid-desādisu<sup>1</sup> pi iminā va nayaṇa atḥo veditabbo.

465. Tesam dhammānan ti. Ye tasmiṃ samaye paṭi-vedham gacchanti catusaccadhammā tesam dhammānam anaññātānam ti kiñcā pi paṭhamamaggena te dhammā nātā nāma honti. Yathā pana pakatiyā anāgatapubbam vihāram āgantvā vihāramajjhe tḥito pi puggalo pakatiyā anāgatabhāvam upādāya anāgatapubbam tḥānam āgato 'mhi ti vadati. Yathā ca pakatiyā apiladdhapubbam mālam pilandhitvā anivattapubbam vattham nivāsetvā abhuttapubbam bhojanam bhuñjitvā pakatiyā abhuttabhāvam upādāya 'abhuttapubbam bhojanam bhutto 'mhi' ti vadati evam idhā pi yasmā pakatiyā iminā puggalena ime dhammā na nātāpubbā tasmā aññātān ti vuttam. Adiṭṭhādisu pi es'eva nayo.

466. Tattha adiṭṭhānan<sup>2</sup> ti ito pubbe paññācakkhunā adiṭṭhānam appattānan ti adhigamanavasena appattānam. Aviditānan ti nāṇena na pākātakatānam. Asacchikātānan ti apaccakkhakātānam. Sacchikiriyāyā ti paccakkhakaranattham. Yathā ca iminā padena evam sesehi pi saddhim anaññātānam nāṇāya adiṭṭhānam dassanāya appattānam pattiyā aviditānam vedāyā ti yojanā kātabbā.

467. Catūhi vacīduccaritehi<sup>3</sup> ti ādisu vacī ti vacīviññatti veditabbā. Tinnaṃ dosānam yena kenaci dutṭhāni caritāni ti duccaritāni, vacīto pavattāni duccaritāni vacīduccaritāni, vaciyā vā nipphāditāni duccaritāni vacīduccaritāni, tehi vacīduccaritehi ārakā ramati ti ārati, vinā tehi ramati ti virati, tato tato paṭinivattā va hutvā tehi vinā ramati ti paṭivirati, upasaggavasena vā padaṃ vaḍḍhitam. Sabbam idam oramanabhāvass 'eva adhivacanam. Veram manāti vināseti ti veramaṇi. Idam pi oramanass 'eva vevacanam.

<sup>1</sup> Dhs. § 287—295.    <sup>2</sup> Dhs. § 296.    <sup>3</sup> Dhs. § 299.

Yāya pana cetanāya musāvādādāni bhāsamāno karoti nāma ayaṃ lokuttaramaggavirati. Uppajjitvā taṃ kiriyaṃ kātum na deti kiriyaṃpathaṃ pacchindatī ti (M. *inserts*: akiriyaṃ tathā taṃ karaṇaṃ kātum na deti karaṇapathaṃ pacchindatī ti) a karaṇaṃ. Yāya ca cetanāya catubbidhaṃ vacīduccaritaṃ bhāsamāno ajjhāpajjhati nāma ayaṃ up-pajjitvā tathā ajjhāpajjhitaṃ na deti ti anajjhāpatti velā anatikkamo ti. Ettha tāya velāyā ti ādisu tāva kālo velā ti āgato. Uruvelāyaṃ viharatī ti ettha rāsi tṭhita-dhammo velaṃ nātivattatī<sup>1</sup> ti ettha sīmā idhā pi sīmā va. Anatikkamaṇiyatṭhena hi cattāri vacīsucaritāni velā ti adhippetāni iti. Yāya cetanāya cattāri vacīduccaritāni bhāsamāno velaṃ atikkamati nāma ayaṃ uppajjitvā taṃ velaṃ atikkamitaṃ na deti ti velā anatikkamo ti vuttā. Velāyati ti vā velā calayati<sup>2</sup> viddhamseti ti attho. Kim velāyati? Catubbidhaṃ vacīduccaritaṃ. Iti velāyanato velā<sup>3</sup>. Purisassa pana hitasukhaṃ na atikkamitvā vattatī ti anatikkamo. Evam ettha padadvayavasena pi attho veditabbo.

Setum hanatī ti setughāto. Catunnaṃ vacīduccaritaṃ padaghāto paccayaghāto ti attho. Paccayo hi idha setū ti adhippeto. Tatrāyaṃ vacanatto: rāgādiko catunnaṃ vacīduccaritaṃ paccayo vaṭṭasmim puggalaṃ sinoti bandhati ti setu. Setussa ghāto setughāto, vacīduccarita-samugghatikāya viratiyā ti etaṃ adhivacanaṃ. Ayaṃ pana sammāvācā-saṅkhātā virati pubbabhāge nānācittesu labbhati. Aññen 'eva hi cittaṃ musāvādā viramati, aññena pesuññādīhi. Lokuttaramaggakkhaṇo pana ekacittasmim yeva labbhati, catubbidhāya hi vacīsucaritacetanāya padacchedaṃ kurumānā maggaṅgaṃ pūrayamānā ekā va virati uppajjati. Kāyaduccaritehi ti kāyato pavattehi kāyena vā nipphāditehi pāṇatipātādīhi duccaritehi. Sesam purima-nayen 'eva veditabbaṃ.

468. Ayaṃ pi sammākammantasāṅkhātā virati<sup>4</sup> pubbabhāge nānācittesu labbhati. Aññen 'eva hi cittaṃ pāṇā-

<sup>1</sup> nātikkamati ti M.

<sup>2</sup> velā velāyati M.

<sup>3</sup> iti

velaṃ tato velā T.

<sup>4</sup> Dhs. § 300.

tipātā viramati, aññena<sup>1</sup> adinnādānamicchācārehi. Lokut-taramaggakkhaṇe pana ekacittasmim yeva labbhati ti. Ti-vidhāya hi kāyaduccaritacetanāya padacchedaṃ kurumānā maggaṅgaṃ pūrayamānā ekā va virati uppañjati.

469. Sammā-ājīvaniddese<sup>1</sup> akiriya<sup>2</sup> ti ādisu yāya cetanāya micchājīvaṃ ājīvamāno kiriyaṃ karoti nāma ayaṃ uppañ-jitvā taṃ kiriyaṃ kātum na deti ti akiriya<sup>2</sup> ti iminā nayena yojanā veditabbā.

Ājīvo ca nām'esa pāṭiyekko natthi. Vācākamantesu gahitesu gahito va hoti tappakkhikattā dhuvapaṭisevana-vasena paṇāyaṃ tato niharitvā dassito ti. Evaṃ sante sammā-ājīvo sakiccako na hoti, attha maggaṅgāni na pari-pūreti. Tasmā sammā-ājīvo sakiccako kūtabbo attha mag-gaṅgāni paripūretabbāni ti tatrāyaṃ nayo. Ājīvo nāma bhijjamāno kāyavacīdvāresu yeva bhijjati, manodvāre ājīva-bhedo nāma natthi, pūrayamāno pi tasmim yeva dvāra-dvaye pūراتi, manodvāre<sup>2</sup> ājīvapūraṇaṃ nāma natthi. Kāya-dvāre pana vitikkamo ājīvahetuko pi atthi,<sup>3</sup> na ājīvahetuko pi tathā vacīdvāre.

470. Tattha yaṃ rājarājamahāmattā khiddapasutā sūra-bhāvaṃ dassentā migavaṃ vā panthaduhanam<sup>4</sup> vā para-dāravitikkamaṃ vā karonti idaṃ akusalaṃ kāyakammaṃ nāma, tato virati pi sammākammanto nāma. Yaṃ pi pana<sup>5</sup> ājīvahetukaṃ catubbidhaṃ vacīduccaritaṃ bhāsanti idaṃ akusalaṃ vacīkammaṃ nāma, tato virati pi sammāvācā nāma. Yāṃ pana ājīvahetu nesādamacchabandhūdayo pā-ṇaṃ<sup>6</sup> hananti adinnaṃ ādiyanti micchācaranti<sup>7</sup> ayaṃ micchā-ājīvo nāma, tato virati sammā-ājīvo nāma. Yaṃ pi lañcaṃ<sup>8</sup> gahetvā musā bhaṇanti pesuññapharusasamphappalāpe pa-vattenti ayaṃ pi micchā-ājīvo nāma, tato virati sammā-ājīvo nāma.

Mahāsīvattothero paṇ' āha: 'kāyavacīdvāresu vitikkamo

<sup>1</sup> Dhs. § 301.

<sup>2</sup> manodvāro T.

<sup>3</sup> M. omits atthi

na ājīvakahetuko pi.

<sup>4</sup> migamaṃ vā pantaduram

vā M. Comp. Kūṭadantasutta D. V. 11.

<sup>5</sup> M. adds na.

<sup>6</sup> vātaṃ M.

<sup>7</sup> micchācāraṃ caranti M.

<sup>8</sup> lavaṃ

C. G. lañjaṃ M.

ājīva hetuko vā hotu no vā ājīva hetuko, akusalam kāyakkammam vacikkammam t'eva saṅkham gacchati, tato virati ti pi sammākammananto sammāvācā tveva vuccati ti'. Ājīvo kahan ti vutte<sup>1</sup> pana: 'tīni kuhanavattthūni nissāya cattāro paccaye uppādetvā tesam paribhogo ti' āha.

471. Ayam pana kotippatto micchājīvo, tato virati sammājīvo nāma ayam pi sammājīvo pubbabhāge nānācittesu labbhati. Aññena 'eva hi cittena kāyadvāravītikkamā viramati, aññena vacīdvāravītikkamā. Lokuttaramaggakkhane pana ekacittasmiṃ yeva labbhati, kāyavacīdvāresu hi satta-kammāpathavasena uppannāya micchājīvasaṅkhātāya dusīlyacetanāya padacchedam kurumānā maggaṅgam pūrayamānā ekā va virati uppajjati ti ayam niddesavāre viseso. Yam pan' etam indriyesu anaññātāññassāmītiṃdriyam vaḍḍhitam maggaṅgesu ca sammāvācādīni tesam vasena saṅghavārena viriyindriyāni atṭhaṅgiko maggo ti vuttam. Suññatāvāro pākatiko yevā ti ayam tāva suddhikapaṭipadāya viseso. Ito param suddhikasūññatā suññatapaṭipadā suddhika-appaṇihitā appaṇihitapaṭipadā ti ayam desanābhedo hoti. Tattha suññatā ti lokuttaramaggassa nāmam. So hi āgamanato sagunato ārammanato ti tīhi kāraṇehi nāmam labhati. Katham? Idha bhikkhu anattato abhinivisitvā anattato saṅkhāre passati. Yasmā pana anattato diṭṭhamatten' eva maggavutṭhānam nāma na hoti aniccato pi dukkhato pi daṭṭhum eva vaṭṭati tasmā aniccam dukkham anattato ti tividham anupassanam āropetvā sammāsanto<sup>2</sup> carati, vutṭhānagāminī vipassanā pan'assa tebhūmike pi saṅkhāre suññato va passati, ayam vipassanā suññatā nāma hoti. Sā āgamanīyatṭhāne tathavā attano maggassa suññatā ti<sup>3</sup> nāmam deti. Evam maggo āgamanato<sup>4</sup> suññatā ti nāmam labhati.

472. Yasmā pana so rāgādīhi suñño tasmā sagunen 'eva suññatā nāmam labhati nibbānam pi rāgādīhi suññattā suññatan ti vuccati. Tam ārammanam katvā uppannattā maggo ārammanato suññatā nāmam labhati, tattha sut-

<sup>1</sup> vuccante T.<sup>2</sup> sammāsanena T.<sup>3</sup> suññatan ti T.<sup>4</sup> āgatatō T.

tantikapariyāyena saguṇato pi ārammaṇato pi nāmaṃ labhati. Pariyāyadesanā h'esā, Abhidhammakathā pana nipariyāyadesanā. Tasmā na idha saguṇato vā ārammaṇato vā nāmaṃ labhati, āgamanato vā labhati. Āgamanam eva hi dhuraṃ, taṃ duvidhaṃ hoti vipassanāgamanam maggāgamanam ti.

Tattha maggassa āgataṭṭhāne<sup>1</sup> vipassanāgamanam dhuraṃ, phalassa āgataṭṭhāne<sup>2</sup> maggāgamanam dhuraṃ, idha maggassa āgataṭṭhā vipassanāgamanam eva dhuraṃ jūtaṃ. Appaṇihitaṃ ti. Etthā pi appaṇihitaṃ ti maggass' eva nāmaṃ<sup>3</sup> idam pi nāmaṃ maggo tih' eva kāraṇehi labhati. Kathaṃ? Idha bhikkhu ādito<sup>4</sup> abhinivisitvā dukkhato va saṅkhāre passati.

473. Yasmā pana dukkhato diṭṭhamatten 'eva magga-  
vuṭṭhānam nāma na hoti aniccato pi anattato pi daṭṭhum  
eva vaṭṭati tasmā aniccaṃ dukkham anattato ti tividaṃ  
anupassanam āropetvā sammasanto carati, vuṭṭhānagāmini  
vipassanā paṇ'assa tebhūmikaṣaṅkhāresu paṇidhiṃ sosetvā  
pariyādiyitvā vissajjeti, ayaṃ vipassanā appaṇihitā<sup>5</sup> nāma  
hoti. Sā āgamaṇiyatṭhāne tathā attano maggassa ap-  
paṇihitaṃ ti nāmaṃ deti, evaṃ maggo āgamanato appaṇi-  
hitaṇāmaṃ labhati.

474. Yasmā paṇ'ettha rāgadosamohapaṇidhaya natthi  
tasmā saguṇen' eva appaṇihitaṇāmaṃ labhati nibbānam  
pi. Tesam paṇidhiṇam abhāvā appaṇihitaṃ ti vuccati. Taṃ  
ārammaṇam katvā uppannattā maggo appaṇihitaṃ ti nāmaṃ  
labhati, tattha suttantikapariyāyena saguṇato pi āram-  
maṇato pi nāmaṃ labhati. Pariyāyadesanā h'esā, Abhi-  
dhammakathā pana nipariyāyadesanā. Tasmā na idha  
saguṇato vā ārammaṇato vā nāmaṃ labhati, āgamanato  
va labhati. Āgamanam eva hi dhuraṃ, taṃ duvidhaṃ  
hoti vipassanāgamanam maggāgamanam ti. Tattha mag-  
gassa āgataṭṭhāne vipassanāgamanam dhuraṃ, phalassa āga-

<sup>1</sup> āgamaṇatṭhāne C. G.

<sup>2</sup> āgamaṇatṭhāne C. G.

<sup>3</sup> etaṃ nāmaṃ M.

<sup>4</sup> ādito va dukkhato abhinivisitvā T.

<sup>5</sup> Dhs. § 351—357.

taṭṭhāne maggāgamanam dhuraṃ, idha maggassa āgatattā vipassanāgamanam eva dhuraṃ jātam.

Nanu ca suññato animitto appaṇihito ti tīni maggassa nāmāni. Yath 'āha: tayo me bhikkhave vimokkhā suññato vimokkho animitto vimokkho appaṇihito vimokkho ti.<sup>1</sup> Tesu idha dve magge gahetvā animitto kasmā na gahito ti? Āgamanabhāvato. Animittavipassanā hi sayam āgamanīyatṭhāne ṭhatvā attano maggassa nāmaṃ dātum na sakkoti. Sammāsambuddho pana attano puttassa Rāhulatherassa:

Animittaṃ ca bhāvehi mānānusayam ujjaḥ |  
Tato mānābhisamayā upasanto carissasī ti ||<sup>2</sup>

animittavipassanam kathesi. Vipassanā hi niccanimittam sukhanimittam atthanimittaṃ ca ugghāṭeti, tasmā animittā ti kathitā sā ca kiñcā pi tam nimittam ugghāṭeti sayam pana nimittadhammesu caratī ti sanimittā va hoti, tasmā sayam āgamanīyatṭhāne ṭhatvā attano maggassa nāmaṃ dātum na sakkoti.

475. Aparo nayo: Abhidhammo nāma paramatthadesanā animittamaggassa ca paramatthato hetu vekallam eva hoti. Kathaṃ? Aniccānupassanāya hi vasena animittavimokkho kathito tena ca vimokkhena saddhindriyam adhimattam<sup>3</sup> hoti, tam ariyamagge ekaṅgam pi na hoti amaggaṅgattā attano maggassa paramatthato va nāmaṃ dātum na sakkoti. Itaresu pana dvīsu anattānupassanāya tāva vasena suññato vimokkho, dukkhānupassanāya<sup>4</sup> vasena appaṇihito vimokkho kathito. Tesu suññatavimokkhena paññindriyam adhimattam<sup>5</sup> hoti, appaṇihitavimokkhena samādhindriyam. Tāni ariyamaggassa aṅgattā attano maggassa paramatthato nāmaṃ dātum sakkonti. Maggārammaṇattike pi hi maggādhīpatidhammavibhajane chandacittānam adhipatikāle tesam dhammānam amaggato<sup>6</sup> ca maggādhīpatibhāvo na vutto. Evansampadam idaṃ veditabban ti ayam ettha Aṭṭhakathāmuttako ekassa ācariyassa mativiniṇṇchayo.

<sup>1</sup> Visuddhimagga J. P. T. S. 1891—91 p. 155. Dhs. p. 282. Mahāvūtp. 73.

<sup>2</sup> Suttanipāta 342.

<sup>3</sup> adhi-

vacanam matham T. <sup>4</sup> ānupassanā M. <sup>5</sup> adhimam-

nam T. adhimittam M.

<sup>6</sup> amaggaṅgattā M.



Evam sabbathā pi animittā vipassanā sayam āgamanīy-  
atṭhāne thatvā attano maggassa nāmaṃ dātum na sakkoti  
ti animittamaggo na gahito.

476. Keci pana 'animittamaggo āgamanato nāmaṃ ala-  
bhanto pi Suttantapariyāyena saguṇato<sup>1</sup> ca ārammaṇato<sup>2</sup>  
ca nāmaṃ labhati ti' āhaṃsu. Te idaṃ vatvā paṭikkhittā.  
Animittamagge saguṇato ca ārammaṇato ca nāmaṃ la-  
bhante suññata-appaṇihitamaggā pi saguṇato yeva āram-  
maṇato yeva ca idha nāmaṃ labheyyum, na pana labhanti.  
Kiṃkāraṇā? Ayam hi maggo nāma dvīhi kāraṇehi nāmaṃ  
labhati sarasato<sup>3</sup> ca paccanīkato ca sabhāvato ca paṭipak-  
khato cā ti attho. Tattha suññata-appaṇihitamaggā sara-  
sato<sup>4</sup> pi paccanīkato pi nāmaṃ labhanti. Suññata-appaṇi-  
hitamaggā hi rūgādihi suññā rūgapaṇidhiādihi ca appaṇi-  
hitā ti evam sarasato<sup>5</sup> nāmaṃ labhanti suññato ca attā-  
bhinivesassa paṭipakkho appaṇihito paṇidhissā ti<sup>6</sup> evam  
paccanīkato nāmaṃ labhanti. Animittamaggo pana rūgā-  
dinimittānaṃ niccanimittādīnaṃ ca abhāvena sarasato ca  
nāmaṃ labhati no paccanīkato. Na hi so saṅkhāranimit-  
tārammaṇa-aniccānupassanāya<sup>7</sup> paṭipakkho. Aniccānupas-  
sanā pan'assa anulomabhāve tṭhitā ti. Evam sabbathā pi  
Abhidhammapariyāyena animittamaggo nāma natthi ti.  
Suttantapariyāyena pan'esa evam āharitvā dīpito. Yasmiṃ  
hi vāre maggavutṭhānaṃ hoti ti tīni lakkhaṇāni ekāvajja-  
nena viya āpāthaṃ āgacchanti tīṇaṃ ca ekato āpātha-  
gamaṇaṃ nāma natthi. Kammatṭhānaṃ pana vibhūta-  
bhāvadīpanatthaṃ etaṃ vuttam. Ādito hi yattha katthaci  
abhiniveso hotu, vutṭhānagāminī pana vipassanā yaṃ yaṃ  
sammāsivā vutṭhāti tassa tass'eva vasena āgamanīyatṭhāne  
thatvā attano maggassa nāmaṃ deti. Kathaṃ? Aniccādisu  
hi yattha katthaci abhinivisitvā itaram pi lakkhaṇadvayaṃ  
daṭṭhum vaṭṭati, evam ekalakkhaṇadassanamatten'eva hi  
maggavutṭhānaṃ nāma hoti.<sup>8</sup> Tasmā aniccato abhinivittṭho

<sup>1</sup> saguṇā T.

<sup>2</sup> Visuddhimagga p. 156.

<sup>3</sup> sarato

C. G. <sup>4</sup> sarato C. G. <sup>5</sup> sarato pi M. C. G. <sup>6</sup> paṇidhiyā

ti M. <sup>7</sup> ārammaṇāya an<sup>o</sup> M. <sup>8</sup> hi vutṭhānaṃ nāma

na hoti M.

bhikkhu na kevalaṃ aniccato va vuṭṭhāti dukkhato pi vuṭṭhāti anattato pi vuṭṭhāti yeva. Dukkhatō anattato abhinivīṭṭhe pi es'eva nayo.

Iti ādīto yattha katthaci abhiniveso hotu, vuṭṭhānagāminī pana vipassanā yaṃ yaṃ sammasitvā vuṭṭhāti tassa tass'eva vasena āgamanīyaṭṭhāne ṭhatvā attano maggassa nāmaṃ deti ti.

477. Tattha aniccato vuṭṭhahantassa maggo animitto, dukkhato vuṭṭhahantassa appanīhito, anattato vuṭṭhahantassa suññato ti evaṃ Suttantapariyāyena āharitvā dīpito. Vuṭṭhānagāminī pana vipassanā kim ārammaṇā? Lakkhaṇārammaṇā ti. Lakkhaṇaṃ nāma paññattigatikaṃ na vattabbadhammabhūtaṃ. Yo pana aniccaṃ dukkhaṃ anattā ti tīpi lakkhaṇāni sallakkheti tassa pañca khandhā kaṇṭhe baddhakupaṇaṃ viya honti, saṅkhārārammaṇaṃ eva nāṇaṃ saṅkhārato vuṭṭhāti. Yathā hi eko bhikkhu pattamaṃ kiṇitukāmo pattavāpijēna pattamaṃ ābhaṭaṃ disvā haṭṭhapaṭṭhaṭṭho 'gaṇhissāmi ti' cintetvā vīmaṃsamāno chiddāni passeyya, so na chiddesu nirālayo hoti, patte pana nirālayo hoti evaṃ eva tīpi lakkhaṇāni sallakkhetvā saṅkhāresu nirālayo hoti saṅkhārārammaṇeṃ eva nāṇena saṅkhārato vuṭṭhāti ti veditabbo.

Dussopamāya<sup>1</sup> pi es'eva nayo.

478. Iti Bhagavā lokuttarajjhānaṃ bhājento suddhika-paṭipadāya catukkanayaṃ pañcakanayaṃ ti dve pi naye āhari. Tathā suddhikasūññatāya suññatāpaṭipadāya appanīhito appanīhitapaṭipadāya pi tasmā<sup>2</sup> evaṃ āharī ti puggalajjhāsayena c'eva desanāvīlāsena ca tadubbhayaṃ pi heṭṭhā vuttanayen'eva veditabbaṃ. Evaṃ lokuttaraṃ jhānaṃ bhāveti ti ettha suddhika-paṭipadāya catukkapañcaka-vasen'eva dve nayā. Tathā sesesū ti sabbesu pi pañcasu koṭṭhāsesu dasa nayā bhājita. Tatr'idaṃ pakinnakaṃ.

Ajjhattaṇ ca bahiddhā ca rūpārūpesu pañcasu |  
satta-aṭṭhaṅgapariṇāmaṃ<sup>3</sup> nimittaṃ paṭipadā paṭi ti. ||

479. Lokuttaramaggo hi ajjhattaṃ abhinivisitvā ajjhattaṃ

<sup>1</sup> Dussopame M.

<sup>2</sup> kasmā T.

<sup>3</sup> sattasu T.

vuṭṭhāti, ajjhataṃ abhinivisitvā bahiddhā vuṭṭhāti, bahiddhā abhinivisitvā bahiddhā vuṭṭhāti, bahiddhā abhinivisitvā ajjhataṃ vuṭṭhāti, rūpe abhinivisitvā rūpā vuṭṭhāti, rūpe abhinivisitvā arūpā vuṭṭhāti, arūpe abhinivisitvā arūpā vuṭṭhāti, arūpe abhinivisitvā rūpā vuṭṭhāti.

Ekappahāreṇa pañcahi khandhehi vuṭṭhāti satta-aṭṭhaṅga-pariṇāmanā<sup>1</sup> ti. So pan'esa maggo aṭṭhaṅgiko pi hoti sattaṅgiko pi, bojjhaṅgā pi satta vā honti cha vā, jhānaṃ pana pañcaṅgikaṃ vā hoti caturaṅgikaṃ vā tivaṅgikaṃ vā. Evaṃ satta-aṭṭhādānaṃ aṅgānaṃ pariṇāmo veditabbo ti attho.

Nimittaṃ paṭipadā pati ti tisu<sup>2</sup> nimittānaṃ ti yato pana niyato<sup>3</sup> vuṭṭhānaṃ hoti paṭipadā pati ti paṭipadāya ca adhipatino ca calanācalanaṃ<sup>4</sup> veditabbam.

480. Tattha ajjhataṃ abhinivisitvā ajjhataṃ vuṭṭhāti ti ādīsu tāva idh'ekacco ādito va ajjhataṃ pañcasu khandhesu abhinivisati abhinivisitvā te aniccādito passati. Yasmā pana na suddha-ajjhataḍassanaṃ matten' eva maggavutṭhānaṃ hoti bahiddhā pi daṭṭhabbam eva tasmā parassa khandhe pi anupādiṇṇasaṅkhāresu<sup>5</sup> pi aniccaṃ dukkhamanattā ti passati. So kālena ajjhataṃ sammāsati kālena bahiddhā ti.<sup>6</sup> Tass' evaṃ sammāsato ajjhataṃ sammāsana-kāle vipassanāmaggena saddhiṃ ghaṭṭiyati, evaṃ ajjhataṃ abhinivisitvā ajjhataṃ vuṭṭhāti nāma. Sace pan' assa<sup>7</sup> bahiddhā sammāsana-kāle vipassanāmaggena saddhiṃ ghaṭṭiyati evaṃ ajjhataṃ abhinivisitvā ajjhataṃ vuṭṭhāti nāma. Sace pan'assa bahiddhā sammāsana-kāle vipassanāmaggena saddhiṃ ghaṭṭiyati evaṃ ajjhataṃ abhinivisitvā bahiddhā vuṭṭhāti nāma. Esa nayo bahiddhā abhinivisitvā bahiddhā c'eva ajjhataṇ ca vuṭṭhāne pi.

481. Aparā ādito va rūpe abhinivisati abhinivisitvā bhūtarūpaṇ ca upādārūpaṇ ca paricchinditvā aniccādito passati. Yasmā pana na suddharūpadassanaṃ matten' eva vuṭṭhānaṃ hoti arūpaṃ pi daṭṭhabbam eva tasmā rūpaṃ ārammaṇaṃ

<sup>1</sup> °pariyāman ti M.

<sup>2</sup> M. omits tisu.

<sup>3</sup> M. omits.

<sup>4</sup> adhipatito ca va lūtā cala taṃ T.

<sup>5</sup> saṅkhāre M.

<sup>6</sup> M. omits ti.

<sup>7</sup> passa T.

katvā uppannaṃ vedanaṃ saññaṃ saṅkhāre viññāpaṃ ca idaṃ arūpaṃ ti paricchinditvā aniccādito passati. So kālena rūpaṃ sammasati, kālena arūpaṃ, tass' evaṃ sammāsato rūpasammasanakāle vipassanāmaggena saddhīm ghaṭṭiyati ti evaṃ rūpe abhinivisitvā rūpā vuṭṭhāti nāna. Sace paṇ' assa arūpasammasanakāle vipassanāmaggena saddhīm ghaṭṭiyati evaṃ rūpe abhinivisitvā arūpā vuṭṭhāti nāma. Esa nayo arūpe abhinivisitvā arūpā ca rūpā ca vuṭṭhāne pi. Yaṃ kiñci samudayadhammaṃ sabbaṃ taṃ nirodhadhammaṃ ti evaṃ abhinivisitvā evaṃ evaṃ vuṭṭhānakāle pana ekappahāreṇa pañcahi khandhehi vuṭṭhāti nāma ti. Ayaṃ tikkhavipassakassa mahāpaṇṇassa bhikkhuno vipassanā. Yathā hi chātajjhataṃ purisassa majjhe gūthapiṇḍaṃ tṭhapetvā nānaggarasabhojanapunnāṃ pātim upaneyyūṃ, so vyañjanaṃ hatthena viyūhanto taṃ gūthapiṇḍaṃ disvā 'kiṃ idan ti' pucchitvā 'gūthapiṇḍo ti' vutte 'dhi dhi apanethā ti' bhatte pi pātiyaṃ pi nirālayo hoti evaṃ sampadam idaṃ datṭhabbaṃ. Bhojanapātidassanasmim<sup>\*</sup> hi tassa attamanakālo viya imassa bhikkhuno bālaputhujjanakālo, pañca khandhe ahaṃ mamā ti gahitakālo gūthapiṇḍassa diṭṭhakālo viya, tiṇṇaṃ lakkhaṇaṃ sallakkhitakālo bhatte pi pātiyaṃ pi nirālayakālo viya, tikkhavipassakassa mahāpaṇṇassa bhikkhuno yaṃ kiñci samudayadhammaṃ sabbaṃ taṃ nirodhadhammaṃ ti pañcahi khandhehi ekappahāreṇa vuṭṭhitakālo veditabbo.

Satta-aṭṭhaṅgapariṇāman ti. Ettha ayaṃ vuttappabhedo aṅgapariṇāmo yathā hoti tathā veditabbo.

Saṅkhārūpekhā nānaṃ eva hi ariyamaggassa bojjhaṅgamaggaṅgajhānaṅgavisesaṃ niyameti. Keci pana therā bojjhaṅgamaggaṅgajhānaṅgavisesaṃ pāda-kajjhānaṃ niyameti ti vadanti, keci vipassanāya ārammaṇabhūtā khandhā niyameti ti vadanti. Keci puggalajjhāsayaṃ niyameti ti vadanti tesam pi vādesu ayaṃ saṅkhārūpekhāsankhātā pubbabhāgā vuṭṭhānagāminī vipassanā va niyameti ti veditabbā.

482. Tatrāyaṃ anupubbakathā. Vipassanāniyameṇa hi

\* Ghojanāpātidassanasmim T.

sukkhavipassakassa<sup>1</sup> uppannamaggo pi samāpattilābhino jhānaṃ pādaṃ akatvā uppannamaggo pi paṭhamam jhānaṃ pādaṃ katvā pakinnakasāṅkhāre sammāsivā uppāditamaggo pi paṭhamajjhānikā<sup>2</sup> ca honti, sabbesu satta bojjhaṅgāni attha maggaṅgāni pañca jhānaṅgāni honti tesam pi hi pubbabhāgavipassanā somanassasahagatā pi upekhāsahagatā pi hutvā vuṭṭhānakāle saṅkhārūpekhā bhāvappattā somanassasahagatā va hoti. Pañcakanaye<sup>3</sup> duttiyatatīyacatutthajjhānāni pādaṃ katvā uppāditamaggesu yathākkamen' eva jhānaṃ caturāṅgikaṃ tivaṅgikaṃ duvaṅgikaṃ<sup>4</sup> va hoti. Sabbesu pana satta maggaṅgāni honti, catutthe cha bojjhaṅgāni. Ayam viseso<sup>5</sup> pādaṃ kajjhānaniyamena c'eva vipassanāniyamena ca hoti. Tesam pi hi pubbabhāgavipassanā somanassasahagatā pi upekhāsahagatā pi hoti, vuṭṭhānagāminī somanassasahagatā va. Pañcamajjhānaṃ pādaṃ katvā nibbattitamagge pana upekhācittakaggatāvasena dve jhānaṅgāni bojjhaṅgamaggaṅgāni cha satta-meva. Ayam pi viseso ubhayaniyamavasen' eva hoti. Imasmiṃ naye pubbabhāgavipassanā somanassasahagatā vā upekhāsahagatā vā hoti, vuṭṭhānagāminī upekhāsahagatā ca. Arūpajjhānāni pādaṃ katvā uppāditamagge pi es'eva nayo.

Evam pādaṃ kajjhānato vuṭṭhāya ye keci saṅkhāre sammāsivā nibbattitamaggassa āsannapadese vuṭṭhitā samāpatti attano<sup>6</sup> sadisabhāvaṃ karoti bhūmivaṇṇo viya godhāvāṇassa.

483. Duttiyatheravāde pana yato yato samāpattito vuṭṭhāya te te samāpattidhamme sammāsivā maggo nibbattito hoti tam tam samāpattisadisō va so<sup>7</sup> hoti sammāsitasamāpattisadisō ti attho.

Sace pana kāṇavacaradhamme sammāsati paṭhamajjhāniko hoti tatrā pi ca vipassanāniyamo vuttanayen' eva veditabbo.

<sup>1</sup> Kern Buddhisme I, 388.

<sup>2</sup> paṭhamam jhānikā T. paṭhamajjhāniko hoti M.

<sup>3</sup> pañcakanayo T.

<sup>4</sup> M. omits duvaṅgikaṃ.

<sup>5</sup> atṭhaviseso T.

<sup>6</sup> attanā T.

<sup>7</sup> M. omits va so.

484. Tatiyatheravāde 'aho vat'āhaṃ sattaṅgikaṃ maggaṃ pāpuneyyaṃ aṭṭhaṅgikaṃ maggaṃ pāpuneyyaṃ ti' attano ajjhāsayaṇurūpena yaṃ yaṃ jhānaṃ pādaṃ katvā ye vā ye vā jhānadhamme sammasitvā maggo nibbattito taṃ taṃ jhānasadiso va hoti, pādaṃ ajjhānaṃ pana sammasitajjhānaṃ vā vinā ajjhāsayaṃatten'eva taṃ na ijjhati. Svāyaṃ attho Nandakovādasuttena dīpetabbo.<sup>1</sup>

Vuttam h'etaṃ: seyyathā pi bhikkhave tadahuposathe paṇṇarase na hoti bahuno janassa kaṅkhā vā vimatī vā 'ūno nu kho cando punṇo nu kho cando ti' atha kho 'punṇo cando tveva hoti' evaṃ eva kho bhikkhave tā bhikkhuniyo Nandakassa dhammadesanāya attamanā c'eva paripunṇasaṅkappā ca. Tāsaṃ bhikkhave pañcannaṃ bhikkhunīsatanāṃ yā pacchimikā bhikkhunī sā sotāpannā avinipātadhammā niyatā sambodhiparāyaṇā ti. Tāsu hi yaṃsā bhikkhuniyā sotāpattiphalassa upanissayo sā sotāpattiphalen'eva paripunṇasaṅkappā ahosi. Yaṃsā . . .

. . . . pe . . . . .  
arahattassa upanissayo sā arahatten'eva. Evaṃ eva attano ajjhāsayaṇurūpena yaṃ yaṃ jhānaṃ pādaṃ katvā ye vā ye vā jhānadhamme sammasitvā maggo nibbattito taṃ taṃ jhānasadiso va so hoti. Pādaṃ ajjhānaṃ pana sammasitajjhānaṃ vā vinā ajjhāsayaṃatten'eva taṃ na ijjhati ti etthā pi ca vipassanāniyamo vuttanayen'eva veditabbo.

485. Tattha 'pādaṃ ajjhānaṃ'eva niyameti ti' evaṃvādiṃ Tipiṭaka-Cūlanāgatttheraṃ antevāsikā āhamsu: Bhante yattha tāva pādaṃ ajjhānaṃ atthi tattha taṃ niyametu, yaṃmim pana pādaṃ ajjhānaṃ natthi tasmim arūpabhāve kiṃ niyameti ti āvuso? Tatthā pi pādaṃ ajjhānaṃ eva niyameti. So hi bhikkhu aṭṭhasamāpattilābhī paṭhamajjhānaṃ pādaṃ katvā sotāpattimaggaphalāni nibbattetvā apparihīnajjhāno kālaṃ katvā arūpabhāve<sup>2</sup> nibbatto paṭhamajjhānikāya sotāpattiphalasamāpattiyā vuṭṭhāya vipassanaṃ paṭṭhapetvā upari tīṇi maggaphalāni nibbatteti. Tassa tāni paṭhamajjhānikān'eva honti, dutiyajjhānikādisu pi es'eva nayo.

<sup>1</sup> Majjhimanikāya 146.

<sup>2</sup> arūpabhāve T.

Āruppe<sup>1</sup> tikacatukkajjhānaṃ uppajjati tañ ca kho lokut-taraṃ na lokiyaṃ, evaṃ tatthā pi pāḍakajjhānaṃ eva niya-meti āvuso ti sukathito bhante pañho ti.

486. Vipassanāya ārammaṇabhūtā khandhā niyamenti. 'Yaṃ yaṃ hi sammasitvā vuṭṭhāti taṃ taṃ sadiso va maggo hoti ti' vādiṃ Moravāpivāsi-Mahādattattheraṃ pi antevā-sikā āhaṃsu: Bhante tumhākaṃ vāde doso paññāyati. Rūpaṃ sammasitvā vuṭṭhitabhikkhuno hi rūpasadisena avyākatenā maggena bhavitabbaṃ, nevasaññānāsaññāyata-naṃ nayato pariggahetvā<sup>2</sup> vuṭṭhitassa taṃ sadisena neva-saññānāsaññābhāvappattena<sup>3</sup> bhāvitabbaṃ ti na āvuso evaṃ hoti. Lokuttaramaggo hi appanaṃ appatto nāma natthi, tasmā rūpaṃ sammasitvā vuṭṭhitassa atṭhaṅgiko somanas-sahagatamaggo hoti, nevasaññānāsaññāyatanam samma-sitvā vuṭṭhitassā pi na sabbākārena tādiso va hoti, sat-taṅgiko pana upekkāsahagatamaggo hoti ti.

'Puggalajjhāsayo niyameti ti' vādino Cūlābhayaattherassa pi vādaṃ āharitvā Tipiṭaka-Cūlanāgatherassa kathayimsu.<sup>4</sup> So āha: Yassa tāva pāḍakajjhānaṃ atthi tassa puggalaj-jhāsayo niyametū, yassa taṃ natthi tassa katarajjhāsayo niyamissati?<sup>5</sup> 'Nibbānassa<sup>6</sup> vuddhigavesanakālo<sup>7</sup> viya hoti ti' taṃ kathaṃ āharitvā Tipiṭaka-Cūlābhayaattherassa ka-thayimsu. So 'pāḍakajjhānato idaṃ kathitaṃ āvuso ti' āha. Yathā pāḍakajjhānavato sammasitajjhānavato<sup>8</sup> pi tatth' eva veditabbaṃ.

487. Pañcamajjhānato vuṭṭhāya hi paṭhamādīni samma-sato uppannamaggo paṭhamattheravādena pañcamajjhāniko dutiyatheravādena paṭhamādijjhāniko āpajjati ti dve pi vādā virujjhanti, tatiyavādena paṇ' ettha yaṃ icchatī<sup>9</sup> ti taṃ jhāniko hoti ti te ca vādā na virujjhanti ajjhāsayo ca satthako hoti ti.

Evaṃ tayo pi therā paṇḍitā vyattā buddhisampannā<sup>10</sup>

<sup>1</sup> arūpe T.      <sup>2</sup> pariggahitvā M.      <sup>3</sup> M. *inserts* mag-gena.      <sup>4</sup> kathayaṃsum C. G.      <sup>5</sup> niyāmessayati M.  
<sup>6</sup> nibbanassa T.      <sup>7</sup> vuddhigaves° M.      <sup>8</sup> sammasitana-vato T.      <sup>9</sup> icchasī C. G.      <sup>10</sup> °sampannā vanne tesam  
vā anantim katvā T.

va, tena tesam vādam tantim katvā tṭhāpayimsu. Idha pana attham eva uddharitvā tayo p'ete vāde vipassanā va niyāmeti ti dassitam. Idāni nimittam paṭipadā pati<sup>1</sup> ti ettha evam aṅgaparīṇāmato<sup>2</sup> maggassa uppādanakāle gotrabhū kuto vuṭṭhāti, maggo kuto ti? Gotrabhū<sup>3</sup> tāva nimittato vuṭṭhāti, pavattam chettum<sup>4</sup> na sakkoti. Ekato vuṭṭhāno h'esa maggo nimittato vuṭṭhāti pavattam pi chindati, ubhato vuṭṭhāno h'esa maggo ti cittato vuṭṭhāti pavattim pi chindati, ubhato vuṭṭhāno<sup>5</sup> h'esa tesam ayaṃ uppattinayo. Yasmiṃ hi vāre maggavūṭṭhānam hoti tasmiṃ anulomam neva ekam hoti na pañcamam. Ekam hi āsevanam na labhati, pañcamam javanassa<sup>6</sup> āsannattā pavedhati. Tadā hi javanam papatitam<sup>7</sup> nāma hoti tasmā neva ekam hoti na pañcamam. Mahāpaññassa pana dve anulomāni honti tatiyaṃ gotrabhū catuttham maggacittam tīni phalāni tato bhavaṅgottaraṇam,<sup>8</sup> majjhimapaññassa tīni anulomāni honti catuttham gotrabhū pañcamam maggacittam dve phalāni tato bhavaṅgottaraṇam, mandapaññassa cattāri anulomāni honti pañcamam gotrabhū chaṭṭham maggacittam sattamam phalam tato bhavaṅgottaraṇam. Tattha mahāpaññamandapaññānam vasena akathetvā majjhimapaññavasena<sup>9</sup> kathetabbam.

488. Yasmiṃ hi vāre maggavūṭṭhānam hoti kiriyāhetukamanoviññāpadhātu<sup>10</sup> upekhāsahagatā manodvārāvajjanam hutvā vipassanāgocare khandhe ārammaṇam katvā bhavaṅgam āvaṭṭeti.<sup>11</sup> Tadanantaram ten<sup>12</sup> āvajjanena gahitakhandhe gahetvā uppajjati paṭhamajavanam<sup>13</sup> anulomaññam. Tan tesu<sup>14</sup> khandhesu aniccā ti vā dukkhā ti vā anattā

<sup>1</sup> paṭipadā vatī C. T.

<sup>2</sup> aṅgaparimacato C. aṅgaparīṇāmavato T.

<sup>3</sup> Visuddhimagga p. 157, Kern Buddhisme I, 387.

<sup>4</sup> jahitum C. G. chetum M.

<sup>5</sup> vuṭṭhārato T.

<sup>6</sup> pañcamam bhavaṅgassa M. pañcamam pavahassa T.

<sup>7</sup> javanam patitam M. javanam javati tam C. G.

<sup>8</sup> gotaraṇam C.

<sup>9</sup> Mss. majjhipaññapaññassa.

<sup>10</sup> kiriyah° T.

<sup>11</sup> āvaddheti T.

<sup>12</sup> ten

eva M.

<sup>13</sup> paṭhamam jānam M.

<sup>14</sup> tattesu T.



ti vā pavattitvā olārikolārikam saccacchādakatamam<sup>1</sup> vinodetvā tīni lakkhaṇāni bhiyyo bhiyyo pākaṭāni katvā nirujjhati. Tadanantaram uppajjati dutiyam anulomam tesu purimam āsevanam<sup>2</sup> dutiyassa purimam āsevanam hoti. Tam pi laddhāsevanattā<sup>3</sup> tikkham sūram pasannam<sup>4</sup> hutvā tasmim yev' ārammaṇe ten' ev'ākārena pavattitvā majjhimappamānam saccacchādakatamam vinodetvā tīni lakkhaṇāni bhiyyo bhiyyo pākaṭāni katvā nirujjhati. Tadanantaram uppajjati tatiyānulomam tassa dutiyam āsevanam hoti tam pi laddhāsevanattā tikkham sūram pasannam hutvā tasmim yev' ārammaṇe ten' ev'ākārena pavattitvā tadavasesam anu-sahagatam saccacchādakatamam vinodetvā niravasesam katvā tīni lakkhaṇāni bhiyyo bhiyyo pākaṭāni katvā nirujjhati. Evaṃ tīhi anulomehi saccacchādakatame<sup>5</sup> va vinodite tadanantaram uppajjati gotrabhūṇānam<sup>6</sup> nibbānam ārammaṇam kurumānam.

489. Tatrāyam upamā:<sup>7</sup> Eko kira cakkhumā puriso nak-khattayogam jānissāmī ti rattibhāge nikkhamitvā candam passitum uddham olokesi,<sup>8</sup> tassa valāhakehi paṭicchannattā cando na paññāyittha, ath' eko vāto utthahitvā thūlathūle valāhake viddhamsesi aparo majjhime aparo sukhume, tato so puriso vigatavalāhake nabhe candam disvā nakkhatta-yogam aññāsi.

Tattha tayo valāhakā viya saccapaṭicchādakam thūla-majjhimasukhumam kilesandhakāram,<sup>9</sup> tayo vātā viya tīni anulomacittāni, cakkhumā puriso viya gotrabhūṇānam, cando viya nibbānam, ekekassa vātassa yathākkamena valāhakaviddhamsanam<sup>10</sup> viya ekekassa anulomacittassa saccapaṭicchādakatamavinodanam,<sup>11</sup> vigatavalāhake nabhe tassa purisassa visuddhacandadassanam viya vigate sacca-

<sup>1</sup> saccapaṭicchādakam C.    <sup>2</sup> anāsevanam T.    <sup>3</sup> laddham sevanattam T.    <sup>4</sup> suram pasantam T.    <sup>5</sup> °chadakatam C. G.

<sup>6</sup> Visuddhimagga J. P. T. S. 1891—93 p. 157.    <sup>7</sup> Hardy Eastern Monachism 281.    <sup>8</sup> ullokesi M.

<sup>9</sup> °andhakārā M.    <sup>10</sup> vātassa yatakkamena valāhakattayaviddhamsanam M.    <sup>11</sup> °chādakatam vinodanam C. G.

paṭicchādaḷake tame gotrabhūñāṇassa visuddhanibbānaṃ ārammaṇakaraṇaṃ. Yath' eva hi tayo vātā candapaṭicchādaḷake valāhake yeva viddhamsetuṃ sakkonti' na candam daṭṭhuṃ evaṃ anulomāni saccapaṭicchādakatamaṃ<sup>1</sup> yeva vinodetuṃ sakkonti na nibbānaṃ ārammaṇam kātuṃ.

Yathā so puriso candam eva daṭṭhuṃ sakkoti na valāhake viddhamsetuṃ evaṃ gotrabhūñāṇaṃ nibbānaṃ eva ārammaṇaṃ kātuṃ sakkoti na kilesatamaṃ vinodetuṃ. Evaṃ anulomaṃ saṅkhārārammaṇaṃ hoti gotrabhūnibbānārammaṇaṃ.

490. Yadi hi gotrabhū anulomena gahitārammaṇaṃ gaṇheyya, puna anulomakaṃ<sup>2</sup> anubandheyyā ti maggavutṭhānaṃ eva bhaveyya. Gotrabhūñāṇaṃ pana anulomassa ārammaṇaṃ agahetvā na apacchato pavattitaṃ<sup>3</sup> katvā sayam anāvajjanam pi samānaṃ āvajjanaṭṭhāne ṭhatvā evaṃ nibbattāhi ti<sup>4</sup> maggassa saññaṃ datvā viya nirujjhati. Maggo pi tena dinnam saññaṃ amuñcivā va avicisantativasena taṃ ñāṇaṃ anuppabandhamāno anibbidhappubbaṃ<sup>5</sup> appadālitapubbaṃ lobhakkhandhaṃ dosakkhandhaṃ mohakkhandhaṃ nibbijjhamāno<sup>6</sup> va padālayamāno va nibbattati.

491. Tatrāyaṃ upamā: Eko kira issāso dhanusatamatṭhake phalakasataṃ ṭhapūpetvā vattena mukhaṃ vethetvā saram sannayhitvā cakkayante aṭṭhāsi. Añño puriso cakkayantaṃ avijjhitvā yathā<sup>7</sup> yadā issāsassa phalakaṃ abhimukhā<sup>8</sup> hoti tadā tattha daṇḍakena saññaṃ deti issāso daṇḍakasaññaṃ amuñcivā va saram khipitvā phalakasataṃ nibbijjhati<sup>9</sup> tattha daṇḍakasaññaṃ viya gotrabhūñāṇaṃ, issāso viya maggañāṇaṃ, issāsassa daṇḍakasaññaṃ amuñcivā va phalakasatavijjhanam viya maggañāṇassa gotrabhūñāṇena dinnam saññaṃ amuncivā va nibbānaṃ ārammaṇaṃ katvā anibbidhappubba-appadālitapubbānaṃ<sup>10</sup> lobhakkhandhādīnaṃ nibbijjhanapadālanam.<sup>11</sup>

<sup>1</sup> anulomā na s° T.    <sup>2</sup> anulomataṃ T.    <sup>3</sup> pavattikaṃ T.

<sup>4</sup> nibbahi ti M.    <sup>5</sup> aniddhappubbaṃ G. C.    <sup>6</sup> nibbij-

jitaṃ M.    <sup>7</sup> yathā

om. T. M.    <sup>8</sup> phalakasataṃ abhimukhaṃ M.    <sup>9</sup> ni-

vijjhati T.    <sup>10</sup> anividdha° T.    <sup>11</sup> nivijjhanap° T.

492. Bhūmiladdhavidhamsetusamugghātakaraṇa<sup>1</sup> ti pi etad eva. Maggassa hi ekam eva kiccaṃ anusayapajahanam,<sup>2</sup> so anusaye pajahante nimittā vuṭṭhāti nāma, pavattam chindati nāma. Nimittan ti rūpavedanāsāññā-saṅkhāraviññāṇanimittam.<sup>3</sup> Pavattam pi rūpavedanāsāññā-saṅkhāraviññāṇappavattam<sup>4</sup> eva tam duvidham hoti upādinnakam anupādinnakan ti.

Tesu maggassa anupādinnakato vuṭṭhānacchāyā dissatī ti vatvā anupādinnakato vuṭṭhāti ti vadimsu.

Sotāpattimaggena hi cattāri diṭṭhisampayuttāni vicikicchāsahagatan ti pañca cittāni pahiyanti, tāni rūpam samutthāpenti, tam anupādinnakarūpakkkhandho,<sup>5</sup> tāni cittāni viññāṇakkkhandho, tam sampayuttā vedanā saññā saṅkhārā tayo arūpakkkhandhā.

Tattha sace sotāpānassa sotāpattimaggo abhāvito abhavissa tāni pañca cittāni chasu ārammaṇesu pariyuṭṭhānam pāpuneyyuṃ, sotāpattimaggo pana tesam pariyuṭṭhānappavattim<sup>6</sup> vārayamāno setusamugghātam<sup>7</sup> abhabbuppattikabhāvaṃ kurumāno anupādinnakato vuṭṭhāti nāma.

493. Sakadāgāmi-maggena pana cattāri<sup>8</sup> diṭṭhivippayuttāni dve domanassasahagatāni<sup>9</sup> ti, olārikakāmarāgavyāpāda-vasena cha cittāni pahiyanti ti. Anāgāmi-maggena anu-sahagatā kāmarāgavyāpāda-vasena tāni eva cha cittāni pahiyanti, arahattamaggena<sup>10</sup> cattāri diṭṭhivippayuttāni ud-dhaccasahagatāṃ cā ti pañca akusalacittāni pahiyanti. Tattha sace tesam ariyānam te maggā avibhāvita<sup>11</sup> assutāni cittāni chasu ārammaṇesu pariyuṭṭhānam pāpuneyyuṃ te pana tesam maggapariyuṭṭhānappavattim<sup>12</sup> vārayamānā setusamugghātam abhabbuppattikabhāvaṃ kurumānā anupādinnakato vuṭṭhahanti nāma.

494. Upādinnakato vuṭṭhānacchāyā dissatī ti vatvā upā-

<sup>1</sup> °laddhavattha setu° M.    <sup>2</sup> M. *inserts* iti.    <sup>3</sup> viññāṇāni-mittam T. M.    <sup>4</sup> M. *inserts* nimittam pi rūpavedanā-saññāsaṅkhāraviññāṇapavattam.    <sup>5</sup> °khandhe T.    <sup>6</sup> va nesam pariyuṭṭhānupattim M.    <sup>7</sup> setas° C. G.    <sup>8</sup> °magge cattāri M.    <sup>9</sup> dosamanassa° M.    <sup>10</sup> °magge M.

<sup>11</sup> abhāvita T.    <sup>12</sup> maggā° M.

diṇṇakato vuṭṭhāti ti pi vadiṃsu. Sace hi sotāpannessa sotāpattimaggo abhāvito abhavissa ṭhapetvā satta bhavē anamatagge saṃsāravatṭhe<sup>1</sup> upādiṇṇakappavattam pavattissati evaṃ sotāpattimaggo upādiṇṇakapavattam appavattam kurumāno upādiṇṇakato vuṭṭhāti nāma. Sace sakadāgāmiṃsa sakadāgāmiṃmaggo abhāvito abhavissa ṭhapetvā dve bhavē pañcasu bhavesu upādiṇṇakapavattam pavatteyya. Kasmā? Tassā pavattiyā hetūnam atthitāya. Olārikāni kāmarāgapatighasaññojanāni olāriko kāmarāgānusayo patighānusayo ti ime pana cattāro kilese so maggo uppajjamāno va samugghāteti.<sup>2</sup> Idāni kuto sakadāgāmiṃsa dve bhavē ṭhapetvā pañcasu bhavesu upādiṇṇakapavattam pavattissati? Evaṃ sakadāgāmiṃmaggo upādiṇṇakapavattam appavattam kurumāno upādiṇṇakato vuṭṭhāti nāma.

495. Sace anāgāmiṃsa anāgāmiṃmaggo abhāvito abhavissa ṭhapetvā ekam bhavam dutiyakabhavē upādiṇṇakam pavatteyya.<sup>3</sup> Kasmā? Tassa pavattiyā hetūnam atthitāya. Anusahagatāni kāmarāgapatighasaññojanāni anusahagato kāmarāgānusayo patighānusayo ti ime pana cattāro kilese so maggo uppajjamāno va samugghāteti. Idāni kuto anāgāmiṃsa ekam bhavam ṭhapetvā dutiyakabhavē upādiṇṇakapavattam pavattissati? Evaṃ anāgāmiṃmaggo upādiṇṇakapavattam appavattam kurumāno upādiṇṇakato vuṭṭhāti nāma. Sace arahato arahattamaggo abhāvito abhavissa rūpārūpabhavesu upādiṇṇakapavattam pavatteyya. Kasmā? Tassa pavattiyā hetūnam atthitāya. Rūparāgo arūparāgo māno uddhaccaṃ avijjā mānānusayo bhavarāgānusayo avijjānusayo ti ime pana atṭha kilese maggo uppajjamāno va samugghāteti. Idāni kuto khīṇāsavassa punabbhavē upādiṇṇakapavattam pavattissati? Evaṃ arahat-

<sup>1</sup> M. *inserts*: upādiṇṇakakhandhappavattam pavatteyya. Kasmā? Tassa pavattiyā hetūnam atthitāya. Tīni saṃyojanāni diṭṭhānusayo vicikicchānusayo ti ime pana pañca kilese sotāpattimaggo uppajjamāno va samugghāteti. Idāni kuto sotāpannessa satta bhavē ṭhapetvā anamatagge saṃsāravatṭhe up°. <sup>2</sup> samugghāto ti T. <sup>3</sup> upādiṇṇakapavattam pavatteyya M.

tamaggo upādinnakapavattam appavattam kurumāno upādinnakato vuṭṭhāti nāma. Sotāpattimaggo c'ettha apāyabhavato vuṭṭhāti, sakadāgānimaggo sugatikāmbhavedasato, anāgānimaggo kāmbhavadato, arahattamaggo rūpārūpabhavato sabbabhavahi pi vuṭṭhāti evā ti vadanti. Imassa pan' atthassa vibhāvanattham ayaṃ pāli.

496. Sotāpattimaggañāṇena abhisankhāravīññāṇassa nirodhena satta bhavā t̐hapetvā anamatagge samsāre<sup>1</sup> ye uppajjeyyūṃ nāmañ ca rūpañ ca etth' ete nirujjhanti, vūpasammanti, atthaṃ gacchanti, paṭippassambhanti.

Sakadāgānimaggañāṇena abhisankhāravīññāṇassa nirodhena<sup>2</sup> dve bhavā t̐hapetvā pañcasu bhavesu ye uppajjeyyūṃ nāmañ ca rūpañ ca etth' ete nirujjhanti, vūpasammanti, atthaṃ gacchanti, paṭippassambhanti. Anāgānimaggañāṇena abhisankhāravīññāṇassa nirodhena ekam bhavaṃ t̐hapetvā dvīsu bhavesu ye uppajjeyyūṃ nāmañ ca rūpañ ca etth' ete nirujjhanti, vūpasammanti, atthaṃ gacchanti, paṭippassambhanti.

Arahattamaggañāṇena abhisankhāravīññāṇassa nirodhena rūpadhātuyā vā arūpadhātuyā vā ye uppajjeyyūṃ nāmañ ca rūpañ ca etth' ete nirujjhanti, vūpasammanti, atthaṃ gacchanti, paṭippassambhanti. Arahato anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbāyantassa carimavīññāṇassa nirodhena paññā ca sati ca nāmañ ca rūpañ ca etth' ete nirujjhanti, vūpasammanti, atthaṃ gacchanti, paṭippassambhanti ti ayaṃ tva nimitte vinicchayo.

497. Paṭipadā<sup>3</sup> pati ti. Ettha pana paṭipadā calati na calati ti? Calati. Tathāgatassa hi Sāriputtattherassa va cattāro pi maggā sukhapaṭipadā khippābhiññā ahesum. Mahā-Moggallānattherassa paṭhamamaggo sukhapaṭipado khippābhiñño, upari tayo maggā dukkhapatiṭṭhā khippābhiññā. Kasmā? Niddābhibhūtatā. Sammāsambuddho kira sattāhaṃ daharakumārakaṃ viya therāṃ parihari therō pi ekadivasam niddāyamāno nisīdi. Atha naṃ Satthā āha: Moggallāna Moggallāna pacalāyasi no tvaṃ brāhmaṇa ti. Evarūpassa hi mahābhiññāpattassa sāvakaṃ

<sup>1</sup> samsāravatṭe M.

<sup>2</sup> nirodhe M.

<sup>3</sup> paṭipadā tī ti T

paṭipadā calati, sesānaṃ kiṃ na calissati?<sup>1</sup> Ekaccassa hi bhikkhuno cattāro pi maggā dukkhapaṭipadā dandhābhiññā honti, ekaccassa dukkhapaṭipadā khippābhiññā, ekaccassa sukhapaṭipadā<sup>2</sup> dandhābhiññā, ekaccassa sukhapaṭipadā khippābhiññā, ekaccassa paṭhamamaggo dukkhapaṭipado dandhābhiñño hoti dutiyamaggo dukkhapaṭipado khippābhiñño tatiyamaggo sukhapaṭipado dandhābhiñño catutthamaggo sukhapaṭipado khippābhiñño ti. Yathā ca paṭipadā evaṃ adhipatī ti calati, evaṃ ekaccassa pi bhikkhuno cattāro pi maggā chandādhīpateyyā honti ekaccassa viriyādhīpateyyā ekaccassa cittādhīpateyyā ekaccassa vimamsādhīpateyyā, ekaccassa pana paṭhamamaggo chandādhīpateyyo hoti dutiyo viriyādhīpateyyo tatiyo cittādhīpateyyo catuttho vimamsādhīpateyyo ti.

Pakinnakakathā niṭṭhitā.

498. Idāni yasmā lokuttaraṃ kusalaṃ bhāvento na kevalaṃ upanijjhāyanatṭhena jhānaṃ eva bhāveti niyyānatṭhena pana maggaṃ pi bhāveti upatṭhānatṭhena satipaṭṭhānaṃ pi padāhanatṭhena sammappadhānaṃ pi ijjhanatṭhena iddhipādaṃ pi adhipatīyatṭhena indriyaṃ pi akampiyatṭhena balam pi bujḥhanakatṭhena bojḥhaṅgaṃ pi tathatṭhāna saccam pi avikkhepatṭhena samatham<sup>3</sup> pi suññatatṭhena dhammam pi rāsattṭhena khandham pi āyatanatṭhena āyatanam pi suññasabhāvanissattatṭhena dhātum pi paccayatṭhena āhāraṃ pi phusanatṭhena phassaṃ pi vedayatṭhena<sup>4</sup> vadanam pi sañjānanatṭhena saññaṃ pi cetanatṭhena cetanaṃ pi vijānanatṭhena cittaṃ pi bhāveti tasmā tesam ekūnavīsatiyānaṃ nayānaṃ<sup>5</sup> dassanatṭham puna katame dhammā kusalā<sup>6</sup> ti ādi vuttaṃ. Evaṃ idam pi bhāveti ti idam pi bhāveti ti puggalajjhāsayena c'eva desanāvīlāsena ca vīsatiyā<sup>7</sup> nayā desitā honti. Dhammaṃ sotum nisinnadevaparīsāya hi ye upanijjhāyanatṭhena

<sup>1</sup> calissati ti M.

<sup>2</sup> dukkhap° T.

<sup>3</sup> sampam C. G.

samam M.

<sup>4</sup> vedasitatṭhena T.

<sup>5</sup> padānaṃ M.

om. T.

<sup>6</sup> Dhs. § 358.

<sup>7</sup> vīsati M.

lokuttaram jhānan ti<sup>1</sup> kathite bujjhanti<sup>2</sup> tesam sappāya-  
vasena jhānan ti kathitam . . . . .  
. . . . . pe . . . . .  
ye vijānanatthēna cittan ti<sup>3</sup> vutte bujjhanti tesam sappāya-  
vasena cittan ti kathitam. Ayam ettha puggalajjhāsayo,  
Sammāsambuddho pana attano buddhasubodhitāya dasa-  
balacatuvesārajjacatupaṭisambhidatāya<sup>3</sup> cha-asādhāraṇā-  
ṇayogena ca desanam yadicchakam niyametvā dasseti,  
icchanto upanijjhāyanatthēna lokuttarajjhānan ti dasseti,  
icchanto niyyānatthēna . . . . .  
. . . . . pe . . . . .  
vijānanatthēna lokuttaram cittan ti ayaṃ desanāvilāso  
nāma.

Tattha yath' eva lokuttaram jhānan ti vuttatthāne dasa  
nayā vibhattā evaṃ maggādīsu pi te yeva veditabbā.

Iti vīsatiyā tñānesu dasa dasa katvā dve nayasatāni  
vibhattāni honti.

499. Idāni adhipatibhedam dassetum puna katame  
dhammā kusalā<sup>4</sup> ti ādi āraddham. Tattha chandam  
dhuram jeṭṭhakam pubbaṅgamam katvā nibbattitalokutta-  
ram jhānam chandādhipateyyam nāma. Sesesu pi es'eva  
nayo. Iti purimasmiṃ suddhike dve nayasatāni chandā-  
dhipateyyādīsu dve dve tīni sahasseṇa bhājetvā paṭhama-  
maggaṃ dassesi Dhammarājā.

#### Paṭhamamaggo.

500. Idāni dutiyamaggādīnam dassanattham puna ka-  
tame dhammā kusalā<sup>5</sup> ti ādi āraddham. Tattha kāma-  
rāgavyāpādānam patanubhāvāyā ti etesam kilesānam  
tanubhāvattāya. Tattha dvīhi kāraṇehi tanubhāvo vedi-  
tabbo: Adhicuppattiyā ca pariyuṭṭhānamandatāya ca. Sa-  
kadāgāmiṣṣa hi vaṭṭānusārimahājanass 'eva kilesā abhiṇ-  
ham na uppajjanti kadāci kadāci uppajjanti pi viralākārā<sup>6</sup>  
hutvā viralā vāpitakkhette aṅkurā viya uppajjamānā pi ca  
vaṭṭānusārimahājanass'eva maddantā pharantā chādentā

<sup>1</sup> om. T.    <sup>2</sup> cintanti T.    <sup>3</sup> °sambhidā C. G.    <sup>4</sup> Dhs.

§ 359—364.    <sup>5</sup> Dhs. § 362.    <sup>6</sup> paṭiralākārā T.

andhakāraṃ karontā na uppajjanti. Dvīhi pana maggehi pahīnattā mandamandā uppajjanti tanukākārā<sup>1</sup> hutvā<sup>2</sup> abbhapaṭalam viya makkhikāpattam viya ca.<sup>3</sup> Tattha keci therā vadanti: Sakadāgāmiṣṣa kilesā kiñcā pi cirena uppajjanti<sup>4</sup> bahalā va hutvā uppajjanti tathā hi 'ssa puttā ca dhītarō ca dissanti ti. Etam pana appamāṇam. Putta-dhītarō hi aṅgappaccaṅgaparāmasanamattena<sup>5</sup> pi honti, dvīhi pana maggehi pahīnattā,<sup>6</sup> natthi kilesānaṃ bahalata, dvīhi eva kāraṇehi'ssa kilesānaṃ patanubhāvo veditabbo adhiccuppattiyā ca pariyuṭṭhānamandatāya cā ti.

Dutiyāyā ti gāṇanavasena pi dutiyupattivasena pi dutiyāya bhūmiyāpattiyā ti sāmāññaphalassapaṭilābh-atthāya tatiyacatutthāsu<sup>7</sup> pi es'-eva nayo. Visesamattam yeva pana vakkhāma: aññindriyaṃ ti ajānanaka-indriyaṃ paṭhamamaggena nātamariyādam<sup>8</sup> anatikkamitvā tesam yeva tena maggena nātānam<sup>9</sup> catusaccadhammānam jānanaka-indriyaṃ ti vuttam hoti. Niddesavāre pi'ssa iminā nāyena'attho veditabbo.

Koṭṭhāsavāre pi iminā saddhiṃ nav' indriyāni honti, sesam purimanāyena'eva veditabbam.

### Dutiyamaggo niṭṭhito.

501. Tatiye<sup>10</sup> anavasesappahānāyā ti tesam yeva sakadāgāmimaggena tanubhūtānaṃ saññojanānaṃ nissesa-pajahanatthāya.

502. Catutthe<sup>11</sup> rūparāga-arūparāga-māna-uddhacca-avijjāya anavasesappahānāyā ti etesam pañcanam uddhambhāgiyasaññojanānaṃ<sup>12</sup> nissesappahānatthāya<sup>13</sup> tattha rūparāgo ti rūpabhava chandarāgo arūparāgo arūpabhava chandarāgo māno arahattamaggavajjhakamāno<sup>14</sup> eva

<sup>1</sup> tanutākārā T.    <sup>2</sup> M. omits hutvā.    <sup>3</sup> comp. Childers Dictionary p. 416a.    <sup>4</sup> uppatti T.    <sup>5</sup> °marāmasanam° M.

<sup>6</sup> pahīnatthā T.    <sup>7</sup> °catutthesu M.    <sup>8</sup> nānamariyādam T.    <sup>9</sup> nānānam T.    <sup>10</sup> Dhs. § 363.

<sup>11</sup> Dhs. § 364.    <sup>12</sup> Visudhimagga p. 159. Mahāparinibbānas. p. 19.    <sup>13</sup> pajahanatthāya M.    <sup>14</sup> māno ti

arahattamaggajjhavako māno M.



tathā uddhaccāvijjā imesu pi dvīsu maggesu navamam aññindriyaṃ eva hoti.

503. Sabbamaggesu padapaṭipāṭiyā samasaṭṭhi padāni catūhi apanṇakaṅgehi saddhiṃ catusaṭṭhi honti, asam-bhinnato pana tettiṃsa koṭṭhāsavārā suññatavārā pākāṭikā eva. Yathā ca paṭhamamagge evaṃ dutiyādisu pi naya-sahassam evā ti cattāro magge catūhi nayasahassemi bhā-jetvā dassesi Dhammarājā.

Saccavibhaṅge pana saṭṭhi nayasahassāni lokuttarāni imesaṃ eva vasena nikkhittāni, satipaṭṭhānavibhaṅge viṣati nayasahassāni lokuttarāni, sammappadhānavibhaṅge viṣati, iddhipādavibhaṅge dvattiṃsa, bojjhaṅgavibhaṅge dvattiṃsa, maggavibhaṅge aṭṭhavisaṭṭhi nayasahassāni lokuttarāni ime-saṃ eva vasena nikkhittāni. Idha pana catūsu maggesu cattāro<sup>1</sup> va nayasahassāni tesu paṭhamajjhānike paṭhama-magge aṭṭhaṅgāni bhājitāni tathā dutiyādisu.

504. Tattha paṭhamamagge sammādiṭṭhi-micchādiṭṭhiṃ pajahatī ti sammādiṭṭhisammāsāṅkappādayo pi micchā-sāṅkappādīnaṃ pajahanatṭhen'eva veditabbā. Evaṃ sante paṭhamamaggen'eva dvāsaṭṭhi diṭṭhigatānaṃ pahīnattā upari maggattayena pahātabbā diṭṭhi nāma natthi tattha sammādiṭṭhi ti nāmaṃ kataṃ hoti ti. Yathā viṣaṃ atthi vā hotu mā vā agado agado t'eva vuccati evaṃ micchā-diṭṭhi atthi vā hotu mā vā ayaṃ sammādiṭṭhi eva nāma. Yadi evaṃ nāma mattam ev'etaṃ hoti<sup>2</sup> uparimaggattaye pana sammādiṭṭhiyā kiccābhāvo āpajjati maggaṅgāni na paripūrentī ti tasmā sammādiṭṭhi sakiccakā kātabbā mag-gaṅgāni pūretabbāni ti sakiccakā c'ettha sammādiṭṭhi yathā lābhaniyameva diṭṭetabbā. Uparimaggattayavajjho hi eko māno atthi, so diṭṭhiṭṭhāne tiṭṭhati, sā taṃ mānaṃ paja-hatī ti sammādiṭṭhi. Sotāpattimaggasmim hi sammādiṭṭhi micchādiṭṭhiṃ pajahati, sotāpannassa pana sakadāgāmi-maggavajjho māno atthi<sup>3</sup> taṃ mānaṃ pajahatī ti sammā-diṭṭhi tass'eva satta-kusalacittasahajāto saṅkappo atthi, teh' eva cittehi vācaṅgacopanam atthi, kāyaṅgacopanam

<sup>1</sup> cattāri yeva M.      <sup>2</sup> nāma mayam nanam evekam hoti T.

<sup>3</sup> M. *inserts* so diṭṭhiṭṭhāne tiṭṭhati.

atthi, paccayaparibhogo atthi, saha-jātavāyāmo atthi, assa-tisabhāvo atthi, saha-jātacitte-kaggatā atthi, ete micchāsāṅkappādayo nāma. Sakadāgāmimagge sammāsāṅkappādayo tesam pahānena sammāsāṅkappādayo ti veditabbā.

505. Evaṃ sakadāgāmimagge aṭṭh' aṅgāni sakiccekāni katvā āgatāni. Sakadāgāmiṣṣa anāgāmimagga-vajjho māno atthi, so diṭṭhiṭṭhāne tiṭṭhati. Tass' eva sattahi cittelhi saha-jātasāṅkappādayo tesam pahānena anāgāmimagge aṭṭhan-naṃ aṅgānaṃ sakiccekatā veditabbā. Anāgāmiṣṣa arahat-tamagga-vajjho māno atthi, so diṭṭhiṭṭhāne tiṭṭhati. Yāni pan' assa pañca akusalacittāni tehi saha-jātā saṅkappādayo tesam<sup>1</sup> pahānena arahattamagge aṭṭhannaṃ aṅgānaṃ sa-kiccekatā veditabbā.

506. Imesu ca<sup>2</sup> maggesu paṭhamamaggena cattāri sac-cāni diṭṭhāni uparimaggattayaṃ diṭṭhakam eva passati aditṭhakam passati<sup>3</sup> ti<sup>3</sup> diṭṭhakam eva passati ayam<sup>4</sup> ācariyā-naṃ samānatthakathā.

Vidaṇḍavādi<sup>5</sup> pan' āha: aditṭhaṃ passati ti so vattabbo. Paṭhamamagge katamaṃ indriyaṃ bhājesi ti jānamāno anaññātāññassāmītindriyaṃ ti vakkhati. Uparimaggesu<sup>6</sup> ka-taran ti vutte pi aññindriyaṃ vakkhati.

So vattabbo: aditṭhasaccadassane sati uparimaggesu pi anaññātāññassāmītindriyaṃ eva bhājehi evaṃ te pañho samessati ti kilese pana añño aññe<sup>7</sup> pajahati pahīne eva pajahati ti aññehi aññe pajahati<sup>8</sup>. Yadi añño aññe<sup>9</sup> ap-pahīnakilese pajahati saccāni pi aditṭhān' eva passati ti evaṃvādi puggalo idaṃ pucchitabbo. Saccāni nāma kati ti jānamāno<sup>10</sup> cattāri ti vakkhati.

So vattabbo: tava vāde solasa<sup>11</sup> saccāni āpajjanti, tvaṃ buddhehi pi aditṭhaṃ passasi. Balusaccako nāma tvaṃ<sup>12</sup> mā gaṇhi, saccadassanaṃ nāma apubbam natthi, kilese pana appahīne pajahati.

<sup>1</sup> kesam T. <sup>2</sup> catūsu M. <sup>3</sup> aditṭhakam passati ti om. T.

<sup>4</sup> na aditṭham passati ti ayam M. <sup>5</sup> vitaddhavādi G. vitaṇḍavādi M. <sup>6</sup> magge M. <sup>7</sup> aññe añño M.

<sup>8</sup> aññe añño pajahati ti M. <sup>9</sup> aññe añño M. <sup>10</sup> jānanto T. M. <sup>11</sup> tava vā deso solasa T. <sup>12</sup> tam evaṃ M.

507. Tattha tattha saccadassanassa apubbabhāve peḷopamam nāma<sup>1</sup> gahitaṃ. Ekassa kira cattāro ratanapeḷā sārāgabbhe ṭhapitā. So rattibhāge peḷāsu uppannakicco dvāraṃ vivaritvā dīpaṃ jāletvā dīpena vihate andhakāre peḷāsu pākāṭabhāvaṃ gatāsu tāsu kiccaṃ katvā dvāraṃ pidahitvā gato puna andhakāraṃ avatthari dutiyavāre pi tatiyavāre pi tath' eva akāsi<sup>2</sup>. Catutthakavāre vivate andhakāre peḷā na paññāyanti ti vimaṃsantass' eva suriyo ugacchi. Suriyobhāsenā vigate andhakāre peḷāsu kiccaṃ katvā pakkāmi. Tattha cattāro peḷā viya cattāri saccāni, tāsu kicce uppannadvāravivaraṇakālo viya sotāpattimaggassa vipassanābhiniharaṇakālo, andhakāraṃ viya saccacchādakatamaṃ, dīpobhāso viya sotāpattimaggobhāso, vihate<sup>3</sup> andhakāre tassa purisassa peḷānaṃ<sup>4</sup> pākāṭabhāvo viya maggañāṇassa saccānaṃ pākāṭabhāvo,<sup>5</sup> maggañāṇassa pākāṭāni<sup>6</sup> maggasamaṅgipuggalassa pākāṭān' eva<sup>7</sup> honti, peḷāsu kiccaṃ katvā gatakālo viya sotāpattimaggassa attanā pahātabbakilese pajahitvā niruddhakālo, puna andhakārāvattharaṇaṃ viya uparimaggattayavajjhasaccacchādakatamaṃ. Dutiyavāre dvāravivaraṇakālo viya sakadāgāmimaggassa vipassanābhiniharaṇakālo, dīpobhāso viya sakadāgāmimaggobhāso, peḷāsu kiccaṃ katvā gatakālo<sup>8</sup> viya sakadāgāmimaggassa attanā pahātabbakilese pajahitvā niruddhakālo, puna andhakārāvattharaṇaṃ viya uparimaggadvayavajjhasaccacchādakatamaṃ.<sup>9</sup> Tatiyavāre dvāravivaraṇakālo viya anāgāmimaggassa vipassanābhiniharaṇakālo, dīpobhāso viya anāgāmimaggobhāso, peḷāsu kiccaṃ katvā gatakālo viya anāgāmimaggassa attanā pahātabbakilese pajahitvā niruddhakālo, puna andhakārāvattharaṇaṃ viya upari-arahattamaggavajjhasaccacchādakatamaṃ. Catutthavāre dvāravivaraṇakālo viya arahattamaggassa vipassanābhiniharaṇakālo, suriyuggamanam viya arahattamagguppādo, andhakāravigamanam viya arahattamaggasaccacchādakatamaṃ vinoda-

<sup>1</sup> pelopamam nāmaṃ M. pelepamam T. <sup>2</sup> akāsi T.

<sup>3</sup> vihato M. <sup>4</sup> pelakam T. <sup>5</sup> pākābhāvo T. <sup>6</sup> pākāṭāni T. <sup>7</sup> Mss. pākāṭā nā va. <sup>8</sup> gatakāle T.

<sup>9</sup> °maggattaya° T.

nam, vihate andhakāre tassa pelānam pākātabbhāvo<sup>1</sup> viya arahattamaggañāṇassa catunnam saccānam<sup>2</sup> pākātabbhāvo<sup>3</sup>, ñāṇassa pākātāni pana puggalassa pākātān'eva honti, peḷasu kiccam katvā gatakālo viya arahattamaggassa sabba-kilese khepanam, suriyuggamanato paṭṭhāya ālokass' eva pavattikālo<sup>4</sup> viya arahattamaggassa uppannakālato paṭṭhāya puna saccacchādakatamabhāvo. Idam tāva saccadassanassa apubbabhāve<sup>5</sup> opammam diṭṭhakam<sup>6</sup> eva hi passati. kilese pana añño aññe pajahati ti.

508. Ettha rajakopamam nāma gahitaṃ. Eko<sup>7</sup> puriso kiliṭṭhaṃ vatthaṃ rajakassa adāsi. Rajako<sup>8</sup> ūsarakhāraṃ chāriyakhāraṃ gomayakhāraṃ ti tayo khāre datvā khārehi khāditabhāvañ űatvā udaye vikkhāletvā oḷārikoloḷārikam malam pavāhesi. Tato na tāva parisuddhaṃ ti dutiyam pi tath' eva khāre datvā udaye vikkhāletvā tato saṇhataṃ malam pavāhesi tato na tāva parisuddhaṃ ti. Tatiyam pi te khāre datvā udaye vikkhāletvā tato saṇhataṃ malam pavāhesi tato na tāva parisuddhaṃ ti. Catuttham pi te khāre datvā udaye vikkhāletvā aṃsu-abbhantaragataṃ pi nissesaṃ malam pavāhetvā sāmikassa adāsi. So gandha-karaṇḍake pakkhīpitvā icchiticchitakāle paridahati. Tattha kiliṭṭhaṃ vatthaṃ viya kilesānugataṃ cittaṃ, tividhakhāradānakālo<sup>9</sup> viya tīsu anupassanāsu kammappavattanakālo, udaye vikkhāletvā oḷārikamalappavāhanam viya sotāpattimaggena oḷārikasaññojanadvayakkhepanam, na tāva parisuddhaṃ vatthaṃ ti pana khārattayadānam viya pañcakilēsaṃkhepanam, dutiyam pi tesam khārānam anuppādanam viya na tāva parisuddhaṃ idam cittaṃ ti tāsu yeva tīsu anupassanāsu kammappavattanam. Tato (M. *inserts* nāti) saṇhataṃmalappavāhanam viya sakadāgāṃmimaggena oḷārikasaññojanadvayakkhepanam, tato na tāva parisuddhaṃ vatthaṃ ti puna khārattayadānam viya na tāva parisud-

<sup>1</sup> pākātabh° T.

<sup>2</sup> arahattamaggassa vipassanābhiniharanākālo suriyuggamanañāṇassa catunnam saccānam M.

<sup>3</sup> pākātabh° T.

<sup>4</sup> pattikālo T.

<sup>5</sup> apubbabhāvo C. G.

<sup>6</sup> opammadiṭṭh° T.

<sup>7</sup> Comp. Aṅguttara III. 70. 6.

<sup>8</sup> Rajake T.

<sup>9</sup> °kāle T.

dham idam cittan ti tāsū yeva tīsu anupassanāsū kammappavattanam, tato saṇhātaramalappavāhanam viya anāgāmi-maggena anusahagatasaññojanadvayakhepanam, na tāva purisuddham vatthan ti puna khāratayadānam viya na tāva parisuddham idam cittan ti tāsū yeva tīsu anupassanāsū kammappavattanam, tato vikkhālanena amsu-abbhantara-gate male pavāhetvā parisuddhassa rajatapaṭṭasadisassa<sup>1</sup> gandhakarandaṇḍake nikkhattassa vatthassa icchiticchitakkhaṇe paridahanam viya arahattamaggena aṭṭhannam kilesānam khepitattā parisuddhakhīṇāsavacittassa icchiticchitakkhaṇe phalasamāpattivihārena vītināmanam idam. Añño aññe<sup>2</sup> kilese pajahatī ti ettha opammam vuttam pi c'etaṃ. Seyyathā pi āvuso vattham saṅkiliṭṭham malaggahitam, tam enaṃ sāmikā rajakassa anuppadajjeyyū, tam enaṃ rajako ūse vā khāre vā gomaye vā khāre vā sammadditvā<sup>3</sup> acche uḍake vikkhaleti kiñcā pi tam hoti vattham parisuddham pariyodātam, atha khvassa hoti yeva anusahagato ūsagandho vā khāragandho vā gomayagandho vā asamūhato, tam enaṃ rajako sāmikānam deti, tam enaṃ sāmikā gandhaparibhāvite karaṇḍake nikkhipanti yo pi 'ssa hoti anusahagato ūsagandho vā khāragandho vā gomayagandho vā asamūhato so pi 'ssa samugghātam gacchati evam eva kho āvuso kiñcā pi ariyasāvakaṃ pañc' orambhāgiyāni saññojanāni pahīnāni bhavanti. Atha khvassa hoti yo<sup>4</sup> pañcasu upādānakkhandhesu anusahagato asmī ti māno asmī ti chando asmī ti anusayo asamūhato so aparena<sup>5</sup> samayena pañcasu upādānakkhandhesu udayabbayānupassī<sup>6</sup> viharati. Iti rūpam iti rūpassa samudayo iti rūpassa atthagamo iti vedanā iti saññā iti saṅkhārā iti viññānam iti viññānassa samudayo iti viññānassa atthagamo ti tass' imesu pañcasu upādānakkhandesu udayabbayānupassino<sup>7</sup> viharato yo pi 'ssa hoti pañcasu upādānakkhandhesu anusahagato asmī ti māno asmī ti chando asmī ti anusayo asamūhato so pi samugghātam gacchati ti.

<sup>1</sup> rajanapaccasadis° T.      <sup>2</sup> aññe añño M.      <sup>3</sup> samunditvā C. G.      <sup>4</sup> yeva T.      <sup>5</sup> so payena M.      <sup>6</sup> udabbayānup° C. G. udayappahānupassī M.      <sup>7</sup> udayappayā° M.

Tattha sotāpattimaggena pañca akusalacittāni pahiyanti saddhim cittaṅgavasena uppajjanakapāpadhammehi, saka-dāgāmimaggena dve domanassasahagatacittāni tanūni bhavanti saddhim cittaṅgavasena uppajjanakapāpadhammehi, anāgāmimaggena<sup>1</sup> tāni yeva pahiyanti saddhim sampayuttadhammehi, arahattamaggena pañca akusalacittāni pahiyanti saddhim cittaṅgavasena uppajjanakapāpadhammehi. Imesaṃ dvādasannaṃ akusalacittānaṃ pahīnakālato paṭṭhāya khīṇāsavassa cittaṅgavasena puna pacchato vattakakilesa<sup>2</sup> nāma na hoti.

509. Tatṭa 'idaṃ opammaṃ: Eko kira mahārājā paccante ārakkhamaṃ datvā mahānagare issariyaṃ anubhavanto vasati. Ath'assa paccanto kuppi. Tasmaṃ samaye<sup>3</sup> dvādasa cora-jeṭṭhakā anekehi purisasahasseehi saddhim raṭṭhaṃ vilumpanti. Paccantavāsino mahāmattā 'paccanto kupito ti' rañño pahiniṃsu. Rājā 'vissatthā gaṇhatha, ahaṃ tumhākaṃ kattabbaṃ karissāmi ti' sāsanaṃ pahini. Te paṭhamasampahārena' eva anekehi purisasahasseehi saddhim pañca corajeṭṭhake ghātayaṃsu, sesā satta janā attano parivāre gaheṭvā pabbataṃ paviṃsu. Amaccā taṃ pavattiṃ rañño pesayaṃsu. Rājā 'tumhākaṃ kattabbaṃ yuttaṃ ahaṃ jānissāmi te pi gaṇhathā ti' dhanam pahini. Te duttiya-sampahārena dve corajeṭṭhake pahariṃsu<sup>4</sup> parivāre pi tesam dubbale akamsu. Te sabbe pi palāyitvā pabbataṃ paviṃsu. Tam pi pavattiṃ amaccā rañño pesayaṃsu. Puna rājā 'vissatthā<sup>5</sup> gaṇhantū ti' dhanam pahini.<sup>6</sup> Te tatiya-sampahārena saddhim sahāyapurisehi<sup>7</sup> dve corajeṭṭhake ghātayaṭvā taṃ pavattiṃ rañño pesayaṃsu. Puna rājā 'avasese<sup>8</sup> vissatthā gaṇhantū ti' dhanam pesesi. Te catutthakasampahārena saparivāre pañca corajeṭṭhake ghātayaṃsu, dvādasannaṃ corajeṭṭhakānaṃ ghātita-kālato<sup>9</sup> paṭṭhāya koci coro nāma natthi, khamā jānapadā ure putte naccantā<sup>10</sup> maññe viharanti, rājā vijitasāṅgāmehi<sup>11</sup> yodhehi

<sup>1</sup> °maggenā ti T.<sup>2</sup> pavattaka° M.<sup>3</sup> om. M.<sup>4</sup> haniṃsu M.<sup>5</sup> vipassatthā T.<sup>6</sup> panihi C. G.<sup>7</sup> sahassa° M. sabhāyap° T.<sup>8</sup> avaseso vipassatthā T.<sup>9</sup> ghatitakālato T.<sup>10</sup> nantā M.<sup>11</sup> jivita° M.

parivuto varapāsādagato mahāsampattiṃ anubhavi. Tattha mahanto<sup>1</sup> rājā viya Dhammarājā, paccantavāsino amaccā viya yogāvacarakulaputtā, dvādasa corajetṭhakā viya dvādasa akusalacittāni, tesam sahāyā anekasahassapurisū viya cittaṅgavasena uppajjanakapāpadhammā, 'rañño paccanto kupito ti' pahitakālo viya ārammaṇe kilesesu uppannesu 'bhante me kilesu uppanno ti' satthu ārocanakālo, 'vissatthā gaṇhantū ti' dhanadānaṃ viya 'kilese niggaṇha bhikkhū ti' Dhammarañño kammaṭṭhānācikkhanam, saparivārānaṃ pañcannaṃ corajetṭhakānaṃ ghātanakālo<sup>2</sup> viya sotāpattimaggena sampayuttānaṃ pañcannaṃ akusalacittānaṃ pahānaṃ, puna rañño pavattipesanaṃ viya Sammasambuddhassa paṭiladdham gaṇārocanam,<sup>3</sup> 'sesake ca gaṇhantū ti' puna dhanadānaṃ viya Bhagavato sakadāgāmimaggassa vipassanācikkhanam, dutiyasampahārena saparivārānaṃ dvinnaṃ corajetṭhakānaṃ dubbalikaraṇam viya sakadāgāmimaggena<sup>4</sup> sasampayuttānaṃ dvinnaṃ domanassacittānaṃ tanubhāvākaraṇam, puna rañño pavattipesanaṃ viya Tathāgatassa paṭiladdhagaṇārocanam, 'vissatthā<sup>5</sup> gaṇhantū ti' dhanadānaṃ viya Bhagavato anāgāmimaggassa vipassanācikkhanam, tatiyasampahārena saparivārānaṃ dvinnaṃ corajetṭhakānaṃ ghātanam viya anāgāmimaggena sampayuttānaṃ dvinnaṃ domanassacittānaṃ pahānaṃ, puna rañño pavattipesanaṃ viya Tathāgatassa paṭiladdham gaṇārocanam,<sup>6</sup> 'vissatthā gaṇhantū ti' pana dhanadhānaṃ viya Bhagavato arahattamaggassa vipassanācikkhanam, catutthasampahārena<sup>7</sup> saparivārānaṃ pañcannaṃ corajetṭhakānaṃ ghātita-kālato patṭhāya janapadassa khemakālo viya arahattamaggena sampayuttesu pañcasu akusalacittesu pahīnesu dvādasannaṃ akusalacittānaṃ pahīnakālato patṭhāya puna cittaṅgavasena uppajjanakassa akusaladhammassa abhāvo, rañño vijitasāṅgāmassa<sup>8</sup> amaccagaṇaparivutassa varapāsāde mahāsampattianubhavanam viya khīṇāsavaparivutassa, Dhammarañño suññata-animitta-appaṇihitabhedesu samāppatti-

<sup>1</sup> mahante T.<sup>2</sup> ghātita° M.<sup>3</sup> gaṇārocanam T.<sup>4</sup> °magge T.<sup>5</sup> vissatvā T.<sup>6</sup> gaṇārocanam T.<sup>7</sup> catutthasampayuttāhārena T.<sup>8</sup> jivita° M.

sukhesu icchiticchitaphalasaṃpattisukhānubhavanam veditabbam ti.

Kusalā dhammā ti padassa vaṇṇanā niṭṭhitā.

510. Idāni akusalapadam\* bhājetvā dassetuṃ katame dhammā akusalā<sup>2</sup> ti ādi āradḍham. Tattha dhamma-vavatthānādīni parappabhedo ca heṭṭhā āgatānaṃ padānam<sup>3</sup> atthavinicchayo ca heṭṭhā vuttanayen' eva veditabbo.

Tattha tattha pana viśesamattam eva vaṇṇayissāma. Tattha samayavavatthāne tāva yasmā akusalassa<sup>4</sup> bhūmibhedo natthi tasmā ekantakāmāvacaran ti<sup>5</sup> vuttaṃ diṭṭhigatasampayuttaṃ.<sup>6</sup> Ettha diṭṭhi yeva diṭṭhigataṃ gūthagataṃ<sup>7</sup> muttagatan ti ādīni viya gantabbabhāvato vā diṭṭhiyā gataṃ ev' etan ti pi diṭṭhigataṃ, tena sampayuttaṃ diṭṭhigatasampayuttaṃ.

511. Tattha asaddhammasavanā akalyāṇamittatā ariyānaṃ adassanakāmatādīni ayoniso manasikāro ti evaṃ ādīhi kāraṇehi imassa diṭṭhigatasāṅkhātassa micchādassanassa uppatti veditabbā. Yehi etehi diṭṭhivādapatisaṃyuttā asaddhammā tesāṃ bahumānapubbaṅgamena atikkantamaññhatena upaparikkhārahitena<sup>8</sup> savanena yeva diṭṭhi vipannā akalyāṇamittānaṃ<sup>9</sup> sampavaṅkatasaṅkhātāya akalyāṇamittatāya<sup>10</sup> buddhādīnaṃ ariyānaṃ c'eva sappurisaṇāṃ<sup>11</sup> ca adassanakāmatāya catusatipatṭhānādibhede ariyadhamme akovidattena pātimokkhasaṃyara-indriyasamvara-satisamvara-ñāpasamvara-pahānasamvarappabhede ariyadhamme c'eva sappurisaḍḍhamme<sup>12</sup> ca samvarabhede saṅkhātēna avinayena tel' eva kāraṇehi paribhāvitena ayoniso manasikārena kotūhala-maṅgalādīpasutatāya<sup>13</sup> ca etaṃ uppajjati ti veditabbam. Asaṅkhārahāvo paṇ' assa cittassa heṭṭhā vuttanayen' eva veditabbo.

\* akusaladhammapadam M.    <sup>2</sup> Dhs. § 365.    <sup>3</sup> padā T.

+ kusalassa T.    <sup>5</sup> ekantakāmāvacaraṃ pi samānaṃ ekaṃ kāmāvacaraṃ ti M.    <sup>6</sup> °sampayutti C.    <sup>7</sup> gudha°

M. gūthagatham C. G.    <sup>8</sup> upaparikkhārahitena M. upa-

parikkhar° T.    <sup>9</sup> akalyāṇamittā taṃ M.    <sup>10</sup> °mittāya M.

<sup>11</sup> sappurisaṇaṃ T.    <sup>12</sup> samapurisaḍḍh° T.    <sup>13</sup> °tāyaṇ T.



512. Dhammuddesvāre<sup>1</sup> phasso ti akusalacittasahajāto phasso. Vedanādisu pi es' eva nayo. Iti akusalamat-tam eva.

513. Etesaṃ purimehi viseso cittassa ekaggatā<sup>2</sup> hoti ti pāṇātipātādisu pi avikkhittabhāvena ekaggatā hoti. Ma-nussā hi cittaṃ samādahitvā<sup>3</sup> avikkhittā lutvā avirajjha-mānāni satthakāni<sup>4</sup> pāṇasaṃresu nipātenti, susamāhitā pa-resaṃ<sup>5</sup> santakaṃ haranti, ekarasena cittaṃ micchācāraṃ āpajjanti, evaṃ akusalapavattiyam<sup>6</sup> pi cittassa ekaggatā hoti ti.

514. Micchādiṭṭhi<sup>7</sup> ti ayāthāvadiṭṭhi.<sup>8</sup> Virajjhitvā gahaṇato vā vitathā diṭṭhi micchādiṭṭhi. Anattāvaḥattā<sup>9</sup> paṇḍitehi kucchitā diṭṭhi ti pi micchādiṭṭhi.

Micchāsankappādisu pi es' eva nayo. Api ca micchā passanti tāya sayam vā micchā passati micchāḍassana-mattam eva vā esā ti micchādiṭṭhi. Sā ayoniso abhinivesa-lakkhaṇāparamāsarasā micchābhinivesapaccupaṭṭhānā ariyā-naṃ adassanakāmatāḍipadaṭṭhānā paramaṃ vajjan ti<sup>10</sup> daṭṭhabbā.

Micchāsankappādisu micchā ti padamattam eva viseso. Sesaṃ kusalādikāre<sup>11</sup> vuttanāyena' eva veditabbaṃ.

515. Ahirikaḥaḇaṃ anottappabalaṃ<sup>12</sup> ti ettha paṇa baḇattho niddesaḇāre āḇibhaḇissati.

Itaresu paṇa na hiriyati ti ahiriko, ahirikassa bhāḇo ali-rikam, na ottappaṃ anottappaṃ, tesu ahirikaṃ kāyaḇu-caritāḇihi ajigucchanaḇalakkhaṇaṃ alajjāḇalakkhaṇaṃ vā, anot-tappaṃ teḇ' eva asārajjalakkhaṇaṃ anuttāsaḇalakkhaṇaṃ<sup>13</sup> vā, ahirikaṃ eva baḇaṃ ahirikaḇaḇaṃ anottappaṃ eva baḇaṃ anottappabalaṃ ayaṃ ettha saṅkhepo, vitthāro paṇa heṭṭhā-vuttaḇaṭipakkhaḇasena veditabbo.

516. Lubbhanti tena sayam vā lubbhati<sup>14</sup> lubbhaṇamat-

<sup>1</sup> °uddosaḇ° T.

<sup>2</sup> Dhs. § 375.

<sup>3</sup> samāḇayaḇitvā M.

<sup>4</sup> satthāni M. satthā tāni T.

<sup>5</sup> nipātena tiḇu samāhi-

tap° T. <sup>6</sup> kusalap° T.

<sup>7</sup> Dhs. § 381.

<sup>8</sup> ayāṭāḇaḇ° T.

<sup>9</sup> anavaḇattā G. C. anattā ḇattā T.

<sup>10</sup> paramaḇajjan

ti M. <sup>11</sup> °āḇḇikāre M.

<sup>12</sup> Dhs. §§387, 388.

<sup>13</sup> anot-

tāsaḇ° T. anuttāsaḇaḇ° M.

<sup>14</sup> yaṃ vā lubbhanti T.

ta meva vā tan ti<sup>1</sup> lobho. Muihanti tena sayam vā muihanti<sup>2</sup> muihanamattameva vā tan ti moho.<sup>3</sup> Tesu lobho ārammaṇagahaṇalakkhaṇo makkaṭālepo<sup>4</sup> viya, abhisāṅgaraso<sup>5</sup> tattakapāle<sup>6</sup> khittamaṃsapesi viya, apariccāgapaccupaṭṭhāno telaṇjanarāgo viya, samyojanīyadhammesu assāda-dassanapadaṭṭhāno taṇhānadibhāvena vadḍhamāno sīghasotanadī viya mahāsamuddaṃ apāyam eva gahetvā gacchati ti daṭṭhabbo.

Moho cittassa andhabhāvalakkhaṇo aññāṇalakkhaṇo vā asaṃpaṭivedharaso ārammaṇasabhlāvacchādanaraso vā asaṃmāpaṭipattipaccupaṭṭhāno<sup>7</sup> andhakārapaccupaṭṭhāno vā ayoniso manasikārapadaṭṭhāno sābbākusalānaṃ mūlan ti daṭṭhabbo.

517. Abhiijjhāyanti tāya sayam vā abhiijjhāyati abhiijjhāyanamattam eva vā esā ti abhiijjhā.<sup>8</sup> Sā parasampattinaṃ sakkarāṇa-icchālakkhaṇā<sup>9</sup> tenākārena pasavabhāvarasā<sup>10</sup> parasampattiabhimukhabhāvapaccupaṭṭhānā parasampattisu abhiratipadaṭṭhānā. Parasampatti-abhimukhā eva hi sā upaṭṭhahati tāsu ca abhiratīyā sati pavatti parasampattisu cetaso hatthappasāro viya<sup>11</sup> daṭṭhabbo.

518. Samatho<sup>12</sup> hoti ti ādisu aññesu kiccesu vikkhepa-samaṇato samatho.

Akusalapavattiyam cittam paggaṇhāti ti paggāho.<sup>13</sup>

Na vikkhipati ti avikkhepo.<sup>14</sup>

519. Imasmiṃ citte saddhā sati paññā cha yugaḷakāni ti<sup>15</sup> ime dhammā na gahitā. Kasmā? Assaddhiyacitte pāsādo nāma natthi, tasmā tāva saddhā na gahitā ti. Kiṃ pana diṭṭhigatikā attano attano satthārāṇaṃ na saddahanti? Saddahanti. Sā pana saddhā nāma na hoti ti vacanasampañcchanamattam eva taṃ atthato anupaparikkhā<sup>16</sup>

<sup>1</sup> pātanti T.

<sup>2</sup> muihanti T.

<sup>3</sup> Dhs. § 389, 390.

<sup>4</sup> makkaṭāvalepo M. makkaṭālopo T.

<sup>5</sup> abhissāṅgarato T.

<sup>6</sup> sā tattha kapo T.

<sup>7</sup> asaṃavāpaṭipō T.

<sup>8</sup> Dhs. § 391.

<sup>9</sup> sakakarāṇa M.

<sup>10</sup> tena kārena esanabhāvarasā M.

pasavahārasā T.

<sup>11</sup> ti C.

<sup>12</sup> Dhs. § 395.

<sup>13</sup> Dhs.

§ 396.

<sup>14</sup> Dhs. § 397.

<sup>15</sup> chasugaḷakāni ti M.

<sup>16</sup> anupparikkhā T.

vā hoti diṭṭhi vā assaddhiyacitte pana sati natthi ti na gahitā. Kim diṭṭhigatikā<sup>1</sup> attanā katakammam na saranti ti? Saranti. Sā pana sati nāma na hoti, kevalam tenākārena akusalacittappavatti tasmā sati na gahitā. Atha kasmā micchāsati ti sutte vuttā? Akusalakkhandānam satirahitattā<sup>2</sup> satipaṭipakkhattā ca micchāmaggāmicchatānam<sup>3</sup> pūranattham. Tattha pariyāyena<sup>4</sup> desanā katā, nippariyāyena<sup>5</sup> pan' esā natthi, tasmā na gahitā. Dandhabālacitte pana tasmim paññā natthi ti na gahitā. Kim diṭṭhigatikānam vañcanā paññā natthi ti? Atthi, na pan' esā paññā, māyā nām' esā hoti. Sā atthato taṇhā va. Idam pana cittam sadaratham<sup>6</sup> garukam bhāriyam kukkhalam thaddham akammaññam gilānam vaṅkam kuṭilam, tasmā tassa saddhādini<sup>7</sup> cha yugaḷakāni<sup>8</sup> na gahitāni.

520. Ettāvata padapaṭipāṭiyā cittaṅgavasena pāli-ārūhāni dvattimsa padāni dassetvā idāni ye-vā-panakadhamme dassetum ye vā pana tasmim samaye<sup>9</sup> ti ādim āha. Tattha sabbesu pi akusalacittesu chando adhimokkho manasikāro māno icchā<sup>10</sup> macchariyam thīnam middham uddhaccakukkuccan ti ime dasa va ye-vā-panakā honti dhammā suttāgatā suttapadesu dissare ti vuttā. Imasmim pana citte chando adhimokkho manasikāro uddhaccan ti ime apannakaṅgasankhātā cattāro ye-vā-panakā honti, tattha chandādayo heṭṭhāvuttanayen' eva veditabbā. Kevalam hi te kusalā, ime akusalā. Itaram pana uddhatabhāvo uddhaccam, tam avupasaṃmalakkhanam vātābhighātacalajalam viya anavatṭhānarasam, vātābhighātacaladhajapaṭākā<sup>11</sup> viya hantattapaccupaṭṭhānam<sup>12</sup>, pāsāpābhighātasamuddhatabhasmam viya cetaso avupasamo ayoniso manasikārapadaṭṭhānacittavikkhepo ti daṭṭhabbam. Iti phassādini dvattimsa ye-vā-panakavasena vuttāni cattāri ti sabbāni

<sup>1</sup> diṭṭhikā T.    <sup>2</sup> viharitattā M.    <sup>3</sup> micchāmaggacittānam M.    <sup>4</sup> pariyāye T.    <sup>5</sup> nippariyāye T.    <sup>6</sup> sadaratam M.    <sup>7</sup> tasmā passaddhādini T.    <sup>8</sup> cha sugaḷakāni M.    <sup>9</sup> Dhs. § 365.    <sup>10</sup> issā T.    <sup>11</sup> calaccajapaṭā C.

<sup>12</sup> bhannattapacc° T.

pi imasmiṃ dhammuddesavāre chattimsa dhammapadāni bhavanti. Cattāri apāṇakaṅgāni hāretvā<sup>1</sup> pāḷiyaṃ āgatāni dvattimsaṃ eva agahitaḡaḡaṇena paṇ' ettha phassapaṇcakaṃ vitakko vicāro pīti cित्तेkaggatā viriyindriyaṃ jīvitindriyaṃ micchādiṭṭhi lobho moho ahirikaṃ anottappaṇaṃ ti soḷasa dhammā honti.

521. Tesu soḷasasu satta dhammā avibhattikā honti, nava savibhattikā honti. Katame satta? Phasso saññā cetanā vicāro pīti jīvitindriyaṃ moho ti ime satta avibhattikā.

Vedanā cittaṃ vitakko cित्तेkaggatā viriyindriyaṃ micchādiṭṭhi ahirikaḡalaṃ anottappaḡalaṃ lobho ti ime nava savibhattikā. Tesu cha dhammā dvisu ṭṭhānesu vibhattā, eko tisu, eko catūsu, eko chasu. Kathaṃ? Cittaṃ vitakko micchādiṭṭhi ahirikaḡalaṃ anottappaḡalaṃ lobho ti ime cha dvisu ṭṭhānesu vibhattā. Etesu hi cittaṃ tāva phassapaṇcakaṃ patvā cittaṃ hoti ti vuttaṃ, indriyāni patvā manindriyaṇa ti.

Vitakko jhānaṅgāni patvā vitakko hoti ti vutto, maggaṅgāni patvā micchāsakkappaṃ ti, micchādiṭṭhimaggāṅgesu pi kammaḡaṭṭhesu<sup>2</sup> pi micchādiṭṭhi yeva.

Ahirikaṃ ḡalaṃ<sup>3</sup> patvā ahirikaḡalaṃ hoti ti vuttaṃ, lokanāyakaḡukaṃ<sup>4</sup> patvā ahirikaṇa ti. Anottappaḡe pi es' eva nayo. Lobho mūlaṃ patvā lobho hoti ti vutto, kammaḡaṭṭhaṃ patvā abhiḡjḡhā ti ime cha dvisu ṭṭhānesu vibhattā. Vedanā paṇa phassapaṇcakaṃ patvā vedanā hoti ti vuttaṃ, jhānaṅgāni patvā sukhaṇa ti, indriyāni patvā somaṇassaṇdriyaṇa ti. Evaṃ eko dhammo tisu ṭṭhānesu vibhattaṃ.

Viriyaṃ paṇa indriyāni patvā viriyindriyaṃ hoti ti vuttaṃ, maggaṅgāni patvā micchāvāyāmo ti, ḡalāni patvā viriyaḡalaṃ hoti, piṭṭhiḡukaṃ patvā paḡḡāho hoti. Evaṃ ayaṃ eko dhammo catūsu ṭṭhānesu vibhattaṃ. Samāḡhi paṇa jhānaṅgāni patvā cित्तेkaggatā hoti ti vutto, indriyāni patvā samāḡhindriyaṇa ti, maggaṅgāni patvā micchāsamaḡḡhi ti, ḡalāni patvā samāḡhibalaṇa ti, piṭṭhiḡukaṃ patvā dutiya-

<sup>1</sup> bhāretvā T.

<sup>2</sup> kammaḡaṭṭe ḡ.

<sup>3</sup> ḡalāni M.

<sup>4</sup> lokapiḷayaḡukaṃ C. ḡ. lokanāsaḡaḡukaṃ M. lokatāsaḡaḡukaṃ T.

duke ekakavasena samatho, tatiye avikkhepo ti, evaṃ ayaṃ eko dhammo chasu tḥānesu vibhatto. Sabbe pi paṇ' ete dhammā phassapañcakavasena jhānaṅgavasena indriyavasena maggaṅgavasena balavasena mūlavasena kamma-pathavasena lokanāyakavasena piṭṭhidukavasena ti nava rāsayo honti. Tattha yaṃ vattabbaṃ taṃ paṭhamakusalacittaniddese vuttam evā ti.

### Dhammuddesavārakathā niṭṭhitā.

522. Niddesavāre<sup>1</sup> cittekaggatāniddese tāva saṇṭhiti avatṭhiti ti idaṃ dvayaṃ tḥiti-vevacanam<sup>2</sup> eva. Yaṃ pana kusalaniddese ārammaṇaṃ ogāhetvā<sup>3</sup> anupavisitvā tiṭṭhati ti vuttaṃ taṃ idha na labbhati. Akusalasmiṃ hi dubbalā cittekaggatā ti heṭṭhā dīpitam eva uddhacca-vicikicchāvasena pavattassa visāhārassa paṭipakkhato avisāhāro ti evarūpo pi attho. Idha pana labbhati, saha-jātadhamme pana na visaṃ haratī ti<sup>4</sup> avisāhāro, na vikkhipatī ti avikkhepo, akusalacittekaggatāvasena avisāhaṭṭassa mānasassa bhāvo<sup>5</sup> avisāhaṭṭamānasatā, saha-jātadhammesu na kampatī ti samādhibalāṃ, ayāthāvasamādhānato<sup>6</sup> micchāsamādhī ti evaṃ idha attho daṭṭhabbo.

523. Viriyindriyaniddeso<sup>7</sup> yo heṭṭhā nikkamo so kāmānaṃ panudanāyā ti<sup>8</sup> ādi nayo vutto. So idha pana labbhati saha-jātadhammesu<sup>9</sup> akampanaṭṭhen' eva viriyabalaṃ veditabbaṃ.

524. Micchādiṭṭhiniddese ayāthāvadassanaṭṭhena<sup>10</sup> micchādiṭṭhisu<sup>11</sup> gataṃ idaṃ dassanaṃ dvāsaṭṭhi diṭṭhi-antogatattā ti diṭṭhigataṃ. Heṭṭhā pi'ssa attho vutto yeva. Diṭṭhi yeva duratikkamaṭṭhena diṭṭhigahaṇaṃ tiṇagahaṇaṃ vana-gahaṇaṃ pubbatagahaṇāni viya. Sāsankasappaṭibhayatṭhena diṭṭhikantāro corakantāra-vūlakantāra<sup>12</sup> nirudakakantāra-

<sup>1</sup> Dhs. § 375. <sup>2</sup> tḥiti-m-eva vacanam eva T. <sup>3</sup> ārammaṇaṃ ca gāho T. <sup>4</sup> dhammena na visā hāratī ti M.

<sup>5</sup> mānassa sabhāvo T. <sup>6</sup> ayaṃ tāva samādhō T. ayāthāvasamādhō M.

<sup>7</sup> Dhs. § 376. <sup>8</sup> ceso kāmānaṃ patodanāyā ti T. M. <sup>9</sup> °dhammeli T. <sup>10</sup> ayātava° M.

<sup>11</sup> micchādiṭṭhi diṭṭhisu M. <sup>12</sup> M. add's dhurakantāra.

dubbhikkhākantārā viya. Sammāditthiyā vinivijjhanatthēna vilomanatthēna ca ditthivīsukāyikaṃ<sup>1</sup>. Micchādassanaṃ hi uppajjamānaṃ sammādassanaṃ vinivijjhati c'eva vilometi ca. Kadāci sassatassa kadāci ucchedassa gahaṇato ditthiyā virūpaṃ phanditaṃ ti ditthivipphanditaṃ. Ditthigatiko hiekaṃmipatitthātum nasakkoti, kadāci sassatānupatati<sup>2</sup> kadāci ucchedaṃ. Ditthi yeva bandhanatthēna saṃyojanan ti ditthisaṃyojanam saṃsumārādayo<sup>3</sup> viya. Purisaṃ ārammaṇaṃ dalhaṃ gaṇhāti ti gāho, patitthahanato patitthāho. Ayaṃ hi balavappavatti-bhāvena patitthahitvā gaṇhāti ti niccādivasena abhinivisatīti abhiniveso, dhammasabhāvaṃ atikkamitvā niccādivasena parato āmasatī ti parāmāso, anattābhāvaṃ<sup>4</sup> kucchito maggo kucchitānaṃ<sup>5</sup> apāyānaṃ maggo ti kummaggo, ayābhāvaṃ<sup>6</sup> micchāpatho. Yathā hi disāmūlāhena ayaṃ asukagāmaṃ nāma patho ti gahito pi taṃ gāmaṃ na sampāpeti evaṃ ditthigatikena sugatī patho<sup>7</sup> ti gahitā pi ditthi sugatī na pāpeti<sup>8</sup> ti. Ayābhāvaṃ<sup>9</sup> timicchāpatho micchāsabhāvaṃ micchattaṃ tatthi'eva paribbhaṇato taranti ettha bālā ti titthaṃ c'etaṃ anattānaṃ ca āyatanan ti titthāyatanam. Titthiānaṃ vā sañjātidessatthēna nivāsattāhanatthēna<sup>10</sup> ca āyatanan ti pi titthāyatanam. Vipariyesabhūto gāho vipariyesagāho<sup>11</sup> vipallatthagāho ti attho. Ahirikaṇottappaniddessesu hirottappaniddesavipariyāyena attho veditabbo. Sahajāta-dhammesu pana akampanatthēna'eva ahirikaḥ<sup>12</sup> anottappabalaṃ ca veditabbam.

525. Lobhamohaniddessesu<sup>12</sup> lubbhati ti lobho, lubbhanā ti lubbhanākāro, lobhasampayuttam cittaṃ puggalo vā lubbhito, lubbhitassa bhāvo<sup>13</sup> lubbhitaṃ, sārājjaṃ ti sārāgo, sārājjanākāro sārājjanā, sārājjitassa bhāvo sārājjitattam, abhijjhāyanatthēna'abhijjhā. Puna lobhavacane

<sup>1</sup> visukāyitaṃ T. C. G. <sup>2</sup> anupatti C. G. <sup>3</sup> saṃsumārā.

<sup>4</sup> anattābhāvaṃ T. <sup>5</sup> M. inserts vā. <sup>6</sup> ayābhāvaṃ patho T. ayābhāvaṃ patho M. <sup>7</sup> sukatiṃ patho M. <sup>8</sup> pāpeti M.

<sup>9</sup> ayābhāvaṃ patho M. <sup>10</sup> nivāsattāhanatthēna T. <sup>11</sup> vipariyesato vā gāho ti vipariyesagāho vip° M. <sup>12</sup> Dhs. § 389, 390.

<sup>13</sup> lubbhinassa bhāvo T.

kāraṇaṃ vuttam eva akusalaṃ ca taṃ mūlaṃ ca akusalānaṃ  
vā mūlaṃ ti akusalamūlaṃ.

526. Nāṇadassanapaṭipakkhato aññānaṃ adassanaṃ.  
Abhimukho hutvā dhamme na sameti na samāgacchati ti<sup>1</sup>  
anabhisamayo, anurūpato<sup>2</sup> dhamme bujjhati ti ananu-  
bodho<sup>3</sup>, tappatipakkhatāya ananubodho, aniccādihi saddhiṃ  
yojetvā na bujjhati ti asam bodho, asantaṃ asamaṃ ca  
bujjhati<sup>4</sup> ti pi asam bodho, catusaccadhammaṃ na paṭivijj-  
hati ti appaṭivedho, rūpādisu ekaṃ dhammaṃ<sup>5</sup> pi aniccādi  
sāmaññato na saṅgaṇhāti ti asaṅgaṇaṇā<sup>6</sup>, tam eva dhammaṃ  
na pariyogāhati ti apariyogāhanā, na samaṃ pekkhati ti  
asama pekkhanā, dhammaṇaṃ sabhāvaṃ pati na apek-  
khati ti apaccapekkhanā, kusalākusaladhammesu viparīta-  
vuttiyā sabhāvagaṇaṇabhāvena<sup>7</sup> vā ekaṃ pi kammaṃ etassa  
paccakkaṃ natthi sayam vā kassaci kammaṃ<sup>8</sup> paccakka-  
karaṇaṃ nāma na hoti ti apaccakkhakammaṃ. Yaṃ  
etasmim<sup>9</sup> anuppajjamāne cittasantānaṃ<sup>10</sup> mejjhaṃ bhaveyya  
suvodānaṃ<sup>11</sup> taṃ dutthaṃ mejjhaṃ<sup>12</sup> iminā ti dummejj-  
haṃ<sup>13</sup>. Būlaṇaṃ bhāvo ti bālyaṃ, muyhati ti moho<sup>14</sup>,  
balavatāro moho<sup>15</sup> pamoho, samantato muyhati ti sam-  
moho, vijjāya paṭipakkhabhāvato na vijjā ti avijjā oghayo-  
gattho vutto yeva. Thāmagataṭṭhena anuseti ti anusayo,  
cittaṃ pariyutthāti adhibhavati ti pariyutthānaṃ<sup>16</sup>, hita-  
gaṇaṇābhāvena hitābhimukhi<sup>17</sup> gantum na sakkoti añña-  
datthulaṅgati<sup>18</sup> yevā ti laṅgi. Khañjati<sup>19</sup> ti attho. Durug-  
ghāṇaṭṭhena vā laṅgi. Yathā hi mahāpaṭighasaṅkhātā<sup>20</sup>  
laṅgi<sup>21</sup> durugghāṭṭa hoti evaṃ ayam pi laṅgi viyā ti laṅgi.  
Sesaṃ uttānattham eva.

<sup>1</sup> sameti tasmā gacchati ti T.    <sup>2</sup> arūpe to T.    <sup>3</sup> anu-  
bodho. M.    <sup>4</sup> asammaṃ ca vā bujjh° M.    <sup>5</sup> ekadhammaṃ  
M.    <sup>6</sup> asaṅgaṇaṇā M.    <sup>7</sup> ābhāvena. M.    <sup>8</sup> dhammassa  
C. G.    <sup>9</sup> ekasmim T.    <sup>10</sup> anuppajjamāno cittaṃ sant° T.  
<sup>11</sup> suvicodanaṃ T.    <sup>12</sup> dutthaṃ majjhaṃ M. mekajjhaṃ T.  
<sup>13</sup> dumajjhaṃ. M.    <sup>14</sup> M. adds va.    <sup>15</sup> M. adds ti.  
<sup>16</sup> abhibhavati ti abhiyutthānaṃ. M.    <sup>17</sup> hitābhimukhaṃ  
M.    <sup>18</sup> laggaṭi C. G. T.    <sup>19</sup> khañjeti C. G. T. Comp.  
Mahāvagga V. 3. 1.    <sup>20</sup> °paligha° M.    <sup>21</sup> liṅgi M.

Saṅgahavārasuññatavārā pi heṭṭhā vuttanayen' eva atthato veditabbā<sup>1</sup> ti.

Paṭhamam cittaṃ niṭṭhitam.

527. Dutiyacitte sasaṅkhārenā ti ca padaviseso<sup>2</sup>. Tam pi heṭṭhā vuttattham eva, idaṃ pana cittaṃ kiñcāpi chasu ārammaṇesu somanassitassa lobham uppādetvā satto satto ti ādinā nayena parāmasantassa uppajjati tathā pi sasaṅkhārikattā<sup>3</sup> sappayogena saupāyena<sup>4</sup> uppajjanato yadā kula-putto micchādiṭṭhikakusalassa kumārikam pattheti te ca aññadiṭṭhikā<sup>5</sup> tumhe ti kumārikam na denti ath 'aññe ñātakā yaṃ tumhe karotha tath' evāyaṃ<sup>6</sup> karissati ti dāpenti so tehi<sup>7</sup> saddhim titthiye upasaṃkamati ādito vematiko<sup>8</sup> hoti gacchante gacchante kāle etesaṃ kiriya<sup>9</sup> manāpā ti laddhim roceti diṭṭhim gaṇhāti evarūpe kāle idaṃ labbhati ti veditabbam. Ye-vā-panakesu pan'ettha thīnamiddham<sup>10</sup> adhikam. Tattha thīnatā thīnam, middhanatā middham<sup>11</sup>, anussāhanatā sattivighāto<sup>12</sup> cā ti attho. Thīnañ ca middhañ ca thīnamiddham. Tattha thīnam anussāhalakkhaṇaṃ viriyavinodanarasam samsīdanapaccupaṭṭhānam, middhaṃ akammaññatālakkaṇaṃ onāhanarasam linatāpaccupaṭṭhānam<sup>13</sup> pacalāyikaniddāpaccupaṭṭhānam<sup>14</sup> vā ubhayam pi aratitandīvijambhikādīsu<sup>15</sup> ayoṇiso manasikārapadatṭhānantī.

Dutiyam.

528. Tatiyam chasu ārammaṇesu somanassitassa lobham uppādetvā satto satto ti ādinā nayena parāmasantassā<sup>16</sup> ti rājamallayuddhanaṭṭasamajjādīni<sup>17</sup> passato manāpiyasadda-

<sup>1</sup> attho veditabbo M. <sup>2</sup> saṅkhārenā ti padam visesaṃ M. padam viseso T. <sup>3</sup> tathā pi saṅkhā T. <sup>4</sup> sampayogena upāyena T. <sup>5</sup> neva aññad° <sup>6</sup> tam ev° M. <sup>7</sup> setehi T. <sup>8</sup> mevā-tiko T. <sup>9</sup> kariyā. M. <sup>10</sup> Dhs. § 1155 seq. <sup>11</sup> thīna-middhatā thīnam middhanatā middham. M. middhatā T. <sup>12</sup> anussāhasaṅgatattā T. anussāhasahananatā asatthivighāto M. <sup>13</sup> linabhāvapaccupaṭṭhānam M. <sup>14</sup> pavalāyika° T. pacalāyita° M. <sup>15</sup> vijambhitādīsu M. comp. Aṅguttara I. 2. 3. <sup>16</sup> aparām° T. M. <sup>17</sup> nārāyananirājana° M. nirājamalla° T.



savanādipasutassa vā<sup>1</sup> uppajjati. Idha mānena saddhim pañca apanṇakaṅgāni honti. Tattha maññati ti māno<sup>2</sup>. So unṇatilakkhaṇo sampaggaharaso ketukamyatāpaccupaṭṭhāno diṭṭhivippayuttalobhayuttapadaṭṭhāno<sup>3</sup> ummādo viya daṭṭhabbo ti.

Tatiyaṃ.

529. Catuttham vuttappakāresu eva ṭhānesu yadā sīse khelaṃ khipanti pādapaṃsum okiranti tadā tassa tassa parihaṇaṇattham<sup>4</sup> sa-ussāhena antarantarā oloketānaṃ taṇṇā rājā nāṭakesu nikkhantesu ussāraṇāya vattamānāya tena tena chiddena oloketānaṃ cā ti evaṃ ādisu ṭhānesu uppajjati. Idha pana mānathinamiddhehi saddhim satta yevā-panakā honti ubhayatthā pi micchādiṭṭhi parihāyati taṃ ṭhapetvā sesānaṃ vasena dhammagāṇaṇā veditabbā ti.

Catuttham.

530. Pañcamaṃ chasu ārammaṇesu vedanāvasena majjhataṇṇassa lobhaṃ uppādetvā satto satto ti<sup>5</sup> ādinā nayena parāmasantassa<sup>6</sup> ṭhānesu pan 'ettha upekhā vedanā hoti piṭipadaṃ parihāyati. Sesāṃ sabbaṃ paṭhamacittasādisaṃ eva.

Pañcamaṃ.

531. Chatṭhasattamaṭṭhamāni pi vedanaṃ parivattetvā piṭipadaṃ ca bhāretvā<sup>7</sup> dutiyatatiyacatutthesu vuttanāyena<sup>8</sup> eva veditabbāni.

Imesu aṭṭhasu lobhasahagatacittesu saha-jātādhipati ārammaṇādhipati ti dve pi adhipatino<sup>9</sup> labbhanti, navamaṃ chasu ārammaṇesu domanassitassa paṭighaṃ uppādayato uppajjati tassa samayavavatthānavāre tāva duṭṭhaṃ mano hīnavedanattā vā kucchitaṃ mano ti dummaṇo dummanassa bhāvo domanassaṃ, tena saha-gataṇ ti domanassasahagataṃ<sup>10</sup>. Taṃ asampi-yāyanabhāvena ārammaṇasmiṃ paṭihaññati ti paṭighaṃ, tena sampayuttan ti paṭighasampayuttaṃ

<sup>1</sup> savanādipasamanādipasutassa T.

<sup>2</sup> Dhs. § 116.

<sup>3</sup> 'lobhapadaṭṭhāno M. <sup>4</sup> parihaṇaṇattham T. <sup>5</sup> satto santo ti T. <sup>6</sup> uppajjati somanassa. M. <sup>7</sup> bhāretvā T.

hāpetvā. M. <sup>8</sup> adhipatiyo. M. <sup>9</sup> Dhs. § 413.

dhammuddese tīsu pi ṭhānesu domanassavedanā va āgatā tattha vedanāpadam vuttattham<sup>10</sup> eva.

532. Tathā dukkhadomanassapadāni. Lakkhaṇādito pana anīṭṭhārammaṇānubhavanalakkaṇam [domanassam yathā tathā vā anīṭṭhākārasambhogarasam cetasikābhādhapaccupatṭhānam ekanten' eva hadayavatthupadapṭṭhānam mūlakamma-pathesu yathā purimacittesu lobho hoti abhijjā hoti ti āgataṁ evaṁ doso hoti vyāpādo hoti ti vuttam.

533. Tattha dussanti tena sayam vā dussati dussanamattam eva vā tan ti doso<sup>2</sup>. So caṇḍikkalakkaṇo<sup>3</sup> pahaṭṭāsivīso viya, visappanaraso visanipāto<sup>4</sup> viya, attano nissayadahanaraso vā dāvaggi viya, dussanapaccupatṭhāno laddhokāso viya, sapatto āghātavatthupadapṭṭhāno<sup>5</sup> visasaṃsatṭhapūtimuttam<sup>6</sup> viya datṭhabbo.

534. Vyāpajjati tena cittaṁ pūtibhāvaṁ upagacchati vyāpādayati vinayati vā vinayācārārūpasampattihitasukkhādinī ti vyāpādo<sup>7</sup>. Attano pan 'esa doso eva. Idha paṭipāṭiyā<sup>8</sup> ekūnatimsa padāni honti, agahitaganhena cud-dasa, tesam vasena savibhattikāvibhattikarāsibhedo veditabbo.

Ye-vā-panakesu chandādhimokkhamanasikāruddhaccāni niyatāni<sup>9</sup>. Issāmacchariyakukkucsesu<sup>10</sup> pana añña-tarena saddhīm pañca pañca hitvā pi uppajjanti, evaṁ imehi tayo dhammā aniyatā ye-vā-panakā nāma. Tesu issati ti issā. Sā parasampattinam usuyānalakkaṇā, tatth'eva anabhiratirasā, tato vimukhabhāva-paccupatṭhānā parasampattipadapṭṭhānā saṃyojanan ti datṭhabbā.

Maccherassa bhāvo<sup>11</sup> macchariyam, tam laddhānam vā labhitabbānam vā attano sampattinam nigūhanalakkaṇam, tāsam yeva parehi sādharāṇa-bhāva-akkhamanarasam saṃ-

<sup>1</sup> vuttam. M.

<sup>2</sup> Dhs. § 418.

<sup>3</sup> Comp. Saman-

tapasūdīkā in Oldenberg's Vinaya III, 297.

<sup>4</sup> visatipī-

pāto. M. <sup>5</sup> āsavatthupad° T. <sup>6</sup> ti saṃsatṭha° M.

<sup>7</sup> Dhs. § 419.

<sup>8</sup> padapaṭipāṭiyā M.

<sup>9</sup> uddhaccāni

yaṭāni T.

<sup>10</sup> Dhs. § 1121, 1122, 1160. Hardy Manual

p. 434. Abhidhammatthasaṅgaha II. 10.

<sup>11</sup> mac-

kocana-paccupatthānaṃ kaṭukañcukatāpaccupatthānaṃ<sup>1</sup> vā attasampattipadaṭṭhānaṃ cetaso virūpabhāvo ti daṭṭhabbam.

Kucchitaṃ kataṃ kukataṃ<sup>2</sup>, tassa bhāvo kukkaccaṃ, taṃ pacchānutāpalakkhaṇaṃ katākatānusocanarasam vippaṭṭisarapaccupatthānaṃ katākatapadaṭṭhānaṃ dāsavyaṃ viya daṭṭhabbam. Ayaṃ tāva uddesavāre viseso.

535. Niddesavāre vedanāniddese<sup>3</sup> asātaṃ sātapaṭipakkhavasena veditabbam.

536. Dosaniddese<sup>4</sup> dussati ti doso, dussanā ti dussanākāro, dussitattan ti dussitabhāvo, pakatibhāvavijāhanatthēna vyāpajjanaṃ vyāpatti vyāpajjanā ti vyāpajjanākāro, virūjjhati ti virodho, punappuna virūjjhati ti paṭivirodho, viruddhakārapaṭiviruddhakāravasena<sup>5</sup> vā idaṃ vuttaṃ. Caṇḍikko vuccati caṇḍo thaddho puggalo, tassa bhāvo caṇḍikkam. Na etena suropitaṃ vacanaṃ hoti, duruttaṃ aparipunnam eva hoti ti asuro po. Kuddhakāle hi paripunnavacanaṃ nāma natthi. Sace pi kassaci hoti taṃ appamānaṃ apare assujānanatthēna assum ropanato assuro po ti vadanti. Taṃ akāraṇaṃ somanassassa<sup>6</sup> pi assujānanato. Heṭṭhā-vuttaattamanatā paṭipakkhato na attamanatā anattamanatā<sup>7</sup>. Sā pana yasmā cittass 'eva na sattassa tasmā cittassā ti vuttaṃ. Sesam ettha saṅghasunñatāvāresu ca heṭṭhā vuttanāyena 'eva veditabban ti.

#### Navamaṃ.

537. Dasamaṃ sasaṅkhārattā parehi ussāhitassa vā paresaṃ vā aparādhaṃ saritassa sayam eva vā paresaṃ aparādhaṃ anussarivā anussarivā kujjhamānassa<sup>7</sup> uppajjati idhā pi padapaṭipāṭiyā ekūnatimsa agahitaganānena cuddas' eva padāni honti. Ye-vā-panakesu pana thīnaṃ middham<sup>8</sup> pi labbhati, tasmā ettha vinā issā-macchariyakukkuccehi cattāri apannakāṅgāni thīnaṃ middhan ti ime cha issādīnaṃ uppattikāle, tesu aññatarena saddhiṃ satta satta vā ye-vā-panakā ekakkhaṇe uppajjanti. Sesam sabbam sabbavāresu navamasadisam eva. Imesu pana dvīsu domanassacittesu

<sup>1</sup> kaṭukañcukatā° T.      <sup>2</sup> kuttaṃ T.      <sup>3</sup> Dhs. § 415.

<sup>4</sup> Dhs. § 418.      <sup>5</sup> viruddhakāra° C. G.      <sup>6</sup> attamānatā M.

<sup>7</sup> kujjhamānassa T.      <sup>8</sup> Dhs. § 1155-1157. Hardy Manual 434.

sahajātādhīpati yeva labbhati, no ārammaṇādhīpati, na hi kuddho kiñci<sup>1</sup> garuṃ karoti ti.

Dasamaṃ.

538. Ekādasamaṃ chasu ārammaṇesu vedanāvasena majjhataṭṭassa kaṅkhāpavattikāle<sup>2</sup> uppajjati, tassa samayaavattthāne vicikicchāsampayuttan ti padam apubbam. Tass' attho: vicikicchāsampayuttan<sup>3</sup> ti vicikicchāya sampayuttam, dhammuddese vicikicchā hoti ti padam eva viseso. Tattha vigatā vicikicchā ti vicikicchāsabhāvaṃ<sup>4</sup> vicinanto etāya kicchati kilamati ti vicikicchā. Sā samsayalakkhaṇā kampaṇarasā anicchayapaccupaṭṭhānā anekamsagāhapaccupaṭṭhānā<sup>5</sup> ayoniso manasikārapadaṭṭhānā paṭipatti-antarāyakaṛā ti daṭṭhabbā.

539. Idhapadaṭṭhānā tevisati padāni honti, agahitagahanaṇa cuddasa, tesam vasena savibhattikāvibhattikarāsi-  
vinicchayo veditaḥ. Manasikāro<sup>6</sup> uddhaccaṇa ti dve va ye-vā-panakā.

Niddesaṇṇassa citta-kaggatāniddese<sup>7</sup> yasmā idam dubbalacittam pavatti tthimattakam<sup>8</sup> ev' ettha hoti tasmā saṅgati ti ādini avatvā cittassa tthi ti ekam eva padam vuttam. Ten' eva ca kāraṇena uddesaṇṇe pi samādhindriyaṇa ti ādini vuttam<sup>9</sup>.

540. Vicikicchāniddese<sup>10</sup> kaṅkhaṇaṇaṇa kaṅkhā. Kaṅkhāya āyana<sup>11</sup> ti kaṅkhāyaṇā. Purimakaṅkhā hi uttara-kaṅkham āneti<sup>12</sup> nāma. Ākāraṇaṇaṇa vā etaṃ vuttam. Kaṅkhasamaṇṇi cittam kaṅkhāya āyitattā kaṅkhāyitam nāma, tassa bhāvo kaṅkhāyitattam. Vimati ti nāma vicikicchā vuttattā eva kampaṇaṭṭhena. Dvidhā calayati ti dvelhakam. Paṭipattinivāraṇaṇa dvedhā patho<sup>13</sup> viyā ti dvedhāpatho. Niccam nu kho idam aniccam nu kho ti ādipavattiyā ekasmiṃ ākāre saṅgātum asamattatāya

<sup>1</sup> kañci C. G. T. <sup>2</sup> °pavattikālo T. <sup>3</sup> tassa vicikicchā° T.

<sup>4</sup> vicikicchādisabhāvaṃ T. <sup>5</sup> avinicchaya° corr. T.

<sup>6</sup> °karāni T. <sup>7</sup> Dhs. § 424. <sup>8</sup> °matthakam T.

<sup>9</sup> ādi na vuttam T. <sup>10</sup> Dhs. 425. Hardy Manual 433.

<sup>11</sup> āyatanā. M. <sup>12</sup> ānaya ti M. <sup>13</sup> dvidhā patho M.

samantato seti ti samsa yo. Ekamsaṃ gahe tum asa mattha tāya na ekamsa gāho ti anekamsa gāho. Nicchetuṃ asakonti ārammaṇato osakka ti āsa ppaṇā, oga hituṃ<sup>1</sup> asakonti samantato<sup>2</sup> sappati ti pa risa ppaṇā, pa riyo ga hituṃ asa mattha tāya a pa riyo ga haṇā, nicchaya va se na ārammaṇe pa vat ti tuṃ asa mattha tāya tha mbhi ta ttaṃ<sup>3</sup> ci tta sa tha d dha bhāvo<sup>4</sup> ti attho.

Vicikicchā hi uppa jji tvā ci ttaṃ tha d dhaṃ ka ro ti. Ya smā pa na sā uppa jja mānā ārammaṇaṃ ga he tvā ma naṃ vi li kha ti vi ya ta smā ma no vi le kko ti vu tto. Se saṃ sa bba ttha ut tā nat thaṃ e va.

### Ekādasamaṃ.

541. Dvā dasa ma sa sa ma ya va va tta hā ne u d dha cce na sam pa yut taṃ ti u d dha cce sa sam pa yut taṃ<sup>5</sup>. I daṃ hi ci ttaṃ cha su ārammaṇe su ve da na ā va se na ma jji ha ttaṃ hu tvā u d dha ccaṃ ho ti. I dha dha mu dde se vi ci ki cchā tta hā ne u d dha ccaṃ ho ti ti ā ga taṃ. Pa da pa ti pā ti yā a tta ha vi sa ti pa dā ni ho ti, a ga hi ta ga haṇe na cu dda sa, te saṃ va se na sa vi bhatti kā vi bhatti ka rā si vi dhaṇaṃ ve di ta bbaṃ. Adhi mokk ko ma na si kā ro ti dve va ye vā pa na kā.

Nid de sa vū ra sa u d dha cca ni d de se<sup>6</sup> ci tta sa ti<sup>7</sup> na sa tta sa na po sa sa u d dha cca ti u d dha tā kā re na vū pa sa mo ti a vū pa sa mo. Ce to vik khi pa ti ti ce ta so vik khe po. Bha na ta ttaṃ ci tta sa ti ci tta sa vi bhatti bhā vo<sup>8</sup> bha na yaṇa bha na go nā dī naṃ vi ya. I mi nā e kā ra maṇa s miṃ ye va vi p phan da naṃ ka thi taṃ. U d dha ccaṃ hi e kā ra maṇe vi p phan da ti, vi ci ki cchā nā nā ra maṇe. Se saṃ sa bba vū re su he tta hā vu tta na yeṇ e va ve di ta bbaṃ.

542. I dā ni i ma smiṃ ci tta d va ye pa kiṇṇa ka vi ni cch ayo<sup>9</sup> ho ti. Ā ra maṇe pa va tta na ka ci ttaṇi<sup>10</sup> nā ma ka ti ti vu tta smiṃ hi i mān e va dve ti da tta bbaṃ<sup>11</sup>. Ta ttha vi ci ki cchā

<sup>1</sup> oga hituṃ T. <sup>2</sup> pa ri sa ma ta to. M. <sup>3</sup> cha mbhi ta ttaṃ M.

<sup>4</sup> tha d dha bhā ve T. <sup>5</sup> Dhs. § 427. <sup>6</sup> Dhs. § 429.

<sup>7</sup> ci tta sa sū ti T. <sup>8</sup> ci tta sa ci tta sa bhā vo T. ci tta sa ci tta sa bha na ta bhā vo M. <sup>9</sup> pa kiṇṇa ka vi ci ki cch ayo T.

<sup>10</sup> pa va tta na ka T. pa va tta ka M. <sup>11</sup> va tta bbaṃ C. G. T.

sahagatam ekantena pavaṭṭati<sup>1</sup>, uddhaccasahagatam pana laddhādhipatiṭṭhāya laddhapatiṭṭhāya pavaṭṭati<sup>2</sup>. Yathā hi vaṭṭacaturassesu dvisu maṇisu pabbhāraṭṭhāne<sup>3</sup> pavaṭṭetvā vissatṭhesu vaṭṭamaṇi<sup>4</sup> ekantena pavaṭṭati, caturasso patiṭṭhāya patiṭṭhāya pavaṭṭati, evamsampadam idam veditabbam.

543. Sabbesu pi hīnādibhedo na uddhaṭo<sup>5</sup>. Sabbesam ekantahinattā saha-jātādhipatilabbhamāno pi na uddhaṭo. Heṭṭhā dassitanayattā nīṇabhāvato pan 'ettha vīmaṃsādhipati nāma natthi, pacchimadvaye seso pi natthi eva. Kasmā? Kaṇci dhammam dhuraṃ<sup>6</sup> katvā anupajjanato paṭṭhāne ca paṭividdhato<sup>7</sup>. Imehi pana dvādasahi pi akusalacittehi kamme āyūhite ṭhapetvā uddhaccasahagatam sesāni ekādas' eva paṭisandhim ākaḍḍhanti. Vicikicchāsahagate aladdhādhipokkhe dubbale paṭisandhim ākaḍḍhamāne uddhaccasahagatam laddhādhipokkham kasmā nākaḍḍhati<sup>8</sup> ti? Dassanena pahātabbābhāvato. Yadi hi ākaḍḍheyya dassanena pahātabbapadavibhaṅge āgaccheyya tasmā ṭhapetvā tam sesāni ekādasa ākaḍḍhanti. Tesu hi yena kenaci kamme āyūhite tāya cetanāya catūsu apāyesu paṭisandhi hoti, akusalavipākesu ahetukamanoviññānadhātu upekkhāsahagatā paṭisandhim gaṇhāti. Itarassā pi etth' eva paṭisandhidānam bhaveyya. Yasmā pana tam natthi tasmā dassanena pahātabbavibhaṅgenāgatan ti.

Akusaladhammā ti padassa

vaṇṇanā niṭṭhitā.

544. Idāni avyākata-padam bhājetvā dassetum katame dhammā avyākata ti<sup>9</sup> ādi āradham. Tattha catubbidham: avyākata-vipākam kiriyam rūpam nibbānan ti.<sup>10</sup> Tesu vipākavyākataṃ vipākavyākate pi<sup>11</sup> kusala-vipākam<sup>12</sup> tasmim pi parittavipākam<sup>13</sup> tasmim pi dvārapaṭipāṭiyā cakkhuviñ-

<sup>1</sup> vaddhati T. <sup>2</sup> pativaddhati T. <sup>3</sup> pabbhāraṭṭho te T.

<sup>4</sup> vaddhamāṇi T. <sup>5</sup> pihitādiho dota uddhaṭo T. <sup>6</sup> madhuraṃ C. G. dūraṃ M. <sup>7</sup> paṭisiddhato. M. <sup>8</sup> na kaḍḍho T.

<sup>9</sup> Dhs. § 431. <sup>10</sup> Visuddhimagga p. 128.

<sup>11</sup> okato pi T. <sup>12</sup> vipākā T. <sup>13</sup> M. adds tasmim pi ahetukam tasmim pi pañcaviññānam.

ñāṇaṃ tassū pi t̐hapetvā dvārūrammaṇādisādhāraṇapaccayaṃ asādhāraṇakammaṇapaccayavasena 'eva uppattim dīpetum kāmāvacarassa kusalassa kammassa katattā ti ādi vuttam.

Tattha katattā ti katakārāṇā, upacitattā ti ācitattā vadḍhitakārāṇā. Cakkhuvīññāṇaṃ ti kārāṇabhūtaṃ cakkhussa viññāṇaṃ, cakkhuto vā pavattam cakkhusmim vā nissitam viññāṇaṃ ti cakkhuvīññāṇaṃ. Parato sotaviññāṇādisu pi es 'eva nayo.

Tattha cakkhusannissitarūpavijjānanalakkhaṇaṃ cakkhuvīññāṇaṃ rūpamattārammaṇarasam rūpābhimukhabbhāvapaccupaṭṭhānaṃ rūpārammaṇāya kiriyamanodhātuyā apagamanapadaṭṭhānaṃ. Parato āgatāni sotādisannissitasaddādivijjānanalakkhaṇāni sotaghāṇajivhākāyaviññāṇāni<sup>1</sup> saddādimattārammaṇasāni<sup>2</sup> saddādiabhimukhabbhāvapaccupaṭṭhānāni saddādiārammaṇānaṃ kiriyamanodhātūnaṃ apagamanapadaṭṭhānāni. Idha pana paṭipāṭiyā dasa paṭipadāni<sup>3</sup>, agahitaḍḍhaṇena<sup>4</sup> satta. Tesu pañca avibhattikāni, dve savibhattikāni. Tesu cittaṃ phassapañcamakavāsena c'eva indriyavasena ca dvisu t̐hānesu vibhattim gacchati, vedanā phassapañcamaka-jhānaṅgaṇindriyavasena tisu, rāsayo pi ime va tayo honti, ye-vā-panako eko manasikāro eva.

545. Niddesaṇḍaṇḍa<sup>5</sup> cakkhuvīññāṇapaṇḍaraṇaṃ ti vatthuto vuttam. Kusalamhi attano parisuddhatāya paṇḍaram<sup>6</sup> nāma, akusalam bhavaṅganiddhesena<sup>7</sup>, vipākam vatthupaṇḍaratāya<sup>8</sup>.

Cittekaggatāniddese<sup>9</sup> cittassa t̐hitī ti ekam eva padam vuttam. Idam pi hi dubbhacittam pavattiṭhitimattam ev' ettha labbhati, saṇṭhitiavaṭṭhitibhāvaṃ pāpunītam na sakkoti.

546. Saṅgahavāre jhānaṅgamaggaṅgāni na uddhatāni. Kasmā? Vitakkapacchimakam hi jhānaṃ nāma, hetupacchimako maggo nāma, pakatiyā avitakkacitte jhānaṅgaṃ na labbhati<sup>10</sup> ahetukacitte ca maggaṅgaṇaṃ ti<sup>11</sup> tasmā idha

<sup>1</sup> °vijhākāya° M.    <sup>2</sup> niddādhī° T.    <sup>3</sup> dasa padāni honti T.

<sup>4</sup> Imam padapaṭipāṭiyā sa padāni honti agahita° M.    <sup>5</sup> Paṭiniddesa° M.    <sup>6</sup> paddharan C. G.    <sup>7</sup> bhavanganisandhena M.    <sup>8</sup> °paṇḍahattā M.    <sup>9</sup> Dhs. § 438.    <sup>10</sup> jhānaṅgā labbhati T.    <sup>11</sup> maggaṅgāni M.

ubhayam pi na uddhaṭṭam. Saṅkhārakkhandho p'ettha caturāṅgiko yeva bhājito<sup>1</sup>, suññatāvāro<sup>2</sup> pākatiko yeva, sotaviññāpādiniddesā pi iminā va nayena veditabbū. Kevalam hi cakkhuviññāpādisu upekkhā bhājitā, kāyaviññāpāna sukhan ti ayam ev 'ettha viseso.

So pi ghaṭṭanā<sup>3</sup> hoti ti veditabbo. Cakkhudvārādisu hi catūsu upādārūpaṃ eva upādārūpaṃ<sup>4</sup> ghaṭṭeti. Upādārūpe yeva upādārūpaṃ ghaṭṭente paṭighaṭṭanānighaṃso balavā na hoti, catunnaṃ adhikarāṇaṃ upari cattāro kappāsapicupiṇḍe ṭhapetvā. Picupiṇḍeh'eva pahatakalō<sup>5</sup> viya phutṭhamattam eva hoti, vedanāmajjhataṭṭhāne tiṭṭhati, kāyadvāre pana bahiddhāmahābhūtārammaṇaṃ ajjhataṭṭikaṃ kāyappasādaṃ ghaṭṭetva pasādapaccayesu mahābhūtesu paṭihaññati. Yathā adhikaranimatthake kappāsapicupiṇḍaṃ ṭhapetvā kuṭena paharantassa kappāsapicupiṇḍaṃ bhinditvā<sup>6</sup> kuṭaṃ adhikaraṇiṃ gaṇhāti nighaṃso balavā hoti evam eva paṭighaṭṭanānighaṃso<sup>7</sup> balavā hoti. Itṭhe ārammaṇe sukhasahagataṃ kāyaviññāpaṃ uppajjati anitṭhe dukkhasahagataṃ. Imesaṃ pana pañcannaṃ cittānaṃ vatthudvārārammaṇāni baddhān' eva<sup>8</sup> honti, vatthādi-saṅkamaṇaṃ nāṃ 'ettha natthi. Kusalavipākacakkhuviññāpaṃ hi cakkhuppasādaṃ vatthum katvā itṭhe ca itṭhamajjhate ca catu-samutṭhānikarūpārammaṇe dassanakiccaṃ<sup>9</sup> sādhaṃyānaṃ cakkhudvāre ṭhapetvā<sup>10</sup> vipaccati, sotaviññāpādiṇi sotappasādayo vatthum katvā itṭhānitṭhamajjhatesu saddādisu savanaghāyanaśāyanaphusnakiccāni sādhaṃyānāni sotadvārādisu ṭhatvā vipaccanti, saddo pan 'ettha dvisamutṭhāniko yeva hoti.

547. Manodhātuniddese<sup>11</sup> sabhāvasuññatanissattaṭṭhena mano yeva dhātu manodhātu. Sā cakkhuviññāpādināṃ anantaraṃ rūpādivijānanalakkaṇā rūpādisampañcchanarasā tathābhāvapaccupaṭṭhānā cakkhuviññāpādi-apagamana-

<sup>1</sup> bhāvito T. ajito M.      <sup>2</sup> suññavāro M.      <sup>3</sup> M. *adds* vasena.      <sup>4</sup> eva upādārūpaṃ *omitted* in T.      <sup>5</sup> pahatakalō corr. T.

<sup>6</sup> chinditvā T.      <sup>7</sup> nighaṃso T. M.

<sup>8</sup> bandān 'eva M.      <sup>9</sup> dassanacittaṃ M.      <sup>10</sup> ṭhatvā M.

<sup>11</sup> Dhs. § 455—468.



padatṭhānā. Idha dhammuddese dvādasa padāni honti, agahitagahaṇena ca tesu satta avibhattikāni dve savibhattikāni. Adhimokkho manasikāro ti dve va ye-vā-panakā. Vitakkaniddeso abhiniropanaṃ pāpetvā ṭhapito<sup>1</sup>. Yasmā paṇ 'etaṃ cittaṃ neva kusalaṃ nākusalaṃ tasmā sammāsaṅkappo ti vā micchāsaṅkappo ti vā na vuttaṃ. Saṅgahavāre<sup>2</sup> labbhamānaṃ pi jhānaṅgaṃ pañcaviññāṇasote patitvā gataṃ ti na uddhaṭṭaṃ, maggaṅgaṃ pana labbhati evā ti na uddhaṭṭaṃ. Suññatavāro pakatiko yeva. Imassa cittaassa vatthu nibaddhaṃ hadayaavatthu eva hoti, dvārārammaṇāni anibaddhāni<sup>3</sup>, tattha kiñcāpi dvārārammaṇāni saṅkamanti, ṭhānaṃ pana ekasampañicchanakiccaṃ eva h'etaṃ hoti.

Idaṃ hi pañca dvāre pañcasu ārammaṇesu sampañicchanāṃ hutvā<sup>4</sup> vipaccati.

Kusalavipākesu cakkhuvīññāṇādīsu niruddhesu taṃ samānantarā tān 'eva ṭhānapattāni rūpārammaṇādīni sampañicchati.

548. Manovīññāṇadhātuniddesesu<sup>5</sup> paṭhamamanovīññādhātuyāṃ pitipadaṃ adhikaṃ<sup>6</sup> vedanā pi somanassavedanā hoti. Ayaṃ hi itṭhārammaṇasmiṃ yeva pavattati, dutiyamanovīññādhātu itṭhamajjhāttārammaṇe<sup>7</sup>. Tasmā tattha upekkhā vedanā hoti padāni manodhātu-niddesasādisān' eva ubhayatthā pi pañcaviññāṇasote patitvā gatattā yeva jhānaṅgāni na uddhaṭṭāni, maggaṅgāni alābhato yeva. Sesāṃ sabbattha vuttanāyena 'eva veditabbāṃ. Lakkhaṇādito paṇ 'esū duvidhā pi manovīññādhātu ahetuvipākā chaḷārammaṇavijānanalakkaṇā santīraṇādirasā tathābhāvaṃ vaccupatṭhānā hadayaavatthupadatṭhānā ti veditabbā.

549. Tattha paṭhamā<sup>8</sup> dvīsu ṭhānesu vipaccati. Sā hi pañca dvāre kusalavipākacakkhuvīññāṇādī-anantaraṃ vipākamānadhātuyā taṃ ārammaṇaṃ sampañicchitvā niruddhāya tasmiṃ yevārammaṇe<sup>9</sup> santīraṇakiccaṃ sādhaṃyānā pañcasu dvāresu ṭhatvā vipaccati, chasu pana dvāresu bala-

<sup>1</sup> ṭhito M.<sup>2</sup> saṅgahavāro T.<sup>3</sup> 'bandāni M.<sup>4</sup> sutvā T.<sup>5</sup> Dhs. § 469—497.<sup>6</sup> adhika.<sup>7</sup> 'āram-

maṇo M.

<sup>8</sup> Dhs. § 469—483.<sup>9</sup> tadārammaṇe M.

vārammaṇe tadārammaṇaṃ hutvā<sup>1</sup> vipaccati. Kathaṃ? Yathā hi caṇḍasote tiriyaṃ nāvāya gacchantiyā udakaṃ chinditvā thokaṃ ṭhānaṃ nāvaṃ anubandhitvā yathūsoṭam eva gacchati evaṃ chasu dvāresu<sup>2</sup> balavārammaṇe palobhayamāne<sup>3</sup> āpāthagate javanaṃ javati, tasmim javite bhavaṅgassa vāro, idaṃ pana cittaṃ bhavaṅgassa vāraṃ adatvā javanena gahitārammaṇaṃ gahetvā ekaṃ dve citta-vāre pavattitvā bhavaṅgaṃ ev' otarati<sup>4</sup>.

Gavakkhandhe nadin tarante pi evaṃ eva upamā vitthāretabbā. Evam esā yaṃ javanena<sup>5</sup> gahitārammaṇaṃ tass' eva gahitattā tadārammaṇaṃ nāma hutvā vipaccati

550. Dutiyā<sup>6</sup> pana pañcasu ṭhānesu vipaccati. Kathaṃ? Manussaloke tāva jaccandhajātibadhirajaccajalummattaka-ubhatovyañjanaka-napumsakānaṃ<sup>7</sup> paṭisandhigahaṇakāle paṭisandhi hutvā vipaccati, paṭisandhiyā vitivattāya yavātāyukaṃ bhavaṅgaṃ hutvā vipaccati, itṭhamajjhāttārammaṇavithiyā<sup>8</sup> santīraṇaṃ hutvā vipaccati, balavārammaṇe chadvārena<sup>9</sup> tadārammaṇaṃ maraṇakāle cuti hutvā ti imesu pañcasu ṭhānesu vipaccati ti.

Manoviññāṇadhātudvayaṃ niṭṭhitaṃ.

551. Idāni attha mahāvīpākacittāni<sup>10</sup> dassetuṃ puna katame dhammā avyākataṃ ti ādi āraddhaṃ. Tattha pāliyaṃ nayamattaṃ dassetvā sabbavārā saṅkhittā, tesāṃ attho heṭṭhā vuttanāyena' eva veditabbo.

Yo pan 'ettha viseso taṃ dassetuṃ alobho avyākata-mūlaṃ ti ādi vuttaṃ.

Yaṃ pi na vuttaṃ tad evaṃ veditabbaṃ. Yo hi kāmāvacarakusalesu kammadvāra-kamma-patha-puññakiriya-vatthubhedo vutto so idha natthi. Kasmā? Avīññattijanakato avīpākadhammato tathā appavattiyū ca<sup>11</sup>. Yū pi tā ye-vā-

<sup>1</sup> tadārammaṇe tadārammaṇā hutvā. M.

<sup>2</sup> M. adds

ārammaṇesu. <sup>3</sup> palobhamāne T.

<sup>4</sup> accatarati C. G.

<sup>5</sup> evaṃ eva sāya javanena M.

<sup>6</sup> Dhs. § 484—497.

<sup>7</sup> jaccandhajaccab<sup>o</sup> T. M. °jaccajalajaccumm<sup>o</sup> T. °jaccalajaccammattaka<sup>o</sup> M.

<sup>8</sup> °majjhate pañcārammaṇavithiyā M.

<sup>9</sup> chasu dvāresu M. chadvāre T.

<sup>10</sup> Dhs. § 498.

<sup>11</sup> avīññattijanakato tathā apavattiko ca. M.

panakesu karuṇāmuditā vuttā tā sattārammaṇattā vipākesu na santi. Ekantaparittārammaṇāni<sup>1</sup> hi kāmāvacaravipākāni, na kevaḷaṃ ca karuṇāmuditāviratiyo pi ettha na santi, pañca sikkhāpadāni kusalān' evā ti hi vuttaṃ. Āsaṅkhārasaṅkhāravidhānaṃ c'ettha kusalo c'eva paccayabhedato ca vedittabbam.

Asaṅkhārikassa hi kusalassa asaṅkhārikam eva vipākam, sasaṅkhārikassa sasaṅkhārikam balavapaccayehi ca uppannam asaṅkhārikam, itarehi itaraṃ, hīnādibhede pi hi imāni hīnamajjhimaṇṭehi chandādihi ca nipphāditattā<sup>2</sup> hīnamajjhimaṇṭāni nāma na hontī. Hīnassa pana kusalassa vipākam hīnaṃ, majjhimassa majjhimaṃ, paṇṭassa paṇṭam, adhipatino p'ettha natthi. Kasmā?<sup>3</sup> Chandādini dhuraṃ katvā anuppādetabbato. Sesam sabbam atthasu kusalesu vuttasādisam eva.

552. Idāni imesaṃ atthannaṃ mahāvīpākacittānaṃ vipaccanattānaṃ vedittabbam. Etāni hi catūsu tṭhānesu vipaccanti: paṭisandhiyaṃ bhavaṅge cutiyaṃ<sup>4</sup> tadūrammaṇe ti<sup>5</sup>. Kathaṃ? Manussesu tāva kāmāvacaradevesu ca puññavantaṇaṃ duhetukatihetukānaṃ paṭisandhigahanaṃkāle paṭisandhi hutvā vipaccanti, paṭisandhiyā vitivattāya pavatte satthim pi asitim pi vassāni<sup>6</sup> asaṅkheyyam pi āyukālaṃ bhavaṅgaṃ<sup>7</sup> hutvā balavārammaṇe cha dvāre tadūrammaṇaṃ hutvā maraṇakāle cuti hutvā ti evaṃ catūsu tṭhānesu vipaccanti.

553. Tattha sabbe pisabbaññū bodhisattā paṭisandhigahanaṃ paṭhamena somanassasahagata-tihetuka-asaṅkhārikamahāvīpākacittena paṭisandhim gāhanti. Taṃ pana mettāpubbabbhāgassa cittassa vipākam hoti, tena dinnāya paṭisandhiyā asaṅkheyyam āyukālavasena pana pariṇamati.

Mahāsīvatthero<sup>8</sup> pan' āha: Somanassasahagatatō upekkhāsahagataṃ balavataram, tena paṭisandhim gāhanti, tena gahitapaṭisandhikāhi mahajjhāsayaṃ hontī, dibbesu pi āramaṇesu uppilāvino na hontī, Tipiṭaka-Cūlanāgattherādāyo

<sup>1</sup> ekantip° T.      <sup>2</sup> anipphāditattā M.      <sup>3</sup> tasmā M.

<sup>4</sup> dutiyaṃ T. cutiya M.      <sup>5</sup> Abhidhammatthasaṅgaha III, 6.

<sup>6</sup> saddhim pi vassāni T. satthi pi. asiti pi M.      <sup>7</sup> āyukālabhavaṅgaṃ M.      <sup>8</sup> Sum. D. II. 65.

viya. Aṭṭhakathāyaṃ pana ayaṃ therassa manoratho natthi etan ti paṭikkhipitvā<sup>1</sup> sabbaññūbodhisattānaṃ hitūpacāro balavā hoti, tasmā mettāpubbabbhāgākāmāvacarakusalavi-pākasomanassa-sahagata-tihetuka-asankhārikacittena paṭi-sandhim gaṇhanti ti vuttaṃ.

Idāni vipākuddhārakathāya mātikā ṭhapetabbā.

554. Tipiṭaka-Cūlanāgattthero tāva āha: Ekāya kusala-cetanāya soḷasavipākacittāni uppajjanti etth'eva dvādasaka-maggo pi ahetukaṭṭhakan ti. Moravāpivāsī Mahādattathero panāha: Ekāya kusalacetanāya dvādasava vipākacittāni uppa-jjanti etth'eva dasakamaggo pi ahetukaṭṭhakam pī ti. Tipiṭaka-Mahādhammarakkhitatthero āha: Ekāya kusala-cetanāya dasa vipākacittāni uppajjanti etth'eva ahetuka-ṭṭhakan ti.

Imasmim ṭhāne Sāketakapañhaṃ nāma gaṇhimsu. Sākete kira upāsakā sālāya nisīditvā 'kin nu kho ekāya cetānaya kamme āyūhite ekā paṭisandhi hoti udāhu<sup>3</sup> nānā ti' pañhaṃ<sup>4</sup> samuṭṭhāpetvā nicchetuṃ asakkontā Abhidhammikathere upasaṅkamitvā pucchimsu. Therā yathā ekasmā ambabījā eko vā aṅkuro nikkhamati evaṃ ekā va paṭisandhi hoti ti saññāpesuṃ.

Ath' ekadivasam 'kin nu kho nānācetanāhi kamme āyū-hite paṭisandhi nānā hoti udāhu ekā ti' pañhaṃ samuṭṭhā-petvā nicchetuṃ asakkontā there pucchimsu. Therā yathā bahūsa ambabijesu ropitesu bahū aṅkurā nikkhamanti evaṃ bahukā va paṭisandhiyo honti ti paññāpesuṃ<sup>5</sup>.

555. Aparam pi imasmiṃ ṭhāne ussadakittanaṃ<sup>6</sup> nāma gahitaṃ. Imesaṃ hi sattānaṃ lobho pi ussanno hoti doso pi moho pi alobho pi adoso pi amoho pi. Taṃ pan' etaṃ tesam ussannabhāvaṃ<sup>7</sup> ko niyāmeti ti? Pubbaḥetu niyāmeti kammāyūhanakkhaṇe yeva nānattaṃ hoti. Kathaṃ? Yassa hi kammāyūhanakkhaṇe lobho va balavā hoti, alobho mando, adosāmohā balavanto, dosāmohā mandā, tassa mando alobho lobhaṃ pariyādātuṃ na sakkoti, adosāmohā pana balavanto

<sup>1</sup> paṭipakkhipitvā M.    <sup>2</sup> aṭṭhakam pī ti M.    <sup>3</sup> upāhu M.

<sup>4</sup> pañhaṃ nāma M.    <sup>5</sup> saññāpesuṃ T.    <sup>6</sup> ussanna-kittanna M.    <sup>7</sup> taṃ n'etaṃ uss° M.

dosamohe pariyādātum sakkonti, tasmā so tena kammena dinnapaṭisandhivasena nibbatto luddho hoti ti sukkasīlo akkodhano paññavā ca vajirūpamaññaṇo ti.

Yassa pana kammāyūhanakkhaṇe lobhadosā balavanto honti, alobhādosā mandā amoho<sup>1</sup> ca<sup>2</sup> balavā moho mando so purimanayen 'eva luddho hoti duṭṭho ca, paññavā pana hoti vajirūpamaññaṇe Dattābhayaṭṭhero viya.

Yassa kammāyūhanakkhaṇe lobhadosamohā<sup>2</sup> balavanto honti itare mandā so purimanayen 'eva luddho c'eva hoti duṭṭho ca mūlho ca<sup>3</sup>, silako pana hoti akkodhano.

Tathā yassa kammāyūhanakkhaṇe tayo pi lobhadosamohā balavanto honti, alobhādayo mandā so purimanayen 'eva luddho c'eva hoti duṭṭho ca mūlho ca. Yassa pana kammāyūhanakkhaṇe alobhadosamohā balavanto honti, itare mandā so purimanayen 'eva appakilesa hoti dibbārammaṇaṃ pi disvā niccalo, duṭṭho pana hoti dandhapaññaṇo cā ti.

Yassa kammāyūhanakkhaṇe alobhādosamohā balavanto honti itare mandā so purimanayen 'eva aluddho c'eva hoti silako ca dandho pana hoti. Tathā yassa kammāyūhanakkhaṇe alobhadosamohā balavanto honti, itare mandā so purimanayen 'eva aluddho c'eva hoti paññavā ca, duṭṭho pana hoti kodhano.

Yassa pana kammāyūhanakkhaṇe tayo pi alobhādayo balavanto honti lobhādayo mandā so Mahāsaṅgharakkhitaṭṭhero viya aluddho aduṭṭho paññavā va hoti<sup>4</sup> ti.

556. Aparam pi imasmim ṭhāne hetukittanaṃ nāma gaḥitaṇa ti hetukam pi duhetukam pi ahetukam pi vipākam deti<sup>5</sup>.

Duhetukakammaṇaṃ ti hetukam vipākam na deti, itare<sup>6</sup> deti.

Ti hetukakammena paṭisandhi ti hetukā pi hoti, duhetukā pi ahetukā na hoti.

Duhetukena duhetukā pi hoti ahetukā pi ti hetukā na hoti.

Asaṅkhārikam<sup>7</sup> asaṅkhārikam pi sasaṅkhārikam pi vipākam deti.

<sup>1</sup> M. om.    <sup>2</sup> lobho adosamohā M.    <sup>3</sup> dandho ca C. G. T.

<sup>4</sup> paññavā na hoti T.    <sup>5</sup> ti hetukakammaṇaṃ hi ti hetukam pi ahetukam pi avipākam deti M.    <sup>6</sup> itaram M.

<sup>7</sup> M. adds kusalam.

Sasaṅkhārikam<sup>1</sup> sasaṅkhārikam pi asaṅkhārikam pi vipākam deti.

557. Ārammaṇena vedanā parivattetabbā, javanena tadārammaṇam niyāmetabbam. Idāni tassa tassa therassa vāde<sup>2</sup> solasamaggādayo veditabbā. Paṭhamakāmāvacarakusala-sadisena hi paṭhamamahāvīpakacittena gahitapaṭisandhikassa gabbhavāsato nikkhamitvā samvarāsamvare<sup>3</sup> paṭṭhapetum samatthabhāvaṃ upagatassa cakkhudvārasamim itthārammaṇe āpāthagate<sup>4</sup> kiriyaṇanodhātuyā bhavaṅge anāvattite<sup>5</sup> yeva atikkamanaka-ārammaṇānam pamāṇam natthi. Tasmā<sup>6</sup> evaṃ hoti, ārammaṇadubbalatāya ayaṃ tāva eko moghavāro.

Sace pana bhavaṅgam āvatteti<sup>7</sup> kiriyaṇanodhātuyā bhavaṅge āvattite<sup>8</sup> voṭṭhapanam apāpetvā va antarā cakkhuvīññāṇe vā sampaṭicchane vā santīrane vā<sup>9</sup> tathā nivatti-ssati ti netam thānam vijjati. Voṭṭhapanam<sup>10</sup> pana tathā ekam vā dve vā cittāni pavattanti, tato āsevanam labhivā javanattthāne tathā puna bhavaṅgam otarati. Idam pi ārammaṇadubbalatāya eva hoti ayaṃ pi na vāro diṭṭham viya me sutam viya me ti ādini vanadakāle labbhati, ayaṃ pi dutiyo moghavāro.

558. Aparassa kiriyaṇanodhātuyā bhavaṅge<sup>11</sup> āvattite vithicittāni<sup>12</sup> uppajjanti, javanam javati, javanapariyosāṇe pana tadārammaṇassa vāro tasmim anuppanne yeva bhavaṅgam otarati, tatrāyam upamā: yathā hi nadiyā āvaranam bandhitvā mahāmātikābhīmukhe uḍake kate udakam gantvā ubhosu tīresu kedāre pūretvā atirekam kakkāṭakamaggādihi palāyitvā punnanadim eva<sup>13</sup> otarati evam evam datṭhabbam<sup>14</sup>. Ettha hi nadiyam udakapavattanakālo viya

<sup>1</sup> asaṅkhārikam *om.* T.      <sup>2</sup> vādo T.      <sup>3</sup> samvarā *om.* T.

<sup>4</sup> āpāthamāgate M.      <sup>5</sup> anāvattithe T.      <sup>6</sup> kasmā T. M.

<sup>7</sup> āvaddheti T.      <sup>8</sup> āvattithe T.      <sup>9</sup> Visuddhimagga

p. 128 No. 39, 40 Abhidhammathasaṅgraha III, 8.      <sup>10</sup> voṭ-

ṭhapanavasena M.      <sup>11</sup> T. *inserts* dutiyo.      <sup>12</sup> āvattithi-

thi<sup>o</sup> T. comp. Abhidhammathasaṅgaha IV. 4.      <sup>13</sup> puna

nadi yeva.      <sup>14</sup> evam eti datṭhabbam M.

bhavaṅgavithippavattanakālo<sup>1</sup>, āvaraṇabandhanakālo viya kiriyamanodhātuyā bhavaṅgassa āvaṭṭanakālo<sup>2</sup>, mahāmātikāya<sup>3</sup> udakappavattanakālo viya vithicittapavatti, ubhosu tīresu kedārapūraṇaṃ viya javanaṃ, kakkāṭakamaggādihi palāyitvā puna udakassa nadīotaranaṃ viya javanassa<sup>4</sup> javitvā tadārammaṇe anuppanne yeva puna bhavaṅgotaraṇaṃ<sup>5</sup>. Evaṃ bhavaṅgaṃ otaraṇacittānaṃ pi gaṇanapatho natthi<sup>6</sup>. Idam pi<sup>7</sup> ārammaṇadubbalatāya eva hoti, ayaṃ tatiyo moghavāro.

559. Sace pana balavārammaṇaṃ āpāthagataṃ hoti kiriyamanodhātuyā bhavaṅge<sup>8</sup> āvaṭṭite cakkhuviññāṇādiṇi uppajjanti, javanaṭṭhāne pana paṭhamakāmāvacarakusalacittam javanaṃ hutvā cha satta vāre javitvā tadārammaṇassa vāraṃ deti tadārammaṇaṃ paṭiṭṭhahamānaṃ<sup>9</sup> taṃ sadisaṃ eva mahāvīpākacittam paṭiṭṭhāti idam dve nāmāni labhati<sup>10</sup> paṭisandhicittasadisattā mūlabhavaṅgaṃ ti ca yaṃ javanaṇa gahitaṃ ārammaṇaṃ tassa gahitattā tadārammaṇaṃ ti ca. Imasmiṃ ṭhāne cakkhuviññāṇaṃ sampañcchanaṃ santīraṇaṃ tadārammaṇaṃ ti cattāri vipākacittāni gaṇanupagāmi<sup>11</sup> honti.

Yadā pana dutiyakusalacittam javanaṃ hoti taṃ sadisaṃ dutiyavīpākacittam eva tadārammaṇaṃ hutvā paṭiṭṭhāti idam<sup>12</sup> pi dve nāmāni labhati paṭisandhicittena asadisattā āgantukabhavaṅgaṃ ti ca purimaṇaṇe 'eva tadārammaṇaṃ ti ca. Iminā saddhim purimāni cattāri pañca honti.

Yadā pana tatiyakusalacittam javanaṃ hoti taṃ sadisaṃ<sup>13</sup> tatiyavīpākacittam tadārammaṇaṃ hutvā paṭiṭṭhāti idam pi vuttanaṇe 'eva āgantukabhavaṅgaṃ tadārammaṇaṃ ti dve nāmāni labhati. Iminā saddhim purimāni pañca cha honti. Yadā pana catutthaṃ kusalaṇaṇaṃ javanaṃ hoti taṃ sadisaṃ catutthaṃ vipākacittam tadārammaṇaṃ hutvā paṭiṭṭhāti idam pi vuttanaṇe 'eva āgantukabhavaṅgaṃ ta-

<sup>1</sup> vithiārammaṇabandho T. <sup>2</sup> divaddhanakālo T. <sup>3</sup> mahāvānikāya G. <sup>4</sup> janassa T. javanaṃ M. <sup>5</sup> bhavaṅgotaraṇaṃ M. <sup>6</sup> gaṇanān āma natthi M. <sup>7</sup> Idañcā pi M. <sup>8</sup> dhātubhavaṅge M. <sup>9</sup> paṭiṭṭhamānaṃ M. <sup>10</sup> labbhati T. G. C. <sup>11</sup> gaṇanupagāmi T. <sup>12</sup> pavatti tu idaṇ ca M. <sup>13</sup> tadāhaṃ sadisaṃ M.

dārammaṇan ti dve nāmāni labhati. Iminā saddhiṃ purimāni cha satta honti.

560. Yadā pana tasmim dvāre itthamajjhāttārammaṇaṃ āpāthaṃ āgacchati<sup>1</sup> tatrā pi vuttanayen 'eva tayo moghavārā labbhanti. Yasmā pana ārammaṇena vedanā parivattati tasmā tattha upekhāsahagataṃ santiraṇaṃ catunnaṃ upekhāsahagatamahākusalajavanānaṃ pariyosāne cattāri upekhāsahagatamahāvīpākacittān'eva tadārammaṇabhāvena patitthahanti tāni pi vuttanayen 'eva āgantukabhavaṅgaṃ tadārammaṇan ti dve nāmāni labhanti, piṭṭhibhavaṅgāni ti pi vuccanti. Eva iti imāni pañca purimehi sattahi saddhiṃ dvādasa honti. Evaṃ cakkhudvāre dvādasa, sotadvārādisu dvādasā ti samasaṭṭhi honti, evaṃ ekāya cetanāya kamme āyūhite samasaṭṭhi vipākacittāni uppajjanti, agahita-gaṇaṇena<sup>3</sup> pana cakkhudvāre dvādasa sotaghāṇajivhākāyaviññāpādini cattāri ti soḷasa honti.

561. Imasmim thāne ambopamaṃ nāma gaṇhimsu: Eko kira puriso phalitambarukkhamaṇe sasisaṃ pūrupitvā<sup>4</sup> nipanno niddāyati<sup>5</sup>. Ath'ekaṃ ambapakkaṃ vaṇṇato muñcivā tassa kaṇṇasakkhalim puñjamānaṃ viya tantibhūmiyaṃ pati. So tassa saddena pabujjhivā ummiletvā<sup>7</sup> olokesi. Tato hatthaṃ pasāretvā phalaṃ gahetvā madditvā upasiṅghitvā paribhuñji. Tattha tassa purisassa ambarukkhamaṇe niddāyanakālo viya bhavaṅgasamaṅgikālo<sup>8</sup>, ambapakkassa vaṇṇato muñcivā kaṇṇasakkhalim puñjitvā<sup>9</sup> patanakālo viya ārammaṇassa pasādaghaṭṭanakālo, patanasaddena<sup>10</sup> pabuddhakālo viya manodhātuyā<sup>11</sup> bhavaṅgassa āvaṭṭitakālo, ummiletvā<sup>12</sup> olokitakālo viya cakkhuvīññāṇassa dassanakiccasādhana-kālo, hatthaṃ pasāretvā gahitakālo viya vipākamanodhātuyā ārammaṇassa sampatīcchanakālo, gahetvā madditakālo viya vipākamanoviññānadhātuyā ārammaṇassa santiranakālo, upasiṅghitakālo viya kiriyaamanoviññānadhātuyā ārammaṇassa vavatthāpita-

<sup>1</sup> gacchati M. <sup>2</sup> ca M. <sup>3</sup> agahanena T. <sup>4</sup> parupetvā M.

<sup>5</sup> niddānayati M. <sup>6</sup> thanti<sup>o</sup> C. T. thapenti<sup>o</sup> G. <sup>7</sup> ummilitvā M.

<sup>8</sup> bhavaṅgassa kālo M. <sup>9</sup> puñjamānassa T. puñcamānassa

M. <sup>10</sup> tena sadd<sup>o</sup> M. <sup>11</sup> M. *inserts* kiriya. <sup>12</sup> ummilitvā M.



kālo, paribhuttakālo viya javanassa ārammaṇarasam anubhavitakālo. Ayaṃ upamā kiṃ dīpeti? Āramaṇassa pasādaghaṭṭanam eva kiccaṃ. Tena pasāde ghaṭṭite kiriyaṇanodhātuyā bhavaṅgāvaṭṭanam eva cakkhuvīññāṇassa dassanamattakam eva, vipākamanodhātuyā ārammaṇasampaticchanamattakam eva, vipākamanovīññāṇadhātuyā ārammaṇasantīraṇamattakam eva, kiriyaṇanovīññāṇadhātuyā<sup>1</sup> ārammaṇavavattthāpanamattakam eva kiccaṃ ekan-tena pana ārammaṇarasam javanam eva anubhavati ti dīpeti.

Ettha ca tvam bhavaṅgam nāma hohi, tvam āvajjanam nāma, tvam dassanam nāma, tvam sampaticchanam nāma, tvam santīraṇam nāma, tvam voṭṭhapanam nāma, tvam javanam nāma hohi ti koci kattā vā kareṭā vā natthi<sup>2</sup>.

562. Imasmiṃ pana ṭhāne pañcavidhanīyāmaṃ nāma gaṇhimsu bijaniyāmaṃ utuniyāmaṃ kammanīyāmaṃ dhammanīyāmaṃ cittaniyāman ti.

Tattha kulatthagacchassa<sup>3</sup> uttaraggabhāvo dakkhiṇavalliyā dakkhiṇato rukkhapariharanam suriyāvaṭṭapupphānam suriyābhimukhabhāvo mālūvalatāya<sup>4</sup> rukkhābhimukhagamanaṇālikerassa matthake chiddasambhavo ti tesam tesam bijānam tam tam sadisaphaladānam bijaniyāmo nāma.

Tasmiṃ tasmiṃ samaye tesam tesam rukkhānam ekappa-hāren 'eva pupphaphalapallavagahanam utuniyāmo nāma.

Tihetukakammaṃ tihetukaduhetukavipākam deti<sup>5</sup>, duhetukakammaṃ duhetukāhetukavipākam deti, tihetukam na deti ti evaṃ tassa tassa kammaṣṣa tam tam vipākadānam eva kammanīyāmo nāma.

Aparopi kammasarikkhakavipākavasen 'eva kammanīyāmo nāma hoti.

563. Tassa dīpanattham vatthum kathenti: Sammāsam-buddhakāle Sāvattiyaṃ<sup>6</sup> dvāragāmo jhāyi, tato pajjalita-tiṇakaraṇaṃ<sup>7</sup> utthahitvā ākāseṇa gacchato kākassa gīvāya paṭimucci, so viravanto bhūmiyaṃ patitvā kalam akāsi. Ma-

<sup>1</sup> kiriyaṃ T.      <sup>2</sup> kare vānatthi M.      <sup>3</sup> kusalatthag° T.

<sup>4</sup> malūvalatāya C. mālāvalatāya G.      <sup>5</sup> tihetukadu-

tukakammaṃ duhetukāhetuvipākam deti T.      <sup>6</sup> Sā-

vattiyaṃ T. M.      <sup>7</sup> Comp. Suttavibhaṅga II, 48.

hāsamudde pi ekā nāvā niccalā aṭṭhāsi, heṭṭhā kenaci niruddhabbhāvam apassantā<sup>1</sup> kālakāṇṇisalākāṇ vāresum<sup>2</sup>. Sā nāvīkass' eva upāsikāy' eva<sup>3</sup> hatthe pati. Tato 'ekissā kārāṇā mā sabbe nassantu, udake taṃ khipāmā ti' āhaṃsu. Nāviko 'na sakkhisāmi etaṃ udake uppilavamānaṃ<sup>4</sup> passitun ti' vālikāghaṭaṃ gīvāya bandhāpetvā khipāpesi. Taṃ khaṇaṃ yeva nāvā khittasaro viya nikkhanta<sup>5</sup> ti.

Eko bhikkhu lene vasati. Mahantaṃ pabbatakūṭaṃ patitvā dvāraṃ pidahi<sup>6</sup>. Taṃ sattame divase sayam eva apagataṃ.

Sammāsambuddhassa Jetavane nisīditvā dhammaṃ kaṭṭhentaṃ imāni tīni vatthūni ekappahāren 'eva ārocesuṃ. Satthā na etaṃ aññehi kataṃ tehi<sup>7</sup> katakammaṃ eva katan ti<sup>8</sup> atītaṃ āharitvā dassento āha.

Kāko purimattabhāve manusso hutvā ekaṃ duṭṭhagoṇaṃ dametum asakkonto gīvāya palālavanim bandhitvā aggim adāsi. Goṇo ten 'eva mato. Idāni taṃ kammaṃ etassa ākāseṇa gacchato muñcitum na adāsi.

Sā pi itthi purimattabhāve ekā itthi yeva. Eko kukkuro tāya paricito hutvā araṇṇaṃ gacchantiyā saddhim gacchati saddhim evāgacchati. Manussā 'nikkhanto<sup>9</sup> amhākaṃ sunakhaluddako<sup>10</sup> ti' uppaṇḍenti, sā tena adhiyamānā<sup>11</sup> kukkuraṃ nivāretum asakkonti vālikāghaṭaṃ gīvāya bandhitvā udake khipi. Taṃ kammaṃ tassā samuddamajjhe muñcitum nādāsi.

So pi bhikkhu purimattabhāve gopālo hutvā bilaṃ pavitthāya godhāya sākhābhaṅgamuṭṭhiyā dvāraṃ thakesi. Tato sattame va divase sayam eva āgantvā vivari. Godhā kampamānā nikkhāmi. Karuṇāya taṃ na māresi. Taṃ kammaṃ tassa pabbatantāraṃ pavisitvā nisinnassa muñcitum na adāsi. Iti imāni tīni vatthūni samodhānetvā imaṃ gātham āha

Na antalikkhe na samuddamajjhe

<sup>1</sup> apassanti M.      <sup>2</sup> vālayimsu C. G.      upāsikass 'eva C. G. T.      <sup>4</sup> pilavamānaṃ T. ppivamānaṃ M.      <sup>5</sup> pak-khandā M.      <sup>6</sup> pidahi taṃ s° T. dahi taṃ M.      <sup>7</sup> kataṃ kataṃ tehi C. G.      <sup>8</sup> eva tan ti M.      <sup>9</sup> nikkhando M.

<sup>10</sup> °ludhato M.      <sup>11</sup> aṭṭhiyamānā M.

Na pabbatānaṃ vivaraṃ pavissa  
 Na vijjati so jagatippadeso  
 Yattha t̥hito muñceyya pāpakammā ti<sup>1</sup>  
 Ayam pi kammaniyāmo nāma.

564. Aññāni pi evarūpāni vatthūni kathetabbāni.

Bodhisattānaṃ pana paṭisandhigahaṇe, mātu kucchito  
 nikkhamāṇe, abhisambodhiyaṃ, Tathāgatassa dhammacakka-  
 pavattane, āyusaṅkhāravossajjane<sup>2</sup> parinibbāne ca dasasa-  
 hassacakkavālakampanaṃ dhammaniyāmo nāmo.

Ārammaṇena pana pasāde ghaṭṭite tvam āvajjanaṃ nāma  
 hohi . . . . .

. . . . . pe . . . . .  
 tvam javanaṃ nāma hohi ti koci kattā vā kareṭā vā<sup>3</sup> natthi.  
 Attano attano pana dhammatāya evaṃ ārammaṇena pasā-  
 dassa ghaṭṭitakālato paṭṭhāya kiriyamanodhātucittaṃ bhava-  
 āṅgaṃ āvaṭṭeti, cakkhuviññānaṃ dassanakiccaṃ sādheti<sup>4</sup>,  
 vipākamanodhātusantīraṇakiccaṃ<sup>5</sup> sādheti, kiriyamanoviññā-  
 na dhātuvotṭhapanakiccaṃ sādheti, javanaṃ ārammaṇa-  
 rasaṃ anubhavati ti ayaṃ cittaniyāmo nāma ayaṃ idha  
 adhippeto.

565. Sasaṅkhārikatīhetukakusalenā pi upekhāsahagata-  
 asaṅkhārika-sasaṅkhārikakusalacittehi<sup>6</sup> pi kamme āyūhite  
 taṃ sadisavipākacittehi dinnāya paṭisandhiyā es'eva nayo.

Upekhāsahagataadvaye pana paṭhamam itṭhamajjhatta-  
 rammaṇavasena pavattim dassetvā pacchā itṭhārammaṇa-  
 vasena dassetabbā evaṃ pi ekekasmim dvāre dvādasa dvā-  
 dasa hutvā samasaṭṭhi honti, agahitagahaṇena soḷasa vipāka-  
 cittāni uppajjanti.

566. Imasmim t̥hāne pañcanāliyanta-opammaṃ<sup>6</sup> nāma  
 gaṇhimsu.

Ucchupīlanasamaye kira ekasmā gāmā ekādasa yanta-  
 vāhakā<sup>7</sup> nikkhamitvā ekaṃ ucchuvātaṃ<sup>8</sup> disvā tassa pari-  
 pakkabhāvaṃ űatvā ucchusāmikaṃ upasaṅkamitvā 'yanta-

<sup>1</sup> Dhammap. vs. 127. <sup>2</sup> °saṅkhārassa ossajjane M. <sup>3</sup> va M.

<sup>4</sup> M. *inserts* sampaṭicchana-kiccaṃ sādheti vip° <sup>5</sup> asaṅ-  
 khārika-asaṅkh° T. °sahagatehi M. <sup>6</sup> °nāliyanta-opanaṃ M.

<sup>7</sup> °vāhanā T. <sup>8</sup> Comp. Cullavagga VI, 3. 10.

vāhā mayan ti' ārocesuṃ. So 'aham tumhe yeva pariye-sāmī ti' ucchusālam<sup>1</sup> gahetvā agamāsi. Te tattha nāḷiyan-taṃ yojetvā<sup>2</sup> 'mayam ekādasa janā aparam pi ekaṃ lad-dhuṃ vaṭṭati, vetanena<sup>3</sup> gaṇhathā ti' āhamsu. Ucchu-sūmiko 'aham eva sahāyo bhaviṣṣāmī ti' ucchūnaṃ sālam pūrūpetvā tesam sahāyo ahosi<sup>4</sup>. Te attano attano kiccāni katvā phāṇitapācakena<sup>5</sup> ucchurase pakke guḷabandhakena baddhe ucchusāmikena tulayitvā bhāgesu dinnesu attano attano bhāgaṃ ādāya sālam sūmikaṃ<sup>6</sup> paṭicchāpetvā eten 'eva upāyena aparāsu picatūsu sālāsu kammaṃ katvā pakkamimsu.

Tattha pañca yantasālā viya pañca pasādā datṭhabbā, pañ-ca ucchuvātā viya pañca ārammaṇāni, ekādasa vicāraṇaka-yantavāhā viya ekādasa vipākacittāni, pañca ucchusālāsāmi-kā viya pañca viññāṇani, paṭhamakasālāya sāmikena sad-dhīm dvādasannaṃ janānaṃ ekato va hutvā katakammānaṃ bhāgagahaṇakālo viya ekādasannaṃ vipākacittānaṃ cakkhu-viññāṇena saddhīm ekato hutvā cakkhudvāre rūpārammaṇe sakasakakiccakaraṇakālo, sālāsāmikassa sālāya sampatī-cchitakālo viya cakkhuviññāṇassa dvārasaṅkantiakaraṇaṃ<sup>7</sup>.

Dutiyatatiyacatatthapañcamāya sālāya<sup>8</sup> dvādasannaṃ ekato hutvā katakammānaṃ bhāgagahaṇakālo viya ekāda-sannaṃ vipākacittānaṃ<sup>9</sup> kāyaviññāṇena saddhīm ekato hutvā kāyadvāre phoṭṭhabbārammaṇe sakasakakiccakaraṇakālo, sālāsāmikassa sālāyasampatīcchitakālo viya kāyaviññāṇassa<sup>10</sup> dvārasaṅkanti-akaraṇaṃ veditabbam. Ettāvatā tihetuka-kammena paṭisandhi tihetukā hoti ti vāro kathito.

Yā pana tena duhetukapaṭisandhi hoti sā paṭicchannā va hutvā gatā.

567. Idāni duhetukakammena duhetukapaṭisandhi hoti<sup>11</sup> ti vāro kathetabbo. Duhetukānaṃ<sup>12</sup> somanassasahagatā sasaṅkhārikacittena kamme āyūhite taṃ sadisen'eva duhe-tukavipākacittena<sup>13</sup> gahitapaṭisandhikassa vuttanayen 'eva

<sup>1</sup> M. *inserts* te.      <sup>2</sup> sajjetvā M.      <sup>3</sup> vetthanena M.

<sup>4</sup> hoti M.      <sup>5</sup> thānitapācakena T.      <sup>6</sup> ucchusālam sāmī-kassa M.      <sup>7</sup> ākaraṇaṃ M.      <sup>8</sup> °pañcamasālāya M.

<sup>9</sup> dvādasacito M.      <sup>10</sup> M. *omits* kāya.      <sup>11</sup> M. *omits* hoti.

<sup>12</sup> duhetukena T. M. M. *adds* hi.      <sup>13</sup> duhetukacittena M.

cakkhudvāre itthārammaṇe āpāthagate<sup>1</sup> tayo moghavārā duhetukasomanassasahagatā<sup>2</sup>, sasaṅkhārikajavanāvasāne taṃ sadisaṃ eva mūlabhavaṅgasasaṅkhātāṃ tadārammaṇaṃ, sasaṅkhārikajavanāvasāne taṃ sadisaṃ eva āgantukabhavaṅgasasaṅkhātāṃ tadārammaṇaṃ, itthamajjhattārammaṇe dvinnāṃ upekhāsahagatajavanānaṃ avasāne tādisān' eva<sup>3</sup> dve tadārammaṇāni uppajjanti. Idha ekekasmim dvāre atthattā katvā samacattālisa cittāni. Agahitagaḥaṇena pana cakkhudvāre atthā sotaghāṇajivhākāyaviññāṇāni cattāri ti dvādasa honti. Evam ekāya cetanāya kamme āyūhite dvādasa vipākacittāni uppajjanti.

Ambopamā pañcaniyāmakathā pākāṭikā eva.

Duhetukacittasadisavipākena<sup>4</sup> gahitapaṭisandhike pi es'eva nayo. Yantavāhopamāyaṃ<sup>5</sup> pan 'ettha satta yantavāhā, tehi hatthayante nāma sajjite sālāsānikāṃ atthamaṃ katvā vuttanayānusāreṇ 'eva yojanā veditabbā. Ettāvata duhetukakammena duhetukapaṭisandhi hoti ti vāro kathito.

568. Idāni ahetukapaṭisandhikathā hoti.

Catunnaṃ hi duhetukakusalacittānaṃ aññatareṇa kamme āyūhite kusala vipāka-upekhāsahagatā hetukamanoviññāṇadhātucittena gahitapaṭisandhikassa paṭisandhikammasadisā ti na vattabbā. Kammaṃ hi duhetukaṃ, paṭisandhi ahetukā, tassa vuddhipattassa cakkhudvāre itthamajjhattārammaṇe āpāthagate purimanayen' eva tayo moghavārā veditabbā. Catunnaṃ pana duhetukakusalacittānaṃ aññatarajavanassa pariyoṣāne ahetukacittaṃ tadārammaṇabhāvena patitthāti. Taṃ mūlabhavaṅgaṃ tadārammaṇaṃ ti dve nāmāni labhati. Evam ettha cakkhuviññāṇaṃ sampañicchanāṃ upekhāsahagataṃ santīraṇaṃ tadārammaṇaṃ pi upekhāsahagataṃ eva ti tesu ekaṃ gahetvā gāṇanūpagāni<sup>6</sup> tīn'eva honti. Itthārammaṇe pana santīraṇaṃ pi tadārammaṇaṃ pi somanassasahagataṃ eva. Tesu ekaṃ gahetvā purimāni tīni<sup>7</sup> cattāri honti. Evam pañcasu dvāresu cattāri cattāri katvā ekāya cetanāya kamme āyūhite visati vipākacittāni

<sup>1</sup> apātha° M. <sup>2</sup> °gata āsankh° M. <sup>3</sup> tādisān' etthādisān' eva M.

<sup>4</sup> Duhetukassa cittattayasad° T. Duhetuka sesacittattayasad° M. <sup>5</sup> °opamāya M. <sup>6</sup> gāṇanupakāni T. <sup>7</sup> ti M.

uppajjanti ti veditabbāni, agahitagahanena pana cakkhuvāre cattāri sotaghāṇajivhākāyaviññānāni cattāri ti attha honti, idaṃ ahetukaṭṭhakam<sup>1</sup> nāma, idaṃ<sup>2</sup> manussalokena gahitaṃ, catūsu pana apāyesu pavatte labbhati. Yadā hi Mahāmoggallānatthero niraye padumaṃ mūpetvā padumakaṇṇikāya nisinno nerayikānaṃ dhammakathaṃ katheti tadā tesam theram passantānaṃ kusalavipākam cakkhuviññānaṃ uppajjati, saddaṃ sunantānaṃ sotaviññānaṃ, candanavane divāvihāraṃ nisiditvā gatassa cīvaragandhaghāyanakāle ghānaviññānaṃ, nirayaggaṃ<sup>3</sup> nibbāpetuṃ devaṃ vassāpetvā pāṇiyadānakāle jivhaviññānaṃ, mandamandavātasamuṭṭhāpanakāle kāyaviññānaṃ ti evaṃ cakkhuviññānādīni pañca ekaṃ sampañicchanam dve santīraṇāni ti ahetukaṭṭhakam labbhati. Nāgasupanna-vemānika-petānaṃ<sup>4</sup> pi akusalena paṭisandhi hoti, pavatte kusalaṃ vipaccati, tathā cakkavattino maṅgalaḥatthiassādīnaṃ.

Ayaṃ tāva iṭṭha-iṭṭhamajjhattārammaṇesu kusala-javana-vasena kathāmaggo.

569. Iṭṭhārammaṇe pana catūsu somanassasahagataakusalacittesu<sup>5</sup> javanesu<sup>6</sup> kusalavipākam somanassasahagatāhetukaṃ cittaṃ tadārammaṇaṃ hoti, iṭṭhamajjhattārammaṇe catūsu upekkhāsahagatalobhasampayuttesu javanesu kusalavipākam upekkhāsahagatāhetukacittaṃ tadārammaṇaṃ hoti.

Yaṃ pana javanena tadārammaṇaṃ niyāmetabban ti vuttaṃ taṃ kusalaṃ sandhāya vuttan ti veditabbaṃ.

Domanassasahagatajavanānantaraṃ tadārammaṇaṃ uppajjamānaṃ kiṃ uppajjati ti akusalavipākāhetukamanoviññānadhātucittaṃ<sup>7</sup> uppajjati.

570. Idaṃ pana javanaṃ kusalattāya<sup>8</sup> vā akusalattāya vā ko niyāmeti ti āvajjanaṃ c'eva voṭṭhapanāñ ca. Āvajjanena hi yoniso āvajjite<sup>9</sup> voṭṭhapanena ayoniso<sup>10</sup> vavatthāpita javanaṃ akusalaṃ bhavissati ti atthānaṃ etaṃ<sup>11</sup>, āvaj-

<sup>1</sup> °atṭham M. <sup>2</sup> Visuddhimagga p. 130. <sup>3</sup> nerayaggaṃ M.

<sup>4</sup> °vemātika° C. <sup>5</sup> subhāṇavemānika° M. <sup>5</sup> sahagata-

kusala° M. <sup>6</sup> javitesu T. jivitesu M. <sup>7</sup> °āhetumāno° M.

<sup>8</sup> javanakusalattāya M. <sup>9</sup> āvatṭhite M. <sup>10</sup> yoniso M.

<sup>11</sup> attha nām' etaṃ M.

janena ayoniso āvajjite<sup>1</sup>; voṭṭhapanena yoniso vavatthāpīte javanaṃ kusalaṃ bhavissatī ti pi atthānaṃ eva<sup>2</sup>. Ubhayaena pana yoniso āvajjite<sup>3</sup> vavatthāpīte ca<sup>4</sup> javanaṃ kusalaṃ hoti, ayoniso akusalan ti vedītabbaṃ. Itthārammaṇe pana kaṅkhatō uddhatassa ca tadārammaṇaṃ kiṃ hoti ti itthārammaṇasmiṃ kaṅkhatu vā mā vā uddhato vā hotu mā vā kusalavipākāhetukasomanassacittam eva tadārammaṇaṃ hoti itthamajjhātārammaṇe kusalavipākāhetuka-upekhāsahagatan ti. Ayaṃ paṇ' ettha saṅkhepato atthadīpano<sup>5</sup> Mahā-Dhammarakkhītattheravādo nāma.

Somanassasahagatasmiṃ hi javane javite pañca tadārammaṇāni gavesitabbāni, upekhāsahagatasmiṃ javite cha gavesitabbāni ti.

571. Athā<sup>6</sup> yadā somanassasahagatapaṭisandhikassa pavatte jhānaṃ nibbattetvā pamādena parihīnājjhānassa paṇītatthammo me nattho ti paccavekkhato vippaṭisāruvasena domanassaṃ uppajjati tadā kiṃ uppajjati? Somanassānantaraṃ hi domanassaṃ, domanassānantarāñ ca somanassaṃ, paṭṭhāne paṭisiddhaṃ mahaggataṃ dhammaṃ ārabha javane javite tadārammaṇaṃ pi tatth' eva paṭisiddhaṃ ti kusalavipākā vā akusalavipākā vā upekhāsahagatā hetukamanoviññānadhātu uppajjati. Kim assa āvajjanaṃ<sup>7</sup> ti bhavaṅgāvajjanānaṃ viya tatth 'assa āvajjanakiccaṃ<sup>8</sup> ti etāni tāva attano ninnattā ca cinnattā ca samudācarattā<sup>9</sup> ca uppajjantu, ayaṃ kathaṃ uppajjati<sup>10</sup> ti yathā nirodhassa anantarapaccayaṃ nevasaṇṇānāsāṇṇāyatanaṃ nirodhā vuṭṭhahantassa phalasaṃpatti cittaṃ ariyamaggacittaṃ maggānantarāni phalacittāni evaṃ asante pi<sup>11</sup> ninnacinnasamudācarabhāve<sup>12</sup> uppajjati. Vinā hi āvajjanaṇa cittaṃ uppajjati, ārammaṇena<sup>13</sup> pana vinā n'uppajjati ti. Atha kiṃ ass'ārammaṇaṇa ti rūpādīsu parittadhammesu aṇṇātaraṃ. Etesu hi yad eva tasmīṃ samaye āpāthagataṃ hoti taṃ ārabha etaṃ cittaṃ uppajjati ti vedītabbaṃ. Idāni sabbe-

<sup>1</sup> om. M. <sup>2</sup> atthā nāma 'etaṃ M. <sup>3</sup> āvaṭṭite M. <sup>4</sup> M. om. ca.

<sup>5</sup> dīpanā C. G. <sup>6</sup> Atth'assa M. <sup>7</sup> assā avajjo M.

<sup>8</sup> natth 'assā avajjo M. <sup>9</sup> samudācatattā T. <sup>10</sup> om. M.

<sup>11</sup> M. adds āvajjane. <sup>12</sup> samudācatāo T. <sup>13</sup> ārammaṇe M.

sam pi etesaṃ cittānaṃ<sup>1</sup> pākāṭabbhāvattthaṃ ayaṃ pakīṇ-  
nakanayo vutto.

572. Suttaṃ dovāriyo<sup>2</sup> ca gāmillo ambo koliyakena<sup>3</sup> ca  
jaccandho pīṭhasappī ca<sup>4</sup> visayagāho ca<sup>5</sup> upanissa-  
ya-m-atthaso ti. ||

Tattha suttan ti eko panthamakkāṭako<sup>6</sup> pañcasu disāsu  
suttaṃ pasāretvā jālaṃ katvā majjhe nipajjati paṭhamadi-  
sāya pasāritasutte pānakena vā paṭaṅgena vā makkhikāya  
vā pahaṭe nipannaṭṭhānato calitvā nikkhamitvā suttānusārena  
gantvā tassa yūsaṃ pivitvā punāgantvā tatth'eva nipajjati,  
dutiyaadisāsu pahaṭakālesu pi evam eva karoti. Tattha  
pañcasu disāsu pasāritasuttaṃ viya pañca pasādā, majjhe  
nipannamakkāṭako viya cittaṃ, pānakādīhi suttaghāṭṭana-  
kālo viya ārammaṇena pasādassa ghāṭṭitakālo, majjhe ni-  
pannamakkāṭakassa calanaṃ viya pasādaghāṭṭanakaṃ āram-  
maṇaṃ gahetvā kiriyaṃanodhātuyā bhavaṅgassa āvaṭṭitakālo,  
suttānusārena gamanakālo viya vīthiccittappavatti, sīse  
vijjhितvā yūsapivanaṃ viya javanassa ārammaṇe javitakālo,  
puna āgantvā majjhe nipajjanakālo<sup>7</sup> viya cittassa hadaya-  
vatthum eva nissāya pavattanaṃ. Idaṃ opammaṃ kiṃ  
dīpeti? Ārammaṇena pasāde ghāṭṭite pasādavatthuka-  
cittato hadaya rūpavatthukacittaṃ paṭhamataraṃ uppajjati  
ti dīpeti, ekekaṃ ārammaṇaṃ dvīsu dvāresu āpūthaṃ āga-  
cchati ti<sup>8</sup> dīpeti.

573. Dovāriyo<sup>9</sup> ti. Eko rājā sayanagato niddāyati, tassa  
paricārako<sup>10</sup> pāde parimaddanto nisīdi, badhiradovāriko  
dvāreṭhito, tayopaṭihārāpaṭipāṭiyā ṭhitā. Ath'eko<sup>11</sup> paccanta-  
vāsī manusso paṇṇākāraṃ ādāya āgantvā dvāraṃ ākoṭesi.  
Badhiradovāriko saddaṃ na suṇāti, pādapaṇṇamajjanako<sup>12</sup>  
saññaṃ adāsi. Tāya saññāya dvāraṃ vivaritvā passi. Pa-  
ṭhamapaṭihāro paṇṇākāraṃ gahetvā dutiyassa adāsi, du-  
tiyo tatiyassa, tatiyo rañño, rājā paribhuñji.

<sup>1</sup> sabbe etesaṃ cittā T.      <sup>2</sup> dovārito M.      <sup>3</sup> goliya° M.

<sup>4</sup> jaccantapiṭhiyapī ca M.      <sup>5</sup> viya saggāho ca M. sayagāho T.      <sup>6</sup> Comp. Milindapaṇṇa p. 407.      <sup>7</sup> nipajjanaṃ M.

<sup>8</sup> ti pi M.      <sup>9</sup> Dovāriko M.      <sup>10</sup> paricārīko M.      <sup>11</sup> atha ko M.

<sup>12</sup> parimajjako C. G. parimajjhako M.



Tattha so rājā viya javanam datthabham, pādaparimajjana-ko<sup>1</sup> viya āvajjanam, badhiradovāriko viya cakkhuviññānam, ta-yopaṭihārā viya sampaticchanādini tini vitthiccitāni, paccanta-vāsino paṇṇākāram ādāya āgantvā dvārakoṭanam viya āram-manassa pasādaghaṭṭanam, pādaparimajjanakena<sup>2</sup> saññāya dinnakālo viya kiriyanamanodhātuyā bhavaṅgassa āvaṭṭitakālo, tena dinnasaññāya badhiradovārikassa dvāravivaraṇakālo viya cakkhuviññānassa ārammaṇe dassanakiccasāadhanakālo<sup>3</sup>, paṭhamapaṭihārena paṇṇākārassa gahitakālo viya vipāka-manodhātuyā ārammanassa sampaticchitakālo, paṭhamena dutiyassa dinnakālo viya vipākamanoviññānadhātuyā āram-manassa santīritakālo, dutiyena tatiyassa dinnakālo viya kiriyanamanoviññānadhātuyā ārammanassa vavatthāpitakālo, tatiyena rañño dinnakālo viya voṭṭhapanena javanassa niy-yātitakālo<sup>4</sup>, rañño paribhogakālo viya javanassa āramma-narasānubhavanakālo. Idaṃ opamam kiṃ dīpeti? Āram-manassa pasādaghaṭṭanam eva kiriyanamanodhātuyā bhavaṅ-gāvaṭṭanamattam eva, cakkhuviññānādīnam dassanasampa-ticchana-santīranavavatthāpanamattān 'eva kiccāni, ekantena pana javanam eva ārammanarasam anubhoti ti idaṃ dīpeti ti.

574. Gāmillako<sup>5</sup> ti. Sambahulā gāmadārakā antara-vithiyam paṃsukīlam<sup>6</sup> kīlanti<sup>7</sup>. Tatth' ekassa hatthe kahā-pano<sup>8</sup> paṭihāññi. So 'mayham hatthe paṭihatam kin nu kho etan ti' āha. Ath' eko 'paṇḍaram etan ti' āha. Aparo saha paṃsunā gālham gaṇhi, añño 'puṭhulacaturassam etan ti' āha. Aparo 'kahāpano eso ti' āha. Atha nam āharitvā mātuyā adāmsu<sup>9</sup>. Sā kamme upanesi. Tattha sambahu-lānam dārakānam antaravithiyam kīlantanam nisinnakālo viya vitthiccittappavatti datthabbā, kahāpanassa hatthe paṭi-hatakālo viya ārammanena pasādassa ghaṭṭitakālo, 'kin nu kho etan ti' vuttakālo viya tam ārammanam gahetvā kiri-yamanodhātuyā bhavaṅgassa āvaṭṭitakālo, paṇḍaram etan ti' vuttakālo viya cakkhuviññānena dassanakiccassa sādhi-takālo, saha paṃsunā gālham gahitakālo viya vipākama-

<sup>1</sup> °majjhako M.    <sup>2</sup> °majjakena M.    <sup>3</sup> dassakicca° C. G.

<sup>4</sup> niyyādita° M.    <sup>5</sup> Gāmillo M.    <sup>6</sup> paṃsum M.    <sup>7</sup> kīlam  
ti kīlanti. M.    <sup>8</sup> kahāpanam M.    <sup>9</sup> adāsi M.

nodhātuyā ārammaṇassa sampaṭicchitakālo, 'pūthulacaturassam etan ti' vuttakālo viya vipākamanoviññāṇadhātuyā ārammaṇassa santīritakālo<sup>1</sup>, 'eko kaḥapaṇo ti' vuttakālo viya kiriyaamanoviññāṇadhātuyā ārammaṇassa vavatthāpita-kālo, mātarā<sup>2</sup> kamme upanītabhāvo viya javanassa ārammaṇarasānubhavanam<sup>3</sup> veditabbam. Idam opammam kim dīpeti? Kiriyaamanodhātu adisvā va bhavaṇigam āvaṭṭeti, vipākamanodhātu adisvā va sampaṭicchati, vipākamanoviññāṇadhātu adisvā va santīreti, kiriyaamanoviññāṇadhātu adisvā va vavatthapeti, javanam adisvā va ārammaṇarasam anubhoti, ekantena pana cakkhuvīññāṇam eva dassanakiccaṃ sādhetī ti dīpeti.

Ambo koliyakena<sup>4</sup> cā ti idam heṭṭhāvuttaambopamaṇ ca ucchusālāsāmikopamaṇ ca sandhāya vuttam.

575. Jaccandho pīṭhasappī<sup>5</sup> cā ti ubho pi kira te nagaradvāre sālāyam<sup>6</sup> nisidimsu. Tattha pīṭhasappī āha: 'Bho, andha, kasmā tvaṃ idha sussamāno vicarasi<sup>7</sup>, asuko padeso subhikkho bahvannapāno, kim tattha gantvā sukhena jīvitum na vaṭṭatī ti.' 'Mayham tāva tayā ācikkhitam, tuyham pana tattha gantvā sukhena jīvitum kim na vaṭṭatī ti.' 'Mayham gantum pādā natthi.' 'Mayham pi passitum cakkhūni natthi ti. Yadi evaṃ tava pādā hontu 'mama cakkhūni ti ubho pi sādhu ti' sampaṭicchitvā jaccandho<sup>8</sup> pīṭhasappim khandham āropesi. So tassa khandhe nisiditva vāma-hatthen'assa sisam parikkhipitvā<sup>9</sup> dakkhiṇena hatthena imas-mim ṭhāne mūlam āvaritvā ṭhitam imasmim 'pāsāno, vāmam muñca dakkhiṇam gaṇha, dakkhiṇam muñca vāmam gaṇhā ti' maggam niyāmetvā ācikkhi. Evaṃ jaccandhassa<sup>10</sup> pādā pīṭhasappissa cakkhūni ti ubho pi sampayogena icchitaṭṭhānam gantvā sukhena jīvimsu. Tattha jaccandho<sup>11</sup> viya rūpakāyo, pīṭhasappī viya arūpakāyo. Pīṭhasappinā vinā<sup>12</sup> jaccandhassa<sup>13</sup> disam gantum gamanābhisankhārassa nib-

<sup>1</sup> santīraṇa° M.      <sup>2</sup> mātaram M.      <sup>3</sup> ārammaṇass'anu-bhavanam M.      <sup>4</sup> goliyakena M.      <sup>5</sup> jaccanto pi sappi M.  
<sup>6</sup> sālāya M.      <sup>7</sup> micchasi T.      <sup>8</sup> jaccanto M.      <sup>9</sup> pa-  
rikkipetvā M.      <sup>10</sup> jaccantassa M.      <sup>11</sup> jaccanto M.

<sup>12</sup> gāvinā T.

<sup>13</sup> jaccantassa M.

battitakālo<sup>1</sup> viya rūpassa arūpena vinā ādānagahanacopanam pāpetum asamattatāya, jaccandhena vinā pīṭhasappissa disaṃ gantum gamanābhisaṅkhārassa appavattanam viya pañca vokāre rūpaṃ vinā arūpassa appavattanam<sup>2</sup>, dvinnam pi sampayogena icchitaṭṭhānam gantvā sukhena jivitakālo viya rūpārūpadhammānam aññamaññayogena<sup>3</sup> sabbakiccesu pavattisambhavo ti ayam pañho pañcavokāravasena kathito<sup>4</sup>.

576. Visayagāho cā ti cakkhurūpavisayam gaṇhāti sotāḍini saddādivisaye. —

Upanissaya-m-atthaso ti upanissayato ca atthato ca tattha asambhinnattā cakkhussa āpāthagatattā rūpānam ālokaśannissitaṃ manasikārahetukaṃ catūhi paccayehi uppajjati cakkhuviññānaṃ saddhiṃ sampayuttadhammehi. Tattha matassā pi cakkhu sambhinnaṃ hoti, jīvato<sup>5</sup> niruddham pi pittena vā semhena vā rudhirena<sup>6</sup> vā palibuddham pi. Cakkhuviññānaśassa paccayo bhavitum asakkontaṃ sambhinnaṃ nāma hoti, sakkontaṃ asambhinnaṃ nāma. Sotādisu pi e'eva nayo. Cakkhusmiṃ pana asambhinne pi bahiddhā rūpārammaṇe āpāthaṃ anāgacchante cakkhuviññānaṃ n'uppajjati. Tasmim pana āpāthaṃ āgate pi ālokaśannissaye asati n'uppajjati. Tasmim laddhe pi kiriyamano dhātuyā bhavaṅge anāvaṭṭite n'uppajjati āvaṭṭite yeva uppajjati. Evaṃ uppajjamānaṃ sampayuttadhammehi saddhiṃ yeva uppajjati. Iti ime cattāro paccaye labhivā uppajjati cakkhuviññānaṃ.

Asambhinnattā sotassa āpāthagatattā saddānaṃ ākāśasannissitaṃ manasikārahetukaṃ catūhi paccayehi uppajjati sotaviññānaṃ saddhiṃ sampayuttadhammehi. Tattha ākāśasannissitaṃ ti ākāśasannissayaṃ laddhā va uppajjati, na vinā tena. Na hi pihitakappañchiddassa sotaviññānaṃ pavattati. Sesam purimanayen 'eva veditabbam.

Yathā ettha evaṃ ito paresu pi visesamattaṃ pana vakkhāma.

Asambhinnattā ghāṇassa āpāthagatattā gandhānaṃ vāyo śannissitaṃ manasikārahetukaṃ catūhi paccayehi uppajjati

<sup>1</sup> nippattitakālo viya M.      <sup>2</sup> appavatti T. M.      <sup>3</sup> °sampsayogena M.      <sup>4</sup> vokāraha° M.      <sup>5</sup> jivito T.      <sup>6</sup> ruhirena M.

ghānaviññāṇaṇaṃ saddhiṃ sampayuttadhammehi. Tattha vāyosannissitan ti ghāṇābalaṃ<sup>1</sup> vāyumi pavisante yeva uppajjati, tasmim asati n'uppajjati ti attho.

Asambhinnattā jivhāya āpāthagatattā rasānaṃ āposannissitaṃ manasikārahetukaṃ catūhi paccayehi uppajjati jivhāviññāṇaṃ saddhiṃ sampayuttadhammehi. Tattha āposannissitan ti jivhātemanaṃ āpaṃ laddhā va uppajjati na vinā tena. Sukkhajivhānaṃ hi sukkhakhādaniye jivhāya ṭhapite pi jivhāviññāṇaṃ n'uppajjat 'eva.

Asambhinnattā kāyassa āpāthagatattā phoṭṭhabbānaṃ<sup>2</sup> paṭhavīsannissitaṃ manasikārahetukaṃ catūhi paccayehi uppajjati kāyaviññāṇaṃ saddhiṃ sampayuttadhammehi. Tattha paṭhavīsannissitan ti kāyappasādapaccayaṃ paṭhavīsannissayaṃ laddhā va uppajjati, na tena vinā. Kāyadvārasmim hi bahiddhā mahābhūtārammaṇaṃ ajjhattikaṃ kāyapasādaṃ ghaṭṭetvā pasādapaccayesu mahābhūtesu paṭihaṇṇiati.

Asambhinnattā manassa āpāthagatattā dhammānaṃ vatthusannissitaṃ manasikārahetukaṃ catūhi paccayehi uppajjati manoviññāṇaṃ saddhiṃ sampayuttadhammehi. Tattha mano ti bhavaṅgacittaṃ, taṃ niruddham pi āvajjana-cittassa paccayo bhavituṃ asaṃmatthaṃ mandataragataṃ<sup>3</sup> eva pavattamānaṃ pi sambhinnaṃ nāma hoti. Āvajjanassa pana paccayo bhavituṃ saṃmatthaṃ asambhinnaṃ nāma. Āpāthagatattā dhammānaṃ ti dhammārammaṇe āpāthagate vatthusannissitan ti hadaya vatthusannissayaṃ<sup>4</sup> laddhā va uppajjati, na tena vinā. Ayaṃ pi pañho pañcavokārabhavaṃ sandhāya kathito.

Manasikārahetukan ti kiriyamanoviññāṇadhātuyā bhavaṅge āvaṭṭite yeva uppajjati ti attho.

Ayaṃ tāva upanissaya-m-atthaso ti ettha upanissaya-vannaṇā.

577. Atthato pana cakkhu dassanattthaṃ, sotaṃ savanattthaṃ, ghāṇaṃ ghāyanattthaṃ, jivhā sāyanattthā, kāyo phu-

<sup>1</sup> °bile M.    <sup>2</sup> poṭṭhabbānaṃ C. G.    <sup>3</sup> maṃdantamagalaṃ C. G. mandan tamahataṃ T. mandattā maga (sic) tam eva M.    <sup>4</sup> °sannissitaṃ M.

sanattho, mano vijānanattho, tassa dassanaṃ attho assā ti. Tam hi tena nipphādetabban ti dassanattham. Sesesu es'eva nayo ti.

Ettāvata Tipiṭaka-Cūlanāgatttheravāde soḷasakamaggo niṭṭhito. Saddhim dvādasakamaggena c'eva ahetukaṭṭhakena ca.

Idāni Moravāpivāsī-Mahādattattheravāde dvādasamagga-kathā hoti. Tattha Sāketakapañhaussadakittanahetukittanāni pākatikān' eva.

Ayaṃ pana thero asaṅkhārikasasaṅkhārikesu' dosam disvā asaṅkhārikaṃ asaṅkhārikaṃ eva vipākaṃ deti no sa-asaṅkhārikaṃ, sa-asaṅkhārikaṃ pi sa-asaṅkhārikaṃ eva no asaṅkhārikaṃ ti āha.'

Javanena c'esa cittaniyāmaṃ na katheti<sup>1</sup> ārammaṇena pana vedanāniyāmaṃ katheti. Ten' assa vipākuddhāre dvādasakamaggo nāma jāto, dasakamaggo pi ahetukaṭṭhakam pi etth 'eva pavitṭham.

578. Tatrāyaṃ nayo. Somanassasahagatatihetukāsaṅkhārikacittena hi kamme āyūhite tādiseṇ 'eva vipākacittena gahitapaṭisandhikassa vuddhippattassa cakkhudvāre iṭṭhārammaṇe āpāthagate heṭṭhā vuttanayen' eva tayo moghavārā honti. Tattha kusalato cattāri somanassasahagatāni, akusalato cattāri, kiriyato pañcā ti imesaṃ terasannaṃ cittānaṃ aññatarena javitapariyosāne tadārammaṇaṃ patiṭṭhahamānaṃ somanassasahagatāsaṅkhārikatihetukacittam<sup>2</sup> pi duhetukacittam<sup>3</sup> pi patiṭṭhāti.

Evam assa cakkhudvāre cakkhuviññāṇādīni tīni tadārammaṇāni dve ti pañca gaṇanūpagacittāni honti. Ārammaṇena pana vedanaṃ parivattetvā kusalato catunnaṃ, akusalato catunnaṃ, kiriyato catunnaṃ ti dvādasannaṃ upekhāsahagatacittānaṃ aññatarena jivitāvasāne upekhāsahagataṃ tihetukāsaṅkhārikavipākaṃ pi duhetukāsaṅkhārikavipākaṃ pi tadārammaṇaṃ hutvā uppajjati. Evam assa cakkhudvāre upekhāsahagataṃ santīraṇaṃ imāni dve tadārammaṇāni ti tīni gaṇanūpagacittāni honti. Tāni purimehi pañcahi

<sup>1</sup> kathesi M.

<sup>2</sup> °sahagata-asaṅkh° M.

<sup>3</sup> duhetuka-

cittam om. T.

saddhim atthasotadvārādisu pi atthattā ti ekāya cetanāya kamme āyūhite samacattālisa cittāni uppajjanti, agahita-gahanena pana cakkhudvāre atthā sotaviññānādini cattāri ti dvādasa honti, tattha mūlabhavaṅga-āgantukabhavaṅgata ambopamā niyāmakakathā ca vuttanayen 'eva veditabbā.

Somanassasahagatatihetukasasaṅkhārikakusalacittena kamme āyūhite pi upekhāsahagatatihetuka-asaṅkhārikasa-asaṅkhārikehi kamme āyūhite pi es 'eva nayo.

Hatthayantopamā pi ettha pakatikā eva. Ettāvata tihetukakammena tihetukapaṭisandhi hoti ti vāro kathito. Ti-hetukakammena duhetukapaṭisandhi hoti ti vāro pana paṭicchanno hutvā gato. Idāni duhetukakammena duhetuka-paṭisandhi hoti ti vāro pana paṭicchanno hutvā gato. Idāni duhetukakammena duhetukapaṭisandhi hoti.

Somanassasahagataduhetukasaṅkhārikacittena hi kamme āyūhite tādisen 'eva vipākacittena gahitapaṭisandhikassa vuddhippattassa cakkhudvāre itthārammaṇe āpāthagate hetthā vuttanayen 'eva tayo moghavārā honti cattāri gaṇa-nūpagā. Duhetukassa pana javanakiriya natthi. Tasmā kusalo cattāri somanassasahagatāni, akusalo cattāri ti imesaṃ atthannaṃ aññatarena javitapariyosāne duhetukam eva somanassasahagatāsaṅkhārikam tadārammaṇaṃ hoti. Evam assa cakkhuviññānādini tini idaṃ ca tadārammaṇaṃ ti cattāri gaṇanūpagacittāni<sup>1</sup> honti.

579. Itthamajjhattārammaṇe pana kusalo upekhāsahagatānaṃ catunnaṃ, akusalo catunnaṃ ti atthannaṃ aññatarena javitapariyosāne duhetukam eva upekhāsahagataṃ asaṅkhārikam tadārammaṇaṃ hoti. Evam assa upekhāsahagataṃ santīraṇaṃ idaṃ ca tadārammaṇaṃ ti dve gaṇanūpagacittāni<sup>2</sup> honti. Tāni purimehi catūhi saddhim cha sotadvārādisu pi cha vā ti<sup>3</sup> ekāya cetanāya kamme āyūhite samatimsa<sup>4</sup> cittāni uppajjanti. Agahita gahanena pana cakkhudvāre cha sotaviññānādini cattāri ti dasa honti, ambopamā niyāmakathā pakatikā eva. Yantopamaṃ idha na labbhatī ti vuttaṃ. Somanassasahagataduhetukasasaṅ-

<sup>1</sup> 'ūpaka° T.

<sup>2</sup> 'ūpaka° T.

<sup>3</sup> cha jāti T. cha chā

ti M. <sup>4</sup> satimsa T.

khārikakusalacittena kamme āyūhite pi upekhāsahagata-duhetuka-asaukhhārikasasaukhhārikehi kamme āyūhite pi es' eva nayo.

Ettāvata duhetukakammena duhetukapaṭisandhi hoti ti vāro kathito. Ahetukā<sup>1</sup> hoti ti vāro pana evaṃ veditabbo. Kusalato catūhi nānavippayuttehi kamme āyūhite kusala-vipākāhetukamanoviññādhātuyā upekhāsahagatāya paṭisandhiyā gahitāya kammāsadisā paṭisandhi ti na vattabbā. Ito paṭṭhāya heṭṭhā vuttanāyena<sup>2</sup> eva kathetvā iṭṭhe pi iṭṭha-majjhatte pi cittuppati veditabbā.

Imassa hi therassa vāde piṇḍajavanam eva javati. Sesa-javanam kusallattāya<sup>3</sup> ko niyāmeti ti ādi kathā sabbā tattha vuttanāyena<sup>4</sup> eva veditabbā ti.

580. Ettāvata Moravāpivasī-Mahādattattheravāde dvādasakamaggo niṭṭhito saḍḍhim dasakamaggena ceva ahetukaṭṭhakena ca.

Idāni Mahādhammarakkhitattheravāde dasakamaggakathā hoti. Tattha Sāketapañhaussadakittanāni pākatiṭṭhāna<sup>5</sup> eva.

Hetukittane pana ayaṃ viseso. Tihetukakammaṃ tihetukavipākam pi duhetukavipākam pi ahetukavipākam pi deti, duhetukakammaṃ tihetukam eva na deti, itaraṃ deti.

Tihetukakammena paṭisandhi tihetukā va hoti, duhetukā ahetukā na hoti, duhetukakammena duhetukā ahetukā hoti, tihetukā na hoti. Asaukhhārikakammavipākam asaukhhārikam eva deti no sasaaukhhārikam, sasaaukhhārikam eva sasaaukhhārikam vipākam deti no asaukhhārikam.

Arammaṇena vedanā parivattetabbā, javanam piṇḍajavanam eva javati<sup>6</sup>, ādito paṭṭhāya cittāni kathetabbāni.

581. Tatrāyaṃ kathā: Eko paṭṭhamakusalacittena kammaṃ āyūhati paṭṭhamavipākacittena<sup>7</sup> eva paṭisandhim gahāti, ayaṃ kammāsadisā paṭisandhi, tassa vuddhippattassa cakkhudvāre iṭṭhārammaṇe āpāthagate vuttanāyena<sup>8</sup> eva<sup>9</sup>, tayo moghavārū honti. Ath'assa heṭṭhāvuttānam terasannaṃ

<sup>1</sup> M. adds paṭisandhi.

<sup>3</sup> labbhati M.

<sup>2</sup> M. adds vā akusalattāya vā.

<sup>4</sup> vuttā nāyena<sup>10</sup> eva M.

somanassasahagatajavanānaṃ aññatarena javitapariyosāne paṭhamavipākacittam eva tadārammaṇaṃ hoti, tam mūlabhavaṅgaṃ<sup>1</sup> tadārammaṇaṃ ti dve nāmāni labhati. Evam assa cakkhuviññāpādinī tīni idaṃ ca tadārammaṇaṃ ti cattāri gāṇanūpagacittāni honti. Itthamajjhattārammaṇe heṭṭhā vuttānaṃ yeva dvādasannaṃ upekhāsahagatajavanānaṃ aññatarena javitapariyosāne upekhāsahagataṃ ti hetukāsaṅkhārīkacittam tadārammaṇatāya patitṭhāti<sup>2</sup>. Tam āgantukabhavaṅgaṃ tadārammaṇaṃ ti dve nāmāni labhati. Evam assa upekhāsahagatasantīraṇaṃ idaṃ ca tadārammaṇaṃ ti dve gāṇanūpagacittāni. Tāni purimehi catūhi saddhiṃ cha honti. Evam ekāya cetanāya kamme āyūhite pañcasu dvāresu<sup>3</sup> samatimsa cittāni uppajjanti. Agahita-gaḥaṇena pana cakkhudvāre cha sotaviññāpādinī cattāri ti dasa honti.

Ambopamaniyaṃmakakathā pākātikā eva. Dutiyatatiya-catutthakusalacittēhi kamme āyūhite pi ettakān 'eva vipākacittāni honti, catūhi upekhāsahagatēhi<sup>4</sup> āyūhite pi es 'eva nayo.

Idha pan' assa paṭhamam itthamajjhattārammaṇaṃ dassettabbaṃ. Pacchā itthārammaṇena<sup>4</sup> vedanā parivattetabbā, ambopamaniyaṃmakakathā pākātikā eva yantopamaṃ na labhati. Kusalato pana catunnaṃ nūnavippayuttānaṃ aññatarena kamme āyūhite pi<sup>5</sup> ito paṭṭhāya sabbam vitthāretvā ahetukaṭṭhakaṃ kathetabbam.

582. Ettāvatā Mahādhammarakkhitattheravāde dasakamaggo niṭṭhito hoti saddhiṃ ahetukaṭṭhakenā ti<sup>6</sup>. Inesaṃ pana tiṇṇam therānaṃ katarassa vādo gahetabbo ti? Na kassaci, ekamsena sabbesam pana vādesu yuttam gahetabbam. Paṭhamavādasmiṃ hi asaṅkhārāsaṅkhāraviddhānaṃ paccayabhedato adhippetam. Ten 'ettha asaṅkhārīkakusallassa dubbalapaccayehi uppannaṃ asaṅkhāravipākam, asaṅkhārakusalassa dubbalapaccayehi<sup>7</sup> uppannaṃ asaṅkhārīkavipākāṃ ca gahetvā labbhamānāni pi kiriyajavanāni pahāya kusala javanena tadārammaṇaṃ ārammaṇena ca

<sup>1</sup> na mūlabho° T.

<sup>2</sup> pavattati M.

<sup>3</sup> caresu T.

<sup>4</sup> ārammaṇe M.

<sup>5</sup> ti M.

<sup>6</sup> saddhiṃ ahetukaṭṭham

hoti M.

<sup>7</sup> balavapo° T. M.



vedanaṃ niyāmetvā sekhaputhujjanavasena soḷasakamaggo kathito. Yaṃ paṇ' ettha akusalajavanāvasāne ahetukavipākam eva<sup>1</sup> tadārammaṇaṃ dassitaṃ taṃ itaresu na dassitam eva. Tasmā taṃ tattha tesu vuttaṃ sahetukavipākāṇi ca etthā pi sabbam idaṃ labbhat' eva. Tatrāyaṃ nayo. Yadā hi kusalajavanānaṃ antarantarā<sup>2</sup> akusalaṃ javati tadā kusalāvasāne āvajjanasadisam<sup>3</sup> eva akusalāvasāne sahetukatadārammaṇaṃ yuttaṃ. Yadā nirantaraṃ akusalaṃ eva tadā ahetukaṃ. Evaṃ tāva paṭhamavāde yuttaṃ gaheṭabbam.

Dutiyavāde pana kusalato asaṅkhārā asaṅkhāravidhānaṃ adhippetam. Ten' ettha asaṅkhārakusalassa asaṅkhāram eva vipākam, asaṅkhārakusalassa asaṅkhārikam eva gahetvā javanena tadārammaṇaniyāmaṃ katvā<sup>4</sup> sabbesaṃ pisekhāsekhaputhujjanaṇaṃ uppatti<sup>5</sup>, raho piṇḍajavanavasena<sup>6</sup> eva dvādasakamaggo kathito. Tīhetukajavanāvasāne paṇ' ettha tīhetukaṃ tadārammaṇaṃ yuttaṃ, duhetukajavanāvasāne duhetukaṃ, ahetukajavanāvasāne ahetukaṃ bhājetvā pana na yuttaṃ<sup>6</sup>. Evaṃ dutiyavāde yuttaṃ gahetabbam. Tatiyavāde pi kusalato va asaṅkhārikaavidhānaṃ adhippetam tīhetukakammaṃ tīhetukavipākam pi duhetukavipākam pi ahetukavipākam pi deti ti pana vacanato asaṅkhārikatīhetukapaṭisandhikassa asaṅkhārikaduhetukena pi tadārammaṇena bhavitabbam. Taṃ adassetvā hetusadisam eva tadārammaṇaṃ dassitaṃ, taṃ purimāya hetukittanaladdhiyā na yujjati. Kevalaṃ dasakamaggavibhāvanattham eva vuttam. Itaram pi pana labbhat' eva. Evaṃ tatiyavāde pi yuttaṃ gahetabbam ayam pi ca sabbā pi paṭisandhijavana-kass' eva kammassa vipākam sandhāya tadārammaṇakathā sahetukaṃ bhavaṅgaṃ ahetukassa bhavaṅgassa anantara-paccayena paccayo ti. Vacanato pana nānākammena ahetukapaṭisandhikassā pi sahetukavipākam tadārammaṇaṃ uppajjati. Tassa uppattividhānaṃ mahāpakaraṇe āvibhavissati ti. Kāmāvacarakusalavipākakathā niṭṭhitā.

---

<sup>1</sup> ahetukaṃ eva M. <sup>2</sup> anantarantarā T. <sup>3</sup> āciṇṇasadisam eva M. <sup>4</sup> akatvā M. <sup>5</sup> uppannā C. G. <sup>6</sup> vuttaṃ T.

583. Idāni rūpāvacarādivipākam<sup>1</sup> dassetum puna katame dhammā avyākata<sup>2</sup> ti ādi āraddham. Tattha yasmā kāmāvacaravipākam attano kusalena sadisam pi hoti asadisam pi tasmā na tam kusalanugatikam katvā bhājitam. Rūpāvacarārūpāvacaravipākam panayathā hatthi-assapabbatādīnam chāyā hatthi-ādisadisā va hoti tathā attano kusalasadisam eva hoti ti kusalanugatikam katvā bhājitam. Kāmāvacarakammañ ca yadā kadāci vipākam deti rūpāvacarārūpāvacaram pana anantarāyena dutiyasmim yeva attabhāve vipākam deti ti pi kusalanugatikam eva katvā bhājitam.

Sesam kusale vuttanayen 'eva veditabbam. Ayam pana viseso paṭipadādibhedo ca hīnapañītamajjhimbhāvo etesu jhānagamanato<sup>3</sup> veditabbo.

Chandādīnam pana aññītaram dhuram katvā anuppādaniyattā niradhipatikan<sup>4</sup> eva etāni ti.

Rūpārūpāvacaravipākakathā niṭṭhitā.

584. Lokuttaravipākam<sup>5</sup> pi kusalasadisattā kusalanugatikam eva katvā bhājitam.

Yasmā pana tebhūmakakusalam cutipaṭisandhivasena vaṭṭam ācinati vaḍḍheti tasmā tattha katattā upacitattā ti vuttam. Lokuttaram pana tena ācitam pi apacitam pi sayam pi<sup>6</sup> cutipaṭisandhivasena<sup>7</sup> ācinati, ten' ettha katattā upacitattā ti avatvā katattā bhāvitattā ti vuttam.

585. Suññatan ti ādisu maggo tāva āgamanato sagunato ārammanato ti tihi kāraṇehi nāmaṃ labhati ti idam heṭṭhā kusalādhikāre vitthāritam. Tattha Suttantikapariyāyena<sup>8</sup> sagunato pi ārammanato pi nāmaṃ labhati. Pariyāyadesanā h'esā, Abhidhammakathā pana nippariyāyadesanā<sup>9</sup>. Tasmā idha sagunato vā ārammanato vā nāmaṃ na labhati, āgamanato vā labhati. Āgamanam eva hi dhuram, tam duvidham hoti vipassanāgamanam maggāgamanam ti. Tattha maggassa āgataṭṭhāne vipassanāgamanam dhuram,

<sup>1</sup> rūpāvacarārūpāvacarā<sup>o</sup> M.

<sup>2</sup> Dhs. § 499—504.

<sup>3</sup> jhānagamato M.

<sup>4</sup> niradhipatitān' T. M.

<sup>5</sup> Dhs.

§ 505.

<sup>6</sup> apacinati sayam pi M.

sayam ti T.

<sup>7</sup> T. M.

insert na.

<sup>8</sup> °pariyāye T.

<sup>9</sup> °desanāya T.

phalassa āgatattḥāne maggāgamanam dhuran ti idam pi hetṭhā vuttam eva. Tesu idam phalassa āgatattḥānam, tasmā idha maggāgamanam dhuran ti veditabbam.

So pan' esa maggo āgamanato suññatan<sup>1</sup> ti nāmaṃ labhivā sagunato ca ārammanato ca animitto<sup>2</sup> appanīhito<sup>3</sup> ti pi vuccati. Tasmā sayam āgamanīyatṭhāne ṭhatvā attano phalassa tīni nāmāni deti. Katham? Ayam hi suddha-āgamanavasen 'eva laddhanāmo suññatamaggo, sayam āgamanīyatṭhāne ṭhatvā attano phalassa nāmaṃ dadamāno suññatan ti nāmaṃ akāsi.

Suññata-animittamaggo sayam āgamanīyatṭhāne ṭhatvā attano phalassa nāmaṃ dadamāno animittan ti nāmaṃ akāsi.

Suññata-appanīhitamaggo sayam āgamanīyatṭhāne ṭhatvā attano phalassa nāmaṃ dadamāno appanīhitan ti nāmaṃ akāsi.

586. Imāni pana tīni nāmāni maggānantare phalacittasmiṃ yeva iminā nayena labhanti, na aparabhāge valañjanakaphalasamāpattiya<sup>4</sup>. Aparabhāge pana aniccātādihi<sup>5</sup> tīhi vipassanāhi vipassitum sakkoti. Atth' assa vutṭhita-vutṭhitavipassanāvasena<sup>6</sup> animitta-appanīhitasuññatāsāṅkhātāni tīni phalāni uppajjanti. Te saṅkhātān 'eva saṅkhātārammaṇāni<sup>7</sup> aniccānupassanādini nāpāni gotrabhūnāpāni nāma honti.

Yo cāyam suññatamagge<sup>8</sup> vutto appanīhitamagge<sup>9</sup> pi es 'eva nayo.

Ayam pi hi suddha-āgamanavasen' eva laddhanāmo<sup>10</sup> appanīhitamaggo sayam āgamanīyatṭhāne ṭhatvā attano phalassa nāmaṃ dadamāno appanīhitan ti nāmaṃ akāsi. Appanīhita-animittamaggo sayam āgamanīyatṭhāne ṭhatvā attano phalassa nāmaṃ dadamāno animittan ti nāmaṃ akāsi. Appanīhitasuññatamaggo sayam āgamanīyatṭhāne ṭhatvā attano phalassa nāmaṃ dadamāno suññatan ti nā-

<sup>1</sup> Dhs. § 505.

<sup>2</sup> Dhs. § 506.

<sup>3</sup> Dhs. § 507.

<sup>4</sup> galāñjana<sup>o</sup> M.

<sup>5</sup> aniccādihi M.

<sup>6</sup> vutṭhita once M.

<sup>7</sup> tesam tām 'eva saṅkh<sup>o</sup> M.

<sup>8</sup> 'maggo C. G.

<sup>9</sup> 'mag-

go C. G.

<sup>10</sup> 'māno M.

maṃ akāsi. Imāni pi tīni nāmāni maggānantare phala-cittasmim<sup>1</sup> yeva iminā nayena labhanti, na aparabhāge valaṇṇanakaphalasamāpattiyā<sup>2</sup> ti. Evaṃ imasmim yeva vipākaniddese kusalacittehī ti guṇāni vipākacittāni vedittabbāni.

587. Yathā pana tebhūmakakusalāni attano vipākam adhipatiṃ labhāpetuṃ na sakkonti na evaṃ lokuttarāni. Kasmā? Tebhūmakakusalānam hi añño āyūhanakālo, añño vipaccanakālo, ten' etāni attano vipākam adhipatiṃ labhāpetuṃ na sakkonti. Lokuttarāni pana tāya saddhāya<sup>4</sup>, tasmim viriye, tāya satiyā, tasmim samādhismim<sup>5</sup>, tāya paññāya avūpasantāya apannakam aviruddham<sup>6</sup> maggānantaram eva vipākam paṭilabhanti. Tena attano vipākam adhipatiṃ labhāpetuṃ sakkonti. Yathā hi parittakassa aggino kataṭṭhāne aggismim nibbutamatte yeva uṇhākāro nibbāyitvā kiñci na hoti, mahantam pana ādittam aggik-khandham<sup>7</sup> nibbāpetvā gomayaparibhaṇḍe kate pi uṇhākāro avupasanto yeva hoti<sup>8</sup>, evam evaṃ tebhūmakakusale añño, kammakkhaṇe<sup>9</sup> añño, vipākakkhaṇe<sup>10</sup> parittaaggittāne uṇhabhāvanibbānakālo viya hoti, tasmā taṃ attano vipākam adhipatiṃ labhāpetuṃ na sakkoti. Lokuttaro pana tāya saddhāya . . . . .

. . . . . pe . . . . .  
tāya paññāya avūpasantāya maggānantaram eva phalam uppajjati, tasmā taṃ attano vipākam adhipatiṃ labhāpeti ti vedittabbam.

Tenāhu porāṇā: vipāke adhipati natthi ṭhapetvā lokuttaran ti.

588. Catutthamaggaphalaniddese aññātāvindriyaṃ<sup>11</sup> ti aññātāvino catūsu saccesu niṭṭhitaññānakiccassa indriyaṃ. Aññātāvīnaṃ vā catūsu saccesu niṭṭhitakiccānaṃ cattāri saccāni ṇatvā paṭivijjhivā ṭhitānaṃ dhammānaṃ<sup>12</sup> abbhan-

<sup>1</sup> °ānantaraphala° M.

<sup>2</sup> valaṇṇanasamāpattiyā M.

<sup>3</sup> na eva lokuttarakusalāni tebhūmaka° M.

<sup>4</sup> sabbāyaṃ C.

<sup>5</sup> samādhimhi M.

<sup>6</sup> aviraddham M.

<sup>7</sup> aṭṭicandam M.

<sup>8</sup> °santo va hoti M.

<sup>9</sup> °khaṇo M.

<sup>10</sup> °khaṇo M.

<sup>11</sup> Dhs. § 555.

<sup>12</sup> dhammaṃ M.

tare indatṭhasādhanaena indriyaṃ niddesavāre pi 'ssa aññā-tāvinaṃ ti ājānitvā tṭhitānaṃ dhammānaṃ ti sampayutta-dhammānaṃ abbhantare aññā ti ājānanā paññā pajā-nanā ti ādīni vuttatthān' eva.

Maggaṅgaṃ maggapariyāpannaṃ ti phalamaggassa aṅgaṃ phalamagge ca pariyāpannaṃ ti attho. Api c'ettha idaṃ pakiṇṇakaṃ ekaṃ indriyaṃ ekaṭṭhānaṃ gacchati, ekaṃ cha ṭhānāni gacchati, ekaṃ ekaṭṭhānaṃ gacchati, ekaṃ hi anañ-ñātaññassāmītindriyaṃ, ekaṃ ṭhānaṃ gacchati sotāpatti-maggaṃ.

Ekaṃ aññindriyaṃ, heṭṭhā tini phalāni, upari tayo magge ti cha ṭhānāni gacchati, ekaṃ aññātāvindriyaṃ ekaṃ ṭhānaṃ gacchati arahattaphalaṃ. Sabbesu pi maggaphalesu atthato aṭṭhaṭṭha indriyāni ti catusatṭhi lokuttaraindriyāni kathitāni, pālito pana nava nava katvā dvāsattati honti. Magge maggaṅgaṃ ti vuttaṃ phale pi maggaṅgaṃ, magge bojjhaṅgo ti vutto phale pi bojjhaṅgo, maggakkhaṇe arati<sup>1</sup> virati ti vutta phalakkhaṇe pi arati<sup>2</sup> virati ti. Tattha maggo magga-bhāven 'eva maggo phalaṃ<sup>3</sup> pana maggaṃ upādāya magge phalaṃ nāma phalamaggaṅgaṃ<sup>4</sup> phalapariyāpannaṃ ti vat-tum pi vaṭṭati. Magge bujjanakassa aṅgo ti sambojjhaṅgo, phale buddhassa aṅgo ti<sup>5</sup> sambojjhaṅgo.

Magge ārammaṇaviramāṇavasena arati virati, phale ara-tivirativasena ti.

Lokuttaravipākakathā niṭṭhitā.

589. Ito parāni akusalavipākāni pañca cakkhusotaghāṇa-jivhākāyaviññāṇāni ekā manodhātu ekā manoviññāṇadhātū ti imāni satta cittāni<sup>6</sup> pālito ca atthato ca heṭṭhā vuttehi tādiseh 'eva kusalavipākacittehi sadisāni. Kevalaṃ hi tāni kusalakammaṇapaccayāni<sup>7</sup> tāni ca iṭṭha-iṭṭha-majjhattesu ārammaṇesu vattanti<sup>8</sup>. Imāni anīṭṭhāniṭṭhamajjhattesu tattha sukkasahagataṃ kāyaviññāṇaṃ idha dukkhasahaga-

<sup>1</sup> arati T. M.

<sup>2</sup> arati T. M.

<sup>3</sup> maggaphalo M.

<sup>4</sup> maggo nāma phalaṅgaṃ M. <sup>5</sup> M. inserts sambojjhaṅgo ti.

<sup>6</sup> dhātūhi satta cittāni M.

<sup>7</sup> M. inserts imāni

akusalakammaṇapaccayāni.

<sup>8</sup> pavattanti M.

taṃ tattha ca upekhāsahagatā manoviññāṇadhātu manussesu jaccandhādinaṃ<sup>1</sup> paṭisandhiṃ ādiṃ katvā pañcasu ṭhānesu vipaccati. Idha pana ekādasavidhenā pi akusalacittena kamme āyūhite kammakammanimittagatinimittesu v'āññataraṃ<sup>2</sup> ārammaṇaṃ katvā catūsu apāyesu paṭisandhi hutvā vipaccati. Dutiyavārato paṭṭhāya yāvātayukaṃ bhavaṅgaṃ hutvā anīṭṭhamajjhattārammaṇāya<sup>3</sup> pañcaviññāṇavithiyā santīraṇaṃ hutvā balavārammaṇe chasu dvāresu tadārammaṇaṃ hutvā maraṇakāle cuti hutvā ti evaṃ pañcasu eva<sup>4</sup> ṭhānesu vipaccati ti.

Akusalavipākakathā niṭṭhitā.

590. Idāni kiriyavyākataṃ<sup>5</sup> bhājetvā dassetuṃ puna ka-tame dhammā avyākataṃ<sup>6</sup> ti ādi āradḍham. Tattha kiriyā ti karaṇamattam. Sabbesu hi yeva kiriyacittesu yaṃ pana<sup>7</sup> javanabhāvaṃ appattaṃ taṃ vātapuppham viya, yaṃ javanabhāvaṃ pattaṃ taṃ chinnamūlakarukkhapuppham<sup>8</sup> viya aphalaṃ hoti. Taṃ taṃ kiccasādhanaavasena pavattattā pana karaṇamattam eva hoti. Tasmā kiriyā ti vuttaṃ neva<sup>9</sup> kusalā ti ādisu<sup>10</sup> kusalamūlasaṅkhātassa kusalahetuno abhāvā neva kusalākusalamūlasaṅkhātassa akusalahetuno abhāvā neva akusalā yoniso-manasikāra-ayoniso-manasikārasaṅkhātānaṃ pi kusalākusalapaccayūnaṃ abhāvā neva kusalā nākusalā, kusalasaṅkhātassa kusalahetuno<sup>11</sup> abhāvā neva kammavipākā.

591. Idhā pi cittekaggatāniddeṣe<sup>12</sup> pavattatṭhitimattam eva<sup>13</sup> labbhati, dve pañca viññāṇāni, tisso manodhātuyo, tisso manoviññāṇadhātuyo vicikicchāsahagatan ti. Imesu sattarasasu cittesu dubbalattāya saṅghiti avatṭhiti ti ādini na labbhanti. Sesam sabbam vipākamanodhātuniddese vut-

<sup>1</sup> jaccandhādini M.

<sup>2</sup> nimitte savaññataraṃ C.

<sup>3</sup> nimittesuññataraṃ T. <sup>4</sup> nimittesu aññataraṃ M. <sup>5</sup> anīṭṭha anīṭṭha majjh° M.

<sup>6</sup> om. M.

<sup>7</sup> kiriyā° T.

<sup>8</sup> Dhs. § 566. <sup>9</sup> om. M. <sup>10</sup> jñāna° C. G. <sup>11</sup> teva T.

<sup>12</sup> neva kusalanākusalā ti ādisu M. <sup>13</sup> kusalākusalasaṅkhātassa janakahetuno M.

<sup>14</sup> Dhs. § 570. <sup>15</sup> pavatta-tṭhinimantam eva T. pavattitṭhitimattam eva M.

tanayen 'eva veditabbaṃ. Aññatra uppattiṭṭhānā<sup>1</sup> taṃ hi cittaṃ pañcaviññānānantaram<sup>2</sup> uppajjati. Idaṃ pana pañcadvāre valañjanappavattikāle sabbesaṃ uppajjati. Katham? Cakkhudvāre<sup>3</sup> tāva iṭṭha-iṭṭhamajjhatta-anīṭṭha-anīṭṭhamajjhatesu rūpārammaṇesu yena kenaci pasāde ghaṭṭite taṃ ārammaṇaṃ gahetvā āvaṭṭanavasena purecārikaṃ hutvā bhavaṅgaṃ āvaṭṭayamānaṃ uppajjati. Sotadvārādisu pi es' eva nayo ti.

Kiriyaṃmanodhātucittaṃ niṭṭhitam.

592. Manoviññānadhātu uppannā hoti<sup>3</sup>. . . . .  
 . . . . . pe . . . . .  
 somanassasahagatā ti idaṃ cittaṃ aññesaṃ asādhāraṇaṃ khīṇāsavass' eva paṭipuggalikaṃ chasu dvāresu labbhati. Cakkhudvāre hi pana sārūppam<sup>4</sup> ṭhānaṃ disvā khīṇāsavo iminā cittaena<sup>5</sup> somanassito hoti, sotadvāre bhaṇḍabhājāniyaṃ ṭhānaṃ patvā mahāsaddaṃ katvā luddhaluddhesu<sup>6</sup> gaṇhantesu evarūpā nāma me loluppatanāhā pahīnā ti. Iminā cittaena somanassito hoti, ghānavdāre gandhehi vā pupphehi vā cetiyaṃ pūjayitvā<sup>7</sup> iminā cittaena somanassito hoti. Jivhādvāre rasasampannaṃ piṇḍapātaṃ laddhā bhājetvā paribhuñjanto 'sārāṇiyadhammo vata me pūrito ti' iminā cittaena somanassito hoti. Kāyadvāre abhisamācūrikavattam karonto 'kāyadvāre me vattam paripūritan ti' iminā cittaena somanassito hoti. Evaṃ tāva pañcadvāre labbhati, manodvāre pana atitānāgataṃ ārabha uppajjati.

593. Jotipālamāṇava<sup>8</sup>-Makhādevaṛāja<sup>9</sup>-Kaṇhatāpasādikālasamim<sup>10</sup> hi katakāraṇaṃ āvajjitvā<sup>11</sup> Tathāgato sitaṃ pāvakaṃsi. Taṃ pana pubbenivāsaññānasabbaññūtaññānaṃ kiccaṃ tesāṃ dvinnam<sup>12</sup> ñāṇaṃ cinnapariyante idaṃ cittaṃ hāsayamānaṃ uppajjati. Anāgate tantissaro mutiṅgas-

<sup>1</sup> uppattiṭṭhāna T.    <sup>2</sup> pañcaviññānānantaram T.    <sup>3</sup> Dhs. § 576.

<sup>4</sup> padhānasārūppam T.    <sup>5</sup> dvārehi paṭṭhānasārūppam<sup>o</sup> M.    <sup>6</sup> manācittaena T.    <sup>7</sup> laddhaladdhesu C. G. luddhaladdhesu T.    <sup>8</sup> pūjento T. M.    <sup>9</sup> Jāt. I. 43, Milindap. 221.    <sup>10</sup> Maggadevaṛāja<sup>o</sup> M. comp. Jāt. I. 137 seq.

<sup>11</sup> Jāt. IV. 6 seq.    <sup>12</sup> āvajjetvā M.    <sup>13</sup> dinnam M.

saro<sup>1</sup> paccekabuddho bhavissati ti sitaṃ pātvākāsi. Tampi anāgatasaññānasabbaññūtaññānaṃ kiccaṃ. Tesampi pana ñāṇānaṃ cinnapariyante idaṃ cittaṃ hāsayamānaṃ uppajjati. Niddesavāre pan' assa sēsa-ahetukacittehi balavataratāya cittekkaggatā samādhibalaṃ pāpetva ṭhapitā. Uddesavāre pana samādhibalaṃ hoti, viriyabalaṃ hoti ti anāgatattā paripunnena balatthen' etaṃ dvayaṃ balaṃ nāma na hoti. Yasmā pana<sup>2</sup> neva kusalaṃ nākusalaṃ tasamā balan ti vatvā ṭhapitaṃ<sup>3</sup>. Yasmā ca na nippariyāyena balaṃ tasmā saṅghavāre pi dve balāni honti ti na vuttaṃ. Sesam sabbaṃ somanassasahagatāhetukamanoviññānadhātuniddese vuttanayen' eva veditabbaṃ.

594. Upekkhāsahagatā<sup>4</sup> ti idaṃ cittaṃ tisu bhavesu sabbesaṃ sacittakāsasattānaṃ<sup>5</sup> sādharāṇaṃ. Tassa sacittakassa na uppajjati<sup>6</sup> nāma. Uppajjamānaṃ pana pañcadvāre voṭṭhapanāṃ hoti, manodvāre āvajjanaṃ, cha asādhārāṇāñāni pi iminā gahitāraṃmaṇaṃ eva gaṇhanti. Mahāgaṇaṃ nāma 'etaṃ cittaṃ, imassa anāraṃmaṇaṃ nāma natthi, asabbaññūtaññānaṃ sabbaññūtaññānagahitaṃ nāma<sup>7</sup> katamaṃ ti vutte<sup>8</sup> idan ti vattaḃbaṃ. Sesam ettha purimacitte vuttanayen' eva veditabbaṃ. Kevalaṃ hi tattha sappitikkattā navaṅgiko saṅkhārakkhandho vibhatto, idha nippitikkattā<sup>9</sup> aṭṭhaṅgiko.

595. Idāni kusalato aṭṭha mahā cittān' eva khīṇāsavassa uppajjanatāya kiriyāni jātāni, tasmā tāni kusalaniddese vuttanayen' eva veditabbāni. Idha ṭhatvā hasanakacittāni samodhānetabbāni. Kati pan' etāni honti ti?<sup>10</sup> Terasa puthujjanā hi kusalato catūhi somanassasahagatehi, akusalato catūhi ti aṭṭhahi cittehi hasanti, sekhā kusalato catūhi somanassasahagatehi, akusalato dvīhi ditṭhivippayuttasomanassasahagatehi<sup>11</sup> ti chahi cittehi hasanti, khīṇāsavā kiriyato pañcahi somanassasahagatehi hasanti ti.

<sup>1</sup> mudiṅgassaro T.      <sup>2</sup> ca M.      <sup>3</sup> vatvā na ṭhapitaṃ M.

<sup>4</sup> Dhs. § 576.      <sup>5</sup> sabbesaṃ cittak° T.      <sup>6</sup> na kassaci sacittassa na upp° M.      <sup>7</sup> °ñānagatiyaṃ nāma M.

<sup>8</sup> om. M.      <sup>9</sup> appitiko T. apitiko M.      <sup>10</sup> M. adds vuccate.

<sup>11</sup> °vippayuttehi som° M.



596. Rūpāvacarārūpāvacarakiriyaniddese<sup>1</sup> diṭṭhadhammasukhavihāraṇaṃ ti diṭṭhadhamme imasmim yeva attabhāve sukhavihāramattakaṃ<sup>2</sup>. Tattha khīṇāsavassa puthujjanakāle nibbattitasamāpattim yāva na samāpajjati<sup>3</sup> tāva kusalā<sup>4</sup> va, samāpannakāle kiriyaṃ hoti. Khīṇāsavakāle paṇaṃ<sup>5</sup> nibbattitasamāpatti<sup>5</sup> kiriyaṃ va hoti. Sesam sabbamaṃ taṃ sadisattā kusalaniddese vuttanayaṇaṃ<sup>6</sup> eva veditabbaṃ ti.

Atthasāliniya Dhammasaṅgaha-Atthakathāya Cittuppāda-kathā niṭṭhitā.

Avyākatapadaṃ pana neva tāva niṭṭhitaṃ ti.

Cittuppādakaṇḍavannaṇā samattā.

597. Idāni rūpakaṇḍaṃ bhājetvā dassetum puna katame dhammā avyākata<sup>6</sup> ti ādi āraddhaṃ.

Tattha kiñcā pi heṭṭhā cittuppādakaṇḍe vipākavyākataṇaṃ c'eva kiriyaavyākataṇaṃ ca nissesamaṃ katvā<sup>7</sup> bhājitaṃ, rūpavyākatanibbānavyākataṇaṃ pana akathitāni. Tāni kathetum catubbidhaṃ pi avyākataṃ samodhānetvā dassento kusalākusalānaṃ dhammānaṃ vipākā ti ādim āha.

Tattha kusalākusalānaṃ ti catubhūmakakusalānaṃ c'eva akusalānaṃ ca evamaṃ tāva vipākavyākataṃ kusala vipākakusalavipākavasena dvihi padehi pariyādiyitvā dassitaṃ. Yasmā pana taṃ sabbamaṃ pi kāmāvacaraṃ vā hoti rūpāvacarādīsu vā aññataraṃ tasmā kāmāvacarā ti ādinā nayena tad eva vipākavyākataṃ bhummantaravasena pariyādiyitvā dassitaṃ. Yasmā pana taṃ vedanākkhandho pi hoti . . . . .  
. . . . . pe . . . . .

viññānakkhandho pi tasmā puna sampayuttacatukkhandhavasena pariyādiyitvā dassitaṃ. Evamaṃ vipākavyākataṃ kusalākusalavasena bhummantaravasena<sup>8</sup> sampayuttakkhandhavasena ti tihi nayehi pariyādāya dassetvā puna kiriyaavyā-

<sup>1</sup> Dhs. § 577—582. <sup>2</sup> niddese T. <sup>3</sup> nibbattitā samāpattiyā pana na samāp<sup>o</sup> M. <sup>4</sup> kusalaṃ T.

<sup>5</sup> nibbatti tasmā patti T. <sup>6</sup> Dhs. § 583 seq. <sup>7</sup> nisse-  
taṃ katvā M. <sup>8</sup> om. T.

katam dassento ye ca<sup>1</sup> dhamma kiriyā<sup>2</sup> ti ādimāha. Tattha  
kāmāvacarā rūpāvacarā arūpāvacarā vedanāk-  
khandho . . . . .

pe . . . . .  
viññāṇakkhandho ti pi vattabbam bhaveyya. Heṭṭhā pana  
gahitam evā ti nayam dassetvā nissajitam. Idāni<sup>3</sup> avibhattam  
dassento sabbañ ca rūpam asaṅkhatā ca dhātū ti āha.

Tattha sabbañ ca rūpan ti padena pañcavīsati rūpāni  
channavuti rūpakotṭhāsā nippadesato gahitā ti veditabbā.  
Asaṅkhatā ca dhātū ti padena nibbānam nippadesato ga-  
hitam<sup>4</sup> ettāvata avyākatadhammā ti padam niṭṭhitam<sup>5</sup> hoti.

598. Tattha katamam sabbam rūpan<sup>6</sup> ti idam kasmā  
gahitam? Heṭṭhā rūpavyākatam saṅkhepen' eva kathitam<sup>7</sup>.  
Idāni ekakadukatikacatukka . . . . .

pe . . . . .  
ekādasakavasena vitthārato bhājetvā dassetum idam gahi-  
tam. Tass' attho: yam vuttam sabbañ ca rūpam asaṅkhatā  
ca dhātū ti tasmim padadvaye katamam sabbam rūpam  
nāma. Idāni tam bhājetvā<sup>8</sup> dassento cattāro ca mahā-  
bhūtā ti ādim āha. Tattha cattāro ti gaṇanaparicchedo.  
Tena tesam ūnādhikabhāvam nivāreti. Cakāro sampiṇḍa-  
nattho<sup>9</sup>, tena na kevaḷam cattāro mahābhūtā va. Rūpaṇi  
aṇṇam pi atthi ti upādā rūpam sampiṇḍeti. Mahābhūtā  
ti ettha mahantapātubhāvādihi kāraṇehi mahābhūtattā ve-  
ditabbā. Etāni hi mahantapātubhāvato mahābhūtasāmañ-  
ñato mahāparihārato mahāvikārato mahantabhūtattā cā ti  
imehi kāraṇehi mahābhūtāni ti vuccanti. Tattha mahanta-  
pātubhāvato ti. Etāni hi anupādiṇṇakasantāne pi upādiṇ-  
ṇakasantāne pi mahantāni pātubhūtāni. Tesam anupādiṇ-  
ṇakasantāne evam mahantapātubhāvata veditabbā.

599. Ekam hi cakkavāḷam āyamato<sup>10</sup> ca vitthārato ca  
yojanānam dvādasasatasahassāni catuttimsa satāni<sup>11</sup> paññā-  
sañ ca yojanāni, parikkhepato:

<sup>1</sup> yeva M.      <sup>2</sup> Dhs. § 583.      <sup>3</sup> idam T.      <sup>4</sup> gahitan ti M.

<sup>5</sup> niṭṭham M.      <sup>6</sup> Dhs. § 584.      <sup>7</sup> saṅkhepena kath° M.

<sup>8</sup> om. M.      <sup>9</sup> Casaddo sampiṇḍo M.      <sup>10</sup> āyamato M.

<sup>11</sup> tīpi sahasāni cattāri satāni M.

Sabbam satasahassāni chattimsa parimaṇḍalam |  
dasa c'eva saḥassāni aḍḍhuḍḍhāni satāni ca ||

Tattha . . . . .

Dve satasahassāni cattāri nahutāni ca |  
ettakam bahalattena<sup>1</sup> saṅkhātāyaṃ vasundharā<sup>2</sup>. ||

Tassā yeva sandhāarakam<sup>3</sup>  
cattāri satasahassāni aṭṭh 'eva nahutāni ca |  
ettakam bahalattena jalam vāte patitṭhitam. ||

Tassā pi sandhāarako<sup>4</sup>  
nava satasahassāni māluto nabham uggato |  
satṭhiṇ c'eva saḥassāni esū lokassa saṇṭhiti.

Evam saṇṭhite c'ettha yojanānam  
caturāsīti saḥassāni ajjhogāḷho mahannave |  
accuggato tāvad eva Sinerupabbatuttamo. ||  
Tato upaḍḍhūpaḍḍhena pamāṇena yathākkamaṃ |  
ajjhogāḷhuggatā dibbā nānāratana-cittitā<sup>5</sup>. ||  
Yugandharo Īsadhara Karaviko Sudassano |  
Nemindhara Vinatako Assakanno<sup>6</sup> giri brahā ||  
Ete satta mahāsela Sinerussa samantato |  
mahārājānam āvāsā devayakkhanisevitā. ||  
Yojanānam satān'ucco Himavā pañca pabbato  
yojanānam saḥassāni tīni āyatavitthato |  
caturāsīti saḥassehi kūṭhehi paṭimaṇḍito. ||  
Tīpañca yojanakkhandhā parikkhepā nagavhaya |  
paññāsa yojanakkhandhasākhāyāmā samantato. ||  
Satayojanavithiṇṇā tāvad eva ca uggatā |  
jambu yassānubhāvena Jambudīpo pakāsito. ||

Yā c'etaṃ jambuyā pamāṇam etad eva asurānam citta-  
pāṭaliyā, garuḷānam simbalirukkhassa, Aparagoyāne ka-  
dambarukkhassa, Uttarakurūsu kapparukkhassa, Pubbavi-  
dehe sirīsassa<sup>7</sup>, Tāvatisesu pāricchattakassā ti<sup>8</sup>.

<sup>1</sup> bahalantena T.    <sup>2</sup> va sundarā M.    <sup>3</sup> sandhāraṇam M.

<sup>4</sup> sandhāraṇo M.    <sup>5</sup> °cittakā M.    <sup>6</sup> Vājikanṇo C. G.

comp. Jāt. VI, 125. Burnouf, Lotus 842 seq. Hardy Manual 12.  
Divyāvadāna p. 217. Dharmasaṅgraha 125. Mahāvīyutp.  
§ 194.    <sup>7</sup> sabbavidese siri tassa T.    <sup>8</sup> comp. Jātaka I, 202.

Ten' āhu porāṇā:

Pāṭali simbali jambu devānam pāricchattako |  
kadambo kapparukkho ca sirīsena bhavati sattaman ti.  
Dve asīti saḥassāni ajjhogāḷho mahannave |  
accuggato tāvad eva cakkavālasiluccayo ||  
parikkhipitvā taṃ sabbam lokadhātu-m-ayaṃ thito ti. ||

Upādinnasantāne pi macchakacchapadevadānavādisarīra-  
vasena mahantān 'eva pātubhūtāni. Vuttam h'etaṃ: santi  
bhikkhave mahāsamudde yojanasatikā<sup>1</sup> pi attabhāvā ti ādi.

600. Mahābhūtasāmaññato ti. Etāni hi yathā māyākāro  
annaṃ yeva udakaṃ maṇiṃ katvā dasseti asuvaṇṇam<sup>2</sup>  
yeva leḍḍum suvaṇṇam katvā dasseti, yathā ca sayam neva  
yakkho na pakkhī<sup>3</sup> samāno yakkhabhāvam<sup>4</sup> pi pakkhibhā-  
vam pi dasseti evam evam sayam anīlān'eva hutvā nīlam  
upādārūpaṃ dassenti apītāni alohitāni anodātān 'eva hutvā  
odātam upādārūpaṃ dassenti ti māyākāramahābhūtasāmañ-  
ñato mahābhūtāni<sup>5</sup>.

Yathā ca yakkhādīni mahābhūtāni yaṃ gaṇhanti<sup>6</sup> neva  
tesaṃ tassa anto na bahiṭṭhānaṃ upalabbhanti na ca taṃ  
nissāya na tiṭṭhanti evam evam etāni pi neva añña-  
mañña anto na bahi ṭhitāni hutvā upalabbhanti nā ca añña-  
maññaṃ nissāya tiṭṭhanti ti ācinteyyattṭhānatāya yakkhādi-  
mahābhūtasāmaññato pi mahābhūtāni.

Yathā ca yakkhiṃsāṅkhātāni mahābhūtāni manāpehi<sup>7</sup>  
vaṇṇasaṇṭhānavikkhepehi attano bhayānakabhāvaṃ paṭicchā-  
detvā satte vañcenti evam evam etāni pi itthipurisasarīrā-  
disu manāpena chavivaṇṇena manāpena aṅgapaccāṅgasāṇ-  
ṭhānena manāpena ca hatthapāda-aṅguli-bhamukavikkhe-  
pena attano kakkhalattādibhedam<sup>8</sup> sarasalakkaṇaṃ pa-  
ṭicchādetvā bālaṇaṃ vañcenti attano sabbhāvaṃ daṭṭhūṃ  
na denti ti. Iti vañcakattena<sup>9</sup> yakkhiṃmahābhūtasāmañ-  
ñato pi mahābhūtāni.

<sup>1</sup> °samudde soyājanasatikā M.    <sup>2</sup> suvaṇṇam M.    <sup>3</sup> pak-

kho samāno na pakkhī° M.    <sup>4</sup> yakkhibhāvam M.

<sup>5</sup> Comp. Mahāvutp. § 101.    <sup>6</sup> parigaṇhanti M.

<sup>7</sup> M. add's nānāvīrāga°    <sup>8</sup> kakkhalant° T.    <sup>9</sup> °attṭhena M.

601. Mahāparihārato ti mahantehi paccayehi pariharibbato. Etāni hi divase divase upanetabbattā mahantehi ghasacchādanādīhi bhūtāni pavattāni ti mahābhūtāni mahāparihārāni vā bhūtāni<sup>1</sup> ti pi mahābhūtāni ti mahābhūtāni.

Mahāvīpākato ti<sup>2</sup>. Etāni hi upādinnāni pi anupādinnāni pi mahāvīkārāni honti. Tattha anupādinnānam kappavutthāne vīkāramahattam<sup>3</sup> pākātam hoti, upādinnānam dhātukkhobhakāle Tathā hi

Bhūmito vutthitā yāva brahmalokā vidhāvati |  
 Acci accimato loke dayhamānam pi tejasā ||  
 Koṭisatasahass' ekaṃ<sup>4</sup> cakkavāḷam vilīyati |  
 Kupitena yadā loko salilena vinassati. ||  
 Koṭisatasahass' ekaṃ cakkavāḷam vikirati |  
 Vāyodhātuppakopena yadā loko vinassati. ||  
 Patthaddho bhavati kāyo dattho kaṭṭhamukhena vā  
 Pathavīdhātuppakopena hoti kaṭṭhamukhe va so. ||  
 Pūtiyo bhavati kāyo dattho pūtimukhena vā |  
 Āpodhātuppakopena hoti pūtimukhe va so. ||  
 Santatto bhavati kāyo dattho aggimukhena vā  
 Tejodhātuppakopena hoti aggimukhe va so. ||  
 Sañchinno bhavati kāyo dattho satthamukhena vā |  
 Vāyodhātuppakopena hoti satthamukhe va so. ||

Iti mahāvīkārāni bhūtāni ti mahābhūtāni ti mahantam bhūtattā cā ti. Etāni hi mahantāni mahatā vāyāmena pariggahetabbattā bhūtāni vijjāmānattā ti mahantabhūtattā ca mahābhūtāni evaṃ mahantapātubhāvādīhi kāraṇehi mahābhūtāni catunnaṃ ca mahābhūtānam upādārūpan ti upayogatthe sāmivacanam.

Cattāri mahābhūtāni upādāya nissāya amuñcitvā pavattarūpan ti attho.

Idam vuccati sabbam rūpan ti, idam cattāri mahābhūtāni padapaṭipāṭiyā<sup>5</sup> niddiṭṭhāni tevīsati upādārūpāni ti sattavīsati pabhedam sabbam rūpam nāma<sup>6</sup>.

<sup>1</sup> sabbhūtāni M.    <sup>2</sup> Mahāvīpākārato ti bhūtānam mahāvīpākārato M.    <sup>3</sup> mahantam T.    <sup>4</sup> etaṃ T.    <sup>5</sup> M. om. pada.    <sup>6</sup> Visuddhimagga p. 123.

602. Idāni taṃ vitthārato dassetuṃ ekavidhādīhi ekādasahi saṅgahehi mātikaṃ ṭhapento sabbam rūpaṃ na hetū ti ādim āha.

Tattha sabbam rūpaṃ ti idaṃ padaṃ sabbam rūpaṃ na hetu sabbam rūpaṃ ahetukan ti evaṃ sabbapadehi saddhim yojetabbam.

Sabbān' eva cetanāni<sup>1</sup> na hetū ti ādini tecattālisa padāni uddiṭṭhāni. Tesu padapaṭipāṭiyā cattālisa padāni mātikato gahetvā ṭhapitāni avasāne tīni mātikāmuttakāni ti.

Evaṃ tāva<sup>2</sup> paṭhame saṅgahe pālivavatthānam eva veditabbam.

603. Tathā dutiyasaṅgahādīsu tatrāyaṃ nayo. Dutiyasaṅgahe tāva satam cattāro ca dukā. Tattha atthi rūpaṃ upādā<sup>3</sup>, atthi rūpaṃ no upādā ti ādayo ādimhi cuddasa dukā aññamaññasambandhābhāvato pakinnakadukā nāma. Tato atthi rūpaṃ cakkhusamphassassa vatthū ti<sup>4</sup> ādayo pañcavīsati dukā vatthu-avatthu-upaparikkhanavasena pavattattā vatthudukā nāma. Tato atthi rūpaṃ cakkhusamphassassa ārammaṇan ti ādayo pañcavīsati ārammaṇānārammaṇa-upaparikkhanavasena pavattattā ārammaṇadukā nāma. Tato atthi rūpaṃ cakkhāyatanaṃ ti ādayo dasa āyatanānāyatana-uparikkhanavasena pavattattā āyatana-dukā nāma. Tato atthi rūpaṃ cakkhudhātū ti ādayo dasa dhātu-adhātu-upaparikkhanavasena pavattattā dhātudukā nāma.

Tato atthi rūpaṃ cakkhundriyaṃ<sup>5</sup> ti ādayo attha indriyānindriya-upaparikkhanavasena pavattattā indriyadukā nāma.

Tato atthi rūpaṃ kāyaviññatti ti ādayo dvādasa sukhumarūpaupaparikkhanavasena pavattattā sukhumarūpadukā nāma ti idaṃ dutiyasaṅgahe pālivavatthānam.

604. Tatiyasaṅgahe<sup>6</sup> satam tīni ca tikāni. Tattha dutiyasaṅgahe vuttesu cuddasasu pakinnakadukesu ekaṃ ajjhattikadukaṃ sesehi terasahi yojetvā yaṃ taṃ rūpaṃ ajjhattikaṃ taṃ upādā, yaṃ taṃ rūpaṃ bāhiraṃ taṃ atthi

<sup>1</sup> cetāni T.      <sup>2</sup> Ettāvattā M.      <sup>3</sup> Visuddhimagga p. 123.

<sup>4</sup> Dhs. § 585.      <sup>5</sup> Dhs. § 585.      <sup>6</sup> Dhs. § 586.

upādā, atthi no upādā ti ādinā nayena ṭhapitā terasa pa-  
kiṇṇakatikā nāma. Tato tam eva dukam sesadukehi sad-  
dhiṃ yojetvā yaṃ tam rūpaṃ bāhiraṃ tam cakkhusam-  
phassassa na vatthu, yaṃ tam rūpaṃ ajjhattikaṃ tam atthi  
cakkhusamphassassa vatthu atthi cakkhusamphassassa na  
vatthū ti<sup>1</sup> ādinā nayena sesā tikā ṭhapitā. Sesam nāmañ  
ca gaṇanañ ca<sup>2</sup> tesam yeva vatthudukādinam vasena vedi-  
tabbā ti<sup>3</sup> idam tatiyaṅgahe pālivavattānam.

605. Catutthasāṅgahe<sup>4</sup> dvāvisati catukkā. Tattha sabba-  
pacchimo atthi rūpaṃ upādā, atthi rūpaṃ no upādā ti  
evam idha vuttaṃ. Mātikaṃ anāmasitvā ṭhapitaṃ, itare  
pana āmasitvā<sup>5</sup>. Kathaṃ? Ye tāva duvidhasaṅgahapakiṇ-  
nakesu ādito tayo dukā tesu ekekaṃ gahe tvā yaṃ tam rūpaṃ  
upādā tam atthi upādinnaṃ, atthi anupādinnaṃ ti ādinā  
nayena pañcahi pañcahi dukehi saddhiṃ yojetvā dukattāya  
mūlakā ādimhi pañcadasa catukkā ṭhapitā. Idāni yo 'yaṃ  
catuttho sanidassanaduko so yasmā yaṃ tam rūpaṃ sani-  
dassanaṃ tam atthi sappatighaṃ, atthi appatighaṃ ti ādi-  
nā nayena parehi vā atthi upādā atthi no upādā ti ādinā  
nayena purimehi vā dukehi saddhiṃ atthābhāvato kamā-  
bhāvato visesābhāvato<sup>6</sup> ca yogaṃ gacchati. Sanidassa-  
naṃ hi appatighaṃ nāma anupādā vā natthi ti atthābhā-  
vato yogaṃ na gacchati, upādinnaṃ pana anupādinnañ ca  
atthi. Tam kamābhāvato<sup>7</sup> yogaṃ na gacchati. Sabbadukā  
hi pacchimapacchimeh' eva saddhiṃ yojitā. Ayam ettha  
kamo purimena<sup>8</sup> pana saddhiṃ kamābhāvo ti sati atthi<sup>9</sup>  
kamābhāvo akāraṇaṃ, tasmā upādinnaṃ padādihi saddhiṃ  
yojetabbo ti. Tena visesābhāvā upādinnaṃ padādihi hi iminā  
saddhiṃ yojitāni. Tattha upādinnaṃ vā sanidassanaṃ vā  
upādinnaṃ ti vutte viseso natthi ti. Visesābhāvā pi yogaṃ<sup>10</sup>  
gacchati, tasmā tam catutthaṃ dukam anāmasitvā tato pa-  
rehi atthi rūpaṃ sappatighaṃ ti ādihi tihi dukehi saddhiṃ

<sup>1</sup> vatthūni M.    <sup>2</sup> gaṇanañ ca T.    gaṇana ca M.    <sup>3</sup> ve-  
ditabbāni ti T.    <sup>4</sup> Dhs. § 587.    <sup>5</sup> M. *inserts* ṭhapito  
itare pana āmasitvā M.    <sup>6</sup> visesanabhāvato M.

<sup>7</sup> kamābhāvā T. M.    <sup>8</sup> purimehi M.    <sup>9</sup> sati atthe M.

<sup>10</sup> M. *adds* na.

yan tam rūpaṃ sappatighaṃ tam atthi indriyaṃ atthi na indriyaṃ yan tam<sup>1</sup> rūpaṃ appatighaṃ tam p'atthi indriyaṃ atthi na indriyaṃ ti ādinā nayena yujjamāne dve dve duke yojetvā cha catukkā ṭhapitā.

606. Yathā cāyaṃ catutthaduko yogaṃ na gacchati tathā tena saddhiṃ ādiduko pi. Kasmā? Anupādā rūpassa ekantena anidassanattā. So hi yan tam rūpaṃ no upādā tam atthi sanidassanam atthi anidassanam<sup>2</sup> ti, evaṃ catutthena dukena saddhiṃ yojijamāno yogaṃ na gacchati. Tasmā tam atikkamitvā pañcamena saha yojito evaṃ yogena saddhiṃ yogaṃ gacchati yo ca na gacchati so veditabbo ti idaṃ catutthasaṅgahe pālivavatthānaṃ.

Ito pare<sup>3</sup> pana pañcavidhasaṅgahādayo satta saṅgahā asammissā eva evaṃ sakalāya pi mātikāya pālivavatthānaṃ veditabbaṃ.

607. Idān 'assā atthaṃ bhūjetvā dassetum sabbam rūpaṃ na hetum evā<sup>4</sup> ti ādi āraddhaṃ.

Kasmā pan' ettha kataman tam sabbam rūpaṃ na hetu ti pucchā na katā ti? Bhedaḥbhāvato. Yathā hi dukādisu upādārūpaṃ pi atthi no upādārūpaṃ pi evaṃ idha na hetu pi sahetu<sup>5</sup> pi ti bhedo natthi. Tasmā pucchā akatvā va vibhattam. Tattha sabbam ti sakalam niravasasaṃ rūpaṃ ti ayam assa rūpādīhi ruppanabhāvadīpano sāmāññalakkhaṇaniddeso. Na hetum evā ti sādharmaṇahetu paṭikkhepaniddeso. Tattha hetuhetu, paccayahetu, uttama-hetu, sādharmaṇahetu ti catubbidho hetu. Tesu tayo kusalahetu tayo akusalahetu tayo avyākatahetu ti ayam hetu hetu<sup>6</sup> nāma. Cattāro kho me bhikkhu mahābhūtā hetu cattāro mahābhūtā paccayā<sup>7</sup> rūpakkhandhassa paññāpanāyā ti ayam paccayahetu nāma.

608. Kusalakusalam attano vipākaṭṭhāne<sup>8</sup> uttamam iṭṭhārammaṇam, kusalavipākaṭṭhāne uttamam aniṭṭhārammaṇam akusalavipākaṭṭhāne ti ayam uttamahetu nāma. Yathāha:

<sup>1</sup> yan om. M.      <sup>2</sup> om. M.      <sup>3</sup> Tayo pare M.      <sup>4</sup> Dhs. § 595.      <sup>5</sup> ahetu M.      <sup>6</sup> M. om.      <sup>7</sup> paccayo C.      <sup>8</sup> vipākadāne C. G.



Atitānāgatapaccuppannānaṃ kammāsamādānānaṃ thānaso hetuso vipākaṃ yathābhūtaṃ pajānāti ti.

Es 'eva hetu esa paccayo saṅkhārānaṃ yad idaṃ avijjā ti avijjā saṅkhārānaṃ sādharāṇaḥetu hutvā paccayaṭṭhaṃ pharati ti<sup>1</sup> ayaṃ sādharāṇaḥetu nāma. Yathā hi paṭhavīraso āporaso ca madhurassa pi amadhurassa pi<sup>2</sup> paccayo evaṃ avijjā kusalasāṅkhārānaṃ pi akusalasāṅkhārānaṃ pi sādharāṇapaccayo hoti. Imasmiṃ paṇ'atthe hetuḥetu adhippeto iti. Hetū dhammā na hetū dhammā ti mātikāyaṃ<sup>3</sup> āgataṃ hetubhāvaṃ rūpassa niyamitvā<sup>4</sup> paṭikkhipanto na hetum evā ti āha. Iminā nayena sabbapadesu pi paṭikkhepaniddeso ca apaṭikkhepaniddeso ca veditabbo.

609. Vacanatto pana sabbapadānaṃ mātikāvaṇṇanāyaṃ vutto yeva sappacayaṃ evā ti ettha pana kammāsamuṭṭhānaṃ kammappaccayaṃ eva hoti. Āhārasamuṭṭhānādini āhārādi-paccayā nevā ti evaṃ rūpass' eva vuttacatupaccaya-vasena attho veditabbo.

610. Rūpaṃ evā ti rūpino dhammā arūpino dhammā ti mātikāya vuttāya arūpabhāvaṃ paṭikkhipati uppannaṃ chahi viññāṇehi ti paccuppannarūpaṃ eva<sup>5</sup> cakkhuvīññāpādīhi chahi veditabbaṃ. Niyamo pana cakkhuvīññāpādini sandhāya nihatāni<sup>6</sup> atitānāgataṃ vijānanti manovīññāpaṃ pana atitāṃ pi anāgataṃ pi vijānāti. Taṃ imasmiṃ pañcaviññāpasote patitattā sotapatitakam eva<sup>7</sup> hutvā gataṃ hutvā abhāvaṭṭhena pana aniccaṃ eva jarāya abhibhavitaḥḥadhammakattā jarābhibhūtaṃ eva. Yasmā vā rūpakāye jarā pākāṭā hoti tasmā jarābhibhūtaṃ<sup>8</sup> evā ti vuttaṃ.

611. Evaṃ ekavidhena rūpasāṅgalo ti ettha vidhāsaddo<sup>9</sup> mānasāṇṭhānakotṭhāsesu dissati. Seyyo 'haṃ asmi ti vidhā, sadiso 'haṃ asmi ti vidhā ti ādisu hi māno ti vidhā nāma<sup>10</sup>.

Kathaṃvidhaṃ silavantāṃ vadanti kathaṃvidhaṃ paññāvantāṃ vadanti ti ādisu saṇṭhānaṃ.

<sup>1</sup> pāratī ti M.    <sup>2</sup> om. T.    <sup>3</sup> mātikāya M.    <sup>4</sup> niya-

mettha M.    <sup>5</sup> paccuppannaṃ eva M.    <sup>6</sup> sandhāya

gahito na hi tāni M.    <sup>7</sup> patitvā sotapatam eva M.

<sup>8</sup> Dhs. § 595.    <sup>9</sup> vidhasaddo M.    <sup>10</sup> Dhs. § 1116.

Kathamvidhan ti hi padassa katham saṅghitan ti<sup>1</sup> attho. Ekavidhena nāṇavatthu duvidhena nāṇavatthū ti ādisu koṭṭhāso vidhā nāma idhā pi koṭṭhāso va adhippeto.

612. Saṅgahasaddo pi saṅjātisaṅjātikiriyagaṇanāvasena catubbidho. Tattha sabbe Khattiyā āgacchantu, sabbe Brāhmaṇā, sabbe Vessā, sabbe Suddā āgacchantu yā cāvuso Visākha sammāvācā yo ca sammākammanto yo ca sammāājivo ime dhammā sīlakkhandhe saṅgahitā<sup>2</sup> ti ayam saṅjātisaṅgaho nāma.

Ekaṇṇatīkā āgacchantū ti. Vuttatṭhāne viya hi<sup>3</sup> sabbe jātiyā ekasaṅgahaṃ gatā. Sabbe Kosalakā āgacchantu, sabbe Māgadhakā āgacchantu, sabbe Bhārukacchakā<sup>4</sup> āgacchantu yo cāvuso Visākha sammāvāyāmo yā ca sammāsati yo ca sammāsamādhī ime dhammā samādhikkhandhe saṅgahitā ti ayam saṅjātisaṅgaho nāma.

Ekaṭṭhāne jātasaṃvaddhā āgacchantū ti. Vuttatṭhāne viya hi idha sabbe saṅjātātṭhāne na nivutthokāsenā ekasaṅgahaṃ gatā.

Sabbe hatthārohā āgacchantu sabbe assārohā sabbe rathikā āgacchantu yā cāvuso Visākha sammādiṭṭhi yo ca sammāsaṅkappo ime dhammā paññākkhandhe saṅgahitā ti ayam kiriyasaṅgaho nāma.

Sabbe va h' ete attano kiriyakaraṇena ekasaṅgahaṃ gatā. Cakkhāyatanam kataman khandhagaṇanam gacchati. Cakkhāyatanam rūpakkhandhagaṇanam gacchati hañci cakkhāyatanam rūpakkhandhagaṇanam gacchati. Tena vata re vattabbe cakkhāyatanam rūpakkhandhena saṅgahitan ti ayam gaṇanasaṅgaho nāma. Ayam idha adhippeto ekakoṭṭhāsenā rūpagaṇanā ti, ayam h'ettha attho, esa nayo sabbattha.

613. Idāni duvidhasaṅgahādisu atthi rūpaṃ upādā<sup>5</sup> atthi rūpaṃ no upādā ti evaṃ bhedasambhavato pucchā pubbaṅgamam padabhājanam dassento kataman taṃ rūpaṃ upādā<sup>6</sup> ti ādiṃ āha.

Tattha upādiyati ti upādā. Mahābhūtāni gahetvā āmuñcitvā tāni nissāya pavattantī ti attho.

<sup>1</sup> saṅghānan ti M.    <sup>2</sup> Majjhimanikāya I, 301.    <sup>3</sup> idha M.

<sup>4</sup> Arukacchakā M.    <sup>5</sup> om M.    <sup>6</sup> Dhs. § 596.

614. Idāni taṃ pabhedato<sup>1</sup> dassento cakkhāyatanaṃ ti ādim āha.

Evaṃ tevisatividhaṃ upādārūpaṃ saṅkhepato uddisitvā puna tad eva vitthārato niddisanto katamaṃ taṃ rūpaṃ cakkhāyatanaṃ<sup>2</sup> ti ādim āha. Tattha duvidhaṃ mamsacakkhum<sup>3</sup> paññācakkhuṃ ca. Tesu buddhacakkhu samantacakkhu ñānacakkhu dibbacakkhu dhammacakkhū ti pañcavidhaṃ paññācakkhu<sup>4</sup>.

Tattha addasaṃ kho ahaṃ bhikkhave buddhacakkhunā lokaṃ volokento satte apparajakkhe . . . . .  
 . . . . . pe . . . . .  
 duviññāpaye ti idaṃ buddhacakkhu nāma<sup>5</sup>.

Samantacakkhum vuccati sabbaññūtaññānaṃ ti idaṃ samantacakkhu nāma.

Cakkhum udapādi ñānaṃ udapādi ti idaṃ ñānacakkhu nāma.

Addasaṃ kho ahaṃ bhikkhave dibbena cakkhunā visuddhenā ti idaṃ dibbacakkhu nāma.

Tasmim yeva āsane virajaṃ vītamalaṃ dhammacakkhum<sup>6</sup> udapādi ti<sup>7</sup> idaṃ heṭṭhimamaggattayasāṅkhātaṃ dhammacakkhu nāma<sup>8</sup>.

615. Mamsacakkhu pi sasambhāracakkhu pasādacakkhū ti duvidhaṃ hoti. Tattha yvāyaṃ akkhikūpake patitṭhito heṭṭhā akkhikūpakatṭhikena upari bhamukatṭhikena<sup>9</sup> ubhato akkhikūṭehi anto matthaluṅgena bahiddhā akkhiḷomehi paricchinno mamsapiṇḍo. Saṅkhepato catasso dhātuyo vaṇṇo gandho raso ojā sambhavo saṅghānaṃ jīvitam bhāvo kāyappasādo cakkhuppasādo ti cūddasa sambhārā. Vitthārato catasso dhātuyo tannissitavaṇṇagandharasaojāsasāṅghānasambhavā cha, iti imāni dasa catusamuṭṭhānikattā cattālisa honti. Jīvitam bhāvo kāyappasādo cakkhuppasādo ti cattāri ekanta kammaṣamuṭṭhānān' evā ti imesaṃ catu-

<sup>1</sup> pabhedam M.      <sup>2</sup> Dhs. § 597—600.      <sup>3</sup> Tattha cakkhum mamsaca<sup>o</sup> M.

<sup>4</sup> Dharmasaṅgraha 66 *different*.

<sup>5</sup> Majjhimanikāya I, 169.      <sup>6</sup> M. *omits* dhamma.      <sup>7</sup> udapādin ti M.

<sup>8</sup> Sumaṅgalavilāsini I, 183.      <sup>9</sup> aṭṭhike M.

cattālisāya rūpānaṃ vasena catucattālisa sambhārā. Yaṃ loko setaṃ cakkhu puthulaṃ visataṃ vitthiṇṇaṃ cakkhūti sañjānanto na cakkhū sañjānāti vatthū cakkhuto sañjānāti so mamsapiṇḍo akkhikūṭe patiṭṭhito nahārusuttakena matthaluṅge ābaddho<sup>1</sup> yattha setaṃ p'atthi kaṇhaṃ pi lohitaṃ pi paṭhaviṃ pi āpo pi tejo pi vāyo pi<sup>2</sup> yaṃ semhussadattā setaṃ pittussadattā kaṇhaṃ ruhirussadattā lohitaṃ paṭhavussadattā patthiṇṇaṃ<sup>3</sup> hoti āpussadattā paggharati tejussadattā pariḍayhati vāyussadattā sambhamati<sup>4</sup> idaṃ sasambhāracakkhu nāma.

616. Yo pana ettha sito ettha paṭibaddho catunṇaṃ mahābhūtānaṃ upādāya pasādo idaṃ pasādacakkhū nāma. Tad etaṃ tassa sasambhāracakkhū setamaṇḍalaparikkhittassa kaṇhamāṇḍalassa majjhe abhimukhe tṭhitaṃ sarīrasaṇṭhānuppatti-desabhūte diṭṭhimaṇḍale satta picupāṭalesu āsittaṃ telam picupāṭalāni viya satta akkhipāṭalāni vyāpetvā<sup>5</sup> sandhāraṇa-nahāpanamaṇḍana-vijanakiccāhi catūhi dhātūhi khattiyakumāro viya sandhāraṇa-bandhana-paripācana-samudīranakiccāhi catūhi dhātūhi katūpakāraṃ utucittāharehi<sup>6</sup> upatthambhiyamānaṃ āyuna anupāliyamānaṃ vannaṃ gandharasādīhi parivutaṃ pamānato ūkāsira-mattaṃ cakkhuviññāpādināṃ yathārahaṃ vatthudvārabhāvaṃ sādhaṃ yamānaṃ tiṭṭhati<sup>7</sup>. Vuttaṃ pi c'etaṃ Dhamma-senāpatinā:

Yena cakkhuppasādena rūpāni samanupassati  
parittaṃ sukhamaṃ c'etaṃ ūkāsirasamupamaṃ ti.

617. Cakkhū ca taṃ āyatanaṃ cā ti cakkhāyatanaṃ<sup>8</sup>. Yaṃ cakkhu catunṇaṃ mahābhūtānaṃ upādāya pasādo ti<sup>9</sup> idhā pi upayogatthe yeva sāmivacanaṃ.

Cattāri mahābhūtāni upādiyitvā pavattapasādo ti attho. Iminā pasādacakkhū eva gaṇhāti sesacakkhū paṭikkhipati. Yaṃ pana Indriyagocarasutte<sup>10</sup> ekaṃ mahābhūtaṃ

<sup>1</sup> nāyusuttena bandhe M.      <sup>2</sup> nāma M.      <sup>3</sup> Mahāvagga VIII. 11. 2.      <sup>4</sup> sambhavati M.      <sup>5</sup> vyañjetvā T.  
<sup>6</sup> utucittārehi M.      <sup>7</sup> Hardy Manual 434.      <sup>8</sup> Dhs. § 597.  
<sup>9</sup> pasāde pi T.      M. om.      <sup>10</sup> °suttasu pi M.

upādāya pasādo paṭhavīdhātuyā tihi mahābhūtehi saṅga-  
hito<sup>1</sup> āpodhātuyā ca tejodhātuyā ca vāyodhātuyā ca. Catu-  
parivattasutte dvinnam mahābhūtānam upādāya pasādo pa-  
ṭhavīdhātuyā ca āpodhātuyā ca dvīhi mahābhūtehi saṅ-  
gaḥito<sup>2</sup> tejodhātuyā ca vāyodhātuyā cā ti vuttam tam  
pariyāyena vuttam. Ayam hi suttantikakathā nāma pari-  
yāyadesanā. Yo ca catunnam mahābhūtānam upādāya pa-  
sādo so tesu ekekassā pi dvinnam dvinnam pi pasādo ye-  
vā ti. Iminā pariyāyena tattha desanā āgatā.

Abhidhammo pana nippariyāyadesanā nāma. Tasmā idha  
catunnam mahābhūtānam upādāya pasādo ti vuttam.  
Ayam me attā ti bālañāna pariggahitattā attabhāvo  
vuccati sarīram pi khandhapañcakam pi. Tasmim pariyā-  
panno tam nissito ti attabhāvapariyāpanno. Cakkhu-  
viññāṇena passitum na sakkoti anidassano<sup>3</sup>. Paṭighaṭṭha-  
nānighaṃso<sup>4</sup> ettha jāyati ti sappatiṅgho yenā ti ādisu ayam  
saṅkhepattho. Yena kāraṇabhūtena cakkhunā ayam satto  
idam vuttappakāram rūpam atite passi vā vattamāne pas-  
sati vā anāgate passissati vā, sac'assa aparibhinnam  
cakkhum bhaveyya athānena āpāthagataṃ rūpam passe  
vā atitaṃ vā rūpam atitena cakkhunā passi paccuppannam  
paccuppannena<sup>5</sup> passati anāgataṃ anāgatena passissati,  
sace tam rūpam cakkhussa āpātham āgaccheyya cakkhunā  
tam rūpam passeyyā ti idam ettha parikappavacanam.

Dassanapariṇāyakaṭṭhena cakkhum p'etam, sañjāti-  
samosaraṇaṭṭhena cakkhāyatanaṃ p'etam, suññatasa-  
bhāvanissattaṭṭhena<sup>6</sup> cakkhudhātu p'esā. Dassanala-  
khaṇe indaṭṭham kāreti ti cakkhundriyaṃ p'etam, luj-  
janapalujjanaṭṭhena loko p'eso, vaḷaṇjanaṭṭhena dvārā  
p'esā, apūraṇiyaṭṭhena samuddo p'eso, parisuddhaṭṭhena  
paṇḍaram p'etam, phassādīnam abhiyāyanaṭṭhena khet-  
tam p'etam. Tesam yeva patiṭṭhaṭṭhena vatthum p'etam.

Samavisamanā dassentaṃ attabhāvaṃ neti ti nettam  
p'etam, ten'ev aṭṭhena nāyanam p'etam, sakkāyapari-

<sup>1</sup> asaṅgaḥito M. <sup>2</sup> asaṅgaḥito M. <sup>3</sup> sakkā ti ādi dassano T.

<sup>4</sup> paṭighaṭṭhanānigho M. <sup>5</sup> paccuppanne M. <sup>6</sup> nisatta M.

yāpannatthēna oriman tīraṃ p'etaṃ bahusādhāraṇatthēna  
assāmikattthēna ca suñño<sup>1</sup> gāmo p'eso ti.

Ettāvattā passi vā ti ādīhi catūhi padehi cakkhum p'etan  
ti ādini cuddasa nāmāni yojetvā cakkhāyatanassa cattāro  
vavatthāpananayā vuttā ti veditabbā.

Kathaṃ etaṃ hi yena cakkhunā anidassanena sap-  
paṭighena rūpaṃ sanidassanaṃ sappatighaṃ passi  
vā cakkhum petaṃ . . . . .  
. . . . . pe . . . . .  
suñño gāmo p'eso idaṃ taṃ rūpaṃ cakkhāyatanan ti  
ayam eko nayo.

Evam sesā pi veditabbā.

618. Idāni yasmā vijjuniccharaṇādikaḷesu anoloketukāmassā  
pi rūpaṃ cakkhuppasādaṃ ghaṭṭeti tasmā taṃ ākāraṃ pa-  
kāsetuṃ<sup>2</sup> dutiyo niddesavāro āraddho. Tattha yaṃhi cak-  
khumhi<sup>3</sup> ti yaṃhi adhikaraṇabhūte cakkhumhi rūpaṃ ti  
paccattavacanam etaṃ. Tattha paṭihaññi vā ti atitatto,  
paṭihaññati vā ti paccuppannattho, paṭihaññissati vā  
ti anāgatatto, paṭihaññe vā ti vikappanatto. Atitaṃ<sup>4</sup>  
rūpaṃ atīte cakkhusmiṃ paṭihaññi nāma, paccuppannaṃ  
paccuppanne paṭihaññati nāma, anāgataṃ anāgate paṭi-  
haññissati<sup>5</sup> nāma. Sace taṃ rūpaṃ cakkhussa āpāthaṃ  
āgaccheyya, cakkhumhi paṭihaññeyya taṃ<sup>6</sup> rūpaṃ ti ayam  
ettha parikappo. Atthato pana pasādam ghaṭṭiyamānaṃ<sup>7</sup>  
eva rūpaṃ paṭihaññati nāma.

Idhā pi purimanayen' eva cattāro vavatthāpananayā ve-  
ditabbā.

619. Idāni yasmā attano icchāya oloketukāmassa rūpe<sup>8</sup>  
cakkhum upasaṃharato cakkhu rūpaṃhi paṭihaññati tasmā  
taṃ ākāraṃ pakāsetuṃ<sup>9</sup> tatiyo niddesavāro āraddho. So  
atthato pākāto yeva.

Ettha pana cakkhum ārammaṇaṃ sampaṭicchiyamānaṃ<sup>10</sup>  
eva rūpaṃhi paṭihaññati nāma. Idhā pi purimanayen' eva  
cattāro vavatthāpananayā veditabbā.

<sup>1</sup> suñña M.    <sup>2</sup> dassetuṃ M.    <sup>3</sup> Dhs. § 598.    <sup>4</sup> M. *adda*  
hi.    <sup>5</sup> paṭihaññati M.    <sup>6</sup> om. M.    <sup>7</sup> ghaṭṭaya° M.  
<sup>8</sup> om. M.    <sup>9</sup> dassetuṃ M.    <sup>10</sup> sampaṭicchamānaṃ T.

Ito param phassapañcamakānaṃ uppattidassanavasena pañca tesam yeva ārammaṇapaṭibaddhauppattidassanavasena<sup>1</sup> pañcā ti dasa vārā dassitā.

620. Tattha cakkhum nissāyā<sup>2</sup> ti cakkhum nissaya-paccayaṃ katvā. Rūpaṃ ārabbhā ti rūpārammaṇaṃ āgamma sandhāya paṭicca. Iminā cakkhuppasāda vatthukānaṃ phassādināṃ pure jātapaccayena cakkhudvārajavana-vīthipariyāpannānaṃ ārammaṇādhipati-ārammaṇūpanissaya-paccayehi rūpassa paccayabhāvo dassito.

Itaresupañcasu vāresu rūpaṃ ārammaṇaṃ assāti<sup>3</sup> rūpāramaṇo ti. Evaṃ ārammaṇapaccayamatten'eva paccayabhāvo dassito. Yathā pana purimesu tīsu evaṃ imesu pi dasasu vāresu cattāro cattāro vavatthāpananayā veditabbā.

621. Evaṃ katamaṃ taṃ rūpaṃ cakkhāyatanaṃ<sup>4</sup> ti pucchāya uddhaṭṭaṃ cakkhum idaṃ taṃ ti nānappakārato dassetuṃ purimā tayo ime dasā ti terasa niddesavārā dassitā.

Ekekasmaṃ c'ettha catunnaṃ catunnaṃ vavatthānanayānaṃ āgatattādipaññāsa nayehi<sup>5</sup> patimaṇḍetvā va dassitā ti veditabbā.

Ito paresu sotāyatanādiniddesesu pi es'eva nayo.

Visesamatthaṃ paṇ' ettha evaṃ veditabbaṃ.

622. Suṇāti<sup>6</sup> ti soṭaṃ. Taṃ sasambhārasotabilassa<sup>7</sup> anto tanutambalomācite<sup>8</sup> āṅguliveṭhanakasaṇḍhāne<sup>9</sup> padese<sup>10</sup> vut-tappakārahi dhātūhi katūpakāraṃ utucittāharehi upatthambhiyamānaṃ āyunaṃ anupāliyamānaṃ vaṇṇādihi parivutaṃ sotaviññāpādināṃ yathārahaṃ vatthudvārabhāvaṃ sādhamānaṃ tiṭṭhati.

623. Ghāyati<sup>11</sup> ti ghānaṃ. Taṃ sasambhāraghānabillaṣṣa anto ajapadasaṇḍhāne padese<sup>12</sup> yathāvuttappakāraṃ upakāra-upatthambhanānupālanaparivāraṃ ghānaviññāpā-

<sup>1</sup> °sampaṭibaddh° M.    <sup>2</sup> Dhs. § 600.    <sup>3</sup> rūpaṃ ārammaṇassa ti M.    <sup>4</sup> Dhs. § 597.    <sup>5</sup> °paññāsāyanehi T. °attā dvepaññāsa nayo° M.    <sup>6</sup> Dhs. § 601.    <sup>7</sup> °sātabilassa T.    <sup>8</sup> anto tanutanutambalomācito T.    <sup>9</sup> antotanutam-balomācite āṅgulivedhaka° M.    <sup>10</sup> Hardy Manual 435.

<sup>11</sup> Dhs. § 605.    <sup>12</sup> Hardy l. l.

dīnaṃ yathārahaṃ vatthudvārabhāvaṃ sādhayamānaṃ tiṭṭhati.

624. Sāyanatthēna jivhā<sup>1</sup>. Sā sasambhārajivhāmajjhassa upari uppaladalaggasaṇṭhāne padese<sup>2</sup> yathāvuttappakāraṃ upakāra-upatthambhanānupālanaparivāraṃ jivhaviññānādināṃ yathārahaṃ vatthudvārabhāvaṃ sādhayamānā tiṭṭhati.

625. Yāvataṃ pana imasmiṃ kāye upādinṇakarūpaṃ nāma atthi sabbattha kāyāyatanā<sup>3</sup> kappāsapaṭaḷe sneho viya yathā<sup>4</sup> vuttappakāraupakāraupatthambhanānupālanaparivāraṇ c'eva<sup>5</sup> hutvā kāyaviññānādināṃ yathārahaṃ vatthudvārabhāvaṃ sādhayamānaṃ tiṭṭhati. Ayam ettha viseso<sup>6</sup> pālipabhedato ca attho cakkhuniddese vuttanayen'eva veditabbo.

Kevalaṃ hi idha cakkhupadassa ṭhāne sotapadādini, rūpapadassa ṭhāne saddapadādini ti passī ti ādinaṃ ṭhānesu tīni<sup>7</sup> ādipadāni ca āgatāni. Nettaṃ p'etaṃ nayanānaṃ p'etaṃ ti imassa pana<sup>8</sup> padadvayaṃ abhāvū dvādasa dvādasa nāmāni honti. Sesaṃ sabbattha vuttasadisam eva.

626. Tattha siyā yadi yāvataṃ imasmiṃ kāye upādinṇakarūpaṃ nāma atthi sabbattha kāyāyatanāṃ kappāsapaṭalasineho<sup>9</sup> viya. Evaṃ sante lakkhaṇasammissatā āpajjati ti<sup>10</sup>. Kasmā? Aññassa aññattha-abhāvato. Yadi evaṃ na sabbattha kāyāyatanānaṃ ti neva paramatthato sabbattha vinibbhujitvā pañ'assa nānakaraṇaṃ paññāpetuṃ<sup>11</sup> na sakkā tasmā evaṃ vuttaṃ.

Yathā hi rūparasūdayo vālukācunṇāni viya vivecetum asakkuneyyatāya<sup>12</sup> aññamaññaṃ vyāpino ti vuccanti na ca paramatthato rūpe raso atthi. Yadi siyā rūpagahaṇen'eva rasagahaṇaṃ gaccheyya. Evaṃ kāyāyatanāṃ pi paramatthato na ca sabbattha atthi na ca sabbattha natthi. Vivecetum asakkuneyyatāya<sup>13</sup> ti evaṃ ettha na lakkhaṇasammissatā<sup>14</sup> āpajjati ti veditabbā.

<sup>1</sup> Dhs. § 609.      <sup>2</sup> Hardy Manual 436.      <sup>3</sup> Dhs. § 613.

<sup>4</sup> kappāsapaṭaselenaho viya yathā M.      <sup>5</sup> vāraṃ eva M.

<sup>6</sup> M. adds seso.      <sup>7</sup> tīni M.      <sup>8</sup> ca M.      <sup>9</sup> kappāsapaṭaselenaho M.

<sup>10</sup> om. M.      <sup>11</sup> Milindap. 63, Majjhima I, 293.

<sup>12</sup> asakkuneyyatāya M.      <sup>13</sup> asak-

kuneyyatāya M.      <sup>14</sup> lakkhaṇaṃ missatā M.



Api ca lakkhaṇādi-vavatthānato<sup>1</sup> pi etesaṃ asammissattā veditabbā.

627. Etesu hi rūpābhigāhātārahābhūtappasādalakkhaṇaṃ datṭhukāmatā-nidānakammasamuṭṭhānabhūtappasādalakkhaṇaṃ vā cakkhu rūpesu āviñjanarasam<sup>2</sup> cakkhuviññānassa ādhārabhāvapaccupaṭṭhānaṃ datṭhukāmatā-nidānakammajabhūtapadaṭṭhānaṃ.

Saddābhigāhātārahābhūtappasādalakkhaṇaṃ<sup>3</sup> sotukāmatā-nidānakammasamuṭṭhānabbūtappasādalakkhaṇaṃ vā sotaṃ saddesu āviñjanarasam<sup>4</sup> sotaviññānassa ādhārabhāvapaccupaṭṭhānaṃ sotukāmatānidānakammajabhūtapadaṭṭhānaṃ.

Gandhābhigāhātārahābhūtappasādalakkhaṇaṃ ghāyitukāmatā-nidānakammasamuṭṭhānabhūtappasādalakkhaṇaṃ vā ghānaṃ gandhesu āviñjanarasam<sup>5</sup> ghānaviññānassa ādhārabhāvapaccupaṭṭhānaṃ ghāyitukāmatā-nidānakammajabhūtapadaṭṭhānaṃ.

Rasābhigāhātārahābhūtappasādalakkhaṇaṃ sāyitukāmatānidānakammasamuṭṭhānabhūtappasādalakkhaṇaṃ vā jivhā rasesu āviñjanarasam<sup>6</sup> jivhaviññānassa ādhārabhāvapaccupaṭṭhānaṃ sāyitukāmatānidānakammajabhūtapadaṭṭhānaṃ.

Phoṭṭhabbābhigāhātārahābhūtappasādalakkhaṇaṃ phusitukāmatā-nidānakammasamuṭṭhānabhūtappasādalakkhaṇaṃ vā kāyo phoṭṭhabbesu āviñjanaraso<sup>7</sup> kāyaviññānassa ādhārabhāvapaccupaṭṭhānaṃ phusitukāmatā-nidānakammajabhūtapadaṭṭhānaṃ.

628. Keci pan' ettha tejādihikānaṃ bhūtānaṃ pasādo cakkhu, vāyupaṭṭhaviññāpādhikānaṃ bhūtānaṃ pasādā sotaghānājivhā, kāyo sabbesaṃ ti vadanti.

Apāre tejādihikānaṃ pasādo cakkhu, vivaravāyu-āpapaṭṭhaviññādhikānaṃ<sup>8</sup> sotaghānājivhākāyā ti vadanti. Te vattabbā: suttam āharathā ti. Addhā suttam eva na dakkhissanti<sup>9</sup>. Keci pan' ettha tejādīnaṃ guṇehi rūpādīhi anuggahabhāvato ti kāraṇaṃ vadanti. Te ca vattabbā. Ko pan' evam

<sup>1</sup> vavatthāpanato M. <sup>2</sup> āviñchana° M. <sup>3</sup> °lakkhaṇā M.

<sup>4</sup> āviñchana° M. <sup>5</sup> om. M. <sup>6</sup> āviñchana° M. <sup>7</sup> āviñchana° M.

<sup>8</sup> °paṭṭhamādhikānaṃ T. <sup>9</sup> na addhā suddhā me va d° M.

āha: rūpādayo tejādīnaṃ guṇā ti<sup>1</sup>. Avinibbhogesu hi bhūtesu<sup>2</sup> ayaṃ imassa guṇo ti na labbhā vattum athā pi vadeyyum. Yathā tesu tesu sambhāresu tassa tassa bhūtassa adhiatāya<sup>3</sup> paṭhavi-ādīnaṃ sandhāraṇādini kiccāni kubatha<sup>4</sup> evaṃ tejādhikesu sambhāresu rūpādīnaṃ adhikabhāvadassanato<sup>5</sup> icchitabbam etaṃ rūpādayo tesam guṇā ti. Te vattabbā: iccheyyāma yadi āpādhikassa<sup>6</sup> āsavassa<sup>7</sup> gandhato paṭhavi-ādhi ke kappāse gandho adhiataro siyā tejādhikassa ca uṇhodakassa vaṇṇato pi sītūdakassa vaṇṇo parihāyetha. Yasmā pan' etaṃ ubhayam pi natthi tasmā parihāyetha me tesam nissayabhūtānaṃ<sup>8</sup> visesakappanaṃ. Yathā avisesa pi ekakalāpe bhūtānaṃ rūparasādayo añña-māññaṃ visadisā<sup>9</sup> honti evaṃ cakkhuppasādādayo avijjā-māne pi aññasmiṃ visesakāraṇe ti gahetabbam etaṃ. Kim pana yaṃ aññamaññaassa asādhāraṇaṃ kammam eva nesaṃ visesakāraṇaṃ. Tasmā kammavisesato etesaṃ viseso, na bhūtavisesato. Bhūtavisesa hi sati pasādo va na uppajjati. 'Samānānaṃ bhūtānaṃ hi pasādo na visamānānaṃ ti' poruṇā.

629. Evaṃ kammavisesato visesavantesu ca etesu cakkhusotāni appattavisaya-gāhakaṇi attano nissayaṃ anallīnani-saye eva visaye viññāṇa-hetuttā. Ghāṇajivhākāyasampattavisaya-gāhakaṇi nissayavasena c'eva sayāni ca attano nissayaṃ allīne yeva visaye viññāṇa-hetuttā. Atthakathāyaṃ pana āpāthagatattā ārammaṇaṃ sampattaṃ nāma. Candamaṇḍalasuriya-maṇḍalānaṃ hi dvācattālīsajojanasahassamat-thake thitānaṃ vaṇṇo cakkhuppasādaṃ ghaṭṭeti. So dūre thatvā paññāyamāno pi sampatto yeva nāma. Taggocarattā cakkhusampattagocaram eva nāma.

Dūre rukkhāṃ chindantānaṃ pi rajakānaṃ ca vattham dhovantānaṃ dūrato va kāyavikāro paññāyati. Saddo pana dhātuparamparāya sotam ghaṭṭetvā<sup>10</sup> saṇikaṃ vavatthānaṃ gacchati ti vuttaṃ.

<sup>1</sup> guṇa hi T.    <sup>2</sup> rūpesu M.    <sup>3</sup> adhiatāya M.    <sup>4</sup> kiccāni kiccatha T. kiccāni icchātha M.    <sup>5</sup> dāssanabhāvato M.    <sup>6</sup> yadi pādikāsu T.    <sup>7</sup> ālavassa M.    <sup>8</sup> pa-hāya tesam niss° M.    <sup>9</sup> visavisā T.    <sup>10</sup> ghaddhetvā T.

630. Tattha kiñcā pi āpāthagatattā ārammaṇaṃ sampattan ti vuttaṃ. Candamaṇḍalādivaṇṇo pana cakkhum sampatto dūre<sup>1</sup> ṭhito va paññāyati. Saddo pi sace saṇikam āgaccheyya dūre<sup>2</sup> uppanno cirena suyeyya paramparāghaṭṭanāya ca āgantvā sotam ghaṭṭento asukadisāya nāmā ti na paññāyeyya tasmā asampattagocarān' ev' etāni. Ahi-ādi-samānāni c'etāni. Yathā hi ahi nāma bahi sittasam-maṭṭaṭṭhāne<sup>3</sup> nābhiramati<sup>4</sup> saṅkāraṭṭhāne tiṇapannagahaṇa-vammikāni yeva pana pavisitvā nipannakāle abhiramati ekaggataṃ apajjati evamevaṃ cakkhum p'etaṃ viśamajjhāsayam maṭṭesu<sup>5</sup> suvaṇṇabhittiādisu nābhiramati<sup>6</sup> oloketum pi na icchati, rūpacittapupphalatāvicittesu<sup>7</sup> yeva pana abhiramati. Tādisesu hi ṭhānesu cakkhumhi appahonte<sup>8</sup> mukham pi vivaritvā oloketukāmā honti. Sumsumāro pi bahi nikkhanto gaḥetabbaṃ na passati akkhini nimiletvā<sup>9</sup> carati. Yadā pana vyāmasatamattam<sup>10</sup> udakaṃ ogāhitvā bilaṃ pavisitvā nipanno hoti tadāssa cittaṃ ekaggaṃ<sup>11</sup> hoti, sukhaṃ supati. Evam evaṃ sotam p'etaṃ bilajjhāsayam ākāsa-sanniṣṭitaṃ kaṇṇacchiddakūpake yeva ajjhāsayam karoti. Kaṇṇacchiddākūso yeva tassa saddasavane paccayo hoti ajaṭākūso pi vaṭṭati yeva. Anto lenasmim hi sajjhāye kayiramāne lenacchadanam blinditvā saddo bahi nikkhamati. Dvāravātapānacchiddehi pana nikkhamitvā dhātuparamparā yeva ghaṭṭento gantvā sotappasādaṃ ghaṭṭeti. Atha tas-mim kāle asukaṃ<sup>12</sup> nāma sajjhāyanti ti lenam piṭṭhe nisinnā jānanti<sup>13</sup>, evaṃ sante sampattagocaratā hoti<sup>14</sup>. Kiṃ pan' etaṃ sampattagocaran ti? Āma sampattagocaram. Yadi evaṃ dūre bheri-ādisu vajjamānesu dūre saddo ti jānanam na bhavēyyā ti no na bhavati. Sotapasādas-mim hi ghaṭṭite dūre saddo āsanne saddo paratīre saddo orimatīre saddo ti tathā tathā jānanākāro hoti dhammatā esā ti. Kiṃ etāya dhammatāya? Yato yato chiddaṃ tato

<sup>1</sup> bhūre M.      <sup>2</sup> siniddhasamm° M. comp. Milindap. 15.

<sup>3</sup> nābhirati M.      <sup>4</sup> maṇḍesu G. maddhesu T.      <sup>5</sup> °pugga-latāvi° M.      <sup>6</sup> ampabhonto T.      <sup>7</sup> nimilitvā M.      <sup>8</sup> vyā-masanamattam T.      <sup>9</sup> ekaggataṃ M.      <sup>10</sup> asuko M.

<sup>11</sup> jāyanti T.      <sup>12</sup> honti T.

tato savanam hoti candasuriyādīnam dassanam viyā ti asam-pattagocaram ev' etaṃ.

631. Pakkhi pi rukke vā bhūmiyaṃ vā na ramati<sup>1</sup>. Yādā pana ekaṃ vā dve vā leḍḍupāte atikkamma ajaṭākāsaṃ pakkhanto<sup>2</sup> hoti tadā ekaggacittataṃ āpajjati. Evam evaṃ ghānam pi ākāsaṃ jhāsayā vātupanissayagandhagocaram. Tathā hi gāvo navavatte<sup>3</sup> deve bhūmiṃ ghāyitvā ghāyitvā ākāśābhīmukhā hutvā vātaṃ ākaḍḍhanti aṅgulīhi gandhapindaṃ gahetvā pi ca upasiṅghanakāle vātaṃ anākaḍḍhanto n'eva tassa gandhaṃ jānāti.

632. Kukkuṛo pi bahi vicaranto khemaṭṭhānaṃ na passati leḍḍuppahārādīhi upadduto<sup>4</sup> hoti, anto gāmaṃ pavisitvā uddhanadvāre<sup>5</sup> chārikaṃ viyūhitvā nipannassa paṇ' assa phāsukaṃ hoti. Evam evaṃ jivhā gāmaṃ jhāsayā āposanissitarasārammaṇā. Tathā hi niyāmarattim samanadhammaṃ katvā pi pāto va pattacivaraṃ ādāya gāmo pavisitabbo<sup>6</sup> hoti sukkhakhādaniyassa ca na sakkā khelena atemitassa rasaṃ jānitum.

633. Sigālo pi bahi caranto ratiṃ na vindati, āmakasusāne manussamaṃsaṃ khāditvā nipannassa' eva paṇ' assa phāsukaṃ hoti. Evam evaṃ kāyo pi upādinnakajjhāsayo paṭhavīnissitaphoṭṭhabbārammaṇo<sup>7</sup>. Tathā hi aññaṃ upādinnakaṃ alabhamānā sattā attano hatthatale sīsaṃ katvā nipajjanti ajjhattikabāhirā c'assa paṭhavī ārammaṇagahane paccayo hoti. Suatthataṃsaṃ pi hi<sup>8</sup> sayanassa hatthe ṭhitānaṃ<sup>9</sup> pi vā phalānaṃ na sakkā anisīdantena vā anippiḷentena<sup>10</sup> vā thaddhamudubhāvo jānitum ti ajjhattikabāhirā paṭhavī etassa kāyapasādassa phoṭṭhabbajānane paccayo hoti. Evam lakkhaṇādivavatthānato p'etesam asammisatā veditabbā.

634. Aññe yeva hi cakkhuppasādassa lakkhaṇarasapaccuppaṭṭhāna-padaṭṭhāna-gocaraṃ jhāsayanissayā, aññe so-

<sup>1</sup> na ca ram° M.      <sup>2</sup> pakkhatto T.      <sup>3</sup> navaddhe T.

<sup>4</sup> upadadāno T.      <sup>5</sup> uddhanatṭhāne M.      <sup>6</sup> gāme pavisitabbo M.      <sup>7</sup> paṭhavīsannissita° M.      <sup>8</sup> susaṇṭhitassa

pi hi M.      <sup>9</sup> ṭhapitānaṃ M.      <sup>10</sup> anuppiḷentena T.

tappasādādinan ti asammissān'eva cakkhāyatanādini api ca tesam asammissatāya ayaṃ upamā ti veditabbā.

Yathā hi pañcavaṇṇaṇaṃ dhajānaṃ ussāpitaṇaṃ kiñcā pi chāyā ekābaddhā viya hoti aññamaññaṃ pana<sup>1</sup> asammissā va yathā ca pañcavaṇṇena kappāsena<sup>2</sup> vatthim katvā dīpe jalite kiñcā pi jālā ekābaddhā viya hoti tassa tassa pana amsuno<sup>3</sup> pāṭiekkam pāṭiekkam jālā aññamaññaṃ asammissā va evaṃ evaṃ kiñcā pi imāni pañcāyatanāni ekasmiṃ attabhāve samosaṭāni aññamaññaṃ pana asammissān'eva. Na kevalaṇ ca imān'eva pañca sesarūpāni pi asammissān'eva. Imasmiṃ hi sarīre heṭṭhimakāyo majjhimakāyo uparimakāyo ti tayo koṭṭhāsā. Tattha nābhito paṭṭhāya heṭṭhā heṭṭhimakāyo nāma. Tasmiṃ kāyadasakam bhāvadasakam āhārasamuṭṭhānāni atṭha utusamuṭṭhānāni atṭha cittasamuṭṭhānāni atṭhā ti catucattālisa rūpāni. Nābhito uddhaṃ yāva galavāṭakā majjhimakāyo nāma. Tattha kāyadasakam bhāvadasakam vatthudasakam āhārasamuṭṭhānādini tīni atṭhakāni ti catupaññāsa rūpāni. Galavāṭakato uddhaṃ uparimakāyo nāma. Tattha cakkhudasakam sotadasakam ghānadadasakam jivhādasakam kāyadasakam bhāvadasakam āhārasamuṭṭhānādini tīni atṭhakāni ti caturāsīti rūpāni. Tattha cakkhuppasādassa paccayāni cattāri mahābhūtāni vaṇṇo gandho raso oja jvitindriyaṃ cakkhuppasādo ti idaṃ ekantato avinibbluttānaṃ dasannaṃ<sup>4</sup> na nippannarūpānaṃ vasena cakkhudasakam nāma. Iminā nayena sesāni pi veditabbāni.

Tesu heṭṭhimakāye rūpaṃ 'majjhimakāya-uparimakāya-rūpehi saddhiṃ asammissam, sesakāyadvaye pi rūpaṃ itarehi saddhiṃ asammissam eva. Yathā hi sūyaṇhasamayā pabbatacchāyā ca rukkhacchāyā ca ekābaddhā viya hoti aññamaññaṃ pana asammissā va evaṃ imesu pi kāyesu catucattālisa catupaññāsa caturāsīti ca rūpāni kiñcā pi ekābaddhāni viya aññamaññaṃ pana asammissān' evā ti.

635. Rūpāyatananiddese<sup>5</sup> vaṇṇo va vaṇṇanibbhā. Ni-bhāti ti vā nibbhā cakkhuviññānassa pākāṭā hoti ti attho.

<sup>1</sup> M. *add*s tassa tassa pana. <sup>2</sup> kammāsena M. <sup>3</sup> asuno T.  
+ avinibbluttānaṃ dassanaṃ T. <sup>5</sup> Dhs. § 617.

Vanno va nibhā vaṇṇanibhā. Saddhiṃ nidassanena sanidassanaṃ cakkhuviññāṇena passitabban ti attho.

Saddhiṃ paṭighena sappatighaṃ paṭighaṭṭananighaṃ sanajanakan ti attho. Nīlādisu ummāpupphasamānaṃ<sup>1</sup> nīlaṃ, kaṇikārapupphasamānaṃ pītakaṃ, bandhujīvaka-pupphasamānaṃ lohitaṃ, osadhītārakasamānaṃ odātakaṃ, jhāmaṅgārasamānaṃ kālakaṃ, mandarattaṃ sinduvārakaṇavīramakūlasamānaṃ mañjeṭṭhakaṃ, harittacahemavaṇṇaṃ kāmāṃ sumukhapakkamā ti. Ettha pana kiñcā pi hari ti suvaṇṇaṃ vuttaṃ. Parato paṇ' assa jātarūpagahaṇena gahitattā idha sāmāṃ hari nāma. Imāni satta vatthūṃ anāmasitvā sabhāven' eva<sup>2</sup> dassitāni. Harivaṇṇan ti haritasaddalavaṇṇaṃ. Ambaṅkuravaṇṇan ti<sup>3</sup> ambaṅkurena samānavavaṇṇaṃ. Imāni dve vatthūṃ āmasitvā dassitāni, dīghādini dvādasavohārato dassitāni. So ca tesāṃ vohāro upanidhāya siddho c'eva sannivesasiddho ca. Dīghādini hi aññamaññaṃ upanidhāya siddhāni, vaṭṭādini sannivesavisesena. Tattha rassaṃ upanidhāya tato uccataraṃ dīghaṃ<sup>4</sup>, taṃ upanidhāya tato nicataraṃ rassaṃ, thūlaṃ upanidhāya tato khuddakataṃ anukaṃ, taṃ upanidhāya tato mahantataṃ thūlaṃ, cakkasaṇṭhānaṃ vaṭṭaṃ, kukkuṭaṇḍasaṇṭhānaṃ parimaṇḍalaṃ, catūhi aṃsehiyuttaṃ caturaṃsaṃ. Chaḷaṃ sūdisu pi es'eva nayo.

Ninnan ti onataṃ, thalaṃ ti unnataṃ. Tattha yasmā dīghādini phusitvā pi sakkā jānitum, nīlādini paṇ' eva na sakkā tasmā na nippariyāyena dīghaṃ rūpāyatanam tathā rassādini, taṃ taṃ nissāya pana tathā tathā ṭhitam dīghaṃ rassan ti tena tena vohārena rūpāyatanam ev' ettha bhāsitan ti veditabbaṃ.

Chāyā ātapo ti idaṃ aññamaññaṃ paricchinnaṃ. Tathā āloko andhakāro ca abbhā mahikā ti ādini cattāri vatthūn' eva dassitāni. Tattha abbhā ti valāhako, mahikā ti himaṃ. Imehi catūhi abbhādinaṃ vaṇṇaṃ dassitā. Candamaṇḍalassa vaṇṇanibhā ti ādihī tesāṃ tesāṃ pabhā-

<sup>1</sup> 'ummārapuppha'M.

<sup>2</sup> abhāven' eva M.

<sup>3</sup> ambaṃ

kumanti T. ambukuravaṇṇanti M.

<sup>4</sup> dighattaṃ T.

vaṇṇā dassitā. Tattha candamaṇḍalādīnaṃ vatthūnaṃ<sup>1</sup> evaṃ viśeso veditabbo.

636. Sovannaṃmayam rajatapaticchannaṃ ekūnapannaśa-  
yojanāyāmaṇḍalāraṃ Candassa devaputtassa vimānaṃ can-  
damaṇḍalaṃ nāma sovaṇṇamayam phalikapaticchannaṃ  
samapaññāsayojanāyāmaṇḍalāraṃ. Suriyassa devaputtassa  
vimānaṃ suriyamaṇḍalaṃ nāma, sattaratanamayāni satta-  
tṭhadvādasayojanāyāmaṇḍalāraṇi tesam tesam devaputtānaṃ  
vimānāni tārakarūpāni nāma.

Tattha cando heṭṭhā suriyo upari, ubhinnaṃ antaraṃ  
yojanaṃ hoti. Candassa heṭṭhimantato suriyassa upariman-  
tato yojanasataṃ hoti. Dvīsu vassesu nakkhattatāraḷā  
gacchanti. Etesu pana tīsu cando dandhagamano<sup>2</sup>, suriyo  
sīghagamano, tāraḷā sīghagamana. Kālena candimasuri-  
yānaṃ purato honti, kālena pacchā ādāsamaṇḍalaṃ  
kaṃsamayaṃ.

Maṇi ti ṭhapetvā veḷuriyaṃ. Seso joti rasādiāneka-  
ppabhedo.

Saṅkho sāmuddiko, muttā sāmuddikā sesā pi. Velu-  
riyo ti veḷuvannaṃmaṇi. Jātarūpaṃ vuccati Satthu vaṇṇo.  
Satthā hi suvaṇṇavannaṃ suvaṇṇavannaṃ pi Satthu vaṇṇaṃ.  
Rajataṃ vuccati kaḷāpaṇo. Lohamāsako dārumāsako jatu-  
māsako ye ye vohāraṃ gacchanti ti vuttaṃ. Taṃ sabbam  
pi idha gahitaṃ. Yaṃ vā pan' aññaṃ pi ti iminā pāli-  
āgataṃ ṭhapetvā sesaṃ taṭṭikapiḷotikakaṇṇakavaṇṇādibhe-  
daṃ<sup>3</sup> rūpaṃ gahitaṃ. Taṃ hi sabbam ye-vā-panakesu  
paviṭṭhaṃ. Evaṃ etaṃ nīlā dīnābhedenā bhinnam pi rūpaṃ  
sabbam lakkhaṇādihi abhinnaṃ eva.

637. Sabbam h'etaṃ cakkhupaṭiḥananaḷakkhaṇaṃ rūpaṃ  
cakkhuvīññāṇassa visayabhāvarasaṃ tass 'eva gocarapaccu-  
paṭṭhānaṃ catumahābhūtapadaṭṭhānaṃ. Yathā c'etaṃ  
tathā sabbāni pi upādārūpāni. Yattha pana viśeso atthi  
tathā vakkhāma. Sesam ettha cakkhāyatanaṇiddese vutta-  
nayaṇ' eva veditabbaṃ.

<sup>1</sup> vatthum M.

<sup>2</sup> dandagamano M.

<sup>3</sup> Comp. Jāt. I, 141, Samantapās. 325.

Kevalam hi tattha cakkhupubbaṅgamo niddeso, idha rūpapubbaṅgamo, tattha va cakkhum p'etan ti ādini cuddasa nāmāni, idha rūpaṃ p'etan ti ādini tīni. Sesam tādīsam eva. Yathā hi catūhi catūhi nayehi maṇḍetvā<sup>1</sup> cakkhum vavatthāpetum terasa vārā vuttā idhā pi te tath'eva vuttā ti.

638. Saddāyatanaṇidde<sup>2</sup> bherisaddo ti mahābheripataḥabheriṇaṃ<sup>3</sup> saddo, mudingasaṅkhapaṇavasaddā pi mudingādippaccayā saddā, gītaṇṅkhāto saddo gītasaddo, vuttā va sesaṇaṃ viṇāḍiṇaṃ tantibaddhānaṃ<sup>4</sup> saddo vāḍita-saddo, sammasaddo ti kamsatālakatthataḷasaddo. Pāṇisaddo ti pāṇipahārasaddo.

Sattānaṃ nigghosaṇasaddo ti bahunnaṃ sannipatitānaṃ apaññāyamaṇapadavyaṇjanaṇigghosaṇasaddo. Dhātūnaṃ sannighātaṇasaddo ti rukkhāḍiṇaṃ aṇṇamaṇṇiṇaṇighamsaṇgaṇḍikākotāṇadisaddo<sup>5</sup>. Vātassa vāyato saddo vātaṇasaddo, udakassa sandamaṇassa vā paṭihatassa vā saddo udaka-saddo, maṇussaṇaṃ sallāpāḍisaddo maṇussaṇasaddo, taṃ ṭhapetvā seso sabbo pi amaṇussaṇasaddo. Iminā pada-dvayena sabbo pi saddo pariyaḍiṇṇo. Evaṃ sante pi vaṃsaphālaṇapilotikaphālaṇāḍisu pavatto pāliyaṃ aṇāgataṇasaddo ye-vā-panakattāṇaṃ pavittāṇaṃ pavittḥo ti veditabbo. Evaṃ ayaṃ bherisaddāḍiṇā bhedena bhinnaṃ pi saddo lak-khaṇāḍiḥi abhinno yeva. Sabbo pi h'esa sotapaṭiṇaṇaṇa-lakkaṇo saddo sotaviṇṇāṇassa viṇayaḥbhāvaraṇo tass'eva gocaṇapaccupaṭṭhāno. Sesam cakkhāyatanaṇiddeṇo vutta-nayaṇ'eva veditabbaṃ.

Idhā pi hi catūhi catūhi nayehi paṭimaṇḍitā terasa vārā vuttā, teṇaṃ attho sakkā vuttanaye jāṇitun ti na vitthārito.

639. Gandhāyatanaṇidde<sup>6</sup> mūlaḡandho ti. Yaṃ kiṇci mūlaṃ paṭicca nibbatto gandho sāragaṇdhāḍisu pi ca es'eva nayo.

Asiddhaḍussiddhānaṃ ūkāḍiṇaṃ gaṇdho āmagandho-maccaṇasakalikaṇpūtiṃaṃsaṇkiliṭṭhaṇsappiāḍiṇaṃ gaṇdho viṇsagaṇdho<sup>7</sup>.

<sup>1</sup> paṭimaṇḍetvā M.      <sup>2</sup> Dhs § 621—624.      <sup>3</sup> °pahata° M.

<sup>4</sup> tantibandānaṃ M.      <sup>5</sup> Comp. Cullavagga VI. 17. 1:

<sup>6</sup> Dhs. § 625—628.      <sup>7</sup> missagaṇdha C. G. viṇsagaṇdho M.



Sugandho ti itthagandho, duggandho ti anitthagandho. Iminā padadvayena sabbo pi gandho pariyādinno. Evaṃ sante pi kannakagandhapilotikagandhādayo<sup>1</sup> pāliyaṃ anāgatā. Sabbe pi gandhā ye-vā-panakattḥānam pavittḥā ti veditabbā.

Evaṃ ayaṃ mūlagandhādinaṃ bhedenā bhinno pi gandho lakkhaṇādīhi abhinno yeva. Sabbo pi h'esa ghānapaṭiḥanana-lakkhaṇo gandho ghānaviññāpassa visayabhāvaraso, tass' eva gocarapaccupattḥāno, sesaṃ cakkhāyatananiddese vuttanayen' eva veditabbam. Idhā pi hi tath' eva dvipaññāsa nayapaṭimaṇḍitā terasa vārā vuttā, te atthato pākātā eva.

640. Rasāyatananiddese<sup>2</sup> mūlaraso ti yaṃ kiñci mūlaṃ paṭicca nibbattaraso. Kandharasādisu pi es' eva nayo.

Ambilan ti takkambilādi, madhuran ti ekantato go-sappiādi. Madhu pana kasāvayuttaṃ ciranikkhattam<sup>3</sup> kasāvaṃ hoti phāṇitam khāriyuttakaṃ ciranikkhattam<sup>4</sup> khāriyam<sup>5</sup> hoti. Sappi pana ciranikkhattam vaṇṇagandhe jahantam pi rasaṃ na jahati ti tad eva ekantamadhuraṃ.

Tittakan ti nimbapaṇṇādi, kaṭukan ti siṅgiveramari-cādi, loṇikan ti sāmuddikaloṇādi, khārikan ti vātingaṇa-kalīrādi, lapilan<sup>6</sup> ti badarasālavakapiṭṭhasālavādi, kasāvan ti haritakādi<sup>7</sup>. Ime sabbe pi rasā vatthuvaseṇa vuttā. Tam tam vatthuko pan' ettha raso va ambilādīhi nāmehi vutto ti veditabbo.

Sādū<sup>8</sup> ti ittharaso, asādū<sup>9</sup> ti anittharaso. Iminā padadvayena sabbo pi raso pariyādinno. Evaṃ sante pi leḍḍurasabhittirasapilotikarasādayo pāliyaṃ anāgatā. Sabbe pi rasā ye-vā-panakattḥānam pavittḥā ti veditabbā.

Evaṃ ayaṃ mūlarasādinaṃ bhedenā bhinno pi raso lakkhaṇādīhi abhinno yeva, sabbo pi h'esa jivhāpaṭiḥanana-lakkhaṇaraso jivhāviññāpassa visayabhāvaraso tass' eva gocarapaccupattḥāno.

Sesaṃ cakkhāyatananiddese vuttanayen' eva veditabbam.

<sup>1</sup> °pilohtagandho M.

<sup>2</sup> Dhs. § 629—632.

<sup>3</sup> °nikkhat-

taṃ M.

<sup>4</sup> °nikkhattam M.

<sup>5</sup> khārikaṃ M.

<sup>6</sup> lam-

pilan M.

<sup>7</sup> māritako M.

<sup>8</sup> sādū M.

<sup>9</sup> asādū M.

Idhā pi hi tath 'eva dvipaññāsanayapaṭimaṇḍitā terasa vārā vuttā.

641. Itthindriyaniddese<sup>1</sup> yan ti kāraṇavacanam. Yena kāraṇena itthiyā itthilingādini honti ti ayam ettha attho. Tattha līṅgaṇaṃ ti saṅghānam. Itthiyā hi hatthapādagīvā-udarādīnaṃ saṅghānam na purisassa viya hoti. Itthinam hi hetthimakāyo visado hoti, uparimakāyo avisado hatthapādā khuddakā, mukhaṃ khuddakam. Nimmittan ti sañjānam. Itthinam hi uramaṃsaṃ visadam hoti, mukhaṃ nimmasudāṭhikam<sup>2</sup>, kesabandhavatthagahaṇam pi na purisānaṃ viya hoti. Kuttan ti kiriya. Itthiyo hi daharakāle suppakamusalake hi kilanti, dhitalikāya<sup>3</sup> kilanti, mattikavākena<sup>4</sup> suttakam nāma kantanti.

Ākappo ti gamaṇādiakāro. Itthiyo hi gacchamānā avisadam<sup>5</sup> gacchanti, tiṭṭhamānā<sup>6</sup> nipajjamānā nisīdamānā khādamānā bhuñjamānā avisadam<sup>7</sup> bhuñjanti, purisaṃ pi hi avisadam disvā 'mātugāmo viya gacchati tiṭṭhati nipajjati nisīdati khādati bhuñjati ti' vadanti. Itthattam itthibhāvo ti ubhayaṃ ekatthaitthisabhāvo ti attho. Ayam kammajo paṭisaṇḍhi samuṭṭhito, itthilingādi pana na itthindriyaṃ, itthindriyaṃ paṭicca pavatte samuṭṭhitam yathā bīje sati bījaṃ paṭicca rukkho vaḍḍhitvā sākhāviṭāpasampanno ākāsaṃ<sup>8</sup> pūretvā tiṭṭhati.

Evam evam itthibhāvasaṅkhāte itthindriye sati itthilingādini honti. Bījaṃ<sup>9</sup> viya hi itthindriyaṃ bījaṃ paṭicca vaḍḍhitvā ākāsaṃ pūretvā thitarukkho viya itthindriyaṃ paṭicca itthi līṅgādini pavatte samuṭṭhahanti. Tattha itthindriyaṃ na cakkhuviññeyyaṃ manoviññeyyaṃ eva, itthilingādini cakkhuviññeyyāni pi manoviññeyyāni pi<sup>10</sup>. Idam taṃ rūpaṃ yathā cakkhundriyādini purisassa pi honti, na evaṃ niyamato pana itthiyā eva itthindriyaṃ purisindriye pi es'

<sup>1</sup> Dhs. § 633.    <sup>2</sup> °dādhikam K.    <sup>3</sup> citta ta likāya M.

<sup>4</sup> mattikavākkena M. matikatakkena C. G. T.    <sup>5</sup> avisa-  
dā M.    <sup>6</sup> diṭṭha° M.    <sup>7</sup> abhisadā M.    <sup>8</sup> viṭṭāpasam-

panno hutvā ākāsi M.    <sup>9</sup> dvijaṃ T.    <sup>10</sup> M. adds Idan  
taṃ rūpaṃ itthindriyaṃ ti. Id°

eva nayo. Purisalingādi pana itthilingādīnaṃ paṭipakkhato veditabbāni.

Purisassa hi hattha-pāda-gīvā-udarādīnaṃ<sup>1</sup> saṅghānaṃ na itthiyā viya hoti. Purisānaṃ hi uparimakāyo visado hoti, heṭṭimakāyo avisado, hattha pādā mahantā, mukhaṃ mahantaṃ, uramamsaṃ avisadaṃ<sup>2</sup>, massu dāṭhikā uppajjanti, kesabandhavatthagahaṇaṃ na itthīnaṃ viya hoti, dahara-kāle rathanaṅgalakādihi kiṇanti vālikā pāḷim katvā vāpin nāma gaṇhanti, gamanādīni visadāni honti, itthim pi gamanādīni visadāni kurumānaṃ (disvā) 'puriso viya gacchati ti' ādīni vadanti. Sesam itthindriye vuttasadisam eva. Tattha itthibhāvalakkhaṇaṃ itthindriyaṃ, itthi ti pakāsanarasam itthilinganimittakuttākappānaṃ kārāṇabhāvacuppaṭṭhānaṃ.

642. Purisabhāvalakkhaṇaṃ purisindriyaṃ<sup>3</sup> puriso ti pakāsanarasam purisalinganimittakuttākappānaṃ kārāṇabhāvaccuppaṭṭhānaṃ. Ubhayaṃ p'etaṃ paṭhama kappikānaṃ pavatte samuṭṭhāti, aparabhāgena paṭisandhiyaṃ paṭisandhisamuṭṭhitam pi pavatte samuṭṭhitam pi pavatte calati parivattati. Yath' āha:

Tena kho pana samayena aññatarasse bhikkhuno itthi lingaṃ pātubhūtaṃ hoti. Tena kho pana samayena aññatarassā bhikkhuniyā purisalingaṃ pātubhūtaṃ hoti ti. Imesu pana dvīsu purisalingaṃ uttamaṃ, itthilingaṃ hīnaṃ, tasmā purisalingaṃ balava-akusalakammēna<sup>4</sup> antaradhāyati, itthilingaṃ dubbalakusalena paṭiṭṭhāti, itthilingaṃ pana antaradhāyantaṃ dubbala-akusalena antaradhāyati, purisalingaṃ balavakusalena paṭiṭṭhāti. Evam ubhayaṃ pi akusalena antaradhāyati, kusaleṇa paṭilabbhati ti veditabbaṃ.

643. Ubhatovyañjanakassa pana kiṃ ekaṃ indriyaṃ udāhu dve ti? Ekaṃ tañ cakho itthiubhato vyañjanakassa itth indriyaṃ, puriso-ubhatovyañjanakassa purisindriyaṃ. Evam sante dutiyavyañjanakassa abhāvo āpajjati. Itthindriyaṃ hi vyañjanakāraṇaṃ vuttaṃ tañ ca tassa natthi ti na tassa itthindriyaṃ vyañjanakāraṇaṃ.

<sup>1</sup> 'urādīnaṃ M.

<sup>2</sup> visadaṃ M.

<sup>3</sup> Dhs. § 634.

<sup>4</sup> 'akusalena M.

Tasmā sadā abbhāvato itthi-ubhatovyañjanakassa hi. Yādā itthiyā rāgacittam uppajjati tadā purisavyañjanam pākataṃ hoti, itthi vyañjanam paṭicchannam gūḷham hoti, tathā itarassa itaram, yadi ca tesam indriyam dutiyavyañjanakāraṇam bhaveyya sadā<sup>2</sup> pi vyañjanadvayam tittḥeyya na pana tittḥati. Tasmā veditabbam ev' etaṃ na tassa taṃ vyañjanakāraṇam kammasaḥāyam pana rāgacittam ev' etaṃ<sup>3</sup> kāraṇam.

Yasmā c'assa ekam eva indriyam hoti tasmā itthi-ubhatovyañjanako sayam pi gabbhaṃ gaṇhāti param pi gaṇhāpeti, purisa-nbhatovyañjanako param gabbhaṃ gaṇhāpeti sayam pana na gaṇhāti ti.

644. Jīvitindriyaniddese<sup>4</sup> yaṃ vattabbam taṃ heṭṭhā arūpajīvitindriye vuttaṃ eva.

Kevalam hi tattha yo tesam arūpīnam dhammānaṃ ti vuttaṃ idha rūpajīvitindriyattā yo tesam rūpīnam dhammānaṃ ti ayam eva viseso. Lakkhaṇādini paṇ'assa evaṃ veditabbāni saḥajārūpānupālanalakkhaṇajīvitindriyam tesam pavattanarasam tesam yeva ṭhapanapaccupaṭṭhānaṃ yāpāyitabbabhūtapadaṭṭhānaṃ ti<sup>5</sup>.

645. Kāyaviññatti niddese<sup>6</sup> kāyaviññatti ti. Ettha tāva kāyena attano bhāvaṃ viññāpento taṃ tiracchānehi pi purisānaṃ purisehi vā tiracchānānaṃ pi kāyagahaṇānusārena gahitāya etāya bhāvo viññāyati ti viññatti, sayam kāyagahaṇānusārena viññāyati ti pi viññatti, kāyena samvaro<sup>7</sup> sādḥu ti ādisu āgato copanasankhāto kāyo ca viññatti kāyaviññatti. Kāyavipphandanena addhippāyaviññāpanahetuttā sayāṃ ca tathā viññeyyattā kāyena viññatti ti pi kāyaviññati, kusalacittassa vā ādisu aṭṭhahi kāmāvacarehi abhiññācittena cā ti navahi cित्तेhi kusalacittassa vā dvādasahi pi akusalacittēhi akusalacittassa vā aṭṭhahi mahākiriyaḥi dvīhi parittakiriyaḥi<sup>8</sup> abhiññāpattāya ekāya rūpāvacarakiriyaḥi ti ekādasahi kiriyaḥi avyākatacittassa vā. Ito aññāni hi cittaṇi viññattim na janenti<sup>9</sup>,

<sup>1</sup> Kasmā M.    <sup>2</sup> saddā M.    <sup>3</sup> ettha M.    <sup>4</sup> Dhs. § 635.

<sup>5</sup> yāvasitabba<sup>o</sup> T.    <sup>6</sup> Dhs. § 636.    <sup>7</sup> samvaro om. T.

<sup>8</sup> ahetukakiriyaḥi M.    <sup>9</sup> jānanti T.

sekhāsekhaputhujjanānaṃ pana ettakeh' eva cittehi viññatti hoti ti. Etesaṃ kusalādīnaṃ vasena tihi padehi hetuto dassitā.

Idāni chahi padehi phalato dassetuṃ abhikkamantassa vā ti ādivuttam. Abhikkamādayo hi viññattivāsena pavattattā viññattiphalaṃ nāma tattha abhikkamantassa vā ti purato kāyaṃ abhiharantassa.

Paṭikkamantassā ti pacchato paccāharantassa.

ĀloKentassā ti ujukaṃ pekkhantassa.

Vilokentassā ti iti c'iti ca pekkhantassa.

Samminjēntassā ti<sup>1</sup> sandhiyo saṅkocentassa.

Pasārentassā ti sandhiyo paṭippanāmentassa.

Idāni chahi padehi sabhāvato gassetuṃ kāyassa thambhanā ti ādi vuttam. Tattha kāyassā ti sarīrassa. Kāyaṃ thambhetvā thaddhaṃ karoti ti thambhanā. Tam eva upasaggena vaḍḍhetvā santhambhanā ti āha. Balavataraṃ vā thambhanā santhambhanā. Santhambhitattan ti<sup>2</sup> santhambhitabhāvo.

Viññāpanavasena viññatti. Viññāpanā ti viññāpanakāro. Viññāpitabhāvo viññāpitattam. Sesam ettha yaṃ vattabbaṃ taṃ heṭṭhā dvārakathāyaṃ vuttam eva.

646. Tathā vacīviññattiyaṃ vacīviññattī ti<sup>2</sup>. Padassa pana niddesapadānaṃ ca attho tattha na vutto. So evaṃ veditabbo: Vācāyaṃ attano bhāvaṃ viññāpentānaṃ tiracchānehi pi purisānaṃ purisehi vā tiracchānānaṃ pi vacīgahaṇānusārena gahitāya<sup>3</sup> etāya bhāvo viññāyati ti viññatti, sayāṃ vacīgahaṇānusārena viññāyati ti pi viññatti, sādhu vācāya samvaro ti ādisu āgatā<sup>4</sup> copanasāṅkhātā vacī eva viññatti ti, vacī ghosena adhippāyaviññāpanahetuttā sayāṃ ca tathā viññeyyattā vācāya viññatti ti pi vacī viññatti. Vācā girā ti ādisu vuccati ti vācā, giriyaṃ ti girā, vyappattho<sup>5</sup> vākyabhedo. Vākyaṃ ca taṃ patho ca atthaṃ nātukāmānaṃ nāpetukāmānaṃ cā ti pi vyappatho. Udīrayati ti udīraṇaṃ. Ghussati ti ghoso, kariyati ti kamamaṃ, ghoso ca kammaṃ ghosakammaṃ. Nānappakārehi

<sup>1</sup> samantassā ti M.

<sup>2</sup> Dhs. § 637.

<sup>3</sup> gatāya T.

<sup>4</sup> āhata T.

<sup>5</sup> vyappattho T.

kato ghoso ti attho. Vaciyā bhedo vacībhedo. So pana na bhaṅgo. Pabhedagatā vācā evā ti nāpanattham vācā vacī bhedo ti vuttam. Imehi sabbehi pi padehi sadda vācā va dassitā. Idāni tāya vācāya saddhiṃ yojetvā heṭṭhā vuttatṭhānam<sup>1</sup> viññatti ādinam padānam vasena tiḥ'ākārehi sabhāvato vācā. Tam dassetum yā tāya vācāya viññatti ti ādi vuttam. Tam heṭṭhāvuttanayattā uttānattham eva.

Idāni viññatti samuṭṭhāpakacittesu asammohattham dvatimsa-chabbīsa ekūnavīsa soḷasa pacchimā ti idaṃ pakīṇakam veditabbam.

Dvatimsa cittāni hi rūpam samuṭṭhāpentī, iriyāpatham upatthambhenti, duvidham pi viññattim janenti<sup>2</sup>.

Chabbīsa ti viññattim eva najanenti, itaram dvayam karonti, ekūnavīsati rūpam eva samuṭṭhāpentī, itaram dvayam na karonti. Soḷasa imesu tisu pi na karonti<sup>3</sup>, tattha dvatimsā ti heṭṭhā vuttān' eva<sup>4</sup> kāmāvacarato aṭṭha kusalāni, dvādasa akusalāni, kiriyato dasa cittāni sekhaputhujjanānam abhiññācittam khīṇāsavānam abhiññā cittan ti.

Chabbīsati rūpāvacarato pañca kusalāni pañca kiriyāni, arūpāvacarato cattāri kusalāni cattāri kiriyāni cattāri magga cittāni cattāri phala cittāni ti.

Ekūnavīsati kāmāvacarakusalavipākato ekādasa akusalavipākato dve kiriyamanodhāturūpāvacarato pañca vipākacittāni ti.

Soḷasā ti dve pañca viññāpāni sabbasattānam paṭisandhi cittam khīṇāsavānam cuticittam āruppe cattāri vipākacittāni ti.

Imāni soḷasa rūpa-iriyāpathaviññānāni ekam pi na karonti aññāni pi bahūni āruppe uppannāni anokāsagatatā rūpam na samuṭṭhāpentī yāni pana kāyaviññattim samuṭṭhāpentī tān 'eva vacīviññatti ti<sup>5</sup>.

647. Ākāsadhātuniddese<sup>6</sup> na kasati na nikasati kasitum chinditum bhinditum va<sup>7</sup> na sakkā ti ākāso, ākāso va

<sup>1</sup> yuttatthānam T.    <sup>2</sup> gahenti T.    <sup>3</sup> Soḷasa imesu ekā pi nakaronti T. ekam pi nakaronti M.    <sup>4</sup> vuttānāyena'eva M.

<sup>5</sup> na tān'eva kāya vacī vinnattiyo pi M.    <sup>6</sup> Dhs. § 638.

<sup>7</sup> kassati na nikassati kassitum vā chinditum vā M.

ākāsagataṃ<sup>1</sup>, khelagatādīni viya ākāso ti vā gatan ti ākā-sagataṃ. Na haññati ti aghaṃ, aghaṭṭaniyaṃ ti attho. Aghaṃ eva aghagataṃ<sup>2</sup>, chiddaṭṭhena vivaro, vivaro ca vivaragataṃ asaṃphuṭṭhaṃ catūhi mahābhūtehi ti. Etehi asaṃphuṭṭhaṃ nissatākāsaṃ<sup>3</sup> taṃ kathitaṃ.

Lakkhaṇādito pana rūpaparicchedalakkhaṇā ākāsadhātu rūpaparisantappakāsanarasā<sup>4</sup> rūpamariyādapaccupaṭṭhānā asaṃphuṭṭhabhāvachiddavivarabhāvapaccupaṭṭhānā vā pa-richinnarūpapadatṭhānā. Yāya paricchinnesu rūpesu idam ito uddham adho tiriyaṃ ti ca hoti.

648. Ito paresu<sup>5</sup> rūpassa lahutādinam<sup>6</sup> niddesā cittassa lahutādisu vuttanayaṃ 'eva veditabbā. Lakkhaṇādito paṇ' ettha adandhatālakkhaṇā rūpassa lahutā<sup>7</sup> rūpānam ga-rubhāvavinodanarasā lahuparivattitapaccupaṭṭhānū lahurū-papadatṭhānā.

Athaddhatālakkhaṇā rūpassa mudutā<sup>8</sup> rūpānam thad-dhabhāvavinodanarasā sabbakiriyāsu avirodhita paccupaṭṭhā-nā mudurūpapadatṭhānā.

Darīra kiriyānukūlakammaññabhāvalakkhaṇā rūpassa kammaññatā<sup>9</sup> vinodanarasā adubbala bhāvapaccupaṭṭhānā kammaññarūpapadatṭhānā. Etā pana tisso aññamaññiṃ vijahanti.

649. Evaṃ sante pi yo arogino viya rūpānam lahubhāvo adandhatūlahuvattippakāro<sup>10</sup> rūpadandhattakaradhātukkhobha paṭipakkhapaccayasamuṭṭhāno so rūpavikāro rūpassa lahutā.

650. Yo suparimadditacammass 'eva rūpānam mudubhāvo sabbakiriyāvisesesu vasavattanabhāvamaddavappakāro rū-patthaddhattakaradhātukkhobhapāṭipakkhapaccayasamuṭ-thāno so rūpavikāro rūpassa mudutā.

651. Yo pana suddhanta suvaṇṇass'<sup>11</sup> eva rūpānam kam-maññabhāvo sarīra ki riyānukūlabhāvavappakāro sarīrakiriyā-

<sup>1</sup> T. *inserts* ākāso va ākāso. <sup>2</sup> appam eva appagataṃ T. ayam eva aghagataṃ M. <sup>3</sup> nijjatakākūsaṃ M. <sup>4</sup> rū-paparintappako T. <sup>5</sup> paro T. <sup>6</sup> Dhs. § 639—646.

<sup>7</sup> Dhs. § 639. <sup>8</sup> Dhs. § 640. <sup>9</sup> Dhs. § 641. <sup>10</sup> pa-ripattippakāro M. <sup>11</sup> suddhantasuv<sup>o</sup> T. M.

nam ananukūlabbhāvakaradhātukkhobhapatīpakkhapaccaya-samuṭṭhāno so rūpavikāro rūpassa kammaññatā ti. Evam etāsam viseso veditabbo. Etā pana tisso pi kammaṃ kātum na sakkonti āhārādayo ca karonti. Tathā hi yogino 'ajja amhehi bhojanam sappāyam laddham kāyo no lahu mudu kammañño ti' vadanti, ajja utusappāyam laddham, ajja amhākaṃ cittaṃ ekaggam, kāyo no lahu mudu kammañño ti vadanti ti.

652. Upacayasantati niddesesu<sup>1</sup> āyatanān anti adḍhekādasannaṃ rūpāyatanānaṃ ācayo ti nibbattati<sup>2</sup>. So rūpassa upacayo ti. Yo āyatanānaṃ ācayo punappuna nibbattamānānaṃ so<sup>3</sup> rūpassa upacayo nāma hoti. Vaḍḍhi ti attho.

653. Yo rūpassa upacayo sā sūpassa santatī<sup>4</sup> ti. Yā evaṃ upacitānaṃ rūpānaṃ vaḍḍhitato uttaritaraṃ pavattikāle sā rūpassa santati nāma hoti. Pavatti ti attho. Nadditire katakūpasmiṃ hi udakuggamanakālo viya ācayo nibbatti, paripunnakālo viya upacayo vaḍḍhi<sup>5</sup>, ajjhottharivā gamanakālo viya santati pavatti ti veditabbā.

Evam kiṃ kathitaṃ hoti ti? Āyatanena ācayo kathito, ācayena āyatanam kathitaṃ, ācayo ca kathito, āyatanam eva kathitaṃ. Evam pi kiṃ kathitaṃ hoti ti? Catusantatirūpānaṃ ācayo upacayo nibbatti vaḍḍhi kathitā. Atthato hi ubhayam p'etaṃ jātirūpass' evādhivacanam. Ākāra-nānattena pana veneyyavasena ca upacayo santati ti uddeśadesanaṃ katvā yasmā ettha atthato nānattam natthi tasmā niddese yo āyatanānaṃ ācayo so rūpassa upacayo, yo rūpassa upacayo sā rūpassa santatī ti vuttam. Yasmā ca ubhayam p'etaṃ jātirūpass' ev' ādhivacanam tasmā ettha ācayalakkaṇo rūpassa upacayo pubban tato rūpānaṃ ummujjāpanaraso niyyātanapaccupaṭṭhāno paripunnabhāvapaccupaṭṭhāno vā upacitarūpapadaṭṭhāno. Pavattilakkhaṇarūpassa santati anuppabandhanarasā anupacchedapaccupaṭṭhānā ti veditabbā.

654. Jaratāniddese<sup>5</sup> jīraṇakavasena jarā. Ayam ettha

<sup>1</sup> Dhs. § 642.

<sup>2</sup> nibbatti M.

<sup>3</sup> va M.

<sup>4</sup> Dhs. § 643

<sup>5</sup> Dhs. § 644 Ps 256.



sabhāvaniddeso, jīraṇakāro, jīraṇatā, khaṇḍiccan ti ādayo kālātikkame kiccaniddeso pacchimā dve pakatiniddesā. Ayam hi jarā ti iminā padena sahhāvato dīpitā. Ten' assāyaṃ sabhāvaniddeso. Jīraṇatā ti iminā ākarato, ten' assāyaṃ ākaraniddeso. Khaṇḍiccan ti iminā kālātikkame dantanakhānaṃ khaṇḍitabhāvakaraṇakiccato. Pāliccan ti iminā kesalomānaṃ palitabhāvakaraṇakiccato. Valittacatā ti iminā mamsaṃ milāpetvā tace valibhāvakaraṇakiccato dīpitā. Ten' assā ime khaṇḍiccan ti ādayo tayo kālātikkame kicca niddesā te hi imesaṃ vikāraṇaṃ dassanavasena pākāṭabhūta pākāṭajarā dassitā.

Yath' eva hi udakassa vā agginō vā tinarukkhādīnaṃ sambhaggapalibhaggatāya<sup>1</sup> vā jhūmatāya vā gatamaggo pākāṭo hoti na ca so gatamaggo tān' eva<sup>2</sup> udakādīni evaṃ eva jarāya dantādisu khaṇḍiccādivasenagata maggo pākāṭo. Cakkhum ummiletvā<sup>3</sup> pi gayhati na ca khaṇḍiccādīn' eva jarā. Na hi jarācakkhuvinneyyā hoti.

Āyuno saṃhāni indriyānaṃ paripāko ti. Imehi pana padehi kālātikkame yeva abhivyattāya āyukkhaya-cakkhādīndriyaparipākasaṃnītāya pakatiyā dīpitā. Ten' ass' ime pacchimā dve pakatiniddesā ti veditabbā.

Tattha yasmā jaraṃ pattassa āyuraṃ hāyati tasmā jarā āyuno saṃhāni ti phalūpacārena vuttā. Yasmā ca dahara kāle suppasannāni sukhumaṃ pi attano visayaṃ sukhena eva gahaṇasamatthāni cakkhādīni indriyāni jaraṃ pattassa paripakkāni alutitāni avisadāni olārikam pi attano visayaṃ gahetum asamatthāni honti tasmā indriyānaṃ paripāko ti phalūpacāren' eva vutto.

Sā pan' āyuraṃ evaṃ niddiṭṭhā sabbā pi jarā pākāṭa paṭicchannā<sup>4</sup> ti duvidhā hoti. Tattha dantādisu khaṇḍabhāvādidassanato rūpa dhammesu jarā pākāṭajarā nāma. Arūpadhammesu pana jarā tādisassa vikārassa adassanato paṭicchannajarā nāma. Puna avīci savīci ti evaṃ pi duvidhā hoti. Tattha maṇikanakarajata pavālacandasuriyādīnaṃ mandadasakādīsu pāṇinaṃ viya ca pupphaphala

<sup>1</sup> sambhaggapalibhaggatā vā M.    <sup>2</sup> tato va T.    <sup>3</sup> ummilitvā M.    <sup>4</sup> paricchannā T.

pallavādisu ca apāṇinaṃ viya antarantarā vaṇṇavisesānaṃ duviññeyyattā jarā avicijarā nāma nirantarajarā ti<sup>5</sup> attho.

Tato aññesu pana yathā vuttesu antarantarā vaṇṇavisesādināṃ suviññeyyattā jarā savici jarā nāmā ti veditabbā.

Lakkhaṇādito pi rūpaparipāka lakkhaṇarūpassa jaratā upanajanarasā sabhāvānapagame<sup>1</sup> pi nava bhāvā pagama-paccupaṭṭhānā vihi purāṇabhāvo viya paripaccamānarūpapaḍaṭṭhānā ti veditabbā.

655. Aniccatāniddese<sup>2</sup> khaya gamanavasena khayō va-yagamana vasena vayo, bhijjana vasena bhedo. Atha ca<sup>3</sup> yasmā taṃ patvā rūpaṃ khiyyati veti<sup>4</sup> bhijjati ca tasmā khiyyati etasmin ti khayō, veti etasmin ti vayo, bhijjati etasmin ti bhedo, upasaggavasena paḍaṃ vaḍḍhetvā bhedo va paribhedo va<sup>5</sup> hutvā abhāvapaṭṭhena niccaṃ ti aniccaṃ tassa bhāvo aniccatā, antaradhāyati etthā ti antaradhānaṃ. Maraṇaṃ hi patvā rūpaṃ antaradhāyati adassanaṃ gacchati na kevalaṃ ca rūpaṃ eva sabbe pi pañca khandhā tasmā pañcannaṃ pi khandhānaṃ aniccatāya idam eva lakkhaṇaṃ ti veditabbā. Lakkhaṇādito<sup>5</sup> pana paribhadalakkhaṇā rūpassa aniccatā samsīdanarasā khayavaya-paccupaṭṭhānā paribhijjamānarūpapaḍaṭṭhānā ti veditabbā. Hetthā jāti gahitā, jarā gahitā, imasmiṃ tṭhāne maraṇaṃ gahitaṃ, ime tayo dhammā imesaṃ sattānaṃ ukkhittāsika-paccāmittasadisā. Yathā hi purisassa tayo paccāmittasadisā otāraṃ gavesamānā vicareyyuṃ, tesu eko evaṃ vadeyya 'etaṃ nīharitvā aṭavīpavesanaṃ<sup>7</sup> mayhaṃ bhāro<sup>8</sup> hotū ti', dutiyo 'aṭavīgatakalē pothetvā paṭhaviyaṃ pātanaṃ mayhaṃ bhāro ti', tatiyo 'paṭhavigata kālato paṭṭhāya usinā va sī-sacchedanaṃ mayhaṃ bhāro ti' evarūpā ime jātiādayo nīharitvā aṭavīpavesanapaccāmittasadisā hattha jāti<sup>9</sup> tasmim tasmim tṭhāne nibbattāpanato aṭavīgataṃ pothetvā paṭhaviyaṃ pātanaṃ paccāmittasadisā jarā nibbattakkhandhānaṃ dubbalaparādhīnamañcaparāyanabhāvavakaraṇato<sup>11</sup> paṭhavi-

<sup>1</sup> upanayanarasā sabhāvānapagamane M.      <sup>2</sup> Dhs. § 645.

<sup>3</sup> vā M.      <sup>4</sup> vayati M.      <sup>5</sup> om. M.      <sup>6</sup> °ditā T.

<sup>7</sup> aṭṭavi<sup>o</sup> M.      <sup>8</sup> mayhaṃ āroho M.      <sup>9</sup> hetthajāti T.

<sup>10</sup> aṭṭavi<sup>o</sup> M.      <sup>11</sup> Both Mss. (macca)

gatassa<sup>1</sup> asinā sisaechedakapaccāmittasadisam maraṇam jarāpattānam khandhānam jīvitakkhayapāpanato ti.

656. Kabaḷimkārahāraniddese<sup>2</sup> kabaḷimkariyati ti kabaḷimkāro. Āhariyati ti āhāro. Kabaḷimkatvā ajjhohariyati ti attho. Rūpam āharati ti pi āhāro, evam vatthuvaseṇa nāmaṃ uddharitvā puna vatthuvaseṇ' ev' etaṃ pabhedato dassetum odano kummāso ti ādi vuttam. Odanādini hi paṇita pariyaṇṭāni dvādasa idhādhippetassa āhārassa vatthūni pāliyam anāgatāni mūlaphalādini ye-vā-panakam pavitṭhāni. Idāni tāni mūlaphalādini kattabbato dassetum yamhi yamhi janapade ti ādim āha. Tattha mukheṇa asitabbam bhuñjitabban ti mukhāsiyam, dantehi vikhāditabban ti<sup>3</sup> dantavikhādanam, galena ajjhoharitabban ti galajjhoharaṇiyam. Idāni taṃ kiccavasena dassetum kucchivitthambhanan ti āha. Taṃ hi mūlaphalādi odanakummāsādi vā ajjhohataṃ kucchiṃ vitthambheti. Idam assa kiccam.

Yāya ojāya sattayāpentī ti heṭṭhā sabbapadehi savatthukam āhāram dassetvā idāni vinivaṭṭita-ojam eva dassetum idam vuttam. Kim pan' ettha vatthussa kiccam, kim ojāya parissayahāraṇapālanāni? Vatthum hi parissayam hāreti<sup>4</sup>, pāletum na sakkoti, oja pāleti, parissayam haritum na sakkoti, dve pi ekato hutvā pāletum pi sakkonti parissayam pi haritum. Ko pan'esa parissayo nāma? Kammajatejo ante<sup>5</sup> kucchiyam hi odātādivatthusmiṃ asati kammajatejo uttāhāritvā udarapaṭalam gaṇhāti 'chāto'smi āhāram me dethā ti' vacāpeti<sup>7</sup> bhuttakāle udarapaṭalam muñcītvā vatthum gaṇhāti. Atha satto ekaggo hoti. Yathā hi chāyarakkhaso chāyāpavitṭham<sup>8</sup> gaṇetvā devasaṅkhalikāya bandhitvā attano bhavane modanto chātakāle āgantvā sise ḍasati, so daṭṭhattā viravati, taṃ viravam sutvā 'dukkhapatto ettha atthi ti' tato tato manussā āgacchanti, so

<sup>1</sup> patigatassa M.    <sup>2</sup> Dhs. § 646. Dhamasaṅgraha LXX, Hardy Manual 518.    <sup>3</sup> vikhāyitabban ti M.    <sup>4</sup> harati M.

<sup>5</sup> anto T.    <sup>6</sup> odanādivattho M.    <sup>7</sup> va dāpeti M.

<sup>8</sup> chāyapav° T. chāyāyam pav° M.

āgatāgate gahetvā khāditvā bhavane modati. Evaṃsam-  
padam idaṃ veditabbam.

657. Chāyārakkhaso<sup>1</sup> viya hi kammajatejo, devasaṅkha-  
likāya bāndhityā ṭhapitasatto viya udarapaṭaḷaṃ, puna āga-  
tamanussā viya ḍoḍanādivatthu, attano bhavane modantena  
chātakāle otarivā sise ḍasanam viya kammajatejassa vat-  
thuno muttassa<sup>2</sup> udarapaṭaḷagahaṇam, ḍaṭṭhassa viravaṇa-  
kālo viya 'āhāraṃ dethā ti' vacanakālo, tāya saṇṇāya  
āgatāgate gahetvā khāditvā bhavane modanakālo viya kam-  
majatejena udarapaṭaḷaṃ muñcitvā vatthusmiṃ gahite  
ekagga cittatā. Tattha oḷārike vatthusmiṃ oḷā mandā hoti,  
sakhume balava tī. Kudrūsakabhaddādiṇi hi bhuñjitvā  
muhutten 'eva chāto hoti, sappiādīni pivitvā ṭhitassa divasam  
pi bhaddam na ruccati. Ettha ca upādāyupādāya oḷārika-  
sukhumatā veditabbā<sup>3</sup>.

658. Kumbhilaṇam hi āhāraṃ upādāya morānaṃ āhāro  
sukhumo. Kumbhila kira pāsāne gilanti te ca tesam ku-  
cchippattā viliyanti, morā sappavicchikādi pāṇe khādanti,  
morānaṃ pana āhāraṃ upādāya taracchānaṃ<sup>4</sup> āhāro sa-  
khumo, te kira tivassachāḍitāni visāṇāni<sup>5</sup> c'eva aṭṭhīni ca  
khādanti tāni ca tesam kheḷena temitamattān' eva kanda-  
mūlaṃ viya mudukāni honti. Taracchānaṃ<sup>6</sup> pi āhāraṃ  
upādāya hatthinaṃ āhāro sukhumo. Te hi nānā rukkhasākhā-  
dayo khādanti. Hatthinaṃ āhārato gavayagokaṇṇanigādi-  
naṃ āhāro sukhumo. Te hira nissārāpi nānārukkhapaṇṇā-  
diṇi khādanti. Tesam pi āhārato guṇṇaṃ āhāro sukhumo.  
Te allasukkhataṭṭhāni khādanti. Tesam pi āhārato sasānaṃ  
āhāro sukhumo. Sasānaṃ āhārato sakunānaṃ sukhumo,  
sakunānaṃ āhārato paccantavāsinaṃ sukhumo, paccanta-  
vāsinaṃ āhārato gāmabhojakānaṃ sukhumo, gāmabhojakā-  
naṃ āhārato rājarājamahāmattānaṃ āhāro sukhumo, tesam  
pi āhārato cakkavattinaṃ sukhumo<sup>7</sup>, cakkavattino āhārato  
bhumma devānaṃ āhāro sukhumo, bhumma devānaṃ āhā-  
rato catummahārājikānaṃ<sup>8</sup> evaṃ yūmaparanimmitavasa-

<sup>1</sup> chāyaro T.

<sup>2</sup> bhūttassa corr. T.

<sup>3</sup> Ps 247.

<sup>4</sup> ti-

racchānaṃ M.

<sup>5</sup> visāṇi M.

<sup>6</sup> tiracchānaṃ M.

<sup>7</sup> cakkhavattinō āhāro sukhumo M.

<sup>8</sup> cātumahā M.

vattinaṃ<sup>1</sup> āhāro vitthāretabbo. Tesam panāhāro sukhumo tveva niṭṭhaṃ patto. Lakkaṇādito pi ojaḷakkhaṇo kabaḷimkāro āhāro rūpaharaṇaraso upatthambhapaccupaṭṭhāno<sup>2</sup> kabaḷimkatvā āharitabbavatthupadaṭṭhāno<sup>3</sup> ti veditabbo.

659. No upādāna niddese<sup>4</sup> yathā upādārūpaṃ upādiyat'eva va na aññena upādiyati evaṃ etam na upādiyat' eva ti no upādāyitabban ti phoṭṭhabbaṃ phusitvā jānitabban ti attho. Phoṭṭhabbañ ca taṃ āyatanam cā ti phoṭṭhabbāyatanam. Āpo ca taṃ nissattasuññatasabhāvatṭhena<sup>5</sup> dhātu cā ti āpodhātu.

660. Idāni yasmā tīni rūpāni phusitvā jānitabbāni tasmā tāni bhājetvā dassetuṃ kataman taṃ rūpaṃ phoṭṭhabbāyatanam paṭhaviddhātū<sup>6</sup> ti ādim āha.

Tattha kakkhaḷattalakkhaṇā paṭhaviddhātu<sup>7</sup> patitṭhānaraṣā sampatiṇṇaṇapaccupaṭṭhānā, tejodhātu uphattalakkhaṇā paripācānaraṣā maddavānuppādanapaccupaṭṭhānā, vāyodhātuvitthambhaṇalakkhaṇā samudīraṇaraṣā abhinīhārapaccupaṭṭhānā.

Purimā pana āpodhātu paggharaṇalakkhaṇābrūhanaraṣā saṅghapaccupaṭṭhānā ekekā c'ettha sesattayapadaṭṭhānā ti veditabbā.

Kakkaḷaṇ ti thaddhaṃ, mudukaṇ ti athaodhaṃ, saṇhanti maṭṭhaṃ, pharusanaṇ ti kharaṇaṃ, sukhasamphassaṇ ti sukhavedanāpaccayaṃ itṭhaphoṭṭhabbaṃ, dukkhasamphassaṇ ti dukkhavedanāpaccayaṃ anitṭhaphoṭṭhabbaṃ, garukaṇ ti bhāriyaṃ, lahukaṇ ti abhāriyaṃ sallaḷhukaṇ ti attho<sup>8</sup>. Ettha ca kakkhaḷaṇaṃ mudukaṇaṃ saṇhaṇaṃ pharusanaṇaṃ garukaṇaṃ lahukaṇaṃ ti padehi paṭhaviddhātu eva bhājitā.

Yadāyaṃ kāyo āyusaḷhagato ca hoti usmāsaḷhagato ca viññāṇasaḷhagato ca tadā laḷhutaṇ ca hoti mudutaṇ ca

<sup>1</sup> Burnouf Introduction p. 606. Dharmasaṅgraha CXXVII. Hardy Manual 25 seq. Mahāyutp. 151. Kern I, 291, Mahāvagga I, 6, 30. Childers s. v. sattaloka. <sup>2</sup> °paccatṭhāno M. <sup>3</sup> āharitabba. <sup>4</sup> Dhs. § 647. <sup>5</sup> taṃ sdttasuññ° M. <sup>6</sup> Dhs. § 648—651. <sup>7</sup> Dharmasaṅgraha XXXIX. <sup>8</sup> saḷhukaṇaṇ it abhāriyaṃ sallaḷhukaṇaṇ M.

kammaññatāro cā ti suttaṃ pi lahu mudubhūtaṃ paṭhavī-dhātum eva sandhāya vuttaṃ. Sukhasamphassaṃ dukkhasamphassaṃ ti padadvayaena pana tīni pi mahābhūtāni bhajitāni. Paṭhaviḍhātu hi sukhāsamphassā pi atthi dukkhasamphassā pi, tathā tejodhātu vāyodhātu. Yā tattha sukhāsamphassā paṭhaviḍhātu mudutalunahatthe<sup>1</sup> dahare pāde<sup>2</sup> sambāhante assādetvā assādetvā 'sambāha tāta, sambāha tāta ti' vadāpanākāraṃ karoti. Sukhasamphassā tejodhātu sītasamaye aṅgarakapallaṃ āharitvā gattaṃ sedente assādetvā assādetvā 'sehehi tāta ti' vadāpanākāraṃ karoti. Sukhasamphassā vāyodhātu uṇhasamaye vattasampanne dahare vijānena vijante assādetvā assādetvā 'vija tāta ti' vadāpanākāraṃ karoti. Thaddhahatthe pana dahare pāde sambāhante atthiṇaṃ<sup>3</sup> bhijjanakālo viya hoti so pi 'apehi ti' vattabbataṃ upajjati. Uṇhasamaye aṅgarakapalle āhate 'apanehi nan ti' vattabbataṃ hoti. Sītasamaye vijānena vijantaṃ 'apehi mā vija ti' vattabbataṃ hoti. Evaṃ etāsaṃ sukhāsamphassatā dukkhasamphassatā ca veditabbā.

661. Yaṃ phoṭṭhabbaṃ anidassanaṃ sappatighaṇaṃ ti ādinā nayaena vuttā pana catūhi catūhi nayehi paṭimaṇḍitā terasa vārā heṭṭhā rūpāyatanādisu vuttanāyena 'eva veditabbā. Kiṃ pan' etāni tīni mahābhūtāni ekappaḥāren' eva upāthaṃ āgacchanti udāhu no ti? Āgacchanti. Evaṃ āgatāni kāyappasādaṃ ghaṭṭenti ti? Ghaṭṭenti. Ekappaḥāren' eva tāni ārammaṇaṃ katvā kāyaviññānaṃ uppajjati n' uppajjati ti? N' uppajjati. Kasmā?<sup>4</sup> Ābhuñjitavasena vā hi ussada vasena vā ārammaṇakaraṇaṃ hoti tattha ābhuñjitavasena<sup>5</sup> tāva pattasmiṃ hi odanena pūretvā āhate ekaṃ siṭṭhaṃ<sup>6</sup> gahetvā thaddhaṃ vā mudukaṃ vā ti vimaṃsanto kiñcāpi tattha tejo pi atthi vāyo pi atthi, paṭhaviḍhātum eva pana ābhuñjati uṇhodake hatthaṃ otāretvā vimaṃsanto kiñcā pi tattha paṭhavī pi atthi vāyo pi atthi tejo dhātum eva pana ābhuñjati uṇhasamaye vātapānaṃ vivaritvā vātaṃ sarīre pahārāpento<sup>7</sup> ṭhito mandamande vāte

<sup>1</sup> Burnouf Lotus 573.      <sup>2</sup> pādaṃ M.      <sup>3</sup> anitṭhaṃ M.  
<sup>4</sup> om. M.      <sup>5</sup> abhuñje M.      <sup>6</sup> siṭṭhaṃ M.      <sup>7</sup> tena sarīraṃ  
 panarāpento M.

paharante kiñcā pi tattha paṭhavi pi atthi tejo pi atthi. Vāyodhātum eva pana ābhuñjati evaṃ ābhuñjana-vasena ārammaṇaṃ karoti nāma. Yo pana pakkkhalati<sup>1</sup> vā sīsena vā rukkhāṃ paharati bhuñjanto vā sakkkharaṃ ḍasati so kiñcā pi tattha tejo pi atthi vāyo pi atthi ussadavasena paṭhavīdhātum eva ārammaṇaṃ karoti. Aggim akkamanto pi kiñcā pi tattha paṭhavi pi atthi vāyo pi atthi ussadavasena tejo dhātum eva ārammaṇaṃ karoti balavavāte kannaṣakkkhalikaṃ paharivā badhirabhāvaṃ karonte viya kiñcā pi tattha paṭhavi pi atthi tejo pi atthi ussadavasena pana vāyodhātum eva ārammaṇaṃ karoti. Yaṃ kiñci dhātum ārammaṇaṃ karontassa kāyaviññāṇaṃ pi ekappahāreṇa n' uppajjati sucikalāpena viddhassa ekappahāreṇa kāyo dhattiyati yasmim yasmim pana tṭhāne kāyappasādo ussanno hoti tattha tattha kāyaviññāṇaṃ uppajjati, yattha yatthā pi paṭighaṭṭanapighaṃso balavā hoti tattha tattha paṭhamāṃ uppajjati kukkuṭapattena vane<sup>2</sup> dhoviya-māne pi amsu<sup>3</sup> amsukāyappasādaṃ ghaṭṭeti.

662. Yattha yattha pana pasādo ussanno hoti tattha tattha kāyaviññāṇaṃ uppajjati<sup>4</sup>. Yattha yatthāpi paṭighaṭṭananighaṃso balavā hoti evaṃ ussadavasena ārammaṇaṃ karoti, ussadavaseṇ' eva ca kāyaviññāṇaṃ uppajjati nāma. Kathaṃ pana cittassa ārammaṇato saṅkamaṃ ti hoti ti? Dvīh'ākārehi hoti, ajjhāsayato vā visadādhimattato<sup>5</sup> vā, vihārapūjādisu hi tāni tāni cetiyāni ceva paṭimāyo ca vandissāmi potthakammacittakammāni ca olokessāmi ti ajjhāsayena gato ekaṃ vanditvā vā passitvā vā itarassa vandanaṭṭhāya vā dassanaṭṭhāya vā maṇaṃ katvā vanditum pi passitum pi gacchati yeva evaṃ ajjhāsayato saṅkamatināma.

Kelāsakūṭapaṭibhāgaṃ pana mahācetiyaṃ olovento tṭhito pi aparabhāge sabbaturiyesu paggaḥitesu rūpārammaṇaṃ vissajjetvā saddārammaṇaṃ saṅkamati, manuññagandhesu vā pupphesu vā gandhesu vā āharitesu<sup>6</sup> saddārammaṇaṃ vissajjetvā gandhārammaṇaṃ saṅkamati. Evaṃ visayādhi-mattato saṅkamati nāma.

<sup>1</sup> upakkthala M.    <sup>2</sup> vane M.    <sup>3</sup> asu G.    <sup>4</sup> Dhs. § 651.

<sup>5</sup> visasādhidhattato M.    <sup>6</sup> āhatesu M.

663. Āpodhātuniddese<sup>1</sup> āpo ti sabhāvaniddeso, āpo va āpogataṃ. Sinehanavasena sineho, sineho va sinehagataṃ. Bandhanattam rūpassā ti paṭhavīdhātuādikassa bhūtarūpassa bandhanabhāvo. Ayapiṇḍi-ādinī<sup>2</sup> hi āpodhātu ābandhitvā thaddhāni<sup>3</sup> karoti, tāya ābaddhattā<sup>4</sup> tāni thaddhāni<sup>5</sup> nāma honti. Pāsānapabbatataḷaṭṭhihatthidantagosiṅgādisu pi es' eva nayo. Sabbāni h'etāni āpodhātu eva ābandhitvā thaddhāni<sup>6</sup> karoti, āpodhātuyā ābaddhattā<sup>7</sup> va thaddhāni honti<sup>8</sup>, kim pana paṭhavīdhātu<sup>8</sup>, sesadhātūnam patitṭhā honti<sup>9</sup> phusitvā hoti udāhu aphasitvā āpodhātu vā avasesā bandhamānā<sup>10</sup> phusitvā bandhati udāhu aphasitvā ti paṭhavīdhātu, tāva āpodhātuyā aphasitvā ti paṭhavīdhātu, tāva āpodhātuyā aphasitvā va patitṭhā hoti, tejodhātuyā ca vāyodhātuyā ca phusitvā āpodhātu pana paṭhavīdhātum pi tejo vāyodhātuyo pi aphasitvā va<sup>11</sup> ābandhati. Yādā<sup>12</sup> phusitvā ābandheyya phoṭṭhabbāyatanam nāma bhaveyya. Tejodhātu vāyodhātūnam pi sesadhātusu sakasakakiccakarane es'eva nayo. Tejodhātu hi paṭhavīdhātum phusitvā jhāpeti. Yā pana unhā<sup>13</sup> hutvā jhāyati yadi unhā hutvā jhāyeyya unhattalakkhaṇā nāma bhaveyya. Āpodhātum pana aphasitvā va tāpeti sā pi tappamānā<sup>14</sup> na unhā hutvā tappati<sup>15</sup>. Yadi unhā hutvā tappeyya unhattalakkhaṇā nāma bhaveyya vāyodhātum paṭhavīdhātum phusitvā<sup>16</sup> vitthambheti tathā tejodhātum

<sup>1</sup> Dhs. § 652.<sup>2</sup> ayampiṇḍi° M.<sup>3</sup> baddhāni M.<sup>4</sup> ābandhattā M.<sup>5</sup> baddhāni M.<sup>6</sup> baddhāni M.<sup>7</sup> ābandhattā ti honti M.<sup>8</sup> om T.<sup>9</sup> sesam dhātu

yonam patitṭhā hoti na hoti ti M.

<sup>10</sup> sesā ābandha-

mānā M.

<sup>11</sup> va om M.<sup>12</sup> Yadi T. M.<sup>13</sup> sāpa-

tana unhā T.

<sup>14</sup> tāpitapamānā M.<sup>15</sup> tapati M.

<sup>16</sup> va tāpeti sā tappamānā na unhā hutvā tappati. Yadi unhā hutvā tappeyya unhattalakkhaṇā nāma bhaveyya vāyodhātum paṭhavīdhātum phusitvā T. vāyodhātum pana phusitvā va tāpesi sā pi tāpamānā na unhā hutvā tapati. Yadi unhā hutvā tappeyya unhattalakkhaṇā nāma bhaveyya vāyodhātum paṭhavīdhātum phusitvā M.



āpodhātum pana aphasitvā va vitthambheti ucchurasam pivitvā<sup>1</sup> phānitapiṇḍe kayiramāne āpodhātu thaddhā hoti na hoti ti? Na hoti. Sā<sup>2</sup> hi paggharaṇalakkhaṇā paṭhavi-dhātu kakkhaḷalakkhaṇā. Omattam pana āpo adhimatte paṭhavigatikam jātaṃ. Sā hi rasākārena ṭhitabhāvaṃ vijahati lakkhaṇaṃ na vijahati, phānitapiṇḍe viliyamāne pi paṭhavi-dhātum na viliyati. Kakkhaḷalakkhaṇā hi paṭhavi-dhātu paggharaṇalakkhaṇā āpodhātu. Omattā pana paṭhavi adhi-matta-āpagatikā hoti. Sā piṇḍākārena ṭhitabhāvaṃ vijahati, lakkhaṇaṃ na vijahati. Catunnaṃ hi mahābhūtānaṃ bhāva-aññathattam eva hoti, lakkhaṇa-aññathattam<sup>3</sup> nāma natthi. Tassa abhāvo Aṭṭhāna-parikappa-suttena<sup>4</sup> dīpito. Vuttaṃ h'etam: Siyā kho pan'Ānanda catunnaṃ mahābhūtānaṃ aññathattam paṭhavi-dhātuyā . . . . . pe . . . . . vāyodhātuyā na tveva Buddhhe aveccapasādena samannā-gatassa ariyasāvakassa siyā aññathattam. Ayaṃ h'ettha attho<sup>5</sup>. Ānanda kakkhaḷalattalakkhaṇā paṭhavi-dhātu pari-vattitvā<sup>6</sup> paggharaṇa-lakkhaṇā āpodhātu nāma bhaveyya, ariyasāvakassa pana aññathattam nāma natthi ti evam ettha Aṭṭhānaparikappe āgato. Ito paresu upādiṇṇarūpādi-niddesesu<sup>7</sup> upādiṇṇādīnaṃ attho mātikākathāya<sup>8</sup> vutta-nayen' eva veditabbo.

664. Cakkhāyatanādīni heṭṭhā vitthāritān' eva. Tattha tattha pana visesamattam eva vakkhāma. Upādiṇṇanid-dese<sup>9</sup> tāva cakkhāyatanādīni ekantam upādiṇṇattā vut-tāni<sup>10</sup>. Yasmā pana rūpāyatanādīni pi upādiṇṇāni atthi<sup>11</sup> tasmā tāni yaṃvā-panā<sup>12</sup> ti saṅkhepato dassetvā puna kammassa katattā rūpāyatanānaṃ ti ādīnaṃ nayena vitthāri-tāni. Iminā upāyena sabba-ye-vā-panakesu attho veditabbo. Kasmā pana kammassa katattā ti ca na kammassa katattā ti ca ubhinnaṃ pi niddese jaratā ca aniccata ca gahita? Anupādiṇṇādīnaṃ yeva niddesesu gahitāni. Na

<sup>1</sup> pacitvā T. M.

<sup>2</sup> Yā T.

<sup>3</sup> lakkhaṇa-aññanā-t-

tham M.

<sup>4</sup> °parikatha° M.

<sup>5</sup> atthan ti M.

<sup>6</sup> pari-

vattetvā M.

<sup>7</sup> Dhs. § 653 seq.

<sup>8</sup> °kathāyaṃ M.

<sup>9</sup> Dhs. § 653.

<sup>10</sup> vuttā ti T.

<sup>11</sup> pi aṭṭhi anupādiṇṇāni

pi M.

<sup>12</sup> yaṃyaṃvā M.

kammassa katattā ti ettha tāva kammato aññapaccayasa-  
muṭṭhānaṃ saṅgahitaṃ. Kammassa katattā ti ettha kamma-  
samuṭṭhānaṃ eva imāni ca dve rūpāni neva kammato na  
aññasmā rūpajanakapaccayā<sup>1</sup> uppajjanti, tasmā na gahi-  
tāni<sup>2</sup>. Sā va nesam<sup>3</sup> anuppatti parato āvibhavissati. Anu-  
pādiṇṇan ti ādisu pana kevalaṃ anupādiṇṇādigahanaṃ  
kammādisamuṭṭhānatā paṭikkhittā, na aññapaccayasamuṭ-  
ṭhānatā anuññatā, tasmā tattha gahitāni ti veditabbāni.

665. Cittasamuṭṭhānaniddese<sup>4</sup> kāyaviññatti vacivīñ-  
ñatti ti idam dvayaṃ yasmā ekantacittasamuṭṭhānāni  
bhūtāni upādāya paññāyati tasmā vuttaṃ. Paramatthato  
pana tassa nissayabhūtāni bhūtān'eva<sup>5</sup> cittasamuṭṭhānāni  
taṃ nissitattā<sup>6</sup> yathā aniccassa rūpassa jarāmaranaṃ anic-  
caṃ nāma hoti evaṃ idam pi cittasamuṭṭhānaṃ nāma jātaṃ.

666. Cittasahabhuniddese<sup>7</sup> pi es'eva nayo. Yāva cittaṃ  
tāva paññāyatanato<sup>8</sup>, idam eva dvayaṃ vuttaṃ. Na pan'  
etaṃ cittaṃ sahabhūtāni viya vedanādayo<sup>9</sup> viya ca up-  
pajjati.

667. Cittānuparivattitāya<sup>10</sup> pi es'eva nayo. Yāva cittaṃ  
tāva paññāyatanato<sup>11</sup>, evaṃ h'etaṃ dvayaṃ cittānupari-  
vatti ti vuttaṃ.

668. Oḷārikan<sup>12</sup> ti vatthārammaṇabhūtattā pasādaghaṭ-  
ṭanavasena<sup>13</sup> gahetabbato thūlaṃ. Vuttavipallāsato su-  
khumaṃ veditabbaṃ.

669. Dūre<sup>14</sup> ti ghaṭṭanāvasena agahetabbattā duppariñ-  
ñeyyabhāvena samīpe ṭhitam pi dūre. Itaram pana ghaṭ-  
ṭanāvasena<sup>15</sup> gahetabbattā supariññeyyabhāvena dūre ṭhi-  
tam pi santike.

670. Cakkhāyatanādiniddesā<sup>16</sup> heṭṭhāvuttanayen'eva vit-  
thārato veditabbā.

<sup>1</sup> rūpapaccayā M. <sup>2</sup> gahitā ti M. <sup>3</sup> ta ca tesam T.

<sup>4</sup> Dhs. § 667, 668. <sup>5</sup> bhūtān'eva bhūtāni citta° M. <sup>6</sup> san-  
nissitattā T. <sup>7</sup> Dhs. § 669, 670. <sup>8</sup> paññāya tato T.

<sup>9</sup> cetanādayo M. <sup>10</sup> Dhs. § 671, 672. <sup>11</sup> paññāyanato T.

<sup>12</sup> Dhs. § 675, 676. Visuddhimagga p. 124. <sup>13</sup> °bhūtattā  
saṃghaṭṭana° M. <sup>14</sup> Dhs. § 677, 678 <sup>15</sup> ghaṭṭena° M.

<sup>16</sup> Dhs. § 653—980.

671. Idam tāva duvidhena rūpasāṅgahe<sup>1</sup> visesamattam:  
Tividhasaṅgaho<sup>2</sup> uttānattho yeva.

672. Catubbidhasaṅgahāvasāne diṭṭhādīnaṃ pacchima-  
padassa bhedābhāvena ādito paṭṭhāya puccham akatvā  
rūpāyatanam diṭṭham saddāyatanam sutan<sup>3</sup> ti ādi  
vuttam.

Tattha<sup>4</sup> rūpāyatanam cakkhunā oloketvā dakkhitum sak-  
kā ti diṭṭham nāma jātam<sup>5</sup>. Saddāyatanam sotena sad-  
dam sutvā jānitum sakkā ti sutam nāma jātam. Gan-  
dhāyatanattayam ghāṇajivhākāyehi patvā gahetabbato mu-  
nitvā jānitabbatṭhena mutam<sup>6</sup> nāma jātam.

Phusitvā pi ṇāpuppattikāraṇato mutam nāmā ti pi  
vuttam.

Sabbam eva rūpaṃ manoviññāpenā jānitabban ti ma-  
nasā viññātam nāma jātam.

673. Pañcavidhasaṅgahaniddese<sup>7</sup> kakkhaḷan ti thad-  
dham, kharam eva kharagatam pharusan ti attho. Itare  
dve pi bhāvaniddesā<sup>8</sup> eva ajjhattan ti niyakajjhattam,  
bahiddhā ti bāhiram, upādiṇṇan ti na kammamasamutṭhā-  
nam eva. Avisesena pana sarīratṭhakass' etam gahaṇam.  
Sarīratṭhakam hi upādiṇṇam vā hotu anupādiṇṇam vā  
ādiṇṇagahitaparāmatṭhavasena<sup>9</sup> sabbam upādiṇṇam eva  
nāma.

674. Tejogatan<sup>10</sup> ti sabbatejesu gatam uṇhattalak-  
khaṇam. Tejo eva vā tejobhāvaṃ gatan ti tejogatam.  
Usmā ti usmākāro, usmāgatan ti usmābhāvaṃ gatam.  
Usmākārass' ev' etam nāmam. Usuman ti balavausmā<sup>11</sup>.  
Usumam eva usumabhāvaṃ gatan ti usumagatam.

675. Vāyanakavasena<sup>12</sup> vāyo, vāyo va vāyobhāvagatattā  
vāyogatam. Thambhitattan ti uppalanāḷatacādinam<sup>13</sup>  
vīya vātapunnānam thambhitabhāvo rūpassa.

<sup>1</sup> Dhs. § 653—741. <sup>2</sup> Dhs. § 742—876. <sup>3</sup> Dhs. § 961,  
Visuddhimagga p. 125. <sup>4</sup> Tathā M. <sup>5</sup> jāti M. <sup>6</sup> muti M.

<sup>7</sup> Dhs. § 962—966. <sup>8</sup> Itayo dve pi sabhāva° M. <sup>9</sup> °para-  
matṭha° M. <sup>10</sup> Dhs. § 964. <sup>11</sup> ussuman ti balaṃ usmā M.

<sup>12</sup> Dhs. § 965. <sup>13</sup> uppalanāḷata° M.

676. Chabbidhādisaṅgahānam tinnam osānapadassa bhe-  
dābhāvato ādito paṭṭhāya apucchitvā va niddeso kato.  
Tattha cakkhuvīññāpēna jānitum sakkā ti cakkhuvīññey-  
yam<sup>1</sup> . . . . .

pe . . . . .  
manovīññāpēna jānitum sakkā ti manovīññeyyam, tivi-  
dhāya manodhātuyā vijānitum<sup>2</sup> sakkā ti manodhātuviñ-  
ñeyyam<sup>3</sup> sabbam rūpan ti. Ettha yasmā ekarūpam pi  
manovīññāpadhātuyā avijānitabbam<sup>4</sup> nāma natthi tasmā  
sabbam rūpam ti vuttam. Sammāsambuddhena hi Abhi-  
dhammam patvā nayam kātum yuttaṭṭhāne nayo akato  
nāma natthi idaṁ ca ekarūpassā pi manovīññāpadhātuyā  
avijānitabbassa<sup>5</sup> abhāvena nayam kātum yuttaṭṭhānam  
nāma, tasmā nayam karonto sabbam rūpan ti āha.

677. Sukhasamphasso<sup>6</sup> ti sukhavedanāpaṭilābhap-  
paccayo, dukkhasamphasso ti dukkhavedanā paṭilābhappac-  
cayo. Idhā pi phoṭṭhabbārammaṇassa sukhadukkhassa  
sabbhāvato ayam nayo<sup>7</sup> diṇṇo.

678. Navake<sup>8</sup> pana indriyarūpassa nāma atthitāya nayo  
diṇṇo. Tass'eva appaṭiḡhātāya dasakena<sup>9</sup> nayo diṇṇo.

679. Ekādasake<sup>10</sup> addhekādasā āyatanāni vibhattāni,  
tesam niddesavārā heṭṭhāvuttanāyena<sup>1</sup> eva vitthārato vedi-  
tabbā. Sesam sabbattha uttānattham eva.

Imesu pana rūpesu asammohattham:

‘Samodhānam samuṭṭhānam parinipphannaṁ ca  
saṅkhatan ti’

idaṁ pakinnakam veditabbam. Tattha samodhānan ti  
sabbam eva h'idaṁ rūpam samodhānato cakkhāyatanam

pe . . . . .  
kabalimkāro āhāro phoṭṭhabbāyatanam āpodhātū ti pañca-  
vīsatisaṅkham hoti. Tam vatthurūpena saddhim chabbī-  
satisaṅkham veditabbam.

<sup>1</sup> Dhs. § 967.    <sup>2</sup> jānitum M.    <sup>3</sup> Dhs. § 969    <sup>4</sup> ajā-  
nitabbam M.    <sup>5</sup> ajānitabbassa M.    <sup>6</sup> Dhs. § 970.    <sup>7</sup> nayam  
nayo M.    <sup>8</sup> Dhs. § 971—973.    <sup>9</sup> sappaṭiḡha-appaṭi-  
ḡhatādasake M.    <sup>10</sup> Dhs. § 978—980.

680. Ito aññaṃ rūpaṃ nāma natthi. Keci pana mid-dharūpaṃ<sup>1</sup> nāma atthi ti vadanti. Te

‘addhā munī si sambuddho natthi nīvaraṇā taṇhā’ ti<sup>2</sup> adini vatvā middharūpaṃ nāma natthi ti paṭisedhetabbā<sup>3</sup>.

Apāre balarūpena saddhim sattavisati, sambhavarūpena saddhim aṭṭhavisati, jātirūpena saddhim ekūnatimsa, rogarūpena saddhim samattimsa rūpāni ti vadanti. Te pi te-saṃ viṣuṃ abbhāvaṃ dassetvā paṭikkhipitabbā.

Vāyodhātuyā gahitāya balarūpaṃ gahitam eva. Aññaṃ balarūpaṃ nāma natthi. Āpodhātuyā sambhavarūpaṃ, upacayasantatihi jātirūpaṃ, jaratāniccatāhi gahitāhi rogarūpaṃ gahitam eva. Aññaṃ rogarūpaṃ nāma natthi.

Yo pi kaṇṇarogādiābādho so visamapaccayasamuṭṭhita-dhātumattam<sup>4</sup> eva. Na añño tattha rogo nāma atthi ti samodhānato chabbāsati-m-eva rūpāni.

681. Samuṭṭhānaṃ ti. Kati rūpā, kati samuṭṭhānā? Dasa ekasamuṭṭhānā, ekaṃ disamuṭṭhānaṃ, tīni tisamuṭṭhānāni, nava catusamuṭṭhānāni, dve na kenaci samuṭṭha-hanti.

Tattha cakkhuppasādo . . . pe . . . jīvitindriyaṃ ti imāni aṭṭha ekantaṃ kammato va samuṭṭhahanti.

Kāyaviññatti-vacīviññatti-dvayaṃ ekantena cittato sa-muṭṭhāti ti dasa ekasamuṭṭhānāni nāma.

Saddo ututo ca cittato ca samuṭṭhāti ti eko dvisamuṭṭhāno nāma.

Tattha aviññāṇakasaddo ututo samuṭṭhāti, saviññāṇaka-saddo cittato.

Lahutāditayaṃ pana utucittāhārehi samuṭṭhāti ti tīni ti-samuṭṭhānāni nāma. Avasesāni nava rūpāni tehi kam-mena cā ti catūhi samuṭṭhahanti ti nava catusamuṭṭhānāni nāma. Jaratāniccatā pana etesaṃ<sup>5</sup> ekato pi na samuṭṭha-hanti ti, dve na kenaci samuṭṭhahanti nāma. Kasmā? Ajāyato. Na hi etāni jāyanti. Kasmā? Jātassa pāka-bhedattā, uppannaṃ hi rūpaṃ vā arūpaṃ vā bhijjati ti

<sup>1</sup> Dhs. § 1157, Visuddhimagga p. 94. <sup>2</sup> Suttanipāta verse 541. <sup>3</sup> otabbāṃ M. <sup>4</sup> dhātumattamo M. <sup>5</sup> etesu M.

avassam tam sampaticchitabbam. Na hi uppannam rūpam vā arūpam vū akkhayaṃ<sup>1</sup> nāma dissati. Yāva pana na bhijjati tāv' assa paripāko ti siddham etaṃ jātassa pākabhedaṃ ti. Yadi ca tāni jāyeyyūṃ tesam pi pākabhedaṃ bhavyeyyūṃ na ca pāko paccati bhedo va bhijjati ti jātassa pākabhedaṃ n'etaṃ dvayaṃ jāyati.

682. Tattha siyā yathā kammassa katattā ti ādi nidde-sesu rūpassa upacayo<sup>2</sup> rūpassa santati<sup>3</sup> ti vacanena jāti jāyati<sup>4</sup> ti sampaticchitaṃ hoti. Evaṃ pāko pi paccatu bhedo pi bhijjati ti, na tattha jāti jāyati<sup>5</sup> ti sampaticchitaṃ. Ye pana dhammā kammādihi nibbattanti<sup>6</sup> tesam abhinibbattibhāvato jātiyā tappaccayabhāvavohāro anumato. Na pana paramatthato jāti jāyati, jāyamānassa hi abhinibbattimattaṃ jāyati ti.

683. Tattha siyā yath'eva hi jāti. Yesam dhammānaṃ abhinibbattitappaccayabhāvavohāraṃ abhinibbattivohāraṃ ca labhati tathā pākabhedaṃ pi. Yesam dhammānaṃ pākabhedaṃ tappaccayabhāvavohāraṃ abhinibbattivohāraṃ ca labhati<sup>7</sup> evaṃ idam pi dvayaṃ kanmādisamuṭṭhānam evā ti vattabbam bhavissati ti. Na pākabhedaṃ<sup>8</sup> vohāraṃ labhanti. Kasmā? Janakappaccayānubhavakkhaṇe abhāvato. Janakappaccayānaṃ hi uppādetabbadhammassa uppādak-khaṇe yeva ānubhāvo, na tato uttarim. Tehi abhinibbattitadhammakkhānaṃ ca jāti paññāyamānā tappaccayabhāvavohāraṃ abhinibbattivohāraṃ ca labhati tasmiṃ khaṇe sabbhāvato. Na itaradvayaṃ tasmiṃ khaṇe abhāvato ti neva tam<sup>9</sup> jāyati ti vattabbam.

Jarāmarānaṃ bhikkhave aniccaṃ saṅkhatam paṭiccasamuppānaṃ ti āgatattā. Idam pi dvayaṃ jāyati ti ce? Na pariyāyadesitattā. Tattha hi paṭiccasamuppānaṃ dhammānaṃ jarāmarānatā pariyāyena tam paṭicca samuppānaṃ ti vuttaṃ. Yadi evaṃ tayam p'etaṃ ajātattā sasa-

<sup>1</sup> adhayaṃ M.      <sup>2</sup> Dhs. § 642.      <sup>3</sup> Dhs. § 643.      <sup>4</sup> jarāti M.      <sup>5</sup> jarāti M.      <sup>6</sup> nibbattenā ti C. G. T.

<sup>7</sup> labhanti M. labhatu T.      <sup>8</sup> pākābhedaṃ M.

<sup>9</sup> ti vetam T.

visāṇaṃ<sup>1</sup> viya natthi nibbānaṃ viya vā niccaṃ iti ce na nissayapaṭibaddhavuttito<sup>2</sup>. Paṭhavi-ādīnaṃ hi nissayānaṃ bhāve jāti-ādittayaṃ paññāyati, tasmā na natthi, tesaṃ ca abhāvena paññāyati, tasmā na niccaṃ, etaṃ pi<sup>3</sup> ca abhinivesaṃ paṭisedhetum eva idaṃ vuttaṃ. Jarāmarāṇaṃ bhikkhave aniccaṃ saṅkhaṭaṃ paṭicca samuppannaṃ ti evaṃ ādīhi nayehi tāni<sup>4</sup> dve rūpāni na kehici samuṭṭhahanti ti veditabbāni.

684. Api ca samuṭṭhānaṃ ti. Ettha ayam añño pi attho. Tassāyaṃ mātikā: kammajaṃ kammappaccayaṃ kammappaccaya-utusalumuṭṭhānaṃ āhārasamuṭṭhānaṃ āhārapaccayaṃ āhārapaccaya-utusalumuṭṭhānaṃ utusalumuṭṭhānaṃ utupaccayaṃ utupaccaya-utusalumuṭṭhānaṃ cittasamuṭṭhānaṃ cittapaccayaṃ cittapaccaya-utusalumuṭṭhānaṃ ti.

Tattha cakkhuppasādaḍaḍi-aṭṭhavidhaṃ rūpaṃ saddhiṃ hadayaavatthunā kammajaṃ nāma.

Kesamassu hatthidantā<sup>5</sup> assavālā camaravālā<sup>6</sup> ti evaṃ ādikammappaccayaṃ nāma.

Cakkaratanaṃ devatānaṃ uyyānavimānāni ti<sup>7</sup> evamādi<sup>8</sup> kammappaccaya-utusalumuṭṭhānaṃ nāma.

Āhūrato samuṭṭhitaṃ suddhaṭṭhakaṃ āhārasamuṭṭhānaṃ nāma.

Kabalinkāro āhāro dvinnam pi rūpasantatiṇaṃ paccayo hoti āhārasamuṭṭhānaṃ ca upādiṇṇassa ca. Āhārasamuṭṭhānaṃ janako hutvā<sup>9</sup> paccayo hoti kammajassa anupālako pi. Idaṃ āhāranupālitakammajarūpaṃ āhārapaccayaṃ nāma.

Visabhāgāhāraṃ sevitvā ātape gacchantassa kālakuṭṭhādīni<sup>10</sup> uppajjanti, idaṃ āhārapaccayaṃ utusalumuṭṭhānaṃ nāma.

Ututo samuṭṭhitaṃ suddhaṭṭhakaṃ utusalumuṭṭhānaṃ nāma. Tasmim utu aññaṃ aṭṭhakaṃ samuṭṭhāpeti. Idaṃ

<sup>1</sup> sasavitānaṃ T.      <sup>2</sup> vattito M.      <sup>3</sup> etasmim ca M.

<sup>4</sup> M. adds.      <sup>5</sup> dandhā M.      <sup>6</sup> cāmaparivālā M.      <sup>7</sup> vi-

mānādīni ti M.      <sup>8</sup> oṭti M.      <sup>9</sup> hutvā ti M.      <sup>10</sup> tilā-

kāṭṭhakuṭṭh° M.

utupaccayaṃ nāma. Tasmim pi utu aññaṃ atthakaṃ samutthāpeti. Idam utupaccaya-utusamutthānaṃ nāma.

Evam tisso yeva santatiyo ghaṭṭetum sakkoti na tato param. Imam attham anupādinnaṃ pi dīpetum vaṭṭati. Utusamutthāno nāma valāhako, utupaccayā nāma vuṭṭhi-dhārā, deve pana vaṭṭe<sup>1</sup> bijāni virūhanti, paṭhavi gandham muñcati, pabbatānilā khāyanti, samuddo vaḍḍhati. Evam utupaccaya-utusamutthānaṃ nāma.

Cittato samutthitaṃ suddhatthakaṃ cittasamutthānaṃ nāma. Pacchā jātā cittacetāsikā dhammā pure jātassa imassa kāyassa pacchājātapaccayena paccayo ti<sup>2</sup> idam cittapaccayaṃ nāma. Ākāse antalikkhe hatthim pi dasseti assam pi dasseti ratham pi dasseti vividham pi senābyūhaṃ dasseti ti idam cittapaccaya-utusamutthānaṃ nāma.

685. Parinipphannaṃ<sup>3</sup> ti. Paṇṇarasa rūpā parinipphannā nāma, dasa aparinipphannā<sup>4</sup> nāma. Yadi aparinipphannā<sup>5</sup> asaṅkhatā nāma bhavēyyum tesam yeva pana rūpānaṃ kāyavikāro kāyaviññatti nāma, vacīvikāro vacīviññatti nāma, chiddavivaram ākāśadhātu nāma, lahubhāvo lahutā nāma, mudubhāvo mudutā nāma, kammaññabhāvo kammaññatā nāma, nibbatti upacayo nāma, pavatti santati nāma, jīraṇakāro<sup>6</sup> jaratā nāma hutvā abhāvākāro aniccata nāma ti sabbam parinipphannaṃ saṅkhatam eva hoti ti.

Atthasāliniyā Dhammasaṅgahaṭṭhakathāya rūpakaṇḍavaṇṇanā niṭṭhitā.

686. Ettāvataṃ kusalattiko sabbesaṃ kusalādidhammānaṃ padabhājananayena vitthārito hoti. Yasmā pana yvāyaṃ kusalattikassa vibhājananayo<sup>7</sup> vutto sesatikadukānaṃ pi es' eva vibhājananayo hoti. Yathā hi ettha evaṃ<sup>8</sup> katame dhammā sukhāya vedanāya sampayuttā yasmim samaye kāmāvacaraṃ kusalaṃ cittaṃ uppannaṃ hoti somanassasahagataṃ ñāṇasampayuttaṃ rūpārammaṇaṃ vā . .

<sup>1</sup> vaddhe T.      <sup>2</sup> paccayā hontī ti M.      <sup>3</sup> paranipphannāni M.      <sup>4</sup> aparinipphannāni M.      <sup>5</sup> paripphannā T.  
<sup>6</sup> jivāraṇakāyo M.      <sup>7</sup> vijanananayo M.      <sup>8</sup> Dhs. § 984.



. . . . . pe . . . . . ye vā pana tasmim  
 samaye aññe pi atthi paṭicca samuppannā arūpino dham-  
 mā ṭhapetvā vedanam<sup>1</sup> ime dhammā sukhāya vedanāya  
 sampayuttā ti ādinā anukkamena sabbatikādukesu sakkā  
 paṇḍitehi vibhajananayam sallakkhetum tasmā tam vitthā-  
 radesanam nikkhipitvā aññeṇa nātisaṅkhepavittthāranayena  
 sabbatikadukadhammavibhāgam dassetum katame dham-  
 mā kusalā<sup>2</sup> ti nikkhepakaṇḍam āradham. Cittuppāda-  
 kaṇḍam āharitvā dassitā<sup>3</sup> atthakathākaṇḍam saṅkhepade-  
 sanā, idam pana nikkhepakaṇḍam cittuppādaḥkaṇḍam upā-  
 dāya saṅkhepo atthakathākaṇḍam upādāya vitthāro ti  
 saṅkhittavittthārādhatukam hoti. Tayidam<sup>4</sup> vitthāradesa-  
 nam nikkhipitvā desitattā pi hetthāvuttakāraṇavāsena pi  
 nikkhepakaṇḍam nāmā ti veditabham. Vuttam h'etam:

Mūlato khandhato cā pi dvārato cā pi bhūmito |  
 atthato dhammato cā pi nāmato cā pi līngato |  
 nikkhipitvā desitattā nikkhepo ti pavuccatī ti ||

687. Idam hi tīni kusalamūlāni<sup>5</sup> ti ādinā nayena  
 mūlato nikkhipitvā desitam. Tam sampayutto veda-  
 nākkhandho ti khandhato, tam samuṭṭhānam kāya-  
 kamman ti dvārato. Kāyadvārapavattam hi kamman kāya-  
 kamman ti vuccati. Sukhabhūmiyam kāmāvacare ti ādinā  
 bhūmito nikkhipitvā desitam.

Tattha tattha pana atthadhammā līnganāmānam vasena  
 desitattā atthādini nikkhipitvā desitā nāmā ti veditabbā<sup>6</sup>.

Tattha kusalapadaniddese tāva tīni ti gaṇanaparicchedo  
 kusalāni ca tāni mūlāni ca kusalanam vū dhammanam vā  
 hetupaccayapabhavajanakasamuṭṭhāpakanibbattakatthēna  
 mūlāni ti kusalamūlāni<sup>7</sup>. Evaṃ atthavasena dassetvā  
 idāni nāmavasena dassetum alobho adoso amoho ti āha.  
 Ettavatā yasmā mūlena muttam kusalam nāma natthi  
 tasmā catubhūmakakusalam tihi mūlehi pariyādiyitvā das-  
 sesi Dhammarājā.

<sup>1</sup> vedanākkhaṇam M.

<sup>2</sup> Dhs. § 981.

<sup>3</sup> cittuppāda-

kaṇḍakam hi vitthāradesanā M. <sup>4</sup> yad idam M. <sup>5</sup> Dhs.

§ 981.

<sup>6</sup> veditabham M.

<sup>7</sup> mūlāni ti M.

Taṃ sampayutto ti tehi alobhādihi sampayutto. Tattha alobhena sampayutte saṅkhārakkhandhe adosāmoḥā pi alobhena sampayuttasaṅkhārakkhandhagaṇaṇaṃ yeva gacchanti. Sesadvayavasena sampayoge<sup>1</sup> pi es'eva nayo.

Iti catubhūmakam kusalam puna<sup>2</sup> sampayuttakacatukkhandhakavasena pariyādiyivā dassesi Dhammarājā.

Taṃ samuṭṭhānaṃ ti tehi alobhādihi samuṭṭhitaṃ iminā pi nayena tad eva catubhūmakakusalam<sup>3</sup> tinnam kammadvārāṇaṃ vasena pariyādiyivā dassesi Dhammarājā.

Evam tāva kusalam tisu ṭhānesu pariyādiyivā dassitum<sup>4</sup> akusale pi es'eva nayo. Dvādasannaṃ hi akusalacittānaṃ ekam pi mūlena muttam nāma natthi ti mūlena pariyādiyivā dassesi Dhammarājā.

688. Sampayuttacatukkhandhato<sup>5</sup> uddham akusalam nāma natthi ti tān' eva dvādasā akusalacittāni catukkhandhavasena pariyādiyivā dassesi Dhammarājā.

Kāyakammādivasena pana tesam pavattisabbhāvato kammadvāravasena pariyādiyivā dassesi Dhammarājā.

Yaṃ pan' ettha tadekaṭṭhā ca kilesā<sup>6</sup> ti ādi vuttam tattha ekasmiṃ citte puggale vā ṭhitā ti ekaṭṭham. Tattha ekasmiṃ citte ṭhitam saḥajekaṭṭham nāma hoti, ekasmiṃ puggale ṭhitam pahānekaṭṭham nāma. Tena lobhādinaṃ aññena vā tattha tattha niddiṭṭhena saha ekasmiṃ ṭhitā ti tadekaṭṭham.

689. Tattha katame dhammā saṅkiliṭṭhasaṅkilesikā<sup>7</sup>? Tīni akusalamūlāni lobho doso moho tadekaṭṭhā ca kilesā ti saṅkiliṭṭhattike.

690. Katame dhammā hīnā<sup>8</sup>? Tīni akusalamūlāni lobho doso moho tadekaṭṭhā ca kilesā ti hīnattike.

691. Katame dhammā akusalā<sup>9</sup>? Tīni akusalamūlāni lobho doso moho tadekaṭṭhā ca kilesā ti imasmiṃ kusalattike.

<sup>1</sup> sesapadadvayavasena sesasampa<sup>o</sup> M.

<sup>2</sup> M. adds tam.

<sup>3</sup> bhūmika<sup>o</sup> M.

<sup>4</sup> dassitam M.

<sup>5</sup> M. adds ca.

<sup>6</sup> Dhs. § 982.

<sup>7</sup> Dhs. § 993.

<sup>8</sup> Dhs. § 1025.

<sup>9</sup> Dhs. § 982.

692. Katame dhammā saṅkiliṭṭhā<sup>1</sup>? Tīni akusalamūlāni lobho doso moho tadekaṭṭhā ca kilesā ti kilesagocchake.

693. Katame dhammā saraṇā<sup>2</sup>? Tīni akusalamūlāni lobho doso moho tadekaṭṭhā ca kilesā ti saraṇaduke.

Imesu ettakesu ṭhānesu sahaṇekāṭṭham<sup>3</sup> āgataṃ.

694. Dassanena pahātabbattike<sup>4</sup> pana imāni tīni saṃyojanāni tadekaṭṭhā ca kilesā<sup>5</sup>.

Puna tatth 'eva tīni saṃyojanāni sakkāyaditṭhi vicikicchā silabbataparāmāso ime dhammā dassanena pahātabbā.

695. Tadekaṭṭho<sup>6</sup> lobho doso moho ime dhammā dassanena pahātabbahetū tadekaṭṭhā ca kilesā taṃ sampayutto vedanākkhandho saññākkhandho viññāpakkhando ti samuṭṭhānaṃ kāyakammaṃ vacikammaṃ manokammaṃ ime dhammā dassanena pahātabbahetukā ti.

696. Sammappadhānavibhaṅge tattha katame pāpakā akusalā dhammā tīni akusalamūlāni lobho doso moho tadekaṭṭhā ca kilesā ti imesu pana ettakesu ṭhānesu pahānekāṭṭham āgataṃ ti veditabbam.

697. Avyākatapadaniddeso uttānattho yevā ti. Imasmim tike tīni lakkhaṇāni tisso paññattiyo kasiṇugghāṭimākāsaṃ ajaṭākāsaṃ<sup>7</sup> ākiṇcaṇṇāyatanassa ārammaṇaṃ nirodhasamāpatti ca na labbhati ti vuttaṃ.

698. Vedanāṭikaniddese<sup>8</sup> sukhabhūmiyaṃ ti. Ettha yathā tambabhūmi kaṇhabhūmi ti tambakaṇhabhūmi yeva vuccanti<sup>9</sup> evaṃ sukham pi sukhabhūmi nāma. Yathā ucchubhūmi sālībhūmi ti ucchusālīnaṃ uppajjanatṭhānāni vuccanti evaṃ sukhassa uppajjanatṭhānaṃ cittaṃ<sup>10</sup> pi sukhabhūmi nāma taṃ idha adhippetam.

Yasmā pana sā kāmāvacarā hoti<sup>11</sup> rūpāvacarādīsu vā

<sup>1</sup> Dhs. § 1243. <sup>2</sup> Dhs. § 1294. <sup>3</sup> ojekatṭhā M. <sup>4</sup> Dhs. § 1002.

<sup>5</sup> Dassanena pahātabbahetukattike pi imāni tīni saṃyojanāni tadekaṭṭhā ca kilesā M. <sup>6</sup> Dhs. § 1010.

<sup>7</sup> ajhatak° T. <sup>8</sup> Dhs. § 984—986. <sup>9</sup> tambakaṇhabhūmiyo ca vucc° T. <sup>10</sup> vittam T. <sup>11</sup> pan'esa kāmāvacaro

vā hoti T. kāmāvacare vā hoti M.

tasamā'ssa tam pabhedam dassetum kāmāvacare ti ādi vuttam.

Sukhavedanam ṭhapetvā ti. Yā sā sukhabhūmiyam sukhā vedanā tam ṭhapetvā tam sampayutto ti tāy'eva ṭhapitāya sukhavedanāya sampayutto. Sesapadadvaye pi iminā va nayena attho veditabbo ti. Imasmiṃ tiṇṇe tisso vedanā sabbam rūpam nibbānan ti. Idam pi na labbhati, ayam hi tiko kusallattike ca alabbhamānehi imehi catūhi koṭṭhāsehi muttako nāma.

Ito paresu pana tikadukesu pālito ca atthato ca yaṃ vattabbam siyā tam sabbam padānukkamena mātikākathāyam c'eva kusallādīnam niddese ca vuttam eva. Yaṃ pana yattha visesamattam tad eva vakkhāma.

699. Tattha vipākattike<sup>1</sup> tāva kiñcā pi arūpadhammā viya rūpadhammā pi kammaṣaṃuṭṭhānā atthi, anārammaṇattā pana te kammaṣarikkhakā na hontī ti sārammaṇā, arūpadhammā ca kammaṣarikkhakattā vipākā ti vuttā bījasarikkhakam phalam viya. Sālibijasmim hi vāpīte ankurapattādisu nikkhantesu pi sāliphalan ti vuccati. Yādā pana sālisīsam pakkam hoti pariṇatam tadā bījasarikkhako sāli eva sāliphalan ti vuccati. Ankurapattādīni pana bījajātāni bijato nibbattāni ti vuccanti. Evam evam rūpam pi kammajan ti vā upādiṇṇan ti vā vattum vaṭṭati.

700. Upādiṇṇattike<sup>2</sup> kiñcā pi khīṇāsavassa khandhā amhākam Mātulathero amhākam Cullapituthero ti vadan-tānam paresam upādānassa paccayā hontī, maggaphalanibbānāni pana agahitāni aparāmatṭhani anupādiṇṇān' eva. Tāni hi yathā divasasantatto ayogulo makkhikānam abhinisīdanassa paccayo na hoti evam evam tejussadattā tanhāmānadiṭṭhivasena gahanassa paccayā na hontī ti. Tena vuttam: ime dhammā anupādiṇṇa-anupādānīyā<sup>3</sup> ti. Asaṅkiliṭṭha-asāṅkilesesu<sup>4</sup> pi es' eva nayo.

701. Vitakkattike<sup>5</sup> vitakkasahajātena vicārena saddhim kusallattike alabbhamānā va na labbhanti.

<sup>1</sup> Dhs. § 987—989.    <sup>2</sup> Dhs. § 990—992.    <sup>3</sup> Dhs. § 992.

<sup>4</sup> Dhs. § 993—995.    <sup>5</sup> Dhs. § 996—998.

702. Pīṭisahagatattike<sup>1</sup> pīti-ādayo attanā attanā saha-jāṭadhammānaṃ pīṭisahagatādibhāvaṃ datvā sayaṃ piṭṭhi-vatṭakā jātā. Imasmiṃ tike dve domanassasahagatā cittup-pādā dukkhasahagataṃ kāyaviññānaṃ upekhā vedanā rū-paṃ nibbānaṃ ti idam pi na labbhati.

. Ayaṃ hi tiko kusallattike ca alabbhamānehi imehi ca pañcahi koṭṭhāsehi muttako nāma.

703. Dassanena pahātabbattike<sup>2</sup> saṃyojanāni ti bān-dhanāni. Sakkāyadīṭṭhi ti vijjamaññaṭṭhena sati khaṇ-dhapañcakasaṅkhāte<sup>3</sup> kāye sayaṃ vā sati tasmiṃ kāye dīṭṭhi ti sakkāyadīṭṭhi. Sīlena sujjhitaṃ sakkā vatena sujjhitaṃ sakkā silabbatehi<sup>4</sup> sujjhitaṃ sakkā ti gahita-samādānaṃ pana sīla bbaṭaparāmāso nāma.

704. Idhā<sup>5</sup> ti desāpadese nipāto. Svāyaṃ katthaci lokaṃ upādāya vuccati. Yathāha: Idha Tathagato loka uppajjati ti.

Katthaci sāsanaṃ. Yathāha: Idh' eva bhikkhave sama-no idha dutiyo samano ti. Katthaci okāsaṃ. Yathāha:

Idh' eva tiṭṭhamānassa devabhūtassa me sato |

Punar āyu ca me laddho evaṃ jānāhi mārisā ti ||

Katthaci padapūraṇamattam eva. Yathāha: Idhāhaṃ bhikkhave bhuttāvi asampavārīto ti. Idha pana lokaṃ upādāya vutto ti veditabbo.

705. Assutavā puthujjano<sup>6</sup> ti. Ettha pana:

āgamādhigamābhāvā ñeyyo: Assutavā iti.

Yassa hi khandhadhātuāyatanapaccayākārasatipatṭhā-nādisu uggahaparipucchāvinicchayaarahitattā dīṭṭhipaṭise-dhako n'eva āgamo paṭipattiyā adhigantabbassa anadhiga-tattā neva adhigamo atthi so āgamādhigamābhāvā ñeyyo assutavā iti. Svāyaṃ:

Puthūnaṃ jananaḍḍhi kārānehi puthujjano |

puṭhujjanantogadhattā<sup>7</sup> puthu cāyaṃ jano iti<sup>8</sup> ||

<sup>1</sup> Dhs. § 999. <sup>2</sup> Dhs. § 1002. <sup>3</sup> °paṇḍaka° G. <sup>4</sup> sila-vatehi M. <sup>5</sup> Dhs. § 1003. <sup>6</sup> Comp. Majjhimanikāya I. 7 and Papañcasūdanī in Trenckner's Transcript p. 22.

<sup>7</sup> °gavattā M. <sup>8</sup> Sumaṅgalavil. p. 59.

So hi puthūnam nānappakāraṇānaṃ kilesādināṃ jana-  
nādīhi pi kāraṇehi puthujjano<sup>1</sup>. Yath'āha: puthu-nānāki-  
lese janentī ti puthujjanā, puthu-avihata-sakkāyadīṭṭhikā ti  
puthujjanā, puthu-nānāsattahārāṇaṃ mukhullokakā ti puthu-  
jjanā, puthu-sabbagatīhi avuṭṭhitā ti puthujjanā, puthu-  
nānābhisaṅkhāre abhisaṅkharontī ti puthujjanā, puthu-  
nānā-oghehi vuyhanti . . . . . pe . . . . .  
puthu-nānā-santāpehi santappanti ti puthujjanā, puthu-  
nānāpariḷāhehi pariḍayhanti ti puthujjanā, puthu-paṇcasu  
kāmaguṇesu rattā giddhā gathitā<sup>2</sup> mucchitā ajjhoppaṇṇā<sup>3</sup>  
laggā lagitā<sup>4</sup> palibuddhā ti puthujjanā, puthu-paṇcahi nī-  
varaṇehi āvaṭṭā<sup>5</sup> nivutā ovutā<sup>6</sup> pihitā paṭicchannā paṭiku-  
jitā ti puthujjanā, puthūnaṃ vā gaṇanapatham atitānaṃ  
ariyadhammaparammukhānaṃ<sup>7</sup> nīcadhammasamācārānaṃ  
janānaṃ antogadhattā ti pi puthujjanā, puthu vā ayaṃ  
visuṃ yeva saṅkham gato visamsatṭho sīlasutādiguṇayut-  
tehi ariyehi janehi ti pi puthujjano. Evam etehi assutavā  
puthujjano ti dvīhi padehi. Ye te

Duve<sup>8</sup> puthujjanā vuttā Buddhen' ādiccabandhunā |

Andho<sup>9</sup> puthujjano eko kalyāṇ' eko puthujjano ti ||

dve va puthujjanā vuttā, tesu andhaputhujjano vutto hotī  
ti veditabbo.

706. Ariyānaṃ adassāvī ti ādisu. Ariyā ti ārakattā  
kilesehi anayena īriyanato aye īriyanato sadevakena<sup>10</sup> ca  
lokena araṇīyato Buddhā ca paccekabuddhā ca buddha-  
sāvakā ca vuccanti. Buddhā eva vā idha ariyā. Yath'  
āha: Sadevake bhikkhave loke . . . . .  
. . . . . pe . . . . .

Tathāgato ariyo ti vuccatī ti.

707. Sappurisā ti. Ettha pana paccekabuddhā Tathā-  
gatasāvakā ca sappurisā ti veditabbā.

Te hi lokuttaraguṇayogena sobhanā purisā ti sappurisā.

<sup>1</sup> Comp. Burnouf Lotus 848 foll. <sup>2</sup> gadhikā M. <sup>3</sup> ajjho-  
sannā M. <sup>4</sup> labhitā T. <sup>5</sup> āvutā M. <sup>6</sup> ovutā M.  
Comp. Milindap. p. 161. <sup>7</sup> ariyadhammukhānaṃ T. <sup>8</sup> Dve  
me T. <sup>9</sup> anto M. <sup>10</sup> sadena T.

Sabbe vā ete dvedhā vuttā. Buddhā pi hi ariyā ca sappurisa ca paccekabuddhā buddhasāvaka pi. Yath'āha:

Yo ce kataññū katavedī dhīro kalyāṇamitto daḥhabhatti ca hoti

Dukkhitaṣṣa sakkacca karoti kiccaṃ tathāvidham  
sappurisaṃ vadanti ti.

Kalyāṇamitto daḥhabhatti<sup>1</sup> ca hoti ti. Ettāvata hi buddhasāvako vutto, kataññūtādīhi paccekabuddhā Buddhā ti. Idāni yo tesam ariyānam adassanasilo na ca dassane sādhuṅkāri so ariyānam adassāvī ti<sup>2</sup> veditabbo.

So ca cakkhunā adassāvī nāpene adassāvī ti duvidho. Tesu nāpene adassāvī idha adhippeto. Mamsacakkhunā hi dibbacakkhunā vā ariyā diṭṭhā pi adiṭṭhā va honti tesam cakkhunam vaṇṇamattagahanato, na ariyabhāvagocarato<sup>3</sup>. Soṇasigāḷādayo<sup>4</sup> pi ca cakkhunā ariye passanti na ca te ariyānam dassāvino.

708. Tatr'idam vatthum. Cittalapabbatavāsike kira khīnāsavattherassa upatṭhāko<sup>5</sup> buddhapabbajito ekadivasam therena saddhim piṇḍāya caritvā therassa pattacivaram gahetvā piṭṭhito āgacchanto theram pucchi: 'Bhante ariyā nāma<sup>6</sup> kiḍisā ti?' Thero āha: 'Idh' ekacco mahallako ariyānam pattacivaram gahetvā vattapaṭivattam katvā saha caranto pi neva ariye jānāti evaṃ dujjānā āvuso ariyā ti'. Evaṃ vutto pi<sup>7</sup> so neva ariyā ti aññāsi, tasmā na cakkhunā dassanam, nānadassanam eva dassanam.

Yath'āha: 'kin te, Vakkali, iminā pūtikāyena<sup>8</sup> diṭṭhena. Yo kho, Vakkali, dhammam passati so maṃ passati ti'. Tasmā cakkhunā passanto pi nāpene ariyehi diṭṭham aniccādilakkhaṇam apassanto ariyādhiyataṇ ca dhammam<sup>10</sup> anadhiyacchanto<sup>11</sup> ariyakaraṇadhammānam<sup>12</sup> ariyabhāvassa ca adiṭṭhattā<sup>13</sup> ariyānam adassāvī ti veditabbo.

<sup>1</sup> duḷavatti M.    <sup>2</sup> adassanāvī ti M.    <sup>3</sup> ariyabhāva° M.

<sup>4</sup> soṇasigāḷādayo pi M.    <sup>5</sup> dhīnāsavatherassa sa ca therassa up° M.    <sup>6</sup> ariyā nāma bhante M.    <sup>7</sup> vutte Pap.

<sup>8</sup> mūti° M.    <sup>9</sup> Saṃyutta XXII, 87, 13.    <sup>10</sup> ādikataṇ ca kammaṃ M.    <sup>11</sup> gacchante M.    <sup>12</sup> ariyadhammā-

nam M.    <sup>13</sup> adiṭṭhattā C. G.

709. Ariyadhammassa akovido<sup>1</sup> ti satipaṭṭhānādi-  
bhede<sup>2</sup> ariyadhamme akusalo.

710. Ariyadhamme avinito ti. Ettha pana duvidho  
vinayo nāma, ekamek'ettha pañcadhā abhāvato, tassa ayaṃ  
avinito ti vuccati.

Ayaṃ<sup>3</sup> hi samvaravinayo pahānavinayo ti duvidho vi-  
nayo. Ettha ca duvidhe pi vinaye<sup>4</sup> ekameko vinayo pañ-  
cadhā bhijjati. Samvaravinayo pi hi sīlasamvaro satisam-  
varo<sup>5</sup> nānasamvaro khantisamvaro viriyasamvaro ti pañca-  
vidho. Pahānavinayo pi tadaṅgappahānaṃ vikkhambhana-  
ppahānaṃ samucchedappahānaṃ paṭipassaddhippahānaṃ  
nissaraṇappahānaṃ ti pañcavidho<sup>6</sup>.

Tattha iminā pātimokkhasamvarena upeto hoti samupeto  
ti ayaṃ sīlasamvaro, rakkhati cakkhundriyaṃ cakkhundriye  
samvaraṃ āpajjati ti ayaṃ satisamvaro.

Yāni sotāni lokasmim (Ajitā ti Bhagavā)  
sati tesam nivāraṇaṃ  
sotānaṃ samvaraṃ brūmi  
paññāy' ete pithiyare ti<sup>7</sup>.

Ayaṃ nānasamvaro.

Khamo hoti sitassa uphassā ti ayaṃ khantisamvaro.

Uppannaṃ kāmavitakkaṃ nādhivāseti ti ayaṃ viriya-  
samvaro.

Sabbo<sup>8</sup> pi cāyaṃ samvaro yathā sakaṃ samvaritabbā-  
naṃ vinetabbānaṃ ca kāyaduccaritādānaṃ samvaranato<sup>9</sup>  
samvaro vinayanato vinayo ti vuccati evaṃ tāva samvara-  
vinayo pañcadhā bhijjati ti veditabbo.

711. Yathāyaṃ<sup>10</sup> nāmarūpaparicchedādāsu vipassanā-  
ñānesu paṭipakkhabhāvato, dīpāloken'eva tam assa tena  
tena vipassanāñāneṇa tassa tassa atthassa<sup>11</sup> pahānaṃ sey-  
yathādaṃ nāmarūpavavatthāneṇa sakkāyaditṭhiyā, paccaya-

<sup>1</sup> akovidho M. <sup>2</sup> °bhedo M. <sup>3</sup> Spiegel, Rasavāhinī p. 85.

<sup>4</sup> naye T. <sup>5</sup> atisamvaro T. <sup>6</sup> Pahāna is the same as  
vimutti, comp. Visuddhimagga p. 117. <sup>7</sup> pidhiyyare ti M.  
Suttanipāta verse 1035. <sup>8</sup> sabbe T. <sup>9</sup> samvarato M.

<sup>10</sup> Tath'āyaṃ M. Pap. <sup>11</sup> anathassa T. āngassa C. G. Pap.



pariggahena ahetuvisama hetudiṭṭhīnaṃ tass'eva aparabhāgena kaṅkhāvitaraṇena kathamkathibhāvassa, kalāpasamasanena ahaṃ mamā ti gāhassa, maggāmaggavavatthānena amagge maggasaññāya, udayadassanena ucchedadiṭṭhiyā, vayadassanena sassatadiṭṭhiyā, bhayadassanena sabhaya-abhayasaññāya<sup>1</sup>, ādinavadassanena assādasaññāya, nibbidānupassanāya abhiratisaññāya, muñcitukammataññānena amuñcitukāmatāya, upekhāñānena anupekkhāya, anulomena dhammaṭṭhitiyā<sup>2</sup> nibbāne ca paṭilomabhāvassa gotrabhunā saṅkhāranimittagāhassa pahānaṃ etaṃ tadan-gappahānaṃ nāma.

Yaṃ pana<sup>3</sup> upacārappahānabhedena samādhinā pavattibhāvanivāraṇato ghaṭappahāren 'eva udakapiṭṭhe sevāssa tesam tesam nīvaraṇādiddhammānaṃ pahānaṃ etaṃ vikkhambhanappahānaṃ nāma.

Yaṃ catunnaṃ ariyamaggānaṃ<sup>4</sup> bhāvitattā taṃ taṃ maggavato<sup>5</sup> attano santāne diṭṭhigatānaṃ pahānāya ti ādinā nayena vuttassa samudayaapakkhikassa kilesagahaṇassa<sup>6</sup> accantaṃ appavattibhāvena pahānaṃ idaṃ samucchadappahānaṃ nāma.

Yaṃ pana phalakkhaṇe paṭippassaddhattaṃ kilesānaṃ etaṃ paṭippassaddhippahānaṃ nāma.

Yaṃ sabbasaṅkhatanissatattā pahīnasabbasaṅkhatam nibbānaṃ etaṃ nissaraṇappahānaṃ nāma.

712. Sabbam pi c'etaṃ pahānaṃ yasmā cāgaṭṭhena<sup>7</sup> pahānaṃ vinayaṭṭhena vinayo tasmā pahānavinayo ti vuccati. Taṃ taṃ pahānato vū tassa tassa vinayassa sambhavato p'etaṃ pahānavinayo ti vuccati. Evaṃ pahānavinayo pi pañcadhā bhijjati ti veditabbo. Evaṃ ayaṃ saṅkhepato duvidho bhedaṭṭo ca dasavidho vinayo bhinnasamvarattā pahāṭabbassa ca appahīnattā yasmā etassa assutavato puthujjanassa natthi tasmā abhāvato tassa ayaṃ avinito ti vuccati ti.

<sup>1</sup> Sayadassanena sabhaye atamāsaññāya M. <sup>2</sup> oṭṭhitiyaṃ T. <sup>3</sup> sampana M. <sup>4</sup> ariyamattānaṃ Atthayojo.

<sup>5</sup> mattavato Atthayojo. <sup>6</sup> ogaṇassa Pap. <sup>7</sup> khagaṭṭhena M.

Esa nayo sappurisānaṃ adassāvi sappurisadhammassa akovido sappurisadhamme avinito ti. Etthā pi ninnānakāraṇaṃ<sup>1</sup> hi etaṃ<sup>2</sup> atthato. Yathāha: ye va te ariyā te va te sappurisā, ye va te sappurisā te va te ariyā. Yo eva so ariyānaṃ dhammo so eva so sappurisānaṃ dhammo, yo eva so sappurisānaṃ dhammo so eva so ariyānaṃ dhammo. Ye va te ariyavinayā te va te sappurisavinayā, ye va te sappurisavinayā te va te ariyavinayā, ariye ti vā sappurise ti vā ariyadhamme ti vā sappurisadhamme ti vā ariyavinaye ti vā sappurisavinaye ti vā, ese se eke ekatṭhe same<sup>3</sup> samabhāge tajaṭe taññe vā ti.

713. Rūpaṃ attato samanupassatī ti<sup>4</sup>. Idh'ekacco rūpaṃ attato samanupassati. Yaṃ rūpaṃ so ahaṃ, yo ahaṃ taṃ rūpaṃ ti rūpaṃ ca attā<sup>5</sup> ca advayaṃ samanupassati. Seyyathā pi nāma telappadīpassa<sup>6</sup> jhāyato yā acci<sup>7</sup> so vaṇṇo yo vaṇṇo sū acci ti acciṇ ca vaṇṇaṃ ca advayaṃ samanupassati evaṃ evaṃ idh'ekacco rūpaṃ attato . . . . . pe . . . . . samanupassatī ti evaṃ rūpaṃ attā ti diṭṭhipassanāya passati.

Rūpavantaṃ<sup>8</sup> vā attānaṃ ti arūpā attā ti gahetvā chāyāvantaṃ rukkhāṃ viya taṃ rūpavantaṃ<sup>9</sup> samanupassati. Attāni vā rūpaṃ ti arūpaṃ eva attā ti gahetvā pupphaṣmiṃ<sup>10</sup> gandhaṃ viya attāni rūpaṃ samanupassati. Rūpaṣmiṃ vā attānaṃ ti arūpaṃ eva attā ti gahetvā karaṇḍake maṇiṃ viya attānaṃ rūpaṣmiṃ samanupassati. Vedanādisu pi es' eva nayo.

Tattha rūpaṃ attato samanupassatī ti suddharūpaṃ eva. Attā ti kathitaṃ rūpavantaṃ vā attānaṃ attāni vā rūpaṃ rūpaṣmiṃ vā attānaṃ vedanaṃ attato samanupassati saññaṃ saṅkhāre viññānaṃ attato samanupassatī ti imesu sattu su ṭhānesu arūpaṃ attā ti kathitaṃ.

<sup>1</sup> kinnānā° Pap.    <sup>2</sup> ninnānakāraṇah'etaṃ M.    <sup>3</sup> sace T.

<sup>4</sup> °passatī ti M.    <sup>5</sup> attānaṃ corr. T.    <sup>6</sup> teladīp° M.

<sup>7</sup> anicci M.    <sup>8</sup> Rūpavattānaṃ T.    <sup>9</sup> rūpavantaṃ T. rūpavan ti M.    <sup>10</sup> pupphamhi M.

714. Vedanāvantam vā attānaṃ attani vā vedanaṃ vedanāya vā attānaṃ ti. Evam catūsu khandhesu tiṇṇaṃ tiṇṇaṃ vasena dvādasasu<sup>1</sup> ṭhānesu rūpārūpamissako attā kathito. Tattha rūpaṃ attato samanupassati vedanaṃ . . . . . pe<sup>2</sup> . . . . .

saññaṃ saṅkhāre viññānaṃ attato samanupassati ti imesu<sup>3</sup> pañcasu ṭhānesu ucchedadiṭṭhi kathitā. Avasesesu sassa-tadiṭṭhi. Evam ettha paṇṇarasa bhavadiṭṭhiyo<sup>4</sup> honti tā sabbā pi maggāvaraṇā na saggāvaraṇā paṭhamamaḡga-vajjhā ti veditabbā.

715. Satthari kaṅkhati<sup>5</sup> ti satthu sarīre vā tassa<sup>6</sup> guṇe vā ubhayattha vā kaṅkhati. Sarīre kaṅkhamāno 'dvattimsavaralakkhaṇapaṭimaṇḍitaṃ nāma sarīraṃ atthi nu kho natthi ti' kaṅkhati. Guṇe kaṅkhamāno 'attitānā-gatapaccuppannañānaśamaṭṭhaṃ sabbaññūtaññaṃ atthi nu kho natthi ti' kaṅkhati. Ubhayattha kaṅkhamāno 'asīti-anuvyañjanavyāmapabbhānuraññitāya sarīranippattiya'<sup>7</sup> samannāgato sabbam ñeyyāñānaśamaṭṭhaṃ sabbaññūtaññaṃ paṭivijjhivā ṭhito lokatārako Buddho nāma atthi nu kho natthi ti' kaṅkhati. Ayaṃ hi 'ssa attabhāve guṇe<sup>8</sup> kaṅkhanato<sup>9</sup> ubhayattha kaṅkhati nāma.

Vicikicchati ti ārammaṇaṃ nicchetuṃ asakkonto kicchati kilamati<sup>10</sup>.

716. Dhamme kaṅkhati ti ādisu pana kilesapajahanā<sup>11</sup> cattāro ariyamaggā paṭipassaddhakilesāni cattāri sāmāñña-phalāni. Maggaphalānaṃ ārammaṇapaccayaḷhūtaṃ amatamahānibbānaṃ<sup>12</sup> nāma atthi nu kho natthi ti' kaṅkhanto pi 'ayaṃ dhammo niyyāniko nu kho aniyyāniko ti' kaṅkhanto pi dhamme kaṅkhati nāma.

<sup>1</sup> vasena vā dasasu T.    <sup>2</sup> M. om. pe.    <sup>3</sup> om. M.    <sup>4</sup> M. *adās* pañcaviḷhavaditṭhiyo.    <sup>5</sup> Dhs. § 1004.    <sup>6</sup> om. M.

<sup>7</sup> 'nippattiya' T.    <sup>8</sup> guṇo C.    <sup>9</sup> kaṅkhanato T.

<sup>10</sup> M. *inserts* Nādhimuccati ti tatth' eva adhimokkhaṃ na labhati na samvasīpati (!) ti cittaṃ anāvikatvā pasidituṃ na sakkoti guṇesu na dasidati (!)    <sup>11</sup> 'opajahantā M.

<sup>12</sup> amataṃ nibbānaṃ M.

Cattāro maggaṭṭhakā cattāro phalaṭṭhakā ti idaṃ saṃgharatanam. 'Atthi nu kho natthi ti' kaṅkhanto pi 'ayaṃ saṃgho suppaṭipanno nu kho duppaṭipanno ti' kaṅkhanto pi 'etasmiṃ saṃgharatane dinnassa vipākaphalaṃ atthi nu kho natthi ti' kaṅkhanto pi saṃghe kaṅkhati nāma. 'Tisso pana sikkhā atthi nu kho natthi ti' kaṅkhanto pi 'tisso sikkhā sikkhitapaccayena ānisaṃso atthi nu kho natthi ti' kaṅkhanto pi sikkhāya kaṅkhati nāma.

717. Pubbanto ti vuccati atītāni khandhadhātāyatanāni, aparanto anāgatāni. Tattha atītesu khandhādisu 'atītāni nu kho na nu kho ti' kaṅkhanto pubbante kaṅkhati nāma, anāgatesu 'anāgatāni nu kho na nu kho ti' kaṅkhanto aparante kaṅkhati nāma, ubhayattha kaṅkhanto pubban-tāparante kaṅkhati nāma.

'Dvādasapaḍikāṃ paccayavattaṃ atthi nu kho natthi ti' kaṅkhanto idappaccayatā paṭiccasamuppannesu dhammesu kaṅkhati nāma. Tatrāyaṃ vacanattho: Imesaṃ jarāmaraṇādīnaṃ paccayā idappaccayā, idappaccayānaṃ bhavo idappaccayatā, idappaccayā eva vā idappaccayatā jātiādīnaṃ etaṃ adhivacanam. Jātiādīsu taṃ taṃ paṭicca āgamaṃ samuppannā ti paccayasamuppannā idaṃ vuttaṃ hoti. Idappaccayatāya vā paṭiccasamuppannesu ca dhammesu kaṅkhati ti.

718. Silenā<sup>1</sup> ti gosilādīnā vatenā ti govatādīnā vā? Silabbatenā ti tadubhayena suddhī ti kilesasuddhi pa-ramatthasaddhibhūtaṃ vā nibbānam eva.

719. Tadekaṭṭhā<sup>2</sup> ti idha pahānekaṭṭhaṃ dhuraṃ<sup>3</sup> imissā ca pāliyā diṭṭhikilesa<sup>4</sup> vicikicchākilesa ti dve yeva āgatā. Lobho doso moho māno thīnaṃ uddhaccaṃ ahirikaṃ anottappaṃ ti ime pana aṭṭha anāgatā āharitvā dīpetabbā.

Ettha hi diṭṭhivicikicchāsu pahīyamānāsu apāyagāminiyo lobho doso moho māno thīnaṃ uddhaccaṃ ahirikaṃ anottappaṃ ti sabbe pīme pahānekaṭṭhā hutvā pahīyanti. Saha-jekaṭṭhaṃ pana āharitvā dīpetabbaṃ. Sotāpattimaggena

<sup>1</sup> Dhs. § 1005.    <sup>2</sup> Dhs. § 1006.    <sup>3</sup> dūraṃ M.    <sup>4</sup> diṭṭha-kilesa G.

hi cattāri dīṭṭhisahagatāni vicikicchāsahagatañ cā ti pañca cittāni pahīyanti. Tattha dvīsu asaṅkhārikadīṭṭhicittesu pahīyantesu tehi saha jāto lobho moho uddhaccaṃ ahirikaṃ anottappan ti ime kilesā sahajekattḥavasena pahīyanti, sesadīṭṭhikilesa ca vicikicchākilesa ca pahānekattḥavasena pahīyanti. Dīṭṭhisampayuttasasaṅkhārikacittesu pi pahīyantesu tehi sahajāto lobho moho thīnaṃ uddhaccaṃ ahirikaṃ anottappan ti ime kilesā sahajekattḥavasena pahīyanti, sesadīṭṭhikilesa ca vicikicchākilesa ca pahānekattḥavasena pahīyanti. Evaṃ pahānekattḥasmiṃ yeva sahajekattḥaṃ labbhati ti. Idam sahajetṭhakam āharitvā dipayimsu.

720. Tam sampayutto<sup>1</sup> ti tehi tadekattḥehi attḥahi kilesahi sampayutto. Vinibbhogaṃ vā katvā tena lobhena tena dosenā ti evaṃ ekekena sampayuttatā<sup>2</sup> dipetabbā. Tattha lobhe gahite moho māno thīnaṃ uddhaccaṃ ahirikaṃ anottappan ti ayaṃ saṅkhārakkhandhe kilesagaṇo lobhasamyutto nāma hoti.

Dose gahite moho thīnaṃ uddhaccaṃ ahirikaṃ anottappan ti ayaṃ kilesagaṇo<sup>3</sup> dosasampayutto nāma.

Mohe gahite lobho doso māno thīnaṃ uddhaccaṃ ahirikaṃ anottappan ti ayaṃ kilesagaṇo<sup>4</sup> mohasampayutto nāma, māne gahite tena sah'uppanno<sup>5</sup> lobho moho thīnaṃ uddhaccaṃ ahirikaṃ anottappan ti ayaṃ kilesagaṇo mānasampayutto nāma. Iminā upāyena tena thīnena tena uddhaccena tena ahirikena tena anottappena sampayutto tam sampayutto ti yojanā katabbā.

721. Tam samuṭṭhānan ti tena mohena<sup>6</sup> . . . . .  
 . . . . . pe . . . . .  
 tena anottappena samuṭṭhitan ti attho.

Ime dhammā dassanena pahātābbā ti ettha dassanaṃ nāma sotāpattimaggo tena pahātābbā ti attho. Tasmā pana sotāpattimaggo dassanaṃ nāma jāto ti paṭhamam nibbānaṃ dassanato na nu gotrabhū paṭhamataram

<sup>1</sup> Dhs. § 1006.

<sup>2</sup> sampayuttena T.

<sup>3</sup> kilesagaṇe T.

<sup>4</sup> kilesagaṇe T.

<sup>5</sup> pahuppanno M.

<sup>6</sup> lobhena M.

passatī ti no na passatī disvā kattabbakiccaṃ pana na karotī samyojanānaṃ appahānato tasmā passatī ti na vattabbo.

Yattha katthaci rājanam disvā pi paṇṇākūram datvā<sup>1</sup> kiccanippattiyā<sup>2</sup> adiṭṭhattā 'ajjā pi rājanam na passāmī ti' vadanto c'ettha jānapadapuriso nidassanaṃ<sup>3</sup>.

Avaseso lobho nidassanena pahīnāvaseso. Dosamoheṣu pi es' eva nayo.

Dassanena hi apāyagāmaniyā va pahīnā. Tehi pana aññe dassetum idaṃ vuttam. Tadekaṭṭhā ti tehi pāliyaṃ āgatehi tihi kilesehi sampayogato pi pahānato pi ekaṭṭhā pañca kilesā.

722. N'evadassanena na bhāvanāyā<sup>4</sup> ti idaṃ samyojanādīnaṃ viya tehi tehi maggehi appahātabbatam<sup>5</sup> sandhāya vuttam.

Yaṃ pana sotāpattimaggañānena abhisankhāravīññāpassa nirodhena<sup>6</sup> satta bhavē<sup>7</sup> ṭhapetvā anamatagge saṃsāra-vatṭe ye uppajjeyyūṃ nāmañ ca rūpañ ca etth'ete nirujjhantī ti ādinā nayena kusalādīnaṃ pi pahānaṃ anuññātāṃ. Tam tesam maggānaṃ abhāvitattā ye uppajjeyyūṃ te upanissayapaccayānaṃ kilesānaṃ pahīnattā pahīnāni<sup>8</sup> imaṃ pariyāyaṃ sandhāya vuttan ti veditabbam.

723. Dassanena pahātabbahetukattike<sup>9</sup> ime dhammā dassanenapahātabbahetukā ti niṭṭhapetvā puna tīni samyojanāni ti ādi pahātabbe dassetvā tadekaṭṭhabhāvena hetu c'eva hetuke<sup>10</sup> ca dassetum vuttam.

Tattha kiñcā pi dassanena pahātabbesu hetūsu lobhasahagato moho lobhena sahetuko hoti, dosasahagato dosena, lobhadosa ca mohenā ti pahātabbahetukapade p'ete saṅgaḥam gacchanti. Vicikicchāsahagato pana moho aññassa sampayuttahetuno abhāvena hetu yeva na hetuko ti. Tassa pahānaṃ dassetum ime dhammā dassanena pahātabbahetū ti vuttam.

<sup>1</sup> katvā M. <sup>2</sup> nipphattiyā T. <sup>3</sup> nidassanā M. <sup>4</sup> Dhs. § 1008. <sup>5</sup> āyātabbatam M. <sup>6</sup> nirodhe M. <sup>7</sup> vagge M. <sup>8</sup> hīnāni T. <sup>9</sup> Dhs. § 1009. <sup>10</sup> sahetuke M.

724. Dutiyapade uddhaccasahagatassa mohassa pahānaṃ dassetuṃ ime dhammā bhāvanāya pahātābbahetū<sup>1</sup> ti vuttam.

So hi attanā sampayuttadhamme sahetuke katvā piṭṭhi-vatṭako<sup>2</sup> jāto vicikicchāsahagato moho viya aññassa sampayuttahetuno abhāvā pahātābbahetukapadam na bhajati.

Tatīyapade avasesū kusalākusalā ti puna akusalagahaṇaṃ vicikicchuddhaccasahagatānaṃ mohānaṃ saṅgahattam<sup>3</sup> katam. Tehi sampayuttahetuno abhāvā pahātābbahetukā nāma na honti.

725. Parittārammaṇattike<sup>4</sup> ārabbhā ti ārammaṇaṃ katvā. Sayam hi parittā vā hontu mahaggatā vā paritte dhamme ārammaṇaṃ katvā uppannā, parittārammaṇa-mahaggate ārammaṇaṃ katvā uppannā, mahaggatārammaṇa-appamāṇe ārammaṇaṃ katvā uppannā, appamāṇārammaṇā<sup>5</sup> te pana parittā pi honti mahaggatā<sup>6</sup> pi appamāṇā pi.

726. Micchattattike<sup>7</sup> anantarakānī ti anantarāyena phaladāyakānī. Mātughātakammādīnaṃ etaṃ adhiṭṭhānaṃ Etesu hi ekasmim pi kamme kate taṃ paṭibāhitvā aññaṃ kammaṃ attano vipākassa okāsaṃ kātuṃ na sakkoti. Sineruppaṇāne pi suvaṇṇathūpe katvā cakkavālamattam vā ratanaṃ mayapākāraṃ vihāraṃ karetvā taṃ pūretvā nisinassa Buddhapaṇukhassa bhikkhusaṅghassa yāvajīvaṃ cat-tāro paccaye dadato pi kammaṃ etesaṃ kammānaṃ vipākaṃ paṭibāhituṃ<sup>8</sup> na sakkoti. Evaṃ yāva micchādiṭṭhi niyatā ti ahetukavāda-akiriyavāda-natthikavādesu. Añña-tarā<sup>9</sup> taṃ hi gahetvā tṭhitam puggalam buddhasatam pi buddhasahassam pi bodhetuṃ na sakkoti.

727. Maggārammaṇattike<sup>10</sup> ariyamaggaṃ ārabbhā ti lokuttaramaggaṃ ārammaṇaṃ katvā te pana parittā pi honti mahaggatā pi.

<sup>1</sup> Dhs. § 1011.      <sup>2</sup> piṭṭhivaddhako T.      <sup>3</sup> sahattham T.

<sup>4</sup> Dhs. § 1022.      <sup>5</sup> appamāṇārammaṇa T. M.      <sup>6</sup> mahaggatā G.      <sup>7</sup> Dhs. § 1028.      <sup>8</sup> 'bāhetuṃ M.      <sup>9</sup> añña-taraṃ corr. T.      <sup>10</sup> Dhs. § 1031.

728. Maggahetukaniddese<sup>1</sup> paṭhamanayena paccayaṭṭhena hetunā maggasampayuttakānaṃ<sup>2</sup> khandhānaṃ sahetukabhāvo dassito.

Dutīyanayena maggabhūtena sammādiṭṭhisankhātena hetunā sesamaggāṅgānaṃ sahetukabhāvo dassito.

Tatīyanayena magge uppannahetūhi sammādiṭṭhiyā sahetukabhāvo dassito ti veditabbo.

729. Adhipatiṃ karitvā<sup>3</sup> ti ārammaṇādhipatiṃ katvā. Te ca kho parittadhammā va honti. Ariyasāvakaṇaṃ hi attano maggaṃ garuṃ katvā paccavekkhanakāle ārammaṇādhipatiṃ labbhati. Cetopariyañāṇena pana ariyasāvako parassa maggaṃ paccavekkhamāno garuṃ karonto pi attanā<sup>4</sup> paṭividdhamaggaṃ viya garuṃ na karoti.

Yamakapāṭihāriyaṃ karontaṃ Tathāgataṃ disvā tassa maggaṃ garuṃ karoti ti na karoti ti? Karoti, na pana attano maggaṃ viya.

Arahā na kiñci dhammaṃ garuṃ karoti ṭhapetvā maggaṃ phalaṃ nibbānaṃ ti etthā pi ayam ev' attho.

Vīmaṃsādhipateyyenā ti idaṃ saha-jātādhipatiṃ dassetuṃ vuttaṃ. Chandam hi jeṭṭhakaṃ katvā maggaṃ bhāventassa chando adhipati nāma hoti na maggo. Sesadhammā pi chandādhipatino nāma honti na maggādhipatino. Citte<sup>5</sup> pi es' eva nayo. Vīmaṃsaṃ pana jeṭṭhakaṃ katvā maggaṃ bhāventassa vīmaṃsādhipati c'eva hoti maggo cā ti sesadhammā maggādhipatino nāma honti. Viriye pi es' eva nayo.

730. Uppannattikaniddese<sup>6</sup> jātā ti nibbattā. Paṭiladdhattabhāvā<sup>7</sup> bhūtā ti ādini tesam yeva vevacanāni. Jātā eva hi bhāvupattiyā bhūtā paccayasamyoge jātattā sañjātā. Nibbattilakkhaṇaṃ pattattā nibbattā. Upasaggena pana padaṃ vaḍḍhetvā abhinibbattā ti vuttā. Pākatabhūtā ti pātubhūtā.

<sup>1</sup> Dhs. § 1032.    <sup>2</sup> maggayuttānaṃ M.    <sup>3</sup> Dhs. § 1034.

<sup>4</sup> attano M.    <sup>5</sup> citto T.    <sup>6</sup> Dhs. § 1035.    <sup>7</sup> laddhabhāvā M.



Pubbantato uddham pannā ti uppannā. Upasaggena padam vadḍhetvā samuppannā ti vuttā.

Nibbattaṭṭhen 'eva uddham ṭhitā ti utṭhitā, paccaya-samyogena utṭhitā ti samutṭhitā<sup>1</sup>.

Puna uppannā ti vacane kāraṇam hetthā vuttanayen eva veditabham: Uppannaṃsena saṅgahitā ti uppannakotṭhāsena gaṇanamgatā rūpā vedanā saññā saṅkhārā viññānaṃ ti idaṃ tesam sabhāvadassanaṃ duttiya-padaniddeso vuttapaṭisedhanayena veditabbo. Tatiyapadaniddeso uttānattho va.

731. Ayaṃ pana tiko dvinnam addhānavasena<sup>2</sup> pūretvā dassito. Laddhokāsassa hi kammassa vipāko duvidho khaṇappatto ca appatto ca. Tattha khaṇappatto uppanno nāma, appatto cittānantare vā uppajjatu kappasatasahassātikame vā dhuvapaccayaṭṭhena natthi nāma na hoti uppādinodhammā nāma jāto. Yath' āha:

'Tiṭṭhat'evāyaṃ Potṭhapāda arūpi attā saññāmayo, atha imassa purisassa aññā<sup>3</sup> va saññā uppajjanti aññā va saññā nirujjhanti ti<sup>4</sup>.

Ettha aruppe kāmāvacarasaññāpavattikāle kiñcā pi mūlabhavaṅgasaññā<sup>5</sup> pi niruddhā. Kāmāvacarasaññāya pana niruddhakāle avassaṃ sā uppajjissati ti arūpasāṅkhato<sup>6</sup> attā natthi ti saṅkham agantvā tiṭṭhat'eva nāmā ti jāto. Evam eva laddhokāsassa kammassa vipāko duvidho . . . . . pe . . . . . dhuvapaccayaṭṭhena natthi nāma na hoti uppādinodhammā nāma jāto<sup>7</sup>.

732. Yadi pana āyūhitam kusalākusalam kammaṃ sabham vipākaṃ dadeyya aññassa okāso ca na bhaveyya tam pana duvidham hoti dhuvavipākaṃ addhuvavipākāṃ ca. Tattha pañca ānantariyakammāni aṭṭha samāpattiyo cattāro ariyamaggā ti etaṃ dhuvavipākaṃ nāma.

<sup>1</sup> °samyoge T. M.    <sup>2</sup> addhānam vasena T.    <sup>3</sup> Potṭhapada arūpasāṅkhāro attā saññāmayo issa purissa aññā M.

<sup>4</sup> Comp. Dīghanikāya IX, 23.    <sup>5</sup> °bhavaṅganiruddhakāma° M.    <sup>6</sup> °saṅkharo M.    <sup>7</sup> jātā M.

Tam pana khaṇaṃ pattam pi<sup>1</sup> atthi appattam pi. Tattha khaṇappattam uppannaṃ nāma appattam anuppannaṃ nāma. Tassa vipāko cittānantare vā uppajjatu kappasahassatikkame vā. Dhuvapaccayatṭhena anuppannaṃ nāma na hoti uppādino dhammā nāma jātaṃ<sup>2</sup>. Metteyyabodhisattassa maggo anuppanno nāma phalaṃ uppādino dhammā yeva nāma jātaṃ<sup>3</sup>.

733. Atitattikaniddese<sup>4</sup> atitā ti khaṇattayaṃ<sup>5</sup> atikkantā. Niruddhā ti nirodhaṃ pattā. Vigatā ti vibhavaṃ gatā vigacchitā va. Vipariṇatā ti pakativijahanena vipariṇāmaṃ<sup>6</sup> gatā. Nirodhasaṅkhātā atthaṃ gatā ti atthagatā. Abbhattathaṃ gatā<sup>7</sup> ti upasaggena padaṃ vaḍḍhitam. Uppajjitvā vigatā ti nibbattitvā vigacchitā<sup>8</sup>. Puna atitavacane kāraṇaṃ heṭṭhā vuttam eva. Parato anāgatādisu pi es' eva nayo.

Atitamsena saṅgahitā ti atitakotṭhāsena gaṇanaṃ gatā. Katame te ti? Rūpā vedanā saññā saṅkhārā viññāṇaṃ. Parato anāgatādisu pi es' eva nayo.

734. Atitārammaṇattikaniddese<sup>9</sup> atite dhamme ārabbhā ti ādisu parittamahaggatā va dhammā veditabbā. Te hi atitādmi ārabbha uppajjanti.

735. Ajjhattattikaniddese<sup>10</sup> tesam tesam ti padadvayena sabbasatte pariyādiyati. Ajjhattaṃ paccattaṃ ti ubhayaṃ niyakajjhattādhivacanaṃ<sup>11</sup>. Niyakā ti attano jāta. Pātipuggalikā ti pāṭiekakassa<sup>12</sup> puggalassa santakā. Upādinṇā ti sarīraṭṭhakā. Te hi kammanibbattā vā hontu mā vā. Adinnagahitaparāmaṭṭhavasena pana idha upādinṇā ti vuttā. Parasattānaṃ ti attānaṃ ṭhapetvā avasesasattānaṃ. Parapuggalānaṃ ti tass' eva vevacanaṃ. Sesam heṭṭhāvuttasadisam eva.

736. Tadubhayaṃ<sup>13</sup> ti taṃ ubhayaṃ. Ajjhattārammaṇattikassa paṭhamapade parittamahaggatā dhammā veditabbā.

<sup>1</sup> khaṇapattim pi M.    <sup>2</sup> jāta M.    <sup>3</sup> jāti M.    <sup>4</sup> atinattika° M. Dhs. § 1038.    <sup>5</sup> atitā atikhanaṭṭayaṃ M.

<sup>6</sup> vipariṇānaṃ M.    <sup>7</sup> abbhattigatā T.    <sup>8</sup> pigacchitā T.

<sup>9</sup> Dhs. § 1041.    <sup>10</sup> Dhs. 1044.    <sup>11</sup> niyaka ajjhādhivac° M.

<sup>12</sup> ekkassa M.    <sup>13</sup> Dhs. § 1046.

Dutiye appamāṇā pi, tatiye parittamahaggatā va. Appamāṇā pana kālena bahiddhā<sup>1</sup>, kālena ajjhattam ārammaṇam na karonti.

Sanidassanattikaniddeso<sup>2</sup> uttāno yeva<sup>3</sup>.

737. Dukesu adosaniddese<sup>4</sup> mettāyanavasena mettī, mettākāro mettāyanā, mettāya asitassa mettāsamaṅgino cittassa bhāvo mettāyitattam. Anudayatī ti anuddā<sup>5</sup>. Rakkhati ti attho. Anuddākāro anuddāyanā<sup>6</sup> anuddāyitassa<sup>7</sup> bhāvo. Anuddāyitattam<sup>8</sup> hi tassa esanavasena<sup>9</sup> hitesitā, anukampanavasena anukampā, sabbehi pi imehi padehi upacārappaṇappattā<sup>10</sup> mettā ca vuttā. Sesapadehi lokiyalokuttaro adoso kathito.

738. Amohaniddese<sup>11</sup> dukkhe ñāṇam ti dukkhasacce paññā. Dukkhasamudaye ti ādisu pi es' eva nayo.

Etth' eva dukkhe ñāṇam savanasammasanapaṭivedhapaccavekkhaṇāsu vaṭṭati. Tathā dukkhasamudaye.

Nirodhe pana savanapaṭivedhapaccavekkhaṇāsu. Eva tathā paṭipadāya.

Pubbante ti atitakotṭhāse<sup>12</sup>, aparante ti anāgata-kotṭhāse, pubbantāparante ti tadubhaye.

Idappaccayatā paṭiccasamuppannesu dhammesu ñāṇam ti ayam paccayo<sup>13</sup>. Idam paṭicca<sup>14</sup> idam nibbattan ti evam paccayesu ca paccayuppannadhammesu ca ñāṇam.

739. Lobhaniddese<sup>15</sup> pi heṭṭhā anāgatānam padānam ayam attho.

Raṇjanavasena<sup>16</sup> rāgo, balavarañjanatṭhena sārāgo. Visayesu sattānam anunayanato anunayo. Anurujjhati ti anurodho. Kāmeti ti attho. Yattha katthaci bhava

<sup>1</sup> bahiddham M. <sup>2</sup> Dhs. § 1050. <sup>3</sup> yevā ti M.

<sup>4</sup> Dhs. § 1056. <sup>5</sup> anuddhā° M. <sup>6</sup> anuddhāyanā M.

<sup>7</sup> anuddhātāyitassa M. <sup>8</sup> anuddhāyidattam M. <sup>9</sup> es'

eva nayo M. <sup>10</sup> upacārappaṇā T. <sup>11</sup> Dhs. § 1057.

<sup>12</sup> koṭṭhase C. <sup>13</sup> Idam paccayuppannam M. *add.*

<sup>14</sup> Idam mam paṭicca T. <sup>15</sup> Dhs. § 1059. <sup>16</sup> Rajana-

vasena T.

sattā etāya nandanti sayam vā nandatī ti nandī. Nandī ca sū rañjanatthēna<sup>1</sup> rūgo cā ti nandīrūgo.

Tattha ekasmiṃ ārammaṇe sakim uppannā taṇhā nandī, punappuna uppajjamānā nandīrūgo ti vuccati. Cittassa sārūgo ti. Yo heṭṭhā balavarañjanatthēna sārūgo ti vutto so na sattassa, cittass' eva so rūgo ti attho<sup>2</sup>.

740. Icchanti etāya ārammaṇāni ti icchā, bahalakile-sābhāvena<sup>3</sup> mucchanti<sup>4</sup> etāya pāpino ti mucchā, gilitvā pariniṭṭhapetvā gahanavasena ajjhosūnam, iminā sattā gijjhanti, gedham āpajjanti ti gedho, bahalatthēna vā gedho, gedham vā pana vanasaṇḍan ti hi<sup>5</sup> bahalatthēn' eva vuttam. Anantarapadam upasaggēna<sup>6</sup> vadḍhitam sabbato bhāgena vā gedho ti paligedho, sajjanti<sup>7</sup> etenā ti saṅgo, lagganatthēna vā saṅgo, osīdanatthēna paṅko, ākaḍḍhanavasena ejā<sup>8</sup>. 'Ejā imam purisaṃ parikaḍḍhati' tassa tass'eva bhavassa abhinibbattiya ti hi vuttam.

Vañcanatthēna māyā. Vaṭṭasmiṃ sattānam jananatthēna janikā<sup>9</sup>. Taṇhā janeti purisaṃ cittaṃ assa vidhāvati ti vuttam. Vaṭṭasmiṃ satte dukkheṇa saṃyojayamānā janeti ti sañjananī, ghaṭanātthēna<sup>10</sup> sabbānī<sup>11</sup>. Ayam hi vaṭṭasmiṃ satte cutipatisandhivasena sabbati ghaṭeti<sup>12</sup> tunnakāro<sup>13</sup> viya pilotikāya pilotikaṃ, tasmā ghaṭanātthēna sabbānī<sup>14</sup> ti vuttā. Anekappakārakaṃ visayaḷaṃ taṇhāvinipphanditanivesasaṅkhātā<sup>15</sup> vā ḷaṃ assā atthī ti jālinī, ākaḍḍhanātthēna siḡhasotā saritā viyā ti saritā<sup>16</sup>. Allatthēna<sup>17</sup> vā saritā. Vuttam h'etam:

Saritāni sinehitāni ca

somanassāni bhavanti jantuno ti<sup>18</sup>.

Allāni c'eva siniddhāni cā ti ayam h'ettha attho.

<sup>1</sup> rajanatthēna T.    <sup>2</sup> cittacittass'eva sesarūgo ti attho T.

<sup>3</sup> balava° M.    <sup>4</sup> muñcanti M.    <sup>5</sup> vanasaddhan ti hi T.

<sup>6</sup> upasaggavasena M.    <sup>7</sup> sañjanti M.    <sup>8</sup> jajā M.

<sup>9</sup> janitā M.    <sup>10</sup> ghaṭṭan° M.    <sup>11</sup> sabbīni M.    <sup>12</sup> ghaṭ-

ṭeti M.    <sup>13</sup> kunnakāro C. G.    <sup>14</sup> sabbīni M. Comp.

Suttanipāta 1040.    <sup>15</sup> taṇhāvippho° T.    <sup>16</sup> Comp. Ah-

guttara IV, 199, 1.    <sup>17</sup> sallatthēna C. G.    <sup>18</sup> Dham-

map. verse 341.

741. Visatā ti visattikā, visavā ti visattikā, visālā ti visattikā, visakkatī ti visattikā, visamvādikā ti visattikā, visam haratī ti visattikā, visamūlā ti visattikā, visaphalā ti visattikā, visaparibhogā ti visattikā, visappatī<sup>1</sup> ti visattikā, visatā vā pana sā taṇhā, rūpe sadde gandhe rase phoṭṭhabbe dhamme kule gaṇe visatā vitthata ti visattikā. Anayavyasanāpādanatṭhena<sup>2</sup> kumbhānubandhanasuttakam<sup>3</sup> viyā ti suttam vuttam h'etaṃ. Suttakan ti kho bhikkhave nandirāgass' etaṃ adhivacanan ti.

Rūpādisu vitthanatṭhena visatā<sup>4</sup>, tassa tassa paṭilābhatāya satte āyūhāpeti ti āyūhanī, ukkaṇṭhitum appadānato<sup>5</sup> sahāyatṭhena dutiyā. Ayam hi sattānam vaṭṭasamim ukkaṇṭhitum na deti, gatagatatṭhena<sup>6</sup> piyasahāyo viya abhiramāpeti. Ten' eva vuttam:

Taṇhādutiyo puriso dīgham addhānam saṃsaram<sup>7</sup>

Itthabhāvaññathābhāvaṃ saṃsāram nātivattati ti<sup>8</sup>.

742. Paṇidhānakavasena paṇidhi. Bhavanetti ti bhavarajju. Etāya hi sattā rajjuyā gīvāya baddhā<sup>9</sup> goṇā viya icchicchitam ṭhānam nīyanti. Tam tam ārammaṇam vanati<sup>10</sup> bhajati alliyati ti vanam, yūcati<sup>11</sup> vā ti vanam. Vanatho<sup>12</sup> ti vyañjanena padaṃ vaḍḍhitam. Anattarukkhānam<sup>13</sup> vā samuṭṭhāpanatṭhena gahanatṭhena ca vanam viyā ti vanam balavatanhūy'etaṃ nāma. Gahanataratṭhena pana tato balavatāro vanatho<sup>14</sup> nāma. Tena vuttam:

Vanam chindatha mā rukkham, vanato jāyate bhayam.

Chetvā vanañ ca vanathañ ca nibbanā hotha bhik-

khave ti<sup>15</sup>.

743. Santhavanavasena santhavo saṃsaggo ti attho.

<sup>1</sup> vissappatī T. <sup>2</sup> Aniyabyāsana vā panatṭhena M. <sup>3</sup> kumbhānubaddhas<sup>o</sup> T. kumbhānubandhasuttakā M. <sup>4</sup> Rūpādisu ettha tatthena vis<sup>o</sup> T. <sup>5</sup> āpādānato M. <sup>6</sup> 'gataṭṭhāne M. <sup>7</sup> saṃsāram T. <sup>8</sup> Suttanipāta verse 740. <sup>9</sup> bandhā M. <sup>10</sup> vanti C. <sup>11</sup> yāti ti M. vāyati corr. T. <sup>12</sup> vanato M. <sup>13</sup> Anattadukkhānam M. <sup>14</sup> balavata-rā vanato M. <sup>15</sup> Dhp. verse 283.

So duvidho tanhāsanthavo mettisanthavo<sup>1</sup> ca, tesu idha tanhāsanthavo adhippeto.

Sinehavasena sineho, ālayakaraṇavasena apekkhatī ti apekkhū. Vuttam pi c'etaṃ: Imāni te deva caturāsīti nagarasahassāni Kusāvatirājadhānīpamukhāni<sup>2</sup>, ettha devachandaṃ janehi, jivite<sup>3</sup> apekkhaṃ karohi ti ālayaṃ karohi ti ayaṃ h'ettha attho.

Pāṭiekkhe pāṭiekkhe ārammaṇe bandhatī ti paṭibandhu. Ñātakatṭhena vā pāṭiekkko bandhū ti pi paṭibandhu. Niccasannissitatṭhena hi sattānaṃ tanhāsamo bandhu nāma natthī ti. Ārammaṇānaṃ asanato āsā. Ajjhottharapaṇato c'eva tittim anupagantvā va paribhuñjanato cā ti attho. Āsimsanavasena āsimsanā, āsimsitabhāvo āsimsitattam. Idāni tassā pavattiṭṭhānaṃ dassetaṃ rūpāsā ti ādi vuttam. Tattha āsimsanavasena āsāya atthaṃ gahetvā rūpe āsā rūpāsā ti evaṃ nava padāni vedittabbāni.

744. Ettha ca purimāni pañca pañca kāmagaṇavasena vuttāni, parikkhāralobhavasena<sup>4</sup> chaṭṭhaṃ, taṃ visesato pabbajitānaṃ tato<sup>5</sup> parāni tīni atittiyavattthivasena gahatṭhānaṃ. Na hi tesāṃ dhanaputtajivitehi aññaṃ piyatarāṃ atthi. 'Idaṃ mayhaṃ etaṃ mayhaṃ ti vā, asukena me idaṃ dinnāṃ idaṃ dinnāṃ ti vā' evaṃ sante jappāpeti ti jappā. Parato dve padāni upasaggena vadḍhitāni, tato paraṃ aññaṃ ākārena<sup>6</sup> vibhajitaṃ āradḍhattā puna jappā ti vuttam. Jappanākāro jappanā, jappitassa bhāvo<sup>7</sup> jappitattam. Punappuna visaye lumpati ākaḍḍhatī ti loluppo. Loluppassa bhāvo loluppaṃ, loluppākāro loluppāyānā. Loluppasamaṅgino bhāvo loluppāyitattam.

745. Puñcikatā ti<sup>8</sup>. Yāya tanhāya lābhatṭhānesu pucchāṃ cālayamānāsu nakhā viya kampamānā vicaranti tassā kampamānāya tanhāya nāmaṃ. Sādhu manāpe visaye kāmētī ti sādhu kamyō<sup>9</sup>, tassa bhāvo sādhu kamyatā.

<sup>1</sup> pattasanthavo M.

<sup>2</sup> 'rājathāni° M.

<sup>3</sup> vijite M.

<sup>4</sup> parikkhāya° M.

<sup>5</sup> pabbajitā nātato T.

<sup>6</sup> aññākā-

rena T.

<sup>7</sup> jappitabhāvo T.

<sup>8</sup> puñcam vikatā ti T.

pucañcika G. pucchakatā ti M.

<sup>9</sup> 'kāmo M.

Mātā mātucchā ti ādike ayuttatṭhāne rāgo ti adhamma-rāgo, yuttatṭhāne pi balavā hutvā uppannalobho visama-lobho, rāgo visaman ti ādi vacanato vā yuttatṭhāne vā ayuttatṭhāne vā uppanno chandarāgo adhammatṭhāne adhammarāgo, visamatṭhena visamalobho ti veditabbo. Ārammaṇānam nikāmanā nikanti, nikāmanākāro nikāmanā, patthanakavasena patthanā, pihāyanavasena pihanā<sup>1</sup>, suṭṭhu patthanā sampatthanā, pañcasu kāmā-guṇesu taṇhā kāmataṇhā, rūpārūpabhava taṇhā bhavataṇhā, ucchedasaṅkhāte vibhave taṇhā vibhavataṇhā, suddhe rūpabhavasmiṃ yeva taṇhā rūpataṇhā, arūpabhava taṇhā arūpataṇhā, ucchedaditṭhisahagato rāgo ditṭhirāgo, nirodhe taṇhā nirodhataṇhā, sadde taṇhā saddataṇhā. Gandhataṇhādīsu pi es' eva nayo.

746. Oghādayo vuttatthā va kusalaḍḍhamme āvaratī ti āvaraṇam, chadanavasena chadanam, satte vaṭṭasmiṃ bandhatī ti bandhanam, cittaṃ upagantvā kilissati kilīṭṭham<sup>2</sup> karotī ti upakkilesa, thāmagataṭṭhena anusetī ti anusayo, uppaḍḍhamānā cittaṃ pariyuṭṭhātī ti pariyuṭṭhānam, uppaḍḍhituṃ appadānena kusalavāraṃ gaṇhātī ti attho.

Corā magge pariyuṭṭhimsu, dhuttā magge pariyuṭṭhimsū ti ādisu hi maggaṃ gaṇhimsū ti attho. Evam idhā pi gahanatṭhe<sup>3</sup> pariyuṭṭhānam veditabbam.

747. Palivethanaṭṭhena<sup>4</sup> latā viyā ti latā.

Latā ubbhijja titṭhatī ti s  
āgataṭṭhāne pi ayaṃ taṇhā latā va vuttā.

Vividhāni vatthūni icchatī ti vevicchaṃ, vaṭṭadukkhassa mūlan ti dukkhamūlaṃ, tass' eva dukkhassa nidānan ti dukkhanidānam, taṃ dukkhaṃ ito pabhavati ti dukkhappabhavo, bandhanaṭṭhena pāso viyā ti pāso, mārassa pāso mārappāso, duruggilanaṭṭhena baḷisaṃ viyā ti baḷisaṃ, mārassa baḷisaṃ mārabaḷisaṃ. Taṇhābhūta mārassa visayaṃ nātikkamanti, tesam upari māro vasam vatteti ti iminā pariyāyena mārassa visayo ti mārā-

<sup>1</sup> pi bhanā T. <sup>2</sup> samkilīṭṭham M. <sup>3</sup> gahanatṭhena T. M.

<sup>4</sup> vedhanaṭṭho M. <sup>5</sup> Dhammap. verse 340.

visayo, nandanatthēna<sup>1</sup> tanhā va nanditanhā, nadi-  
ajjhottharanatthēna tanhā va jālamtanhā<sup>2</sup>. Yathā suna-  
khā gaddulabaddhā yadicchakam niyyanti evaṃ tanhābad-  
dhā<sup>3</sup> sattā ti dalhabandhanatthēna gaddulam viyā ti  
gaddulamtanhā. Duppūranatthēna tanhā va samuddo  
ti tanhāsamuddo.

748. Dosaniddese<sup>4</sup> anattham me acarī ti avadḍhim  
me<sup>5</sup> akāsi. Iminā upāyena sabbapadesu pi attho veditabbo.

Atthāne vā pana āghāto ti akāraṇe kopo. Ekacco hi  
devo ativassati ti kuppati, na vassati ti kuppati, suriyo  
tappati ti kuppati, na tappati ti kuppati, vāte vāyante pi  
kuppati avāyante pi kuppati, sammajjitum asakkonto bo-  
dhipaṇṇānam kuppati, cīvaram pārupitum asakkonto vā-  
tassa kuppati, upakkhalitvā khānukassa kuppati, idam san-  
dhāya vuttam. Atthāne vā pana āghāto jāyati ti tattha  
hetthā navasu tñānesu satte ārabba uppannattā kamma-  
pathabhedo hoti. Atthānāghāto pana saṅkhāresu uppanno  
kammapathabhedam na karoti, cittam āghātento uppanno  
ti cittassa āghāto, tato balavatāro paṭighāto, paṭi-  
haññānavasena paṭigham, paṭivirujjhati ti paṭivirodho.  
Kuppanavasena kopo. Pakopo sampakopo ti upasaggava-  
sena padam vadḍhitam. Dussanavasena doso. Padoso  
sampadoso ti upasaggavasena padam vadḍhitam. Cit-  
tassa pana vyūpatti ti cittassa vipannattā viparivatta-  
nākāro. Manam padussayamāno uppajjati ti manopa-  
doso. Kujjhanavasena kodho, kujjhanākāro kujjhanā,  
kujjhanabhāvo kujjhitattam. Idāni akusalaniddese vut-  
tanayam dassetum doso dussanā ti ādi vuttam, tasmā  
yo evarūpo cittassa āghāto . . . . .

. . . . . pe . . . . .  
kujjhitattan ti ca idha vutto doso dussanā ti ādinā va na-  
yena hetthā vutto ayam vuccati doso ti. Evam ettha yojanā  
kātabbā, evaṃ hi satī punaruttadoso<sup>6</sup> paṭisedhito hoti.

<sup>1</sup> sandanatthēna C. G. T. chandanatthēna M.    <sup>2</sup> tanhā-  
jalam M.    <sup>3</sup> bandhā M.    <sup>4</sup> Dhs. § 1060.    <sup>5</sup> avud-  
dhi me M.    <sup>6</sup> punarutti° M.



749. Mohaniddeso<sup>1</sup> amohaniddese vuttapaṭipakkhanayena veditabbo. Sabbākārena pan'esa Vibhaṅgaṭṭhakathāyaṃ<sup>2</sup> āvibhavissati.

750. Tehi dhammehi ye dhammā sahetukā<sup>3</sup> ti tehi hetudhammehi ye aññe hetudhammā vā na hetudhammā vā te sahetukā. Ahetukapade<sup>4</sup> pi es' eva nayo.

Ettha ca hetu hetu yeva ca hoti tīṇaṃ vā ekato upattiyāṃ sahetuko ca, vicikicchuddhaccasahagato pana moho hetu ahetuko.

Hetusampayuttadukaniddese<sup>5</sup> pi es' eva nayo.

751. Saṅkhatadukaniddese<sup>6</sup> purimaduke vuttaṃ<sup>7</sup>. Asaṅkhatadhātum sandhāya yo eva so dhammo ti ekavacanāniddeso kato. Purimaduke pana bahuvacanavasena pucchāya uddhaṭattā ime dhammā appaccayā<sup>8</sup> ti pucchānusandhinayena bahuvacanāṃ kataṃ.

Ime dhammā sanidassanā<sup>9</sup> ti ādisu es' eva nayo.

752. Kenaci viññeyyadukaniddese<sup>10</sup> cakkhuvīññeyyā ti cakkhuvīññānena vijānitabbā. Sesapadesu pi es' eva nayo.

Ettha ca kenaci viññeyyā ti cakkhuvīññānādisu kenaci cakkhuvīññānena vā sotaviññānena vā vijānitabbā. Kenaci na viññeyyā ti ten 'eva cakkhuvīññānena vā sotaviññānena vā na vijānitabbā. Evaṃ sante dvinnāṃ pi padānaṃ atthanānattato duko hoti ti. Heṭṭhā vuttattā ye te dhammā cakkhuvīññeyyā na te dhammā sotaviññeyyā ti ayam duko na hoti. Rūpaṃ pana cakkhuvīññeyyaṃ, saddo na cakkhuvīññeyyo ti imaṃ atthaṃ gahetvā ye te dhammā cakkhuvīññeyyā na te dhammā sotaviññeyyā. Ye vā pana te dhammā sotaviññeyyā na te dhammā cakkhuvīññeyyā ti ayam eko duko ti veditabbo. Evaṃ ekekāndriyamūlake cattāro cattāro katvā vīsati dukā vibhattā ti veditabbā.

<sup>1</sup> Dhs. § 1061. <sup>2</sup> kathāya T. <sup>3</sup> Dhs. § 1073. <sup>4</sup> Dhs. § 1074. <sup>5</sup> Dhs. § 1095 and foll. <sup>6</sup> Dhs. § 1085, 1086. <sup>7</sup> vattaṃ M. <sup>8</sup> apaccayā M. Dhs. § 1084. <sup>9</sup> Dhs. § 1087 and foll. <sup>10</sup> Dhs. § 1095.

753. Kim pana manoviññāpena kenaci viññeyyā kenaci na viññeyyā natthi ten'ettha dukā na vuttā ti? Na<sup>1</sup> natthi. Vavatthānābhāvato pana na vuttā. Na hi tathā cakkhu-viññāpena aviññeyyā evā ti vavatthānam atthi. Evaṃ ca manoviññāpenā pi ti vavatthānābhāvato ettha dukā na vuttā. Manoviññāpena pana kenaci viññeyyā c'eva aviññeyyā cā ti ayam attho atthi. Tasmā so avutto pi yathā lābhava-sena veditabbo.

Manoviññāpan ti hi saṅkham gatehi kāmāvacaradham-mehi kāmāvacaradhammā eva tāva kehici viññeyyā kehici aviññeyyā. Tehi yeva rūpāvacarādi dhammā pi kehici viññeyyā kehici aviññeyyā. Rūpāvacarehi pi kāmāvacarā kehici viññeyyā kehici aviññeyyā. Teh'eva rūpāvacarādayo pi kehici viññeyyā kehici aviññeyyā. Arūpāvacarehi pana kāmāvacarā rūpāvacarā अपरिपण्णā ca neva viññeyyā. Arūpāvacarā pana kehici viññeyyā kehici aviññeyyā te pi kecid eva viññeyyā keci aviññeyyā. अपरिपण्णेहि kāmāvacarādayo neva viññeyyā, अपरिपण्णā pana nibbā-nena aviññeyyattā kehici viññeyyā kehici aviññeyyā te pi ca maggaphalānam aviññeyyattā kecid eva viññeyyā keci aviññeyyā ti.

754. Āsavaniddese<sup>2</sup> pañcakāmaguniko rāgo kāmāsavo nāma. Rūpārūpabhavesu chandarāgo jhānanikan ti sassa-taditthisahajāto rāgo bhavavasena patthanā bhavāsavo nāma. Dvāsattḥi ditthiyo ditthāsavo nāma. Atthasu tḥā-nesu aññānam avijjāsavo nāma. Tattha tattha āgatesu pana āsavesu asammohattḥā<sup>3</sup> ekavidhādibhedo veditabbo.

Atthato h'ete cira parivāsiyattḥena āsavā ti evaṃ eka-vidhā va honti. Vinaye<sup>4</sup> pana ditthadhammikānam āsa-vānam samvarāya samparāyikānam āsavānam paṭighātāyā ti duvidhena āgatā. Suttante saḷāyatane tāva tayo me āvuso āsavā kāmāsavo bhavāsavo avijjāsavo<sup>5</sup> ti ti-vidhena āgatā.

Nibbedhikapariyāye<sup>6</sup>: atthi bhikkhave āsavā nirayagāmi-

<sup>1</sup> no M. <sup>2</sup> Dhs. § 1096. <sup>3</sup> asammohattḥam T. <sup>4</sup> Comp. Papañcasūdanī l. l. <sup>5</sup> Dhs. § 1097, 1098, 1100. <sup>6</sup> Comp.

niyā, atthi āsavā tiracchānāyonigāminiyā, atthi āsavā pettivisayagāminiyā, atthi āsavā manussalokagāminiyā, atthi āsavā deva lokagāminiyā ti pañcavidhena āgatā. Chakka-nipāte Āhuneyyasutte<sup>1</sup>: Atthi bhikkhave āsavā samvārā pahātabbā, atthi āsavā paṭisevanā pahātabbā, atthi āsavā adhivāsana pahātabbā, atthi āsavā parivajjana pahātabbā, atthi āsavā vinodanā pahātabbā, atthi āsavā bhāvanā pahātabbā ti chabbidhena āgatā.

Sabbāsavapariyaye dassanā pahātabbehi saddhim satta-vidhena āgatā. Idha pan' ete kāmāsavādibhedato catub-bidhena āgatā, tatrāyaṃ vacanatto pañcakāmaguṇasaṅkhāte kāme āsavo kāmāsavo.

Rūpārūpasāṅkhāte kammato ca uppattito ca duvidhe pi bhavē āsavo bhavāsavo, diṭṭhi eva āsavo diṭṭhāsavo, avijjā va āsavo avijjāsavo.

755. Kāmesū<sup>2</sup> ti pañcasu kāmaguṇesu kāmaccchando ti kāmāsāṅkhāto chando na kattukamyatāchando na dhammachando. Kāmanavasena rajjanavasena ca kāmo yeva rāgo kāmarāgo, kāmanavasena nandanavasena ca kāmo va nandī ti kāmānandī, evaṃ sabbattha kāmattṭhaṃ vidditvā tanhāyanattṭhena kāmataṇhā, sinehanattṭhena kāmā-sineho, paridahanattṭhena kāmāpariḷāho, mucchanattṭhena kāmā-mucchā, gilitvā pariniṭṭhāpanattṭhena kāmā-majjhosānaṃ veditabbāṃ. Ayaṃ vuccati ti attṭhahi padehi vibhatto kāmāsavo nāma vuccati.

756. Bhavesu bhavaccchando<sup>3</sup> ti rūpārūpabhavesu bhavapattṭhanāvasena pavatto chando bhavaccchando. Sesapadāni pi iminā va nayena veditabbāni.

757. Sassato loko ti vā<sup>4</sup> ti ādīhi dasah'ākārehi<sup>5</sup> diṭṭhippabhedo va vutto. Tattha sassato loko ti ettha khandhapañcakāṃ loko ti gahetvā ayaṃ loko nicco dhuvo sabbakāliko ti gahetvā ayaṃ loko nicco dhuvo sabbakāliko ti gaṇhantassa sassatan ti gahaṇakārapavattā diṭṭhi.

<sup>1</sup> Comp. Majjhimanikāya I, p. 7—11.

<sup>2</sup> Dhs. § 1097.

<sup>3</sup> Dhs. § 1098.

<sup>4</sup> Dhs. § 1099.

<sup>5</sup> das' ārahārehi M.

Asassato ti tam eva lokam ucchijjati<sup>1</sup> vinassati ti gaṇhantassa ucchedagaṇḥanākārapavattā diṭṭhi.

Antavā ti parittakasīnalābhino supparamatte vā sarāva-matte vā kasīṇe samāpannassa anto samāpattiyam pavattitarūpārūpadhamme loko ti ca kasīnaparicchedantena antavā ti ca<sup>2</sup> gaṇhantassa antavā loko ti gaṇḥanākārapavattā diṭṭhi.

Sā sassatadiṭṭhi pi hoti ucchedadiṭṭhi pi. Vipulakasīnalābhino pana tasmim kasīṇe samāpannassa anto samāpattiyam pavattitarūpārūpadhamme loko ti ca kasīnaparicchedantena<sup>3</sup> ca ananto ti gaṇhantassa anantavā loko ti ca gaṇḥanākārapavattā diṭṭhi. Sā sassatadiṭṭhi pi hoti ucchedadiṭṭhi pi.

Tam jīvam tam sarīran ti bhedanadhammassa sarī-rass' eva jīvan ti gahitattā sarīre ucchijjamāne jīvam pi ucchijjati ti ucchedagaṇḥanākārapavattā diṭṭhi. Dutiyapadesasarirato aññassa jīvassa gahitattā sarīre ucchijjamāne pi jīvam na ucchijjati ti sassatagaṇḥanākārapavattā diṭṭhi. Hoti Tathāgato ādisu pana satto Tathāgato nāma so param maraṇā hoti ti gaṇhato paṭhamā sassatadiṭṭhi, na hoti ti gaṇhato dutiyā ucchedadiṭṭhi, hoti ca na ca hoti ti gaṇhato tatiyā ekaccasassatadiṭṭhi, neva hoti na na hoti ti gaṇhato catutthā amarāvikkhepaditṭhi. Ime dhammā āsavā ti ime kāmāsavā ca bhavāsavā<sup>4</sup> ca rūgavasena ekato katvā saṅkhepato tayo vitthārato cattāro dhammā āsavā nāma.

758. Yo pana brahmāṇam vimānakapparuḥkhaṇḍbharaṇesu chandarāgo uppajjati so kāmāsavo nāma hoti na hoti ti? Na hoti. Kasmā? Pañca kāmāgunikassa rūgassa idh' eva pahinattā hetu gocchakam pana patvā lobho hetu nāma hoti, gandhagocchakam patvā abhijjhākāyagandho nāma, kilesagocchakam patvā lobho kilesa nāma hoti. Diṭṭhisahajato pana rūgo kāmāsavo hoti na hoti ti? Diṭṭhirāgo nāma hoti. Vuttam h'etaṃ: Diṭṭhirāgaratte purisapuggale dinnam dānam na mahapphalam hoti na

<sup>1</sup> uppajjati T.      <sup>2</sup> om M.      <sup>3</sup> paricchedam tena ca T.

<sup>4</sup> kāmāsavaṇ ca bhavāsavaṇ ca M.

mahānisamsam. Ime pana āsave kilesapaṭipāṭiyā pi āharitum vaṭṭati maggapaṭipāṭiyā pi. Kilesapaṭipāṭiyā kāmāsavo anāgāmi maggena pahīyati, bhavāsavo arahattamaggena, diṭṭhāsavo sotāpattimaggena, avijjāsavo arahattamaggena, maggapaṭipāṭiyā sotāpattimaggena diṭṭhāsavo pahīyati, anāgāmi maggena kāmāsavo, arahattamaggena bhavāsavo avijjāsavo cā ti.

Samyojanesu mānaniddese<sup>1</sup> seyyo 'ham asmī ti māno ti uttamatṭhena aham seyyo ti evaṃ uppannamāno. Sadiso 'ham asmī ti samasamatṭhena aham sadiso ti evaṃ uppannamāno. Hīno 'ham asmī ti lāmakatṭhena aham hīno ti evaṃ uppannamāno evaṃ seyyamāno sadisamāno hīnamāno ti ime tayo mānā tiṇṇaṃ janānaṃ uppajjanti. Seyyassā pi hi aham seyyo sadiso hīno ti tayo mānā uppajjanti sadisassā pi hīnassā pi.

Tattha seyyassa seyyo māno va yathāvamāno, itare dve ayathāvamānā, sadisassa sadisamāno va, hīnassa hīnamāno va yathāvamāno, itare dve ayathāvamānā.

Iminā kiṃ kathitaṃ? Ekassa tayo mānā uppajjanti ti kathitaṃ. Khuddakavatthuke pana paṭhamakamānabhājanīye eko māno tiṇṇaṃ janānaṃ uppajjati ti kathito.

Mānakaraṇavasena va<sup>2</sup> māno maññanā maññitattan ti ākārabbhāvaniddesā.

Ussitatṭhena<sup>3</sup> unṇati yass' uppajjati taṃ puggalaṃ. Unṇāmeti ukkhipitvā ṭhapeti ti unṇamo, samussitatṭhena dhajo, ukkhipanaṭṭhena cittaṃ sampaggaṇhāti ti sampaggūho.

Ketu vuccati bahūsu dhajesu accuggatadhajo māno pi punappuna uppajjamāno aparāpare<sup>4</sup> upādāya accuggatatṭhena ketum viyāti ketuketum icchatī ti ketukamyatassa bhāvo ketukamyatā, sū pana cittassa na attano. Tena vuttam: Ketukamyatā cittassā ti. Mānasampayuttaṃ hi cittaṃ ketum icchatī, tassa ca bhāvo ketusaṅkhato māno ti.

<sup>1</sup> Dhs. § 1116.

<sup>2</sup> om. M.

<sup>3</sup> Maggatiṭṭhena T.

<sup>4</sup> parāpare M.

759. Issāniddese<sup>1</sup> yā paralābhasakkūragarukāramānana-vandanapūjanāsu issā ti yā etesu paresu lābhādisu kiṃ iminā imesan ti parasampattikhiyyanalakkhaṇā issā. Tattha lābho ti cīvarādīnaṃ catunnaṃ paccayānaṃ paṭilābho. Issukī hi puggalo parassa taṃ lābhaṃ khiyyati. 'Kiṃ imassa iminā ti icchati' sakkāro<sup>2</sup> ti. Tesam yeva paccayānaṃ sukatānaṃ sundarānaṃ paṭilābho garukāro ti garukiriyākaraṇaṃ. Mānanaṃ ti manena piyakaraṇaṃ, vandanaṃ ti pañcapaṭiṭṭhitena vandanaṃ, pūjanā ti gandhamālādīhi pūjanā. Issākaraṇāvāsena issā, issākāro issāyanaṃ, issāyitabhāvo issāyitattaṃ, usuyyanādīni issādivevacanāni. Imissā pana issāyanakhiyyanalakkhaṇaṃ āgārikaṇa pi anāgārikaṇa pi dipetabbam. Agāriyo hi ekacco kasivanijjūdisu<sup>3</sup> aññatarena ājivena attano purisakāraṃ nissāya bhaddakaṃ yānaṃ vā vāhanaṃ vā labhati, aparo tassa alābhattiko<sup>4</sup> tena lābhena na tussati. 'Kadā nu kho esa imissā sampattiyā parihāyitvā kapaṇo hutvā carissati' ti cintetvā yadā taṃ ekena kāraṇena tasmiṃ tāya sampattiyā parihīno attamano hoti anāgāriyo pi eko issāmanako aññaṃ attano sutapariyattiādīni nissāya uppannalābhādisampattiṃ disvā 'kadā nu kho eso<sup>5</sup> imchi lābhādīhi parihāyissati' ti cintetvā yadā naṃ ekena kāraṇena parihīnaṃ passati tadā attamano hoti evaṃ parasampattikhiyyanalakkhaṇaṃ<sup>6</sup> issā ti veditabbā.

760. Macchariyaniddese<sup>7</sup> vatthuto macchariyadassanattaṃ pañca macchariyāni āvāsamacchariyan ti ādi vuttaṃ. Tattha āvāse macchariyaṃ āvāsamacchariyaṃ. Sesapadesu pi es' eva nayo.

Āvāso<sup>8</sup> nāma sakalārāmo pi parivenaṃ pi ekovarako pi rattitṭhānalenādīni<sup>9</sup> pi. Tesu vasantā sukhaṃ vasanti, paccaye labhanti, eko bhikkhu vattasampannass' eva pesalassa<sup>10</sup> bhikkhuno tattha āgamaṇaṃ na icchati, āgato pi

<sup>1</sup> Dhs. § 1121. <sup>2</sup> sakkārū M. <sup>3</sup> kathinavan° M. <sup>4</sup> alābhatthiko C. T. <sup>5</sup> eko T. <sup>6</sup> sampattikkhiyo° M. <sup>7</sup> Dhs. § 1122. Comp. Puggalapaññatti II, 3. <sup>8</sup> āvāse M.

<sup>9</sup> rattitṭhānadivāṭhānādīni M. rattilenādīni T. <sup>10</sup> pesa-  
kalassa M.

khippam gacchatū ti cinteti, idam āvāsamacchariyan nāma. Bhaṇḍanakāraḍādinam pana tattha vāsam anicchato āvāsamacchariyam na hoti.

761. Kulan ti upaṭṭhākakulam<sup>1</sup> pi ūṭātikulam pi. Tattha aññassa upasaṅkamanam anicchato<sup>2</sup> kulamacchariyam hoti. Pāpapuggalassa pana upasaṅkamanam anicchato pi macchariyam nāma na hoti. So hi tesam pasāda-bhedāya<sup>3</sup> paṭipajjati. Pasādam rakkhituṃ samatthass'eva pana bhikkhuno tattha upasaṅkamanam anicchato macchariyam nāma hoti.

762. Lābho<sup>4</sup> ti catupaccayaalābho va. Tam aññasmim sīlavante labhante yeva mā labhatū ti<sup>5</sup> cintentassa lābhamacchariyam hoti. Yo ca pana saddhādeyyam<sup>6</sup> vini-pāseti aparibhogadupparibhogādivasena vināseti pūtibhāvam gacchantam pi aññassa na deti tam disvā sace imam esa na labheyya añño sīlavā labheyya paribhogam gaccheyyā ti cintentassa macchariyam nāma natthi.

763. Vaṇṇo nāma sarīravāṇṇo pi guṇavaṇṇo pi. Tattha sarīravāṇṇamaccharī puggalo<sup>7</sup> paro pāsādiko rūpavā ti vutte<sup>8</sup> na kathetukāmo hoti guṇavaṇṇamaccharī sīlena dhiutaṅgena paṭipadāya ācārena vaṇṇam na kathetukāmo hoti.

764. Dhammo ti pariyattidhammo ca paṭivedhadhammo ca. Tattha ariyasāvaka paṭivedhadhammam na maccharāyanti attanā patividdhadhamme sadevakassa lokassa paṭivedam icchanti, tam pana paṭivedham pare jānantū ti icchanti.

Tantidhamme yeva pana dhammamacchariyam nāma hoti, tena samannāgato puggalo yaṃ gūḷhaṃ ganthaṃ vā kathāmaggaṃ vā jānāti tam aññam na jānāpetukāmo hoti. Yo pana puggalam upaparikkhitvā dhammānuggaheṇa dhammam vā upaparikkhitvā puggalānuggaheṇa na deti ayam dhammamaccharī nāma na hoti. Tattha ekacco puggalo lolo<sup>9</sup> hoti, kālena samano hoti, kālena brāhmaṇo,

<sup>1</sup> upaṭṭhānak° T.      <sup>2</sup> aniccato M.      <sup>3</sup> pasādābhed° M.

<sup>4</sup> lobho M.      <sup>5</sup> labhantū ti M.      <sup>6</sup> saddāsēyyam M.

Comp. Dhammap. p. 395.      <sup>7</sup> kiriyavaṇṇe macchapuggalo M.

<sup>8</sup> vuttam M.      <sup>9</sup> lobho M.

kālena nigaṇṭho. Yo hi bhikkhu ayaṃ puggalo paveni-  
āgataṃ tantim saṇhaṃ sukhumaṃ dhammantaraṃ bhin-  
ditvā ālulissatī ti na deti ayaṃ puggalaṃ upaparikkhitvā  
dhammānuggahena na deti nāma. Yo pana ayaṃ dhammo  
saṇhasukhumo sacāyaṃ puggalo gaṇhissati aññaṃ vyāka-  
ritvā attānaṃ āvikatvā nassissati ti na deti ayaṃ dham-  
maṃ upaparikkhitvā puggalānuggahena na deti nāma.

Yo pana sac'āyaṃ imaṃ dhammaṃ gaṇhissati ambhakaṃ  
samayaṃ bhinditum samattho bhavissatī ti na deti ayaṃ  
dhammaccharī yeva nāma.

765. Imesu pañcasu macchariyesu āvāsamacchariyena tāva  
yakkho vā peto vā hutvā tass' eva āvāsassa saṅkāraṃ sī-  
sena ukkhipitvā vicarati. Kulamacchariyena tasmiṃ kule  
aññesaṃ dānamānādini karonte disvā 'bhinnaṃ vat'idaṃ  
kulaṃ mama' ti cintayato lohitaṃ pi mukhato uggacchati  
kucchivirecanaṃ pi hoti antāni pi khaṇḍākhaṇḍāni hutvā  
nikkhamanti. Lābhamacchariyena saṃghassa vā gaṇassa  
vā santake lābhe maccharāyitvā puggalikaparibhogam  
viya paribhuñjitvā yakkho vā peto vā mahā ajagara vā  
hutvā nibbattati. Sarīravannaṃaṇṇavannaṃamaccharena pana  
pariyattidhammacchariyena ca attano vannaṃ vannaṃ ti<sup>1</sup>  
paresaṃ vannaṃ kim vannaṃ eso ti taṃ taṃ dosaṃ vadanto  
pariyattim ca<sup>2</sup> kassaci kiñci adento<sup>3</sup> dubbanna c'eva eḷa-  
mūgo ca hoti. Api ca āvāsamacchariyena lohagehe pac-  
cati, kulamacchariyena appalābho hoti, lābhamacchariyena  
gūthaniraye nibbattati, vannaṃamacchariyena bhava nibbat-  
tassa vannaṃ nāma na hoti, dhammacchariyena kukkuḷa-  
niraye nibbattati. Maccharāyanakavasena<sup>4</sup> maccheram,  
maccharāyanākāro maccharāyanā<sup>5</sup>, maccharāyitassa<sup>6</sup>  
maccherasamaṅgino bhāvo maccharāyitattaṃ.

766. 'Mayh'eva hontu' mā aññassā ti' sabbā pi attano  
sampattiyo vyāpetum icchatī ti viviccho. Vivicchassa  
bhāvo vevicchaṃ. Mudumacchariyass'etaṃ nāmaṃ.

<sup>1</sup> vannaṃ ti T.      <sup>2</sup> pariyattidhammañ ca.      <sup>3</sup> adanto M.

<sup>4</sup> maccharānavasena M.      <sup>5</sup> maccharanākaro maccha-  
ranā M.      <sup>6</sup> maccherayitassa T. maccherena āhitassa M.

<sup>7</sup> hotu M.



767. Kadariyo vuccati anariyo, tassa bhāvo kadariyaṃ, thaddhamacchariyass' etaṃ nāmaṃ. Tena hi samannāgato puggalo param pi paresaṃ dadamānaṃ nivāreti. Vuttam pi c'etaṃ:

Kadariyo pāpasāṅkappo micchādītthi anādaro

Dadamānaṃ nivāreti yācamānāna bhojanan ti.

768. Yācake disvā kaṭukabhāvena cittaṃ aṇcati saṅko-  
cati ti kaṭukaṇcuko, tassa bhāvo kaṭukaṇcukatā<sup>1</sup>.  
Aparo nayo: kaṭukaṇcukatā vuccati kaṭacchugāho. Sama-  
tittikapunnāya hi ukkhaliyā bhattaṃ gaṇhanto sabbato  
bhaṅgena<sup>2</sup> saṅkuṭitena aggakaṭacchunā gaṇhāti, pūretvū  
gaḥetum na sakkoti, evaṃ macchariyapuggalassa cittaṃ  
saṅkucati, tasmim saṅkucite kāyo pi tath' eva saṅkucati  
patikuṭati paṭivattati<sup>3</sup> na sampasāriyati ti maccheram  
kaṭukaṇcukatā<sup>4</sup> ti vuttam.

769. Aggahitattaṃ cittassū ti paresaṃ upakāra-  
karane dānādina ākārena yathā na sampasāriyati ti evaṃ  
ācaritvā<sup>5</sup> gaḥitabhāvo cittassa. Yasmā pana macchariya-  
puggalo attano santakaṃ aparesaṃ adātukāmo<sup>6</sup> hoti para-  
santakaṃ gaṇhitukāmo<sup>7</sup> tasmā idaṃ macchariyaṃ. 'Mayh'  
eva hotu mā aṇṇassū ti' pavattivasen'assa sampattinaṃ<sup>8</sup>  
nigulaṇalakkhaṇatā attasampattigahaṇalakkhaṇatā vā<sup>9</sup> ve-  
ditabbā. Sesam imasmim gocchake uttānattham eva.

770. Imāni pana saṃyojanāni kilesapaṭipāṭiyā āharitum  
vaṭṭanti<sup>10</sup> maggapaṭipāṭiyā pi. Kilesapaṭipāṭiyā kāmarāga-  
paṭighasaṃyojanāni anāgāmi maggena pahiyanti, mānasam-  
yojanaṃ arahattamaggena, dīṭṭhivicikicchā-sīlabbataparā-  
māsā<sup>11</sup> sotāpattimaggena, bhavarāgasamyojanaṃ arahatta-  
maggena, issāmacchariyāni sotāpattimaggena, avijjā ara-  
hattamaggena. Maggapaṭipāṭiyā dīṭṭhivicikicchā-sīlabbata-  
parāmāsa-issā-macchariyāni sotāpattimaggena pahiyanti,

<sup>1</sup> Comp. Morris J. P. T. S. 1887 p. 159 foll.      <sup>2</sup> bhā-  
vena M.      <sup>3</sup> paṭinivattati M.      <sup>4</sup> kucchukatā M.      <sup>5</sup> āva-  
ritvā M.      <sup>6</sup> paresam addhātukāmo M.      <sup>7</sup> parasantarāgaṇi-  
tukāmo M.      <sup>8</sup> assa attasamp° T.      <sup>9</sup> parasampattilak-  
khaṇatā vā M.      <sup>10</sup> vaṭṭati M.      <sup>11</sup> omāso M.

kāmarūgapatighā anāgāmimaggena, mānabhavarāga-avijjā arahattamaggenā ti.

771. Ganthagocchake<sup>1</sup> nāma kūyaṃ gantheti, cutipaṭi-sandhivasena vaṭṭasmiṃ ghaṭeti ti kāyagantho. Sabbaññūbhāsitaṃ pi paṭikkhipitvā sassato loko idam eva saccam mogham aññān ti iminā ākārena abhinivisati ti idam saccābhiniveso<sup>2</sup>. Yasmā pana abhijjhā kāmārāgānaṃ viseso atthi tasmā abhijjhākāyaganthassa pada-bhājane yo kāmesu kāmaccchando ti kāmārāgo ti avatvā yo rāgo sārāgo ti ādi vuttam. Iminā yaṃ heṭṭhā vuttam brāhmānaṃ<sup>3</sup> vimānādisu chandarāgo kāmāsavo nāma na hoti ganthagocchakaṃ patvā abhijjhākāyagantho hoti ti taṃ suvuttan ti veditabbam. Parato kilesagocchake pi es' eva nayo.

Thapetvā silabbataparāmāsan ti idam yasmā silabbataparāmāso idam eva saccan ti ādinā ākārena nābhinivisati sīlena suddhi ti ādinā eva pana abhinivisati tasmā micchādittihbhūtaṃ pi paṭikkhipanto thapetvā ti āha.

772. Nivaraṇagocchakassa thīnamiddhaniddese<sup>4</sup> cittassa akalyatā ti cittassa gilānabhāvo. Gilāno hi akallako ti vuccati. Vinaye pi vuttam: Nāham<sup>5</sup> bhante akallako ti<sup>6</sup>.

Akammaññatā ti cittaḡelaññasaṅkhātō akammaññatākāro. Oliyānā ti oliyanākāro. Iriyāpathakacittam hi iriyāpatham sandhāretuṃ asakkontaṃ rukkhe vaggulī viya khīle lagitaphāṇitavārako<sup>7</sup> viya oliyati. Tassa taṃ ākāraṃ sandhāya oliyanā ti vuttam. Dutiyapadam upasaggena vaḍḍhitam. Līnaṃ ti avipphārikatāya patikuṭitaṃ, itare dve ākārabhāvaniddesā.

Thīnaṃ ti sappipiṇḍo viya avipphārikatāya<sup>8</sup> ghanabhāvena thitaṃ. Thīyanā ti ākāraniddeso thīyanabhāvo<sup>9</sup>. Thīyitattam avipphāravasen' eva thaddhatā ti attho.

<sup>1</sup> Dhs. § 1135 and foll.

<sup>2</sup> Dhs. § 1139.

<sup>3</sup> brahmū-

nam T.

<sup>4</sup> Dhs. § 1156.

<sup>5</sup> nāyaṃ M.

<sup>6</sup> Suttavi-

bhaṅga I, p. 62.

<sup>7</sup> laggitā° M.

<sup>8</sup> °vippari° M.

<sup>9</sup> thīyitabhāvo T. M.

773. Kāyassā ti<sup>1</sup> khandhattayasaṅkhātassa nāma kāyassa. Akalyatā<sup>2</sup> akammaññatā ti heṭṭhāvuttanayam eva. Megho viya ākāsaṃ kāyaṃ onayhati ti onāho, sabbatobhāgena onāho pariyonāho, abbhantare samorundhati ti antosamorodho. Yathā hi nagare rundhitvā gahite manussā bahi nikkhamitum na labhanti evaṃ pi middhena samoruddhā dhammā vipphāravasena nikkhamitum na labhanti<sup>3</sup> tasmā antosamorodho ti vuttam.

Medhati ti<sup>4</sup> middham, akammaññābhāvena vihiṃsati ti attho. Supanti tenā ti soppaṃ, akkhalādināṃ pacalabhāvaṃ karoti ti pacalāyikā. Supanā supitattan ti ākarabhāvaniddesa<sup>5</sup>. Yaṃ pana tesāṃ purato soppaṃ padaṃ tassa puna vacanena kāraṇaṃ vuttam eva.

Idaṃ vuccati thīnamiddhanivarāṇaṃ ti. Idaṃ thīnaṃ ca middhaṃ ca ekato katvā āvaraṇaṭṭhena thīnamiddhanivarāṇaṃ ti vuccati. Yaṃ yebhuyyena sekhaputhujjanānaṃ<sup>6</sup> niddāya pubbabhāgaaparabhāgesu uppajjati arahattamaggena samucchiṇṇaṃ. Khīṇāsavaṇaṃ pana karajakāyassa dubbalabhāvena bhavaṅgotaraṇaṃ hoti, tasmim asāmmisse vattamāne<sup>7</sup> tesu pattiyā tesāṃ<sup>8</sup> niddā nāma hoti.

774. Ten' āha Bhagavā: 'Abhijānāmi kho panāhaṃ Aggivessana gimhānaṃ pacchime māse catugguṇaṃ saṃghātiṃ paññāpetvā dakkhiṇena passena sato sampajāno niddaṃ okkamitā<sup>9</sup> ti'. Evarūpo panāyaṃ karajakāyassa dubbalabhāvo na maggavajjho upādiṇṇake pi anupādiṇṇake pi labbhati, upādiṇṇake labbhamāno yadā khīṇāsavo dīghamaggaṃ gato hoti aññataraṃ vā pana kammaṃ katvā kilanto evarūpe kāle labbhati, anupādiṇṇake labbhamāno paṇṇāpupphesu labbhati ti. Ekaccānaṃ hi rukkhānaṃ paṇṇāni suriyātapena pasāriyanti rattiṃ patikuṇṇanti, padumaṇṇapupphādini suriyātapena pupphanti rattiṃ puna pati-

<sup>1</sup> Dhs. § 1157. <sup>2</sup> akallatā T. M. <sup>3</sup> honti M. <sup>4</sup> Meti ti M. <sup>5</sup> niddeso M. <sup>6</sup> sakkhaputho M. <sup>7</sup> vattamāno M. <sup>8</sup> tesu panti sū nesāṃ M. <sup>9</sup> okkamantā (?) T.

kuṭanti, idaṃ pana middhaṃ akusalattā khīṇāsavānaṃ na hoti ti.

Tattha siyā na middhaṃ akusalaṃ, kasmā rūpattā? Rūpaṃ hi avyākatam idaṃ ca rūpaṃ. Ten' ev' ettha kāyassa akalyatā<sup>1</sup> akammaññatā ti kāyagahaṇaṃ katan<sup>2</sup> ti. Yadi kāyassā ti vuttamatten<sup>3</sup> etaṃ rūpaṃ kāyapassaddhādayo pi dhammā rūpaṃ eva bhaveyyuṃ.

775. Sukhañ ca kāyena paṭisaṃvedeti kāyena ca paramatthasaccaṃ<sup>4</sup> sacchikaroti ti. Sukhapaṭisaṃvedanaparamatthasaccasacchikaraṇāni<sup>5</sup> pi rūpakāyena siyūṃ, tasmā na vattabbaṃ: etaṃ rūpaṃ middhan ti. Nāmakāyo hi ettha kāyo nāma. Yadi nāmakāyo atha 'kasmā soppaṃ pacalāyikā ti' vuttam. Na hi nāmakāyo supati na pacalāyati ti. Liṅgādini viya indriyassa tassa phalattā. Yathā hi itthiliṅgaṃ itthinimittam itthikuttaṃ itthākappo ti imāni liṅgādini itthindriyassa phalattā vuttāni. Evam imassā pi nāmakāyagelaṇṇasaṅkhātassa middhassa phalattā soppādini vuttāni. Middhe hi sati tāni honti ti phalūpacārena middhaṃ arūpaṃ pi samānaṃ soppaṃ pacalāyikā supanā supitattān ti vuttam. Akkhidalaḍḍinaṃ pacalabhāvaṃ karoti ti pacalāyikā ti vacanātthenā pi cāyaṃ attho sādrito yeva ti na rūpaṃ middhaṃ.

776. Onāhādihi pi c'assa arūpabhāvo dīpito yeva. Na hi rūpaṃ nāmakāyassa onāho pariyaonāho antosamorodho hoti ti. Nanu ca iminā va kāraṇe' etaṃ rūpaṃ. Na hi arūpaṃ kassaci onāho na pariyaonāho na antasamorodho hoti ti. Yadi evaṃ āvaraṇaṃ pi na bhaveyya tasmā yathā kāmacchandādayo arūpadhammā āvaraṇaṭṭhena nīvaraṇā evaṃ imassā pi onāhanādi-atthena onāhanāditā vedittabbā<sup>6</sup>.

777. Api ca pañca nīvaraṇe pahāya cetaso upakkilese<sup>7</sup> paññāya dubbalīkarane<sup>8</sup> ti vacanato p'etaṃ arūpaṃ<sup>9</sup>. Na

<sup>1</sup> akallatā M. <sup>2</sup> gatan M. <sup>3</sup> vuttametten' M. <sup>4</sup> paramatthasaccaṃ T. <sup>5</sup> °paramatthasacc° T. <sup>6</sup> onahanā ti di atthena onādi na ved° T. <sup>7</sup> upakkileso T. <sup>8</sup> dubbalīkarati T. <sup>9</sup> Comp. Mahāparinibbānas. p. 11.

hi rūpaṃ cittūpakkiḷeso na paññāya dubbalīkaraṇaṃ hoti ti. Kasmā na hoti? Nanu vuttaṃ: santi bhikkhave eke samaṇabrāhmaṇā suraṃ pivanti merayaṃ pivanti surāmerayaṇā appaṭiviratā<sup>1</sup>. Ayaṃ bhikkhave paṭhamo samaṇabrāhmaṇānaṃ upakkīḷeso ti. Aparaṃ pi vuttaṃ: cha kho me gahapatiputta ādinavā surāmerayamajjapamādaṭṭhānānuyoge sandiṭṭhikā dhanañjāni<sup>2</sup>, kalahappavaḍḍhani, rogānaṃ āyatanā, akittisañjanaṃ<sup>3</sup>, kopīnaṃ nidamsaṇi, paññāya dubbalīkaraṇi tveva chaṭṭhaṃ padaṃ bhavati ti. Paccakkhato pi c'etaṃ siddhaṃ eva. Yathā majje udaragate cittaṃ saṅkilissati paññā dubbalā hoti tasmā majjaṃ viya middhaṃ pi cittasaṅkiḷeso ca paññādubbalīkaraṇaṇi ca siyā tinapaccayaniddesato<sup>4</sup>. Yadi hi majjaṃ saṅkiḷeso bhaveyya so ime pañca nīvaraṇe paḥāya cetaso upakkīḷeso ti vā.

778. Evam eva kho bhikkhave pañc'ime cittassa upakkīḷesā yehi upakkiliṭṭhaṃ cittaṃ na c'eva muduṃ<sup>5</sup> hoti na ca kammaniyaṃ na ca<sup>6</sup> pabhassaraṃ pabhaṅgu ca na sammāsaṃādhiyati āsavānaṃ khayāya. Katame pañca? Kāmacchando bhikkhave cittassa upakkīḷeso ti vā. Katame ca bhikkhave cittassa upakkīḷesā? Abhiññā visamalobho cittassa upakkīḷeso ti vā evam ādisu upakkīḷesānid-desesu niddesaṃ<sup>7</sup> āgaccheyya.

779. Yasmā pana tasmim pi te kīḷesā<sup>8</sup> uppajjanti ye cittasaṅkiḷesā c'eva paññāya ca dubbalīkaraṇā honti tasmā<sup>9</sup> tesāṃ paccayattā paccayaniddesato evaṃ vuttaṃ. Middhaṃ pana sayam eva cittasaṅkiḷeso c'eva paññādubbalīkaraṇaṇi<sup>10</sup> cū ti arūpaṃ eva middhaṃ. Kiṃ ca bhiyyo sampayogavacanato thīnamiddhanīvaraṇaṃ? Avijjānīvaraṇena nīvaraṇaṇi c'eva nīvaraṇasampayuttaṇi cū ti vuttaṃ. Tasmā sampayogavacanato na-yidaṃ rūpaṃ. Na hi rūpaṃ<sup>11</sup> sampayuttasaṅkhaṃ labhati ti. Athā pi siyā yathā-

<sup>1</sup> Aṅguttara IV, 50. <sup>2</sup> dhanañjāni T. <sup>3</sup> akkhitti° M.

<sup>4</sup> tinapaccayaniddesadesato T. <sup>5</sup> mudu M. <sup>6</sup> om. M.

<sup>7</sup> upakkīḷesānid-desesaṃ M. <sup>8</sup> upakkīḷesā M. <sup>9</sup> M. *in-serts* c'etaṃ. <sup>10</sup> paññāyadub° M. <sup>11</sup> nābhīrūpaṃ T.

lābhavasen'etaṃ vuttam yathā pi<sup>1</sup> sippikasambukam pi sakkharakāṭhalam pi macchagumbam<sup>2</sup> pi carantam pi tiṭṭhantam pi ti<sup>3</sup> yathālābhavasena vuttam. Sakkharakāṭhalam hi tiṭṭhati yeva, na carati, itaradvayaṃ tiṭṭhati pi carati pi. Evaṃ idhā pi middham nīvaraṇam eva na sampayuttam, thīnaṃ nīvaraṇam pi sampayuttam pī ti sabbam ekato katvā yathālābhavasena nīvaraṇaṃ c'eva nīvaraṇasampayuttaṃ cā ti vuttam.

Middham pana yathā sakkharakāṭhalam tiṭṭhat' eva na carati. Evaṃ nīvaraṇam eva na sampayuttam. Tasmā rūpam eva middham ti na rūpabhāvasiddhito. Sakkharakāṭhalam hi na carati ti vinā pi suttena siddham<sup>4</sup>. Tasmā tattha yathālābhavasen'attho hotu. Middham pana rūpam ti asiddham etaṃ. Na sakkā tassa iminā suttena rūpabhāvo sādhetuṃ ti. Middhassa rūpabhāvā siddhito na-yidam yathālābhavasena vuttam ti arūpam eva middham.

780. Kiṃ ca bhiyyo cattattā ti ādi vacanato? Vibhaṅgasmiṃ hi vigatathīnamiddho ti. Tassa thīnamiddhassa cattattā vantattā muttattā pahīnattā<sup>5</sup> paṇinissaṭṭhattā tena vuccati vigatathīnamiddho ti. Idam cittaṃ imamhā pi thīnamiddhā sodheti visodheti parisodheti moceti vimoceti parimoceti tena vuccati vigatathīnamiddho ti. Cittaṃ parisodheti cā ti evam vantattā ti ādi vuttam<sup>6</sup>. Na ca rūpam evam vuccati, tasmā pi arūpam eva middham ti. Na citta-jass' asambhavavacanato. Tividham hi middham cittaṃ utujam āhāraṃ<sup>7</sup> ca. Tasmā yaṃ tattha cittaṃ tassa vibhaṅge jhānacittehi asambhavo vutto. Na arūpabhāvo sādhitō ti rūpam eva middham ti. Na rūpabhāvā siddhito va. Middhassa hi rūpabhāve siddhe sakkā etaṃ laddham. Tattha citta-jass' asambhavo vutto. So eva na sijjhati ti arūpam eva middham<sup>8</sup>. Kiṃ ca bhiyyo pahānavacanato. Bhagavatā hi: cha bhikkhave dhamme pahāya bhabbo<sup>9</sup>

<sup>1</sup> hi M.    <sup>2</sup> Comp. Majjhimanikāya I, 279.    <sup>3</sup> M. *inserts* evam ekato katvā.    <sup>4</sup> siddhā M.    <sup>5</sup> parihīnattā T.

<sup>6</sup> vigatathīnamiddho ti cā ti evam cattattā ti ādi vuttam M.

<sup>7</sup> Comp. Visuddhimagga in J. P. T. S. p. 148.    <sup>8</sup> siddham T.    <sup>9</sup> sabbo M.

paṭhamajjhānaṃ upasampajja viharitum. Katame cha? Kāmacchandaṃ vyāpādaṃ thīnamiddhaṃ uddhaccakukkuccaṃ vicikicchā<sup>1</sup>.

781. Kāmesu kho paṇ' assa ādinayo sammappaññāya suditṭho hoti ti ime pañca nīvaraṇe pahāya balavatiyā paññāya attatthaṃ vā ñassatī ti ādisu ca. Middhassū pi pahānaṃ vuttaṃ na ca rūpaṃ pahātabbaṃ. Yath'āha: rūpakkhandaḥ abhiññeyyo pariññeyyo na pahātabbo na bhāvetabbo ti<sup>2</sup>. Imassa pahānavacanato pi arūpaṃ eva middhaṃ na rūpassā pi. Pahānavacanato rūpaṃ bhikkhave na tumhākaṃ, taṃ pajahathā ti. Ettha hi rūpassā pi pahānaṃ vuttaṃ eva, tasmā akāraṇaṃ etaṃ ti na aññathā vuttattā. Tasmim hi sutte: yo bhikkhave rūpe chandarūgavinayo<sup>3</sup> taṃ tattha pahānaṃ ti evaṃ chandarāgapahānavasena rūpappahānaṃ vuttaṃ. Taṃ yathā cha dhamme appahāya pañca nīvaraṇe pahāyā ti evaṃ pahātabbaṃ eva vuttaṃ ti aññathāvuttattā na rūpaṃ middhaṃ. Tasmā yān'etāni: 'so ime pañca nīvaraṇe pahāya cetaso upakkilese ti' ādini suttāni vuttāni etehi c'eva aññehi ca suttehi arūpaṃ eva middhaṃ ti veditabbaṃ.

782. Tathā hi pañc' ime bhikkhave āvaraṇā nīvaraṇā cetaso ajjhorohā<sup>4</sup> paññāya dubbalikaraṇā. Katame pañca? kāmacchando bhikkhave . . . . .  
 . . . . . pe . . . . .  
 thīnamiddhaṃ bhikkhave āvaraṇaṃ nīvaraṇaṃ cetaso ajjhorohā<sup>5</sup> paññāya dubbalikaraṇaṃ ti ca. Thīnamiddhanīvaraṇaṃ bhikkhave andhakaraṇaṃ<sup>6</sup> acakkhakaraṇaṃ aññāpakaraṇaṃ paññānirodhikaṃ vighātapakkhikaṃ anibbānasaṃvattanikaṃ ti ca.

783. Evaṃ eva kho brāhmaṇa yasmiṃ samaye thīnamiddhapariyuṭṭhitena cetasā viharati thīnamiddhaparetenā ti ca, ayoṇiso bhikkhave manasikaroto anuppanno c'eva kāmacchando uppajjati . . . . .  
 . . . . . pe . . . . .

<sup>1</sup> Comp. Visuddhimagga ed. by Lakmini Pahana p. 516.

<sup>2</sup> M. adds na sacchikātabbo M. <sup>3</sup> chandarāgaṃ vin° T.

<sup>4</sup> ajjhāruḥhā M. <sup>5</sup> ajjhoruḥhā M. <sup>6</sup> ajjhakaraṇaṃ T.

anuppannañ c'eva thīnamiddham uppajjati ti ca. Kevalo h'ayaṃ bhikkhave akusalarūsi yad idaṃ pañca nīvaraṇāni ca evamādinī anekān'etassa arūpabhāvajotakūn'eva suttāni vuttāni. Yasmā c'etaṃ arūpaṃ tasmā aruppe<sup>1</sup> pi uppajjati. Vuttaṃ h'etaṃ Mahāpakaraṇapaṭṭhāne: Nīvaraṇaṃ dhammaṃ paṭicca nīvaraṇo dhammo uppajjati na purejātapaccayā ti. Etassa Vibhaṅge aruppe<sup>2</sup> kāmaccchandanīvaraṇaṃ paṭicca thīnamiddha-uddhacca-avijjānīvaraṇaṃ ti sabbaṃ vitthāretabbaṃ. Tasmā sannitṭhānam ettha gantabbaṃ arūpaṃ eva middhaṃ ti.

784. Kukkuccaniddese<sup>3</sup> akappiye kappiyasaññitā ti ādini mūlato kukkuccadassanattamaṃ vuttāni. Evaṃ saññitāya hi kate vitikkame nitṭhite vatthujjhācāre puna sañjātasatino sutṭhu<sup>4</sup> mayā katan ti evaṃ anutappamānassa pacchānutāpavasena taṃ uppajjati. Tena taṃ mūlato dassetaṃ akappiye kappiyasaññitā ti ādi vuttaṃ. Tattha akappiyabhojanaṃ kappiyasaññi hutvā paribhuñjati, akappiyamaṃsaṃ kappiyasaññi hutvā acchamaṃsaṃ sūkaramaṃsaṃ dipimaṃsaṃ migamaṃsaṃ ti khādanti, kāle vitivatte kālasaññāya pavāretvā appavāritasaññāya pattasmiṃ raje patite paṭiggahitakasaññāya paribhuñjati evaṃ akappiye kappiyasaññāya vitikkamaṃ karoti nāma. Sūkaramaṃsaṃ pana acchamaṃsaṃ saññāya khādamāno kāle ca vikāle saññāya<sup>5</sup> paribhuñjamāno kappiye akappiyasaññitāya vitikkamaṃ karoti nāma.

785. Anavajjaṃ pana kiñcid eva vajjasaññitāya vajjaṃ ca anavajjasaññitāya karonto anavajje vajjasaññāya vajje ca anavajjasaññāya vitikkamaṃ karoti nāma. Yasmā paṇ'etaṃ 'akataṃ vata me kalyāṇaṃ, akataṃ kusalaṃ, akataṃ bhīruttāṇaṃ, kataṃ pāpaṃ, kataṃ luddaṃ, kataṃ kibbisāna ti' evaṃ anavajje anavajjasaññitāya pi kate vitikkame uppajjati, tasmā'ssa<sup>6</sup> aññaṃ pi vatthum anujānanto yaṃ eva rūpaṇ<sup>7</sup> ti ādim āha.

<sup>1</sup> aruppe T.    <sup>2</sup> aruppe T.    <sup>3</sup> Dhs. § 1160.    <sup>4</sup> °satino pi dutṭhu M.    <sup>5</sup> vikālasaññāya T.    <sup>6</sup> tasmā tassa M.

<sup>7</sup> yaṃ rūpaṇ M.



786. Tattha kukkuccapadaṃ vuttattham eva. Kukkuccāyanākāro kukkuccāyanā, kukkuccena asitassa<sup>1</sup> bhāvo kukkuccāyitattam. Cetaso vippaṭṭisāro ti ettha kaṭakatassa sāvajjanavajjassa vā abhimukhagamanam<sup>2</sup> vippaṭṭisāro nāma. Yasmā pana so kataṃ vā pāpaṃ akataṃ na karoti akataṃ va kalyāṇam kataṃ na karoti tasmā<sup>3</sup> virūpo kucchito vā paṭṭisāro ti vippaṭṭisāro. So pana cetaso na sattassā ti nāpanattham cetaso vippaṭṭisāro ti vuttam. Ayam assa sabbhāvaniddeso.

787. Uppajjamānaṃ pana kukkuccaṃ āraggaṃ iva kaṃsapattam manam vilikhamānaṃ eva uppajjati. Tasmā manovilekho ti vuttam, ayam assa kiccaniddeso. Yaṃ pana Vinaye 'atha kho āyasmā Sāriputto Bhagavatā paṭikkhittam anuvāsivā āvasathapiṇḍam paribhuñjitum ti kukkuccāyanto na paṭiggaheṣi ti' kukkuccam āgataṃ, na taṃ nīvaraṇam. Na hi arahato 'duṭṭhu mayā idaṃ katan ti' evaṃ anutāpo atthi. Nīvaraṇapatirūpakam pan' etaṃ 'kappati na kappati ti' vīmaṃsanasaṅkhātam Vinayakukkuccaṃ nāma.

788. Katame dhammā nīvaraṇā c'eva nīvaraṇasampayuttā cū ti padassa niddese<sup>4</sup> yasmā thīnamiddham añña-maññaṃ na vijahati tasmā thīnamiddhanīvaraṇam avijjānīvaraṇena nīvaraṇam eva nīvaraṇasampayuttam cū ti abhinditvā vuttam. Yasmā pana uddhacce sati pi kukkuccassa abhāvā<sup>5</sup> kukkuccena vinā pi uddhaccaṃ uppajjati tasmā taṃ bhinditvā vuttam. Yaṇ ca yena sampayogaṃ na gacchati taṃ na yojitan ti veditabbaṃ, Ime pana nīvaraṇe kilesapaṭipāṭiyā pi āharitum vaṭṭati maggapaṭipāṭiyā pi. Kilesapaṭipāṭiyā kāmaccchandavyāpādā anāgāmi-maggena pahiyanti, thīnamiddhuddhaccāni arahattamaggena, kukkuccavicikicchā sotāpattimaggena, avijjā arahattamaggena, maggapaṭipāṭiyā sotāpattimaggena kukkuccavicikicchā pahiyanti, anāgāmi-maggena kāmaccchandavyāpādā, arahattamaggena thīnamiddhuddhaccāvijjā ti.

<sup>1</sup> ayitassa T.    <sup>2</sup> sāvajjanavajjassa abh° M.    <sup>3</sup> yasmā M.

<sup>4</sup> Dhs. § 1152.    <sup>5</sup> ābhāvā C.

Parāmāsagocchake te dhamme ṭhapetvā ti pucchābhāgena<sup>1</sup> bahuvacanam katam.

789. Upādānaniddese<sup>2</sup> ca vatthusanḅhātāṃ kāmāṃ upādiyati ti kāmūpādānam. Kāmo ca so upādānañ cā ti pi kāmūpādānam. Upādānan ti dalhagahanam, dalhattho hi ettha upasaddo upāyāsa-upakkutṭhādīsu viya.

Tathā diṭṭhi ca sā upādānañ cā ti diṭṭhūpādānam<sup>3</sup>. Diṭṭhiṃ upādiyati ti diṭṭhūpādānam. 'Sassato attā ca loko cā ti' ādīsu<sup>4</sup> hi purimadiṭṭhi uttaradiṭṭhi upādiyati.

Tathā sīlabbatam upādiyati ti sīlabbatūpādānam. Sīlabbatañ ca tam upādānañ cā ti sīlabbatūpādānam. Gosīla-govatādini<sup>5</sup> hi evaṃ suddhi ti abhinivesato sayam eva upādānāni.

Tathā vadanti etenā ti vādo, upādiyanti etenā ti upādānam. Kiṃ vadanti upādiyanti vā attānam? Attano vādūpādānam attavādūpādānam. Attavādamattam eva vā attā ti upādiyanti etenā ti attavādūpādānam.

Yo kāmesu kāmaccchando<sup>6</sup> ti etthā pi vatthukāmā va anavasesato kāmā ti adhippetā. Tasmā vatthukāmesu kāmaccchando idha kāmūpādānan ti anāgāmino pi tam siddham<sup>7</sup> hoti. Pañcakāmaguṇavattuko paṇ'assa kāmārāgo va natthi ti<sup>8</sup>.

790. Diṭṭhūpādānaniddese<sup>9</sup> natthi diṇṇan ti diṇṇam nāma natthi, kassaci kiñci dātum sakkā ti jānāti. Diṇṇassa pana phalavipāko natthi ti gaṇhāti.

Natthi yiṭṭhan ti yiṭṭham vuccati mahāyāgo. Tam yajitum sakkā ti jānāti. Yiṭṭhassa pana phalavipāko natthi ti gaṇhāti.

Hutan ti āhunapāhunamaṅgalakiriya. Tam kātum sakkā ti jānāti, tassa pana phalavipāko natthi ti gaṇhāti.

Sukaṭadukkaṭānan ti ettha dasa kusalakammāpathā sukaṭakammāni nāma, dasa akusalakammāpathā dukkaṭa-

<sup>1</sup> pucchāya bhāgena T. <sup>2</sup> Dhs. § 1213—1217. <sup>3</sup> Dhs. § 1215.

<sup>4</sup> Dhs. § 1099, 1117, 1175.

<sup>5</sup> Dhs. § 1005.

<sup>6</sup> Dhs. § 1214.

<sup>7</sup> saddham M.

<sup>8</sup> paṇ'atthi ti M.

<sup>9</sup> Dhs. § 1215.

kammāni nāma, tesam atthibhāvaṃ jānāti, phalavipākam pana natthi ti gaṇhāti.

Natthi ayam loko ti paraloke t̥hito imaṃ lokam natthi ti gaṇhāti, natthi paraloko ti idha loko t̥hito paralokam natthi ti gaṇhāti, natthi mātā natthi pitā ti mātāpitunnam atthibhāvaṃ jānāti. Tesu katapaccayena koci phalavipāko natthi ti gaṇhāti.

Natthi sattā opapātikā ti cavanaka-uppajjanakā sattā natthi ti gaṇhāti, sammaggatā sammāpaṭipannā ti anulomapaṭipadam paṭipannā dhammikasamanabrāhmaṇā lokasmiṃ natthi ti gaṇhāti.

Ye imaṃ ca lokam . . . . .  
 . . . . . pe . . . . .  
 pavedentī ti imaṃ ca lokam paraṃ ca lokam attanā vā abhivisiṭṭhena nāpene nātvā pavedanasamattho sabbaññū Buddhō nāma natthi ti gaṇhāti. Imāni pana upādānāni kilesapaṭipāṭiyā pi āharitum vaṭṭati maggapaṭipāṭiyā pi. Kilesapaṭipāṭiyā kāmupādānam catūhi maggehi pahiyati sesāni tīni sotāpattimaggena. Maggapaṭipāṭiyā sotāpattimaggena diṭṭhupādānāni pahiyanti catūhi maggehi kāmupādānam ti.

791. Kilesagocchake<sup>1</sup> kilesā eva kilesavatthūni. Vasanti vā ettha akhīpāsavā sattā lobhādisu patitṭhitattā ti kilesā ca te tappatitṭhitānam sattānam vatthūni cā ti kilesavatthūni. Yasmā c'ettha anantarapaccayādibhāvena uppajjamānā kilesā pi vasanti eva nāma tasmā kilesānam vatthūni pi ti kilesavatthūni.

Tattha katamo lobho? Yo rāgo sārāgo ti ayam pana lobho ti hetugocchake<sup>2</sup> ganthagocchake<sup>3</sup> imasmiṃ kilesagocchake<sup>4</sup> ti tisu t̥hānesu atirekapadasatena nidditṭho<sup>5</sup>. Āsava-samyojana-ogha-yoga-nīvaraṇa-upādāna-gocchakesu atṭhahi atṭhahi padehi nidditṭho svāyam atirekapadasatena nidditṭhatṭhāne pi atṭhahi atṭhahi padehi nidditṭhatṭhāne pi nippadesato va gahito ti veditabbo.

<sup>1</sup> Dhs. § 1229.

<sup>2</sup> Dhs. § 1059.

<sup>3</sup> Dhs. § 1136.

<sup>4</sup> Dhs. § 1230.

<sup>5</sup> nitṭho M.

Tesu hetu ganthanivarāṇaupādānakilesagocchakesu catu-maggavajjhā tanhā eken' eva koṭṭhāsena t̥hitā. Āsava-saṃyojanaoghayogesu<sup>1</sup> catummaggavajjhā pi dve koṭṭhāsā hutvā t̥hitā. Kathaṃ? Āsavesu<sup>2</sup> kāmāsavo bhavāsavo hoti. Saṃyojanesu<sup>3</sup> kāmarāgasamyojanāṃ bhavarāgasamyojanāṃ ti. Ogheṣu<sup>4</sup> kāmogho bhavogho ti, yogesu kāmāyogo bhavayogo ti. Imāni pana kilesavattthūni kilesapaṭi-pāṭiyā pi āharitum vaṭṭati<sup>5</sup> maggapaṭipāṭiyā pi. Kilesa-paṭipāṭiyā lobho catūhi maggehi pahiyati, doso anāgāmi-maggena, mohamānā arahattamaggena, diṭṭhivickicchā sotāpattimaggena, thīnādīni arahattamaggena. Maggapaṭi-pāṭiyā sotāpattimaggena diṭṭhivickicchā pahiyanti, anāgā-mimāggena doso, arahattamaggena sesā sattā ti.

792. Kāmāvacaraniddese<sup>6</sup> heṭṭhato ti heṭṭhābhāgena. Avicinirayan ti aggijālānam vā sattānam vā dukkhavedanāya vā vici-antarāṃ chiddaṃ ettha natthi ti avici. Sukhasaṅkhato ayo ettha natthi ti nirayo. Nirati-atthena pi nirayo. Pariyantāṃ karitvā ti taṃ avicisaṅkhātāṃ nirayaṃ antāṃ katvā. Uparito ti uparibhāgena. Parānimmitavasavattideve ti parānimmitesu kāmesu vasaṃ vattanato evaṃ laddhāvohāre deve. Anto karitvā ti anto pakkipitvā. Yaṃ etasmiṃ antare ti ye etasmiṃ okāse. Etthāvacarā ti iminā yasmā etasmiṃ antare aññe pi caranti kadāci katthaci ca sambhavato tasmā tesāṃ asaṅgaṇhanatthāṃ etth' avacarā ti vuttaṃ. Tena ye etasmiṃ antare ogālhā hutvā caranti sabbattha sadā va sambhavato<sup>7</sup> adhobhāge caranti Avicinirayassa heṭṭhābhūtūpādāya pavattibhāvena tesāṃ saṅgaho kato hoti. Te hi avagālhā 'vacaranti adhobhāge 'vacaranti ti avacarā. Ettha pariyāpannā<sup>8</sup> ti. Iminā pana yasmā ete etthāvacarā aññatthā pi avacaranti na pana tattha pariyāpannā honti tasmā tesāṃ aññatthā pi avacarantūnaṃ pariggaho kato hoti. Idāni te ettha pariyāpannā dhamme

<sup>1</sup> āsavāṃ yajana° M.    <sup>2</sup> Dhs. § 1096.    <sup>3</sup> Dhs. § 1113.

<sup>4</sup> Dhs. § 1151.    <sup>5</sup> vaṭṭanti M.    <sup>6</sup> Dhs. § 1280.    <sup>7</sup> sabba attha saddāsambh° M.    <sup>8</sup> paripaṇṇā M.

rāsīsuññatāpaccayabhāvato<sup>1</sup> ca dassento khandhā ti ādim āha.

793. Rūpāvacaraniddese<sup>2</sup> Brahmālokan ti paṭhamajjhāna-bhūmisāṅkhātāṃ brahmaṭṭhānaṃ. Sesam ettha kāmāvacaraniddese vuttanāyena'eva ñatvā samāpannassā ti ādisu paṭhamapadena kusalajjhānaṃ vuttaṃ, dutiyena vipākajjhānaṃ, tatiyena kiriyajjhānaṃ vuttaṃ ti veditabbaṃ.

794. Arūpāvacaraniddese<sup>3</sup> ākāśānañcāyatanūpage ti ākāśānañcāyatanasāṅkhātāṃ bhavaṃ upagate. Dutiyapade pi es' eva nayo. Sesam heṭṭhā vuttanāyena'eva veditabbaṃ.

795. Saranadukaniddese<sup>4</sup> yvāyaṃ tisu akusalamūlesu moho so lobhasampayutto ca lobhena saraṇo dosasampayutto ca dosena saraṇo. Vicikicchuddhaccasampayutto pana moho diṭṭhisampayuttena c'eva rūparāga-arūparāgasāṅkhātēna ca rāgarāṇena pahāṇekaṭṭhabhāvato saraṇo sarajo ti veditabbo.

796. Suttantikadukamātikākathāyaṃ atthato vivecitattā yāni ca tesam niddesapadāni tesam pi heṭṭhā vuttanāyena'eva suviññeyyattā yebhuyyena uttānatthā eva.

797. Idam pan' ettha sesamattaṃ. Vijjūpamaduke<sup>5</sup> tāva cakkhumā ti kira puriso<sup>6</sup> meghandhakāre maggaṃ paṭipajji, tassa andhakāratāya maggo na paññāyi, vijju niccharitvā andhakāraṃ viddhamsesi, ath' assa andhakāravigamā maggo pākato ahosi, so dutiyam pi gamanaṃ abhinīhari, dutiyam pi andhakāro otthari, vijju niccharitvā taṃ viddhamsesi, vigate andhakāre maggo pākato ahosi ti, tatiyāyaṃ pi gamanaṃ abhinīhari, andhakāro otthari, maggo na paññāyi, vijju niccharitvā andhakāraṃ viddhamsesi, tattha cakkhumato purisassa andhakāre maggapaṭipajjanam viya ariyasāvakassa sotāpattimaggatthāya vipassanārambho, andhakāre maggassa apaññāyanakālo viya saccacchādakataṃ, vijjuyā niccharitvā andhakārassa viddhamsitakālo viya sotāpattimaggobhāsenā uppajjitvā saccacchādakataṃ vinoditakālo, vigate andhakāre maggassa pākatakālo

<sup>1</sup> °suññatā° T.    <sup>2</sup> Dhs. § 1282.    <sup>3</sup> Dhs. § 1284.    <sup>4</sup> Dhs. § 1294.    <sup>5</sup> vijjāpama° M.    <sup>6</sup> cakkhumāyirikapuriso M.

viya sotāpattimaggassa catunnaṃ saccānaṃ pākāṭakālo, maggassa pākāṭaṃ pana maggasamaṅgipuggalassa pākāṭaṃ eva. Dutiyagamanābhinihāro viya sakadāgāmimaggatthāya vipassanārambho, andhakāre maggassa apaññāyanakālo viya saccacchādakatamaṃ, dutiyaṃ vijjuyā niccharitvā andhakāraṃ viddhamsitakālo viya sakadāgāmimaggobhāsenā uppajjitvā saccacchādakatamassa vinoditakālo, vigate andhakāre maggassa pākāṭakālo viya sakadāgāmimaggassa catunnaṃ saccānaṃ pākāṭakālo, maggassa pākāṭaṃ pana maggasamaṅgipuggalassa<sup>1</sup> pākāṭaṃ eva. Tatiyagamanābhinihāro viya anāgāmimaggatthāya vipassanārambho, andhakāramaggassa apaññāyanakālo viya saccacchādakatamaṃ, tatiyaṃ vijjuyā niccharitvā andhakārassa viddhamsitakālo viya anāgāmimaggobhāsenā uppajjitvā saccacchādakatamassa vinoditakālo, vigate andhakāre maggassa pākāṭakālo viya anāgāmimaggassa catunnaṃ saccānaṃ pākāṭakālo, maggassa pākāṭaṃ pana maggasamaṅgipuggalassa pākāṭaṃ eva.

798. Vajirassa pana pāsāṇo vā maṇi va abhejjo nāma natthi. Yattha patati taṃ vinividdham eva hoti. Vajiraṃ khepentam asesetvā khepeti, vajirena gatamaggo nāma puna pākāṭiko<sup>2</sup> na hoti. Evaṃ eva arahattamaggassa avajjhakilesa<sup>3</sup> nāma natthi, sabbakilese vinivijjhati vajiraṃ viya. Arahattamaggo pi kilese khepento asesetvā khepeti. Vajirena gatamaggassa pana pākāṭikattābhāvo viya. Arahattamaggena pahīnakilesānaṃ puna paccudāvattaṇaṃ nāma natthi ti.

799. Bāladukaniddese<sup>4</sup> bālesu ahirikaṇottappāni pākāṭāni mūlāni ca sesānaṃ bāladhammānaṃ.

Ahiriko ca anottāpi ca na kiñci akusalaṃ na karoti nāmā ti. Etāni dve paṭhamāṃ yeva viṣuṃ vuttāni.

Sukkapakkhe pi ayam eva nayo.

800. Tathā kaṇhaduke<sup>5</sup> tapaniyadukaniddese<sup>6</sup> katattā ca akatattā ca tapanāṃ veditabbam.

<sup>1</sup> maggasamaṅgino p<sup>o</sup> M.    <sup>2</sup> pākāṭikā M.    <sup>3</sup> avijjha<sup>o</sup> M.

<sup>4</sup> Dhs. § 1300.    <sup>5</sup> Dhs. § 1302.    <sup>6</sup> Dhs. § 1304—5.

Kāyaduccaritādini hi katattā tapanti<sup>1</sup>, kāyasucaritādini akatattā. Tathā hi puggalo 'katam me kāyaduccaritan ti' tappati 'akatam me kāyasucaritan ti' tappati, 'katam me vacīduccaritan ti' tappati . . . . .  
 . . . . . pe . . . . .  
 'akatam me manosucaritan ti' tappati ti. Atappane pi<sup>2</sup> es' eva nayo.

Kalyāṇakārī hi puggalo 'katam me kāyasucaritan ti' na tappati, 'akatam me kāyaduccaritan ti' na tappati, 'katam me vacīsucaritan ti na tappati . . . . .  
 . . . . . pe . . . . .  
 'katam me manosucaritan ti' na tappati ti.

801. Adhivacanadukaniddese<sup>3</sup> yā tesam tesam dhammānan ti sabbadhammagahaṇaṃ. Saṅkhāyati ti saṅkhā. Saṅkathiyati ti attho. Kin ti saṅkathiyati? Ahan ti maman ti paro ti parassā ti satto ti gāvo ti<sup>4</sup> poso ti puggalo ti naro ti mānavo ti Tisso ti Datto<sup>5</sup> ti mañco pīṭhaṃ bhisī bimbohanan ti<sup>6</sup> vihāro pariveṇaṃ dvāraṃ vātapānaṃ ti evaṃ anekehi ākārehi<sup>7</sup> saṅkathiyati ti sammā ñāyati ti samaññā. Kin ti sammā ñāyati? Ahan ti maman ti. . . . .  
 . . . . . pe . . . . .  
 dvāraṃ vātapānaṃ ti sammā ñāyati ti samaññā. Paññāpiyyati ti paññatti, vohariyati ti vohāro. Kin ti vohariyati? Ahan ti maman ti. . . . .  
 . . . . . pe . . . . .  
 dvāraṃ vātapānaṃ ti vohariyati ti vohāro.

802. Nāman ti catubbidhaṃ nāmaṃ: Sāmaññanāmaṃ guṇanāmaṃ kittimanāmaṃ opapātikanāman ti. Tattha paṭhamakappiyesu<sup>8</sup> mahājanena sammannitvā ṭhapitattā Mahāsammato ti rañño nāmaṃ sāmaññanāmaṃ nāma. Yaṃ sandhāya vuttaṃ: Mahājanasammato ti kho Vāsetṭha Mahāsammato t'eva paṭhamam akkharam upanibattan ti.

<sup>1</sup> tapati T.    <sup>2</sup> attappaniye M.

bhāvo ti M.    <sup>5</sup> Tatto ti M.

ti M.    <sup>7</sup> ākārohi M.

<sup>3</sup> Dhs. § 1306.    <sup>4</sup> bhāvo

<sup>6</sup> pīṭhaṃ bhisippohanaṃ

<sup>8</sup> °kappikesu M.

Dhammakathiko paṃsukūliko Vinayadhara tipīṭako sad-dho saṭṭho<sup>1</sup> ti evarūpaṃ guṇato āgatanāmaṃ guṇanāmaṃ nāma. Bhagavā araham sammāsambuddho ti ādīni pi Tathāgatassa anekāni nāmasatāni guṇanāmān' eva. Tena vuttam:

Asaṅkheyyāni nāmāni sa guṇena mahesino |

Guṇena nāmaṃ uddheyyaṃ api nāma sahaṃsato ti ||

Yaṃ pana jātassa kumārakassa nāmagahaṇādivasena dakkhiṇeyyānaṃ sakkāraṃ katvā samīpe ʾhitā nātakā kap-petvā 'ayaṃ asuko nāmā ti' nāmaṃ karonti idaṃ kittima-nāmaṃ nāma. Yā pana purimapaññatti aparapaññatti-yaṃ<sup>2</sup> patati purimavohāro pacchimavohāre<sup>3</sup> patati<sup>4</sup> seyya-thidaṃ purimakappe pi cando etarahi pi cando yeva, atīte suriyo samuddo paṭhavi pabbato etarahi pi pabbato yevā ti idaṃ opapātikanāmaṃ nāma.

Idaṃ catubbidham pi nāmaṃ ekanāmaṃ eva hoti. Nāmakammaṃ ti nāmakaraṇaṃ, nāmadheyyaṃ ti<sup>5</sup> nāmaṭṭhapanam, nirutti ti nāmanirutti, vyañjanan ti nāma vyañjanam. Yasmā paṇ' etaṃ atthaṃ vyañjati tasmā evaṃ vuttam. Abhilāpo ti nāmābhilāpo eva<sup>6</sup>.

803. Sabbe va dhammā adhivacanapathā ti. Adhiva-canassa no pathadhammo nāma natthi. Ekadhammo sab-badhammesu nipatati, sabbadhammā ekadhammasmiṃ nipa-tanti. Kathaṃ? Ayaṃ hi nāma paññatti ekadhammo. So sabbesu catubbūmakadhammesu nipatati. Satto pi saṅ-khāro pi nāmato vuttako nāma natthi. Aṭṭavipabbatādīsu<sup>7</sup> rukkhā pi jānapadānaṃ bhāro. Te hi 'ayaṃ rukkho kiṃ nāmā ti' puṭṭhā 'khadiro palāso ti' attanā jānanakanāmaṃ<sup>8</sup> kathenti. Yassa nāmaṃ na jānanti tam pi 'anāmako nāmā ti' vadanti. Tam pi tassa nāmadheyyaṃ eva hutvā tiṭṭhati. Samudde macchakacchapādīsu pi es' eva nayo.

Itare dve dukā iminā samānatthā eva.

<sup>1</sup> pasanno M.    <sup>2</sup> pacchimapaññattiyaṃ M.    <sup>3</sup> pacchi-mavohāre twice M.    <sup>4</sup> pati ti T.    <sup>5</sup> nāmaheyyaṃ ti M.

<sup>6</sup> va M.    <sup>7</sup> aṭṭavi° M.    <sup>8</sup> jānanakanāmaṃ M.



804. Nāmarūpaduke<sup>1</sup> nāmakaraṇaṭṭhena namanatṭhena<sup>2</sup> nāmanatṭhena ca nāmaṃ. Tattha cattāro tāva khandhā nāmakaraṇaṭṭhena nāmaṃ. Yathā hi mahājanasammattā Mahāsammatassa Mahāsammato ti nāmaṃ ahosi, yathā mātāpitāro 'ayaṃ Tisso nāma hotu, Phusso nāma hotū ti' evaṃ puttassa kittimanāmaṃ karonti, yathā vā dhammakathiko vinayadharo ti gupato nāmaṃ āgacchati na evaṃ vedanādayaṃ. Vedanādayo hi mahāpaṭhaviyādayo viya attano nāmaṃ karontā va uppajjanti, tesu uppannesu tesam nāmaṃ uppannam eva hoti. 'Na hi vedanaṃ uppannam, tvaṃ vedanā nāma hohi ti' koci bhaṇati na ca tassa nāmagahaṇakiccaṃ atthi. Yathā paṭhavīyā uppannāya 'tvaṃ paṭhavī nāma hohi ti' nāmagahaṇakiccaṃ natthi Cakkavāla-Sinerumhi candimasuriyanakkhattesu uppannesu 'tvaṃ cakkavālam nāma tvaṃ nakkhattaṃ nāma hohi ti' nāmagahaṇakiccaṃ natthi. Nāmaṃ uppannam eva hoti, opapātikapaññatti<sup>3</sup> nipatati. Evaṃ vedanāya uppannāya tvaṃ vedanā nāma hohi ti' nāmagahaṇakiccaṃ natthi. Tāya uppannāya vedanā ti nāmaṃ uppannam eva hoti.

805. Saññādisu pi es' eva nayo. Atīte pi hi vedanā yeva saññā saṅkhārā viññānaṃ. Viññānaṃ eva anāgate pi paccuppanne pi<sup>4</sup>. Nibbānaṃ pana sadā pi nibbānaṃ eva ti nāmakaraṇaṭṭhena<sup>5</sup> nāmaṃ nāmanatṭhena<sup>6</sup> pi c'ettha cattāro khandhā nāmaṃ. Te hi ārammaṇābhimukhā namanati, nāmatṭhena sabbam pi nāmaṃ. Cattāro hi khandhā ārammaṇe aññamaññaṃ nāmenti, nibbānaṃ ārammaṇādhipatipaccayatāya attani anavajjadhamme nāmeti.

806. Avijjā bhavataṇhā<sup>6</sup> vaṭṭamūlasamudācāradasanattapaṃ gahitā.

807. Bhavissati attā ca loko cā<sup>7</sup> ti khandhapañca-kam attā ca loko cā ti gahetvā taṃ bhavissati ti gahaṇā-kāreṇa nivīṭṭhā sassatadiṭṭhi<sup>8</sup>.

808. Dutiyā na bhavissati ti ākāreṇa nivīṭṭhā ucchedadiṭṭhi<sup>9</sup>.

<sup>1</sup> Dhs. § 1309, 1310. <sup>2</sup> namaṭṭhena M. <sup>3</sup> paññattiyaṃ M. <sup>4</sup> paccuppanno M. <sup>5</sup> nāmatṭhena M. <sup>6</sup> Dhs. § 1311, 1312. <sup>7</sup> Dhs. § 1313. <sup>8</sup> Dhs. § 1315. <sup>9</sup> Dhs. § 1316.

809. Pubbantam ārabbhā<sup>1</sup> ti atitakoṭṭhāsam ārammaṇam karitvā. Iminā Brahmajāle<sup>2</sup> āgatā aṭṭhārassa pubbantānudiṭṭhiyo gahitā.

810. Aparantam ārabbhā<sup>3</sup> ti anāgatakoṭṭhāsam ārammaṇam karitvā. Iminā tatth' eva āgatā catucattā-lisa aparantānudiṭṭhiyo<sup>4</sup> gahitā.

811. Dovacassatāniddese<sup>5</sup> sahadhammike vuccamāne<sup>6</sup> pi sahadhammikaṃ nāma yaṃ Bhagavatā paññatam sikkhāpadam. Tasmim vatthum dassetvā āpattim āropetvā 'idaṃ nāma tvam āpanno, inha desehi vuṭṭhaha<sup>7</sup> patikarohi ti' vuccamāne. Dovacassāyan ti ādisu evam codiyamānassa pana paṭicodanāyo vā appadakkhinagāhitāya vā dubbacassa kammaṃ dovacassāyam. Tad eva dovacassan ti pi vuccati. Tassa bhāvo dovacassiyam. Itaram tass' eva vevacanam.

812. Vippatikkūlagāhitā ti vilomagāhitā. Vilomagahaṇasaṅkhātena vipaccanikena sātāṃ assā ti vipaccanikasūto. Paṭānigahaṇam<sup>8</sup> gahetvā ekapaden' eva tam nissaddam<sup>9</sup> akāsin ti sukham paṭilabhantass' etaṃ adhi-vacanam. Tassa bhāvo vipaccanikasātata.

Ovādam anādiyanavasena<sup>10</sup> anādarassa bhāvo anādariyam. Itaram tass' eva vevacanam. Anādāniyanākāro va anādaratā<sup>11</sup>.

Garuvāsam avasanavasena uppanno agāravabhāvo agāravatā. Sajeṭṭhakavāsam<sup>12</sup> avasanavasena uppanno appatissavabhāvo appatissavatā<sup>13</sup>. Ayaṃ vuccatī ti ayaṃ evarūpā<sup>14</sup> dovacassatā nāma vuccati. Atthato pan' esū ten' ākāreṇa pavattā cattāro khandhā saṅkhārakkhandho yevā ti.

813. Pāpamittatādisu<sup>15</sup> pi es' eva nayo. Dovacassatā-pāpamittatādayo hi visuṃ cetāsikadhammā nāma natthi.

<sup>1</sup> Dhs. § 1319. <sup>2</sup> Dīghanikāya I, 2, 35. <sup>3</sup> Dhs. § 1320.

<sup>4</sup> Dīghanikāya I, 2, 37. <sup>5</sup> Dhs. § 1325. <sup>6</sup> vuccamāno M.

<sup>7</sup> vuṭṭhāya M. <sup>8</sup> Comp. Sumaṅgalavil. I, 77; Suttavi-

bhaṅga II, 46. <sup>9</sup> nissadam G. nisaddam M. <sup>10</sup> Kern,

Bijdr. 76. <sup>11</sup> anādariyatā M. <sup>12</sup> sacceṭṭhakavāsam M.

<sup>13</sup> appatissavabhāvo appatissavatā Mss. <sup>14</sup> evarūpo M.

<sup>15</sup> Dhs. § 1326.

Natthi etāsaṃ saddhā ti assaddhā. Buddhādini vatthūni na saddahanti ti attho. Dussilā ti silassa dunnāmaṃ<sup>1</sup> nāma natthi. Nissilā ti attho. Appassutā ti sutarahitā. Pañca macchariyāni etesaṃ atthi ti maccharino. Duppaññā ti nippaññā.

Sevanakavasena sevanā, balavasevanā<sup>2</sup> nisevanā, sabbatobhāgena sevanā samsevanā. Upasaggavasena vā padam vaddhitam. Tīhi pi sevanā va kathitā. Bhajanā ti upasamkamanā, sambhajanā<sup>3</sup> ti sabbatobhāgena bhajanā. Upasaggavasena vā padam vaddhitam. Bhatti ti dalhabhatti, sambhatti ti sabbatobhāgena bhatti. Upasaggavasena vā padam vaddhitam. Dvīhi pi dalhabhatti eva kathitā.

Tamsampavamkatā tesu puggalesu kāyena c'eva citena ca sampavamkabhāvo. Tanninnatā<sup>4</sup> tapponatā tappabbhāratā ti attho.

814. Sovacassatā<sup>5</sup> ca dukaniddeso pi vuttapaṭipakkhanayena veditabbo.

815. Pañca pi āpattikkhandhā<sup>6</sup> ti mātikaniddesena pārājikam saṃghādisesaṃ pācittiyam pāṭidesanīyam dukkaṭaṃ ti imā pañca āpattiyo. Satta pi āpattikkhandhā ti Vinayaniddese pārājikam saṃghādisesaṃ thullaccayaṃ pācittiyam pāṭidesanīyam dukkaṭam dubbhāsitaṃ ti imā satta āpattiyo. Tattha saha vatthunā tāsāṃ āpattinam paricchedajānanapaññā āpattikusalatā nāma.

816. Saha kammavūcāya āpattivutthānaparicchedajānanapaññā pana āpattivutthānakusalatā<sup>7</sup> nāma.

817. Samāpajjitabbato samāpatti. Saha parikammena appanāparicchedajānanakapaññā pana samāpattikusalatā<sup>8</sup> nāma.

818. Cande vā suriye vā nakkhatte vā ettakam thānam gate vutthalissāmi ti avirajjhivā<sup>9</sup> tasmim yeva samaye vutthānakapaññāya atthitā samāpattivutthānakusalatā<sup>10</sup> nāma.

<sup>1</sup> dutṭhum nāma M. <sup>2</sup> pālasevanā M. <sup>3</sup> samyojanā M.

<sup>4</sup> tanninnatā M. <sup>5</sup> Dhs. § 1327. <sup>6</sup> Dhs. § 1328. <sup>7</sup> Dhs. § 1330. <sup>8</sup> Dhs. § 1331. <sup>9</sup> arujjhivā T. <sup>10</sup> Dhs. § 1332.

819. Atthārasannaṃ dhātūnaṃ uggahamanasikārasavanadhāraṇaparicchedajāṇanapaññā dhātukusalatā<sup>1</sup> nāma.

820. Tāsaṃ yeva uggahamanasikārajāṇanapaññāmanasikārakusalatā nāma dvādasannaṃ āyatanānaṃ uggahamaṇasikārasavanadhāraṇaparicchedajāṇanapaññā-āyatanakusalatā nāma. Tisu pi etāsu kusalatāsu uggaho manasikāro savanaṃ sammasanaṃ paṭivedho paccavekkhaṇā ti sabbaṃ vaṭṭati. Tattha savanauggahapaccavekkhaṇā lokiyapaṭivedho lokuttaro sammasanamanasikāro lokiyalokuttaramissakā avijjāpaccayā saṅkhārā ti ādini paṭiccasamuppādavibhaṅge avibhavissanti. Iminā pana paccayena idaṃ hoti ti jāṇanapaññā paṭiccasamuppādakusalatā<sup>2</sup> nāma.

821. Thānaṭṭhānakusalatā dukaniddese<sup>3</sup> hetupaccayā ti ubhayam p'etaṃ aññamaññavevacanaṃ. Cakkhuppasādo hi rūpaṃ ārammaṇaṃ katvā uppajjanakassa cakkhuvīññānassa hetu ceva paccayo ca. Tathā sotappasādādayo sotaviññānādīnaṃ ambabījādini ca ambaphalādīnaṃ ambādayo ca tālādīnaṃ uppattiyā ti evaṃ attho veditabbo<sup>4</sup>.

822. Dutiye naye ye dhammā ti visabhāgapaccaya-dhammaṇaṃ nidassanaṃ. Yesaṃ yesaṃ ti visabhāgapaccayasamuppānadhāmanidassanaṃ. Na hetu na paccayā ti cakkhuppasādo saddaṃ ārammaṇaṃ katvā uppajjanakassa sotaviññānānassa na hetu na paccayo<sup>5</sup> tathā sotappasādādayo avasesaviññānānaṃ<sup>6</sup>.

823. Ajjavamaddavaniddese<sup>7</sup> nīcacittatā ti padamattam eva viseso. Tass'attho mānābhāvena nīcaṃ cittaṃ assā ti nīcacitto. Nīcacittassa bhāvo nīcacittatā. Sesaṃ cittujjukatā-cittamudutānaṃ padabhājanīye āgataṃ eva.

824. Khantīniddese<sup>8</sup> khamanakaवासena khantī, khamānākāro khamanātā. Adhivāsenti etāya attano uparī āropeṭvā vāsenti paṭibhāhanti na paccanīkatāya tiṭṭhanti ti

<sup>1</sup> Dhs. § 1333.    <sup>2</sup> Dhs. § 1336.    <sup>3</sup> Dhs. § 1337, 1338.

<sup>4</sup> om. M. T.    <sup>5</sup> na hetu paccayo M.    <sup>6</sup> viññānādīnaṃ M. M. T. add Ambādayo ca tālādīnaṃ uppattiyā ti evaṃ attho veditabbo.    <sup>7</sup> Dhs. § 1339, 1340.    <sup>8</sup> Dhs. § 1341.

addivāsanatā. Acaṇḍabhāvo<sup>9</sup> acaṇḍikkam. Anasuro po ti. Asuro po<sup>2</sup> vuccati na sammāropitattā duruttavacanā<sup>3</sup>. Tappaṭipakkhato anasuro po suruttavācā ti attho. Evam ettha phalūpacārena kāraṇam niddiṭṭham.

Attamanatā cittassā ti somanassavasena cittassa sakamanatā. Attano cittassa bhāvo<sup>4</sup> yeva na vyāpannacittatā ti attho.

825. Soraccaniddese<sup>5</sup> kāyiko avitikkamo ti tividham kāyasucaritam. Vācasiko avitikkamo ti catubbidham vacīsucaritam. Kāyikavācasiko ti iminā kāyavacīdvāre samuṭṭhitam ājivaṭṭhamakasilam pariyaḍiyati<sup>6</sup>. Idam vuccati soraccan ti. Idam pūpato sutthu oratattā<sup>7</sup> soraccanāma vuccati.

Sabbō pi silasamvvaro ti. Idam yasmā na kevalaṇi kāyavācāh'eva anācāraṇaṃ ācarati manasū pi ācarati yeva tasmā mānasikasīlam pariyaḍāya dassetuṃ vuttam<sup>8</sup>.

826. Sākhyañiddese<sup>9</sup> aṇḍakā ti yathā sadose rukkhe aṇḍakāni utthahanti evam sadosatāya khumsanavamhanādivacāchi<sup>10</sup> aṇḍakā jātā.

Kakkasā ti pūtikā. Sū yathā nāma pūtirukkho kakkaso hoti paggharitaṇṇo evam kakkasā hoti, sotam ghaṃsamānā viya pavisati, tena vuttam kakkasā ti.

Parakaṭukā ti paresam kaṭukā amanūpā dosajananī. Parābhisajjanī ti kuṭilakaṇṭakasākhā viya mamesu<sup>11</sup> vijjhivā paresam abhisajjanī<sup>12</sup> gantukāmānam pi gantum adatvā lagganakāri<sup>13</sup>. Kodhasūmantā ti kodhassa āsannā. Asamādhisaṃvattanikā ti appanāsamādhissa vā upacārasamādhissa vā asaṃvattanikā. Iti sabbān 'ev'etāni sadosavācāya vevacanāni.

Tathārūpiṃ vācam<sup>14</sup> palhūyā ti idam pharusavācam

<sup>1</sup> acaṇḍikabhāvo M. <sup>2</sup> Comp. above § 536. <sup>3</sup> duruttavacanā M.

<sup>4</sup> cittasabhāvo M. <sup>5</sup> niddeso M. Dhs. § 1342. <sup>6</sup> pariyaḍiyati M. <sup>7</sup> orattā M. <sup>8</sup> vatthum M.

<sup>9</sup> Dhs. § 1343. <sup>10</sup> vambh° T. <sup>11</sup> cammesu M. <sup>12</sup> Comp. Anguttara IV, 197, 2. <sup>13</sup> ugghanakāri C. G. lagganakāri T. comp. Milindap. p. 105. <sup>14</sup> vācā M.

jahitvā<sup>1</sup> t̥hitassa antare pavattā pi saṇhavācā eva<sup>2</sup> nāmā ti dīpanattham vuttam.

827. Neḷā ti. Etaṃ<sup>3</sup> vuccati doso. Nāssā elan ti neḷā. Niddosā ti attho. Nelaṅgo setapacchādo<sup>4</sup> ti ettha vuttasīlam viya. Kaṇṇasukhā ti vyañjanamadhuratāya kaṇṇanam sukhā. Sūcivijjhanam viya kaṇṇasūlam na janeti atthamadhuratāya sarīre kopam ajanetvā pemam janeti ti pemaniyā, hadayam gacchati appaṭihaññamānā sukhena cittaṃ pavisati ti hadayamgamā. Guṇaparipunnatāya<sup>5</sup> pure bhavā ti porī. Pure samvattakārī<sup>6</sup> viya sukumārā ti pi porī. Purassa esā ti pi porī. Nagaravāsīnam kathā ti attho. Nagaravāsīno hi yuttakathā honti pitumattam pitā pi bhātumattam bhātā ti<sup>7</sup> vadanti.

Evarūpi kathā bahuno janassa kantā hoti ti bahujanakantā. Kantabhāvan 'eva bahuno janassa manāpā citta-vuddhikarā ti<sup>8</sup> bahujanamanāpā<sup>9</sup>. Yā tatthā ti yā tasmim puggale saṇhavācatā ti maṭṭavācatā<sup>10</sup>, sakhilavācatā ti muduvācatā apharusavācatā ti<sup>11</sup> akakkhala-vācatā.

828. Paṭisanthāraniddese<sup>12</sup> āmisapaṭisanthāro ti āmisassa alābhena attanā saha paresam chiddam yathā pihitam hoti paṭicchannam evam āmisena paṭisantharanam. Dhammapaṭisanthāro ti. Dhammassa appaṭilābhena attanā saha paresam chiddam yathā pihitam hoti paṭicchannam evam dhammena paṭisantharanam paṭisanthārako<sup>13</sup> hoti ti. Dve yeva hi lokasannivāsassa chiddāni, tesam paṭisanthārako hoti. Āmisapaṭisanthārena va dhammapaṭisanthārena vā ti iminā duvidhena paṭisanthārena paṭisanthārako hoti. Paṭisantharati ti nirantaram karoti. Tatrāyam ādito<sup>14</sup> paṭṭhāya kathā. Paṭisanthārakena hi bhikkhunā āgantukam āgacchantam disvā va paccuggantvā

<sup>1</sup> appajahitvā T. apajihitvā M. <sup>2</sup> saṇhavācā asaṇhavācā eva M. <sup>3</sup> elā C. G. <sup>4</sup> °pacchado T. <sup>5</sup> °paripunnakāya T. <sup>6</sup> samvattānārī M. <sup>7</sup> pitimattam bhātā ti bhātimattam bhātā ti M. <sup>8</sup> °vuddhikāro ti M. <sup>9</sup> bahujanamahāpa M. <sup>10</sup> maṭṭha° M. <sup>11</sup> °vācā ti M. <sup>12</sup> Dhs.

§ 1344. <sup>13</sup> paṭisanthararako T. <sup>14</sup> ādiko T.

pattacīvaram gaḥetabbam āsanam dātabbam tālavantaṇa vijitabbam<sup>1</sup> pādā dhovitvā makkhetabbā. Sappipphāṇite sati bhesajjam dātabbam, pāṇiyena pucchitabbo, āvāso paṭi-jaggitabbo, evam ekadesena āmisapaṭisanthāro kato nāma hoti. Sāyam pana<sup>2</sup> navakatarehi attano upatṭhānam anā-gatehi yeva tassa santikam gantvā nisīditvā avisaye apuc-chitvā tassa visaye pañho pucchitabbo. 'Tumhe katara-bhāṇakā ti' apucchitvā 'tumbhākam ācariyūpajjhāyā kata-ram gantham valañjenti ti' pucchitvā pahonakatṭhāne pañ-ho pucchitabbo. Sace kathetum sakkoti icc'etaṃ kusalam, no ce sakkoti sayam kathetvā dātabbam. Evam eka-desena dhammapaṭisanthāro kato nāma hoti. Sace attano santike vasati<sup>3</sup> tam ādāya nibaddham<sup>4</sup> piṇḍāya carita-bbam. Sace gantukāmo hoti punadivase gamanasabhā-gena tam ādāya ekasmiṃ gāme piṇḍāya caritvā uyyo-jetabbo.

Sace aññasmiṃ disābhāge bhikkhū nimantitā honti tam bhikkhum icchamānam<sup>5</sup> ādāya gantabbam. 'Na mayham esā disā sabhāgā ti' gantum anicchante sesabhikkhū pese-tvā tam ādāya piṇḍāya caritabbam, attanā laddhāmisam tassa dātabbam. Evam āmisapaṭisanthāro kato nāma hoti. Āmisapaṭisanthārakena pana attanā laddham kassa dātab-ban ti? Āgantukassa tāva dātabbam. Sace gilāno vā avassiko vā atthi tesam pi dātabbam. Ācariyūpajjhāyā-nam dātabbam, bhaṇḍagāhakassa dātabbam. Sārāṇiya-dhammapurakena pana satavāram pi sahassavāram pi ābhatabhatena<sup>6</sup> therāsanato paṭṭhāya dātabbam. Paṭisan-thārakena pana yena yena laddham tassa tassa dātabbam. Bahi gāmaṃ nikkhamitvā jīṇṇakam anātham vā bhikkhu-niṃ vā disvā tesam pi dātabbam.

829. Tatṭṭ' idam vatthu: Corehi kira Guttasālagāme pa-haṭe tam khaṇam yeva ekā nirodhato vuṭṭhitā khīṇāsavat-therī daharabhikkhuniyā bhaṇḍakam gāhūpetvā mahājanena saddhiṃ maggaṃ paṭipajjitvā tṭhitamajjhantike Nakulana-

<sup>1</sup> vijō T. <sup>2</sup> sayam pana C. <sup>3</sup> vasi M. <sup>4</sup> nibandham M.

<sup>5</sup> icchamānā M. <sup>6</sup> āgatāgatānam M.

garagāmadvāraṃ patvā rukkhamaṇe nisīdi. Tasmim sa-  
maye Kālavallimaṇḍapavāsī Mahānāgattthero Nakulanaga-  
ragāme piṇḍāya caritvā nikkhamanto therim disvā bhattena  
āpucchi. Sā 'patto me atthī ti' āha. Thero 'iminā va  
bhuñjathā ti' saha pattenā adāsī. Therī bhattakiccaṃ  
katvā pattam dhovitvā therassa datvā āha: 'Ajjā tva  
bhikkhācāreṇa kilamissatha, ito paṭṭhāya pana vo bhikkā-  
cāraparītāso nāma na bhavissati tātā ti'. Tato paṭṭhāya  
therassa ūnakahāpaṇagghanaṃ piṇḍapāto nāma navuppan-  
napubbo. Ayaṃ āmisapaṭisanthāro nāma. Imaṃ paṭi-  
santhāraṃ katvā bhikkhūna saṅghapakkhe thatvā tassa  
bhikkhuno kammaṭṭhānaṃ kathetabbam, dhammo vūcetabbam,  
kukkuccaṃ vinodetabbam, uppannam kiccakaraṇīyaṃ kā-  
tabbam, abbhānavuṭṭhāna-mānattaparivāsā dātabbā, pab-  
bajjāraho pabbājetabbam, upasampadāraho upasampādetabbam,  
bhikkhuniyā pi attano santike upasampadam ākaṅkhamā-  
nāya kammavācam kātum vaṭṭati. Ayaṃ dhammapaṭisan-  
thāro nāma, imehi dvīhi paṭisanthārehi paṭisanthārako  
bhikkhu anuppannam lābham uppādeti, uppannam thāva-  
raṃ karoti, sabhayatṭhāne<sup>1</sup> attano jīvitam rakkhati Cora-  
nāgaraṇṇo pattagahaṇahatthen' eva aggam gahetvā patten'  
eva bhattam ākiranto<sup>2</sup> thero viya.

Aladdhalābhuppadane pana ito palāyitvā paratīraṃ  
gatena Mahānāgaraṇṇo<sup>3</sup> ekassa therassa santike saṅghaṃ  
labhitvā puna āgantvā rajje patitṭhitena Penambagane<sup>4</sup>  
yāvajīvaṃ pavattitam mahābhesajjadānavatthum katha-  
tabbam.

Uppannalābhathāvarakaraṇe Dīghabhāpakū Abhayat-  
therassa<sup>5</sup> hatthato paṭisanthāraṃ labhitvā Cetiyapab-  
bate<sup>6</sup> corehi bhaṇḍakassa aviluttabhāve vatthum katha-  
tabbam.

830. Indriyesu aguttadvāratānidde<sup>7</sup> cakkhunā rūpaṃ  
disvā ti kāraṇavasena cakkhū ti laddhavohāreṇa rūpas-

<sup>1</sup> sāsaṅkatṭhāne M.      <sup>2</sup> akiranto M.      <sup>3</sup> raṇṇū M.

<sup>4</sup> Pennambagane G. Setambagane M. Pennambagane T.

<sup>5</sup> asatherassa° M.      <sup>6</sup> Cetiyapabbato T.      <sup>7</sup> Dhs. § 1345.



sanasamatthena cakkhuviññāṇena rūpaṃ disvā. Porāṇa pan' āhu: cakkhu rūpaṃ na passati, acittakattā<sup>1</sup> cittaṃ na passati, acakkhukattā dvārārammaṇe saṃghaṭṭana<sup>2</sup> pasāda<sup>3</sup>vatthukena<sup>3</sup> citta<sup>3</sup>na passati. Īdisi pan' esā dhanunā vijjhati ti ādikesu viya sasambhāarakathā nāma hoti. Tasmā cakkhuviññāṇena rūpaṃ disvā ti ayaṃ ev' ettha attho.

Nimittaggāhī ti itthipurisanimittam vā subhanimittā-dikaṃ vā kilesavatthubhūtaṃ nimittam chandarāgavasena gaṇhāti ditṭhamatte yeva na saṇṭhāti.

Anuvyañjanaggāhī ti<sup>4</sup> kilesānaṃ anuvyañjanato pākaṭabhāvakarāṇato anuvyañjanan ti laddhavohāraṃ hatthapādasitahasitakathitavilokitādibhedam<sup>5</sup> ākāraṃ gaṇhāti.

Yathv'ādhikaraṇaṃ enaṃ ti ādimhi yaṃ kāraṇaṃ<sup>6</sup> yassa cakkhundriyaṃ asaṃvarassa<sup>7</sup> hetu etaṃ puggalaṃ satikavāṭena cakkhundriyaṃ asaṃvutaṃ pihitacakkhuvāraṃ<sup>8</sup> hutvā viharantaṃ<sup>9</sup> ete abhijjhādayo dhammā anvāssa<sup>10</sup>veyyum<sup>10</sup> anuppabandheyyum<sup>11</sup> ajjhotthareyyum.

Tassa saṃvarāya na paṭipajjati ti tassa cakkhundriyassa satikavāṭena pidahanatthāya na paṭipajjati.

Evam bhūte<sup>12</sup> yeva ca na rakkhati cakkhundriyaṃ cakkhundriye na saṃvaraṃ āpajjati ti vuccati. Tattha kiñcā pi cakkhundriye saṃvaro vā asaṃvaro vā natthi. Na hi cakkhuppasādaṃ nissāya sāti vā muṭṭhasaccaṃ vā uppajjati. Api ca yadā rūpārammaṇaṃ cakkhussa āpāthaṃ āgacchati tadā bhavaṅge dvikkhattum uppajjitvā niruddhe kiriyamanodhātu-āvajjanakiccaṃ sādha<sup>12</sup>yamānā uppajjitvā nirujjhati, tato cakkhuviññāṇaṃ dassa<sup>12</sup>nakiccaṃ, tato vipākamanodhātu sampatīchanakiccaṃ, tato vipākahetukamanoviññāṇadhātu santīra<sup>12</sup>nakiccaṃ, tato

<sup>1</sup> acittatattā M.    <sup>2</sup> saṃghaṭṭananena M.    <sup>3</sup> pana pathā

avatthukena M.    <sup>4</sup> oñjanakehī ti M.    <sup>5</sup> hatthapāda-

mukhasitahasitakathita<sup>12</sup>alokitavilok<sup>12</sup> M.    <sup>6</sup> kāraṇā T.

<sup>7</sup> cakkhundriyāsaṃvarassa M.    <sup>8</sup> apihita<sup>12</sup> T.    <sup>9</sup> viha-

ranti M.    <sup>10</sup> anvassa<sup>12</sup> M.    <sup>11</sup> anubandheyyum M.

<sup>12</sup> bhūto M.

kiriya<sup>1</sup>hetukamanoviññā<sup>2</sup>padhātu votthapanakiccam<sup>3</sup> sādha-  
yamānā up<sup>4</sup>pajjivā nirujjhati<sup>5</sup>, tad anantaram javanam<sup>6</sup>  
javati tatrā pi neva bhāvaṅgasamaye na āvajjanādinam<sup>7</sup>  
aññatarasamaye samvaro vā asamvaro vā atthi, javanak-  
khaṇe pana dussilyam vā muṭṭhasaccam vā aññānam vā  
akkhanti vā kosajjam vā up<sup>8</sup>pajjati, asamvaro hoti. Evam  
honto<sup>9</sup> pana so cakkhundriye asamvaro ti vuccati. Kas-  
mā? Yasmā tasmim satidvāram pi aguttam hoti bhavaṅ-  
gam pi āvajjanādini vithicittāni pi. Yathā kim? Yathā  
nagare catūsu<sup>10</sup> dvāresu asamvutesu kiñcā pi antoghara-  
dvāra<sup>11</sup>koṭṭhakagabbhādayo susamvutā yathā pi anto nagare  
sabbam bhaṇḍam arakkhitam agopitam eva hoti. Nagara-  
dvārena hi pavisitvā corā yad icchanti tam kareyyum.  
Evam eva javane dussilyādisu uppannesu tasmim asamvare  
sati dvāram pi aguttam hoti bhavaṅgam pi āvajjanādini  
pi vithicittāni ti.

Sotena saddam sutvā ti ādisu pi es' eva nayo.

Yā imesan ti<sup>12</sup> etam samvaram anāpajjantassa ime-  
sam channam indriyānam yā agutti yā agopanā  
yo anārakkho yo asamvaro athakanam<sup>13</sup> apidahanan ti  
attho.

831. Bhojane amattaññutānidde<sup>14</sup> idh' ekacco ti  
imasmim sattaloke ekacco<sup>15</sup>. Appaṭisaṅkhā ti paṭisaṅ-  
khānapaññāya<sup>16</sup> ajānitvā anupadhāretvā. Ayoniso ti anu-  
pāyena. Āhāran ti asitapītādi-ajjhoharanīyam<sup>17</sup>. Āhā-  
reti ti paribhuñjati<sup>18</sup> ajjhoharati. Davāyā ti<sup>19</sup> ādi anu-  
pāyadassanattam vuttam. Anupāyena hi āhārento<sup>20</sup>  
davattthāya madattthāya maṇḍanattthāya vibhū-  
sanattthāya ca<sup>21</sup> āhāreti, no idam atthitam paṭicca. Yā  
tattha asantuṭṭhitā ti yā tasmim ayoniso āhāraparibhoge

<sup>1</sup> votthappana° M.

<sup>2</sup> nirujjanti T.

<sup>3</sup> bhonto G.

<sup>4</sup> nagacalūsu C. G.

<sup>5</sup> yānemesan ti T. C. G.

<sup>6</sup> athakk-

anam M.

<sup>7</sup> Dhs. § 1346.

<sup>8</sup> ekacce T.

<sup>9</sup> apaṭi-

saṅkhātam paṭisaṅkhān° M.

<sup>10</sup> āsita° M.

<sup>11</sup> paṭibhuñj° M.

<sup>12</sup> Comp. Samyutta XII, 63.

<sup>13</sup> āhārento.

<sup>14</sup> vā M.

asantussanā asantutṭhitabhāvo amattaññutā ti amat-  
taññutabhāvo<sup>1</sup> pamānasaṅkhātāya mattāya<sup>2</sup> ajānanam.

Ayam vuccati ti ayam apaccavekkhitaparibhogavasena  
pavattā bhojane amattaññutā nāma vuccati.

832. Indriyesu guttadvāratāniddese<sup>3</sup> cakkhunā ti  
ādisu<sup>4</sup> vattanayen' eva veditabbam. Na nimittaggāhi  
hoti ti chandarāgavasena vuttappakāram nimittam na  
gaṇhati.<sup>5</sup> Evaṃ sesapadāni pi vuttapaṭipakkhanayen' eva  
veditabbāni. Yathā ca heṭṭhā javane<sup>6</sup> dussilyādisu uppan-  
nesu tasmim asamvare sati dvāram pi aguttam hoti bha-  
vaṅgam pi āvajjanādini pi vithicittāni ti vuttam evam  
idha tasmim silādisu<sup>7</sup> uppannesu dvāram pi guttam hoti  
bhavaṅgam pi āvajjanādini pi vithicittāni pi. Yathā kim?  
Yathā nagaradvāresu samvutesu kiñcā pi antogharādayo  
susamvutā<sup>8</sup> honti tathā pi anto nagare sabbam bhaṇḍam  
surakkhitam sugopitam eva hoti nagaradvāresu pihitesu  
corānam paveso natthi evam evam javane silādisu uppan-  
nesu dvāram pi guttam hoti bhavaṅgam pi āvajjanādini  
vithicittāni pi. Tasmā javanakkhaṇe uppajjamāne pi cak-  
khundriye samvare ti vutto.

Sotena saddam sutvā ti ādisu pi es' eva nayo.

833. Bhojane mattaññutāniddese<sup>9</sup> paṭisaṅkhā yoniso  
āhāram āhāreti ti paṭisaṅkhānapaññāya jānitvā upāyena  
āhāram paribhuñjati. Idāni tam<sup>10</sup> upāyam dassetum neva  
davāyā ti ādi vuttam. Tattha neva davāyā ti davat-  
thāya na āhāreti. Tattha naṭalaṅghādayo<sup>11</sup> davatthāya  
āhāreti<sup>12</sup> nāma. Yam hi bhojanam bhuttassa naccagīta-  
karaṇḍasilokasaṅkhāto<sup>13</sup> davo atirekatarena<sup>14</sup> paṭilābhi-  
tam<sup>15</sup> bhojanam adhammena visamena pariyesitvā te āhā-  
renti ayam pana bhikkhu evam na hāreti.

<sup>1</sup> amattaññubhāvo M. <sup>2</sup> om. M. <sup>3</sup> Dhs. § 1347. <sup>4</sup> ādi T.

<sup>5</sup> gayhati C. G. <sup>6</sup> javano C. G. <sup>7</sup> dilādisu pi M.

<sup>8</sup> asamvutā M. <sup>9</sup> Dhs. § 1348. <sup>10</sup> yam M. <sup>11</sup> naṭa-

laṅghādayo M. <sup>12</sup> āhārenti M. <sup>13</sup> gītagabbasiloka° T.

gilakabyāsilo kabyāsilocasaṅkhāto M. <sup>14</sup> atikatarena M.

<sup>15</sup> paṭibhātitaṃ C. G. T.

Na madāyā ti mānamadapurisamadānam vaḍḍhanatthāya na āhāreti. Tattha rājarājamahāmattā madatthāya āhārenti nāma. Te hi attano mānamadapurisamadānam vaḍḍhanatthāya piṇḍarasabhojanādini paṇitabhojanāni bhuñjanti. Ayam pana bhikkhu evaṃ na hāreti.

Na maṇḍanāyā ti sarīramaṇḍanatthāya na āhāreti. Tattha rūpūpajiviniyo mātugāmā antepurikādayo va sapphiphāṇitaṃ nāma pivanti<sup>1</sup>. Te hi siniddham mudumaddavaṃ<sup>2</sup> bhojanam āhārenti 'evaṃ no aṅgulitthi<sup>3</sup> susaṇṭhitā bhavissati sarīre chavivaṇṇo<sup>4</sup> pasanno bhavissati ti'. Ayam pana bhikkhu evaṃ na āhāreti.

Na vibhūsanāyā ti sarīre maṃsavibhūsanatthāya na āhāreti. Tattha nibbuddhamallakamuṭṭhikamallacetakādayo susiniddhehi macchamaṃsādīhi sarīram piṇenti 'evaṃ no maṃsam ussadam bhavissati pahārasahanatthāyā ti'. Ayam pana bhikkhu evaṃ sarīramaṃsavibhūsanatthāya na āhāreti.

Yāvad evā ti āhārāharane payojanassa paricchedaniyamadassanam.

Imassa kāyassa tṭhitiyā ti imassa catumahābhūtikakarajakāyassa tṭhapanatthāya āhāreti. Idam assa āharane payojanan ti attho.

Yāpanāyā ti jīvitindriyayāpanatthāya āhāreti.

Vihimsūparatiyā ti. Vihimsā nāma abhuttapaccayā<sup>5</sup> uppajjanakakhudā tassā vūparatiyā vūpasamatthāya āhāreti.

Brahmacariyānuggahāyā ti. Brahmacariyam nāma tisso sikkhā sakalam sāsanaṃ. Tassa anugaṇhanatthāya āhāreti. Iti ti upāyanidassanam iminā upāyenā ti attho.

834. Purāṇaṇ ca vedanam paṭihanāṅkhāmi ti. Purāṇavedanā nāma abhuttapaccayā uppajjanakavedanā, taṃ paṭihanissāmi ti āhāreti.

Navāṇ ca vedanam na uppādessāmi ti. Navā vedanā nāma atibhuttapaccayena uppajjanakavedanā. Taṃ na uppādessāmi ti āhāreti. Athavā navavedanā nāma

<sup>1</sup> pipanti C. G. T. <sup>2</sup> mudum maddam T. mudumandaṃ M.

<sup>3</sup> aṅgulatṭhi M. <sup>4</sup> chavivaṇṇe T. <sup>5</sup> suttapaccayā M.

bhuttapaccayena uppajjanakavedanā. Tassā anuppannāya anuppajjanattham eva āhāreti.

835. Yātrā ca<sup>1</sup> me bhavissatī ti yāpanā ca me bhavissati. Anavajjatā cā ti. Etthā pi atthi sāvajjam, atthi anavajjam, tattha adhammikapariyesanā adhammika-paṭiggahaṇaṃ adhammena paribhogo ti idaṃ sāvajjam nāma. Dhammena pana pariyesitvā dhammena paṭiggahetvā paccavekkhitvā paribhuñjanaṃ anavajjam nāma. Ekacco anavajjam yeva sāvajjam karoti, laddhaṃ me ti katvā pamāṇātikkantaṃ bhuñjati, taṃ jirāpetuṃ asakkonto uddhavi-recana-adhovirecanādīhi kilamati, sakalavihāre bhikkhū tassa sarīrapaṭijaggaṇabhesajjapariyesanādīsu usukkaṃ āpajjanti. 'Kim idan ti' vutte 'asukassa nāma udaraṃ uddhumātan ti' ādīni vadanti, 'esa niccakālam pi evaṃ pakatiko yeva attano kucchippamāṇaṃ nāma na jānāti ti' nindanti, garahanti 'ayam anavajje yeva sāvajjam karoti nāma'. Evaṃ akatvā anavajjatā ca bhavissatī ti āhāreti.

836. Phāsuvihāro cā ti. Etthā pi atthi phāsuvihāro, atthi na phāsuvihāro. Tattha āhārahattthako alaṃsāṭako tatravattthako kākamāsako<sup>2</sup> bhuttavamitako ti imesaṃ pañcannaṃ brāhmaṇānaṃ bhojanaṃ<sup>3</sup> na phāsuvihāro nāma. Etesu hi āhārahattthako nāma bahuṃ bhuñjitvā attano dhammatāya utthātum asakkonto āhārahattthan ti vadati<sup>4</sup>. Alaṃsāṭako nāma accuddhumātakucchitāya utthito pi sātakaṃ nivāsetum na sakkoti. Tatthavattthako nāma utthātum asakkonto tatth'eva vattthati. Kākamāsako nāma yathā kākehi āmasitum sakkā hoti evaṃ yāva mukhadvārā āhāreti. Bhuttavamitako mukhena sandhāretum asakkonto tatth'eva vamatī. Evaṃ akatvā phāsuvihāro ca bhavissatī ti āhāreti.

Phāsuvihāro nāma catūhi pañcāhi ālopehi ūnūdaratā<sup>5</sup>. Ettakaṃ hi bhuñjitvā pāṇīyaṃ pivitvā<sup>6</sup> cattāro iriyāpathā<sup>7</sup> sukkena pavattanti. Tasmā Dhammasenāpati evaṃ āha:

<sup>1</sup> yatrā ca M.      <sup>2</sup> kānamasako M.      <sup>3</sup> bhojanānaṃ M.

<sup>4</sup> vadanti M.      <sup>5</sup> Comp. Suttanipāta 707.      <sup>6</sup> pivato M.

<sup>7</sup> iriyāpathe M.

Cattāro pañca alope abhuttvā udakam pive |  
alam phāsuvihārāya pahitattassa bhikkhuno ti ||

837. Imasmiṃ pana tṛhāne aṅgāni samodhāretabbāni<sup>1</sup>. Neva davāyā ti hi ekam aṅgam, na madāyā ti ekam, na maṇḍanāyā ti ekam, na vibhūsanāyā ti ekam, yāvad eva imassa kāyassa tṛthiyā yāpanāyā ti ekam, vihiṃsūparatiyā brahmacariyānuggahāyā ti ekam, ti purāṇaṃ ca vedanam patihanākhāmi navañ<sup>2</sup> ca vedanam na uppādessāmi ti ekam, yātrā ca me bhavissati ti ekam, anavajjatā ca phāsuvihāro cā ti ayam ettha bhojanānisamso.

'Mahāsivattothero pan' āha:

Hetṭhā cattāri aṅgāni paṭikkhepo nāma, upari pana atṭṭha aṅgāni samodhānetabbāni ti. Tattha yāvad eva imassa kāyassa tṛthiyā ti ekam aṅgam, yāpanāyā ti ekam, vihiṃsūparatiyā ti ekam, brahmacariyānuggahāyā ti ekam, iti purāṇaṃ ca vedanam patihanākhāmi ti ekam, navañ ca vedanam<sup>3</sup> na uppādessāmi ti ekam, yātrā ca me bhavissati ti ekam, anavajjatā cā ti ekam.

Phāsuvihāro pana bhojanānisamso<sup>4</sup> ti.

Evam atṭṭhaṅgasamannāgatam āhāram āhārento bhojane mattaññutā nāma hoti ti. Ayam pariyesanapaṭiggahapa-paribhogesu yuttam pamāṇajānanavasena pavatto pacca-vekkhitaparibhogo bhojane mattaññutā nāma.

838. Muṭṭhasaccaniddese<sup>5</sup> asati ti sativirahitā cattāro khandhā. Ananussati appaṭissati ti upasaggavasena padam vaḍḍhitam. Asaraṇatā ti asaraṇākāro, adhāraṇatā ti dhāretum asamattatā<sup>6</sup>. Tāya hi samannāgato puggalo ādharanappatto nidhānakkhamo na hoti. Udahe alābukaṭaḥam viya ārammaṇe pilavati<sup>7</sup> ti pilāpanatā. Sammussanatā ti natṭhamuṭṭhasatitā. Tāya hi saman-nāgato puggalo nikkhitto bhatto viya kāko nikkhittamamso viya ca siṅgālo hoti.

839. Bhāvanābalaniddese<sup>8</sup> kusalānam dhammānan

<sup>1</sup> samādhānetabbāni M.    <sup>2</sup> namañ C. G.    <sup>3</sup> vedanā M.

<sup>4</sup> bhājanisamso M.    <sup>5</sup> Dhs. § 1349.    <sup>6</sup> yātrā hi sam° T.

<sup>7</sup> pilapati T.    <sup>8</sup> Dhs. § 1354.

ti bodhipakkhiyadhammānaṃ. Āsevanā ti ādisevanā. Bhāvanā ti vadḍhanā. Bahulikammaṃ ti punappunakaraṇaṃ.

840. Silavipattiniddeso<sup>1</sup> soraccaniddesapaṭipakkhato<sup>2</sup> veditabbo, diṭṭhivipattiniddeso<sup>3</sup> ca diṭṭhisampadāniddesapaṭipakkhato, diṭṭhisampadāniddeso<sup>4</sup> ca diṭṭhūpādānaniddesapaṭipakkhato.

Silavisuddhiniddeso<sup>5</sup> kiñcā pi sīlasampadāniddesena samāno. Tattha pana visuddhisampāpakaṃ<sup>6</sup> pātimokkhasamvarasīlaṃ<sup>7</sup> kathitaṃ, idha visuddhipattaṃ sīlaṃ.

841. Sati<sup>8</sup> ca sampajaññaṃ ca, paṭisaṅkhānabalaṃ ca bhāvanābalaṃ ca, samatho ca vipassanā ca, sampathanimittaṃ ca paggāhanimittaṃ ca, paggāho ca avikkhepo ca, sīlasampadā ca diṭṭhisampadā cā ti imehi pana chahi dukehi catu bhūmakā pi lokiyalokuttaradhammā va kathitā.

842. Diṭṭhivisuddhiniddese<sup>9</sup> kammassa kataṃ<sup>10</sup> ūṇaṇaṃ ti idaṃ kammaṃ sakaṃ idaṃ kammaṃ no sakaṃ ti jānanapaññā. Tattha attanā vā kataṃ hotu<sup>11</sup> parena vā sabbaṃ pi akusalakammaṃ no sakaṃ. Kasmā? Attha-bhañjanato anattahajananato ca. Kusalakammaṃ pana anattabhañjanato<sup>12</sup> atthahajananato ca sakaṃ nāma. Tattha yathā nāma sadhano sabhogo puriso addhānaṃ<sup>13</sup> paṭipajjitvā antarāmagge gūmanigamādisu nakkhatte ghuṭṭhe<sup>14</sup> ahaṃ āgantuko kin nu kho nissāya nakkhattaṃ kileyyaṃ ti acintetvā yathā yathā icchatī tena tena nīhārena nakkhattaṃ kilanto sukhena kantāraṃ atikkamati evaṃ eva imasmiṃ kammassa kataññaṃ<sup>15</sup> thatvā ime sattā bahū vaṭṭagāmi-kammaṃ<sup>15</sup> āyūhitvā sukhena sukhaṃ anubhavanta arahattaṃ pattā gaṇanapathaṃ vitivattā.

<sup>1</sup> Dhs. § 1361.

<sup>2</sup> sīlasampadāniddesapaṭipakkhato M.

<sup>3</sup> Dhs. § 1362. <sup>4</sup> Dhs. § 1364. <sup>5</sup> Dhs. § 1365. <sup>6</sup> sam-māpakaṃ M. <sup>7</sup> samvarasīlaṃ M. <sup>8</sup> Dhs. §§. 1351—1360, 1363, 1364. <sup>9</sup> Dhs. § 1366. <sup>10</sup> kata C. G. <sup>11</sup> hetu M.

<sup>12</sup> bhañjanato M. bhañjanato T. <sup>13</sup> addhānamaggaṃ M.

<sup>14</sup> suṭṭhe M. dhuṭṭhe T. <sup>15</sup> bahuvaddhagāmikammaṃ T.

bahuddhagāmik° C. G.

Saccānulomikam nāṇan ti catunnam saccānam anulomam vipassanānānam. Maggasamaṅgissa nānam phalasamaṅgissa nānan ti maggañānaphalañānāni yeva.

Diṭṭhivisuddhi kho panā ti padassa niddese yā paññā pajānanā ti ādihi padehi heṭṭhā vuttāni kammassa kataññādin' eva cattāri nānāni vibhattāni.

Yathā diṭṭhissa<sup>1</sup> ca padhānan<sup>2</sup> ti padassa niddese yo cetāsiko viriyārambho ti ādihi padehi niddiṭṭham viriyam paññāgatikam eva paññāya lokiyatṭhāne lokiyam lokuttaratṭhāne lokuttaran ti veditabbam.

Samvegadukaniddese jātibhayan ti jātim bhayato disvā tṭhitañānam. Jarābhayaḍisu pi es' eva nayo.

Apannānam pāpakānan ti ādihi jātiādmi bhayato disvā<sup>3</sup> jātijarāvyādhimaranehi muñcitukāmassa upāyapadhānam kathitam.

Padabhājaniyassa pana attho Vibhaṅgatṭhakathāya āvibhāvissati.

843. Asantutṭhitā ca kusalesu dhammesu<sup>4</sup> ti padaniddese bhiyyokamyatā ti visesakāmatā. Idh' ekacco ādito va pakkhiyabhattam vā salākabhattam vā<sup>5</sup> deti, so tena asantutṭho hutvā puna dhurabhattam<sup>6</sup> samghabhattam vassāvāsikam<sup>7</sup> deti āvāsam karoti cattāro paccaye deti tatrā pi asantutṭho hutvā saraṇāni gaṇhāti, pañca silāni samādiyati tatrā pi asantutṭho hutvā pabbajati pabbajitvā ekam nikāyam dve nikāye ti tepitakam Buddhavacanam gaṇhāti atṭha samāpattiyo bhāveti vipassanam vaḍḍhetvā<sup>8</sup> arahattam gaṇhāti arahattapattito patṭhāya mahāsantutṭho nāma hoti.

844. Evaṃ yāva arahattā visesakāmatā bhiyyokamyatā nāma appaṭivānitā ca padhānasmin<sup>9</sup> ti padaniddese yasmā pantasenāsaneseu adhikusalānam dhammānam bhāvanāya<sup>10</sup> ukkaṇṭhamāno padhānam paṭivāpeti

<sup>1</sup> diṭṭhassa C. G.    <sup>2</sup> paṭṭhānan M.    <sup>3</sup> āsvā M.    <sup>4</sup> Dhs. § 1367.    <sup>5</sup> M. adds uposathika vā paṭipadikam vā M.

<sup>6</sup> M. adds salākabhattam.    <sup>7</sup> vattavāsikam M.    <sup>8</sup> vaḍḍhitvā M.    <sup>9</sup> paṭṭhānasmin M.    <sup>10</sup> bhāvanā M.



nāma anukkaṇṭhamāno<sup>1</sup> no paṭivāpeti nāma tasmā taṃ na-  
yam<sup>2</sup> dassetuṃ yā kusalānaṃ dhammānan ti ādi  
vuttam.

Tattha sakkaccakiriyatā ti kusalānaṃ karaṇe sak-  
kaccakāritā. Sātaccakiriyatā ti sattam eva<sup>3</sup> karaṇam.  
Aṭṭhitakiriyatā ti aṭṭhapetvā karaṇam<sup>4</sup>. Anikkhitta-  
chandatā<sup>5</sup> ti kusalacchandassa anikkhipanaṃ. Anik-  
khittadhuratā<sup>6</sup> ti kusalakaraṇe viriyadhurassa anikkhi-  
panam.

845. Pubbenivāsānussatiñānaṃ vijjā ti ettha pubbe-  
nivāso ti<sup>7</sup> pubbenivutṭhakhandhapatibaddhaṃ ca pubbeni-  
vāsassa anussati pubbenivāsānussati, tāya sampayuttam  
ñānaṃ pubbenivāsānussatiñānaṃ. Tayidaṃ pubbevutṭha-  
khandhapaticchādakam tamam vijjhatī ti pi vijjā<sup>8</sup>, taṃ  
tamam vijjhitvā te khandhe vidite pākāṇe karotī ti vidita-  
karaṇaṭṭhenā pi vijjā.

846. Cutūpapāṭe ñānaṃ ti cutiyā<sup>9</sup> ca upapāṭe<sup>10</sup> ca ñā-  
naṃ. Idam pi sattānaṃ cutipaṭisandhicchādakam tamam  
vijjati<sup>11</sup> ti pi vijjā. Taṃ tamam vijjitvā<sup>12</sup> sattānaṃ cuti-  
paṭisandhiyo viditā<sup>13</sup> pākāṇa karotī ti viditakaraṇaṭṭhenā<sup>14</sup>  
pi vijjā.

847. Āsavānaṃ khaye ñānaṃ ti sabbakilesānaṃ  
khayavayañānaṃ<sup>15</sup>. Tayidaṃ catusaccacchādakam tamam  
vijjati ti pi vijjā<sup>16</sup> taṃ tamam vijjitvā cattāri saccāni vi-  
ditāni pākāṇāni karotī ti viditakaraṇaṭṭhenā<sup>17</sup> pi vijjā.

<sup>1</sup> ukkaṇṭhāmāno C. G.      <sup>2</sup> nayā T.      <sup>3</sup> satam eva M.

<sup>4</sup> aṭṭhapetvā karaṇam om. T. M. adds kaṇḍam akatvā.  
M. adds anolinavuttatā tinalinajivitā alinapavattita vā.

<sup>5</sup> cāndatā C. G.      <sup>6</sup> dhūratā M.      <sup>7</sup> M. adds nalinaji-  
vitā alinapavattitā vā anikkhittachandatā ti kusalachan-

dassa anikkhipanaṃ anikkhittadhūratā ti kusalakaraṇe  
viriyadhūrassa anikkhipanaṃ pubbenivāsānussatiñānaṃ

vijjati ettha pubbenivāso ti pubbenivutṭh<sup>o</sup>      <sup>8</sup> vijjhā M.

<sup>9</sup> cutiyā ca M.      <sup>10</sup> uppāṭe C. G. T.      <sup>11</sup> vijjhati C. G.

<sup>12</sup> vijjhitvā C. G.      <sup>13</sup> vijitā T.      <sup>14</sup> vijitakar<sup>o</sup> T.      <sup>15</sup> khaya-  
samaye ñānaṃ T. M.      <sup>16</sup> vijjhati ti pi vijjhā C. G.

<sup>17</sup> vijjitak<sup>o</sup> T.

848. Cittassa ca adhimuttinibbānañ cā ti ettha ārammaṇe adhimuccanaṭṭhena paccanīkadhammehi suṭṭhu muttaṭṭhena aṭṭha samāpattiyo cittassa adhimutti nāma. Itaraṃ pana natthi. Ettha taṇhāsāṅkhātāṃ vānaṃ niggaṭṭhaṃ vā tasmā vānā ti nibbānaṃ. Tattha aṭṭha samāpattiyo sayāṃ vikkhambhitakilesehi vimuttattā vimutti ti vuttā. Nibbānaṃ pana sabbakilesehi accantavimuttattā vimutti ti.

849. Maggasamaṅgissa ñāṇaṃ ti cattāri maggañāṇāni. Phalasaṅgissa ñāṇaṃ ti cattāri phalañāṇāni.

Tattha paṭhamamaggañāṇaṃ pañca kilese khepentaṃ nirodhentaṃ<sup>1</sup> vūpasamentaṃ paṭippassambhentaṃ uppajjati ti khaye ñāṇaṃ nāma jātaṃ.

Dutiyamaggañāṇaṃ cattāro kilese tathā tatiyamaggañāṇaṃ catutthamaggañāṇaṃ aṭṭha kilese khepentaṃ<sup>2</sup> paṭippassambhentaṃ uppajjati ti khaye ñāṇaṃ nāma jātaṃ. Taṃ taṃ maggaṭṭhañāṇaṃ pana. Tesāṃ tesāṃ pana kilesānaṃ khīyante nirujjhante<sup>3</sup> vūpasamente paṭippassambhente anuppāde<sup>4</sup> appavatte<sup>5</sup> uppannattā<sup>6</sup> anuppāde appavatte uppannañāṇaṃ nāma jātaṃ ti ti.

Atthasāliniyā Dhammasaṅgahaṭṭhakathāya nikkhepa-khaṇḍavaṇṇanā<sup>7</sup> niṭṭhitā.

850. Idāni nikkhepakaṇḍānantaraṃ ṭhapitassa aṭṭhakathākaṇḍassa vaṇṇanākamo anuppatto. Kasmā pan' etaṃ aṭṭhakathākaṇḍaṃ nāma jātaṃ ti? Tipiṭakassa Buddhava-canassa atthaṃ uddharitvā ṭhapitattā. Tīsu pi hi piṭakesu dhammantaraṃ āgataṃ aṭṭhakathākaṇḍen'eva paricchiṇṇa vinicchitaṃ<sup>8</sup> suvinicchitaṃ nāma hoti, sakale Abhi-dhamma-piṭake nayamaggaṃ Mahāpakaraṇe pañhuddhāraṃ gaṇanāvāraṃ<sup>9</sup> asallakkhentaṃ pi aṭṭhakathākaṇḍato yeva samānetuṃ vaṭṭati.

<sup>1</sup> nirodhentaṃ M.      <sup>2</sup> M. adds nirodhentaṃ vūpasamentaṃ.      <sup>3</sup> khīyante niruddhante M. T.      <sup>4</sup> anuppādante M.

<sup>5</sup> appavattane M.      <sup>6</sup> uppannaṃ ti M.      <sup>7</sup> °kaṇṇavaṇṇanā M.

<sup>8</sup> paricchinditā vinicchatā M.      <sup>9</sup> gaṇanāvāraṃ M.

Kutopabbhavam pana etan ti? Sāriputtattherapabbhavam. Sāriputtatthero hi ekassa attano saddhivihārikassa nik-khepakande atthuddhāram sallakkhetum asakkontassa atthakathākandaṃ kathetvā adāsi. Idam pana Mahāatthakathāya paṭikkhipitvā idam vuttam. Abhidhammo nāma na sāvakavisayo na sāvakagocaro, Buddhavisayo esa Buddhagocaro. Dhammasenāpati pana saddhivihārikena pucchite tam ādāya Satthu santikaṃ gantvā Sammāsambuddhassa kathesi. Sammāsambuddho tassa bhikkhuno atthakathākandaṃ kathetvā<sup>1</sup> adāsi. Kathaṃ?

Bhagavā hi katame dhammā kusalā ti pucchi, kusalā dhammā nāma katame ti sallakkhesi ti attho. Ath' assa tuppībhūtassa nanu yaṃ mayā katame dhammā kusalā yasmim samaye kāmāvacaram kusalam cittam uppannam hoti ti ādinā nayena bhūmibhedato kusalam dassitam sabbam pi catūsu bhūmīsu kusalam ime dhammā kusalā ti iminā nayena kaṇṇikaṃ kaṇṇikaṃ ghaṭam ghaṭam gocchakam gocchakam katvā atthuddhāravasena kusalādi-dhamme dassento kathetvā adāsi.

Tattha catūsū ti kāmāvacarārūpāvacarārūpāvacara-apariyāpannāsu kusalan ti phassādibhedam kusalam ime dhammā kusalā ti ime sabbe pi tāsu bhūmīsu vuttā phassādayo dhammā kusalā nāma.

851. Akusalānam<sup>2</sup> pana bhūmivasena bhedaḍḍhāvato dvādasa akusalacittuppādā<sup>3</sup> ti āha. Tattha uppajjati ti uppādo, cittam eva uppādo cittuppādo. Desanāsīsam eva c'etaṃ. Yathā pana rājā āgato ti vutte amaccādinam pi āgamanam vuttam eva hoti evam cittuppādā<sup>4</sup> ti vutte tehi sampayuttā dhammā pi vuttā va honti ti sabbattha cittuppādagahaṇena sampayuttadhammam cittam gahitan ti veditabbam.

852. Ito param catūsu bhūmīsu vipāko<sup>5</sup> ti ādinam sabbesam pi tikadukabhājanīyapadānam attho vedanādisu<sup>6</sup> ca sukhādinam na vattabbatā heṭṭhāvuttanayen'eva paḷi-

<sup>1</sup> setvā M.<sup>2</sup> akusalam M.<sup>3</sup> Dhs. § 1369.<sup>4</sup> cit-

tuppādo M.

<sup>5</sup> Dhs. § 1370.<sup>6</sup> vedanattikādisu M. T.

yattham vīmaṃsitvā veditabbā. Viśesamattam eva pana vakkhāma.

853. Tattha parittārammaṇattike<sup>1</sup> tāva sabbo kāmāvacarassa vipāko ti ettha dve pañca viññānāni cakkhāyatanaḍḍayo<sup>2</sup> nissāya niyamen'eva iṭṭhāniṭṭhā dibhede rūpasaddagandharasaphōṭṭhabbe<sup>3</sup> dhamme ārabbhā pavattanti ti parittārammaṇāni. Kusalākusalavipākā pana dve manodhātuyo hadayavatthum nissāya cakkhuvīññānādinam anantarā niyamato rūpādīn'eva ārabbhā pavattanti ti<sup>4</sup> parittārammaṇā. Kusalavipākā hetukamanoviññānadhātu so-manassasahagatā pañcadvāre<sup>5</sup> santīraṇavasena chasu dvāresu tadārammaṇavasenā ti niyamato rūpādīni cha parittārammaṇān'eva ārabbhā pavattati ti<sup>6</sup> parittārammaṇā.

Upekkhāsahagatā kusalākusalavipākā hetukamanoviññānadhātu dvayaṃ pañcadvāre santīraṇavasena chasu dvāresu tadārammaṇavasena niyamato rūpādīni cha parittārammaṇān'eva ārabbhā pavattati paṭisandhivasena pavattamānam pi parittam kammaṃ kammanimittam<sup>7</sup> gatini-mittam vā ārammaṇaṃ karoti pavattiyam bhavaṅgavasena pariyosāne cutivasena pavattamānam pi tad eva ārammaṇaṃ karoti ti parittārammaṇaṃ<sup>8</sup>. Attha pana sahetukavipākacittuppādā ettha vuttanāyena'eva tadārammaṇavasena paṭisandhibhavaṅgacutivasena parittadhamme yeva ārabbhā pavattanti. Kiriya-manodhātu pañcadvāre rūpādīni ārabbhā pavattati. Somanassasahagatā ahetukakiriya-manoviññānadhātu chasu dvāresu paccuppanne manodvāre atitānāgate pi paritte rūpādīdhamme yeva ārabbhā khīṇāsavānaṃ pahatṭhākāraṃ kurumānā pavattati ti<sup>9</sup> parittārammaṇā. Evam ime pañcaviṣati cittuppādā<sup>10</sup> ekanten' eva parittārammaṇā ti veditabbā.

854. Viññāṇaṇcāyatana-nevasaṇṇā-nāsaṇṇāyatana-dhammā<sup>11</sup> attano hetthimasamāpattiṃ ārabbhā pa-

<sup>1</sup> Dhs. § 1406. <sup>2</sup> cakkhupasāḍaḍḍayo M. <sup>3</sup> °phoṭṭhabhā M. <sup>4</sup> pavanti ti C. G. <sup>5</sup> paccuddhāre C. G.

<sup>6</sup> pavatti ti M. pavattā ti T. <sup>7</sup> parittam kammaṃ nimittam M. <sup>8</sup> °cittuppādo M. <sup>9</sup> pavatti ti ti C. G.

<sup>10</sup> cittuppādo M. <sup>11</sup> Dhs. § 1407.

vattanato mahaggatārammaṇā. Maggaphaladhammā nibbānārammaṇattā appamāṇārammaṇakusalato cattāro, kiriyato cattāro ti aṭṭha ñānavippayuttacittuppadā sekhaputhujjanakhīṇāsavānaṃ<sup>1</sup> asakkaccadānaṃ paccavekkhaṇadhammasavanādīsu kāmāvacaradhamme ārabba pavattikāle parittārammaṇā, ten' ev' ākāreṇa sattavīsati mahaggatadhamme ārabba pavattikāle mahaggatārammaṇā<sup>2</sup>. Atipaguṇānaṃ paṭhamajjhānādīnaṃ paccavekkhaṇakāle mahaggatārammaṇā kaṣiṇanimittādi-paññatti-paccavekkhaṇakāle na vattabbārammaṇā<sup>3</sup>. Akusalā cattāro<sup>4</sup> diṭṭhisampayuttacittuppadā pañca pappāsāya kāmāvacaradhammaṇaṃ satto satto ti parāmasana-assādanābhinandanakāle parittārammaṇā ten' ev' ākāreṇa sattavīsati mahaggatadhamme ārabba pavattikāle mahaggatārammaṇā, paññattidhamme ārabba pavattanakāle siyā na vattabbārammaṇā. Diṭṭhivippayuttānaṃ te yeva dhamme ārabba kevalaṃ assādanābhinandanavasena<sup>5</sup> pavattiyā paṭighasampayuttānaṃ domanassavasena vicikicchāsampayuttacittuppadassa anīṭṭhānaṃ gatavasena<sup>6</sup> uddhaccasahagatassa vikkhepanavasena ca tatiyaṃ parittamahaggata-na-vattabbārammaṇatā<sup>7</sup> veditabbā<sup>8</sup>.

Etesu pana ekadhammo pi appamāṇe ārabba pavattitum na sakkoti, tasmā na appamāṇārammaṇakusalato cattāro, kiriyato cattāro ti aṭṭha ñānasampayuttacittuppadā sekhaputhujjanakhīṇāsavānaṃ sakkaccadānapaccavekkhaṇadhammasavanādīsu yathā vuttappakāre dhamme ārabba pavattikāle paritta-mahaggata-na-vattabbārammaṇā honti. Gotrabhūkāle pana lokuttaradhammaṃ paccavekkhaṇakāle ca nesāṃ appamāṇārammaṇa tā veditabbā.

855. Yaṃ paṇ' etaṃ rūpāvacaratutthajjhānaṃ<sup>9</sup> taṃ sabbatthapāḍakacatutthaṃ ākāśakaṣiṇacatutthaṃ āloka-kaṣiṇacatutthaṃ<sup>10</sup> brahmavihāracatutthaṃ ānāpānacatut-

<sup>1</sup> cekhaputhujj° M.

<sup>2</sup> om. M.

<sup>3</sup> paññattivakkhaṇa-

kāle vattabbāram° M.

<sup>4</sup> akusalato catt° M.

<sup>5</sup> ābhinda-

dana° M.

<sup>6</sup> anīṭṭhānavasena M.

<sup>7</sup> adhūva samavasena

ca pavattiyapparitt° M.

avūpasamavasena caranti yam paritta° T.

<sup>8</sup> Comp. Visuddhimagga p. 119.

<sup>9</sup> Dhs.

§ 1415.

<sup>10</sup> āloke k° M.

tham iddhiyidhacatuttham<sup>1</sup> dibbasotacatuttham cetopariyañānacatuttham yathākammūpagañānacatuttham dibba-cakkhuñānacatuttham pubbenivāsañānacatuttham anāgatañānacatuttham ti kusalato pi kiriyato pi dvādasavidham hoti<sup>2</sup>.

Tattha sabbatthapāḍakacatuttham nāma aṭṭhasu kasi-nesu catutthajjhānam. Tam hi vipassanāya pi pāḍakam hoti abhiññānam pi nirodhassā pi vaṭṭassā pi pāḍakam pi hoti yevā ti sabbatthapāḍakan ti vuttam. Ākāśakasīṇa-ālokakasīṇacatutthāni pana vipassanāya pi abhiññānam pi vaṭṭassā pi pāḍakāni honti, nirodhapāḍakān' eva honti. Brahmavihāra-ānāpānacatutthāni vipassanāya c'eva vaṭṭassa ca pāḍakāni honti<sup>3</sup>, abhiññānam pana nirodhassa ca pāḍakāni na honti. Tattha dasavidham pi kasīṇajjhānam kasīṇapaññattim ārabha pavattattā brahmavihārakatuttham sattapaññattim ārabha pavattattā ānāpānacatuttham nimittam ārabha pavattattā parittādivasena<sup>4</sup> na vattabbadhammārammaṇato na vattabbārammaṇan nāma hoti.

856. Iddhiyidhacatuttham parittamahaggaṭārammaṇam hoti<sup>5</sup>. Katham? Tam hi yadā kāyam cittasanniṣṭitam katvā adissamānena kāyena gantukāmo cittavasena kāyam parināmeti mahaggatacittam<sup>6</sup> samodahati samāropeti tadā upayogaladdham ārammaṇam hoti ti katvā rūpakāyārammaṇato parittārammaṇam hoti. Yadā cittam kāyasanniṣṭitam katvā dissamānena kāyena gantukāmo kāyavasena cittam parināmeti pāḍakajjhānacittam rūpakāye samodahati samāropeti tadā upayogaladdham ārammaṇam hoti ti katvā mahaggatacittārammaṇato mahaggaṭārammaṇam hoti ti<sup>7</sup>. Dibbasotacatuttham saddam ārabha pavattattā ekantaparittārammaṇam eva. Cetopariyañānacatuttham<sup>8</sup> parittamahaggaṭa-appamāṇārammaṇam hoti. Katham?

<sup>1</sup> iddhiyidhacatuttham T. om.    <sup>2</sup> Visuddhimagga p. 110, Burnouf Lotus 820 ff. Mahāvīyutpatti 14.    <sup>3</sup> vaṭṭassā ca pāḍakāni honti M.    <sup>4</sup> aparittādivasena T.    <sup>5</sup> Visuddhimagga p. 119.    <sup>6</sup> mahaggatacittam T.    <sup>7</sup> om. M.

<sup>8</sup> Visuddhimagga p. 120.

Taṃ hi paresaṃ kāmāvacaracittajānanakāle parittārammaṇaṃ hoti, tathā rūpāvacarārūpāvacaracittajānanakāle mahaggatārammaṇaṃ hoti, maggaphalajānanakāle appamāṇārammaṇaṃ hoti.

Ettha ca puthujjano sotāpannassa cittaṃ na jānāti, sotāpanno vā sakadāgāmissā ti<sup>1</sup> evaṃ yāva arahato netabbaṃ. Arahā pana sabbesaṃ cittaṃ jānāti añño<sup>2</sup> pi ca uparimo hetthimassā ti ayaṃ viseso veditabbo.

857. Yathākammūpagaññācatutthaṃ<sup>3</sup> kāmāvacarakammajānanakāle parittārammaṇaṃ hoti rūpāvacarārūpāvacarakammajānanakāle mahaggatārammaṇaṃ.

Dibbacakkhuññācatutthaṃ<sup>4</sup> rūpārammaṇattā ekanta-parittārammaṇaṃ eva. Pubbenivāsaññācatutthaṃ parittā-mahaggata-appamāṇa-<sup>5</sup>navattabbārammaṇaṃ hoti<sup>5</sup>. Kathaṃ? Taṃ hi kāmāvacarakkhandhānussaraṇakāle parittārammaṇaṃ hoti, rūpāvacarārūpāvacarakkhandhānussaraṇakāle mahaggatārammaṇaṃ, atīte attanā vā parehi vā bhāvitamaggaṃ<sup>6</sup> sacchikataphalaṃ ca anussaraṇakāle appamāṇārammaṇaṃ.

Dibbacakkhuññācatutthaṃ<sup>7</sup> rūpārammaṇattā ekanta-parittārammaṇaṃ eva. Pubbenivāsaññācatutthaṃ parittā-mahaggata-appamāṇa-<sup>8</sup>navattabbārammaṇaṃ hoti. Kathaṃ? Taṃ hi kāmāvacarakammajānanakāle parittārammaṇaṃ hoti, rūpāvacarārūpāvacarakkhandhānussaraṇakāle mahaggatārammaṇaṃ, atīte attanā vā parehi vā bhāvitamaggaṃ sacchikataphalaṃ ca anussaraṇakāle appamāṇārammaṇaṃ.

Atīte Buddhā maggaṃ bhāvayimsu, phalaṃ sacchimakaṃsu<sup>8</sup>, nibbānadhātuyā parinibbāyimsu ti chinnavaṭṭamānussaraṇavasena<sup>9</sup> maggaphalanibbānapaccavekkhanato pi appamāṇārammaṇaṃ. Atīte Vipassī<sup>10</sup> nāma Bhagavā

<sup>1</sup> °gāmissa ti M. <sup>2</sup> añño T. <sup>3</sup> Visuddhimagga p. 121.

<sup>4</sup> Visuddhimagga p. 120. <sup>5</sup> Visuddhimagga p. 120 s. v. pubbenivāsañña Nos. 1, 2, 3, 8. <sup>6</sup> bhāvitamaggaṇibbā-

naṃ M. <sup>7</sup> adibbacakkhu° T. <sup>8</sup> saccākaṃsu M. <sup>9</sup> om. T.

<sup>10</sup> Comp. Mahāvastu II, 271.

ahosi, tassa Bandhumatī nagaram ahosi, Bandhumā nāma rājā pitā, Bandhumatī nāma mātā ti ādinā nayena nāmagottam paṭhavīmīmittādi-anussaranakāle navattabbārammaṇam hoti.

858. Anāgatasāññācatutthe<sup>1</sup> pi es' eva nayo. Tam pi hi ayaṃ anāgate kāmāvacare nibbattissatī ti jānanakāle parittārammaṇam hoti. Rūpāvacare vā arūpāvacare va nibbattissatī ti jānanakāle mahaggatārammaṇam. Maggaṃ bhāvessatī phalaṃ sacchikarissatī nibbānadhātuyā parinibbāyissatī ti jānanakāle appamāṇārammaṇam. Anāgate Metteyyo nāma Bhagavā uppajjissatī<sup>2</sup> Subrahmā nām'assa brāhmaṇo pitā bhavissatī, Brahmapatī nāma brāhmaṇī mātā ti ādinā nayena nāmagotta-jānanakāle navattabbārammaṇam hoti. Arūpāvacaracatuttham pana āsavānaṃ khaya-catuttham ca pāḷiyā āgatagataṭṭhāne yeva kathiyatī<sup>3</sup>.

Kiriyaḥetukamanoviññānadhātu upekkhāsahagatā sabbesam pi etesaṃ kusalākusalakiriya-cittānaṃ purecārikā. Tassā tesu vuttanayen' eva ārammaṇabhedo veditabbo.

Pañcadvāre pana voṭṭhapanavasena pavattiyam ekanta-parittārammaṇā va hoti. Rūpāvacaratikacatukkajjhānā-dīni parittādi-bhāvena navattabbadhammaṃ ārabha pavattito navattabbārammaṇāni<sup>4</sup>. Ettha hi rūpāvacarāni paṭhavīkasiṇādisu pavattanti, ākāśānañcāyatanaṃ ugghāṭimākāse, ākiñcāññāyatanaṃ viññāṇāpagame<sup>5</sup> ti.

859. Maggārammaṇattike<sup>6</sup> ādimhi vuttā attha nāpasam-payuttacittuppādā sekhasekhānaṃ attanā paṭividdhamaggaṃ<sup>7</sup> paccavekkhaṇakāle. Maggārammaṇamaggena<sup>8</sup> pana asahajātattā na maggaḥetukā attanā paṭividdhamaggaṃ garuṃ katvā paccavekkhaṇakāle ārammaṇādhipativasena maggādhipatino aññadhammārammaṇakaraṇakāle navattabbā maggārammaṇā ti pi maggādhipatino ti pi. Cattāro ariyamaggasaṅkhātassa maggasampayuttassa vā hetuno<sup>9</sup> atthitāya ekantato maggaḥetukā<sup>10</sup> viriyam pana vīmaṃsaṃ

<sup>1</sup> °catuttho T. Comp. Visuddhimayya p. 120. <sup>2</sup> °ti ti M.

<sup>3</sup> kathissāmi M. <sup>4</sup> °ārammaṇā ti M. <sup>5</sup> ākāśānañcāyatana-viññ° M. <sup>6</sup> Dhs. § 1415. <sup>7</sup> atthato paṭimaggam M.

<sup>8</sup> °magge M. <sup>9</sup> hetu M. <sup>10</sup> M. inserts va.



vā jeṭṭhakam katvā maggabhāvanākāle saha-jātādhipatinā siyā maggādhipatino chandacittānam aññatarajeṭṭhakakāle siyā na vattabbā maggādhipatino ti<sup>1</sup> dvādasavidhe rūpāvacaracatutthajjhāne sabbatthapādakacatutthādīni nava jhānāni neva maggārammaṇāni na magga-hetukāni na maggādhipatī ti<sup>2</sup>.

Cetopariyāṇānapubbenivāsaṇāna - anāgatasaññānacatutthāni<sup>3</sup> pana ariyānam maggacittajānanakāle maggārammaṇāni honti, maggena pana asahajātattā na magga-hetukāni, maggaṃ garuṃ katvā appavattito na maggādhipatī<sup>4</sup> ti. Kasmā pan' etāni na maggaṃ garuṃ karontī<sup>5</sup> ti? Attano mahaggatatāya. Yathā hi rājānam sabbaloko garuṃ karoti, mātāpitaro pana na karonti, na hi te rājānam disvā āsanā vuṭṭhahanti na añjalikammādīni karonti, daharakāle voharitanāyena' eva voharanti evaṃ etāni pi attano mahaggatatāya na maggaṃ garuṃ karonti.

Kiriya-hetukamanoviññānadhātu pi<sup>6</sup> ariyānam magga-paccavekkhaṇakāle paccavekkhaṇapurecārikattā maggārammaṇā<sup>7</sup> hoti, maggena asahajātattā pana na magga-hetukā, na garuṃ<sup>8</sup> katvā appavattito<sup>9</sup> na maggādhipatī. Kasmā garuṃ na karoti ti<sup>10</sup>? Attano ahetukatāya hīnatāya jaletāya. Yathā hi rājānam sabbaloko garuṃ karoti anto<sup>11</sup> pariyaṇā pana khujjavāmanakaceta-kādayo attano aññānatāya<sup>12</sup> paṇḍitamanussā viya na garuṃ karonti<sup>13</sup> evaṃ idam pi cittaṃ attano ahetukatāya hīnatāya jaletāya maggaṃ garuṃ na karoti. Ñānavippayuttakusalādīni ñāna-bhāvena<sup>14</sup> c'eva lokiyadhammārammaṇatāya<sup>15</sup> ca maggārammaṇādibhāvaṃ na labbhanti, navattabbārammaṇān'eva honti ti veditabbāni ti.

<sup>1</sup> dhi C. G. <sup>2</sup> ādhipatino M. <sup>3</sup> Visuddhimagga p. 120 under the respective headings No. 4. <sup>4</sup> maggādhipatino M.

<sup>5</sup> garuṃ karuṃ karontī C. <sup>6</sup> kiriya-hetu pi M. <sup>7</sup> maggārammaṇaṃ M. <sup>8</sup> magga-hetukānaṃ garuṃ T.

<sup>9</sup> maggaṃ garuṃ katvā apattito M. <sup>10</sup> na karontī ti M. T.

<sup>11</sup> attano M. <sup>12</sup> aññānatāya M. <sup>13</sup> nātigaruṃ karonti M. T.

<sup>14</sup> ñānābhāvena M. <sup>15</sup> cetalo M.

860. Atitārammanattike<sup>1</sup> viññāṇaṇcāyatana-nevasaññānāsaññāyatanaadhammā heṭṭhā atītasamāpattim ārabha pavattito<sup>2</sup> ekantena atitārammaṇā va. Niyogā anāgatārammaṇā natthī ti niyamena pāṭiekkam cittaṃ anāgatārammaṇaṃ nāma natthi. Nanu ca anāgata-saññānaṃ ekantena anāgatārammaṇaṃ<sup>3</sup> cetopariyaññānaṃ pi anāgataṃ ārabha pavattati ti no na pavattati. Pāṭiekkam pana etaṃ ekaṃ cittaṃ nāma natthi. Rūpāvacaracatutthajjhānena saṅgahitattā aññehi mahaggatacittēhi missakaṃ hoti. Tena vuttaṃ niyogā anāgatārammaṇā natthī ti. Dve pañca viññāṇāni tisso ca manodhātuyo paccuppannesu rūpādīsu pavattito paccuppannārammaṇā nāma.

861. Dasa cittuppādā ti ettha aṭṭha tāva sahetuka-devamanussānaṃ paṭisandhigahaṇakāle kammaṃ vā kammaṇimittam vā ārabha pavattiyaṃ atitārammaṇā. Bhavaṅgacutikālesu es' eva nayo.

Gatinimittam pana ārabha paṭisandhigahaṇakāle tato paraṃ bhavaṅgakāle ca paccuppannārammaṇā<sup>4</sup>.

Tathā pañcadvāre tadārammaṇavasena pavattiyaṃ, manodvāre pana atitānāgatapaccuppannārammaṇānaṃ javanānaṃ ārammaṇaṃ gahetvā pavattito atitānāgatapaccuppannārammaṇā.

Kusalavipākāhetuka-upekkhāsahagatatamano-viññāṇadhātuyam pi es' eva nayo.

Kevalaṃ hi saha<sup>5</sup> manussesu jaccandhādīnaṃ paṭisandhi hoti pañcadvāre pi santīraṇavasenā pi paccuppannārammaṇā hoti ti ayam ettha vireso.

862. Somanassasahagatā pana pañcadvāre santīraṇavasena tadārammaṇavasena ca paccuppannārammaṇā hoti. Manodvāre tadārammaṇavasena sahetukavipākā viya atitānāgatapaccuppannārammaṇā ti veditabbā. Akusalavipākamanoviññāṇadhātu pana kuslavipākāya upekkhāsahagatāhetukāya samānagatikā eva.

<sup>1</sup> Dhs. § 1417. <sup>2</sup> pavattino T. <sup>3</sup> °ārammaṇā M.

<sup>4</sup> Dhs. § 1418. <sup>5</sup> sū T.

Kevalam hi sā<sup>1</sup> apāyikānam paṭisandhibbhavaṅgacutiva-sena pavattati ti. Ayam ettha viseso.

Kiriya<sup>2</sup>hetukamanoviññānadhātu somanassasahagatā khī-  
ṇāsavānaṃ pañcadvāre paṭaṭṭhākāraṃ kurumānā paccup-  
pannārammaṇā hoti. Manodvāre atitādibhedadhamme  
ārabbha hasituppādanavasena pavattiyam atitānāgatapac-  
cuppānnārammaṇā hoti.

863. Kāmāvacarakusalan ti ādisu kusalato tāva  
cattāro nānasampayuttacittuppādā<sup>2</sup> sekha<sup>3</sup>puthuj-  
janānaṃ atitādibhedāni khandhadhātu-āyatanāni samma-  
santānaṃ paccavekkhantānaṃ<sup>3</sup> atitānāgatapaccuppānnāram-  
maṇā honti. Pannatti nibbānapaccavekkhaṇena vattabbā-  
rammaṇā.

Ñānavippayuttesu pi es' eva nayo. Kevalam hi tesam  
maggaphalanibbānapaccavekkhaṇā<sup>4</sup> natthi. Ayam ev'  
ettha viseso.

864. Akusalato cattāro diṭṭhigatasampayuttacit-  
tuppādā<sup>5</sup> atitādibhedam khandhadhātuāyatanānaṃ assā-  
danābhinandanaparāmāsakāle<sup>6</sup> atitādi-ārammaṇā honti.

Pannattim ārabba assādentassa abhinandantassa<sup>7</sup> satto  
ti parāmasitvā<sup>8</sup> gaṇhantassa navattabbārammaṇā honti.

Diṭṭhivippayuttesu pi es' eva nayo. Kevalam hi tehi  
parāmāsogahaṇam natthi. Dve paṭighasampayuttacittup-  
pādā atitādibhede dhamme ārabba domanassitānaṃ atitādi-  
ārammaṇapaṇattim ārabba domanassitānaṃ navattabbā-  
rammaṇā<sup>9</sup>.

865. Vicikicchuddhaccasampayuttā<sup>10</sup> tesu eva  
dhammesu anitṭhāgatabhāvena c'eva uddhatabhāvena ca  
pavattiyam atitānāgatapaccuppānnanavattabbārammaṇā ki-  
riyato aṭṭha sahetukacittuppādā kusalcittuppādagatikā eva  
kiriya<sup>2</sup> hetukamanoviññānadhātu upekhasahagatā pañca  
dvāre voṭṭhapanavasena pavattiyam paccuppānnārammaṇā

<sup>1</sup> sa M.      <sup>2</sup> Dhs. § 1415.      <sup>3</sup> paccavekkhaṇānaṃ M.

<sup>4</sup> sehidhamma° M.      <sup>5</sup> Dhs. § 1412.      <sup>6</sup> assadanābhinda-  
napar° M. assāssādanābhinand° T.      <sup>7</sup> abhinantassa M.

<sup>8</sup> parāmāsetvā M.      <sup>9</sup> na om. T.      <sup>10</sup> Dhs. § 1390, 1391.

va manodvāre atitānāgatapaccuppannārammaṇaṇ c'eva paṇṇatti-ārammaṇānaṇ ca<sup>1</sup>. Javanānaṇ purecārikakāle atitānāgatapaccuppannanavattabbārammaṇā, tathā<sup>2</sup> vuttappabhede<sup>3</sup> rūpāvacarajjhāne sabbatthapāḍakacatuttham ākāsa-kasiṇacatuttham ālokakasiṇacatuttham brahmavihāracatuttham ānāpānacatuttham ti imāni pañca navattabbārammaṇān' eva. Iddhividhacatuttham kāyavasena cittam pariṇāmentassa atitam pāḍakajjhānacittam<sup>4</sup> ārabha pavattanato atitārammaṇam.

866. Mahādhātunidhāne Mahākassapattherādīnaṇ viya anāgataṇ adhiṭṭhahantānaṇ anāgatārammaṇam hoti<sup>5</sup>. Mahākassapatthero kira Mahādhātunidhānaṇ karonto 'anāgate<sup>6</sup> aṭṭhārasavassadhikāni dve vassasatāni ime gandhā<sup>7</sup> mā sussiṃsu pupphāni mā milāyimsu dīpāni mā nibbāyimsū ti<sup>8</sup> adhiṭṭhahi. Sabbam tath 'eva ahosi. Assaguttatthero<sup>9</sup> Vattaniyasenāsane bhikkhusamgham sukhabhattam bhuñjamānaṇ disvā udakasoṇḍim divase divase purebhattam dadhisaram<sup>10</sup> hotū ti adhiṭṭhahi. Purebhattam dadhisaram<sup>11</sup> hoti pacchābhatte pākatikam eva kāyaṇ pana cittasantatiṇ<sup>12</sup> katvā adissamānena kāyena gamanakāle kāyaṇ ārabha pavattattā paccuppannārammaṇam hoti.

Dibbasotacatuttham vijjāmānasaddam eva ārabha pavattitapaccuppannārammaṇam cetopariyañāṇacatuttham atitasattadivasabbhantare anāgatasattadivasabbhantare ca paresam cittaṇ jānantassa atitārammaṇam<sup>13</sup> anāgatārammaṇaṇ ca hoti. Sattadivasātikame pana tam jānitum na sakkoti. Atitānāgatasaññāṇānaṇ hi esa vi-  
seso. Na etassa paccuppannajānanakāle pana paccuppannārammaṇam hoti.

<sup>1</sup> ārammaṇānaṇ c'eva paṇṇattinibbānārammaṇaṇ ca M.

<sup>2</sup> yathā T. <sup>3</sup> obhedena M. <sup>4</sup> apāḍakajjh° T. <sup>5</sup> Dhs. § 1417. <sup>6</sup> anāgato M. <sup>7</sup> ime vasegandhā M. <sup>8</sup> dipā nibbāhimsū ti M. <sup>9</sup> Comp. Rhys Davids transl. of the Milindapañha II, XVIII. <sup>10</sup> dadhirassa M. <sup>11</sup> dadhirasam M. <sup>12</sup> cittasantissitam M. cittasannitam T.

<sup>13</sup> ārammaṇā M.

867. Paccuppannam nām' etaṃ tividham khaṇapaccuppannam santatipaccuppannam addhāpaccuppannañ ca<sup>1</sup>. Tattha uppādatthitibhaṅgappattam<sup>2</sup> khaṇapaccuppannam.

Eka-dvi-santativārapariyāpannam santatipaccuppannam. Tattha andhakāre nisīditvā ālokatthānam<sup>3</sup> gatassa na tāva ārammanam pākataṃ hoti. Yāva<sup>4</sup> pana taṃ pākataṃ hoti etthantare ekadvisantativārā veditabbā. Ālokatthāne pi ācaritvā<sup>5</sup> ovarakam pavitthassā pi na tāva sahasā rūpam pākataṃ hoti. Yāva taṃ pākataṃ hoti etthantare eka-dvi-santativārā veditabbā.

Dūre thatvā pana rajakānam hatthavikāram gaṇḍi-bheri-ādi-ākoṭana-vikāram pi disvā pi na tāva saddam suṇāti. Yāva pana taṃ suṇāti etasmim pi antare eka-dvi-santativārā veditabbā. Evan tāva Majjhimabhānakā.

Samyuttabhānakā pana rūpasantati vā arūpasantati ti dve santatiyo ti vatvā udakam atikkamitvā gatassa yāva tīre<sup>6</sup> akkanta-udakalekhā na vippasīdati addhānato āgatassa<sup>7</sup> yāva kāye usumabhāvo na vūpasammati ātapā āgantvā gabbham pavitthassa yāva andhakārabhāvo na vigacchatī anto gabbhe kammaṭṭhānam manasikaritvā divā vāta-pānam vivaritvā olokentassa yāva akkhīnam phandana-bhāvo na vūpasammati ayam rūpasantati nāma.

Dve tayo javanavārā arūpasantati nāmā ti vatvā tad ubhayam pi santatipaccuppannam nāmā ti vadanti.

868. Ekabhavaparicchinnam pana addhāpaccuppannam nāma<sup>8</sup> sandhāya Bhaddekarattasutte<sup>9</sup>:

Yo c'āvuso mano ye ca dhammā sampayuttā ubhayam etaṃ paccuppannam, tasmim paccuppanne chandarāgapati-baddham hoti viññānam, chandarāgapati-baddhattā viññānassa tad abhinandati, tad abhinandanto paccuppannesu dhammesu sambhīratī<sup>10</sup> ti vuttam.

<sup>1</sup> Visuddhimagga p. 120 s. v. cetopariyañña No. 7. <sup>2</sup> oṭṭhita-vibhaṅgampattam M. <sup>3</sup> ākālokatthānam M. <sup>4</sup> yā M.

<sup>5</sup> varitvā T. cāritvā C. G. <sup>6</sup> tiro T. <sup>7</sup> agatassa M.

<sup>8</sup> T. inserts yam. <sup>9</sup> the 131<sup>d</sup> sutta of the Majjhima.

<sup>10</sup> sambhīratī T.

Santatipaccuppannam c'ettha aṭṭhakathāsu āgataṃ, addhāpaccuppannam sutte. Tattha keci khaṇapaccuppannam cittam cetopariyañāṇassa ārammaṇam hoti ti vadanti. Kiṃ kāraṇā? Yasmaṃ iddhimassa parassa ca ekakkhaṇe cittam uppajjissati ti<sup>1</sup> idaṃ ca tesam opammam.

869. Yathā ākāśakkhitte pupphamutṭhimhi avassam ekaṃ puppham ekassa vaṇṭena vaṇṭam paṭivijjhati<sup>2</sup> evaṃ parassa cittam jānissāmī ti rāsivasena mahājanassa citte āvajjite avassam ekassa<sup>3</sup> cittam ekena cittaena uppādak-khaṇe vā ṭhitikkhaṇe vā bhaṅgakkhane vā paṭivijjhati ti. Tam pana vassasahassam pi āvajjante yena cittaena āvajjati yena ca jānāti tesam dvinnam sahaṭṭhānābhāvato āvajjanaṃ ca javanānaṃ ca anitṭhe ṭhāne nānārammaṇa-bhāvappattidosato<sup>4</sup> ayuttan ti aṭṭhakathāsu paṭikkhittam. Santatipaccuppannam pana addhāpaccuppannaṃ ca<sup>5</sup> ārammaṇam hoti ti veditabbam. Tattha yaṃ vattamānājavana-vithito<sup>6</sup> atitānāgatavasena ca tatiyajavanavithiparimāṇe<sup>7</sup> kāle parassa cittam tam sabbam pi santatipaccuppannam nāma. Addhāpaccuppannam pana javanavāreṇa dīpetabban<sup>8</sup> ti yaṃ aṭṭhakathāyaṃ vuttam tam suṭṭhu vuttam<sup>9</sup>.

870. Tatrūyam dīpanā: Iddhimā parassa cittam jānitu-kāmo āvajjati. Āvajjanaṃ khaṇapaccuppannam ārammaṇam katvā ten' eva saha nirujjhati. Tato cattāri<sup>10</sup> pañca javanāni. Yesam pacchimaṃ iddhicittam sesāni<sup>11</sup> kāmāvacarāni tesam sabbesam pi tad eva niruddham cittam ārammaṇam hoti na ca tāni nānārammaṇāni honti. Addhāpaccuppannavasena paccuppannārammaṇattā ekārammaṇāni ekārammaṇatte pi ca iddhicittam eva parassa cittam jānāti na itarāni. Yathā cakkhudvāre cakkhuvīññāṇam eva rūpaṃ passati na itarāni ti idaṃ santatipaccuppannassa c'eva addhāpaccuppannassa ca vasena paccuppannā-

<sup>1</sup> uppajjati ti M.    <sup>2</sup> ekassa vaṇṭam paṭivijjhati vaṇṭena vaṇṭam paṭivijjhati M.    <sup>3</sup> etassa C. G.    <sup>4</sup> °dotato M.    <sup>5</sup> ajjhāpaccuppannaṃ ca M.    <sup>6</sup> °javanapitito M.    <sup>7</sup> dvi ti javana vithi parimāṇakale M. dvattiyajavana° T.    <sup>8</sup> dīpetabban M.    <sup>9</sup> suvuttam M.    <sup>10</sup> cattāro M.    <sup>11</sup> te-sāni M.

rammaṇaṃ<sup>1</sup> hoti. Yasmā vā santatipaccuppannaṃ pi addhāpaccuppanne yeva patati tasmā addhāpaccuppannavasen'etaṃ paccuppannārammaṇaṃ ti veditabbaṃ.

871. Pubbenivāsañānacatutthaṃ nāma gottānussaraṇe<sup>2</sup> nibbānanimittapaccavekkhaṇe ca navattabbārammaṇassa kāle atitārammaṇaṃ eva. Yathā kammūpagañānacatutthaṃ<sup>3</sup> pi atitārammaṇaṃ eva.

Tattha<sup>4</sup> kiñcā pi pubbenivāsacetopariyañāṇāni pi atitārammaṇāni<sup>5</sup> honti, atha kho tesāṃ pubbenivāsañāṇassa atitā khandhā khandapaṭibaddhaṃ ca kiñci anārammaṇaṃ nāma natthi. Taṃ hi atitakkhandhakhandhūpanibaddhesu<sup>6</sup> dhammesu sabbaññūtañāṇasamagatikam hoti.

Kiñcā pi<sup>7</sup> cetopariyañāṇassa ca<sup>8</sup> saddadivasabbhantarūtitam cittam eva ārammaṇaṃ taṃ aññaṃ khandhaṃ vā khandhapaṭibaddhaṃ vā na jānāti. Maggasampayuttacittācittārammaṇattā pariyāyato maggārammaṇaṃ ti vuttaṃ.

Yathākammūpagañāṇassa atitam cetanāmatam eva ārammaṇaṃ ti ayaṃ viseso veditabbo.

872. Ayam ettha aṭṭhakathānayo. Yasmā pana kusalakhandhā iddhividhañāṇassa cetopariyañāṇassa pubbenivāsānussatiñāṇassa yathākammūpagañāṇassa anāgatasaññāṇassa<sup>9</sup> ārammaṇapaccayena paccayo ti Paṭṭhāne vuttaṃ. Tasmā cattāro pi khandhā cetopariyañāṇa-yathākammūpagañāṇaṃ ārammaṇā honti. Tatrā pi yathākammūpagañāṇassa kusalākusalā evā ti dibbacakkhuñānacatutthaṃ vijjānānavannaṇārammaṇattā paccuppannārammaṇaṃ eva anāgatasaññānacatutthaṃ anāgatārammaṇaṃ eva. Taṃ hi anāgatadhakkhandhūpanibaddhesu<sup>10</sup> dhammesu pubbenivāsañāṇaṃ viya<sup>11</sup> sabbaññūtañāṇasamagatikam hoti. Tattha kiñcā pi cetopariyañāṇaṃ pi anāgatārammaṇaṃ hoti. Taṃ pana saddadivasabbhantare uppajjanacittam eva

<sup>1</sup> ārammaṇā C. G. T. <sup>2</sup> ānussaraṇo C. T. <sup>3</sup> Visud-dhimagga p. 121. <sup>4</sup> Yattha M. <sup>5</sup> ārammaṇā M. <sup>6</sup> °khandhapaṭi° M. <sup>7</sup> om. M. <sup>8</sup> va M. <sup>9</sup> anāgataṃ saññ° T. <sup>10</sup> °ūpanibandhesu C. G. <sup>11</sup> °khandhapaṭibaddhesu dhammesu pubbenivāsañāṇaṃ viññāṇaṃ viya M.

ārammaṇaṃ karoti. Idaṃ anāgate kappasatasahassee uppajjanakacittam pi khandham pi khandhūpanibaddham<sup>1</sup> pi.

873. Rūpāvacaratikacatukkajjhānādini<sup>2</sup> atitānāgatapaccuppannesu ekadhammam pi ārabbhā pavattito ekantanavattabbārammaṇān' evā ti veditabbāni.

874. Ajjhattattike anindriyabaddharūpañ ca nibbānañ ca bahiddhā ti idaṃ yathā indriyabaddhaparapuggalasantāne bahiddhā ti vuccamānam pi tassa attano santānapariyāpannattā niyakajjhattam pi hoti evaṃ<sup>3</sup> na kenaci pariyāyena ajjhattam hoti ti niyakajjhattapariyāyassa abhāvena bahiddhā ti vuttam, na niyakajjhattamattassa asambhāvato. Niyakajjhattamattassa pana asambhavamattam sandhāya ajjhattārammaṇattike bahiddhārammaṇatā vuttā. Ajjhattadhammāpagamamatto va<sup>4</sup> ākiñcaññāyatanārammaṇassa ajjhattabhāvam pi bahiddhābhāvam<sup>5</sup> pi ajjhattabāhiddhābhāvam<sup>6</sup> pi ananujānitvā ākiñcaññāyatanam na vattabbaṃ, ajjhattārammaṇaṃ ti pīti-ādi vuttam. Tattha na kevaḷam tad eva na vattabbārammaṇaṃ, tassa pana āvajjanam pi upacāraccittāni pi tass' ārammaṇassa paccavekkhaṇacittāni pi tass' eva assādanādivasena pavattāni akusalacittāni pi na vattabbārammaṇān' eva. Tāni pi tasmiṃ vutte vuttān' eva hontī ti visum na vuttāni.

Katham? Vuttān' eva hontī ti. Etaṃ hi ākiñcaññāyatanam yañ ca tassa purecārikaṃ āvajjana-upacārādivasena pavattam tena saha<sup>7</sup> ekārammaṇaṃ bhaveyya taṃ sabbam atitārammaṇattike kānavacarakusalam akusalam kiriyato nava cittuppādā rūpāvacaracatutthajjhānaṃ ti evaṃ vuttānam etesaṃ cittuppādānam siyā navattabbā atitārammaṇā pītiādinā nāyena navattabbārammaṇābhāvassa anuññātattā ākiñcaññāyatanassa ca ākiñcaññāyatanam cattāro maggā apariyāpannā cattāri ca sāmāññaphalāni ime dhammā navattabbā atitārammaṇā pīti evaṃ ekantena navattabbārammaṇattañ ca navattabbārammaṇaṃ ti vuttam.

<sup>1</sup> khandhapaṭibaddh<sup>o</sup> M.

<sup>2</sup> Dhs. § 1420. °jhānāni M.

<sup>3</sup> M. *add*s nāyena.

<sup>4</sup> °gamamattato ca M.

<sup>5</sup> bahiddhābhāvam M.

<sup>6</sup> °ddhabhāvam M.

<sup>7</sup> te saha M.



875. Idāni taṃ ajjhattārammaṇattike<sup>1</sup> ekam pi vuccamānaṃ yasmā heṭṭhā tena saha ekārammaṇābhāvaṃ pi sandhāya kāmāvacarakusalādināṃ navattabbārammaṇattā vuttā tasmā idhā pi tesāṃ navattabbārammaṇābhāvaṃ dipeti. Ko hi tena saha ekārammaṇānaṃ<sup>2</sup> navattabbārammaṇābhāve antarāyo ti evaṃ etasmiṃ vutte vuttān' eva hontī ti vedittabbāni. Sesam ettha ajjhattārammaṇattike paḷito uttānaṃ eva. Ārammaṇavibhāge pana viññāṇaṇcāyatanāṃ nevasāññānāsāññāyatanāṃ ti ime sattā ca<sup>3</sup> kusala vipākakiriyavasena chaṇṇaṃ cittuppadānaṃ attano santānabaddhaṃ<sup>4</sup> heṭṭhimasamāpattim ārabha pavattito ajjhattārammaṇatā vedittabbā.

876. Ettha ca kiriyāṃ ākāśāṇaṇcāyatanāṃ kiriyaviññāṇaṇcāyatanass' eva ārammaṇaṃ hoti na itarassa. Kasmā? Ākāśāṇaṇcāyatanakiriyasamāngino kusalassa vā vipākassa vā viññāṇaṇcāyatanassa abhāvato. Kusalaṃ pana kusala vipākakiriyānaṃ tiṇṇaṃ pi ārammaṇaṃ hoti. Kasmā? Ākāśāṇaṇcāyatanakusalaṃ nibbattetvā tṭhitassa tato uddhaṃ tividhassā pi viññāṇaṇcāyatanassa uppattisambhāvato. Vipākaṃ pana na kassaci ārammaṇaṃ hoti. Kasmā? Vipākato vuṭṭhahitvā cittassa abhinīhārasambhāvato. Nevasāññānāsāññāyatanassa ārammaṇakaraṇe pi ca es' eva nayo.

Rūpāvacaratikkatukkajjhānādīnaṃ<sup>5</sup> sabbesaṃ pi niyajakajjhattato bahibhāvena<sup>6</sup> bahiddhābhūtāni paṭhavīkasiṇādīni ārabha pavattito bahiddhārammaṇatā vedittabbā.

Sabbe va kāmāvacarakusalākusalavyākata dhammā rūpāvacaratatutthajjhānaṃ ti ettha kusalo tāva cattāro ṇāṇa sampayuttacittuppadā attano khandhādīni paccavekkhantassa ajjhattārammaṇa<sup>7</sup>, pasesaṃ khandhādī-paccavekkhāne pana paṇṇatti-nibbānapaccavekkhāne ca bahiddhārammaṇa, tadubhayavasena ajjhattabāhiddhārammaṇa. Ṇāṇavippayuttesu pi es' eva nayo. Kevalaṃ tesāṃ nibbāna-

<sup>1</sup> Dhs. § 1419. <sup>2</sup> ekāramaṇaṃ M. <sup>3</sup> ime taṃ tāva M.

<sup>4</sup> santhānasambandhaṃ M. <sup>5</sup> Rūpāvacaratikkatukkā M. T. <sup>6</sup> bahiddhābhāvena M. <sup>7</sup> paccavekkhanta ajjhattā C.

paccavekkhaṇaṃ natthi. Akusalato cattāro diṭṭhisampayuttacittuppādā attano khandhādīnaṃ assādanābhinandana-parāmāsagahaṇakāle ajjhataṭṭhārammaṇā parassa khandhādīsu c 'eva anindriyabaddharūpakasīnādīsu ca tath' eva pavattikāle bahiddhārammaṇā, tadubhayavasena pavattiyaṃ<sup>1</sup> ajjhataṭṭhābahiddhārammaṇā. Diṭṭhivippayuttesu pi es' eva nayo. Kevalaṃ hi tesāṃ parāmāsagahaṇaṃ natthi. Dve paṭighasampayuttā attano khandhādīsu domanassitassa ajjhataṭṭhārammaṇā<sup>2</sup> parassa khandhādīsu ceva anindriyabaddharūpapaṇṇattīsu ca bahiddhārammaṇā, tadā<sup>3</sup> ubhayavasena ajjhataṭṭhābahiddhārammaṇā. Vicikicchuddhaccasampayuttānaṃ pi vuttappakāresu dhammesu<sup>4</sup> vicikicchana-cittabhāvasasena<sup>5</sup> pavattiyaṃ ajjhataṭṭhādi-ārammaṇatā veditaḥhā.

877. Dve pañca viññāṇāni tisso manodhātuyo<sup>6</sup> ime terasa cittuppādā attano rūpādīni ārabba pavattiyaṃ ajjhataṭṭhārammaṇā, parassa rūpādīsu pavattā bahiddhārammaṇā, tadubhayavasena ajjhataṭṭhābahiddhārammaṇā. Somanassasahagatā aheta-kavipākamanoviññāṇadhātu pañcadvārasaṇṭirāṇatadārammaṇavasena<sup>7</sup> attano pañca rūpādīdhamme mānadvāre tadārammaṇavasena<sup>8</sup> eva aññe pi ajjhataṭṭhāke kāmāvacara-dhamme ārabba pavattiyaṃ ajjhataṭṭhārammaṇā, paresāṃ dhammesu pavattamānā bahiddhārammaṇā, ubhayavasena ajjhataṭṭhābahiddhārammaṇā<sup>9</sup>. Upekkhasahagatavipākāpetukamanoviññāṇadhātudvaye pi es' eva nayo.

Kevalaṃ paṇ' etā sugatiyaṃ duggatiyaṃ ca paṭisaṇḍhibhavaṅgacutivasenā pi<sup>10</sup> ajjhataṭṭhādi-bhede-su ca kammādīsu vattanti. Attha mahāvipākacittāni pi tesaṃ yeva dvīnaṃ samagatikāni. Kevalaṃ paṇ' etāni saṇṭirāṇavasena<sup>11</sup> pavattanti. Paṭisaṇḍhibhavaṅgacutivasena tesāṃ<sup>12</sup> sugatiyaṃ yeva pavatti.

878. Somanassasahagatā hetukakiriyaṃ pañcadvāre attano rūpādīni ārabba pahaṭṭhākāra-karaṇavasena pavattiyaṃ ajjhataṭṭhārammaṇā.

<sup>1</sup> om. M. T. <sup>2</sup> domanassa ajjh° M. <sup>3</sup> om. M. <sup>4</sup> om. M. T.

<sup>5</sup> vicikicchana-phandata-vasena M. <sup>6</sup> ti T. M. add. <sup>7</sup> om. M.

<sup>8</sup> Dhs. § 1420. <sup>9</sup> ti M. <sup>10</sup> T. inserts na. <sup>11</sup> etāni M.

Parassa rūpādīsu pavattā bahiddhārammaṇā manodvāre Tathāgatassa Jotipālamāṇava-Makhādevarāja-Kaṇhatāpa-sādikālesu<sup>1</sup> attanā katakiriyaṃ paccavekkhantassa hasit-uppādavāsena pavattā ajjhattārammaṇā, Mallikāya deviyā<sup>2</sup> Santati-mahāmattassa<sup>3</sup> Sumanamālākārassā ti evaṃ ādinam kiriya-karaṇaṃ ārabha pavattakāle bahiddhārammaṇā, ubhayavasena ajjhattabahiddhārammaṇā.

879. Upekhāsahagatakiriya-hetukamanoviññāpadhātu pañcadvāre voṭṭhapana-vasena manodvāre ca āvajjanavasena pavattiyam ajjhattādi-ārammaṇā atthamahākiriya-kusala-cittagatikā<sup>4</sup> eva. Kevalam hi tā khināsavanam uppajjanti kusalanī sekha-puthujjanānaṃ<sup>5</sup> ti etthakam ev'ettha nānā-karaṇaṃ.

Vuttappakāre<sup>6</sup> rūpāvacaracatutthajjhāne sabbattha pādakacatutthādīni pañca jhānāni imasmim tike okāsaṃ labhanti. Etāni hi kasīnapaṇṇatti-nimitta-ārammaṇattā bahiddhārammaṇāni.

880. Iddhividhacatuttham<sup>7</sup> kāyavasena cittaṃ cittavasena vā kāyaṃ parinamanakāle bahiddhārammaṇaṃ attano kumāravaṇṇādi-nimmanakāle ca sakkāyacittānaṃ<sup>8</sup> ārammaṇakaraṇato<sup>9</sup> ajjhattārammaṇaṃ, bahiddhā hatthi-assādi-dassanakāle<sup>10</sup> bahiddhārammaṇaṃ, kālena<sup>11</sup> ajjhattam kālena bahiddhā pavattiyam ajjhattabahiddhārammaṇaṃ.

Dibbasotucatuttham attano kucchi-saddasavanakāle ajjhattārammaṇaṃ, paresam saddasavanakāle bahiddhārammaṇaṃ, ubhayavasena ajjhattabahiddhārammaṇaṃ.

Ceto-pariyaññacatuttham paresam cittārammaṇato bahiddhārammaṇaṃ eva. Attano cittajānane pana tena payo-janaṃ natthi.

Pubbenivāsacatuttham attano khandhānussaraṇakāle ajjhattārammaṇaṃ, parassa khandhe anindriyabaddham rūpaṃ tisso ca paṇṇattiyo anussaraṇato bahiddhārammaṇaṃ, ubhayavasena ajjhattabahiddhārammaṇaṃ.

<sup>1</sup> Jāt. I, 137 seq. <sup>2</sup> Milindap. p. 115. <sup>3</sup> Dh. 307—311.

<sup>4</sup> kiriya om. T. <sup>5</sup> °puthujjanam M. <sup>6</sup> °pakāreṇa M.

<sup>7</sup> Visuddhimagga p. 119. <sup>8</sup> sakakāya citta M. <sup>9</sup> ārammaṇato M. <sup>10</sup> assādinimānakāle M. <sup>11</sup> kāle T.

Dibbacakkhucattuttham attano kucchigatādi-rūpadassana-kāle ajjhattārammaṇaṃ, avasesa-rūpa-dassanakāle bahiddhārammaṇaṃ, ubhayavasena ajjhattabahiddhārammaṇaṃ.

Anāgatasāññāpacattuttham attano anāgatakhandhānuṣṣarapakāle ajjhattārammaṇaṃ, parassa anāgatakhandhānaṃ vā anindriya-baddhassa ca rūpassa anuṣṣarapakāle bahiddhārammaṇaṃ, ubhayavasena ajjhattabahiddhārammaṇaṃ.

Ākiñcaññāyatanassa navattabbārammaṇatāya kāraṇaṃ heṭṭhā vuttam<sup>1</sup> eva. Hetugocchakaniddese<sup>2</sup> tayo kusalā hetū<sup>3</sup> ti ādinā nayena hetum dassetvā<sup>4</sup> puna te yeva uppattitṭhānato dassetum catūsu bhūmisu kusalasu<sup>5</sup> uppajjati ti ādi vuttam.

Iminā upāyena sesagocchakesu pi desanānayo veditabbo.

881. Yattha dve tayo āsavā ekato uppajjanti ti ettha tividhena āsavānaṃ ekato uppatti veditabbā<sup>6</sup>.

Tattha catūsu diṭṭhivippayuttesu avijjāsavena diṭṭhisampayuttesu diṭṭhasavā avijjāsavehi saddhin ti kāmāsavo duvidhena ekato uppajjati. Bhavāsavo catūsu diṭṭhivippayuttesu<sup>7</sup> avijjāsavena saddhin ti ekadhā va ekato uppajjati.

Yathā c'ettha evaṃ yattha dve tīni saṃyojanāni ekato uppajjanti ti etthā pi saṃyojanānaṃ uppatti ekato dasadhā bhava.

882. Ettha<sup>8</sup> kāmārāgo<sup>9</sup> catudhā ekato uppajjati, paṭigho<sup>10</sup> tidhā, māno ekadhā, tathā vicikicchā c'eva bhavarāgo ca. Kathaṃ? Kāmārāgo tāva mānasasāmyojana-avijjāsasāmyojanehi c'eva diṭṭhisasāmyojanāvijjāsasāmyojanehi c'eva sīlabbataparāmāsa-avijjāsasāmyojanehi ca avijjāsasāmyojanamatten' eva saddhin ti evaṃ catudhā ekato uppajjati. Paṭigho pana issāsasāmyojana-avijjāsasāmyojanehi c'eva macchariyasāmyojana-avijjāsasāmyojanehi ca avijjāsasāmyojanamatten' eva saddhim<sup>11</sup> evaṃ tidhā ekato uppajjati. Māno bhavarāgaavijjāsasāmyojanehi saddhim ekadhā ekato

<sup>1</sup> vutṭhā M. <sup>2</sup> Dhs. § 1424. <sup>3</sup> kusalahetu M. <sup>4</sup> sutvā M.

<sup>5</sup> kusale T. <sup>6</sup> Dhs. § 1448. <sup>7</sup> ca suditṭhi<sup>o</sup> T. <sup>8</sup> Tattha M. T.

<sup>9</sup> Dhs. § 1460.

<sup>10</sup> T. *inserts* so.

<sup>11</sup> T. *inserts* ti.

uppajjati. Tathā vicikicchā. Sā hi avijjāsamyojanena saddhim ekadhā uppajjati. Bhavarāge pi es' eva nayo ti. Evam ettha dve tīni samyojanāni ekato ekato uppajjanti.

883. Yam p'etaṃ nīvaraṇagocchake<sup>1</sup> yattha dve tīni nīvaraṇāni ekato uppajjanti ti vuttaṃ tatthā pi atthadhā nīvaraṇānaṃ ekato uppatti veditabbā.

Etesu hi kāmaccchando duvidhā ekato uppajjati<sup>2</sup>, vyāpādo catudhā, uddhaccaṃ ekadhā, tathā vicikicchā. Kathaṃ? Kāmaccchando tāva asaṅkhārikacittesu uddhaccanīvaraṇa-avijjānīvaraṇehi<sup>3</sup> sasaṅkhārikesu<sup>4</sup> thīnamiddha-uddhacca-avijjānīvaraṇehi saddhim dvidhā ekato uppajjati.

884. Yam paṇ' etaṃ dve tīni ti vuttaṃ taṃ heṭṭhima-paricchedavasena vuttaṃ. Kaṃmā? Catunnam pi ekato uppatti yujjati<sup>5</sup>. Evaṃ<sup>6</sup> vyāpādo pana asaṅkhārikacitte uddhacca-nīvaraṇa-avijjā-nīvaraṇehi asaṅkhārike thīnamiddha-uddhacca-avijjānīvaraṇehi sasaṅkhārike yeva uddhaccakukkucca-avijjānīvaraṇehi sasaṅkhārike yeva thīnamiddha-uddhacca-kukkucca-avijjānīvaraṇehi saddhin ti catudhā ekato uppajjati. Uddhaccaṃ pana avijjānīvaraṇamattena saddhim ekadhā va ekato uppajjati, vicikicchā-uddhacca-avijjānīvaraṇehi saddhim ekadhā va ekato uppajjati.

885. Yam p'idam kilesagocchake<sup>7</sup> yattha dve tayo kilesā ekato uppajjanti ti vuttaṃ tattha dve kilesā aññehi tayo vā kilesā aññehi kilesehi saddhim uppajjanti ti evam attho veditabbo. Tasmā dvinnam tinnam yeva vā ekato uppattiyā asambhavato tattha dasadhā kilesānaṃ ekato uppatti hoti.

Ettha hi lobho chadhā ekato uppajjati paṭigho dvedhā tathā moho ti veditabbo. Kathaṃ? Lobho tāva asaṅkhāriko<sup>8</sup> diṭṭhi-vippayutto<sup>9</sup> moha-uddhacca-ahirika-anottappehi sasaṅkhāriko yeva mohathīna-uddhacca-ahirika-anottappehi sasaṅkhāriko<sup>10</sup> yeva moha-māna-uddhacca-ahi-

<sup>1</sup> Dhs. § 1486. <sup>2</sup> uppajjati ti M. <sup>3</sup> °nīvaraṇa° M.

<sup>4</sup> saṅkhārikesu M. <sup>5</sup> uppajjati ti vacanam yujjati eva M.

<sup>6</sup> om. M. <sup>7</sup> Dhs. § 1548. <sup>8</sup> asaṅkhārike M. <sup>9</sup> °vippa-

yutte M. <sup>10</sup> sasaṅkhārike M.

rika-anottappehi sasaṅkhāriko<sup>1</sup> yeva ca. Mohamānathīna-uddhacca-ahirika-anottappehi diṭṭhivippayutto<sup>2</sup> pana asaṅkhāriko moha-uddhacca-diṭṭhi-ahirika-anottappehi sasaṅkhāriko<sup>3</sup> moha-diṭṭhi-thīna-uddhacca-ahirika-anottappehi saddhin ti chaddhā<sup>4</sup> ekato uppajjati.

Paṭigho pana asaṅkhāriko moha-uddhacca-ahirika-anottappehi sasaṅkhāriko<sup>5</sup> moha-thīna-uddhacca-ahirika-anottappehi saddhin ti dvidhā ekato uppajjati. Moho pana vicikicchāsampayutto vicikicchuddhacca-ahirika-anottappehi uddhaccasampayutto<sup>6</sup> uddhacca-ahirika-anottappehi saddhin ti evaṃ dvidhā ekato uppajjati. Sesam sabbattha uttānattham evā ti.

---

Atthasāliniyā Dhammasaṅganiyaṭṭhakathāya aṭṭhakathā-kaṇḍavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

Ettāvata ca

Cittam rūpaṃ ca nikkhepaṃ atthuddhāraṃ manoramaṃ  
Yam Lokanātho bhājento desesi Dhammasaṅganiṃ.

Abhidhammassa saṅgaya dhamme anavasesato  
Thitāya tassā āradadhā yā mayā aṭṭhavaṇṇanā<sup>7</sup>

Anākulānaṃ<sup>8</sup> atthānaṃ sambhavā Atthasālinī

Iti nāmena sā dāni sannitṭhānaṃ upāgatā<sup>9</sup>.

Ekūnacattālisāya pāliya bhāṇavārato

Ciraṭṭhitattham dhammassa niṭṭhāpentena tam mayā

---

<sup>1</sup> sasaṅkhārike M.    <sup>2</sup> diṭṭhisampayutte M.    <sup>3</sup> sasaṅkhārike M.    <sup>4</sup> chaddā C.    <sup>5</sup> sasaṅkhārike M.

<sup>6</sup> sampayutte M.    <sup>7</sup> atthavaṇṇanā M.    <sup>8</sup> Anākusalanā M.

<sup>9</sup> Iti nāmena bhāsanti sannitṭh° C. G. Iti nāmena'assa esa sannitṭh° M. Itināmena sa sannitṭhānaṃ upāgatā thānā Westergaard Catal.

Yam pattam<sup>1</sup> kusalam tassa ānubhāvena<sup>2</sup> pāṇino  
 Sabbe saddhammarājassa ñatvā dhammam sukhāvaham<sup>3</sup>  
 Pāpuṇantu visuddhāya sukhāya paṭipattiyā  
 Asokam anupāyāsam nibbānasukham uttamam.  
 Ciram tiṭṭhatu saddhammo dhamme hontu sagāravā<sup>4</sup>  
 Sabbe pi sattā kālena sammā devo pavassatu.  
 Yathā rakkhimsu porāṇā surājāno tath' ev' imam  
 Rājā rakkhātu dhammena attano va pajam pajan ti.

Paramavisuddha-saddhā-buddhi-viriyapatimaṇḍitena silā-  
 cārājjavamaddavādiguṇa-samudayasamuditena sakasama-  
 yantaragahanajjhogāhaṇasamatthena paññaveyyattiyasa-  
 mannāgatena tipīṭakapariyattippabhede sātṭhakathe Satthu  
 sāsane appaṭihata-ñāṇappabhāveṇa mahāveyyākaraṇena ka-  
 raṇasampattijanitasukhaviniggaṭamadhurodāravacanāvaṇ-  
 ṇayuttena yuttamuttavādinā vādivareṇa mahākavinā  
 pabhinnaṭṭisambhidāparivārachalabhiññāḍippabhedaguṇa-  
 patimaṇḍite uttarimanussadhamme suppatiṭṭhitabuddhī-  
 nam theravamsappadipānam therānam Mahāvihāravāsīnam  
 Vamsālankārabhūtena vipulavisuddhabuddhinā Buddha-  
 ghoso ti garūhi gahitanāmadheyyena therena katā ayam  
 Atthasālinī nāma Dhammasaṅgahatṭhakathā.

Tāva tiṭṭhatu lokasmiṃ lokanittaraṇesinam  
 Dassenti kulaputtānam nayam paññāvisuddhiyā  
 Yāva Buddhō ti nāmam pi suddhacittassa tādino  
 Lokamhi lokajetṭhassa pavattati mahesino.

<sup>1</sup> sampannam West.

<sup>2</sup> āhu bhāvena West.

<sup>3</sup> sukha-

vaham M.

<sup>4</sup> sakāravā M.

Imaṃ likhitapuññaṇa Metteyyam upasaṃkami  
 Patitṭhahitvā saraṇesu patitṭhāmi sāsane.

Mama mātāpitācariyā hitā ca ahitā ca me  
 Puññaṇaṃ tam anumoditvā ciraṃ rakkhantu te mama.

---

Siddhir astu  
 Subham astu.

---



## INDEX OF PROPER NAMES.

### A

Aggivessana 378  
 Aciravati 142  
 Ajapālanigrodha 35  
 Ajita 351  
 Aññākoṇḍañña 35  
 Anotattadaha 16  
 Anomānadi 34  
 Aparagoyāna 298  
 Abhayatthera 399  
 Ambariyavihāra 103  
 Assakaṇṇa 298  
 Assagutta 419

### Ā

Ānanda 5, 88  
 Ālāra Kālāma 34

### I

Iddhiya 32  
 Isipatana 35

### Ī

Īsadhara 298

### U

Uttarakuru 16, 298  
 Uttaravaḍḍhamānapabbata  
 103  
 Uttiya 32

Udāyi 163  
 Uddaka 34  
 Upaka 35

### K

Kaṇhatāpasa 294, 426  
 Kanthaka 34  
 Karavika 298  
 Kassapa 17  
 Kākavaliya 162  
 Kāla 34  
 Kālavallimaṇḍapa 399  
 Kāsipura 35  
 Kelāsakūṭa 334  
 Kosalakā 305  
 Kosiyaputta 32

### G

Gaṅgā 140, 142  
 Gaṇḍambarukkha 13  
 Girikaṇḍaka 116  
 Guttasūlagāma 398  
 Godhāvārī 140  
 Gosinḡasālavana 29

### C

Cakkana 103  
 Cittalapabbata 351, 399  
 Cūlābhayatthera 230  
 Cetiypabbata 200

Ch	P
Channa 34	Paṇḍarapabbata 34
J	Paṇḍukambalasilāsana 1
Jambudīpa 298	Paṭikaputta 13
Jetavana 273	Pāṭaliputta 88
Jotipālamāṇava 294, 426	Piṅgalabuddharakkhita 103
T	Piyajālī 32
Tambapaṇṇi 2	Piyadassi 32
Tipitaka-Cūlanāgatthera 229,	Piyapāla 32
230, 266, 267, 284	Punnakasetṭhi 162
Tipitaka - Mahādhammarak-	Punnavallīya 116
khitatthera 267, 278, 286,	Pubbavideha 298
287	Penambanṅgaṇa 399
Tissa 390	Poṭṭhapāda 360
Tissadattamitta 87	B
Tissabhūti 30	Bandhumatī 415
Tusitapura 35	Bandhumā 415
Th	Buddhaghosa 1, 430
Therambatthalena 187	Brahmavatī 415
D	Bh
Datta 390	Bhaddaji 32
Dattābhayaṭṭhera 268	Bhaddanāma 32
Dāsaka 32	Bhārukacchakā 305
Dīpaṅkara 31	M
Duṭṭhagāmini Abhaya 81	Makhādevaṛājā 294, 426
Dh	Magadharājā 34
Dhammarājā passim	Maṅgalapokkharāṇi 33
Dhammasenāpati passim	Maṇḍalārāma 30
Dhammiya 32	Mallikā 426
N	Mahākassapa 1, 4, 27, 419
Nakulanagaragāma 398	Mahāgatimbayatissadatta 11
Nāgasena 114, 119, 120, 142	Mahātissa 116
Nemindhara 298	Mahādattatthera 230, 267,
Nerañjarā 34	284, 286
	Mahānāgatthera 399
	Mahānāgarājā 399

Mahābodhipallāṅka 13, 31  
 Mahābodhimāṇḍa 30  
 Mahārohanagutta 187  
 Mahāvanasaṇḍa 34  
 Mahāsaṅgharakkhitatthera  
     268  
 Mahāsammata 390, 392  
 Mahāsivatthera 405  
 Mahinda 1  
 Mahi 142  
 Māgadhakā 305  
 Māra 17, 34  
 Mucalinda 35  
 Metteyya 361, 415, 430  
 Moggaliputtatissa 4, 6, 32  
 Moggallāna 29, 236, 277  
 Moravāpi 230, 267, 284, 286

## Y

Yamaka 8, 13  
 Yugandhara 298

## R

Rājagaha 29, 34  
 Revata 32

## V

Vakkali 351  
 Vattakālakagāma 116  
 Vattaniyasenāsana 419  
 Vāsetṭha 390  
 Vinataka 298

Vipassī 414  
 Visākha 305  
 Visudatta 32  
 Vissakamma 33  
 Vedehamuni 1

## S

Saṅgharakkhitatthera 200  
 Santatimahāmatta 426  
 Sandeha 32  
 Samiddhi 88  
 Sambala 32  
 Sarabhū 142  
 Sāketa 267, 284  
 Sāriputta 9, 16, 29, 32, 208,  
     236, 384, 410  
 Sāvatti 16, 272  
 Siggava 32  
 Sineru 298  
 Sihladīpa 103  
 Sujāta 34-  
 Sudassana 298  
 Sumanamālākāra 426  
 Sumanā 162  
 Subrahmā 415  
 Senāninigama 34  
 Sonaka 32  
 Sobhita 32

## H

Himavā 298

## CORRECTIONS.

---

- p. 9 l. 15 f. b. *instead of* Sāriputtha° *read* Sāriputta°.  
p. 11 l. 1 f. b. " " Mahagatimbaya° *read* Mahāgatimbaya°.  
p. 18 l. 7 f. t. " " pathamabuddhavadānaṃ *read* paṭhama°.  
p. 19 l. 4 f. b. " " Abhidhammassa *read* Abhidhammassa.  
p. 26 l. 8 f. t. " " āṅgāṇi *read* āṅgāṇi.  
p. 31 l. 15 f. t. " " Tavatimsānaṃ *read* Tāvatisānaṃ.  
p. 107 l. 5 f. t. " " ye vā pana ke *read* yevāpanake.  
p. 108 l. 9 f. b. " " pāṇi *read* pāṇi.  
p. 110 l. 1 f. b. " " andhāviya *read* andhā viya.  
p. 119 l. 17 f. t. " " ayasmā *read* āyasmā.  
p. 123 l. 8 f. t. " " sevittabbāsevitābbe *read* sevittabbāsevitābbe.  
p. 260 l. 13 f. b. " " adhimokkho *read* adhimokkho.
- 

## ADDENDA.

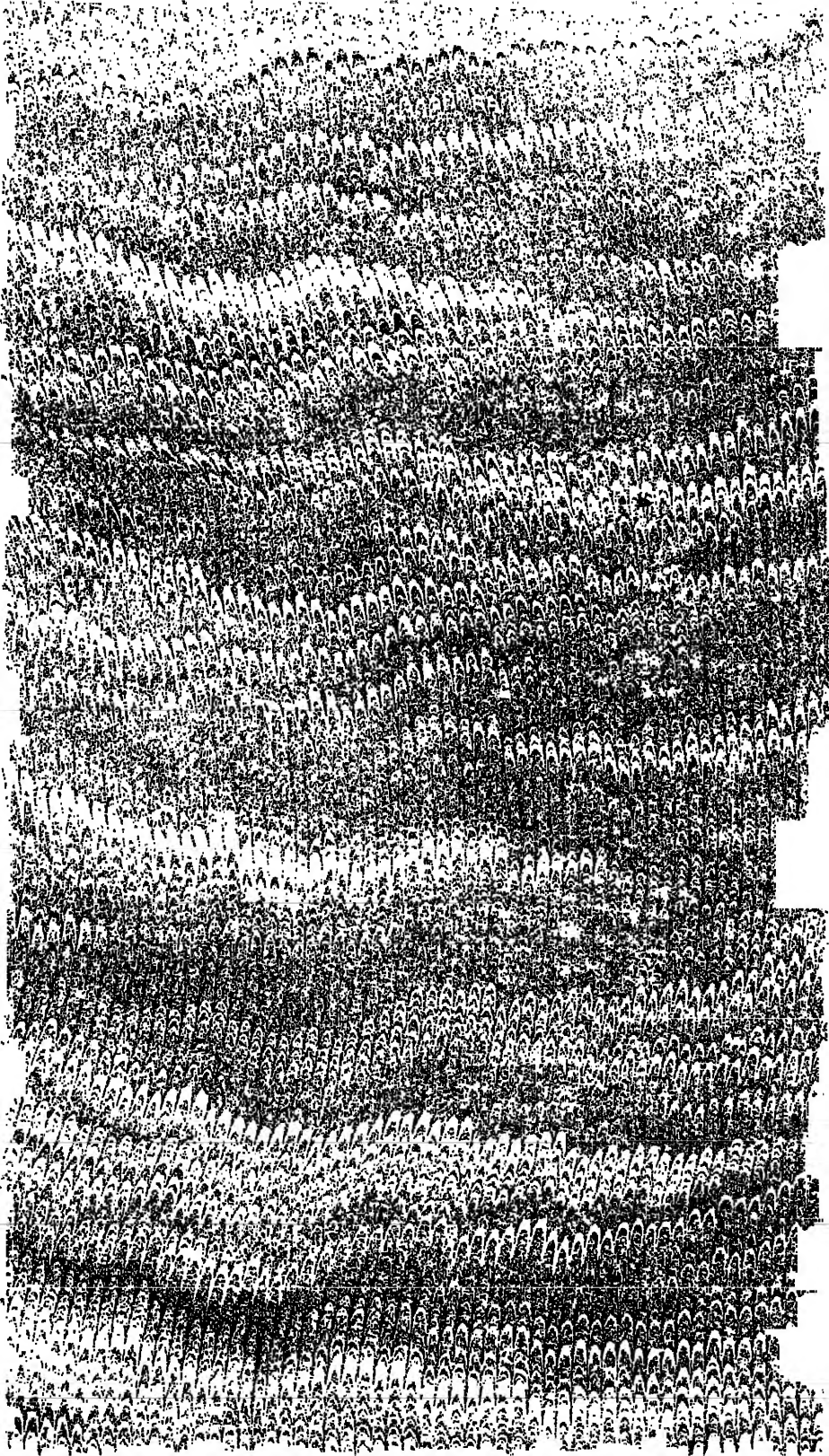
---

§§ 8—10 on p. 3, 4 refer to the first chapter of the Kathāvatthupparakaṇa § 1—69 in Taylor's edition and p. 1—37 in Minayeff's edition of the commentary J.P.T.S. 1889.

p. 198 Note 1: Besides Visuddh. p. 98 compare also Mahāvīyutpatti § 52, Milindap. p. 332 and Hardy Eastern Monachism p. 268.

p. 298 Note 6: Comp. Abel Rémusat in Journal des Savants 1831 p. 600 seq.





Central Archaeological Library,  
NEW DELHI.

Call No. 311.7

Author. B. D.

Title. *111 as a Buddhist*  
*of the S. Comm.*

*"A book that is shut is but a block"*

CENTRAL ARCHAEOLOGICAL LIBRARY  
GOVT. OF INDIA  
Department of Archaeology  
NEW DELHI.

Please help us to keep the book  
clean and moving.